

III 5098

2952

ACADEMIA ROMÂNĂ

STUDII ȘI DOCUMENTE

PRIVITOARE LA

REVOLUȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

ÎN ANII 1848—49

ISTORIA REVOLUȚIEI

PARTEA ÎNTÂIA

IN AJUNUL REVOLUȚIEI. PRIMĂVARA LIBERTĂȚII.
MIȘCAREA POLITICĂ LA ROMÂNII DIN BANAT ȘI
UNGARIA PÂNĂ ÎN TOAMNA ANULUI 1848

DE

SILVIU DRAGOMIR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

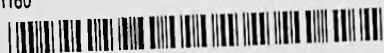
VOL. V.

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, CLUJ STR. DOROBANȚILOR

Biblioteca ULBSibiu

B686921160

Biblioteca Universitara ULBS

~~1363~~ 94R/D 78
U:
1501

ACADEMIA ROMÂNĂ

STUDII ȘI DOCUMENTE

PRIVITOARE LA

REVOLUȚIA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

ÎN ANII 1848—49

ISTORIA REVOLUȚIEI

PARTEA ÎNTÂIA

IN AJUNUL REVOLUȚIEI. PRIMĂVARA LIBERTAȚII.
MIȘCAREA POLITICĂ LA ROMÂNII DIN BANAT ȘI
UNGARIA PÂNĂ ÎN TOAMNA ANULUI 1848

DE

SILVIU DRAGOMIR

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

VOL. V.

Facultatea de Filozofie și Științe de Științe
BIBLIOTECA CENTRALĂ

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, CLUJ STR. DOROBANȚILOR

150 371/647

Universitatea "Lucian Blaga" din SIBIU
BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ
Nr. inv. 289.956 20 25

IV 5098
~~64294~~

c/09

CĂTRE CETITORI.

Cu volumul de față inaugurăm, conform programului inițial, seria studiilor mai întinse cu privire la revoluția Românilor din Transilvania în anii 1848—49. Intenția noastră este, de o parte, să supunem unei analize critice toate știrile pe care le posedăm despre mișcarea politică de atunci și, în urmare, să utilizăm rezultatele dobândite pentru a interpreta autentic ideile și tendințele unei generații cu proporții uriașe în trecutul Românilor transilvăneni.

În ce măsură am izbutit să realizăm gândul propus, o va constata critica de specialitate. Ne-am ferit, în tot cazul, de-a face exces de analiză critică, în text sau în notele subliniare, dar trebuie să observăm că nu există nici un fapt admis de noi, care să nu fi fost verificat în lumina mărturiilor contemporane. Considerăm ca atare nu atât pe cronicarii cu roluri de frunte în cursul revoluției sau pe memorialiștii de mai târziu, ci raportul care se referă în chiar toiul acțiunii la faptul petrecut. Persistând într-o asemenea atitudine de-a-lungul întregii lucrări, am recoltat, credem, roadele așteptate.

În ce privește interpretarea faptelor, ea poate fi lesne urmărită și controlată. Impunându-ne o strictă obiectivitate am căutat să ne apropiem de realitățile epocii, să pătrundem ideile generoase alea care pornesc frunțașii români, să descifrăm programul lor autentic și să-i urmărim în lupta ce o dau pentru a-l duce la izbândă. Având respectul întreg pentru meritele vajnicilor conducători și o vie recunoștință pentru sacrificiile lor, am crezut, cu toate acestea, că ei trebuie tratați ca oameni, unii cu mari calități, dar în aceeași vreme nu lipsiți de slăbiciunile firii omenești. Altfel nu s'ar putea distinge avântul fără margini, încrederea adâncă și intransigența unora, de îndoielile, disonanțele și greșelile altora. Am căutat să eliminăm, de aceea, elementul mistic, atât de dăunător gândirii ardelenesti și să profităm cât mai mult de informația, prin care se conturează personalitatea adevărată a conducătorilor.

Date fiind împrejurările în care publicăm acest studiu, ne dăm perfect seamă că unele din interpretările noastre nu vor întâmpina

aprobare unanimă. Suntem gata să primim observații făcute cu bună credință și îndreptări bazate pe o revizuire judicioasă a știrilor. Intervertind ordinea, ne-am grăbit a da în vileag volumul de față, tocmai pentru a da prilej cercetătorilor noștri să-și exprime părerea competentă în anumite probleme controversate. Asemenea discuții ar fi extrem de prețioase pentru o temeinică clarificare. Ceea ce lipsește încă din materialul nostru documentar — corespondența comitetului confiscată de guvern — poate să conțină știri prețioase, care ar adânci cunoștințele ce le avem despre anumiți fruntași politici, dar acest material nu mai poate modifica esențial părerea despre chipul în care s'a plămădit și a evoluat ideea luptei pentru libertate, la Românii din Transilvania.

Pășind strâns pe făgașul adevărului istoric, lucrarea noastră arată în afară de orice îndoială, că mișcarea politică a Românilor din Ardeal n'a fost stăpânită nici o clipă de porniri dușmănoase împotriva altor neamuri. Ea este o deslănțuire spontană a maseilor obișnuite, căutând să respire în plină libertate, pentru a rupe și ultimele fire, care le leagă de o oligarhie hrăpăreță și imperialistă.

Înainte de a încheia rândurile adresate cetitorilor, ne îngăduim să le atragem atenția că pretutindeni unde cităm material din colecția de față, arătăm volumul și prin cifra ce urmează, nu pagina, ci seria documentelor din volumul respectiv.

Ne simțim, de asemenea, datori să aducem viile noastre mulțumiri, direcțiunii Muzeului Regional din Năsăud, care ne-a pus la dispoziție în manuscript, „Amintirile din anii 1848—49” ale căpitanului Francisc Mihăilașiu. Regretatul nostru prieten prețuit, Aurel Filimon, fost director al Palatului Cultural din Târgul-Mureșului, ne-a oferit pentru întrebuintare manuscriptul fostului tribun Ioan Oros, în care am găsit prețioase însemnări cu privire la mișcarea maselor românești pe Câmpia Ardealului, în anul 1848. Recunoștința ce o păstrăm memoriei sale e cu atât mai profundă, cu cât grație ostenelei și contribuției dânsului am izbutit să ne formăm un dosar complet din documentele aflătoare în arhivele județului Mureș și orașului Târgu-Mureșului.

Cluj, Octomvrie 1946.

SILVIU DRAGOMIR.

IN AJUNUL REVOLUȚIEI

CAPITOLUL ÎNȚĂIU.

CADRUL GEOGRAFIC-POLITIC ȘI CÂTEVA CIFRE STATISTICE.

Dela instalarea în Transilvania a Habsburgilor (1688) pentru a înlocui suzeranitatea turcească, până în anul 1848, Românii așezați pe întinderea vastă dintre Carpați și Tisa, deși formau o masă omogenă, erau politicește despărțiți în două unități distincte, printr-o frontieră multiseculară. Cei mai mulți aparțineau „marelui principat” al Transilvaniei. Regatul ungar deținea numai jumătatea apuseană, redusă ca număr, dar cu atât mai compactă în raport cu neamurile înconjurătoare. Dar și înăuntrul acestor granițe devenite istorice existau importante unități separate sub raport administrativ și chiar politic. Faimoasa „uniune a celor trei națiuni”, înfiripată către mijlocul veacului XV, dăinuia încă, peste atâtea secole de nedreptate, împărțind Ardealul propriu zis în „comitate”, săcuime și pământ crăiesc sau teritoriul nobilimii, țara Săcuilor și pământul zis al Sașilor, denumiri improprii, care, departe de-a exprima realități etnice, înfățișeau numai sisteme de privilegii deosebite, ca tot atâtea instrumente de stăpânire politică, socială și mai ales economică, în detrimentul populațiunii românești, covârșitoare ca număr.

Vechea universitate a nobililor din comitate nu reprezenta un teritoriu clar delimitat, ci o organizație privilegiată, constituită ca „națiune” în sensul ce i s'a dat acestui cuvânt în terminologia feudală din evul mediu. Clasa conducătoare era formată aici aproape numai din nobili de naționalitate maghiară, cei români fiind parte desnaționalizați, parte reduși la un rol cu totul pasiv. Dar numărările de populație arată toate comitatele și districtele (Alba de sus și Alba de jos, Târnava, Turda, Cojocna—Cluj, Dăbâca, Solnocul Interior, Huniedoara, și districtul Făgăraș), ca având caracter românesc. După Fényes¹⁾ populația română din comitate se cifra la 916.015 locuitori, cea ungurească

¹⁾ Fényes Elek, *Magyarország Statistikája*, I. Pest 1842, p. 52 b. După Söllner I. *Statistik des Grossfürstentums Siebenbürgen*, Sibiu 1856 p. 297 numărul Ungurilor din comitate se cifra la numai 225.652 suflete. Această cifră pare mai probabilă, decât cea presupusă de Fényes.

la 368.540, iar cea săsească la numai 42.000. Cu deplină îndreptăţire ar fi trebuit să i-se atribue acestui teritoriu denumirea de „Țară Românească“, dacă sistemul de privilegii și diviziunile politice nu ar fi fost create tocmai pentru exploatarea celor mulți, care trebuiau să rămână fără drepturi, fără nume și fără istorie.

Săcuimea, a cărei întindere cuprindea scaunele Odorheiu, Mureș, Ciuc, Treiscaune, deținea¹⁾, ea singură, o majoritate ungurească de 270.000 locuitori săcui față de 58.530 Români. Dar „scaunele“ săcuiești, unități teritoriale mult mai reduse decât comitatele, au rămas izolate între blocurile de populație română, ce le înconjoară la Nord și Vest. Întreg contingentul de Săcui din scaune nu se cifrează, în această epocă, la mai mult ca 14% din locuitorii Transilvaniei istorice.

În fine, „pământul Sașilor“ cum le place scriitorilor germani a denumi teritoriul vechiului „pământ crăiesc“, posedă aceeași majoritate absolută de Români: 205.635 față de 172.000 Sași²⁾. Distribuția „scaunelor“, fără legătură neîntreruptă între ele, acordă, odată cu privilegiile politice, un mare avantaj minorității, care a știut stăpâni, șapte secole întregi, pe vechii băștinași români, scoși rând pe rând din toate drepturile. Dar în afară de cele 11 scaune „săsești“ împrăștiate în lăuntrul triumphiului cu extremitățile așezate la Brașov, Orăștie și Bistrița, încă două aparțineau aici, ale Tâlmaciului și Săliștei, cu populație aproape numai românească, însă cu situație politică nelămurită și controversată.

Rețeaua de privilegii, prin care s'a creat o situație excepțională națiunilor sortite să domine Transilvania, nu s'a mărginit la aceste teritorii, diferențiate tot mai clar în cursul veacurilor, ci s'a extins și asupra centrelor urbane, puțin numeroase încă, dar care au început să ia avânt deosebit în prima jumătate a sec. XIX. Orașele libere, opidele nobililor, târgurile și în general toate așa zisele „localități taxale“, apărate de favoarea privilegiilor, își închideau însă porțile înaintea populației românești, de câteori aceasta ar fi fost ispitită de atmosfera libertăților burgheze³⁾.

¹⁾ Söllner, o. c. p. 298.

²⁾ Söllner o. c. *Foie pentru minte, inimă și literatură*, 1842 Nr. 35 dă alte cifre. Reproducem aici întreg pasajul scris de Barițiu: „Iată-ne mai bine de 5 milioane Români în țările Daciei vechi, adică în Transilvania, Țara Românească, Moldova, Basarabia, Bucovina, Maramureș, Banat și în cealaltă parte a Ungariei până către Tisa; iată din acești Români mai bine de un milion și 200 mii numai în Transilvania, din care pe pământul crăiesc se află așezați la lăcașele lor 198.048 Români locuitori împreună cu 167.147 Sași (*Erdélyi Híradó* 1841), iar în comitaturi proporția Românilor către nobili este mai mult ca 20 : 1“.

³⁾ Dozsa Elek, *Erdélyhoni Iogtudomány*, II, Cluj 1861, p. 165.

O singură instituție din cele care susțineau dominațiunea streină, făcea excepție: confiniile militare. Regimentele de grăniceri înființate în zilele crăieșei Maria Terezia, spre a întări paza țării la răsărit, au primit în sânul lor și Români. Două erau compuse aproape numai din soldați români, două erau săcuiești, iar regimentul de husari, deși denumit săcuiesc, avea în realitate caracter mixt. După calculul lui Söllner proporția Românilor în cuprinsul „graniței” din Transilvania era de 79.387 față de 110.463 Săcui¹⁾.

Dincolo de Piatra Craiului, în regatul unguresc, nu existau atâtea regimuri deosebite, cu privilegiu potrivite pe măsura fiecăruia. Vechea organizație a comitatelor nobiliare a fost pretutindeni restabilită, după retragerea Turcilor, cu excepția regiunilor din Sud, unde, de-a-lungul Dunării, administrația austriacă a înființat, ca și în Ardeal, o graniță militară. Dar Maramureșul, Satumare, vastul comitat al Bihorului, Aradul și întreg ținutul Banatului dispun de un contingent însemnat de populație românească, viguroasă și capabilă a lua lupta atât cu expansiunea maghiară din apus, cât și cu blocurile de coloniști, în preponderanță Germani, presărați dela gura Someșului până la Panciova. Feudalii unguri au reușit însă și pe acest teritoriu să excludă masele românești dela exercițiul drepturilor politice, reducând pe cei aproape un milion de Români la aceeași stare de elitism, în care se aflau și frații lor din Transilvania²⁾. În granița militară din Banat compusă din trei regimente, german, iliric și românesc, demograful contemporan Alexie Fényes număra în același timp 110.584 Români³⁾.

Trei județe de margine, Zarandul, Solnocul de mijloc, Crasna, precum și districtul Chioarului constituiau în terminologia epocii așa zisele „partes reapplicatae regni Transilvaniae”, sau mai scurt „Partium”. Ele au fost anexate Ungariei încă în 1836, pentru a servi ca preludiu al uniunii celor două țări, sub presiunea lozincilor tot mai sgomotoase ale imperialismului maghiar. In-

¹⁾ Söllner o. c. p. 298.

²⁾ După ediția germană a cărții lui Fényes Alexius (*Statistik des Königreichs Ungarn*, Pesth I, 1843) în Ungaria erau 1423 sate românești, cu 1.211.544 Români și anume: 907.693 ortodocși, 301.813 uniți și 2038 romano-catolici. În acest număr se cuprind probabil și Români din „Partium” și cei din graniță. Cf. de același autor *Magyarország Leirása* I (p. 25), unde urcă numărul Românilor la 1.272.787. Zarandul are însă tot numai 35.084 Români, față de 3527 Unguri, ceea ce este cu siguranță greșit. El recunoaște că datele sale se întemeiază pe recensământele bisericești, cele oficiale, ale comitatului arată însă 51.323 Români și numai 710 Unguri în Zarand. Idem vol. II, p. 437.

³⁾ Fényes Elek, *Magyarország Leirása*, Pest 1847 vol. I, p. 28.

treg „Partium“-ul era locuit însă în majoritate covârșitoare de Români, 163.641 față de numai 61.124 Unguri¹).

Ținând astfel seamă de împrejurarea, că încercările de a stabili cifra populației în această epocă se întemeiază numai pe calculele aproximative, nu greșim prea mult dacă, îndreptând pe Fényes, admitem pentru regatul Ungariei și principatul Transilvaniei cifra aproximativă de 2.250.000 Români²). În tot cazul, această masă constituia de pe atunci, pe toată întinderea teritoriului înfățișat aici, o majoritate nediscutată, care trebuia să înalțe conștiința Românilor îndată ce raze de lumină începeau a pătrunde în întunerecul robiei lor seculare.

Astfel, dincolo de granițele aparținând unui regim politic, care și-a impus voința, dar nu și caracterul etnic propriu, și dincolo de unitățile administrative, create în chip artificial, teritoriul dintre Carpați și Tisa, dispunea, către mijlocul veacului al XIX, de un mai pronunțat aspect românesc, decât în zilele noastre. Orașele nu alterează tonul specific al regiunii. Masele țărănești ale Românilor covârșesc totul, dând un pitoresc particular întregului teritoriu, din Maramureș și câmpiile Someșului și ale Crișurilor, până în marginea dunăreană a Banatului și în Sudul Transilvaniei.

IOBAGII ROMÂNI.

Partea cea mai însemnată a Românilor din Transilvania și din ținuturile ungurene aparținea clasei oropsite a „iobagilor“. Cuvântul care și astăzi răscolește încă amărăciunea atâtor nedreptăți seculare, nu face parte din tezaurul limbii române. El pare a fi un termen de origine turanică împrumutat instituției feudale aiurea decât pe teritoriu românesc. În Ardeal s'a împământenit odată cu stăpânirea Ungurilor, deși instituția nu a ajuns la înflorire decât mult mai târziu. În prima jumătate a secolului al XIX-lea ea mai dănuia încă anacronizată de șirul lung al veacurilor și, totuși, păzită cu grije de către beneficiarii ei. Câtă vreme însă în teritoriile aparținătoare regatului ungar relațiile dintre nobili și iobagi au fost reglementate de mai multe ori, pentru a ține pas cu spiritul timpului, în Ardeal orice încercare de reformă s'a lovit întotdeauna de rezistența „Staturilor“ și „Ordinelor“, ele singure reprezentate în dieta țării. De aceea si-

¹) Fényes Elek, *Magyarország Leirása*, Pest 1847, I. pp. 26—27.

²) Numărul Ungurilor din regatul ungar și din Transilvania se cifrează, după același autor, la numai 4.812.759 suflete. Cifrele acestea sunt mai mult sau mai puțin arbitrare. Fényes însuși le variază.

tuația țărănimii române din Ungaria se deosebește întru câtva de soarta iobagilor din Transilvania.

În părțile ungurene, după îndepărtarea Turcilor, nu a rămas decât populație românească, destul de numeroasă, dar totuși prea puțin densă din punctul de vedere al fiscalității austriace. Lacom de câștig, fiscul a constituit loturi de întindere mai mare sau mai mică, pe care, de pildă în teritoriul Banatului, le-a vândut la mezat sau le-a oferit în arendă unor samsari bine plățitori. A dăruit apoi proprietăți vaste diverselor instituții și a căutat să aducă coloniști pentru a le distribui pământul cel mai mănos. Țăranul român, care a înfruntat stăpânirea Turcilor, legându-se de glia strămoșească, a fost înlăturat cu desăvârșire din opera de refacere a teritoriilor eliberate. El a fost împins din nou în starea de elotism, în care au ținut feudalii unguri pretutindenea elementul țărănesc. Dar, fie că relațiile de drept cu noii proprietari erau definite mai precis, fie că însăși condițiile economice se desvoltau neasemănat mai favorabil pe câmpia Crișurilor și a Banatului, situația iobagului român din aceste regiuni nu a fost niciodată atât de degradată ca în Ardeal. Loturile de cultură ale iobagilor în județele ungurești sunt ca întindere chiar mai mari și pretutindeni mai productive. Dacă examinăm însă datele puține care ne stau la dispoziție, observăm că în teritoriile ungurene e mai urcat numărul așa zișilor țărani „zileri” sau „inquilini”, decât în Ardeal, unde țăranul iobag predomină. Acești muncitori tocmiți cu ziua nu posedau decât un lot de casă, mai mare sau mai mic, în cuprinsul comunei. După Benigni numărătoarea din 1772 constatare în Ardeal 114.602 familii de iobagi și 54.864 case de inquilini, în timp ce numai în județele bănățene găsim față de 103.931 iobagi, un număr de 85.062 zileri, iar în celelalte patru județe ungurene (Bihor, Arad, Sătmăre și Maramureș), față de 49.415 familii de iobagi întâmpinăm 116.564 familii de zileri¹⁾. Admițând ca exacte aceste cifre, întrebarea ce se impune este: oare în Ungaria țăranul preferă condiția de ziler lotului colonial? Răspunsul trebuie să țină socoteală că la crearea acestei situații a contribuit în măsură hotărâtoare lăcomia noilor feudali, care preferau să-și lucreze ei pământul cu „zileri”, decât să-l reducă prin fărâmițarea în loturi coloniale. Socoteala aceasta s'a dovedit mai practică, deoarece numai astfel le-a fost cu putință să-și păstreze proprietățile întregi și după desființarea iobăgiei. În celelalte teritorii ungare numărul mare al „inchilinelor” tre-

¹⁾ Cu privire la iobagii din Ungaria a se vedea Takács Mária, *Társadalmi állapotok és törekvések Magyarországon*, Budapeșt, 1909, passim. Cifrele date se pot găsi la Fényes Elek, *Magyarország Leirása* I, p. 48—49.

bue atribuit faptului, că existau mai puține terene pentru necesitățile iobagilor¹⁾.

În teritoriul ungar, încă din 1566 a fost restituit iobagului dreptul de migrațiune, adică de a se muta după voia sa, desființându-se ceea ce un scriitor maghiar dela 1848 numește²⁾ „jugul infam al sclăviei“. Starea generală a iobagilor din Ungaria s'a ameliorat apoi în chip simțitor între anii 1767—1773 prin „urbariul“ decretat de regina Maria Terezia. Dieta din 1791 a ratificat aceste măsuri, iar cea din 1836 a stabilit cadre și mai largi pentru emanciparea țăranului. Garanții deosebite s'au acordat de-aastă-dată pentru a-i asigura libertatea deplină în a se muta dintr'un loc în altul; el a încetat definitiv de a mai fi legat de glie. Porțile justiției s'au deschis larg și țăranul a fost eliberat de sub judecata tiranică a stăpânului. Accesul la funcțiile publice n'a mai rămas un privilegiu al nobilimii, ci s'a recunoscut și oropsiților de până acum, odată cu dreptul de a-și alege orice profesiune. Achiziția de proprietate imobilă i s'a îngăduit deasemenea, cu excepția terenelor nobiliare și a loturilor colonicale. În general, s'a recunoscut iobagului dreptul de a dispune în deplină libertate asupra averii câștigate, mobilă sau imobilă, cu excepția „sesiunilor“, adică a loturilor, care aveau să depindă și în viitor de proprietarul de pământ. În fine, înnoirea cea mai importantă era, că s'a lăsat posibilitate atât iobagilor singuratici cât și comunelor, de a-și răscumpăra pentru totdeauna libertatea printr'o învoială încheiată cu proprietarul de pământ.

Dar robota, deși reglementată, apăsa greu asupra libertății țăranului cu cele 52 zile de lucru datorite domnului de pământ, împreună cu carul și vitele sale, pe care dacă nu le avea i se dublau zilele de prestație. Iobagul a rămas apoi obligat a plăti în fiecare an un bir de un florin, după fum, în afară de așa zisele „none“, adică a noua parte din tot rodul produs pe câmp, intravilanele fiind în întregime scutite. Toți iobagii, fără deosebire de confesiune, mai plăteau și dijmele clerului catolic, contribuția pentru întreținerea armatei, cheltuielile dietei, pentru tot soiul de funcționari și servitori comunali și județeni și pentru preoții, învățătorii și secretarii comunali. Prestațiunile la drumuri, cărăușiile publice, încartiruirea soldaților și acordarea contingentului necesar de recruți constituiau tot numai îndatorirea iobagului. E

¹⁾ Takács Mária, o. c. p. 18.

²⁾ Hetényi János, *Erdélynek reményelt kifejlése a földbirtoki viszonyok által*, Kolozsvár, 1847, p. 140. Expunerile noastre se întemeiază în mare parte pe această lucrare, cum și pe substanțialul studiu: Ferenczi Zoltán: *Kossuth és Wesselényi s az urbér ügye 1846—1847-ben*. Budapest, 1902.

drept că și aceste sarcini au fost reduse în ultimul timp din ce în ce mai mult, sub presiunea tendințelor de reformă, care au dominat dietele ungare. Reglementarea amănunțită a prestațiunilor de muncă și garanția remediei de drept, în caz de conflict cu proprietarul, deschideau și ele, în fine, perspective de-acum sigure spre un regim de dreptate¹⁾.

Aceasta era starea de fapt în județele din Ungaria, unde jugul robotei îl purtau aproape un milion de iobagi români. În Ardeal însă, unde nobilimea a rezistat cu succes reformelor, iobagii gemeau încă tot sub povara legiurilor medievale. Deși dieta din 1791 a desființat servitutea perpetuă și a restituit dreptul de liberă migrațiune, condițiile grele impuse țăranului la lichidarea raporturilor sale cu domnii de pământ făceau cu desăvârșire iluzoriu acest drept. Dacă, voind să se mute, iobagul denunța la timp serviciul domnesc, îndeplinindu-și toate obligațiunile și achitându-și toate datoriile, el nu putea pleca, totuși, până ce nu aducea în loc alt individ tot pe atât de potrivit pentru suportarea sarcinilor publice și prestarea serviciului domnesc și până ce nu obținea un certificat de eliberare dela domnul său. Arbitrarul nobilului a fost menținut și prin dispoziția, care-i lăsa facultatea de a aprecia paguba la care s'ar expune atât economia sa cât și Statul prin plecarea iobagului. Legea asigura drept de apel la o instanță judecătorească, dar aceste instanțe erau constituite exclusiv din reprezentanții nobilimii îmbibate de spiritul îngust de clasă. Și în pricinile iobagului, judecător era tot feudalul. Dacă refuza a-și îndeplini serviciul, nobilul îl putea pedepsi, nu cu amendă bănească, ci pe bărbați cu lovituri de bețe numărate până la cel mult 24, iar pe femei cu lovituri de biciu până la 24. Această²⁾ „zilnică tortură și bastonadă“, de care unii s'au folosit cu predilecție, au pregătit excesele, la care s'au dat iobagii pe alocurea, atât în cursul răscoalei lui Horia, cât și în revoluția dela 1848.

Pentru a ne putea face o idee clară despre sarcinile cu care era împovărat iobagul român, ajunge să răsfoim „urbariile“ din 1819/20. În Mihalț, spre pildă³⁾, unde s'a produs un conflict sângeros cu țăranii la începutul lui Iunie 1848, nu exista nici urbariu, nici învoială făcută prin contract: proprietarul nobil nu era legat prin nimic. După „avutul moșiilor“, adică după întinderea lotului, unii fac într-o săptămână câte două zile, dacă lu-

¹⁾ Takács Mária, o deduce aceasta în lucrarea citată.

²⁾ Hetényi János, *Erdélynek reményelt anyagi kifejlése a földbirtoki viszonyok által*, p. 106: „a mindennapi kinzás, pálcza és botozás“.

³⁾ Ștefan Meteș, *Viața agrară, economică a Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1921, pp. 127—129.

crează cu patru boi și trei zile, dacă muncesc numai cu palma. Cei care au „mai puțină moșie“, răspund o zi „cu marhe“ adecă cu car cu jug și două zile „cu palma“. Care n'au moșii, adecă nici un petec de lot, sunt obligați totuși a lucra o zi pe săptămână „cu palma“. Din tot rodul recoltat se ia „dijma domnească“ și anume: din must, din porumb, din cânepă, din sămânță de cânepă, din nuci și din stupi („din zece una dăm domnilor“). O îndatorire deosebită constituia cultura cânepii: căratul, cernutul, plivitul, smulsul, topitul și melițatul ei îl privea exclusiv pe iobag, așa că fiecare era obligat a toarce anual trei funți de câlți sau cânepă și a țese zece coți de pânză pe seama nobilului. La acestea se adăugau din partea fiecărei gospodării anual 5 pui și 10 ouă. Țăranii se plâng că nu au posibilitatea de a-și face bani nici cu un fel de lucru și că sufer de lipsa și scumpetea lemnului. În total, prestațiile și serviciile Românilor din Mihalț se evaluau în cifre astfel: fac anual cu boi 3712 zile, cu palma 12.466 zile, dau pui ori găini 764, ouă 1515, torc 450 funți de cânepă și țes 1500 coți de pânză.

Tabloul acesta variază, după izvoarele de venit pe care le posedă comuna (mori, ape, păduri etc.) și după hatârul proprietarului, ceea ce rămâne și se perpetuează însă, este „jugul nedemn“ al iobagului și huzureala nobilului.

Deosebit de plastică este icoana vieții de iobag din Transilvania, zugrăvită de Bărnuțiu în discursul¹⁾ ținut în ajunul adunării naționale din primăvara anului 1848. Pe popor, spune el, nu-l apăra nici o lege, fiindcă însăși legea, care ar fi fost datoare a-l apăra, l-a desbrăcat de demnitatea personală și de proprietate. Scoțând pe iobagi la sapă, la secere sau la alte munci îi înșiruesc unul după altul. Ispanii și județii domnești îi mână ca pe vite, cu bățul de alun, încât se ridică nor de praf în urma lor, ca după carul ce aleargă pe drumul țării. Când bărbatul e la cărat de grâu, de fân, de vin domnesc sau la arat în moșia domnească, femeia e nevoită să muncească „în curte“ la cernut, la directat, la scos de cânepă, la tors. Casa iobagului rămâne numai în grija copilului din leagăn. Dacă e timp frumos, țăranul lucrează la domni, dacă plouă, se întoarce la lucrul propriu și i se socotește numai o jumătate de zi de prestațiune. Când a isprăvit robota domnului, înzadar mai aruncă sămânță în pământ, pentru că timpul semănăturii a trecut. Dacă se întoarce dela domni, îl trimite la drum și la județ și la podvodă. Dar când să mai facă clacă și preotului, că nici fără popă nu poate fi? Cine, în asemenea situație, ar mai avea curaj a sădi pomi și a planta

¹⁾ Simion Bărnuțiu, *Românii și Ungurii*, Discurs, etc. cu introducere și comentariu de G. Bogdan-Duică, Cluj, 1924, pp. 17—18.

vii? Impovărat astfel, cine s'ar îndemna să înfrumusețeze pământul cu grădini, când bine știe, că sgândărește numai pofta domnului său, pentru a i-le lua cu puterea când va vrea? Să trecem cu vederea numeroasele prestațiuni: găinile Crăciunului, mielul Paștilor, puii și ouăle și cupele de unt și dijele; să nu mai pomenim vacile grase și pieile de vulpi, care le dedeau mai înainte preotului. Dacă cineva nu-și poate închipui greutatea suferite odinioară de Iudei din partea lui Faraon în Egipt, să privească la Faraonii din Ardeal, cum nu se mai mulțumesc cu ziua de robotă, ci impun lucrul „cu ruptul” la clăile de fân, încât iobagul e nevoit a face zi din noapte și a munci cu toată casa, pentru a împlini obligațiile ce depășesc măsura. Sunt și astfel de aristocrați care îi bagă pe oameni în jug și grapă cu ei.

Tabloul acesta nu e exagerat, îl confirmă pe de-a'ntregul urbariile mai vechi sau mai nouă, uneori și mărturisirea proprie a „domnilor” de pământ¹⁾.

Incapabil după lege să achiziționeze vre-o proprietate, iobagul român din Ardeal era în drept să dispună numai de averea sa mobilă; atât lotul colonial, cât și orice alt imobil ce l-ar fi posedat, erau supuse, sub anumite condițiuni, dreptului de dispoziție al nobilului. Nici posibilitatea de a se răscumpăra de sub jugul iobăgiei nu era îngăduită după legile din Transilvania²⁾. Nobilimea de aici lipsită de orice simțământ de generozitate a ezitat să facă măcar acest prim pas către postulatele umanității. Dar ceea ce apăsa în chipul cel mai nesuferit starea țăranului, era lipsa unor norme legale pentru a preciza până în amănunte raporturile dintre iobag și domn. „Urbariul”, care a fost reclamat cu atâta insistență din timpurile Mariei Terezia, urma să cuprindă toate prestațiunile și dădiile datorate, pentru a elimina abuzul și a crea o stare de drept ocrotitoare sigură a celor năpăstuiți. Dietele ardeleni au evitat însă cu încăpăținare a-l pune în discuție și astfel până în 1848 robota țăranului a rămas neschimbată, deosebit de greea: un nesecat izvor de nemulțumire și obidă. În anii 1819 și 1820 s'a făcut, ce-i drept, în toată Transilvania o conscripție „urbarială”, pentru a servi ca bază legiferării viitoare. Dar această conscripție, executată de reprezentanții nobilimii, a rămas de pomină: în loc de-a înregistra situația exactă, recenserii au izbutit să convingă țărănimea a declara, spre a nu fi impusă la impozit, drept lot colonial mai puțin pământ decât poseda de fapt. Bieții iobagi români au putut fi lesne induși în

¹⁾ Wesselényi vedea la fel viața iobagului, cfr. Zsilinszky M., *Báró Wesselényi M. és a nemzetiségi kérdés (Budapesti Szemle 1895, CCIX, pp. 333—34).*

²⁾ Dozsá Elek, *Erdélyhoni Jogtudomány*, pp. 106—117.

eroare, într'un timp când nu aveau pe nimeni să-i lumineze, că prin aceasta își păgubesc interesele proprii, deoarece terenele nedecarate, socotite ca „alodiale“, adecă nobiliare, rămâneau de drept la dispoziția „domnului“, iar conscripțiile aveau să servească drept normă la delimitarea loturilor de iobagi, foarte variate ca întindere¹⁾.

În anul 1831, când în câteva județe, locuite mai ales de Slovaci, în Nordul Ungariei, au izbucnit mișcări sângeroase cu ecou prelung și în Ardeal, comisia Dietei instituită pentru redactarea proiectului de urbariu, a început să lucreze din nou, fără să ajungă însă la nici un rezultat. Abia în anii 1846/47 nobilii ardeleni, după o nouă răscoală țărănească în Galiția, constrânși de cercurile politice din Viena și de atmosfera tot mai apăsătoare, care prevestea furtună, s'au văzut nevoiți a întocmi o lege urbarială, trecută printr'o discuție cu larg răsunet²⁾. Articolii votați nu mai satisfăceau însă în acel moment nici pe departe nădejile iobagului și mai puțin postulatele epocii. Dieta ardeleană a căutat, e adevărat, să stabilească până în cele mai neînsemnate amănunte obligațiile iobagilor, dar în fond nu a cedat nimic din pretențiile a căror legalizare sfida acum însuși bunul simț. Ea a menținut până și „dijma mică“ (din găini, pui, ouă, miei, iezi, stupi etc.) și chiar dreptul nobilului de a aplica pedepse corporale. Dar ceea ce imprimă o pecete caracteristică acestei ultime svâcniri a nobilimii ardeleni este faptul, că nu s'a sfiit a pune la baza reglementării relațiilor urbariale tocmai conscripția frauduloasă din anii 1819/20, cu intenția vădită de a scurta pe țăran în drepturile sale. Reducând întinderea lotului în unele locuri la mai puțin decât era în recensământul din 1819 și chiar la mai puțin decât în registrele de impozite, dieta a stabilit că în termen de șapte ani țăranul trebuie să restituie nobililor tot ce depășește această întindere. De aceea istoricul ungar I. Acsády caracterizează această reformă urbarială ca jaf săvârșit pe o întreagă țară, potrivit a stârni tulburări pretutindeni³⁾. Patriotul și scriitorul maghiar „Sigismund Kemény recunoaște⁴⁾ de asemenea crima săvârșită față de țăran de către nobilimea ardeleană: „poporul a fost jefuit frumusește“, exclamă dânsul, și după ce află că unii dintre nobilii unguri se arată satisfăcuți de a fi rea-

¹⁾ Acsády Ignác, *A magyar jobbágyság története*, Budapest, 1906, p. 481: „ez összeírások ugyanis világra szóló csaláson épültek föl“.

²⁾ Ferenczi Zoltán, *Kossuth és Wesselényi etc.* pp. 5, 25, 37. *Kerekgyártó Árpád, Tíz év Magyarország legujabb történetéből (1840—1849)*, I Budapest, 1874, p. 169—170.

³⁾ Vezi mai sus, p. 11.

⁴⁾ Ferenczi Zoltán, *o. c.* pp. 47—48: „szépen kirabolva van a nép“.

lizat o asemenea reformă, le atrage luarea aminte prin fraza lapidară: „numai să nu regrete mai târziu“. Reprezentantul cel mai de seamă al mișcării liberale din Ardeal, baronul Nicolae Wesselényi, convins de turpitudinea ce sta la temelia faimoasei reforme, propunea amicilor săi politici să nu execute hotărârile dietei și în tot cazul să nu facă nimic ce ar duce la o înrăutățire a stării iobagului. Pentru dânsul această atitudine o cerea nu numai etica politică și onoarea personală, ci și liniștea sufletească și siguranța fiecăruia („ca să ne apărăm pielea“). Cuvintele sale¹⁾ par în același timp o implacabilă sentință și o prevestire profetică: „Nu ne vom murdări mâinile cu jupuirea țăranului. Acțiunea aceasta ne va feri, poate, dar numai poate, persoana și averea de furia poporului și dacă arhanghelul morții va alergeră printre noi, el va cruța poate casele celor care s’au dovedit nevinovați“. De aceea un mănunchiu de aristocrați mai înțelegători, în frunte cu contele Dominic Teleki, au înregistrat un protest în procesul verbal al Dietei, în care arătau²⁾: că legea votată se bate în capete cu principiile fundamentale și cu necesitățile firești ale unei reglementări urbariale și că tocmai de aceea e păgubitoare și primejdioasă deopotrivă pentru nobilime și iobagi, ba chiar pentru țara întreagă; ea va pricinui tulburare și amărăciune prin faptul că face soarta iobagilor mult mai nesuferită și, considerând alipirea evlavioasă a țăranului față de pământul lucrat de el până acuma, nimeni nu și-ar putea asuma răspunderea pentru consecințele dezastroase ale ciopârțirilor, ce se vor executa în toată țara.

Chestiunea iobăgimii din Ardeal are însă, în această epocă, și o latură ce trebuie relevată în deosebi. În timp ce Săcuii cei mai mulți erau considerați după constituție ca aparținători categoriei privilegiate, iar Sașii se socoteau oameni liberi pe „pământul crăiesc“, Românii din comitate, cu puține excepții, purtau toți stigmatul robiei sociale, fiind iobagi. De aceea pretențiile de emancipare ale iobăgimii se confundă aici atât de adeseori cu revendicările naționalității române. Țărănimea din Ardeal, constată Wesselényi, e românească în parte covârșitoare, în timp ce elementul cel mai de căpătenie și puterea națiunii maghiare o constituie proprietarii nemeși³⁾. Prin țăran el înțelege pe iobagul chinuit, iar prin proprietarul nemeșesc clasa conducătoare a Ardealului, adică pe nobilii unguri, ai căror număr abia dacă

¹⁾ Ferenczi Zoltán, o. c. p. 44: „*parasztnyűzés*“, p. 45: „*az öldöklő anygal*“. Tot Wesselényi a numit reforma „*országos despoliatio*“, p. 38. Cf. *Történelmi Tár* 1903, p. 586.

²⁾ Ferenczi Z. o. c. p. 46.

³⁾ Kardos Samu: *Bárá Wesselényi Miklós élete és munkái*, Budapest 1905, II, p. 206.

depășește 5% din populația țării. După Hetényi¹⁾, un cunoscut campion pentru eliberarea iobagilor, nobilii conservatori din Transilvania combăteau cu următoarele argumente reformele cerute în favorul iobagilor: dacă se desființează servitutea, într-o generație de om se pune capăt în Ardeal elementului maghiar și săcuiesc. Locul lor îl va ocupa națiunea săsească și română. Bieți oameni ce abia ajung să se sature odată pe zi cu mălaiu uscat, Români vor copleși pe Ungurii veritabili și pe Săcui și fiindcă reprezintă un număr mai mare, ei își vor impune naționalitatea. „Să le facem deci mai întâi educație și să-i îndemnăm a se maghiariza în așa chip ca și învierea de Paști să o serbeze ungurește. Atunci și numai atunci să desființăm feudalitatea, fiind siguri că nu vom săpa prin aceasta mormântul naționalității maghiare“. Cetind și recetind aceste mărturisiri, se înțelege mai ușor opoziția nobilimii maghiare din Ardeal față de eliberarea iobagului. Servitutea impusă maselor românești rămăsese ultimul mijloc de-a susține dominațiunea oligarhică. Aceste păreri le mărturisește în intimitate și baronul Wesselényi, care se complace în rolul de anteluptător al ideilor liberale și de apărător al iobagului. Intr-o scrisoare adresată la 16 August 1846 lui Ludovic Kossuth el se exprimă despre reforma ce amenință nobilimea ardeleană în termeni clari, vrednici să treacă în istorie²⁾: „Nu trebuie să uităm că prin această nobilime există naționalitatea maghiară. Nobilimea din Ardeal are pe întreaga scară a valorii și inteligenței destule greșeli și nu puține păcate, totuși nu se poate tăgădui, că maghiarimea există în rândurile și aproape numai în rândurile ei. Dacă miile de nobili și-ar pierde averea, iar naționalitatea lor s'ar reduce, cea mai mare parte a milioanei care i-ar ocupa locul, nu va mai fi maghiară. Pare cu totul anormal și matematiceste imposibil, ca o cifră mică să valoreze și să cântărească mai mult ca o cifră mare. O atare imposibilitate, ca Ungurii, ce sunt în număr mult mai redus, să domineze cu naționalitatea și limba lor asupra majorității prea covârșitoare a altor rase, a făcut-o posibilă și o face încă împrejurarea, că acea mare majoritate este egală la noi cu zero și că numai nobilimea reprezintă o cifră cu valoare. Dar partea cea mai mare a nobililor sunt Unguri și numai de aceea nu-i absurd, ca limba și naționalitatea lor să stăpânească pe celelalte. Aceasta însă se va schimba, dacă milioanele nemaghiare vor constitui nu numai majoritatea numerică, ci și a celor ce posedă drepturi“.

Părerile aristocratului maghiar, exprimate cu toată sincerita-

1) Hetényi János, o. c. pp. 91—92, 135.

2) Ferenczi Zoltán, *Kossuth és Wesselényi s az úrbér ügye 1846—47-ben*, Budapest 1902, pp. 28—29.

tea față de leaderul mișcării liberale desvelesc în toată nuditățile realitățile politice și sociale din Transilvania. O mulțime nemărginită de țărani e nevoită a trage povara nesuferită a iobăgiei numai din motivul că se mărturisește de naționalitate română. Proprietatea care li s'ar restitui milioanele și greutatea politică, ce ar obține-o, primejduiește într'adevăr stăpânirea ungurească în Ardeal. De aceea ideile progresate trebuie să se oprească la frontieră, până când vajnicii campioni ai libertăților făgăduite, izbutesc a le potrivi necesităților locale. Tendința de a stabili un compromis între reforma raporturilor agrare și între postulatele stăpânirii ungurești, constituie de-acum ceea ce istoriografia mai nouă numește „conflictul dramatic” al maghiarimei din Ardeal. Unii dintre reprezentanții de frunte ai liberalismului își dau seamă de contrazicerea în care se află, încearcă să rămână sinceri liberali, nesocotind urmările inevitabile pentru rolul dominant al poporului maghiar. Ei sunt însă foarte puțini, mai ales în Ardeal. Insuși Hetényi trebuie să desarmeze în cele din urmă. Replica sa caută să îndrumeze persuasiunea ținând seamă de împrejurările deosebite din Transilvania¹⁾: Nu se pot culege fructe înainte de a sădi pomul și tot așa nu e cu putință ca Sasul și Românul să îmbrățișeze naționalitatea maghiară, fără să fi fost în prealabil atrași de sfera intereselor maghiare, și fără să le fi câștigat mai înainte simpatia. Aceasta nu se poate atinge prin excluderea lor dela drepturi, ci numai dacă le împărtășește în frăție cu ei, recunoscându-le capacitatea de a achiziționa proprietate nobiliară și astupând abizul, care există acum între Ungurul proprietar și între Românul fără de pământ. Desființarea acestui privilegiu va fi, întru cât privește pe Români, cel mai potrivit instrument de educație, iar dreptul, ce li s'ar acorda de a-și câștiga pământ, ar avea ca urmare maghiarizarea desăvârșită a Românilor.

Argumentația economistului din Ungaria dovedește pe deplin însă că era departe de a cunoaște realitatea neînduplecată a maselor românești. El simte negliobia unor asemenea iluzii și răzgândindu-se sfătuește a nu se executa de îndată reformele, ci să-și ia răgaz, pentru ca familiile nobile să aibă posibilitate a se reface. Subliniind, în fine, încă odată că epoca privilegiilor a trecut pretutindeni, Hetényi exclamă și se întreabă patetic: „Cine dorește să ruineze cu o singură lovitură familiile străvechi, numai pentru ca această idee nouă să prindă viață cât mai curând?”

Conflictul de neînălțurat între postulatul noilor reforme liberale și între consecințele lor sociale și politice, cum și discuția is-

¹⁾ Hetényi János, o. c. p. 216.

cată în jurul soluțiilor propuse, erau urmărite, firește, cu luare aminte, de puținii cărturari români ai epocii. Barițiu, pe cât îi îngăduie censura, informează pe cetitorii săi despre desfășurarea lor, publicând desbaterile dietei din anii 1846/47, dar reproducând adeseori și articole din presa maghiară liberală. Ele vor fi pătruns și în conștiința maselor mari, deși redactorul Gazetei, sub teroarea censurei și din prudență politică, se ferea de a agita chestiunea¹). Intr'o conversație avută cu un aristocrat ungur, episcopul Vasile Moga a scăpat atunci o vorbă nechibzuită, ce s'a răspândit ca fulgerul printre nobilii din Ardeal. Aducând elogiul lui Sigismund Kemény, „care a scris și a vorbit bine în cauza Românilor“, vlădica a adăugat, că Românii îi vor fi recunoscători și dacă va izbucni ceva, se vor îngriji ca persoana și averea lui să rămână neatinse. Aceasta a confirmat temerile ungurimii din Ardeal, care presupunea existența unei agitații sistematice pregătită printre iobagii români²). În realitate însă, o asemenea agitație nu a existat. Svonurile trebuie reduse la procesul firesc de deșteptare a poporului românesc, care crește în intensitate, pe măsură ce sporeau conducătorii lui luminați. Când preotul sas Ștefan Ludwig Roth făcea observație gazetelor lui Barițiu că pretind prea mult pe seama iobagilor, iar Ungurii le acordă prea puțin, redactorul lor răspunde, că nu a făcut-o câtuși de puțin până acum, deoarece socotește că nu e prudent să vorbești despre starea sa mizerabilă unui popor așa de puțin pregătit ca cel românesc³).

Din amintirile lui Iosif Sterca Șuluțiu aflăm ce impresie adâncă au făcut asupra tineretului român din Cluj discuțiile din dietă privitoare la proiectul de lege urbană. Refuzul cinic al unora, ezitarea calculată a celorlalți și în concluzie hotărîrea dietei și aprobarea guvernului, care a sdorbit toate speranțele poporului necăjit, trebuiau să ducă la convingerea tot mai puternică a puținilor conducători de atunci, că țăranul român nu-și poate eluipa

¹) A se vedea *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1843, Nr. 2, reflexiile la un articol din *Nemzeti Társalkodó*, 1842, Nr. 81, p. 491. Barițiu: „soarta țăranilor la noi trebuie neapărat îmbunătățită, însă pe cale dreaptă și legală, care dând drept să nu văteme drept“. Cf. articolul „Nobilul“, după Keller, în *Gazeta de Transilvania* 1843, Nr. 39. Aceeași, 1844, p. 201, remarcă articolii din *Erdélyi Híradó* „în fa- vorul bieților țărani muncitori“. În același an Nrii 51—52, p. 200: „să ne întrebăm mintea dacă la un popor așa nepregătit era cu sfat a da numai cu ușa în casă și a-i vorbi de poziția lui cea umilită în care se află politicește“.

²) Ferenczi Zoltán, *Kossuth és Wesselényi...* p. 24.

³) Cheresteșiu Victor, *A magyarországi román sajtó politikai ve- zéreszméi és munkája a szabadságharc előtti évtizedben*, Budapest, 1917, pp. 25—26.

libertatea, decât prin jertfa propriilor săi fii. În clipa, în care cobora dintr'un ungheriu întunecat al galeriei, cu mintea înfierbântată de vorbele grele, ce le-a ascultat și de osânda aruncată neamului său, atunci pentru întâia dată, un tânăr jurist cu pletele blonde, moșul Avram Iancu, căutând singura mântuire ce rămânea, rosti aceste cuvinte: „Nu cu argumente filosofice și umanitare se pot convinge tiranii ăștia, ci numai cu lancea lui Horia“.

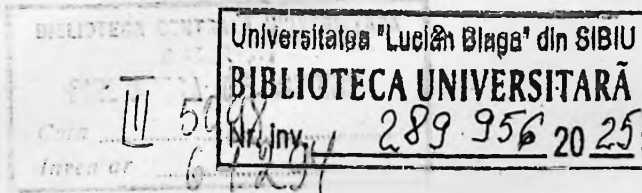
Expresia din urmă cuprinde¹⁾ fără îndoială hotărîrea dârză a unui popor oprimat până la desnădejde de a-și face singur dreptate. Ea răspunde întocmai metaforei biblice a baronului Wesselényi, care atribuia rolul de suprem judecător unui „arhanghel al morții“. Amândoi vedeau clar inexorabila deslănțuire a revoluției, deși există o deosebire între felul de a înțelege rostul ei.

TĂRANII LIBERI ȘI NOBILII ROMÂNI.

Transilvania avea însă în epoca feudalității și țărani români liberi, pe pământul crăiesc, și mai puțini nobili în județele unde populația românească forma din vechime majoritatea covârșitoare a locuitorilor.

Românii așezați pe pământul crăiesc nu erau legați de glie și nici datori a presta cuiva serviciile grele ale iobăgiei. Ei se socoteau de drept oameni liberi, întocmai ca și Sașii de pe acest „fundus regius“, al cărui stăpân adevărat trebuia privit însuși regele. Starea precară în care se găsea țăranul român în celelalte ținuturi ale Transilvaniei a avut însă repercursiune și asupra Românilor din teritoriul regesc. Abuzând de autoritatea ce le-o acorda participarea efectivă la conducerea politică a țării și urmând pilda nobililor unguri, care asupreau pe țăran în chipul cel mai arbitrar, Sașii au căutat să introducă acest tratament și în cuprinsul pământului crăiesc. Încă din secolul al 17-lea, dar mai ales după revenirea Habsburgilor, autoritățile săsești au luat rând pe rând dispoziții cu scopul de a despoia pe Români de libertate și de a-le impune sarcini de natură colonială. Din jumătatea a doua a secolului al 18-lea încoace Românii au reacționat însă pretutindeni revendicându-și drepturile. Un vehement proces s'a început atunci între Români și Sași, în care s'au obținut numeroase sentințe, favorabile punctului nostru de vedere, cum și câteva hotărîri de principiu ale Curții din Viena, confirmând revendicările românești. Beneficiari ai privilegiilor, Sașii s'au

¹⁾ *Transilvania* 1897, p. 86.

priceput a se menține cu toate acestea neclintiți în exclusivismul lor, până în preajma mișcărilor dela 48¹).

Același scriitor ungar Hetényi, pe care l-am cunoscut, făcând o călătorie de studii în Ardeal, în anii 1846 și 1847, a văzut satele românești de pe pământul crăiesc tot așa de nevoiașe ca și în iobăgime. Localitățile săsești trădează bunăstare, pe când satele românești îi par mizerabile și copleșite de o stridentă sărăcie. Sașii posedă aproape pretutindeni biserici strălucite, îngrădite cu zid de piatră, iar casele lor sunt acoperite cu țiglă. Românii nu au decât biserici scunde de lemn așezate la periferia orașului sau a comunei și case acoperite cu paie. După părerea lui Hetényi, până ce legislația Transilvaniei nu-i va ajuta pe Români, care sunt mai numeroși, eliberându-i de sub apăsarea Sașilor, până atunci „pământul crăiesc liber nu e vrednic de numele său glorios, deoarece pentru Sași e pământ de stăpâni, iar cât privește pe Români, el rămâne o țară de slugi“.

Observatorul ungar are în bună parte dreptate²), totuși aprecierile sale sunt exagerate și întru câtva eronate, căci situația economică a țaranului român de pe pământul crăiesc a fost incomparabil mai bună, decât în teritoriul comitatelor și deosebirea a rămas vădită până în zilele noastre. Cât privește raportul față de privilegiile pământului regesc, Românii s'au opus permanent tendinței de a-i degrada și dacă n'au obținut pretutindeni reparația cuvenită și nici recunoașterea deplină a „concivilității“, nu se poate tăgădui faptul că ei s'au bucurat de-o mai mare libertate, atât individuală și sub raportul posibilităților economice, cât și, mai ales, culturală.

Dacă însă nici Românii de aici nu puteau reprezenta pentru neamul lor chiagul care fermentează ideile de libertate și progres, ei au fost totuși din cale afară folositori prin drumurile care le-au deschis, cei dintâi, spre restaurarea drepturilor. Procesele cu Sașii au dat ocazie autorităților competente să examineze mai de aproape relațiile de drept de pe pământul crăiesc și să formuleze din nou principiile pe care era întemeiată organizația sa. Românii au fost declarați astfel de egal îndreptățiți cu Sașii³), deoarece, cum se exprimă decretul preînalt din 20 Aprilie 1820, „natura pământului crăiesc exclude o diversitate de drepturi“. Dreptatea câștigată nu se putea realiza însă de îndată,

¹) Am expus luptele Românilor de aici în lucrarea: *Contribuții istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc*, Sibiu 1913. A se vedea în deosebi pp. XXIII—IX, XLVII, LV—VI.

²) Hetényi Iános, o. c. pp. 133—134.

³) *Contribuții privitoare la dreptul Românilor de pe pământul crăiesc*, p. 77. Cf. pp. 25, 28, 47, 55.

pentru că nu era cine să o ceară, solidarizând într-o acțiune comună pe cei aproape 200 mii de Români aflaători pe pământul crăiesc. Când episcopul Vasile Moga a încercat să reprezinte interesele acestor Români, memoriul său adresat Dietei ardelenice și citit în ședința dela 29 Ianuarie 1838, a fost trecut, împreună cu protestul Sașilor, unor comisii care l-au îngropat¹⁾. Patru ani mai târziu, în 1842, un alt memoriu iscălit de astădată de ambii episcopi români, Ioan Lemeni și Vasile Moga, a fost prezentat Dietei în aceeași cauză. Comisiunea specială aleasă pentru a studia revendicările și a formula propuneri concrete, nu s'a grăbit nici acum a se ocupa de chestiune, amânând desbaterea ei până la o sesiune viitoare²⁾.

Dar memoriul episcopilor a recoltat totuși o mare izbândă. Problema românească a fost pusă la ordinea zilei, într-o formă ce putea fi discutată fără vreun prejudețiu pentru prerogativele nobilimii. Presa ungurească se preocupă de-acum permanent de soarta Românilor de pe pământul crăiesc și nu odată reprezentanții liberalismului maghiar găsesc cuvinte potrivite spre a apăra cauza românească. Memoriul însuși, redactat într'un ton de impresionantă pledoarie, așezat într'un cadru istoric perfect documentat și cuprinzând o serie de postulate politice, pe cât de drepte, pe atât de moderat formulate, avea să servească de model pentru programul palitic ce și-l făurea generația tânără. „Suntem nevoiți a cuvânta pentru aceia, pentru care nu cuvântă nimeni“, spunea cei doi vlădici români, cu gândul nu numai la credincioșii lor desmoșteniți din cuprinsul pământului regesc, ci la întreaga masă de iobagi fără ocrotire și fără apărare legală. Deputatul sas Meister, care a combătut în Dietă memoriul episcopilor români, a prins aluzia și în replica sa a ținut să fixeze „că soarta Românilor e de zece ori mai bună printre Sași, decât printre nobili unguri, fiindcă Românii de pe pământul crăiesc au voie să-și agonisească terene și moșii, pe când în comitate și districte numai mormântul poate fi considerat proprietatea lor. Altă moșie proprie, nici măcar de o palmă, nu-și pot agonisi“. Comparația era foarte binevenită, nu numai pentru a încerca o diversivă, dar și pentru a înrăuri pe cei câțiva cărturari, care conduceau mișcarea românească de atunci, să îndrăznească mai mult într'un timp, când, cum se exprimă memoriul, în toată lumea civilizată răsună glasul sfânt al libertății și al desrobirii, spre a descătușa

¹⁾ Dr. Sebastian Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga (1774—1845)*, Cluj 1939, p. 88 Memoriul s'a trimis împreună cu protestul Sașilor, spre studiu unor comisii, care nu s'au grăbit a-și da părerea.

²⁾ Stanca o. c. p. 90.

pe cei lipsiți de libertate și spre a primi înăuntrul parezelor constituției pe cei care se găsesc în afară de ea¹).

Procesul purtat de tânărul Constantin Secăreanu împotriva „magistratului” din Brașov ilustrează îndeajuns felul în care conducătorii Sașilor se opuneau revendicărilor juste ale Românilor. Absolvind studiile filosofice și de drept, Secăreanu, fiul unui negustor de seamă din Brașov, ceruse la 3 Septemvrie 1844 să fie primit ca practicant la primăria orașului. În 11 a aceleiași luni i se răspunde în scris, că nu poate fi primit, deoarece-ce după legile fundamentale ale țării și în conformitate cu articolul 15 novelar din 1791 la oficiile publice au drept numai indivizii aparținători uneia din cele patru religii recipiate, iar petiționarul este neunit, adică ortodox. Secăreanu apelează la guvern atacând interpretarea articolului novelar, care limitează dreptul la oficii publice al „fiilor patriei”. Petiționarul arată că e nu numai „fiu al patriei”, ci și cetățean sășesc, proprietar în pământul regesc și că nu ar fi primul caz, când un individ de religie răsăriteană e admis ca practicant într-o asemenea funcție. Guvernul din Cluj aprobă interpretarea lui Secăreanu, făcând însă rezerve în ceea ce privește funcțiile publice repartizate celor patru religii privilegiate. Cancelaria Curții din Viena adoptă în întregime părerea guvernului și ordonă conducerii orașului Brașov să primească pe Secăreanu de practicant. În 25 Iunie 1845 magistratul refuză însă din nou să admită la jurământ pe tânărul jurist român, sub cuvânt că „sfatul celor o sută” a apelat la împăratul împotriva ordinului primit dela Cancelaria Curții. Secăreanu ceru în urmare intervenția guvernului care dispune magistratului să-și considere de datorie a admite pe petiționar de îndată și de fapt la practică. Dar Sașii nu se supuseră nici de astădată, invocând mai ales uzul de veacuri și dreptul exclusiv rezervat celor patru religii privilegiate, de a ocupa funcții publice, în înțelesul „legilor fundamentale” ale patriei, cu care ordinul Cancelariei s’ar bate în capete. Guvernul stăruie din nou, la 3 Octomvrie 1845, ca magistratul să respecte ordinul primit, dar încă tot fără rezultat, deoarece Secăreanu nu izbuti nici acum să fie admis în funcție. După un nou apel îndreptat guvernului, acesta invită pe tânărul român să-și înainteze actele la Curtea împărătească, unde ele s’au împotmolit, neprimind nici o rezolvire până la deslănțuirea revoluției²).

Ceea ce reiese clar din actele acestui proces sortit să nu aibă niciodată un sfârșit, este: că până în preajma noilor mișcări politice, Sașii au continuat a trata pe Români ca element abia to-

¹) T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, Sibiu 1904, p. 151.

²) Papiu Ilarianu, *Istoria Românilor*, I, pp. 127—133.

lerat și lipsit cu totul de protecția legilor; că față de refuzul obstinat al unei autorități săsești însuși guvernul era neputincios, firește în cazul că cel neîndreptățit aparținea națiunii române; și în fine, că nedreptățirea elementului românesc se explică nu numai prin lipsa legilor ocrotitoare, ci mai ales prin tendințele unui naționalism exclusivist. O gazetă ungurească din Cluj, căutând să facă paralelă între tratamentul Românilor din comitate și de pe pământul regesc, scria¹⁾ la 21 Maiu 1848, că nobilii se întemeiau pe lege, „Sașii însă, subjugând pe Români, au călcat pe față și incontestabil legea, deoarece-ce Românii locuitori pe așa numitul pământ regesc legal ar fi urmat să se bucure întotdeauna de drepturi egale cu Sașii. Aceasta reiese din minunata lor constituție municipală“.

Rămănea, prin urmare, numai clasa nobililor români, înzestrată cu aceleași drepturi și privilegii, ca și nobilimea ungurească din județele ardelene și ungurene, pentru a îndrăzni lupta de emancipare a poporului nostru. Nobili români erau în număr destul de considerabil atât în județele ungurene, cât și în cele din Transilvania. După Alexiu Fényes, în Ungaria²⁾ tot al douăzeci-lea om era nobil (deci 5%), iar numărul nobililor germani și români să fi fost 21.666. Nu ni se arată câți au fost Nemți și câți Români, dar de bună seamă că numărul nobililor români va fi fost mai mare. Pentru Ardeal, nu ni s'a păstrat un asemenea calcul întocmit după naționalitate. Söllner îi cifrează pe toți nobilii de aici la 84.882 suflete³⁾, deci tot la al douăzeci și doilea om câte un nobil și adaugă că la acest număr mare contribuie mai ales contingentul însemnat al Săcuilor nobili și al Românilor din cele două județe, Huniedoara și Făgăraș. Nici după 48 nu s'a făcut un recensământ din care să putem constata numărul exact al nobililor români, singurii privilegiați de altădată, care ar fi putut reprezenta neamul lor în lupta desnădăjduită pentru libertate. Dacă Ioan cavaler de Pușcariu n'ar fi izbutit să culeagă cele câteva date⁴⁾, care sunt însă departe de a fi complete, ei ar fi rămas cu desăvârșire ignorați de către generațiile de mai târziu.

Și totuși, rolul lor nu a fost întotdeauna așa de redus în viața poporului nostru, ca în epoca ce a urmat după răscola lui Horia. Nobilii din Maramureș au format pivotul rezistenței față de tendințele de acaparare ale protestanților și catolicilor unguri și e

¹⁾ *Erdélyi Hiradó*, 1848 Nr. din 21 Maiu, p. 234.

²⁾ Fényes Elek, *Magyarország Statisztikája*, I, pp. 64 și 118.

³⁾ Söllner, o. c. p. 390.

⁴⁾ I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu, 1892—95.

sigur că atașarea lor și a nobilimii din Satu-Mare și din județele nordice ale Transilvaniei la răscoala lui Francisc Racoți II a avut un caracter de reacțiune spontană îndreptată împotriva tiraniei Habsburgilor. Mai ușor s'a dat învinsă boierimea din districtul Făgărașului, ca și nobilii din ținutul Hațegului și Hunedoarei, care au fost pauperizați și coboriți încetul cu încetul în rândul iobagilor sau au fost asimilați deplin de clasa nobilă maghiară. Tot asemenea nobilii români din județele Dăbâca, Solnocul de mijloc și interior, Crasna și districtul Chioarului trăiesc neobservați de nimeni, identificându-se în viața publică fie cu conservatorii dela guvern, fie cu mișcarea liberală a tinerei generații ungurești. Ei nu sunt și nu vor mai fi niciodată factori ai vieții naționale¹⁾. Caracteristică pentru rolul lor e intervenția lui Alexandru Bohățiel, avocat în Cluj, de origine din Chioar, care în deceniile următoare s'a dovedit bun Român și om de o deosebită distincție. În 1843, pe timpul când patrioții români se frământau pentru a-și apăra dreptul limbii în biserică și școală, el îndemna pe redactorul *Gazetei*²⁾, într'un „cuvânt serios“, tipărit de „*Erdélyi Hiradó*“ din Cluj, să nu agite imitând presa săsească, ci să-și dea toată silința „ca fii națiunii mele să-și cultive limba proprie ca Valahi, iar limba maghiară să o învețe ca cetățeni ai acestei țări“. În aceeași chestiune luară cuvântul și nobilii români din districtul Chioarului, dând dovadă de sentimente maghiarone. Ei declară că în timp ce învățarea limbii ungurești e pentru nenobili de recomandat foarte și de aceea trebuie să și-o însușească cu orice preț, nobilii au datoria de neînălțurat să o învețe³⁾. Cu oarecare îndreptățire constata deci Papiu Ilarianu, că floarea nobilimii, floarea națiunii române s'a lăpădat de Români și s'a alipit de streini⁴⁾. Wesselényi, care cunoștea bine pe nobilii din jumătatea nordică a Transilvaniei, examinând posibilitatea de a apropia și câștiga elementul românesc, argumenta în felul următor: Că Românii se pot asimila cu Ungurii, o dove-

¹⁾ Barițiu urmărește pe nobilii români, de ex. *Foaie* 1842, Nr. 35 (numărul lor): „nemeșina acestei țări este azi mai mult ca jumătate de sânge și viță românească“. Nr. 36: „călătoriți mai ales prin pământul Făgărașului, prin comitatul Hunedoarei, a Dobâcei, a Turzei, prin districtul Chioarului și vă veți încredința (despre numărul nobililor români). *Gazeta de Transilvania* 1841 Nr. 45: Nobilii români din Hunedoara în adunarea comitatului nu știu ungurește. Li s'a dat voie să voteze prin reprezentanți. Un nobil român vorbește românește și critică administrația comitatului. 1842 Nr. 30: în congregația comitatului Dăbâca se aud și glasurile de nemeși români. 1844, Nr. 98: Elogiul lui Alexie Nopcea de Silvașul de sus.

²⁾ *Erdélyi Hiradó*, 1843, p. 105—106.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ *Ist. Rom. II*, p. CIV.

dește clar numeroasa nobilime română din Ardeal, cu privire la care din cele două modalități ale maghiarizării, împărțirea cu drepturi și instrucția limbii, s'a pus în practică numai una și anume cea dintâi. „Și totuși, ea se identifică în așa măsură cu noi, încât dacă prin instrucție s'ar răspândi cunoștința limbii peste tot între nobilii români, asimilarea cu siguranță ar deveni deplină”. Asemenea mărturii¹⁾ care vorbesc împotriva nobilimii pot fi găsite cu duiumul în epoca aceasta. Ele nu îndreptătesc însă a generaliza judecata istoriei asupra tuturor nobililor români. O bună parte dintre ei, cei coboriți în rândurile țărănimii, au devenit elemente valoroase în viața neamului nostru, prin vigoarea rezistenței etnice. Ei nu au urcat, ce-i drept, tribuna din adunările județene, pentru a apăra cauza conaționalilor, dar nu odată s'a întâmplat că acopereau în semn de desaprobară cu murmur sgomotos propunerile ungurești. Alții, deși puțini, au izbutit să se înalțe pe culmi, de unde au veghiat cu grije destinele neamului lor, cum au fost dintre cei mai bătrâni Iosif Meheș și Ioan Piuariu Molnar sau dintre cei mai tineri Gheorghe Barițiu și Ioan Buteanu. Marea majoritate a nobilimii române suferea însă alături de poporul căruia îi aparținea, și sub raport politic și sub raport social și economic, înlăturată dela beneficii, îndepărtată din funcțiile publice și expusă desnaționalizării pe dată ce se urnea de pe ogorul său²⁾. În asemenea condiții, e firesc să nu fi izbutit a juca rolul de seamă, pe care aiurea l-a avut întotdeauna clasa aceasta a privilegiaților.

Dar alături de țăranul liber din teritoriul crăiesc și de nobilul din comitate un tratament excepțional se aplică și grănicerilor români, atât în Transilvania, cât și în Banat. Iobăgia a fost desființată în cuprinsul comunelor grănițerești, iar pământul trecut în proprietatea instituției nu mai reclama posesorilor, decât obligațiunile serviciului armat, mult mai suportabile decât robota grea a nobililor unguri. Nici Statul nu mai pretindea dela grăniceri vre-un impozit. Ei dispuneau de diregători proprii în comune și erau supuși judecății tribunalelor militare, mai puțin arbitrare decât scaunele de judecată ale nobililor³⁾. Grație tratamentului uman din partea ofițerilor aduși să-i comande, unii chiar Români, și a grijei ce au dovedit-o aceștia pentru progresul lor material și spiritual, grănicerii au ajuns încurând la o stare de prosperitate, ale cărei efecte se pot vedea până în zilele noastre.

¹⁾ Kardos S. *Báró Wesselényi Miklós élete és művei*, II, pp. 70—71.

²⁾ Simion Bărnuțiu, *Românii și Ungurii*. Discurs rostit în catedrala Blajului 2. 14 Maiu 1848, cu introducere de G. Bogdan Duică, 1924 Cluj, pp. 16—17.

³⁾ Fényes Elek, *Magyarország Statist.* II, p. 183 despre grănicerii ardeleni.

FORMAREA PĂTURII DE INTELCTUALI ȘI PRESA NAȚIONALĂ.

Starea socială și politică obidită și mizeria materială grea, în care se sbăteau Românii din Transilvania și Ungaria, în timpul iobăgiei, au avut drept consecință stagnarea lor generală în domeniul cultural. Școli primare nu s'au întemeiat pentru Români decât dela sfârșitul secolului XVIII înainte. La 1841 în cele 2840 comune din Ardeal funcționau 1628 școli, dintre care numai 298 erau românești. Publicația contemporană ungurească, din care scoatem aceste cifre, constată că dintre toate neamurile aflătoare în Ardeal Românii posed, înainte de revoluție, cele mai puține școli, deși numărul lor întrece considerabil pe al locuitorilor de altă limbă. „Statul¹⁾, care vrea a-și țese teritoriul cu rețele de cale ferată neglijând instrucția publică și desvoltarea instituțiilor politice libere, îngrămădește nori, din care poate să se reverse binecuvântare, dar și uragan cutropitor“. Autorul va fi fost un protestant contrariat că Statul acorda atunci numai catolicilor ajutor pentru susținerea școlilor. Înțelesul adânc al sfatului său privea însă, evident, lipsa de instrucție, care făcea ca enorma masă de Români să fie condamnată a orbecăi într'un trist obscurantism. Revista ungurească „Társalkodó“, referindu-se mai ales la Românii ortodocși, constată că ei nu au școli și nici puțință de a-și trimite copiii în institutele streine²⁾, „la ei e noapte încă, nu se revarsă de ziuă“. Observarea este însă eronată, deoarece câta vreme ortodocșii dispuneau de un învățământ primar trecut peste greutatea începutului în 284 școli, Românii uniți nu reușiseră a-și înjgheba decât abia 14 școli sătești³⁾. Despre acestea din urmă Barițiu, care urmărea cu multă înțelegere desvoltarea învățământului românesc, afirmă, că înafară de câteva școli din confiniul militar celelalte nu prea pot răspunde scopului dorit. După el pricina trebuie a se căuta și în lipsa de învățători instruiți, neexistând în Ardeal o școală normală, „o preparandie de învățători“. Dorul de a se instrui crește însă și în păturile largi ale poporului, care a început să jertfească de pe atunci pentru a-și

¹⁾ *Erdélyi Hiradó* (gazetă tipărită în Cluj), 1843, Nr. 41.

²⁾ *Nemzeti Társalkodó*, 1842 Nr. 6: „a nemegyesült oláhoknál nincsenek tanodáik, nincsenek tehetségük hogy intézetekbe küldhetnék övéiket. Náluk éjj van, még nem virrad“.

³⁾ *Erdélyi Hiradó*, 1843, Nr. 41. Cfr. *Foaie pentru minte etc.*, 1842, Nr. 48: articolul „Starea școalelor în marele principat al Transilvaniei“. Despre școlile din Orlat și Năsăud și din alte câteva sate Altundeva nu sunt „ci iaca așa pe o vreme după cum slujește răvna cutărei obștii sau paroh sau protopop“. Cf. *Foaie p. minte* 1842, Nr. 26, despre numărul școlilor primare: nici 20 în biserica unită.

ridica școli: „râvna prea lăudată“ a Românilor neuniți o remarcă deosebit Barițiu, deși în starea lor lipsită de drepturi constata cu regret că „se cam zidește pe temeiul de nisip“ și că astfel școlile nu se pot bucura de statornicie¹⁾. Se va fi gândit, de sigur, la dispoziția guvernului ardelean, prin care în 1838 i s'a luat episcopului Moga dreptul de „superinspecție“ asupra școlilor românești și cu această atribuție a fost investit episcopul unguresc romano-catolic din Alba-Iulia²⁾. O asemenea măsură nu se poate explica, decât prin teama de progresul cultural, a cărui temeiu începuse a se așeza în deceniile din urmă prin munca tăcută, modestă, dar plină de roade a vlădicului dela Sibiu³⁾. În două din comitatele situate în Nordul Transilvaniei, Crasna și Dăbâca, se proiecta înființarea de școli primare în fiecare sat, sub condiție însă, ca episcopii, în calitate de mai marii acestor școli confesionale, să-și dea adeziunea, pentru a supune pe învățători jurisdicțiunii comitatului⁴⁾. „Sărac dascălit“, exclamă Barițiu, „care va să zică, dacă dascălii nu s'ar purta după plac, să fie ciomăgiți de către oficiolaturi“. Neîncrederea față de conducerea românească a școlilor începe să fie cel mai comod pretext pentru maghiarizarea lor, decretată prin legea din Ianuarie 1842.

Regimul școlar din Banat și părțile ungurene era altfel organizat. Deși în strânsă legătură cu ierarhia bisericească și tot sub un fel de control suprem al catolicismului latin, autoritatea Statului s'a impus mai efectiv decât în Ardeal. Directorii districtelor școlare care funcționau aici aveau în grija lor însă nu numai pe Românii ortodocși, ci și pe Sârbi și Greci. Din această cauză nu se pot da cifre din care să ne putem face o idee clară cu privire la învățământul lor primar. Uroș Nestorovici, de a cărui nume se leagă opera de organizare școlară în prima jumătate a veacului trecut în toate districtele școlilor ortodoxe din Ungaria, vorbind de începuturile școalei române, le atribuie înrâuririi coloniștilor germani. Contactul cu aceștia a convins pe Români „care sunt o veche ramură a Romanilor“, că școala e tot pe atât de necesară pentru relațiunile burgheze, ca și ordinea și munca fără preget, care produc și asigură bunăstarea. Până atunci, spune tot Nestorovici, totul era sistematic întocmit, ca preoții și învățătorii români să fie ținuți în ignoranța cea mai adâncă și în cea mai îngrozitoare lipsă de cultură. Activitatea sa pentru organizarea școlilor primare a fost încoronată de succes, chiar și în Bihor, unde a fost instituit un „pro-inspectorat“ deosebit

1) *Foaie pentru minte etc.*, 1842, Nr. 48.

2) Dr. Seb. Stanca, *Viața și activitatea episcop. Vasile Moga*, p. 70.

3) *o. c.*, pp. 66—71.

4) *Foaie p. minte etc.*, 1843, Nr. 2.

pe seama școlilor românești, neglijate și din pricină că locuitorii erau atât de săraci, încât s'au dovedit incapabili să contribuie cu ceva la întreținerea școlilor și a învățătorilor¹). În 1842 un articol din *Gazeta de Transilvania* arată că în „districtul literal de legea greco-neunită al Orăzii Mari” existau 180 școli „triviale”, cu tot atâția învățători și cu 6000 elevi²). Progresul în domeniul școlar însă e foarte încet și aici, cu toate că nu lipsesc îndemnuri statornice. De aceea cunoscutul raport al lui Gherasim Olarescu dă o descriere³) încă tot nemulțumitoare despre starea învățământului românesc din Ungaria: „școala e cea mai slabă între casele din sat, deslipită, descoperită, nu are grajd, nici cămară, gard sau podrum”, iar „o istoriță” a districtului Caransebeș din 1844 spune⁴) că urmașii lui Nestorovici au lăsat școlile românești din Banat „în prăpădire”. Nemulțumirea aceasta frecventă dovedește un interes deosebit pentru cauza școalei și deci a progresului cultural. Meritul de căpetenie îl are aici în rândul întâiu școala normală din Arad, întemeiată încă la 1812, care a dat neamului un mare număr de dascăli inspirați de duhul naționalismului. De când s'a înființat institutul din Arad, „cu simțiri de bucurie și mulțămire pricepem”, spune un corespondent al *Gazetei*⁵) „că soarele înaintării neamului nostru cu razele sale au mai încălzit inimile și au desfătat duhul înțelegerii la ai noștri”. Deceniile care au precedat revoluția au fost imbibate într'adevăr pe de-a'ntregul de spiritul luminat al profesorilor dela Arad. Dimitrie Țichindeal, Constantin Diaconovici Loga, Ioan Mihuț, Dimitrie Constantini, Alexandru Gavra, Dr. Iosif Iorgovici, Dr. Atanasie Șandor, Ioan Russu, Alexie Popovici, C. Ioanovici, Ioan Popovici și Vichentie Babeș sunt educatori ai celor dintâi generații românești adăpate la izvorul adevăratei culturi⁶), făuritori de lozinci, luptători cu condeii sau martiri ai neamului, care au clădit și întărit sufletul românesc dela marginea teritoriului nostru

¹) *Srpski Letopis za godinu 1870 i 1871*, izdaje Matica Srpska, knj. 113. Scrisoarea lui Uroș Nestorovici către slavistul Kopitar (27 Febr. 1813), pp. 253—293. Scrisoarea cuprinde o foarte importantă dare de seamă despre activitatea sa. De subliniat constatarea: „Alles hat bisher beigetragen, und wie die Erfahrung auch lehrt, dass man planmässig dahin gearbeitet hat, um diese Nation, ihre Priester und Lehrer in der tiefsten Unwissenheit und schauderhaftesten Roheit zu belassen” (p. 268).

²) *Gazeta de Trans.* 1842, p. 143.

³) *Gazeta de Trans.* 1844, Nr. 53.

⁴) *Foaie p. minte, etc.*, 1844, Nr. 35.

⁵) *Gazeta de Trans.* 1842, p. 143.

⁶) Dr. Botiș Teodor, *Istoria școalei normale și a institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad 1922, p. 381 și urm.

etnic. Profesorul Gavra numește¹⁾ pe-un comiliton, Dimitrie Cherecheș, director de școală și paroh în Dorog „cununa celor mai învăpăiați naționaliști“, ceea ce ne îngăduie să presupunem că educația națională constituia preocuparea lor de frunte. De altfel Gavra consideră de „naționaliști râvnitori“ și pe sprijinitorii acțiunii de editare a operelor lui Șincai și Samuil Clain, între care întâlnim numele scumpe pentru cultura românească, ale lui Dimitrie Ghiba, tractual director școlastic în Pâncota, Nicolae Jiga, directorul tractual al școalelor din Oradea Mare, alături de Uroș Volici, directorul districtual al școalelor din jurul Caransebeșului, cu reședința la Vârșeț. Pe lista lui Gavra cetim și numele alor trei învățători fruntași, Ilie Miescu din Lugoj, Anton Țapu din Zorlențu Mare și Petru Musteț din Făget, dornici a se hrăni cu cuvântul atât de rodnic în nădejdi al cronicarului ardelean.

Școala primară cu umilii ei dascăli abia destelenește însă ogorul plin de pălămidă. Ideile mari ale veacului le prind profesorii dela școlile mai înalte. Din nenorocire, Românii nu se pot lăuda decât cu foarte puține asemenea școli: trei seminării pentru creșterea clerului — în Blaj, Sibiu și Arad —, gimnaziul și cursul filosofic din Blaj și liceul nou înființat la Beiuș. Spirit național nu se desvoltă deocamdată decât în Blaj, unde norocul adunase într'un mănunchiu în deceniul al patrulea o pleiadă de tineri profesori, Timoteiu Cipariu, Simion Bărnuțiu, Ioan Rusu, George Barițiu, D. Boer, Ștefan Moldovan, Iosif Pop, Gregorie Moldovan, Aron Pumnul, dându-le prilej să frământă în cursul unui întreg deceniu chiagul naționalismului românesc²⁾. Dar Blajul, chiar dăruit cu o generație de adâncă inspirație națională, era prea puțin încăpător și abia la începutul misiunii de a închea un program de solidarizare, prin urmare în imposibilitate să atragă și să adăpostească pe toți creatorii de conștiință românească. De aceea Barițiu se adresează către Brașoveni cu cuvintele³⁾: „Mă uitaiu împrejur în Ardealul tot, școli priviam; vedeam multe, dar nu românești, o nu, ... numai singur la Blaj pentru Români și aici pentru cinci sute de tineri pe an. Mai mulți nu pot, nu au modru de a învăța. Și ce este acest număr de școlari asemănat cu un milion și mai două sute de mii de Români, locuitori într'această patrie? Când se vor lumina? Școli sunt de lipsă, școli“. El ar fi putut adăuga, pe lângă școli și pe apostolii mai necesari atunci

¹⁾ *Foaie p. minte*, 1842, Nr. 14.

²⁾ G. Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 35 și urm.

³⁾ Bărseanu Andreiu, *Istoria școlilor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov, 1902, p. 25.

ca oricând să propovăduiască evanghelia redeșteptării naționale.

Clerul ambelor biserici, ortodoxă și unită, nu dispunea decât de foarte puțini brăbați înzestrați cu o cultură mai înaltă. Numărul preoților dela sate și chiar al protopopilor era însă mare. Șematismele eparhiilor românești din această epocă cuprind mii și mii de nume. Prea mulți preoți, și prea puține școli, exclamă Barițiu¹⁾). Numărul lor mare se explică în chip firesc, prin tendința de-a evada din chingile iobăgiei și prin setea de lumină a unui popor întreg. Preoția era singura profesiune, care nu impunea o completă desrădăcinare a cărturarului român și nu-i cerea deplasarea într'un mediu cu totul dușmănos naționalității și aspirațiunilor sale.

Dacă examinăm cu obiectivitate starea clerului ortodox în răstimpul îndelungatei păstoriri a episcopului Vasile Moga trebuie să recunoaștem progresul, pe care l-a realizat, dela înființarea seminarului (1811) din Sibiu în ce privește cultura preoților. Învălmântul de aici se rezuma încă tot la elementele culturii teologice, dar din an în an creștea numărul clericilor, care se dedicau preoției, dupăce absolviseră școli mai înalte²⁾). Nicolae Panovici, protopopul Brașovului, Iosif Ighianu protopop în Baia de Arieș și Zlatna, Petru Bădilă, protopopul Miercurii, Ioan Popasu dela Brașov, Zaharie Moga dela Sebeș, Petru Pipoș dela Geoagiu, Grigore Raț dela Alba Iulia, Partenie Trombitaș dela Târgu-Mureș, Zaharie Boiu dela Sighișoara, preoții Barac și Petric din Brașov, Sava Popovici Barcian din Rășinar, au fost, fără îndoială, bărbați luminați și luptători neînduplecați pentru cauza națională. Dar sărăcia grozavă care apăsa umerii întregului cler ortodox împiedeca orice avânt mai mare. Imprejurarea aceasta trebuie avută în vedere pentru întreaga epocă a lui Moga, ca și faptul că însăși situația de drept a clerului ortodox nu era încă lămurită. Pe pământul crăiesc preotul ortodox era silit să dea dijmă clerului săsesc, la rând cu credincioșii săi. Preoții ortodocși din Ardeal vor alimenta deci nemulțumirea maselor cu obida, pe care o resimțeau ei înșiși în fiecare ceas, tot mai grea, tot mai nesuferită.

Din multe puncte de vedere situația clerului unit era mai favorabilă. Dispunând de mai bogate resurse materiale și ajutoare dela Stat, biserica Blajului a reușit să-și crească preoții într'o atmosferă mai prielnică progresului cultural. Foarte mulți clerici treceau mai întâi prin gimnaziu și prin cursul de filosofie, pentru a-și agonisi tot capitalul de învățătură pe care-l oferea școala epocii. Când episcopul Lemeni îndeplini reforma școlilor

¹⁾ *Foaie p. minte etc.* 1842, p. 203.

²⁾ Dr. Seb. Stanca, *Vasile Moga*, p. 32 și urm.

din Blaj, desvoltând cursul de filosofie la doi ani și creând alte trei catedre nouă, între care și pe cea de istorie și filosofie, se complectară și cursurile teologice la patru ani, predate de cinci profesori¹⁾. De aceea în clerul unit din anii 40 întâmpinăm un număr incomparabil mai mare de bărbați capabili a-și însuși doctrina naționalismului român și a se măsura în puteri, dacă va fi nevoie, cu dușmanii neamului lor. Numai în eparhia ardeleană se constată²⁾ în 1842: 6 canonici, 4 vicari, 12 protopopi, 41 viceprotopopi, 12 administratori protopopești și 1345 preoți în parohiile de stat, iar în episcopia unită de Oradea la 1845 funcționau 6 canonici, 6 protopopi, 17 viceprotopopi și 181 parohi. Fiește, la Oradea stăpânea³⁾ cu totul alt spirit. Clericii eparhiei își câștigau educația numai la școli streine: în Viena, Pesta, Sâmbăta Mare, Uzhorod și în seminarul catolic latin dela Oradea, aducând cu ei o mentalitate foarte puțin favorabilă mișcării de reînnoire națională. Totuși, și în condițiile vitrege create de izolarea la care au fost osândiți, mijesc raze de lumină: „tinerimea greco-catolică română academică“ din Oradea, ba chiar și „alumnii clerici români din liceul episcopal“ al Uzhorodului (Ungvár) nu mai stau în nesimțire, ci își caută legătură prin *Gazeta de Transilvania* cu proaspătul curent naționalist din Ardeal⁴⁾.

Dincolo de Piatra Craiului, adică în părțile ungurene și în Banat, cărturarii cu școală mai înaltă sunt formați toți în instituții streine. Cei mai mulți urmează cursurile de filosofie ori dreptul la Pesta, Oradea sau Seghedin, de unde aduc adeseori o structură sufletească hibridă care-i împiedecă să devină apostoli ai desrobirii neamului. Același fenomen se petrece și în Ardeal, când tineretul român năpădește mai ales școlile ungurești, dela Cluj, Târgul Mureșului și Alba Iulia. Și în școala reformată din Făgăraș întâlnim elevi români, ca și în a Piaristilor unguri din Bistrița⁵⁾. În 1844, la liceul din Sibiu, dintre 150 elevi 50 sunt de origine Români. Protopopul unit Nicolae Maniu le poartă o grijă deosebită, aducându-le aminte de îndatoririle ce le au față de neamul lor⁶⁾. Același vrednic protopop face încă din 1840 un dar semnificativ tinerimii române din Cluj⁷⁾ abonându-i gazetele lui Barițiu.

Numărul studenților români din Cluj spori în proporții neaș-

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* I. pp. 29—11.

²⁾ *Foaie p. minte* etc. 1842 Nr. 26.

³⁾ *Foaie p. minte* etc. 1845, Nr. 50.

⁴⁾ *Gazeta de Trans.* 1842, N-rii 49—51. Abonații *Gazetei*.

⁵⁾ *Erdélyi Hiradó*, 1846, pp. 489, 513.

⁶⁾ *Gazeta de Trans.* 1844, p. 260.

⁷⁾ *Ibidem*.

teptate în anii următori. „Liceul“ catolic de aici primea în clasele sale de „filosofie“ și drept nu numai studenți unguri, ci și români. Cursul filosofic ținea locul ultimelor clase de liceu; după absolvirea lui studenții se înscriau la „drept“. Locul de frunte între studenții dela Cluj îl ocupă fiii de negustori români din Brașov și Săcele. Numeroși erau însă și studenții originari din regiunea de câmpie a Ardealului și din Munții Apuseni. Absolvenții cursului filosofic al liceului din Blaj se înscriu cei mai mulți tot aici pentru a urma studii de drept. În cataloagele cunoscute până acum dela liceul „regal“ din Cluj se întâmpină, de aceea, multe nume, care vor fi des pomenite în vâltoarea revoluției și în viața națională din jumătatea a doua a secolului al XIX: Birle Ioan, Birle Nicolae, Erchedi Ioan, Bologa Iacob, Secăreanu Constantin, Iancu Avram, Ioan Constantin, Murășianu Iacob, Popovici Sebastian, Butean Vasile, Măcelar Ilie, Pinciu Ioan, Roșca Petru, Șuluțiu Iosif, Român Constantin, Tordoșianu Amos, Tănase Moise, Tobias Dionisie, și alții¹). Din alte izvoare știm că la Cluj au studiat și frații Popea, Neagoe și Radu, Alexandru Papiu Ilarianu, Oprea Moroianu și entuziastul tânăr Ioan Suciu. Studenții români se disting prin hărnicie și talent. Cei mai mulți figurează în fruntea clasamentului. Ei cultivă și literatura națională, constituind o societate literară și redactând o revistă²).

Încetul cu încetul se plămădește astfel simțul de solidaritate cu neamul propriu, disprețuit și batjocorit de cei mai mulți dintre profesorii unguri. Tribunii de mai târziu Isaia Moldovan și Ioan Oros au zugrăvit cu multă măiestrie cum a reacționat sufletul lor tânăr în liceul din Târgul Mureșului față de spiritul de intoleranță și ură a profesorilor și colegilor. Nu toți acești tributari siliți ai culturii streine au izbutit a se emancipa însă deplin din ghiarele maghiarizării. În această epocă, mai vârtos prin școală, își schimbă mulți dintre cărturarii noștri vechile patronimice românești. Alții se sfiesc a se recunoaște de Români și adoptă ca limbă de conversație exclusiv pe cea maghiară. La toți cei care își uită limba mamei lor, face aluzie Barițiu și îi ocăreș-

¹) Ax. Banciu, *Studenții academiei din Cluj de acum un veac*, Sibiu, 1944 (extras din Anuarul Instit. de istorie națională, vol. XI).

²) N. Popea, *Memorialul mitropolitului A. Șaguna*, Sibiu, 1880, pp. 36—44; Ioan cavalier de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 30; Nic. Buta, *Câteva informațiuni și considerațiuni asupra tinereței lui Avram Iancu*, București, 1924, (extras din Anuarul Instit. de istorie națională, 1923); și Marius Nicolae Sulică, *Alexandru Papiu Ilarianu ca student la liceul academic din Cluj*, (extras din anuarul liceului Al. Papiu Ilarianu din Tg. Mureș, 1930—31).

te, fiindcă numai¹⁾ „ieri alaltăieri săriră din țindră în frac sau roc“.

Din publicațiile timpului s'ar putea cu ușurință reconstrui tabloul cărturarilor români din anii care au premers revoluției. În toamna anului 1849 s'a făcut de către conducătorii români o listă amănunțită a celor recomandați ca destoinici să fie aplicați în administrația Statului²⁾. Numărul lor e destul de însemnat, chiar fără tineretul scos la suprafața vieții publice prin revoluție. Un intelectual din Banat, contrariat de pretextul atât de frecvent invocat de Unguri, că Românii nu ar avea fruntași capabili să conducă poporul, răspunde prin Gazetă³⁾ și înșiră nu mai puțini ca zece advocați în părțile Aradului și Banatului: Maxim Pascu, Eftimie Murgu, Andreiu Vasici, G. de Fogarași, Emanuil Gojdu, Mihaiu de Cociuba, G. Arcoși, G. Popoviciu, D. Vradian și Teodor Serb, apoi pe medicul Dr. Atanasie Șandor din Arad, pe un Doctorovici proprietar în Velența, pe Vasile de Fogarași, pe cunoscutul medic Dr. Paul Vasici, pe directorul școlar Constantin Loga, pe adiunctul la fisc Constantin Popescul din Oravița și încă vre-o câțiva preoți și protopopi. Lista aceasta s'ar putea lărgi cu „naționalistii râvnitori“ ai lui Gavra și cu abonații Gazetei publicați în anul 1842. În loc de frunte trebuie așezat numele lui Eftimie Murgul, care se întoarse atunci din Muntenia, expulsat pentrucă a făcut parte dintr'o mișcare revoluționară⁴⁾.

Examinând de aproape toate listele acestea, ne bate la ochi lipsa de centre urbane românești. Ele nu se puteau forma atunci, în sistemul politic care excludea elementul român din „țehuri“ și din celelalte profesii libere, tăgăduindu-i chiar și dreptul de „concivilitate“, adică de a se așeza în lăuntrul orașelor. Excepție face doar Brașovul, unde Barițiu numără în 1843 pe lângă 4543 Sași, 2063 Unguri și 609 Români, iar în suburbii alături de 9116 Sași, 4363 Unguri, și 8498 Români⁵⁾. În statul negustorilor din Brașov găsim numai 194 Români. Industriași, aproape numai măcelari, cojocari și croitori, erau mai puțini. Numărul tuturor negustorilor și industriașilor români din țehurile orașului abia atingea cifra⁶⁾ de 226. Nu știm în ce măsură sunt controlate aceste date culese de Barițiu. Ele nu oglindesc însă puterea reală a românismului din Brașov și nu arată îndeosebi importanța eco-

¹⁾ *Foaie p. minte* etc. 1842, Nr. 9 în articolul „Românii și Maghiarismul“.

²⁾ Colecția noastră, *Studii și Documente privitoare la Revol. Rom. din Transilvania în anii 1848—49*, II, Nr. 117.

³⁾ *Gazeta de Trans.* 1844, Nr. 44.

⁴⁾ G. Bogdan Duică, *Eftimie Murgu*, București 1937, p. 106 și urm.

⁵⁾ *Gazeta de Trans.* 1844, Nr. 41.

⁶⁾ *Gazeta de Trans.* 1844, Nr. 57.

nomică și politică ce au izbutit a și-o creia câțiva reprezentanți ai negustorilor români. Constituindu-se în „gremiu comercial”, împreună cu Grecii, aceștia puțini la număr, ei se solidarizează nu numai pentru a-și apăra interesele proprii, dar și pentru a contribui la promovarea culturii române și la izbândirea drepturilor politice. Cu ajutorul lor se înjghebează școlile, la care va fi chemat Gheorghe Barițiu. Revistele literare mai vechi, dar și *Gazeta de Transilvania* se întrețin în mare parte cu sprijinul acestor mecenai. Tot ei înființează prima „casină română”, un admirabil mijloc pentru a suda o societate de burghezi fără tradiții de solidaritate națională. Biserica Sf. Nicolae va găsi în rândurile lor pe gospodarii grijuții, care-i sporesc patrimoniul și îi înalță prestigiul. Familiile Ioan, Nica, Juga, Nicolau, Ciurcu, Orghidan, Secăreanu, Pantazi, Dima, Popovici, Manciu, Lacea, Popp, Burbea, Popasu și alte multe, dau neamului în această epocă un mănunchiu bogat de luptători, a căror importanță o vor scoate-o la lumină frământările din anii revoluției. Conducerea politică a Românilor din Brașov o au însă elementele mai tinere, în frunte cu prototopul Popasu și avocatul Ioan Bran. La 23 Maiu 1848 acesta din urmă caracterizează pe Nicolae Voinescu, reprezentant al brașovenilor la adunarea de pe Câmpia Libertății drept „bun patriot”, iar pe Gheorghe Burbea de „harnic naționalist”. De fapt, toți se vor dovedi ca atare: „cei mai lucrători și înflăcărați pentru uniunea română”, după mărturia lui Simion Bărnuțiu¹).

Funcționari de origine română nu prea existau în epoca aceasta, totuși Barițiu, care ține evidența cărturarilor noștri constată că la „tezaurariat” sunt aplicați cam 30 de Români, atât în posturi cu leafă, cât și ca jurați practicanți sau ca detașați pe lângă fiscalitățile exterioare și adaugă apoi că ei sunt „Români, care își mărturisesc naționalitatea fără a le fi sfială”. În birourile guvernului din Cluj nu erau decât vreo 8 „amploiați” sau practicanți români²).

În raport cu populația de peste două milioane, pătura intelectualilor români chemați să-și conducă neamul, era într’adevăr subțirică și firavă. Ii lipsea nu numai cultura mai înaltă, dar și greutatea numerică, și datorită împrejurărilor politice măștere, chiar și simțul de solidaritate. *Gazeta de Transilvania*, înființată de Gheorghe Barițiu în anul 1838 la Brașov, și revista sa lite-

¹) Ioan Colan, *Casina Română 1835—1935*, Brașov, 1935; Dr. Sterie Stînghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Schei*, vol. IV, Brașov, 1903, p. 10; Aurel A. Mureșianu, în *Transilvania* 1921 Nr. 4.

²) *Gazeta de Trans.* 1842, Nr. 44.

rară *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, au meritul nepieritor de-a fi durat o punte spre sufletul cărturarilor români din Transilvania și Ungaria, spre a le limpezi idealul comun și a-i stimula să-l urmărească în deplină solidaritate. Cei zece ani de gazetărie românească ai lui Barițiu înainte de anul 1848, au fost de aceea, o strălucită școală de pregătire a intelectualității române din Ardeal, pentru a-i determina ritmul de simțire, a o ridică la conștiința drepturilor sale și a-i ajuta să selecționeze valorile reale, capabile să ia lupta¹⁾.

Barițiu a fost dintru început convins că trebuie să contribuie din toate puterile la educația politică a neamului. El simte că starea de robie nu mai poate dăinui prea îndelungat: „Românii peste puțin vor fi cunoscuți de nație“, spune încă la 1835 într'un cuvânt adresat Brașovenilor. Pătruns de „starea cea vrednică de milă a nației românești“, își dă seamă însă că fără cultură Românii nu vor putea să reziste în lupta de afirmare națională. Școala este chemată prin urmare, în primul rând, să devină pârgă de progres a românismului. Creșterea bună este temeiul tuturor bunătăților. Ea face pe om ca să fie om, pentru a se deosebi de alte ființe necuvântătoare, după vrednicia și majestatea scoului său. Prin învățăturile sănătoase, prin științele înalte, prin „mântuitoarea filosofie“, omul se înalță la conștiința propriei valori²⁾. Când, la 12 Martie 1838, publică în cel dintâi număr al *Gazetei de Transilvania* un fel de apel programatic, el cere școlii să-și schimbe metoda practică până atunci, „împovărarea memoriei cu apăsarea înțeleșului și a judecății tinerilor“ și să devină „un îndemn spre o cultură mai liberă și mai înaltă“. De această misiune își leagă Barițiu organic și activitatea de ziarist, înscriind pe prima pagină a *Gazetei* deviza, de care se va conduce o jumătate de veac: „luminarea noastră pe toate căile“. Numai luminarea și dezvoltarea ideilor poate pune un popor ca al nostru în situația de-a contribui fizicește și moralicește la progres. Prin întârzierea în cultură Românii trezesc mila „iubitorilor de omenire din veacul nostru“. De aceea adresează generației sale pentru întâia dată chemarea, din care se desprind atâtea îndemnuri și atâtea făgăduinți: „Deșteaptă-te și tu, Române“. În chipul acesta ia ființă presa sa, singurul „canal de răsuflare“ al românismului din Ardeal³⁾.

¹⁾ Cheresteșiu V. se ocupă amănunțit de ideile semănate de Barițiu. Expunerile sale sunt o prețioasă „contribuție pentru caracterizarea gândirii politice a intelectualilor români din Ardeal și îndeosebi a lui G. Barițiu“. *A magyarországi sajtó politikai vezéreszméi etc.*, citată mai sus.

²⁾ Bârseanu A., *Istoria Școlilor...* p. 23 și urm.

³⁾ *Gazeta de Trans.* 1842, Nr. 24 în articolul „Puține idei pentru publicitate și opinia publică“.

„Duhul românesc” străbate de acum permanent în coloanele amânduror publicații, în care, pe lângă răspândirea științelor și a cunoștințelor, redactorul caută să împărtășească idei „la toate clasele de oameni”. Lozincele curente ale timpului le prinde cu pricepere și le înfățișează cititorilor români¹⁾, fără a face decât arareori aplicațiune directă în cazul nostru. Așa ajunge la Herder, a cărui părere sdrobitoare despre Unguri va fi cunoscut-o, și la filosoful bine introdus în Blaj, Rottek, ca și mai târziu la Michelet. Opera acestuia „Le Peuple” e comentată în ambele sale publicații²⁾. Încă din timpul când propunea filosofia la Blaj, Barițiu recunoscuse importanța ei ca armă de luptă ideologică subț un regim de totală încătușare politică. În 1844 începe a tipări mai adeseori „unele discursuri, disertații, debateri mai lungușoare mai ales politice”, întrebându-se: „Pentru-ce numai noi Românii să rămânem și pe viitor tot leneși de-a cugeta ceva mai mult, a ne încorda și a ne ageri puterile minții? Pentru-ce să așteptăm spre multa noastră rușine ca tot alții să ne poarte lumina științelor înaintea noastră?”. În această ordine de idei se ocupă de „naționalitate”, de raporturile ei „cu limba maicei” și cu patria, pentru a lămuri noțiunile de temei așa de mult discutate în epoca sa. Tot ce expune sau reproduce are o legătură strânsă cu politica neamului. Cu un deosebit simț recunoaște problemele vitale, pe care trebuia să și le pună românismul în perioada prerevoluționară și nu pregetă a milita pentru ele: crede că trebuie susținut în întregime programul dela 1791, urmărește acțiunea de gravamine a episcopilor, ia lupta cu tendințele de maghiarizare dela 1842, și analizează, cu profundă înțelegere și iubire, starea iobagului și proiectele de urbariu ale dietelor ardelenene. Grație moderațiunii ce și-o impunea în chip voit, el a izbutit să strecoare pe încetul toate ideile, care chinuiau atunci mintea puținilor cărturari români. După ce a început polemica pentru limbă, „Gazeta” a fost supusă la o îndoită censură și redactorul ei nevoit a se restrânge la reproduceri din publicațiile săsești, care pregăteau totuși o opoziție neîmpăcată.

Raportul dintre Români și Unguri l-a preocupat permanent. Barițiu cel dintâi a dat semnalul de alarmă în fața primejdiei ce o prezenta renașterea politică și națională a Ungurilor. „Sunt convins și pătruns”, spune el într’un articol³⁾ programatic din 1842, „cumcă în mintea și în voia mai a tuturor compatrioților

¹⁾ În primul număr al *Gazetei de Trans.* 12 Martie 1838, articolul program.

²⁾ Ion Breazu, *Michelet și Românii*, Cluj 1935, p. 122.

³⁾ *Foaie pentru minte etc.* 1842, Nr. 9. Articolul „*Românii și Maghiarismul*”.

noștri de altă nație este hotărâtă pe-de-a'ntregul nimicirea politică a românimii". Ungurii sunt prin urmare dușmanii ireductibili, împotriva lor trebuie organizată apărarea. De acum urmează cu atenție deosebită evoluția ideologiei lor politice, meșteșugurile presei, acțiunea guvernului și fanteziile unui imperialism lipsit de orice măsură. Dacă i se pare oportun, atacă fără rezervă pe adversar, dacă întâmpină însă foarfecile censurei, se mulțumește a combate planurile dușmănoase, fie spălând capul aristocrației, fie reproducând pur și simplu scrisul șovin desbrăcat de orice simț. Dreptul poporului său¹⁾ i se pare totdeauna mai luminos decât soarele și mai sfânt decât țăriia cerului.

În mai puțin de un deceniu, mentorul neobosit al opiniei publice, creată de el însuși, reușește să trezească din amorțire conștiința românească și să facă a circula în arterele sănatoase ale națiunii fluidul reînvierii. Solidaritatea de simțire și identitatea de păreri se inchiagă astfel zi de zi, peste barierele confesionale, pe care le detestă, și peste vremelnicele granițe politice, care sfâșiau în atâtea bucăți trupul națiunii. Corespondența lui Barițiu cu colaboratorii din toate provinciile românești, când va fi studiată amănunțit, va desveli multe dedesupturi ale acestui neîntrecut apostolat, ea va îmbrăca însă, de sigur, cu aureolă luminoasă mai cu seamă acțiunea lui de ziarist din epoca prerevoluționară. Barițiu a pregătit, astfel, reînvierea națiunii sale și numai într'un anume sens însăși revoluția. Moderațiunea în materie politică și incapacitatea de a se adapta la orice împrejurări neprevăzute, l-ar fi împiedecat să îndemne pe contemporanii săi la o soluție atât de riscată. Și totuși, el prevedea încă în 1844 „cumplitele zile ce se apropie”, amenințând pe Români cu pierire politică și națională, dacă nu le vor aștepta deplin pregătiți. De aceea imploră²⁾ dela providența divină un răgaz de 15 ani, fiindcă e rușine ca Români să se lase în voia ursitei și a orbului fatalism, când mai mult decât alte neamuri ei trebuie să profite de roadele culturii și să-și deducă din ele ceea ce Barițiu numește (1844)³⁾ „elemente de viață pentru viitor”.

Termenul acesta îl întrebuințase mai întâi profesorul blăjean Ioan Rusu în introducerea cărții „Icoana Pământului”, o iscusită operă istorico-geografică, plină de sugestii revelatoare. Foaia a reprodus-o pe larg (1842) atât pentru înalta ei valoare educa-

¹⁾ *Foaie p. minte*, 1843, p. 37.

²⁾ *Gazeta de Trans.* 1847, Nr. 71. Cf. *Foaie pentru minte* etc. 1844, Nr. 4 în articolul „Unele pregătiri în politică”.

³⁾ *Gazeta de Trans.* 1844, Nr. 11: „noi mai mult decât toți ceilalți avem cea mai strânsă datorie a ne folosi de științele scoase de alții la lumină și a trage din aceleași elemente de viață pe viitoriu”.

tivă, cât și pentru considerațiunile programatice, care erau ale întregii generațiuni¹⁾). Lumea a început a îmbrăca alt vestmânt, orizontul se limpezește, spune Rusu, lumina pătrunde printre nori și înspre răsăritul Europei, făcând să dispară ceea ce până acum a format părete despărțitor între popoare. Duhul timpului de cumva nu dă înapoi, îi eliberează pe Români din vechea neștiință. Trebuința culturii lor este o datorie a tuturor. Elementele de viață ale românismului sunt 1) numărul mare, adică majoritatea covârșitoare din Transilvania, 2) semnele unui bun început de viață națională, 3) biserica de care e strâns legată limba și 4) strânsa unitate sub raport național și religios care domnește și va domni între Românii din Transilvania și între partea nației ce trăiește și stăpânește în pământul moldavo-românesc. Increderea în posibilitatea unei vieți naționale proprii i-o inspiră faptul că Românii abia deșteptați din letargie și-au revenit, cultivându-și limba, incomparabil mai capabilă de desvoltare decât oricare alta „de rangul și starea ei”²⁾, și literatura care deși e numai în scutece va porni totuși pe cărarea sigură a desăvârșirii. Profesorul Rusu e cel dintâi cărturar ardelean, care, susținând ideea integralității neamului românesc, leagă de ea toate nădejdiile viitorului. Iși dă perfect seamă că Românii din Moldova și Muntenia constituie „un puternic magnet” pentru cei din Ardeal și că până când ei se vor menține măcar în situația politică de azi, pe vremi înainte ne garantează naționalitatea. Și el vede în Principatele române întărite cu toate atribuțiile unei vieți naționale veritabilul cuib al românismului, alături de care „schinteia, ba focul naționalității” tocmai așa de puțin poate adormi în Românii din Transilvania, pe cât de puțin se va stinge în săsimea izolată la depărtare considerabilă de trupul cel mare al Germaniei.

Dar profesorul Rusu este numai unul dintre numeroșii colaboratori, pe care Barițiu însuși îi înregistrează în ordinea următoare²⁾): Cipariu, Eliad, revizorul de cărți Teodor Aron dela Buda, Damaschin Bojâncă, jurisconsult la Iași, Gheorghe Mălinescu, Nicolae Istrati, tot acolo; mai apoi C. Negruzzi, Ioan Maiorescu dela Craiova, Florian Aron, A. Tr. Laurian, Nic. Bălășescu, dela București, Nicolae Rucăreanu la Câmpulung, N. Tincu Velia, profesor la Vârșet, Alexandru Gavra și Dr. Atanasie Șandor la Arad, Moise Sora Noacu și I. Munteanu în Sătmăr și Bihor, Dr. Paul Vasici (cel mai activ) în Timișul Brașovului, N. Manu, pro-

¹⁾ Barițiu reproduce prefața în *Foaie p. minte*, 1842 p. 67 și urm.

²⁾ Dr. I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardelene* Sibiu, 1926, p. 10. Cf. privitor la activitatea ziaristică alui Barițiu: Dr. I. Lupaș, *Un capitol din istoria ziaristicii românești ardeleni*, Gheorghe Barițiu. Sibiu, 1906.

topop în Sibiu și firește Andreiu Mureșianu, colaboratorul intim, care-l ajuta în activitatea interioară de redactare. Două decenii după revoluție, Barițiu își caracteriza în cuvintele următoare rolul și colaboratorii: „Toți câți știau să poarte peana, simțeau plăcere a sta cu mica redacțiune în comunicațiune și scopul tuturor era, ca pe lângă înaintarea literaturii să ne dăm și educațiune politică, a cărei lipsă o simțeam foarte tare, mai ales când reflectam în noi că se poate să ajungem și epoce grele“.

Luând în vedere acestea, trebuie subliniată în deosebi „comunicațiunea“ cu scriitorii de peste munți, a căror listă cuprinde toate numele cu oarecare reputație ale vremii. Fie publicându-le contribuțiile originale, fie reproducând capitole însemnate din opera lor, Barițiu le împrăștie ideile în Ardeal, unde nu exista decât un început sărac de producție literară. Prin faptul acesta se cultivă gustul de literatură, dar se creează și un unison de gândire, care înalță întreaga generație și o va face capabilă, în cursul revoluției, să se pună de acord asupra ideii de unitate organică a neamului. În 1847 Foaia tipărește răspunsul polemic al lui Ioan Maiorescu la atacurile învățatului sas I. Schuller și izbutește să strecoare fraza¹⁾, care delimitează limpede câmpul revendicărilor naționale: „limba română nu se mărginește în jurul Sibiului, ci între Tisa, Carpați, Marea Neagră și Marea Albă (=Mediterană)“, iar Barițiu formulează²⁾ încă la 1843 termenul final al aspirațiunilor românești astfel: „unire națională este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă“.

În fruntea colaboratorilor săi de odinioară Barițiu așează în locul întâiu pe Cipariu, de sigur pentru prestigiul de care se bucura ca mare învățat al neamului și nu pentru frecvența articolelor. Dar rezerva ce și-a impus-o eruditul canonic față de frământarea generației tinere din Blaj, îl va face pentru câțva timp nepopular. De aceea *Organul Luminării*, gazeta sa bisericească, politică și literară, pe care începu în 1847 să o scrie și să o scoată singur, nu are succesul foilor lui Barițiu. Oricum însă, Cipariu este în epoca aceasta singurul om de știință al Românilor ardeleni, datorită râvnei și sânguinței sale excepționale, o făclie aprinsă în bezna opacă a robiei, luminând calea spre culmile culturii.

Cu aceste impulsuri s'a plămădit prima pătură de intelectuali din Ardeal, „generația din ziua întâiu“ a vieții naționale românești. Mijloacele ei de manifestare publică sunt foarte reduse. În afară de coloanele foilor lui Barițiu, ei nu au unde să-și spună

¹⁾ *Foaie p. minte*, 1847 p. 129.

²⁾ N. Iorga, *Istoria Literaturii Românești în veacul al XIX-lea*, vol. II, București 1908, p. 233.

cuvântul simțit românește. Amvonul bisericii e mut, iar catedrele școlare sunt atât de reduse la număr și atât de preocupate de existența mizerabilă în care tânjeau, încât lumina, care iradiază din vatra lor nu atâță în suflele revolta și nici nu aprinde dorul nestăvilit de luptă. Școlile dela Arad, după un început atât de strălucit inaugurat de Dimitrie Țichindeal și Paul Iorgovici, par tocmai în deceniul acesta a-și pierde elanul. Zavistia religioasă cu episcopul Samuil Vulcan și lupta de o rară vigoare pentru păstrarea credinței ortodoxe, i-au sleit parecă puterile. Clasa conducătorilor de frunte care crește exclusiv în școli streine, atât în părțile ungurene, cât și în Banat, nu are încă inițiativă politică și dacă se agită într'un cerc îngust, nu străbate cu privirea dincolo de mizeriile locale. Lupta împotriva ierarhiei sârbești rămâne de-a-lungul întregii epoci prerevoluționare obiectivul de căpetenie al naționalismului românesc, mai ales în Banat. Foarte nimerit îi caracterizează Moise Nicoară¹): „Voi sunteți între două flăcări și între două neamuri au gurgoaie; să nu vă va arde una, vă va frige alta; de nu veți fi înecați de unul, veți fi înghițiți de celălalt”. Baritiu izbutește însă a pătrunde cu gazetele sale și în ținuturile acestea periferice. În 1842 avea de aici 73 abonați față de 148 ardeleni, 149 din Moldova și 265 din Muntenia²). Numărul acesta e cu totul neînsemnat pentru împrejurările de azi. Atunci însă fiecare din abonații Gazetei reprezenta un pilon, de care se lega firul nevăzut al circulației de idei. De fapt, protopopul Ignatie Vuia și profesorul Nicolae Tincu Velea din Vârșeț, Petru Cermena din Timișoara, protosinghelul Profirie Popescu și proto-diaconul Patrachie Popescu, avocatul Teodor Serb, din Arad, Constantin Mișici din Bojur, preotul Melentie Drăghici din Comloș, preotul Simion Oprian, care era și director școlar în Toracul Mic, sau preotul Paul Iorgovici din Bocșa-Nemțească sunt figuri reprezentative ale căror nume le vom întâmpina în orice mișcare românească din următoarea jumătate de veac. De tot redus era și numărul cărturarilor din părțile nordice ale Ardealului, din Bihor, Satu-Mare și Maramureș, care au simțit trebuința să se pună în contact cu pulsul vieții naționale din Ardeal. Izolați prin distanțele mari de centrele culturii naționale, ei au fost cele dintâi victime ale curentului de maghiarizare. Marasmul în care se cufundă, imobilizează un întreg ținut românesc până scurt înainte de unire. În 1843, când s'a instalat Vasile Erdélyi, episcopul unit din Oradea Mare, tânărul student în drept Aloisiu Vlăd

¹) Sever Secula, *Un memoriu al lui Moise Nicoară*, Arad 1904, p. 44. Memoriul e scris în 1850.

²) Calculul e făcut pe temeiul listelor de abonați ai *Gazetei* din 1842, N-rii 49—51.

își exprimă¹⁾ într-o revistă ungurească nădejdea, că noul arhiepiscop va ajuta poporul năpăstuit de mizeria unui mileniu să se ridice din pâcla întunecului adânc și se va îngriji de progresul vieții sale spirituale foarte neglijată. Speranțele entuziastului tânăr însă nu s'au realizat, deoarece-ce episcopul Erdélyi, în ceasurile de încercare ale poporului său, a ajuns în contradicere cu toți conducătorii mișcării naționale.

Nici episcopul Gherasim Rațiu dela Arad nu constituie un factor al renașterii naționale. Bătrân și veșnic bolnăvicios, dar și lipsit de curaj, el trăiește departe de nizuințele epocii sale²⁾. Cei doi vlădici din Ardeal au fost luați însă de valul care creștea în preajma lor și activitatea ce au desfășurat cade, astfel, în mare parte, în raza cercetării noastre. Amândoi reprezentau tipul vechilor vlădici, respectuoși față de tradiția bisericii lor, dar supuși stăpânirii. Vasile Moga din Sibiu nu este un înnoitor revoluționar, ci un biet popă românesc, gârbovit de povara grea ce trebuia să o poarte în condițiuni umilitoare. Aerul de rusticism adus în scaunul vlădicesc nu l-a părăsit până la moarte (1845) și, cu toate acestea, păstoria lui e o luptă necurmată dusă în cele mai grele împrejurări. Vina care i se poate atribui e: că nu a reușit să creze în preajma sa un mănunchiu de clerici înzestrați cu o cultură mai înaltă, nici să adune în jurul bisericii pe mirenii de seamă ai eparhiei, pentru a constitui din vreme nucleul necesar oricărei lupte de rezistență. Literatura epocii l-a făcut impopular din multe alte motive, dar bătrânul vlădică Vasile nu merită, de sigur, oprobriul cu care a fost acoperit. Conflictul cu Gheorghe Lazăr nu a avut decât caracter personal și nu era nicidecât urmarea unei persecuțiuni sistematice în potrivea omului luminat, iar partea ce a luat-o în lupta de reintegrare a Românilor în viața constituțională a Statului arată că și acest ierarh a fost veșnic preocupat de viitoriul neamului³⁾. Barițiu vorbind în articolul programatic din numărul întâiu al Gazetei (1838) de „episcopii cu râvnă adevărată apostolească”, înțelege și pe episcopul dela Sibiu care-i recomandă publicația în mai multe rânduri prin circulare adresate clerului.

După moartea sa, biserica ortodoxă a avut norocul să capete un vicar tânăr, pe arhimandritul Andreiu Șaguna, care se apucă de îndată să introducă reformele dictate de spiritul timpului. Situația nesigură, ce-o avu până la alegere și confirmare, nu-i lăsa răgaz să îndrepteze prea multe din ceea-ce a găsit în Ardealul

¹⁾ *Nemzeti Társalkodó* XII, 1843 p. 102.

²⁾ Dr. G. Ciuhandu, *Episcopul Samuil Vulcan și Gherasim Rațiu*, Arad 1935.

³⁾ Dr. Seb. Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga*.

ortodox. Sfințirea sa de episcop coincide cu izbucnirea furtunoasă a revoluției, în cursul căreia nu îi va fi dat să numere între colaboratorii intimi decât pe protopopii Popasu dela Brașov și Ighian dela Ofenbaia. Singurătatea care l-a apăsât până la desperare în acești doi ani, i-a oțelit însă puterile și l-a preparat în deajuns pentru misiunea ce-l aștepta. Când singur răzbești față de o lume întreagă, ce este mai firesc decât să fii chemat conducător în ceasurile grele ale neamului tău.

Rolul episcopului Ioan Lemeni dela Blaj e impletit dintr'un șir de fapte mult mai complexe¹). De obârșie nobilă, fiu al unui funcționar dela județ, educat exclusiv în școală ungurească și trecut prin teologia romano-catolică dela Oradea, a fost după o scurtă profesură la Blaj, preot și protopop la Cluj, apoi din nou profesor, canonic și secretar al episcopului Bob, a cărui succesiune a luat-o în anul 1832. Este mai presus de orice îndoială că vlădica uniților care și-a impus pecetea personalității în biserica Blajului din aproape două decenii prerevoluționare, nu a fost un om de rând. Lui i se datorește reforma școlilor și ridicarea lor la un nivel cu al celor ungurești și germane. Subt Lemeni s'a strâns apoi mănunchiul de cărturari învățați care au adus un spirit nou în viața publică a Ardealului românesc. Nouăsprezece profesori care frământă știința și își comunică zi de zi ideile deduse din ea, nu sapă numai o brazdă adâncă în ogorul culturii, dar pregătesc și desrobirea politică a poporului lor oropsit. Vlădica Ioan nu va fi mers cu gândul atât de departe și nu s'a așteptat în deosebi la consecințele care-i vor tulbura tihna bătrânețelor. Pentru neamul nostru a fost un noroc, pentru el un sâmbure de tragică decepție. Că a fost rob de farmecul culturii ungurești, nu se poate tăgădui, fizionomia sufletului i-a fost cioplită de maiestrii unguri, iar mediul orașelor, în care a fost educat, l-au făcut pe viață tributar al acestei lumi streine. Dar câți din Românii ardeleni n'au avut aceeași soartă? El totuși își iubea neamul, chiar și limba, pe care o vorbește cu stângăcia caracteristică celor ieșiți din școlile ungurești. „Adevărat că și eu zic, că numai limba ne-a rămas și dacă și de aceasta ne-ar putea lipsi, rămânem morți” scria către episcopul din Sibiu²) după ce Dieta votase legile de maghiarizare și adăuga³): „Eu gata sunt pentru neamul meu a și muri, dar atunci când prin moartea mea ași putea folosi“.

¹) Dr. Coriolan Suciu, *Crâmpiele din procesul dintre profesorii dela Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846)*, Blaj, 1938 dă multe amănunte, care completează și îndreaptă uneori expunerile lui Bogdan Duică, *Simion Bărnuțiu* p. 45 și urm.

²) O. c. p. 9.

³) O. c. p. 8.

Aceasta e un fel de oportunism care poate fi considerat și ca apajanaj al vârstei, dacă nu s'ar adăugi și alte fapte să-i dea tâlcul adevărat. Din nenorocire, episcopul Lemeni, care în virtutea numărului făcea parte din deputații „regaliști” ai dietei, nu avea, ca odinioară episcopul Inochentie Clain, curajul să susțină singur cauza neamului său. El a lipsit dela ședința care a votat legile odioase¹⁾. „Adevărat, eu nu am mers, socotind că dacă pe Sași așa îi neferlesc, fiind mai mulți, cu mine ce vor face?” Oportunismul său explică în deajuns și atitudinea ce-o avea față de stăpânire. Împăratul și Curtea erau departe, oarecum numai nominal stăpâni peste țară, ca adevărați poruncitori apropiați de trebuințele poporului său îi știa însă pe Unguri, din care își trăgea și el originea după mamă. De aceea nici o clipă nu a stat la îndoială, de câteori a fost pus să aleagă între acești doi factori cu interese disparate. Cu o asemenea structură sufletească, episcopul Lemeni nu a putut răspunde misiunii ce-l aștepta la o răscruce atât de hotărâtoare a neamului său. Destinul i-a hărăzit în afară de aceasta încă și rolul ingrat de-a fi țapul ispășitor al generației tinere, pe care el a crescut-o și a oploșit-o, dar care își lua acum biruitoare sborul către alte culmi. În ochii acestui tineret Lemeni apărea ca reprezentant al lumii trecute, protegitor al maghiarismului și în cele din urmă ca un fel de dușman al înseși ideei de libertate. Exagerările la care s'au dedat adversarii contemporani în judecata lor asupra vlădicului dela Blaj, sunt de sigur nedrepte. Ele au exaltat însă fantezia generației care avea să declanșeze revoluția și prin singur faptul acesta constituie o pagină de istorie care nu se mai poate șterge.

Tineretul generos era condus de Bărnăuțiu, profesorul de filosofie, care dospea de un deceniu ideile de mântuire ale neamului său. Plămădit din același aluat ca Barițiu și Ioan Rusu, însă mult mai instruit în filosofia politică a timpului, cu o mai mare putere de discernământ și cu o rară intuiție a adevărilor mântuitoare, Bărnăuțiu a fost întemeietorul ideologiei ardelenesti a intrasiguranței naționale. Desăvârșită sinceritate a gândirii, fanatică credință în dreptatea neamului, abdicarea la orice interes personal și dârzenia ireductibilă în fața puterii și violenței dușmanului, sunt elementele componente ale acestui tip de luptători pe care l-a inaugurat cu atâta strălucire Simion Bărnăuțiu. Deși Lemeni îl proteguise, acum el nu mai vede în episcop pe părințele sufletesc, ci pe despotul care favorizează întunecimea și răutatea. Ce este întunecimea și ce înțelege sub răutate o putem bănuși numai. În tot cazul, ambele noțiuni cuprind mai mult decât ne lasă Bărnăuțiu să întrevădem: tot ce desparte iluziile acestui

¹⁾ O. c. p. 9.

tineret în plină fierbere de realitatea crudă a prezentului. Termenii abstracți îi întrebuințează numai ca să mascheze gândul adevărat. În timp ce alte națiuni se bucură de binefacerile secolului al 19-lea, noi și azi purtăm lanțurile blestemate ale evului mediu întunecat, exclamă Bărnăuțiu și continuă: cu căldură părtinim și azi drumurile, pe care părinții noștri neștiutori au mers de s'au înecat apoi în oceanul superstițiilor care ucid sufletele. Ne închidem ochii în fața razelor adevărului, care strălucesc ca soarele de amiază, pentru ca și în mijlocul acestui secol luminat să vedem niște monștri medievali, cu care ochii noștri orbiți de-acum s'au deprins. Observăm că acești presupuși monștri trebuie să fie bieții călugări bazilitani, cărora episcopul, îngrijorat de ritmul prea impetuos în goana după știință a generației tinere, intenționa să le atribue din nou roluri conducătoare în școală. Ei sunt însă numai un pretext, o țintă falacioasă, menită să atragă luarea aminte a dușmanului adevărat, până în momentul în care se prepară deplin armatura de luptă a mântuirii. Interesant e că stratagema atât de îndrăzneată a reușit pe-de-a-ntregul. Bărnăuțiu își publică într-o revistă ungurească ideile, care sunt nu numai o polemică ocazională, ci o adevărată chemare la luptă¹⁾: „Neamul nostru este în primejdie; vremurile ne apasă așa încât streinii își fac milă de noi și noi nu o simțim, n'avem cunoștință de aceasta, sau și dacă avem cunoștință, nu îndrăsnim să încercăm mijloacele care ne duc la lumină și la o stare mai bună, pentru că ne înfiorăm de orice schimbare și ținem la ideea conducătoare a credinței și reputației noastre: *omnis mutatio periculosa*“.

Totdeauna tineretul dornic de reforme se complăce în rolul de campion al progresului. Bărnăuțiu și tovarășii săi apar și ei mai întâi într-o asemenea postură, invocând în fiecare clipă cerințele veacului, duhul vremii și imperativele progresului spiritual. Încurând însă opoziția, lor ia o fizionomie mai precisă și își fixează un obiectiv de esență politică. În conflictul care se declară între episcop și ei, fondul însuși al diferendului nu poate să apară din pricina stărilor politice, dar el se deslușește din ironicele corespondențe de presă, din atacurile deghizate, din incidentele artificiale exagerate, din atitudinea tineretului față de încercările de răspândire a culturii ungurești la Blaj, din decepția produsă de ținuta șovăielnică a episcopului în Dietă, din pretenția de a restabili instituția soborului mare, din nenumăratele piese ale procesului lemenian și, în sfârșit, din dramatica înfrângere a acestor luptători, care se vor risipi în toate părțile românismului, pentru a semăna germenii nemulțumirii și a frământa chiagul redeștep-

¹⁾ G. Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, p. 191 și urm.

tării. Bărnuțiu a pierdut în chipul acesta procesul cu autoritatea bisericească. La dreptul vorbind, în condițiuni normale nu l-ar fi putut câștiga niciodată în fața unor instanțe care nu pot admite lipsa de disciplină și revolta. Dar și Lemeni se înșeală, când crede că a salvat sufletul tineretului îndepărtând dela catedrele lor pe profesorii turbulenți¹⁾, care s'au răzvrătit „din râvna izbândirei, pentru că nu i-am lăsat de capu-și, spre înstrăinarea tinerimei și prin aceasta a nației“. De fapt atât în fața tineretului, cât și a națiunii și mai ales în judecata istoriei, Bărnuțiu a câștigat fără putință de apel procesul cel mare, creând nu un partid de frondă, ci însuși curentul de desrobire a neamului său. E ade-vărat, câțiva dintre profesori s'au prăbușit înainte de vreme, incapabili să reziste unei tensiuni atât de încordate a nervilor. Tineretul însă s'a recules de grabă, trecând o parte să studieze dreptul, unde s'a refugiat și Bărnuțiu, iar ceilalți întorcându-se la teologie sau căutând azil în Principatele Române. Numele lor le vom întâmpina din nou când va bate ceasul hotărîrilor eroice²⁾: *Alexandru Baternai* din Balda Clujului, *Alexandru Papp* din Țapu (Someș), *Vasile Erdélyi* și *Petru Brad* din Orlat, *Vasile Puian* din Lupu, *Grigorie German* din Sân-Iacob (jud. Alba), *Gavril Man* din Boereni (Someș), *Ioan Marginai* din Dateș (Turda), *Ioan Axente din Frâua*, *Constantin Roman* din Pintic (Mureș), *Ioan Groze* din Sebeș (Someș) și *Ștefan Papp* din Dumbrău (jud. Turda).

În linii generale, cam așa se închiagă icoana cărturarilor români din Ardeal, Banat și părțile ungurene, în mijlocul unei societăți care abia se înjghebase în proporții minuscule și totuși se frământa pentru a-și croi drum spre dreptatea neamului lor. Nu am fi însă compleți, dacă am uita să remarcăm numărul neobișnuit de mare al tinerilor români care, după-ce absolviseră filosofia și dreptul, se pregăteau a da examenul practic de advocatură pe lângă „tabla regească“ din Târgul Mureșului. Din toate părțile Ardealului erau adunați aici „canceliștii“, care, cei mai mulți, nutreau bune sentimente românești: foștii elevi ai lui Bărnuțiu se întâlneau acum cu un întreg mănunchiu de tovarăși pregătiți pentru luptă: *Nicolae Pop Bota*, *Nicolae Gaetan*, *Basiliu Fodor*, *Ioan Oros Rusu*, *Iosif Șuluțiu*, *Ilie Măcelariu*, *Basiliu Lacea*, *Amos Tordășanu*, *Vasile Buteanu*, *Samuil Poruțiu*, *Ioan Pinciu*, *Petru Roșca*, *Vasile Dragoș*, *Basiliu Vespreaman*, *Ioan Coste* (Brașov), *Secăreanu Ioan*, *Iacob Bologna*, *Avram Iancu*, *Popo-*

¹⁾ Dr. Cor. Suciu, o. c. p. 25. Cfr. și p. 37: „că varsă în inimile tinerimei principiumuri care cu vremea religiei și nației mare stricăre pot să aducă“.

²⁾ G. Bogdan Duică o. c. p. 62.

vici Petru, Cergedi Ioan, Ladislau Basil Pop, Ioan Mărgineanu, Avram Precup, Florian Micaș, Alexandru Papiu, Ioan Balomiri, Dionisiu Tobias, Ioan Alduleanu, Ioan Constantin, I. Marianu și încă alți opt al căror nume nu se mai poate stabili¹⁾. Ei vor constitui echipa de atac și totodată rezervă, căreia i se va destina un mare rol în visul primăvărat al revoluționarilor români.

În fine, trebuie să amintim și pe dascălii noștri trecuți în principate: Ioan Maiorescu, August Treboniu Laurianu, Florian Aron, Nicolae Bălășescu, între cei mai bătrâni și pe Gavril Munteanu, Ioan Suci, Vasile Maiorescu, Ioan Axente Severu, Constantin Romanu, Eliseiu Armatu, din generația nouă, care au ținut legături permanente cu Ardealul și la cel dintâi semnal au revenit pentru a se pune în serviciul neamului lor²⁾.

Aceasta e înfățișarea generației din ziua întâia, cum spunea poetul, a cărturarilor redesteptării noastre naționale: un mozaic de elemente diferențiate prin cultura lor, care încep să se adune însă în jurul ideii naționale; un pumn de conducători luminați care încearcă a făuri solidaritatea și a organiza rezistența și un mănunchiu tot mai numeros de tineri dornici a se asvârli în lupta plină de primejdii pentru neamul oropsit. Dacă nu putem vorbi încă de un adevărat risorgimento, fiind condițiunile politice încă tot vitregi, iar începuturile progresului cultural abia vizibile, deceniul dela 1838 până la 1848, al lui Barițiu și Bărnuțiu, și al lui Eftimie Murgul, ne-a pregătit, mai presus de orice îndoială, pentru renașterea care nu mai putea să întârzie. Conștientă de misiunea ei, această generație elaborează un program politic și se înfige de îndată în poziția din care se poate încerca apărarea naționalității române. Arme de luptă nu aveau decât încrederea în puterile proprii. Trebuie să creeze prin urmare ceea ce ei numesc „elemente de viață” ale românismului, instrumentele necesare pentru dezvoltarea culturii și asigurarea naționalității proprii. Meritul lor cel mai însemnat este însă, că au reușit să exalteze ideea națională și cu puterea ei nebiruită să plămădească sufletul cărturarului luptător.

Acum răsare mai întâi tipul atât de caracteristic al plaiurilor noastre, intelectualul de dincoace de munți, care deși ia ipostaze deosebite, rămâne același în structura lui interioară: tăcut și chibzuit, harnic și însetat de cultură, neclintit în crezul său, perseverent și gata de sacrificiu, greoiu câteodată în gândirea încălțită de școala streină, sincer și naiv, disprețuind interesele egois-

¹⁾ Lista întocmită după *Memoriile lui Ioan Oros* (inedite, în proprietatea d-lui Aurel Filimon).

²⁾ A se vedea și Mih. Popescu, *Dascălii ardeleni din Principate și mișcarea din 1848* (extras din *Țara Bârsei*), Brașov, 1936.

tice și materiale, împletindu-și destinul numai cu pământul de baștină, de care rămâne legat cu mii de fire nevăzute, sobru și cu adâncă simțire românească, pe care o păstrează și sub crusta culturii streine și în stângăcia graiului prea adeseori forțat. Popii și dascălii, care s'au adunat pe Câmpia Libertății, perfecții și tribunii revoluției fac parte din această generație, a cărei zestre va constitui, timp de un veac, comoara cea mai scumpă a Ardealului românesc.

CAPITOLUL II.

POLITICA DE GRAVAMINE.

Pentru a înțelege mai bine acțiunea politică a generației din preajma anului 1848 cată să coborim cu o jumătate de veac în urmă. Punctul de plecare al luptei pentru afirmarea politică a Românilor din Transilvania îl reprezintă mișcarea dela 1791 și 1792, cea dintâi încercare de-a răsturna nedreptul sistem al constituțiunii ardelen. Ecoul ei prelung constituie timp de cinci decenii hrana cea mai de seamă a naționalismului românesc, iar programul ei politic va fi reînviat și susținut cu stăruință de toți cei care cred că și cu mijloace legale se poate înlătura un sistem de constituție anacronică.

Acțiunea dela 1791 și 1792 cu problemele ce le-a pus, cu dușmăniile ce le-a răscolit și cu învățămintele ce le-a lăsat, are într'adevăr o semnificație istorică. Cei mai luminați cărturari, pe care îi aveam atunci, redactează un memoriu și îl trimit împăratului. Memoriul este al „națiunii” întregi, al nobilimii și al cetățenilor români de orice condiție, iar revendicările lor îmbrățișează, fără nici o distincție, nobilimea, clerul și pe toți iobagii români. Cei doi episcopi se fac interpreții națiunii „suplicante”, iar clerul amânduror confesiuni se adresează și el monarhului, pentru a sprijini acțiunea solidară. În fine, spre a așeza noua orânduire pe o temelie trainică, se prevede o adunare națională, la care să fie chemați deputați din statul militar, nobil, bisericesc, civil și chiar dintre iobagi. Această solidaritate încheată grație unei conștiințe care-și cerea cu frenezie drepturile, întâlnește însă opoziție înverșunată din partea regimului vechiu. Sfetnicii Impăratului văd „o primejdie” în revendicările românești, deoarece înfăptuirea lor ar tulbura spiritele, ar spori ura națională și ar clătina constituția țării, iar atotputernicul Kaunitz declară, aprobat în întregime de Impăratul însuși că: „a face din Români a patra națiune este cu neputință în împrejurările actuale și chiar dacă ar fi cu putință, nu este oportun din mai multe grave considerațiuni”. Prin urmare, chiar dela începutul luptei naționale, Curtea din Viena se așeza pe un plan opus revendicărilor firești ale Ro-

mânilor din Transilvania. Dar tot pe atât de ostilă s'a dovedit și Dieta din Ardeal, ai cărei reprezentanți „au suferit o mare sgu-duire sufletească”, aflând de recomandațiunea Curtii ca ei să dis-cute oarecari soluții în legătură cu plângerile Românilor. Stă-ruind în convingerea că constituția fundamentală a Transilvaniei e în așa chip alcătuită, încât sistemul acestei provincii acum de câteva veacuri îl formează cele trei națiuni recunoscute prin lege și cele patru religii, „Staturile” și „Ordinele” reprezentate în Dietă declară, că nici nu vor să răstoarne acest sistem, nici nu pot înmulți religiunile și crește numărul națiunilor¹⁾.

Dar autorii memoriului dela 1791 sunt departe de a se gândi la perpetuarea nedreptei constituțiuni a particularismului arde-lean. Ei pretind pe seama națiunii române situația de drept pier-dută numai prin vitregia timpurilor, dar nu uită să sublinieze, că această națiune reînviată trebuie să fie așezată din nou în folo-sința tuturor drepturilor „civile” și „regnicolare”. Vechimea ei în țară constituie un argument în favorea unei asemenea revendi-cări, alături însă de celălalt, pe care în veacul naționalităților îl vor invoca toate popoarele dornice de libertate națională: incontestabila majoritate numerică. Dacă însă un milion de Români din totalul de un milion trei sute de mii locuitori ai Transilva-niei obțin situația care în chip firesc le revine în temelul forței numerice, nu încape nici o îndoială, că aceasta înseamnă o totală reformă a așezării constituționale.

Conducătorii români își vor fi dat seamă de consecințele reven-dicărilor formulate și, întrevăzând cum se năruie sistemul de pri-privilegii, pun și ultima concluzie care-i apropie de spiritul revolu-ției mari a epocii: „să se decreteze, că toți locuitorii principatu-lui, fără nici o deosebire de națiune sau religie, se bucură, fie-care după starea și condițiunea sa, de aceleași libertăți și drepturi și trebuie să suporte, după măsura puterilor sale, aceleași greutăți și aceleași sarcini”.

Este mai presus de orice îndoială, că o asemenea concepție as-cundea multe primejdii nedorite și că ea putea să pornească va-lul „gravelor considerațiuni”, de care pomenește Kaunitz, cu o rară intuiție a realităților politice din Ardeal. De aceea preșe-dintele cancelariei aulice și guvernatorul Transilvaniei au izbutit să-l convingă pe împăratul, că cel mai potrivit mijloc de a înlă-tura primejdia valahă este perpetuarea situației în care se gălesc. Argumentele lor de căpetenie: că nici un drept și nici un folos nu pledează pentru naționalitatea Românilor, rămâne o axiomă a politicii imperialiste, de-a-lungul epocii atât de înfrigorată a

¹⁾ *Acte și Documente*, culese și publicate de dr. V. Cioban și dr. Silviu Dragomir. Sibiu 1914, pp. III—V.

războaielor napoleoniene și în tot cursul domniei lui Francisc I.

La 6 Iunie 1792, drept răspuns la memoriul din 30 Martie, li s'a comunicat celor doi episcopi români, în numele împăratului, o înfruntare, pentru motivul că fără legitimarea misiunii și împotriva rezoluției regești, care n'a admis călătoria lor la Viena ca deputați naționali, au îndrăsnit totuși să trateze în numele națiunii întregi chestiuni de care națiunea nici nu poate să aibă cunoștință și că au îndrăsnit să atingă cu expresiuni necuviincioase nu numai „Staturile și Ordinele” marelui principat al Transilvaniei, ci chiar și legile, rezoluțiile și diplomele regești. Au fost îndrumați deci a se întoarce fără întârziere în eparhiile lor, de unde lipsesc de atâta vreme, a se conforma legilor și prea înalțelor rezoluțiuni, iar poporul încredințat conducerii lor să-l îndemne a trăi în liniște și bună înțelegere cu ceilalți locuitori și subț propria lor răspundere să-l oprească dela orice excese. Împlinind această poruncă, să fie siguri că Împăratul va îmbrățișa între ceilalți supuși și națiunea română și clerul ei cu regească milă și o va sprijini, vrând ca ea să se bucure de toate beneficiile admise de legi, fără vătămarea altor națiuni și religii¹⁾).

Acțiunea dela 1791—92 nu a avut, astfel, rezultatul dorit. Greutatea politică a poporului românesc nu apăsa atunci prea mult în câmpănă. Prietini și aliați nu avea și nici nu putea să aibă în asemenea condiții, iar dușmanii săi erau numeroși, influenți și atât de activi, că nici împăratul, dacă ar fi vrut, nu ar fi putut să le înfrângă ura seculară. Burgul dela Viena însă nicio dată nu a ocrotit pe cei slabi, a fost orb pentru dreptatea dintre popoare și a căutat întotdeauna să profite cât mai mult din gâlceava lor. Cei doi vlădici au plecat prin urmare dela Viena, înfrunțați, umiliți și osândiți să sufere și mai departe, muți și fără proteste, apăsarea de veacuri. Ei au însă meritul, împreună cu toată generația de cărturari din vremea lor, de a fi încercat, cei dintâi, să răstoarne nedreptul sistem al constituțiunii ardeline printr'o acțiune politică bine-chibzuită, perfect documentată și cu autoritate susținută. Ecoul prelung al acțiunii lor constituie timp de cinci decenii hrana cea mai de seamă a naționalismului care se înfiripa atunci, iar programul ei politic va fi reluat și susținut cu stăruință de toți cei care au crezut că și prin mijloace legale, prin petiții împărătești se pot câștiga drepturile poporului românesc.

După patru decenii și mai bine, episcopii români din Transil-

¹⁾ I. Lupaș, *Studii Istorice* IV, Sibiu 1943: *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1792*, pp. 318—352.

vania încearcă din nou să reactiveze programul dela 1791—92 și înregistrează¹⁾, la 17 Aprilie 1834, plini de încredere, un memoriu către Împăratul, în care se repetă aiudoma argumentele vechi pentru restabilirea drepturilor politice ale națiunii și clerului român. Petiția din 1834 își deduce dreptul de a se plânge din promisiunea monarhului dată episcopilor români în 1792. Li s'a spus atunci că cererile formulate nu pot fi luate în considerare, dar că se va ține seamă în viitor de cuprinsul lor după cum cere echitatea și dreptatea. Trecuseră însă 41 ani de atunci fără ca reparațiunea dorită de națiune să se fi dat. Ei repetă deci argumentele vechi pentru a-și susține petiția și cer împăratului să trimită din nou Dietei ardelenae memoriul dela 1791, pentru a-l discuta, acordând atât națiunii, cât și clerului român drepturile revendicate.

Știm că și această petiție a episcopilor Lemeni și Moga a fost respinsă fără măcar să fi fost trimisă Dietei din Transilvania și că în motivarea refuzului său, Curtea credea de oportun să afirme cu un cinism fără pereche: că egala îndreptățire nu se poate câștiga pe cale de „înștanțe“. Atunci însă, calea petiției era unicul mijloc legal pentru revendicarea de drepturi, mai ales sub regimul absolutistic al lui Metternich. Nobilimea maghiară reprezentată pe lângă Curtea din Viena era prin urmare încă destul de influentă spre a înlătura din nou primejdia valahă, deși unul dintre consilierii de Stat, contele Maylath, notase pe marginea referatului următoarea observație plină de înțelesuri: „Această petiție are ca obiect stabilirea legală a drepturilor cetățenești pentru o națiune, care constituie aproximativ două treimi din populația Transilvaniei“. Dar tocmai din pricina unei atât de sdrobitoare majorități, care justifică pretențiunile lor, și-a închis Burgul din Viena poarta dinaintea legitimelor revendicări ale Românilor, iar „Statuturile și Ordinele“, beneficiare ale apăsării neamului nostru, s'au burzuluiit din nou.

Dacă, astfel, la 1834, poarta Burgului din Viena se închide dinaintea năpăstuiților supuși români, ce mijloc legal le mai rămâne pentru a-și revendica drepturile? Niciunul, fiind-că poporul românesc nu dispunea de-o reprezentanță politică proprie în corporațiunile constituite, iar o acțiune individuală, din partea oricui s'ar fi încercat, ar fi fost socotită ca neavenită, în lipsă de împuternicire legal formulată.

De aceea este meritul netăgăduit al vlădicului din Sibiu, Vasile Moga, de-a fi găsit totuși o cale legală posibilă pentru afirmarea

¹⁾ *Cultura Creștină*, (Blaj), 1925. XIV, pp. 66—71. Studiul lui Coriolan Suciu despre această petiție. Dr. Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad 1935, pp. 419—421.

politică a poporului românesc. Modestul episcop a fost dela începutul păstoriei permanent preocupat de nedreptatea insuportabilă a sistemului politic ardelean. Rănit până la sânge prin obligațiunile care i s'au impus, în disprețul demnității sale de om și de ierarh al bisericei ortodoxe, episcopul Moga s'a pregătit, cu o stăruință vrednică de laudă, să-și făurească arme și să-și câștige aliați pentru lupta politică pe care o vedea ca o datorie a generației sale. Un agent plătit la Viena îi susținea interesele pe lângă Curte și-l informa despre problemele care se puneau în legătură cu neamul său. Urmărea de-aproape orice litigiu de drept al bisericii, simțind că trebuie să țină neconținut la suprafață revendicările de ordin public. Aduna sistematic documentele scrise care vorbeau în favorul pretențiilor românești. Iși îndemna clerul să îndrăznească a se plânge de toate suferințele și să ceară restituiră națiunii române în drepturile pe care le-a avut ca și celelalte națiuni din țară. În fine, pentru a risipi negura de ură a nobilimii maghiare, episcopul caută prietenii în rândurile ei, împrumută cu bani pe cei mai influenți aristocrați din țară și când se convinge de resentimentele lor față de Sași, încearcă o diversiune iscusită, atacându-i printr'un memoriu adresat dietei, la 18 Iulie 1837.

Cincisprezece ani mai târziu, Alexandru Papiu Ilarianu considera această acțiune, la care în 1842 s'a alăturat și episcopul Lemeni, drept „o mare neînțelepciune politică”, deoarece-ce cauza Românilor de pe pământul crăiesc nu se putea hotări deosebit de cauza celorlalți Români din Transilvania. Dar tânărul istoric greșește, neținând seamă de realitățile date și de imposibilitatea unei acțiuni unitare în împrejurările de atunci. Memoriile din 1837 și 1842, acesta din urmă semnat și de episcopul din Blaj, deși urmăresc un scop limitat, reintegrarea Românilor din cuprinsul pământului crăiesc în drepturile garantate prin legile existente, constituie totuși un pas gigantic către libertatea tuturor. Nici ele nu au avut vreun rezultat practic, dar ca toate acțiunile noastre politice din răstimpul regimurilor apăsătoare, au înălțat conștiința generației care pregătea încă numai din instinct marea revoluție și au lămurit o bună parte din temeiurile istorice și politice, pe care se vor sprijini revendicările naționale ale Românilor din Ardeal.

În ceea ce privește situația particulară de pe pământul regesc, trebuie subliniat încă odată faptul, că atât instanțele justiției, cât și suprema autoritate de stat, au recunoscut, în timpul din urmă de mai multe ori, desăvârșita egalitate de drepturi a Românilor și că prin urmare, ambele memorii cer, propriu zis, numai înlăturarea unui regim nedrept, devenit de două ori caduc. De aceea nu are dreptate Papiu Ilarianu nici când afirmă „că Ungurii nu

puteau în puterea constituţiunii să-i ajute“ pe Românii de pe pământul regesc. O hotărîre a dietei ar fi tras greu în cumpănă şi ar fi dat, fără îndoială, o mai mare autoritate sentinţelor judecătoreşti şi decretelor preînalte, care aşteptau să fie executate, cu toate consecinţele lor politice. Nobilimea ungurească din Ardeal nu se gîndea, e drept, cătuşi de puţin să acorde un asemenea ajutor elementului românesc. Incurajând pe episcopii români în atitudinea lor protestatară, ea încerca pur şi simplu un joc politic, faţă de un tovarăş, întotdeauna grijuliu pentru privilegiile sale şi gata să-şi apere în orice clipă drepturile naţionalităţii. De aceea trebuia să recunoaştem de altă parte că Papiu Ilarianu are completă dreptate, când afirmă că „Ungurii numai susţineau pe Români în contra Saşilor, fără să aibă însă intenţia de a-i ajuta realmente“.

Luând toate acestea în considerație, acțiunea de reintegrare parțială a drepturilor, întreprinsă de vâldicii români, nu a fost o tactică greșită, cum, se pare, socotea însuși episcopul Lemeni care numai după oarecare ezitare a aderat la ea. Barițiu tipărește în Foaiile memoriul lui Moga din 1837, iar pe cel din 1842 îl scoate chiar într-o broșură, sechestrată însă de îndată de guvern. El urmărește apoi soarta ambelor memorii și comunică cititorilor Gazetei desbaterile din dietă, intervenția episcopului Lemeni pentru a susține memoriul și întrunirile întârziate ale comisiei însărcinată să studieze revendicările Românilor. Simte, prin urmare, importanța deosebită a acestei acțiuni pentru evoluția noastră politică și o împărtășește prin presă celor interesați.

În şedinţa dela 1 Februarie 1843 a dieiei ardeleni, memoriul celor doi episcopi a fost din nou adus în discuţie. Comisia care l-a examinat propuse a fi trimis spre desbatere deputaţiei politice şi celei bisericeşti. Saşii s'au abţinut de-a discuta fondul plângerilor, mărginindu-se la o serie de excepţii împotriva episcopilor români: că nu ar avea dreptul a se amesteca în politică, nu posed nici o împuternicire legală pentru a reprezenta pe Români, petiţia nu-i redactată din adunare, iar acţiunea lor tulbură liniştea publică şi constituie o provocare primejdioasă împotriva constituţiei. Episcopul Lemeni, care era de faţă, luă cuvântul pentru a combate aceste aserţiuni şi a face o seamă de declaraţii, din care rezumăm următoarele¹⁾: Episcopii ca arhipăstori sufleteşti erau datori să încerce toate căile legale, care duc pe credincioşii lor la „încredere către celelalte naţii, la simţământ frăţesc şi la păzirea liniştei publice“. Naţiunea română e „apăsată şi tirăneşte jefuită de toate drepturile sale“. Nu ştie dacă mai ajunge să dis-

¹⁾ *Foaie p. minte* etc. 1843, Nr. 7, p. 50—52.

cute la viitoarea dietă, are însă nădejde „că au trecut vremile co-pleșite de întunec”.

Dietă primi (cum relatează *Gazeta*) vorbirea episcopului român cu „vivat”-uri și scuturări de sabie, în semn de aprobare. La atâta se rezumă tot ce izbutiră a stoarce vladicii români cu străduințele lor meritoare. „Isprava” era „subțirică”, în raport cu stăruințele depuse și cu pregătirea atât de plină de răbdare, dar ca să folosim vorba întreagă rostită atunci de protopopul Grigorie Gal din Cluj²⁾), „ei și-au făcut datoria, au arat și au semănat ca plugariu în nădejdea secerișului”.

Acesta e într’adevăr sensul acțiunii politice din epoca memoriilor și a petițiilor, care îmbrățișează intervalul unei jumătăți de secol. „Cea dintâiu zi a celor 50 de ani ne-a întâmpinat în robie, iar cea din urmă ne lasă tot în robie”, declară vladicii cu amărăciune și totuși cu sufletul încălzit de razele primăverii, care nu putea să întârzie prea mult.

POLITICA UNGUREASCĂ ȘI CHESTIUNEA ROMÂNĂ INAINTE DE ANUL 1848.

Cea mai însemnată piedecă în drumul spre libertatea politică au întâmpinat-o Românii din Transilvania la Unguri. Amândouă țările erau atunci guvernate de Casa de Habsburg, care și-a rezervat dreptul de a îndruma și decide politica lor. Cu toate acestea aristocrația ungurească a păstrat un rol precumpănitor în toate chestiunile privitoare la viața constituțională — atât din Ungaria, cât și din Transilvania — grație membrilor ei bine reprezentați în guvernele locale și în cancelariile aulice. Prin faptul că vechile constituții au rămas în vigoare, menținând dietele și adunările județene, s’a putut apoi forma o opinie publică destul de conștientă pentru a-și fixa revendicările și a-și impune vederile proprii. De aceea, ar fi greșit să atribuim numai cercurilor din Viena răspunderea de-a fi ținut pe Români într’o sclăvie politică atât de umilitoare. Beneficiarii de căpetenie ai acestei situații erau nobilii unguri. Ei sunt apărătorii cei mai încăpăținați ai vechiului regim și, când marea frământare europeană își revărsa valurile în monarhia habsburgică, același feudalism unguresc se pune de-a-curmezișul ideilor nouă. Nobilimea se împotrivește din capul locului oricărei reforme, chiar și celor reclamate de spiritul de prudență al Curții.

²⁾ Dr. Seb. Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga*, Cluj 1939, p. 89.

Dela 1825 încoace, se produce însă o schimbare. Contactul neîntrerupt cu civilizația germană a făcut posibilă, cu un ceas mai curând, comunicarea lozincilor liberale, care aveau să producă renașterea politică, socială și culturală a maghiarimei. Redeschiderea lor însă, îndată ce se infiripă, își creează idealuri care contrazic realitățile etnice din amândouă țările. Conflictul liberalismului unguresc cu revendicările naționalităților era, prin urmare, de neînălțurat. Pentru ca să-l putem înțelege, trebuie să-i urmărim evoluția și să înfățișăm în deosebi poziția ce a luat-o față de mișcarea politică românească.

După Iuliu Kornis, un scriitor maghiar cu mare reputație, Ungaria a fost veacuri de-a-rândul câmpul de bătălie al civilizației apusene și al barbariei asiatice. Primejdia tătărească și turcească, necontenitele războaie pentru libertate i-au rărit populația. Colonii noi se așează în țară, pe care maghiarimea puțin numeroasă nu-i poate asimila. Cei proaspăt veniți se bucură de aceleași drepturi, adeseori chiar și de drepturi mai mari decât proprii ei fii, cum arată cazul Sașilor și Sârbilor. Piedeca de căpetenie a contopirii este că Ungurii și deosebitele blocuri etnice nemaghiare stau lângă oaltă timp de secole numai în sens topografic, nu și social. Atât de mari deosebiri religioase, sociale-juridice și economice îi despart de oaltă, încât ele exclud din capul locului o asimilare în ritm mai grăbit. În statele apusene asimilarea de sânge s'a petrecut fără constrângere, încă înainte de a se trezi naționalitățile la conștiință proprie. În Ungaria însă nici la începutul secolului XIX factorii asimilării, culturali și economici, nu-și pot produce efectul. Unitatea ei politică nu e dublată de integrarea în limbă și cultură, cum a fost la Francezi sau în Anglia ori, în ultimele veacuri, în Statele Unite ale Americii, a căror viață economică mobilă și fondul culturii anglo-saxone, cu superioritatea ei, a izbutit să asimileze pașnic și în timp scurt enorme mase de popor. Când maghiarimea caută, cam dela sfârșitul veacului XVIII încoace, să-și făurească și ea un asemenea Stat unitar, trebuie să constate că a întârziat: îi lipsesc condițiile istorice ale asimilării pașnice și fără de violență. În această epocă Slovacia și Românii abia dacă iau parte la viața constituțională a Statului, întocmai ca și burghezia germană, fiindcă nu posedă nobiletate decât în număr infim. Îndată ce reușesc însă a se ridica pe o treaptă mai înaltă a progresului cultural și economic și își făuresc rând pe rând o pătură subțire de intelectuali naționaliști (așa se prezintă mai întâiu clerul lor), de îndată ridică pretenții față de Unguri în ce privește administrația publică și limba de predare a școlilor, ba cei mai intransigenți vor țese încurând și visuri de separațiune politică. Vreau să fie cultivați și

administrați în limba lor. La sfârșitul deceniului al treilea al veacului trecut, lupta se desfășură cu toată înverșunarea. Prin urmare, încheie Kornis, când se produce procesul de redeșteptare națională la Unguri, naționalitățile stau și ele gata de veghe. De aceea în Ungaria poliglotă clădirea Statului național cu o limbă unitară întâmpină dela 1820 încoace tot mai serioase piedici. În timp ce limba latină prospera ca lingua publica, mișcarea naționalistă era deplin formată atât la Slovaci, cât și la Serbo-Croați și la Români. Redeșteptarea națională a naționalităților s'a produs paralel cu a Ungurilor, fiind determinată de curentul european al epocii¹⁾.

Expunerile învățatului ungur par destul de lămuritoare, deși premisele istorice sunt viciate, cunoscut fiind că nu depopularea prin Tătari și Turci a produs nevoia colonizării unui însemnat număr de popoare străine în regatul ungar, ci exclusiv numărul redus de populație proprie, precum și grija de a spori cu elemente destoinice brațele necesare apărării hotarelor și economiei țării. Colonizarea Sașilor era de mult terminată, când s'a petrecut marea invazie tătară, iar Sârbii și Șvabii au fost așezați în temeiul unui program bine chibzuit al administrației austriace. Întru cât privește pe Români, ei nu sunt colonizați, ci element autohton. Desființarea stăpânirii turcești constituie iarăși numai meritul Casei de Habsburg. Ungurii n'ar fi fost niciodată în stare să alunge din bazinul dunărean marea putere a Osmanilor, iar când aceasta s'a prăbușit, locul i l-ar fi luat, în epoca modernă, cu siguranță, popoarele renăscute, pe care nu le-a putut desrădăcina nici un fel de dominațiune străină. Refacerea Statului ungar se datorește, de aceea, nu sângelui vărsat de Unguri, ci forței de expansiune a coroanei austriace, care se sprijinea pe naționalitățile de trei ori mai numeroase decât Ungurii. Când, din anume motive de oportunitate, Habsburgii restabilesc regalitatea ungară, ei trebuie să țină seamă în mai mare măsură de pretențiile firești ale popoarelor nemaghiare. O asemenea pretenție cu totul firească era cultivarea limbii proprii, atribuindu-i-se rolul cuvenit în biserică, școală și în administrația publică. Trebuie subliniat, în fine, că procesul de asimilare nu s'a produs în favorul Ungurilor pentru motivul că nu exista o covârșitoare superioritate etnică, economică sau culturală a maghiarimii. Transferarea puterii politice pe seama clasei conducătoare ungurești și tendințele de desnaționalizare și de constituire a statului național maghiar, trebuiau deci să producă o reacțiune și ele au produs-o de fapt, în

¹⁾ Kornis Gyula, *A magyar művelődés eszményei, 1777—1848*, II, Budapest 1927, pp. 81—83.

același timp și cu același caracter, atât la Români, cât și la Croați, Sârbi și Slovaci.

Este mai presus de orice îndoială că și factorii hotărâtori ai politicii ungurești din prima jumătate a secolului trecut, oamenii de stat, reprezentanții mai răsăriți ai nobilimii și scriitorii, care determinau curentele opiniei publice, își vor fi dat seama încă de atunci de marea prăpastie ce despărțea idealul Statului național maghiar de realitatea cu totul potrivnică. Polemica dintre Széchenyi, Kossuth și Wesselényi, pe care a urmărit-o cu înfrigurare toată pătura intelectuală a Românilor, este un moment de o excepțională importanță istorică. Sorbind-o cu toate fibrele tinereței sale, Papiu Ilarianu a expus pe larg fazele ei și a spicuit cu înțelegere tendințele acestei epoci atât de caracteristice¹⁾. Istoricul nostru a apreciat la justa ei valoare generozitatea patriotică a lui Széchenyi și echivocul concepțiilor liberale, pe care le afișa cu atâta sgomot aristocratul ardelean, baronul Nicolae Wesselényi. Acum de curând își dă seama și istoriografia maghiară de contrazicerea în care se complac cei mai autorizați reprezentanți ai renașterii ungurești, în raport cu revendicările legitime ale naționalităților. Explicațiile ce le încearcă nu pot justifica însă lipsa de consecvență a leaderilor liberali și cu atât mai puțin excesele patriotismului care și-a fixat drept țință maghiarizarea naționalităților.

Contele Ștefan Széchenyi, pe care contemporanii săi l-au numit „cel mai fidel“ Maghiar, și-a câștigat merite netăgăduite prin acțiunea de consolidare a naționalismului unguresc. El a arătat temeiurile, pe care se poate clădi progresul neamului său între popoarele civilizate. Cărțile, discursurile și pamfletele sale însuflețite de un înalt patriotism, au răscolit toate aspirațiunile poporului maghiar, stimulându-l la fapte generoase. Apologia rostită pentru drepturile naționalității și ale limbii maghiare a rămas în literatura compatrioților săi ca o literă de evanghelie, cea mai autentică expresie a naționalismului unguresc²⁾. Tinerețul român, care și-a făcut educația în școlile ungurești ale epocii, s'a familiarizat fără greutate cu ideile și cu operele lui Széchenyi, datorită mai ales spiritului de toleranță pe care-l manifestă față de naționalitățile nemaghiare.

Széchenyi rezumă programul politic în următoarele trei puncte, socotite drept condiții indispensabile pentru înălțarea neamului său: 1) dacă se introduce limba ungară în locul celei latine, cu

¹⁾ Al. Papiu Ilarianu, *Istoria Românilor din Dacia Superioară* II, Viena, 1852, pp. XLVIII-LXVIII.

²⁾ Zsiliszky M., *Széchenyi és a nemzetiségi kérdés (Akadémiai Értesítő 1894 (V) X, pp. 335—373).*

cea mai mare cruțare, dar exclusiv numai în locul celei latine, fără a-i acorda în domeniul politic nici mai mare, nici mai mică influență decât a avut limba latină; 2) dacă strict restrânși la această limită, vor permite fieștecărui cetățean să-și deprindă liber și neîmpiedecat atât particularitățile naționale ale religiei, cât și ale limbii, precum și obiceiurile; și 3) dacă, solidari, Ungurii își vor înnobila mintea, își vor lărgi înțelegerea, vor purifica constituția de gozul feudalismului, vor cultiva și vor împodobi limba maternă tot mai mult. Într'un cuvânt, dacă vor ști să-și facă plăcută cauza prin sobrietate¹⁾.

Prin urmare, limba este, după Széchenyi, factorul cel mai puternic pentru a clădi o națiune, totuși nu singurul factor. Limba se poate învăța pe cale mecanică, se poate apropia cu metode externe, câtă vreme naționalitatea nu e cu puțință a o însuși în mod mecanic, fiind chestiune lăuntrică, sufletească, țesătura fundamentală a sufletului, care nu se poate transforma. Dacă cineva știe și vorbește ungurește, încă nu urmează că s'a făcut Ungur. Graiul nu e încă sentiment, învățarea limbii este încă departe a fi pulsație a inimii. De aceea, naționalitatea nu se poate propaga cu mijloace externe și dacă totuși se încearcă, pot naște primejdii neprevăzute pentru maghiarime: naționalitățile solidarizate vor reacționa și înlăturând egemonia ungurească, se vor instăpâni în țara stropită de cele patru râuri.

Acestea și alte asemenea idei cuprinde și faimosul său discurs, rostit la 27 Noemvrie 1842 în aula Academiei Maghiare, în care arătând în culori stridente primejdiile acțiunii de maghiarizare, zugrăvește plastic reacțiunea naționalităților, deslănțuită ca o rupe de nori.

Dar acest discurs a stârnit o furtună de proteste în opinia publică a Ungariei de atunci. Fruntașii mișcării liberalo-naționaliste, Ludoviç Kossuth și baronul Nicolae Wesselényi, ba chiar și moderatul aristocrat, baronul Iosif Eötvös l-au desaprobat cu vehemență. Ideile incriminate, „egale cu o tradare de patrie“, atribuite lui Széchenyi, sunt după Kossuth următoarele: că mișcările slave nu ar fi decât reacțiunea pricinuită de excesul de zel pentru limba maghiară; că, subliniindu-l, a biciuit acest exces de zel ca un fapt pozitiv; că, deși califică drept legitimă și corectă înlocuirea limbii latine cu cea ungurească, totuși desaprobă introducerea ei forțată peste limita anterioară; dăunătoare este și afirmația că se simte aproape izolat cu aceste păreri și că e combătut de cei mai distinși oameni ai națiunii și, în sfârșit faptul că Széchenyi a stigmatizat drept „suspiciune calomnioasă“ afirmațiu-

¹⁾ Aceste puncte sunt cuprinse în discursul rostit de Széchenyi la 27 Noemvrie 1842 în aula Academiei Maghiare.

nea aceloră, care cred că mișcările slave sunt mai de grabă produsul unui curent inamic, decât numai al unei reacțiuni laudabile¹⁾.

Citind reproșurile formulate astfel, înțelegem de îndată că ele desvelesc, cu sinceritate surprinzătoare, enorma rățăcire a naționalismului șovin. Kossuth nu admite ca atitudinea sa față de naționalitățile conlocuitoare să fie calificată nici măcar ca un exces de zel. Totuși, declară cu emfază că „dintre limbile vii alta decât cea maghiară nu poate constitui în Ungaria limba administrației sau a vieții publice“. Legislația maghiară, după dânsul, nu a manifestat niciodată intenția de a despoia de limba lor pe locuitorii „cu limbă streină“ ai țării. Dacă ar fi nedrept să se intervină cu forța în chestiunile ce privesc întrebuințarea limbii în viața particulară, de altă parte Ungurii sunt „pe deplin îndreptățiți“ să pretindă ca administrația civilă și bisericească, legislația, organele executive, guvernul, justiția, siguranța publică, finanțele să fie conduse în limba maghiară. Cu drept cuvânt constată un publicist maghiar modern, că prin programul său Kossuth era liberal în sus, dar imperialist maghiar în jos²⁾. Liberal deci față de Curte, dar imperialist în raport cu celelalte popoare. E lesne de înțeles, prin urmare, de ce Kossuth, învinuiește pe adversarul său, că făurește arme pe seama dușmanilor națiunii și că discursul dela Academie poate avea consecințe păgubitoare pentru cauza limbii și naționalității ungurești. Wesselényi nu se sfiește a-l declara pe Széchenyi chiar dușman al celor mai sfinte interese naționale³⁾.

Și totuși, generația contemporană a cărturarilor români, mai bătrâni sau mai tineri, nu pare cătuși de puțin fascinată de verva lui Széchenyi. Papiu Ilarianu, care a ales din scrierile lui tot ce poate interesa lupta noastră națională, îi recunoaște proporțiile neobișnuite ca om politic al națiunii sale, nu ezită însă nici o clipă a-l caracteriza de „machiavelic“. Dacă a fost progresist și pentru reforma constituției, era „nu atât din dragoste pentru libertate, cât din calcul politic“, parafrazează Papiu propriile cuvinte ale lui Széchenyi. Ca naționalist, propaga maghiarismul între toți locuitorii țării⁴⁾, „nu prin foc și fier, ci primindu-i în cadrele constituției, ca și ei să îmbrățișeze pe Unguri, adecă limba ungurească“. În privința maghiarizării Széchenyi era însă, după Papiu Ilarianu, foarte prudent, aștepta mai mult rezultat dela timp și dela cursul firesc al lucrurilor, îndemnând neîncetat pe

¹⁾ *Pesti Hirlap*, 1842, nr. din 12 Decemvrie.

²⁾ Asztalos Miklós dr., *Vesselényi Miklós az első nemzetiségi politikus*, Pécs 1927, p. 51.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ Al. Papiu Ilarianu, *Istoria Românilor* II, pp. XLVIII—XLIX.

Unguri „să nu trâmbițeze acest plan“, deoarece și lucrul cel mai bun se strică, dacă se divulgă înainte de vreme. După ce Ungaria se va întări conform planului său, atunci pot să îndrăsească. Aceste aprecieri ale istoricului ardelean le confirmă și istoriografia critică ungurească. Așa Emeric Görög rezumă concepția politică a lui Széchenyi astfel¹⁾:

A văzut clar piedeca ce o puneau în calea izbândirii politice a aspirațiunilor maghiare tradiția cercurilor din Viena, puterile centrale ale monarhiei și conștiința în creștere a naționalităților. Cu cât progresa mișcarea națională și evoluția politică, el privea aceste primejdii cu îngrijorare tot mai nervoasă. Nu considera însă de actuale rezolvirea pretențiilor de constituire a statului național maghiar și organizarea puterii dunărene. Dimpotrivă, și-a pus în cumpănă toată energia, toată autoritatea, toată pasiunea pentru a convinge pe factorii vieții politice ungare să evite aceste dificultăți. Credea necesar și posibil să se înfrâneze mișcarea, pentruca să se amâne soluționarea acestor grave probleme. Ungurimea trebuie să aștepte până când va fi destul de tare a-și aranja favorabil situația din imperiu, și până în clipa în care-și va putea acoperi ambițiile politice cu greutatea sa reală și cu valoarea sa intrinsecă. Expansiunea naționalității maghiare nu se poate promova decât printr'un singur mijloc, prin înnobilarea ei, prin creșterea greutății materiale și spirituale. Numai „superioritatea de asimilare“ îi poate duce la țintă. „Prin superioritate, sau nicidecum“. Până când Ungurii nu dobândesc această superioritate, cată să-și modereze zelul pentru punerea în valoare a limbii maghiare. Să evite orice ar putea supăra ambiția națională a cetățenilor de altă limbă. Aceștia trebuie atrași prin extinderea unor prețioase drepturi civile și prin binefacerea constituției ungurești, până în momentul în care, puterea de atracție a maghiarismului va fi deplin dezvoltată. „Aceasta a fost tactica lui Széchenyi“.

La aceeași încheiere a ajuns însă și Papiu Ilarianu, ale cărui cuvinte proprii le cităm aici²⁾: „În ce diferă dară maghiarismul lui Széchenyi de al lui Kossuth? „Ahoz vezető modorban és taktikában“, adică în metoda și tactica ducătoare la maghiarism. El a înțeles, prin urmare, cu întreagă generația sa, sensul polemicii dintre cei doi patrioți maghiari și a știut să înlăture florile de stil, de o bogăție și varietate ispititoare, ale operei lui Széchenyi. Nu s'a lăsat sedus nici de mirajul ideilor de progres, asupra căroră patriotul maghiar insistă neconținut și nici de puterea proas-

¹⁾ *Történelmi Szemle* (Budapest) 1914, II, 4, pp. 566—67, în articolul „Kossuth és Eötvös nemzetiségi politikája“.

²⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, p. XLVIII.

petelor idei liberale, care formau eticheta acțiunii lui Kossuth. Dimpotrivă, asemenea celor mai mulți dintre contemporanii români, a recunoscut primejdia atacurilor pline de energie ale lui Kossuth și a relevat contrazicerea acestuia cu propriile convingeri liberale. Istoricul ungar, Iuliu Szekfű, numește această contrazicere „conflict tragic“, pe care liberalismul maghiar l-a întâmpinat la cel dintâi pas¹⁾. De ce tragic? fiindcă prin extinderea drepturilor politice în direcție liberală se pune capăt cu o singură lovitură rolului politic al națiunii maghiare. După părerea lui Szekfű, popoarele nemaghiare trăiau atunci în stare semibarbară, erau numai la începutul evoluției naționale. De aceea, în conflictul dintre liberalism și naționalism, a învins cel din urmă. El recunoaște că generația liberală a Maghiarilor înainte de 1848 a întrebuintat forța într'un domeniu infinit de important, vital chiar, al drepturilor omenești, cum este chestiunea limbii în administrația publică și în școală. Crede însă că au făcut-o de bună credință, robi ai unei iluzii optice, care atribuia ideilor liberale puterea de a transforma alcătuirea unor naționalități nedesvoltate și de a asimila în masă pe membrii acelora cu cultura liberală maghiară de factură superioară. Dar nici cercetarea obiectivă a împrejurărilor între care s'a produs acțiunea de maghiarizare și nici propriile mărturisiri ale lui Kossuth și Wesselényi nu justifică o asemenea apărare. În epoca de atunci nu era, cum nu există nici astăzi, o superioritate culturală maghiară capabilă să absoarbă, în chip firesc, naționalitățile alogene. Wesselényi, încă la 1831, învăța pe contemporanii săi, că țărani să fie împărtașiți cu drepturi naționale și reprezentative numai sub condiția, dacă se vor face Unguri într'adevăr, ca să fie una cu națiunea din ale cărei drepturi vreau să se împărtașească, asimilându-se prin limbă și datini. Această metodă, continuă argumentația sa Wesselényi, nu e exclusivistă, nici forțată: prețul pentru un dar atât de mare, atât de sublim este numai învățarea unei limbi. În ce măsură ar începe a se maghiariza cu încetul cei ce nu vorbesc ungurește și nu sunt Unguri, în aceeași măsură ar obține și drepturi naționale²⁾. În pamfletul, tipărit în 1843, pentru a combate ideile lui Széchenyi, același aristocrat ardelean afirmă că Ungurii ar avea dreptul a proceda și cu violență spre a maghiariza naționalitățile, totuși nu recomandă procedeul acesta pentru motivul că nu duce la scop, ci mai mult abate. Cât

¹⁾ Szekfű Gyula, *Három nemzedék* (ed. IV), p. 208 și urm.

²⁾ Wesselényi în cartea sa *Baliteletekről*, Bukarest 1833, dar aceeași idee și în manifestatiile de mai târziu. Cfr. Asztalos M., *Wesselényi Miklós az első nemzetiégi politikus*, p. 24 și Kardos S., *Báró Wesselényi M. élete és munkái*, II, Budapest 1905, p. 71.

privește raporturile Ungurilor cu Românii din Transilvania, Wesselényi aplică aceeași rețetă, după ce constată că nu s'a făcut nimic, nici spre a-i uni naționalicește cu Ungurii, adică a-i maghiariza, nici spre a-i lega de interesele lor civice¹⁾.

Mărturiile acestea ajung pentru a ne face o idee clară despre concepția liberalismului maghiar.

Generația de atunci a cărturarilor români din Ardeal era nevoită să asiste mută la aceste discuții și să ia cu resemnare la cunoștință intențiile de a-i desființa naționalitatea. Ea nu a crezut însă în nobleța de gândire a protagoniștilor care elaborau, mai mult sau mai puțin jenați, ideologia intoleranței și căutau să justifice începuturile odiosului sistem de maghiarizare, care este cu totul altceva decât o iluzie optică. Vor fi suferit însă, ca sub lovitură de biciu, la fiecare din atacurile care-i copleșeau, umilindu-i și, în măsura în care naționalismul celor dintâi luptători își va fi lămurit rostul, se infiripa opoziția aspră, neîmpăcată și capabilă să reacționeze a poporului românesc.

Intr'una din aceste probleme atât de arzătoare s'a auzit îndată și glasul Românilor. Incepând cu anul 1830, adunarea Țării Ungurești votase o serie de legi pentru a reglementa introducerea ca limbă oficială a celei maghiare în dietă, în publicații de legi, în administrația publică și la consistorii. Prin articolul de lege VI din 1840 se pretindea dela toți preoții, fără deosebire de confesiune, cunoașterea limbii ungurești, iar prin articolul de lege II din 1844 se decreta limba maghiară ca limbă de predare în toate școlile. Legislația urma deci de aproape formulele elaborate de conducătorii reprezentativi ai mișcării naționaliste, căutând să le traducă treptat în viața practică. Naționalitățile din Ungaria vor reacționa, protestând prin numeroase memorii adresate împăratului și mai ales printr'o întreagă literatură de pamflete politice redactate în limba germană, pentru a scoate în relief absurditatea și monstruozitatea acțiunii de maghiarizare²⁾. Dar Românii din Ungaria și Banat sunt preocupați în întreagă această epocă cu lupta împotriva ierarhiei sârbești.

În Transilvania, legile de maghiarizare s'au pus în discuție, prin surprindere, în dieta convocată în anul 1841, care la 31 Ianuarie 1842 le aprobă, cu toată opoziția Sașilor, decretând ca „limbă diplomatică” pe cea maghiară, în locul limbii latine și de-

¹⁾ Din *Szózat* reprodus de Papiu Ilarianu, Ist. Rom. II, p. 267 și urm. Cf. *Történelmi Társ*, 1903, pp. 589—90. Intr'o scrisoare intimă adresată lui Kossuth, la 20 Februar 1848, el se arată tot așa de neînțelegător și față de Croați, iar pe Slovaci recomandă să-i „maghiarizeze” prin școală, prin preoți și exclusivă întrebuințare a limbii maghiare în oficiile publice.

²⁾ Kornis Gyula, *A. m. művelődés eszményei* II, p. 83 și urm.

cretând întrebuintarea ei în toate oficiile publice, în textele de legi, în corespondența autorităților și în contactul dintre națiunile dominante, precum și în cadrele graniței militare¹⁾). Dacă s'ar fi mărginit la atâta, Românii, care nu aveau cuvânt în afacerile publice, ar fi fost osândiți să piardă chiar și puțința de a protesta împotriva impunerii unei limbi, care abia dacă se vorbea de 10 la sută din populația teritoriului situat în afară de secuime. În deplin acord cu noua legislație ungară, dieta hotărî însă a impune limba maghiară și în administrația bisericească și anume în corespondența internă, în matricole și în actele eliberate în temeiul acestora, excluzând dela funcțiuni bisericești pe aceia care nu ar vorbi ungurește. S'a acordat un termen de grație de 10 ani pentru a se introduce în practică aceste hotărîri de către bisericile românești, după cum s'a acordat o asemenea concesiune și Românilor uniți în ceea ce privește școlile lor de orice categorie, obligate a primi limba maghiară ca limbă de predare pentru toate științele. Neuniții, adică Românii ortodocși, erau tratați și cu acest prilej în spiritul constituțiunii ardeleni, fiind lipsiți de orice considerație și datorci a se conforma de îndată dispozițiunilor legii. Cu privire la ei se referă, de bunăseamă, asigurarea Dietei, că se va îngriji „mai cu prisos“, ca și „poporul de rînd al Românilor să învețe ungurește“.

Încătușarea clerului românesc, care aproape singur constituia pătura conducătoare și subordonarea lui exclusiv influenței culturale maghiare, ar fi însemnat desființarea noastră ca popor. Ne-ar fi degradat la treapta, la care politica de maghiarizare a reușit să reducă pe Ucrainenii din Rusia Subcarpatică. Planul de-a introduce limba maghiară în locul celei române în toate școlile și de a suprima astfel cu totul școala românească, abia înființată, nu lasă, de asemenea, nici un dubiu asupra soartei care ni se rezerva.

Presa ungurească era și mai explicită. Cerea maghiarizarea tuturor naționalităților fără nici un menajament. Barițiu reproduce²⁾ în toiul discuțiilor faimoasa propunere a unei reviste, care apărea în Pojun (Bratislava): „Dacă în unele ținuturi locuitorii nu se pot maghiariza prin ajutorul școalelor, să se aducă batalioane de armată, care vorbesc numai ungurește și acestea să se repartizeze prin cuartiere pe la Slavi și Români, la care petrecînd doi sau trei ani vor sluji oarecum de dascăli ai limbii maghiare“. Dar amenințarea cu reînvierea „dragonadelor“ și dese articole, pe care le scria gazeta ungurească din Cluj, nu și-au atins ținta. Ele au dat naștere teroarei politice, care a luat pro-

¹⁾ *Gazeta de Transilvania*, 1842, Nr. 6.

²⁾ *Foaie p. minte etc.*, 1842, Nr. 9.

porții tot mai mari în anii următori până la izbucnirea revoluției. Au trezit însă în aceeași vreme și pe cărturarii români, forțându-i a se pune în poziție de apărare. Într'un articol plin de curaj, publicat la 2 Martie 1842 sub titlul „Românii și Maghiarismul”, Baritiu¹⁾ califică hotărîrea dela 31 Ianuarie a dietei ardelene drept „sentință de nimicire a naționalității românești”, după cum ceva mai înainte, când a aflat mai întâi despre votarea legii, scria²⁾ „fără sfială”, că vestea aceasta i-a străbătut pe Români „ca razele unui trăsnet”. El se întreabă, și e singurul care poate vorbi în numele și pentru două milioane de Români: Oare în veacul al XIX și în starea politică a Europei, se poate stinge și preface în nimic o nație cum este cea românească și dacă aceasta ar fi vreodată cu putință, ar folosi cuiva nimicirea Românilor? Întrebarea, ca și răspunsul sunt semnalul, care așează în rând de bătaie masele compacte.

Repercusiunea produsă de lovitura dietei ardelene, se vede mai limpede din frământarea cărturarilor români din Blaj. Consistoriul întrunit la 15 Februarie 1842, află necesar să îndemne pe episcopul care se afla la Cluj ca membru al dietei, să se adreseze din nou Împăratului și să-i ceară a refuza sancționarea legii de maghiarizare³⁾. Limba română nu poate fi scoasă din școlile Blajului, decât cu ruina „scumpei noastre naționalități”, declară sentențios cei adunați și încheie apoi cu această frază, care avea atunci, față de primul iureș al politicei de maghiarizare, o deosebită rezonanță: „Mărturisim sincer, că nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr'o lege, care pentru obiceiurile și credința noastră pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru naționalitatea română ruină și pieire”.

La 10 Martie 1842, protestul a fost trimis Consistoriului ortodox din Sibiu, pentru a-și însuși cuprinsul lui. Încă în 18 Martie acesta, prin răspunsul dat, arată că o astfel de lege nu va preface pe Români niciodată în cetățeni mai folositori patriei, ci mai curând într'o turmă de vite. Își exprima apoi speranța că legea, ca orice măsură violentă și nefirească, nu-și va putea ajunge scopul urmărit de făuritorii ei, fiindcă tot ce se întemeiază pe siluire, nu dăinuiește, după cum arată istoria⁴⁾.

Protestul demn al consistoriului din Blaj n'a avut însă deocamdată nici o consecință. Ezitând a lua cuvântul în adunarea

¹⁾ *Ibidem*.

²⁾ *Gazeta de Trans.*, 1842, Nr. 6.

³⁾ G. Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 209—211.

⁴⁾ I. Lupaș, *O lege votată în dieta transilvană din Cluj (1842)*, București, 1943, p. 20.

țării pentru a apăra dreptul limbii naționale, episcopul Lemeni s'a mărginit a se adresa împăratului cu scopul de a împiedeca sancționarea legii. Pe lângă protestul consistoriului, episcopul a prezentat el însuși un memoriu, cerând apărare în interesul dreptului firesc al națiunii: cu toate că Dieta s'a exprimat că nu are intenția să constrângă națiunea română a învăța limba maghiară, în proiectul de lege se prevede totuși să se facă în ungurește corespondența consistoriilor cu comitatele, iar după zece ani să se introducă limba maghiară în școlile din Blaj și în toate celelalte.

Curtea din Viena nu a confirmat textul proiectului de lege în forma în care a fost redactat de Dietă. După discuții amănunțite, ascultând părerea tuturor factorilor competenți, conferența ministerială a stabilit un alt text, din care lipsesc toate dispozițiile incriminate. Dar la aceasta s'a ajuns nu atât datorită protestului românesc, ci mai mult pentru a împăca pe Sași, pentru a menține neclintit principiul constituției ardeleni și pentru a nu crea precedente periculoase care ar fi putut să tulbure situația și în alte provincii ale monarhiei. În cursul acestor anevoioase discuții numai de două ori s'a făcut mențiune și de existența Românilor din Transilvania. Conte Hartig în opinia separată dela 16 Iunie 1842, după ce susține dreptul limbii germane la egalitate cu cea maghiară, pune în discuție și limba română, vorbită de un popor care constituie trei cincimi din populația Transilvaniei. Cu toate că Românii nu au drepturi diplomatice, ei nu trebuiesc siliți să devină Germani sau Maghiari, deoarece prin aceasta s'ar înstrăina de stăpânirea austriacă și s'ar arunca în brațele celei rusești. Pentru ei ar trebui păstrată limba latină în legislațiune. Astfel legile transilvane ar trebui publicate în trei limbi: ungurește, nemțește și latinește, iar învățământul primar trebuie împărtășit pretutindeni în graiul poporului, așadar Maghiarilor și Secuilor în limba germană și Românilor în limba română.

A doua oară s'a pus chestiunea românească în conferența ministerială dela 4 Ianuar 1847 când pe baza unui referat al consilierului Rosenfeld s'au discutat din nou consecințele ce le-ar atrage după sine înlăturarea limbii latine din oficiile publice. Conferența, compusă aproape numai din consilieri de naționalitate maghiară (Feyes, Somsich, Cziráky, Nádasdy; german Pilgram), a enunțat între altele, că în Ardeal cele trei națiuni sunt egale în drepturi și că într'un stat al „Ordinelor” nu poate avea loc o majorizare cu numărul, iar dacă ar fi totuși cu puțință, în acest caz Ungurii și Sașii constituie deopotrivă o minoritate față de Români¹⁾.

¹⁾ Szekfű Gyula, *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 1790—1898*, Budapest, 1926, pp. 523—530, 533—36.

Recunoașterea existenței precare a Românilor nu a fost urmată însă de nici o măsură practică din partea Curții din Viena. În cercurile ei cauza românească nu făcuse, dela 1834, sau măsurând distanța de timp chiar dela 1792 încoace, nici măcar câțiva pași de melc.

În afară de aceasta censura s'a îngrijit să ferească de orice atac izbânda efemeră a politicii de maghiarizare. Glasurile de protest ale Românilor abia izbutesc să se strecoare de-acum printre rândurile Gazetei. Rezistența masivă împotriva tendințelor de desnaționalizare se încheagă însă tot mai conștient, constituind suprema preocupare a tuturor fruntașilor români din Transilvania. Sufletul rezistenței era profesorul Simion Bărnuțiu, care acum păși mai întâiu ca apărător al națiunii și ca reprezentant al ideilor înalte ce însuflețeau mișcarea naționalistă a epocii. Articolul său scris pentru Gazetă sub titlul sugestiv „O tocmală de rușine și o lege nedreaptă“, nu a văzut lumina tiparului, decât zece ani mai târziu, în timpul regimului absolutistic al Austriei¹⁾. El nu a putut servi deocamdată ca apologie a limbii și naționalității, nici ca rechizitoriu al politicii de maghiarizare. Pentru istoricul epocii expunerile suprimate în tipar sunt însă un document prețios, unic în felul său, care prefătează conflictul maghiaro-român, înainte de a-și îmbrăca aspectul secular.

Bărnuțiu arată că tendința de maghiarizare incalcă atât legea dreptului și a moralității, cât și a înțelepciunii și a prudenței. Pe aceste temeuri de nebiruit ale filosofiei politice din epoca sa, clădește el apărarea limbii și a naționalității române și din aceeași poziție bine întărită trimite săgeți ascuțite vrășmașilor. Se apără și atacă și construiește astfel primele argumente în ordinea politică a revendicărilor românești din Transilvania, desvăluind în același timp slăbiciunea pretențiilor ungurești.

În concepția lui Bărnuțiu, statul și poporul, statul și națiunea sunt noțiuni clar diferențiate. Prin popor nu înțelege numai mulțimea constituită în stat independent, ci totalitatea oamenilor de aceeași origine, uniți prin aceeași limbă, prin aceleași obiceiuri și înclinațiuni, prin aceeași cultură materială și spirituală, așa încât sunt legați într'un neam ca prin niște legături firești. Asemenea popoare pot fi reunite mai multe într'o societate juridică, ce se zice stat: e cazul principatului transilvănean compus din Unguri, Sași și Români. De aici se deduce întreaga lor îndreptățire de a se pune în valoare pe calea culturii: omenimea nu poate răspunde chemării sale fără cultură și cultura e întemeiată pe limbă. Cu cât e mai cultivată limba unui popor, cu atât e mai cultivat și poporul. Limba e măsura și instrumentul culturii. În

¹⁾ G. Bogdan Duică, *Viața lui Simion Bărnuțiu*, pp. 199—200.

limbă e zugrăvită forma cugetării și a simțirii, dorințele și inclinațiile, afecțiunile și pasiunile lui. Intr'însa sunt întemeiate caracterul și naționalitatea lui. Dacă un popor și-a pierdut limba, cu ea i se pierde și caracterul și naționalitatea. Un asemenea om nu mai are cinste în fața popoarelor. De aceea fiecare Român să-și iubească limba cum iubește pe maică-sa. Să avem grije de ea și s'o cultivăm, că e strâns legată de sufletul nostru, cu credința religioasă și cu tot ce avem mai sfânt și mai prețuit în lumea aceasta. În limba românească, ca într'o vistierie păstrăm depuse atâtea dulci aduceri aminte, încât mai curând își vor uita pașările sborul lor, decât să se șteargă toate acestea din inimile Românilor. Ea este limba pe care o vorbesc astăzi Românii din Ungaria, cei din Ardeal, Muntenii și Moldovenii „atât deopotrivă, cât nici se poate zice că ar fi împărțită în dialecte, ci e numai una și aceeași, care-i leagă pe toți cu o legătură dulce frățească și îi reunește într'o familie, care s'a numit întotdeauna, cu nobilă mândrie, română”.

De aceea tendința Ungurilor e nedreaptă, imorală, foarte neînțeleaptă și foarte nepolitică, nimic mai mult, decât un egoism de speță inferioară îmbrăcat în masca binelui public. Dar dacă „unguromania” s'ar îmbrăca în cea mai nouă modă dela Paris, toți o vor uri și se vor feri de ea, ca de o fiară sălbatecă, primejdioasă existenței și fericirii publice a monarhiei. Precum Ungurii dacă și-ar lepăda limba, și-ar pierde ființa, așa nici Românii, nu ar mai fi popor, ci numai o lepădătură de oameni pe care i-ar putea întrebuința oricine la orice fărădelegi. Aceasta însă nu o vor face-o niciodată, convinși că precum au drept Ungurii la limba lor, așa au și Românii, fiindcă ei încă sunt oameni, știu iubi și au simțiminte. Constitue într'un cuvânt un popor sau o națiune care crede că cinstea și naționalitatea sunt întemeiate pe limbă. De aceea, dreptul limbii și al naționalității nu se poate înstrăina prin tocmeală în scopul de a acapara alte drepturi. O asemenea tocmeală de rușine ar fi posibilă numai între oameni de nimic, fiind un contract ce ar desonora atât poporul care și-ar vinde limba și naționalitatea, cât și pe acela în al cărui beneficiu s'ar executa contractul. Dacă i-ar constrânge prin lege să primească o asemenea învoială, legea nu ar fi dreaptă, iar dacă nu e dreaptă, „cum poate să se potrivească”?

Bărnăuțiu polemizează în aceste rânduri cu baronul Wesselényi, care cerea dela Români în schimbul drepturilor oferite prețul prea scump al abandonării naționalității proprii. Nimic nu-i scapă, de altfel, din literatura politică și filosofică ungurească, ce avea o relațiune cu problema de existență a neamului său. Dar a culege aberațiile retorismului înfierbântat nu înseamnă încă a

se lăsa copleșit de ecourile unei culturi pe care o detestă din toate fibrele. Maghiarizarea sau, cum îi zice el, contopirea, o compară cu un proces chimic, pe care Ungurii cred a-l putea prepara în cazane sau cu jertfele aduse pe altare altădată unor anume idoli, adăugând o săgeată care ar fi putut să rănească adânc orgoliul maghiar: „Și când ne vor mânca limba, să se bucure, că nu sunt întru nimic mai prețios ca strămoșii lor, care devorau inimile oamenilor în loc de leac și să arate, că veacul al 19-lea nu e cu nimic mai bun, nici mai progresat, decât al 9-lea”.

Aceste idei expuse la adunarea consistoriului din Blaj, au fost împrăștiate apoi și de pe catedra la care profesa Bărnuțiu.

Deși nu s'au tipărit atunci, ele și-au aflat totuși drum mai ales spre inima generației tinere, pregătind astfel atmosfera încărcată a epocii prerevoluționare. Presa maghiară numește „panvalahism” mișcarea de apărare a limbii și naționalității, acordându-i, firește, o rază mai mare de acțiune. Baritiu ar accepta o asemenea denumire¹⁾, dacă prin ea s'ar înțelege „o deșteptare a nației românești peste tot, către cunoașterea drepturilor sale omenești, patriotice și naționale”. În realitate, acum se fixează atitudinea hotărâtă care încearcă să dea expresie revendicărilor firești. Lupta pentru limbă este numai o fază a acestui proces de re-deșteptare, al cărui ultim țel va fi consolidarea definitivă a naționalității și încheierea ei în cadrele unui stat unitar.

Trebue să recunoaștem însă că Széchenyi și Wesselényi au avut o adâncă intuiție a realităților etnice și politice și că au întrevăzut limpede cursul cu totul normal, pe care îl vor descrie Românii în desvoltarea lor viitoare. Încă din 1834 Széchenyi ne făcea următorul prognostic: Românii din Ungaria, în lipsă de cunoștințe suficiente despre trecutul lor, nu s'au trezit încă de ziua devenirii naționale, care aruncă peste nădejile popoarelor adolescente când razele soarelui, când opacul întunecului. Culegând mai mult florile de câmp ale prezentului, ei își trăiesc viața în simplitate pastorală. Dar nici frontierele, nici paza dela frontiere, nu pot rupe firul care îi leagă de tulpina mamei învecinate, săracă încă, dar care ascunde toate posibilitățile. Căci unde școala învață în limba națională, unde în birourile publice, în armată și în societate se vorbește limba națională, acolo oricât de puțin favorabile ar fi celelalte împrejurări, e dată totuși puțința oricărei desvoltări²⁾.

¹⁾ *Foaie p. minte* etc. 1843, p. 47. Un profesor Szilágyi a scris un articol cu acest titlu în *Múlt és Jelen*, Cluj 1843, Nr. 2 (toldalék), pe care Baritiu îl dă în traducere.

²⁾ Kornis Gy., *A m. művelődés eszményei*, II, pp. 85—86. (Din *Hunnia*, p. 99).

Dar afirmațiunea lui Széchenyi, că Românii din Ungaria, în care pare să înțeleagă și pe ardeleni, nu s'au trezit încă la ideea naționalității se întemeiază, evident, pe o informație insuficientă sau chiar eronată. Mișcarea politică dela 1791/92 și opera istorică a pleiadei strălucite de scriitori ardeleni constituie o desmințire categorică a unei asemenea afirmațiuni. Din pricina opresiunii politice însă „devenirea națională” a Românilor din Ardeal și Ungaria n'a putut da roade, decât mai târziu. Ea exista însă când patriotul maghiar își căuta mângăiere în a-i înfățișa vegetând de pe-o zi pe alta și trăind în simplitate pastorală¹⁾.

Observațiunile lui Wesselényi, care trăia în mijlocul Românilor, trag aceleași linii pentru evoluția politică a poporului românesc: În veacul de față al deșteptării naționalităților, spiritul ridicat al simțului național a inspirat și popoarele și națiunile de origine și limbă română. Poporul care-și deduce începutul și limba, în mare parte, dela neamul mare al Românilor, nu și-a uitat, în curs de mai multe veacuri nicidecum de acest început măreț, oricât a fost înjosit prin apăsare și sfârticare. El simte acum cu ardore, că un popor aproape de șapte milioane, cu aceeași origine, cu aceeași limbă, cu aceleași calități și obiceiuri și locuind o parte din pământul Europei, care de e și împărțit sub raport politic în mai multe părți, geograficește este însă complet și de mare întindere și înzestrat cu cele mai mari bogății ale naturii, un popor ca acesta poate avea viitor și se vede chemat la viață națională. Dacă le surâde într'adevăr un viitor Românilor și dacă se vor bucura de viață unită, politică națională, și când, depinde de relațiunile îndoielnice ale Europei și de atâtea evenimente nesigure: un secret al viitorului. O asemenea prevedere, care nu se poate socoti nicidecum absurdă, s'a transformat prin dragostea de neam și prin avântul național în speranță sigură și în dorință fierbinte. Mari și cu efecte îndepărtate sunt proiectele, ce le au în vedere și le nutresc cu sârg și activ fiii Munteniei și ai Moldovei, dintre care o parte posedă o mai bogată cultură și e pătrunsă cu mult mai bine de spiritul veacului nou, decât ar crede mulți.

Trebue ținut seamă, că expunerea aceasta a împrejurărilor, între care i se părea lui Wesselényi că se dezvoltă acțiunea politică a Românilor, nu e lipsită de o bine chibzuită tendință. Pentru a combate încheierile lui Széchenyi puse în discursul dela Academia Maghiară, el caută să zugrăvească în culori cât mai stridente primejdia pe care ar prezenta-o dezvoltarea națională

¹⁾ A se ceti în excelenta expunere a dlui D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*. Sibiu, 1945, capitolul: „Elaboration du transylvain”, pp. 183—307.

tăților din Ungaria și Transilvania. De aceea, nu stăruiește cu privire la Români asupra situației prezente, ci caută să deslușească idealele lor mai îndepărtate. Planul și speranța lor este, urmează Wesselényi, reunirea tuturor populațiilor de origine și limbă română într-o națiune și o țară. Românii vor să unească nu numai cele două principate, ci își extind aspirațiunile și asupra Bucovinei și Basarabiei, rupte din trupul Moldovei. Intocmai așa pretențiunile lor îmbrățișează și Transilvania și părțile locuite de Români din Ungaria. Posesiunea de altă dată, autohtonă și drepturile nu pierdute, ci doar uzurpate, constituie temeiul unor asemenea revendicări, potrivite a deștepta dorinți și a produce însuflețire. Dacă cu privire mai ales la Transilvania și Ungaria argumentele românești nu au valoare istorică, ele sunt slăbite și prin mizeria spirituală și materială a Românilor. Dar până când va dăinui aceasta, se întreabă patriotul maghiar, pentru a răspunde, că e dificil a prevedea și determina așa ceva. În tot cazul, trebuie luat în vedere că, dacă s'ar isca războiul cu Slavii, Românii vor da cu siguranță mâna cu ei, pentru a-și înlăptui revendicările. În deosebi, dacă colosul dela Nord s'ar îndușmăni fie cu Ungaria, fie cu dinastia sau imperiul austriac, Românii s'ar ridica de asemenea împotriva Ungurilor, pe care îi consideră de apăsătorii și tiranii lor, streini, atât sub raportul originii și limbii, cât și al credinței și religiei. Această primejdie „înfricoșător de apropiată” îl determină pe Wesselényi să adreseze națiunii, a cărei existență i se pare a fi în joc, desădăjduitul apel: „Deșteaptă-te și activează, ori vei pieri”, care a devenit lozincă de căpetenie a acțiunii de maghiarizare¹⁾.

Examinând expunerile acestea, ne dăm seamă, că în descrierea iredentei române, Wesselényi nu se întemeiază pe fapte concrete, nici pe informațiuni pozitive. Momentul politic al românismului era la 1843 departe încă de germinarea ideii de unitate națională. Posibilitatea unei asemenea evoluții apare însă firește clar conturată, dacă se ia în considerare mai ales realitatea etnică a teritoriului românesc. Wesselényi cunoaște această realitate și dacă viziunea sa oarecum profetică merită a fi reținută, e pentru că urmărește până la ultima concluzie procesul de evoluție al românismului. Este prin urmare cea dintâi recunoaștere a revendicărilor noastre naționale și încă într-o fază, când nu se putea încă formula, fără a se lovi de realitatea vitregă a conjuncturii politice. Nici primejdia unui atac din partea puternicului imperiu rusesc, nu era, în momentul acela, iminentă, deși opinia publică

¹⁾ Br. Wesselényi Miklós, *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. 1843, tipărită în Lipsca. Cf. Asztalos Miklós, *Wesselényi Miklós az első nemzetiségi politikus*, Pécs 1927. p. 21 și urm.

maghiară ține socoteală de orice mișcare a popoarelor slave și mai ales a Rusiei. Cu un an înainte de apariția cărții lui Wesselényi, profesorul Bărnăuțiu combătea ca un loc comun teama de uriașul dela Nord. Frica de Muscal, spune el¹⁾, adevărat că e foarte întemeiată, căci face pași de uriași prin a sa politică îngrozitoare, prin care „întâiu apără, apoi dapără”. Maghiarizarea ar fi mijlocul de preîntâmpinare cel mai nepolitic și cel mai rău nimerit din toate câte se pot cugeta, fiindcă ar stârni ura tuturor naționalităților în contra Ungurilor. Pe Muscal nu-l poate nimeni speria cu limba, când el trebuie întâmpinat cu brațul și cu pieptul vârtos.

Impinsă, astfel, pe tărâmul unor discuții atât de periculoase, chestiunea românească nici că putea să facă progrese deosebite. Dimpotrivă, ea este de acum urmărită cu dușmănie, pas de pas, în Ardeal și în centrele din Ungaria. S'au găsit și în rândurile ungurești câteva glasuri care se abat dela acest curs forțat, încercând să realizeze o împăcare între tezele așa de îndepărtate.

În 1846, organul politic al maghiarimii din Ardeal, „Erdélyi Hiradó”, care apărea la Cluj și care desbătea adeseori chestiunea română, în sensul politicii naționaliste, a publicat, spre surprinderea frunțașilor noștri, o serie de articole până la un anume punct excepțional de favorabile acțiunii politice a Românilor²⁾. Autorul care iscălea cu pseudonimul Székely, cunoaște de aproape situația poporului român din Transilvania. Mai târziu s'a descoperit însuși; era Alexiu Iakab, un cunoscut funcționar la tezaurariatul din Sibiu între anii 1841 și 1848, scriitorul și istoricul revoluției. „Chestia românească” pe care o prezintă publicului său e introdusă dela primul articol cu un motto sugestiv: „îmbrățișează poporul în grija ta, el este izvorul de putere al țărilor, cu el trăiește sau moare națiunea” și cu un titlu răsunător: „starea actuală a Românilor e tristă, ea trebuie cât mai curând remediată”. Meritul articolelor lui Iakab îl constituie faptul, că expunerile pleacă din realitatea actuală a vieții românești, pe care o expune cu înțelegere, deși nu fără anume prejudecăți inerente clasei nobililor unguri din Ardeal și că schițează un program minimal pentru a satisface nevoile cele mai arzătoare:

Omul în virtutea dreptului înăscut, dar și în temeiul condițiilor primordiale ale vieții sociale, trebuie să fie personal liber. Românii nu sunt liberi, ci robi și încă pentru vecie, nu pentru păcatele proprii, ci pentru ale înaintașilor. Există și aiurea șerbi, dar ca să li se închidă calea putinței de eliberare, ca nici măcar

¹⁾ Bogdan Duică, *Viața lui Simion Bărnăuțiu*, p. 206 și urm.

²⁾ *Erdélyi Hiradó*, 1846, Nr. 176—181, sub titlul „*Oláhügy*”. Iakab Elek în *Szabadságharczunk*, p. 100, recunoaște a fi autorul.

nădejde să nu aibă a scăpa vreodată de subț jug, aceasta nu este admisibil, nu se mai petrece nicăieri. În alte țări, statul se îngrijește de educația celui din urmă țăran, iar omul care poartă chipul lui Dumnezeu nu e silit a crește ca vita. Comoara cea mai scumpă a omului care trăiește în societate este siguranța persoanei și averii sale. Față de clasa poporului român nu se practică nici una din acestea, deși ei suportă toate sarcinile publice. Pâinea li se topește în dări și în alte taxe fără de sfârșit. Din pricina aceasta, partea mai mare a românimeii din Ardeal nu vede ani de-a rândul altceva pe masă, decât mălaiu. La impozite se adaug taxele de drumuri, facerea podurilor, alimentarea soldaților, cărăușiile, întreținerea preotului, notarului, jitarului și văcarului și jăcmăneala diregătorilor. Servitutea domnească, o lege dintre cele mai blestemate, impune în mod arbitrar și la întâmplare, 2—3—4, ba și 5 zile săptămânal, după un lot întreg, sau chiar după numai $1/2$, $1/4$, $1/8$ de lot, precum și serviciile fără sfârșit: dijme, clacă, cărat de fân, de grâu, țesut, tors, uscat de in și cânepă, cules de chimin și câte toate altele. Mizeria Românilor crește apoi în proporții și prin continua fărîmîtare a proprietății, prin sporul populației, numărul mare de copii, multe sărbători, economia patriarhală, superstiții și prin obscurantism. De aici tot cortegiul de mizerii: slăbirea generală a fizicului, mulțimea de bărbați strâmbi, gușați, schilozi și marele număr de copii degenerați; frumosul lor profil roman se desfigurează; mortalitatea e îngrozitor de ridicată în sânul lor. Aici trebuie căutată rădăcina sărăciei înspăimîntătoare în care se sbate partea cea mai mare a acestui nefericit popor, și pe care o strigă lipsa în casele lor, în îmbrăcăminte și în alimentație. Așa se explică gîndirea marginală și restanțele de mai mulți ani ale impozitelor. Într'adevăr Românii nu mai au decât un pas pînă la pieire. De aceea crește nemulțumirea între ei, manifestându-se tot mai des și de aceea așteaptă întotdeauna plini de nădejdi întrunirea dietei, reglementarea urbaniului și reducerea impozitelor. Ura împotriva asupritorilor și atașarea față de oricare apărător al cauzei lor este urmarea firească a acestor stări.

Mijloacele de remediere sunt multiple. Autorul le grupează în șapte capitole: 1. Reforma legilor pentru a asigura atât persoana, cât și averea iobagului împotriva oricărui arbitrar și pentru a-l stimula să muncească; urbaniul, dreptul de răscumpărare a dijmilor și de eliberare a iobagului și reprezentarea iobagilor și a comunelor de iobagi la adunările județene. Urbaniul nu este singurul panaceu și un teritoriu de iobagi nu poate naște oameni liberi. Totuși autorul se mulțumește deocamdată și numai cu reglementarea urbanială, dela care se așteaptă curmarea brutalității.

ților, a înjurăturilor și a torturilor, practicate cu predilecție de proprietarii feudali; 2. Capacitatea de a ocupa funcții și de a posedea proprietate nu numai în cuprinsul pământului crăiesc, ci pretutindeni în Ardeal. Chestiunea aceasta, spune autorul, a fost dezbătută pe larg în presă, în adunările județelor și în dietă. Măsuri speciale trebuie să se ia cu privire la emigranți; 3. A-i ridica pe preoții români și religia lor la un rang cu celelalte religii și cu clerul lor. Aceasta trebuie să se facă fără amânare, măcar în ceasul suprem. Câtă vreme preoții celorlalte religii se bucură de deplină libertate personală, clerul de jos al Românilor neuniți se află într-o stare lamentabilă: azi predică de pe amvon cuvântul lui Dumnezeu, iar ca mâne sunt supuși bastonadei. Dacă nu sunt nobili, cată să suporte sarcinile publice, să presteze proprietarului servituțile și să plătească taxele pentru apărarea țării, vegetând mai mult Dumnezeu știe cum, decât trăind din puțintica lor moșioară. Dacă s'ar executa reforma aceasta, Ungurii ar aduce jertfă plăcută dreptății, ar da pildă frumoasă de respectul credinței și al convingerii și, ceea ce e mai presus de toate, ar da dovadă că sunt demni de religia iubirii. „Ce mare și nobilă va apare fapta noastră mai ales față de Români, cum vom cuceri inimile și simțimintele și cum vom alina rănile lor seculare“. Cea mai frumoasă virtute a omului muritor este, dacă poate și vrea, să fie drept din proprie hotărâre liberă. Nimic nu liniștește poporul, ca tratamentul respectuos al credinței și religiei sale; 4. Suportarea proporționată a impozitelor și a sarcinilor publice; 5. Înființarea de școli populare. Ar trebui o școală normală la Blaj, sub supravegherea ambilor episcopi acordându-i-se o dotație anuală, cum are Terezianul din Sibiu. Nimeni nu va face acum un mai mare serviciu țării și maghiarimii, decât jertfind pentru ridicarea spirituglă a poporului român — care este cel mai puternic stâlp al patriei și cel mai aproape de pieire — pentruca să-i lumineze mintea, să-i risipească prejudecățile, să expieze cu faptele iubirii mânia și amărăciunea sa față de nobilimea privilegiată, într'un cuvânt, dacă îl învață să-și iubească patria și dacă trezește în el simpatie față de poporul maghiar; 6. Remedierea plângerilor prezentate de Românii de pe pământul regesc. Niciodată nu s'a primit vre-un Român nici în diregătoriile județelor și orașelor, nici ca reprezentant în adunările scaunelor, universității și ale dietei. Ei nu au avut prin urmare și nici nu vor avea în curând prilej să grăiască și să-și înfățișeze necazurile. Autorul laudă pe episcopul Lemeni, care stă însă singur și nu are influența pe care ar avea-o, dacă la spatele său ar simți glasul miilor și milioaneilor, și dacă și-ar căuta sprijin în forța poporului și în voința totalității; 7. În fine, nimeni să nu mai îndrăznească

a batjocori fără teamă de pedeapsă românimă. Patria să considere pe Români de fii ai săi, întocmai ca pe Unguri și să-i împărtășească deopotrivă de beneficiile legii.

În partea a doua a expunerii sale pseudonimul Székely caută să dea o largă motivare soluțiilor, pe care le propune. Considerațiuni de umanitate, postulatul epocii, interesul politic-social al românismului, obligațiunea morală față de iobagi și în deosebi față de iobagii români, înrăurirea reformelor din Ungaria și consolidarea vieții agricultorilor cer imperios îmbunătățirea soartei poporului românesc. Autorul pleacă iarăși dela starea de opri-mare în care se găsesc de veacuri Românii, despoiați de dreptul natural și cel uman înăscut, ceea ce constituie o nedreptate, o crimă împotriva umanității, în epoca în care în de obște sunt recunoscute personalitatea și drepturile omenești. Apărarea sa nu e lipsită de căldură și de un nobil avânt: „Când toate încercăm a le îmbunătăți și pe toți dorim a-i face părtași de spiritul cel bun al timpului, singuri Românii să rămână atât de nenorociți, încât să nu se rostească în favorul lor nici măcar un cuvânt uman în toată literatura ungurească? Nu sunt și ei fiii aceleiași patrii? Nu stăruie și ei în clădirea Statului, dacă nu ca niște coloane decorative, dar în tot cazul ca o puternică temelie seculară? Nu trebuie să-i îmbrățișem și pe ei cu grija noastră? Sau, poate, nu avem față de ei nici o obligațiune? Dar oare nu tot ei veghează asupra liniștei țării și de mai multe veacuri nu ei lucrează cea mai mare parte a pământului? Nu s'au învrednicit însă de o mie de ori, a li se acorda după un răstimp atât de îndelungat toate acestea? Răspunsul trebuie să fie afirmativ. Față de nici un popor nu are Ardealul să se achite în așa măsură ca față de Români, fiindcă nimenea nu se află într-o situație atât de nefericită ca ei. Au servit dela început pe Unguri și numai atunci s'au întors împotriva lor, când nu au mai putut răbda apăsarea. Așa în 1437, 1514 și în 1784. E trist, când un popor întreg, constituind două treimi din populația țării, stă de o parte de viața constituțională, aproape o mie de ani în cea mai desăvârșită pasivitate, fără a fi putut face un pas înainte, iar dacă alții au încercat arareori să întreprindă ceva pentru cauza lui, rezultatele sunt a se privi toate drept monumente de comemorare a nenorocirii sale.

În partea a treia generosul scriitor combate obiecțiunile eventuale ce s'ar putea aduce în contra propunerilor sale: că Românii sunt leneși și răi economi, dedați beției, răzbunării și incendierilor, hoți și asasini, lingușitori, perfizi și fățarnici, lipsiți de maturitate politică, bigoți, abuzivi și cu totul înstrăinați de Unguri. Acuzațiunile acestea își au rădăcina în anume prejudeții și sunt cu totul lipsite de temei. E firesc să fie atașați nației lor,

e o urmare a instinctului, după care chiar iarba, floarea, copacul și animalul fără de inteligență vrea să-și mențină specia proprie, cu atât mai vădit ființa înzestrată cu inteligență.

O singură rezervă își impune autorul, stăpânit se vede și el, de impulsul generației sale. Dar această rezervă e de așa natură, încât răstoarnă tot ce a clădit până acum cu o atât de nobilă generozitate. „Nu vrea să trezească iluzii deșarte, nici să-și amăgească propriul neam“. De aceea, declară răspicat, că independența nu li se poate acorda Românilor, nici naționalitatea nu li se poate recunoaște, fără a se știrbi integritatea națiunii ungurești. Cu alte cuvinte, naționalitate în sens politic în cuprinsul coroanei ungare și prin urmare și în Ardeal nu poate exista alta, decât cea maghiară. O arată aceasta denumirea de maghiară a țării, a Regelui și a Coroanei. Limba legislației, a guvernării și a instrucțiunii unei țări nu poate fi decât una și aceasta în Ungaria nu poate fi decât cea maghiară. Pentru ea pledează dreptul popoarelor, politica și legile țării. Prin urmare, cei guvernați, de orice limbă ar fi, aparțin cu toții la totalitatea națională maghiară și, formând o unică naționalitate politică, trebuie de o parte să înțeleagă limba oficială, dar de altă parte, pot cere cu tot dreptul înrăurire în guvernarea politică. Ardealul nu-i o Americă de Nord. Ungaria nu e un stat federativ. Fiecare să-și cinstească pe Dumnezeuul său, cum vrea. În cercul familiar poate să vorbească și chestiunile particulare poate să și le rezolve după pofta sa. Poate scrie și ceti orice gazetă, poate să-și cultive limba maternă. Chestiunile de Stat, însă, și cele publice au să curgă în limba țării, în limba oficială. De aici urmează, că și educația trebuie făcută după un anume răstimp, în mod necesar, în limba oficială a țării.

E dela sine înțeles, că finalul neașteptat a stricat tot efectul articolului. Papiu Ilarianu, recunoaște că nici un Român nu putea să zugrăvească mai viu aspirările politice și sociale ale popoului nostru. Încheierea autorului însă îi desvelește intențiile¹⁾. De aceea, cu toate că a fost remarcat de Gazetă, care-i comentează unele pasagii, Székely (= Iakab) nu a avut eoul dorit în rândurile cărturarilor români. Concepția sa influențată de Széchenyi, în ultima analiză, nu a fost în stare să reziste curentului susținut de Kossuth și Wesselényi, ale căror concluzii formează apanagiul întregii generații nouă din Ardeal. Ea se apropie mai mult de formula pe care, după două decenii, Deák și Eötvös au așezat-o la baza legii de naționalități a fostului stat maghiar, fără să poată însă impune vreodată și aplicarea ei practică. Dar

¹⁾ Al. Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.*, vol. II, p. CXXIII.

nici atitudinea autorului cu privire la problema iobăgiei nu putea să câștige aprobarea conducătorilor români. Încheierea, care se oprește la formula urbariului, adică a reglementării precise a obligațiilor, iobagului și a reducerii sarcinilor fiscale, era depășită atât de programul reformist al liberalismului maghiar, cât și de dorințele întregului popor românesc din Transilvania.

Evident că, în măsura în care se cristalizau și de-o parte și de alta punctele programatice, în raport cu evoluția politică a imperiului habsburgic, conflictul inevitabil între idealul statului maghiar și postulatele naționalismului românesc lua forme tot mai concrete. O reconciliere a celor două grupe naționale ar fi fost posibilă numai dacă Ungurii și-ar fi delimitat aspirațiunile la propriul teritoriu etnic, rezultat din evoluția istorică a ultimelor veacuri sau cel puțin dacă ar fi încercat să realizeze formula egalei îndreptățiri, cu toate consecințele ei politice. În faza de atunci a mișcării maghiare un singur om, Széchenyi, a încercat timid să recomande o jumătate de soluție. El nu a fost urmat de niciunul din contemporanii săi, prea încrezători în triumful nestăruenit al maghiarismului. De aceea, nici chestiunea eliberării țărânului, pusă la ordinea zilei și discutată cu vehemență la dieta ardeleană din anii 1846/47, nu a căpătat o soluție satisfăcătoare. Dimpotrivă, atmosfera în care a fost discutată și hotărâtă noua spoliatare a iobagului român, cuprinsă în reforma confirmată mai apoi de împăratul, a sporit dușmănia dintre cele două popoare: Incurajați de succesele de netăgăduit, pe care le-au raportat, Ungurii caută de-acum să construiască deplin statul național maghiar și cer tot mai răspicat, înlăturarea și a ultimei piedeci din calea acestui postulat, punând la ordinea zilei uniunea Ardealului cu Ungaria.

Ideea uniunii nu s'a zămislit în Transilvania, unde cele trei națiuni se bucurau de exclusivitate în conducerea țării. Ea a pornit din cercurile politice ale Ungariei și după ce s'a desbătut cu larg răsunet la dieta din Pojun, în 1836 a fost formulată concret, decretându-se deocamdată numai reanexarea așa numitului „Partium”. Dela această dată revendicarea dietei ungare a fost îmbrățișată de toate cercurile naționaliste, care au început să reclame uniunea întregului Ardeal cu regatul ungar. Profesorul Szilágyi justifică cu următoarele argumente atitudinea conducătorilor politici din Ardeal¹⁾: Nu se poate tăgădui și nici nu ar fi just să se condamne prudența dovedită de ardeleni în chestia uniunii. Ei au căutat să-și asigure cât mai mult posibil drepturile și libertatea constituțională prin condițiile puse. De aceea voiau la

¹⁾ Szilágyi Ferencz, *Az erdélyi unió*, Pest, 1851, p. 32.

inceput mai mult o uniune nominală, decât reală. „Transilvania este o parte a Ungariei, încadrată în ea însă nu a fost niciodată. Înainte de a se fi separat, pe timpul voevozilor, ea dispunea de o situație oarecum distinctă de a patriei mame, avea administrație proprie, ba chiar și legislație deosebită. Cele trei națiuni ale ei, ungară, săcuiască și a Sașilor, se bucurau de viață municipală proprie, astfel că în virtutea acestui drept luau parte la dietele ungare, dar țineau și adunări regionale“.

Acest particularism ardelenesc trebuia deci mai întâiu înfrânt. Mișcarea naționalistă din anii 40 reuși să convingă într'adevăr pe Ungurii din Transilvania despre necesitatea reunirii celor două țări. Nu greșim, dacă presupunem că argumentul de căpetenie îl va fi constituit tocmai prezența în Ardeal a unui număr atât de considerabil de Români. Până când aceștia continuă să fie despoiați de orice drept politic, uniunea cu Ungaria se poate încă realiza. Dacă, dimpotrivă, spiritul vremii eliberează pe Români, recunoscându-i de factor politic cu greutate corespunzătoare forței lor numerice, Transilvania nu mai poate conta ca țară ungu-rească. Sensul acesta îl are strigătul desnădăjduit din primăvara anului 1848: „uniune sau moarte, căci altfel pierim“. Temerea privește influența politică precumpănitoare a Ungurilor și de sigur nu cursul unei evoluții normale. Același profesor Szilágyi o exprimă aceasta printr'un raționament deplin convingător¹⁾: „Elementul maghiar se poate cifra la 600.000, Sașii la aproape 200.000, Românii la 1.300.000. Cifrele acestea sunt elocvente și susceptibile a recomanda cea mai mare prudență la rezolvirea definitivă a uniunii“.

Imprejurările politice nu au îngăduit Românilor să-și exprime atunci părerea în chestiunea aceasta atât de importantă pentru viitorul lor. Dar e cu neputință să admitem că discuțiile privitoare la uniune nu au trezit o reacțiune în mintea celor care știau să descifreze sensul lor politic. Bărnuțiu le va urmări, cu deosebită atențiune pentru a pregăti replica neamului său.

Românii din Ungaria nu reacționează deocamdată în această direcție. Câțiva tineri din Oradea, se lasă doar cucerii de curențul liberalismului unguresc. Ioan Dragoș, avocat, care înfățișase cu un comentariu favorabil memoriul episcopilor din 1842, într'o revistă ungurească foarte mult citită²⁾, organiza între Români bihoreni o anexă a partidului unguresc dela putere.

Un alt tânăr, Aloisiu Vlad, care se afla atunci în Oradea, luă de două ori cuvântul, pentru a expune tot într'o revistă din Pesta

¹⁾ O. c., p. 45.

²⁾ *Világ*, I, p. 47—48. Articolul „A napkeleti vallást követő oldhok Erdélyben“, de Topliczai Drágos János.

probleme în legătură cu Românii¹⁾). Articolele sunt scrise cu menajamente pentru publicul la care se adresa, voind de o parte să combată invinuirea lui Szemere, că Românii ar nutri simpatii pentru Moscova, iar de altă parte să explice atitudinea negativă a Românilor față de maghiarizare. Departe de-a afișa neînduplecata intransigență a lui Bărnăuțiu, articolele lui Aloisiu Vlad susțin totuși cauza nației noastre și apără în deosebi reacțiunea Gazetei în chestia maghiarizării. Chiar și în lumea basmelor ar fi o exagerare să vrei a despoia pe un popor de limba sa și să-l silești ca în răstimp de zece ani să se transforme complet în alt neam. Nici armata, nici școala și nici biserica nu pot fi prefăcute practic în instrumente de maghiarizare. Românii așteaptă, cu o răbdare ce nu poate fi îndestul admirată, îmbunătățirea soartei lor dela fiii cu simț mai uman ai veacului. În al doilea articol Vlad se silește a risipi unele din aprecierile prejudicioase care circulau în literatura epocii despre poporul nostru. Citează un articol din „Pesti Hirlap“, care recunoaște că Românii au decăzut în răstimpul îndelungatei lor apăsări și că bunele însușiri, ce le poți constata unde ei trăiesc în condiții mai bune, li s'au tâmpit. De aceea, lipsiți de orice cultură superioară, morală și spirituală și pentru a compensa bucuriile și bunăstarea pe care nu le oferă viața și societatea, și-au căutat refugiu în credința religioasă și, dată fiind absența lor în cultură, în superstiții. Rezultatul îl vedește decadența, pauperizarea lor spirituală. Din această pricină sunt atât de generale prejudecățile față de Români, deși ar trebui să se știe că vina o poartă nobilimea, care a provocat asemenea stări. Considerațiile acestea ale ziarului lui Kosuth îi dau prilej lui Vlad să facă în fine câteva reflexii cu privire la trecutul Românilor și la cauzele stării lor inapoiate. El stăruie îndeosebi asupra împrejurării, că robia nici unui popor nu a fost atât de apăsătoare ca a Românilor; știe fapte din vremile trecute, la auzul cărora îți îngheață sângele în vine, nu voiește să deschidă însă răni cicatrizate, ci preferă să aștearnă vâl peste întâmplările de demult și să le lase în adormire.

Este limpede că în dosul acestor expuneri și aprecieri reținute bate o inimă caldă de Român. Tânărul jurist caută timid forma în care să poată pune la ordinea zilei problemele de existență ale românismului, flatează orgoliul unguresc și îi face chiar concesiuni, pentruca să nu trezească bănuiala redactorului și a publicului cititor. El reușește cu o asemenea stratagemă să rostească o seamă de adevăruri, care ar fi supărat altminteri urechile patrioților maghiari ai epocii. Acesta e prețul ce trebuia să-l plă-

¹⁾ *Nemzeti Társalkodó*, 1843, Nr. 102, articolul „Az oláhok“. Al doilea articol, în aceeași revistă 1844, Nr. 1.

tească clasa intelectualilor români aplecați spre reconciliere; odată cu renunțarea la propriile idealuri din viitor, ei deveneau tributari în permanență ai naționalismului unguresc, metodic susținut și desvoltat în direcția unei intransigențe de fier. Prin anii 40 ai veacului trecut, școlile ungurești au izbutit să producă o întreagă pleiadă de asemenea cărturari români, mai ales în părțile ungurene, dar și în Banat și Transilvania. Ei rămân legați de neamul lor în tot cursul vieții, deși sunt nevoiți a accepta abdicări de multeori incompatibile cu interesele naționale.

Mentalitatea aceasta destul de frecventă, care și-a făcut victime chiar și în curtea vlădicească dela Blaj, cum și în alte multe orașe din Ardeal, a fost întâmpinată dela început cu dușmănie de către tineretul naționalist. Papiu Ilarianu¹⁾ vorbește cu dispreț de rolul acestor „Români de cei unguriți“, iar Barițiu arată că în Blaj nenorocitul fenomen l-au produs teologii veniți dela școlile ungurești și dela cursul de filosofie din Cluj²⁾.

Față de școala nouă imbibată de spirit ofensiv și față de literatura maghiară care luase avânt neașteptat, Românii nu puteau opune deocamdată decât instinctul de conservare și silința de a-și înjgheba o cultură proprie capabilă să înfrângă asalturile dușmane. Românii din Banat și din părțile ungurene se apropie, de acum, tot mai mult de curentul naționalist din Ardeal. Gazeta lui Barițiu găsește un număr din ce în ce mai mare de corespondenți ocazionali în regiunile periferice românești, care solidarizează întreaga opinie a românilor cu nevoile și grijile lor spirituale și materiale. Reacțiunea trebuia să se producă în curând și aici, nu numai împotriva tendințelor de maghiarizare, dar mai ales împotriva sistemului politic, a încătușerii de către stăpânirea streină.

Acțiunea lui Eftimie Murgul ar fi fost o primă fază a acestei mișcări, menită a trezi pe Românii bănățeni, dacă el nu ar fi fost descoperit prea de vreme și dacă neastâmpăratul dascăl de filosofie, în loc de a țese comploturi subterane, ar fi înțeles să pregătească mai întâiu temeinic clasa conducătoare, să o câștige pe seama ideii naționale și să o solidarizeze într-o acțiune comună cu a Românilor ardeleni. Lucrurile s'au petrecut însă altfel. După Damaschin Bojincă plecase de mult și Eftimie Murgu, urmându-i în Moldova și apoi la București unde își cheltui cei mai frumoși ani ai tinereței. Intors fără voie acasă, el a fost izbit de contrastele pe care le vedea acum în Banatul său, cu ochii unui bărbat în plină maturitate. Convins că privilegiile nobilimii nu mai pot ține piept setei de libertate a popoarelor, Murgu a

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.*, II, p. CXVII și urm.

²⁾ G. Bogdan Duică, *Viața lui Simion Bărnuțiu* p. 48.

început să agite pentru a înigheba o opoziție capabilă să răstoarne nedreptățile. Acțiunea sa privea raporturile dintre nobili și țărani, dar îmbrățișa în aceeași vreme și laturea politică a relațiilor dintre Statul maghiar și Români. Actul de acuzație, care a fost redactat împotriva lui, vorbește destul de clar: „așezându-se în sânul acestui comitat (al Carașului), aici, de-abia vreo câteva luni petrecând, a fost destul de tămerar a se ocupa cu născociri secrete și viclene de planuri periculoase, spre săparea naționalității ungurești, a constituțiunii și a Statului. Ideile lui cele pline de fantezie se concentrau pentru a emancipa naționalitatea Românilor, care fac cea mai mare parte a populațiunii ținutului acestuia, și pentru a întemeia un Stat românesc”. Fiecare din termenii acuzației¹⁾ arată câte un punct programatic din acțiunea lui Murgu: respingerea tendințelor de maghiarizare, reforma așezării constituționale cu desființarea iobăgiei, și crearea unui stat care să corespundă cu structura etnică a populației. Emanciparea națională a Românilor și asigurarea dominațiunii lor politice în Banat și în celealte regiuni, în care constituie majoritatea zdrobitoare a locuitorilor, era o consecință firească a acestei concepții politice, pe care Murgu a avut prilejul să și-o cristalizeze nu numai sub influența literaturii politice curente, dar mai ales în discuțiile cu tovarășii tineri din Muntenia.

Acesta e sensul pe care-l descifrăm din piesele puține ale acțiunii lui Eftimie Murgu, în deosebire de măiestrul său biograf, care pare să fi pierdut din vedere că, după experiența unui deceniu trăit atât de intens în amândouă țările românești, ar fi cu neputință ca el să nu fi remarcat decât o singură nedreptate, care apăsa pe Români bănățeni: raportul dintre proprietari și iobagi. Trebuie să credem dimpotrivă că Murgu va fi denunțat în petițiile adresate Curții și nedreptatea ce o pregătea maghiarismul agresiv sau cum mărturisește el însuși „guvernul nemeșilor”, adică nemeșii unguri, a căror izbândă ar fi însemnat însăși desființarea poporului românesc. El mergea, astfel, paralel cu Bărnăuțiu, sau poate și mai departe decât acesta, reprezentând glasul de protestare al unei părți importante de Români din regatul ungar împotriva tuturor tendințelor de încătușare, care amenințau neamul său.

Că așa urmează să fie înțeleasă acțiunea lui Murgu în prima ei fază, o dovedește mărturia unui martor perfect informat, a vișșpanului Cristofor Iakabffy, care la 1 Iunie 1848, descrie într-o scrisoare adresată ministrului de interne pe fruntașul bănățean²⁾:

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.*, II, p. CXXX.

²⁾ Dr. Deák Imre, *Adatok az 1848 év eseményeihez Krassóvármegyében*, Lugoj, 1931, pp. 75—76.

„Născut în granița românească a Banatului și preparându-se pentru cariera de avocat, Eftimie Murgu a fost arestat cu câțiva ani în urmă în București pentru agitație. Ca supus austriac a fost transportat mai întâiu în graniță și apoi la Lugoj. Tribunalul județean, delegat de împăratul să-l judece, l-a achitat. Dar dânsul, deși nu era originar de aici, nu s'a îndepărtat, ci a căutat să-și câștige în clasele de jos ale poporului cât mai multe legături și prietinii. În aceasta a dovedit multă iscusință, popularitatea îi creștea din zi în zi. Evita societatea neromânilor mai educați, înconjura străzile impopulate ale orașului, dar primea zilnic delegați de ai sătenilor. Purtarea sa a început să devină suspectă și, după ce s'a dovedit că instiga pe iobagi împotriva proprietarilor, a fost arestat din întâmplare, pe neașteptate, confiscându-i-se hârtiile. Atunci s'au arătat proporțiile primejdiei ce o reprezenta acest individ, odată cu descoperirea proiectelor sale. La ordinul dat din loc preînalt a fost transportat de aceea în temnița Statului ca trădător de țară. Acum iată scopul și planul lui Murgu cunoscut de toată lumea: să desfacă de Ungaria așa zisul teritoriu al Banatului, să-l reunească cu Transilvania, Moldova și Muntenia și alungând de aici atât pe Unguri, cât și pe Sârbi, să întemeieze un puternic stat românesc. Aceasta reiese în deajuns de clar din hârtiile confiscate și puse la dispoziția procurorului de stat. Dar toate acestea se cunosc foarte bine și din raportul oficial publicat prin presă de procuror“.

Nu avem nici un motiv să ne îndoim de adevărul celor raportate de Iakabffy. Capul de acuză împotriva lui Murgu îl confirmă și „frază admirabilă“ din scrisoarea unui învățător, intim apropiat de planurile lui Murgu¹⁾: „acum voim și noi a fi în țara noastră“. Totuși, fără a cunoaște conținutul hârtiilor confiscate, nu ne putem face o judecată definitivă asupra lui Murgu. Acțiunea sa fiind descoperită înainte de a se fi înjghebat de-a-binelea, rămâne să treacă în istorie numai ca o primă încercare de a realiza o idee, a cărei evoluție normală a prevăzut-o și Murgu.

Regimul deținut de nobilimea maghiară și patronat de Burgul din Viena a știut să împiedece răspândirea unor asemenea idei răzvrătitoare, suprimând cu foarfeca censurii luminosul articol al lui Bărnăuțiu și îndepărtând pe Murgu din mediul acțiunii sale. Ideile lor vor rămâne însă în patrimoniul generației, ale cărei rânduri se îndeasă tot mai mult. Ele nu mai pot fi oprite. Conflictul cu tendințele imperialismului unguresc este un fenomen firesc, o consecință logică a evoluției istorice, care își cere neînduplecat drepturile ei.

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937 (Acad. Rom. Studii și Cercetări XXXI), p. 122.

ÎN AJUNUL REVOLUȚIEI.

Am înfățișat în linii generale fizionomia Ardealului vechiu și a spiritului care domnea în raport cu elementul românesc înainte de anul 1848. Incercând să caracterizeze întreaga epocă de suferințe a poporului său în ținuturile ciscarpătice, Treboniu Laurianu o numește (1846)¹⁾ „tragedie rapsodică“. Istoria Românilor din Transilvania are într'adevăr o desfășurare tragică, ale cărei linii ating nu odată culmile suferinței umane. Lipsa de unitate politică a teritoriului locuit pe mari întinderi de Români, regimurile deosebite, ce li s'au impus, aproape toate tiranice și impilătoare, ca și piedecile ridicate în calea progresului lor cultural, sunt factorii care determină aspectul specific și tragicul profund al unor îndelungate secole de întunec. Există însă și elemente puternice, care îi asimilează ca masă și pregătesc renașterea. Mai întâi, masele românești din această epocă nu mai sunt lipsite de conștiință națională. Soarta chinuită de iobag, apăsarea și mizeria, oricât de paradoxal s'ar părea, solidarizează numărul mare al celor despoiați de drepturi. Dușmănia clasei stăpânitoare ungurești, deopotrivă de cruntă în Transilvania, Bihor sau Satu-mare, silește pe Români să caute apărare firească în greutatea ce le-o dă cifra lor atât de însemnată. Acțiunea păturii conducătoare, animată sincer de ideea de progres și libertate, nici ea nu este de-acum o făgăduință numai, ci reprezintă o realitate politică, ale cărei consecințe se pot întrevedea în viitorul apropiat.

Trebuia să se producă, prin urmare, o reacțiune cu cel dintâi prilej. Dar nu în formă de memorii sau proteste, dovedite cu totul fără de folos, ci printr'o deslănțuire furtunoasă pentru a răsturna înseși temeliile, pe care era așezat regimul vechiu. Am putea spune, astfel, că în ajunul anului 1848 revoluția rămâne unica formulă pentru eliberarea Românilor de sub jugul robiei. Generația conducătorilor de atunci, nu îndestul de pregătită, a căutat la'inceput să evite soluția aceasta, a desnădejzii, evenimentele care s'au precipitat, luând însă un curs potrivit intereselor naționale, ea nu mai ezită de-a îndruma milioanele românești să-și revendice cu puteri proprii drepturile ce li se cuvin.

În 1843, Bărnuțiu considera²⁾ încă tot dreptul ca izvor al tuturor bunătăților. Fără drept nu e nădejde de înaintare, nu e viață nicăiri: „pe tine te doresc multe inimi asuprite“. Barițiu definește mai precis³⁾ argumentul epocii: „tot ce voiesc a zice este răzimat pe dreptul și pe legile naturii“. Tot așa de clar se exprimă

¹⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. II, p. 133.

²⁾ *Foaie p. minte*, 1843, Nr. 5.

³⁾ *Foaie p. minte*, 1843, Nr. 11.

episcopii români în memoriul din 1842¹⁾: „Oare nu răsună glasul deșteptător și sfânt al lui Dumnezeu, al naturii și al omenirii, că omul slobod să nu domnească peste om slobod și să nu apese pe semenul său investit cu drept deopotrivă, nici să-l desbrace de drepturile lui“? Libertatea și egala îndreptățire, ce le revendică Românii, se întemeiază prin urmare pe dreptul divin și pe dreptul naturii. Aceste sunt principiile scumpe ale epocii, prin vraja lor se înflăcărează inimile și se întăresc nădejtile. „Românii cei luminați știu ce respect se cuvine dreptului istoric“, exclamă în 1847 Barițiu²⁾ „dar știu și aceea că dela spiritul timpului, carele este mai tare decât iluziunile noastre, au să dobândească multe“. „Spiritul timpului“, „duhul vremii“, „duhul vechului“ nu sunt numai vorbe goale³⁾, ele reprezintă curentul liberal, care luptă pentru libertatea popoarelor. Din ele țășnește lumina, care încălzește speranțele națiunilor obidite. Ideile liberale au pătruns astfel și la Românii din Transilvania, deși ei nu aveau nici o tribună politică, pentru a le vesti lumii. Pentru episcopul Lemeni și aderenții săi ele reprezintă „aluatul răutății“, iar profesorii care le propagau erau „demagogii“ sau „progresiștii galopanți“, pe care geniul lor sau valul progresului i-a atras într'un vârtej primejdios; ei voiesc să treacă dintr'o săritură prăpastia, cu toate că saltul acesta e împreunat de cele mai multe ori cu frângerea gâtului⁴⁾. Dar tineretul român din Transilvania și puținii conducători de atunci își dedeau seamă, că trebuie să jertfească orice pentru ridicarea Românilor. Ideea aceasta o exprimă deplin convins Andreiu Mureșianu, care iscălește încă în 1843 următoarele declarații⁵⁾: „un milion și optsute de mii Români, întru aceste două țări sunt gata pentru ridicarea din adâncul întunecării orice a jertfi, numai dulceața luminării cât de cât să li se arate și să cunoască“. Dar și Mureșianu cuprinde subț „dulceața luminării“ mai mult decât un program cultural. Indemnul său e o chemare la luptă, pe care o repetă în acest deceniu plin de înfrigurare toți intelectualii români.

Pe nesimțite, se creează astfel o atmosferă încărcată, pe care o remarcă și Ungurii contemporani. „Panvalahismul“ în ochii lor nu e numai o reacțiune împotriva limbii maghiare, ci eticheta mișcării ce înglobează întregul câmp al aspirațiilor românești⁶⁾. Presa ungurească înregistrează câteva fapte concrete, pe care le

1) T. V. Păcățianu, *Cartea de aur* I, p. 158.

2) *Foaie p. minte*, 1847, p. 177.

3) *Gazeta de Trans.*, 1841, Nr. 36 și 38.

4) Dr. Cor. Suci, *Crâmpeie*, etc. pp. 32, 33, 36.

5) *Foaie p. minte*, 1843, Nr. 42.

6) *Mult és Jelen* (revistă, Cluj) 1843, Nr. 2 (Toldalék).

găsește semnificative. Barițiu le reproduce în 1843, nu fără o intenție prea clară¹⁾: „Intr'un sat nu departe de Cluj Românii vorbesc „lucruri șoade“: „dacă trece Dieta, va veni o putere mare din acea parte de loc, din câtrău suflă vântul de miazănoapte; atunci slujba poporului pământean va înceta cu totul și iobagii vor fi ca și proprietarii de pământ“. Altădată o revistă din Pesta povestește²⁾ că un Ungur laudând în fața unui tânăr român legile nouă votate în interesul poporului și arătând ceea ce mai așteaptă să se legifereze, în loc de „primire îmbucurătoare“ se trezi cu următorul „răspuns opăritor“: „Ce ne este nouă Dieta voastră și legile voastre? Noi vom îngriji acum de noi“. Idei singulare încep a se răspândi în sânul poporului român din patrie, exclamă profesorul Szilágyi³⁾, care a aflat că un individ „nu tocmai de starea de jos“ sau chiar mai mulți inși cutreeră satele ortodoxe din Ardeal și, apropiindu-se de oameni cu dragoste creștinească, răspândesc între ei ideea „cumcă după ce Maghiarii i-au scos pe ei cu nedreptate din a lor stăpânire, luându-le tot, acuma se silesc a-i lipsi de limbă și de naționalitate și cu aceasta firește și de sfânta lor religie“. Relatarea tendențioasă urmărește scopul de a atrage luarea aminte a guvernanților asupra agitațiunii ce se face între Români. Este inutil să încercăm a arăta că totul pare o născocire și că în timpul păstoririi blajinului episcop Moga nu se poate imagina o asemenea propagandă. Svonul trebuie redus la conștiința vinovată a claselor și neamurilor stăpânitoare din Ardeal, care prin politica lor primejdiau într'adevăr limba și naționalitatea Românilor.

Dar năduful din aer îl simțea și Barițiu. De aceea încearcă să schițeze⁴⁾ „unele pregătiri în politică“, publicându-și ideile pentru „prietenii, cărora le place foarte a cugeta asupra cumplitelor zile ce se apropie, amenințându-ne cu pierire politică și națională, dacă nu ne vom deștepta de timpuriu sau mai bine zicând, dacă nu ne-am deșteptat până în acest ceas“. El își propune să lămuirească în șase capitole ideile de bază ale curenților politice din epoca sa, vorbind despre ideea de stat, despre suveran și suveranitate, despre legi și drepturi, despre alianța sfântă și alte probleme politice. Considerațiile sale sunt cumpănite și nicidecum revoluționare. Totuși fraza cu care le introduce oglindește simțimintele de profundă desnădejde ale generației sale: „soarta cea aspră a dulcii mele nații, starea aceasta, precară, pentru că n'are temeiuri politice, prea tristă, pentru că n'ar avea apărători puter-

1) *Foaie p. minte*, 1843, p. 47 și urm.

2) *Nemzeti Társalkodó* (revistă) Pesta, 1842, Nr. 81, p. 491.

3) *Foaie p. minte*, 1843, Nr. 1.

4) *Foaie p. minte*, 1844, Nr. 4.

nici în mijlocul său, amărește și zilele vieții mele dela anii prunciei până în acest minut“.

Barițiu simte pulsul vremii, dar nu se lasă încă stăpânit de mirajul vorbelor mari. Ca el vor fi fost și alți frunțași ai Românilor, care-și vor da seamă ce se poate risca printr'o acțiune neprețuită. Indoilele în această privință le-a trezit răzvrătirea satelor românești din Munții Apuseni produsă la indemnul Ecaterinei Varga. Unii consideră această răzvrătire ca preludiv al revoluției, dar ea nu a fost decât un simptom premergător.

Domeniile fiseului¹⁾ din Câmpeni, Abrudsat, Baia de Arieș (Ofenbaia) și Zlatna erau administrate de regiunea minieră, a cărei reședință era în Zlatna. Ca întindere domeniul din Câmpeni cuprindea 12 sate, cel din Baia de Arieș 4, cel din Abrudsat 7 și cel din Zlatna 5 sate. Situația iobagilor de pe aceste proprietăți trebuia să fie mai favorabilă decât pe bunurile nemeșesti, deoarece fiind mineri ei obținuseră o seamă de privilegii, în baza cărora aveau puțința să-și răscumpere robota achitând o taxă de 20 creițari pentru o zi de lucru. În afară de aceasta, un contract colectiv încheiat în 1789 reducea considerabil obligațiunile datorate de locuitorii acestor comune. Funcționarii domeniului nu respectau însă condițiunile contractului, pretindeau taxe mai mari decât cele prevăzute și încercau prin felurite apucături să-i despoaie de bruma de drepturi pe care le garanta contractul. Ceea ce îi lovea dureros pe Moți era faptul, că și minerii erau siliți a presta robotă, mai ales la tăiatul lemnelor și la transportul lor până la uzinele împărătești. Robota aceasta era stabilită la șase săptămâni de lucru, dar domeniul s'a obligat a plăti ceva pentru lucrul oamenilor. În realitate însă, se pierdea timp mult și remunerația pusă în vedere aluneca de obicei în buzunarul funcționarilor abuzivi. După ce s'au înființat „cohurile“, adică topitoriile împărătești din Baia de Arieș, domeniul avea nevoie de cantități înzecite de combustibil. Dar contractul colectiv nu prevăzuse un asemenea spor al prestației, care era totuși stors cu forța. Așa se explică plângerile neconținute ale Moților adresate administrației din Zlagna, guvernului și Curții din Viena. Plângerile lor însă nu au fost luate în considerare de nimeni, deoarece funcționarii abuzivi se bucurau de protecția autorităților superioare. Nici după trei sferturi de veac lucrurile n'au progresat câtuși de

¹⁾ A se vedea pentru cele expuse aici următoarele studii: Ștefan Meș, *Vieța agrară-economică a Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, pp. 41—48, 31—40, 15—23, 188—91. *Kiskövet* (revistă) Cluj, 1846, p. 29 și urm. Iakab Elek *Szabadságharczunk*, p. 61 și urm. Simion Balint, *Scurta descriere a unor evenimente întâmplute în Munții Apuseni ai Transilvaniei, cu comunele Bucium, Abrudsat și Cărpiniș în Transilvania, Sibiu (1876) IX, Nr. 2.*

puțin, ci au rămas în faza pe care însuși împăratul Iosif II o descrie atât de plastic: „Știu¹⁾ că supușii domeniului din Zlatna au prezentat din pricina apăsării și a asprimei funcționarilor și a autorităților domeniile, de mai mulți ani încoace plângerile cele mai desperate, care eu am ordonat de repetate ori să fie examinate cu atenție și remediate. Până acum însă, durere, înzădar. S'au numit ce-i drept comisii, care n'au dat alt rezultat, decât că au supus pe iobagi la tratament și mai rău scuzând pe funcționari. Niciodată însă răul nu a fost stârpit din rădăcină. Firește, lucrul se poate opri cu forța pentru câțva timp, dar dacă umanitatea e prea maltratată și coarda se întinde prea tare, ea se rupe de tot sigur“.

Dela 1837 încoace, situația făcea într'adevăr impresia unui resort strâns până la refuz mai ales în trei din comunele domeniului: în Bucium, Abrudsat și Cărpiniș. Aceste comune posedau un privilegiu, obținut dela principii transilvăneni, în temeiul căruia locuitorii lor erau scutiți de prestarea robotei, fiind datori în schimb a plăti tezaurului țării în fiecare an câte trei funți de aur. Până în anul 1820 nu i-a tulburat nimeni în dreptul lor. De atunci încoace însă lucrurile s'au schimbat. În locul funcționarilor germani ai domeniului s'au instalat aici tot mai mulți Unguri, care adăugau de-acum la pofta de câștig și o ură nepotolită față de elementul românesc. Ei au mișcat toate pietrele, după mărturia lui Simion Balint, pentru a constrânge și aceste trei comune să presteze robota. Oamenii încercau să se apere, bizuindu-se pe vechiul privilegiu. Dar procesul formal cu fiscalul l-au pierdut, pe motiv că privilegiul amintit nu ar fi fost prezentat la timpul său așa zisului „forum productionale“. În această fază ceru teaurariatul țării dela guvern forță militară, pentru a constrânge cele trei comune la prestarea robotei. Execuția s'a îndeplinit în Iulie 1837 de către vicecomitele Albei de jos, de administratorul domeniului, de o companie de soldați pedestri și un escadron de husari săcui. Mai ales aceștia din urmă s'au purtat în chip deosebit de brutal, au aplicat la sute de oameni bătaie corporală cu bastoane și cu vergi, au jefuit satele și au stors o amendă considerabilă, arestând totodată pe delegații comunelor însărcinați a îngriji de purtarea procesului.

O amărăciune adâncă cuprinse pe Moții care se știau la adăpostul unui privilegiu deplin valid. Despotați de dreptul de care s'au folosit sute de ani netulburați de nimeni și batjocoriți până la sânge, nu le mai rămase decât să-și caute apărători legali. Câțiva oameni au plecat pe furiș la Aiud, pentru a angaja un avocat.

¹⁾ Dr. Octavian Beu, *Kaiser Iosef II und der Bauernaufstand Horias, Sibiu, 1944*, p. 53.

În toiuł acestei frământări apăru în Munți o doamnă streină cu numele Caterina Varga¹⁾, care își luă rolul de-a instrui pe Moți cum să-și apere drepturile și a-i îndemna să reziste abuzurilor. De neam era Unguroaică, trăind însă în mijlocul muntenilor timp de vre-o șase ani s'a identificat într'atâta cu necazurile lor încât poporul o înconjura cu dragoste și o apăra cu fanatism nețarmurit. Din clipa sosirii ei la Bucium-Poeni organele guvernului s'au dovedit neputincioase și rezistența comunelor împotriva robotei a devenit tot mai îndărătnică. „Doamna noastră” cum i se zicea, redacta memorii, conducea delegații chiar până la Viena, instruia pe oameni cum să se apere față de măsurile abuzive și cum să se opună în caz că s'ar fi încercat iarăși aplicarea forței brachiale.

Dar guvernul își avea motivele sale de a nu înscena încă o execuție, de astă dată mai sângeroasă decât cea din 1837. De aceea s'a apelat la ajutorul vicariului episcopesc Andreiu Șaguna, pe care l-au rugat să încerce a liniști pe Moți și a-i determina să se supună autorităților. Încercarea aceasta a făcut-o Șaguna în Septemvrie 1846 și nu fără succes. Timp de o săptămână tânărul vicar s'a ostenit a-i convinge că e mai cumințe să aștepte cu încredere rezolvirea plângerilor, decât să se expună la o nouă execuție. A ascultat cu răbdare jalbele, grozăviile execuției din 1837 și povestea arestărilor ilegale. Va fi încercat să-i povățuiască cum ar trebui să procedeze, pentru a-și susține cu mai mult temei dreptatea cauzei. În cursul anevoioaselor discuții s'a convins el însuși că plângerile celor trei comune sunt îndreptățite și în urmare trebuie să fie luate în considerare de guvern. În sfârșit, oamenii s'au lăsat induplecați și au dat declarații în scris că până la rezolvirea procesului sunt gata a presta serviciile, care li se cer. Bucumanii au ținut să mai declare că prin aceasta nu prejudică întru nimic atitudinea lor față de poziția juridică a procesului în curs.

Caterina Varga nu se afla în Munți în zilele acelea. Era plecată la Pesta sau la Viena pentru a se interesa de mersul procesului. Nu s'a înapoiat decât la sfârșitul lui Decemvrie 1846, spre marea stupefacție a autorităților locale. După revenirea ei, agitația a reînceput²⁾. Solicitat de către tezaurarul țării, contele Nádasdi și de guvernatorul Ardealului, contele Teleki, vicariul Șa-

¹⁾ Victor Aradi (Erdélyi), *Catarina, Doamna Noastră*, Cluj, 1928. Autorul are un material foarte prețios scos din felurite arhive, dar care nu se mai poate controla și verifica. Expunerea, cu tendință de a romanța viața eroinei, scade însă valoarea cărții.

²⁾ N. Popea, *Memoriul arhiepiscopului și metrop. Andreiu baron de Șaguna*, I, Sibiu 1889, pp. 7—36.

Șaguna porni din nou în Munți, spre a convinge pe Moși să nu mai asculte de misterioasa agitatoare, ci să o predea autorităților. După ce la 18 Ianuarie 1847 săvârși slujba Bobotezii în biserica din Bucium-Izbita, episcopul izbuti să convingă pe oameni, că e mai oportun să persiste pe lângă declarațiile lor anterioare. Cu îndemănare aduse apoi vorba despre documentele ce le posedau și despre apărătorii care susțineau procesul lor. „Doamna” se apropie atunci de Șaguna pentru a-i arăta cuprinsul privilegiului. La trei decenii după această întâmplare dramatică, prefectul Simion Balint istorisește că Șaguna, profitând de zăpăceala produsă și de distanța care s'a format între dânsul și între credincioși, după ce a ieșit din biserică, a luat-o de braț, a așezat-o în sanie și dând biciu cailor, a transportat-o la Zlatna, înainte ca mulțimea să poată reacționa. Șaguna însă prezintă cu totul altminteri scena petrecută în interiorul bisericii. După ce a adus la cunoștință mulțimii că trebuie să îndeplinească porunca stăpânirii și să predea autorităților pe femeia agitatoare, a făcut poporul să înțeleagă intrigile și purtarea ei nelegiuită, prin care obișnuia a storce bani, precum și primejdiile inevitabile, dacă ea ar rămâne spre dauna lor în comună. „Nu o mai las între voi, ci o iau cu mine pentru ca să o trimit în patria ei”. Apelând încă odată la cumințenia credincioșilor săi, convoiul format din vicar și preoții slujitori ieși din biserică, însoțit de „Doamna” care era condusă la braț de vicecomitele și de pretorul locului. În fine, Șaguna recunoaște că la plecarea sănii doi oameni au încercat să prindă hățurile cailor, pentru a-l opri, dar că la un gest al său, s'au dat în lături. Pe unul dintre ei îl numește chiar, era Simion Țandreu Pitoc.

Nu avem nici un motiv a ne îndoi de istorisirea amănunțită a lui Șaguna așternută pe hârtie două zile după epizodul dramatic din Munți. Raportul său nu confirmă insinuația, că ar fi ademenit-o cu vorbe bune să se apropie de sanie. Amănuntul acesta aparține elementului legendar, pe care se întemeiază și popa Balint. Șaguna dimpotrivă, a tratat-o neamical din capul locului și când ea a înțeles ce o așteaptă, a căutat să se strecoare printre oameni, dar prinzând-o de braț, Șaguna, a reținut-o în biserică. Judecată rece, prin prisma intereselor mai înalte ale neamului, Caterina Varga poate să fie socotită ca o agentă provocătoare, care ar fi fost în stare să abată asupra nefericitului popor din Munți o catastrofă nemărginită. Dar frământarea timp de șase ani în mijlocul poporului i-a creat aureolă de martiră. Figura ei a trecut în legendă și dacă nu ar fi intervenit evenimentele dela 48 și eliberarea de sub jugul iobăgiei, amintirea ce a lăsat-o ar fi depășit, cel puțin în ochii poporului, dramatica justificare a lui

Șaguna¹⁾: „Sunt convins în sufletul meu, că eu ca preot, ca Român și ca patriot, n'am putut lucra altfel decum am lucrat“.

Nu se poate tăgădui de altă parte, că epizodul acesta a fost un simptom premergător al revoluției. Fără intervenția riscată a vicariului episcopesc dela Sibiu, poporul nostru ar fi încercat încă una din represiunile sălbătice, de care e plină istoria Românilor din Ardeal. Subt impresia celor aflate dela Abrud, Barițiu se îngrozește de perspectiva unei revoluții, care ne-ar fi găsit nepregătiți, și imploră dela Dumnezeu încă 15 ani de pace²⁾. El și-a dat seamă că momentul politic al Românilor e încă departe de a se fi împlinit. Examinarea critică a împrejurărilor politice de atunci confirmă îndoielile cuminți ale lui Barițiu și cumpăneala rece a lui Șaguna.

Intr'adevăr, cu toate că generația lui Barițiu și Bărnăuțiu a așezat temelii puternice pentru închegarea conștiinței naționale la Românii din Transilvania, făurirea solidarității lor politice rămâne departe de înfăptuire. Nu există încă nici o înțelegere între Românii din Ungaria și cei din Ardeal. Obiectivele politice apropiate pe care și le fixează, nu sunt identice, deși există precursori care pledează pentru formarea unui program comun. Nordul Ardealului și teritoriile dela gura Someșului și de lângă Tisa sunt copleșite de germenii distrugători ai unei culturi străine. Subt raport politic, în fine, inerția, care le-a paralizat secole de-a rândul forțele creatoare, i-a lipsit și de o conducere experimentată, capabilă să culeagă cu folos roadele jertfelor inevitabile. Toate acestea le va fi cumpănit Barițiu, când implora dela generația prerevoluționară încă 15 ani de pace. Dar aceste considerații justifică pe deplin și pe vicariul Andreiu Șaguna, chiar și în ochii acelor, care privesc rolul femeii misterioase prin prisma romantică a unei epoci lipsită de simțul critic.

Indemnurile spre moderațiune nu constituie, totuși, decât fenomene izolate. „Duhul vremii“ lucrează de acum cu deplină putere și între Românii din Ardeal. De aceea, când tânărul avocat Ioan Buteanu se așează la Abrud (1847) pentru ca să vadă din nemijlocită apropiere suferințele crunte ale Moșilor, primul cuvânt programatic pe care îl rostește, se îndreaptă împotriva servilismului³⁾, care înjosește o națiune și o duce „aproape de a sa totală periciune“. El este cel dintâi care vestește revoluția în ajunul furtunoasei deslănțuiri. „Gazeta“ nu publică decât în 29 Martie 1848 corespondența scrisă de Buteanu încă în Februar, dar exclamațiunea ce-i scapă din condeiu are însemnătate isto-

¹⁾ O. c., p. 34.

²⁾ *Gazeta de Trans.* 1847, Nr. 71. Despre *Ecat. Vargă* Nr. 5.

³⁾ Studiul nostru, *Ioan Buteanu*, București, 1928, p. 10.

rică: „Iată, ne ajunge mukul la deget“. Buteanu reprezintă ideea de acțiune imediată; setea de libertate a poporului său îl îndeamnă de-acum la luptă, demnitatea de om îi impune să scuture lanțurile robiei. Intreg tineretul român din Ardeal pare însuflețit de aceeași hotărîre dărză. Căci acum există un asemenea tineret, gata de jertfă. În preajma primăverii se repetă cu înfrigurare imprecățiunea poetică a unui cunoscut versuitor din Blaj¹⁾: „Nație! Oare nu aude și vieața ta cea întâie dimineată de Mai? Oare nu vei avea putere și răbdare, ca lumina să învingă asupra nopții întunerecului“?

Nepregătită, dar așteptată ca singura mântuire a unui popor oropsit, revoluția bate astfel la poartă.

¹⁾ *Foaie p. minte*, 1847, Nr. 19 (dela 12 Mai)..

PRIMĂVARA LIBERTĂȚII

CAPITOLUL ÎNȚAIU

VÂNTUL REVOLUȚIEI ÎN UNGARIA ȘI TRANSILVANIA.

În Februarie 1848 Europa a fost sguduită din nou de revoluția care a răsturnat în Franța regimul lui Ludovic Filip, încercând să restabilească libertățile publice. Mișcarea de primenire a sistemului politic reprezentat de Alianța Sfântă se împrăstie, odată cu vântul de primăvară, în toate statele, în care tirănia guvernelor îi preparase demult terenul. După Elveția, Italia și după țările ereditare germane, acum nici Austria nu mai poate rezista valului revoluționar. Metternich cade în prima zi a mișcării, în seara de 13 Martie și două zile mai târziu statul austriac începe a se primeni în temeiul constituției ce i s'a pus în vedere. Înființarea gărzilor naționale și libertatea presei reprezintă primele roade ale libertății, după care urmează frământarea pentru alcătuirea guvernului și pentru așezarea constituției nouă¹).

Evenimentele acestea au avut repercursiune imediată și în Ungaria. Intrunită în Pojun încă din toamna anului trecut, Dieta se dovedise aplicată a îmbrățișa ideile cerute de curentul liberalismului european. Spiritul conducător era acum însuși leaderul mișcării opoziționiste, Ludovic Kossuth. Adversarul său, contele Ștefan Széchenyi se bucura încă de deosebit prestigiu, dar cu vântul acestui mare patriot răsună de-acum tot mai mult în pustiu. Opinia publică a Ungariei cucerită de farmecul ideilor nouă se supune conducerii lui Kossuth, pe care evenimentele din Martie 1848 îl vor consacra apoi definitiv²). Analizând însă obiectiv

¹) Friedjung Heinrich, *Österreich von 1848 bis 1860*, Erster Band (vierte Auflage), Stuttgart und Berlin 1918, p. 17 și urm.

²) Pentru mișcarea revoluționară din Martie 1848, în Ungaria, am întrebuintat lucrările mai nouă: *A modern Magyarország (1848—1896)* de Márki Sándor și Beksics Sándor, Budapest 1898 (ca vol. X din *A magyar nemzet története*, redactată de Szilágyi Sándor); Hóman Bálint és Szekfű Gyula, *Magyar Történet*, vol. V, Budapest 1936 scris în întregime de Szekfű; apoi Szekfű Gyula, *Három Nemzedék és a mi utána következik* (ediția IV), Budapest (1935). Dintre cărțile mai vechi: Hőke L., *Magyarország ujabbkori történelme 1815-től 1892-ig*, Nagybecskerek 1893; Horváth Mihály, *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*, II kötet, Geneva 1864. Kerékgyártó Árpád, *Tíz év Magyarország legujabb történetéből 1840—1849*, Budapest 1874.

mișcarea ungurească din epoca ce a premers nemijlocit revoluției, ne este cu neputință să trecem cu vederea atmosfera de intoleranță, care se formează, din capul locului, în sânul Dietei. Ea se manifestează cu prilejul discuției cu privire la introducerea limbii maghiare pe teritoriul Croației autonome și apoi, de fiecare dată, când se examinează consecințele firești ale marilor reforme. Chiar Széchenyi ajunge în contradicție cu propriile idei progresiste, susținând că maghiarimea s'a menținut grație privilegiului aviticității, în temeiul căruia proprietatea nobilimii era inalienabilă¹⁾. Acest privilegiu constituia însă una din piedecile cele mai însemnate în calea libertății. Independența politică devine de aceea un postulat al întregii generații, mai mult pentru a asigura caracterul maghiar al Ungariei, decât pentru înlăturarea oneroaselor legături politice și economice cu Austria. Până la începutul lui Martie 1848, Kossuth izbutise a convinge pe toți oamenii politici ai țării sale, că datoria lor supremă este de a unifica rasa maghiară și de a uni Transilvania cu Ungaria²⁾.

Dacă se vorbește, prin urmare, în cursul discuțiilor premergătoare zilelor din Martie de minister responsabil, de eliberarea iobagului, de desființarea „aviticității“, de suportarea comună a sarcinilor publice, nu se subliniază nici măcar odată în ședințele publice ale dietei ideea unei egale îndreptățiri a naționalităților nemaghiare. În schimb, Kossuth pare destul de generos să recomande Curții din Viena a acorda drepturi constituționale pe seama provinciilor austriace, deși își va fi dat seamă că ele vor înzestra cu drepturi mai ales popoarele slave din aceste provincii. Incepând cu votarea răspunsului la mesagiul regal și până în 11 Aprilie 1848, când au fost sancționate în bloc legile nouă, conducătorii politici ai Ungurilor nu s'au abătut dela această linie de conduită, izbutind să elimine orice pretenție a naționalităților. Revoluția ungară din Martie nici nu este de aceea o revoluție propriu zisă. După ce partidele din dietă au convenit asupra unui program comun și după ce însuși palatinul țării, un arhiduce habsburg, a îmbrățișat cu toată hotărîrea revendicările ungurești, Curtea a cedat mai ușor decât s'ar fi crezut și a autorizat, în 17 Martie, constituirea primului guvern responsabil. Dacă totuși acțiunea plină de succes nu e lipsită de un element revoluționar, el trebuie căutat în atitudinea tânărului Habsburg, arhiducele Iosif, palatinul Ungariei, care depășindu-și atribuțiile, a forțat mâinile Burgului, determinându-l mai întâiu să cedeze stăruințelor ungurești și creând mai pe urmă o stare de fapt împlinit în ceea ce privește constituirea guvernului responsabil³⁾.

¹⁾ Márki și Beksics, *A modern Magyarország*, p. 22.

²⁾ O. c., p. 31.

³⁾ Heinrich Friedjung, *Österreich von 1848 bis 1860*, Stuttgart und Berlin 1918 (vierte Auflage), p. 42 și urm.

Revoluția ungurească visată de tineretul generos s'a deslănțuit ca o furtună în capitala țării în ziua de 15 Martie 1848. Ea a fost produsă tot de agitația necurmată a ultimului deceniu, dar se deosebește de inscenarea calculată a dietei lui Kossuth prin sinceritatea simțimintelor liberale, prin talentul cu care tinerii au știut să formuleze desideratele epocii și prin căldura și spontaneitatea cu care au cucerit inimile compatrioților. Manifestul lor exprimă limpede și concis visul de libertate și mărire a poporului maghiar: „Ce dorește națiunea maghiară? Să fie pace, libertate și unire! 1. Cerem libertatea presei, desființarea censurei. 2. Minister responsabil la Budapesta. 3. Adunarea țării în fiecare an la Pesta. 4. Egalitate în fața legii, sub raport cetățenesc și religios. 5. Gardă națională. 6. Suportarea comună a sarcinilor. 7. Înlăturarea obligațiilor servituții. 8. Curte cu jurați, reprezentanță pe bază de egalitate. 9. Bancă națională. 10. Armata să depună jurământul pe constituție; să nu ducă în străinătate pe soldații maghiari, pe cei străini să-i mute dela noi. 11. Arestatii politici să fie eliberați. 12. Cerem uniunea cu Ardealul. Egalitate, libertate, frățietate“.

Acest manifest a aprins inimile ungurești în toată țara. Cetea lui în adunări publice și mai ales în fața tineretului universitar a deslănțuit mișcarea patriotică și a preparat febra revoluționară a anului 48. Iosif Irányi, Mauriciu Perczel, Mauriciu Jókai, Alexandru Petöfi, Paul Vasvári și consoții lor, Iuliu Buljovski, Aloisiu Degré, Vidacs Ioan și Gabriel Egresi au tipărit în aceeași zi manifestul cu ocolirea censurei și l-au împrăștiat împreună cu versurile lui Petöfi în tot orașul. Acordurile „Cântecului Național“ se îndreaptă numai către Maghiari. Și jurământul ce se repetă în fiecare strofă ca un refren sacru e adresat către „Dumnezeul Maghiarilor“. Dar chemarea spre libertate, blestemul asupra robiei, și zuruitul lanțurilor ce se desleagă, vor mișca masele largi fără deosebire de naționalitate. De aceea, poate, Kossuth nu a fost încântat nicidecât de episodul dela 15 Martie, când o delegație a tineretului unguresc din Pesta a adus la cunoștința Dietei și a guvernului din Pojun rezoluția cuprinsă în cele 12 puncte. „Sper că Pesta va asculta declarația ce o fac“, — aceste sunt cuvintele sale rostite la 19 Martie¹⁾ — „eu o consider drept inimă a țării, dar ca legiuitor nu mă las călăuzit de dânsa. Veți mai fi de acord, sper, că numai totalitatea națiunii e în drept a dispune asupra soartei țării și că această națiune e destul de tare și puternică să calce în picioare pe oricine, fie individ, castă sau municipiu singuratic, căruia i-ar răsări în minte a se opune“.

¹⁾ Kerékgyártó, o. c., p. 240—41.

O asemenea amenințare inoportună adresată tineretului nu poate fi înțeleasă bine, decât admitând că leaderul poporului maghiar a căutat să lapede orice „iluzie“ și că din capul locului era hotărât ca, la așezarea noilor temelii ale constituției ungurești, să aibă în vedere exclusiv interesele de stăpânire ale poporului său, fără considerare la numărul covârșitor al populației nemaghiare. Istoricul contemporan Iosif Horváth atribuie aprehensiunile lui Kossuth geloziei, pe care intervenția cu răsunet atât de prelung a tineretului din Pesta a trezit-o în membrii Dietei¹⁾. Dar explicația aceasta nu acopere întreg adevărul. Dieta din Pojun trebuie să o considerăm, încă dela începutul lui Martie, ca deplin subjugată de verva oratorică a lui Kossuth, care își va impune de-acum concepția proprie în toate problemele dela ordinea zilei. Acest fapt trebuie subliniat tocmai pentru ca să putem aprecia la justa lor valoare factorii noi ai vieții politice ungurești. Evoluarea crizei din Ungaria confirmă întru toate această observație.

Contele Ludovic Battyányi, numit președinte de consiliu la 17 Martie, nu-și poate forma ministerul decât la 9 April. În răstimp însă adunarea legislativă discută și votează proiectele de legi reclamate de spiritul revoluționar al timpului.

Cele 31 articole de lege votate, sancționate și publicate în chip solemn de Rege, în 11 Aprilie 1848, constituie un fel de „magna charta“ a noilor libertăți izbândite de revoluție și formulate de Dieta dela Pojun. Desființarea iobăgiei, suportarea în comun a sarcinilor publice, suprimarea dijmelor preoțești, libertatea presei, ministerul responsabil, modificarea corespunzătoare a legilor de funcționare a aparatului administrativ, noua lege electorală și decretarea uniunii Ardealului cu regatul ungar sunt fără îndoială succese reale, capabile să transforme fizionomia politică a țării. Ele vor fi de-acum hotăritoare și pentru evoluția politică a popoarelor nemaghiare. Dar în măsura în care aceste din urmă vor fi luat cunoștință de discuțiile urmate în dietă, de dozarea adeseori intenționată a libertăților și de textele definitive la care s'a convenit, nedumerirea trebuia să prindă tot mai mult consistență. În cursul discuției legii electorale, spre pildă, unii dintre deputați au cerut votul universal, alții s'au exprimat împotriva, pe motiv că un asemenea drept este dușmanul cel mai mare al libertății. Legea votată a introdus însă un vot censitar, care cu o singură lovitură excludea din arena politică masele largi ale poporului, acordând fiecărui nobil acest drept, fără a-l mai condiționa de un cens oarecare sau de un titlu școlar. La discuția asupra reorganizării județelor divergența de păreri dintre Szé-

¹⁾ Horváth M., *Huszonöt év.* II, p. 611.

chenyi și Kossuth a produs un alt conflict caracteristic. Ambii erau de acord să se mențină vechiul drept al „municipiilor“ ungurești, care constituia o puternică armă de apărare împotriva unui centralism excesiv. Primul însă nu admitea ca nobilimea să fie scoasă din această cetățuie a ei, prin introducerea reprezentării largi a poporului. Pentru Széchenyi soarta ungurimii reprezintă un lucru de importanță atât de capitală, încât fără ea nu are nevoie nici de libertate, nici de constituție sau minister responsabil. Poporul care nu e liber, se poate elibera cu o singură întorsătură de cheie. E ușor a întocmi o constituție, dar națiunea, dacă își pierde caracterul, se nimicește cu totul și spiritul ei piere, chiar dacă fizicul supraviețuiește. La Unguri însă naționalitatea o sintetizează, și acum ca și odinioară, tot nobilimea. De aceea, ea trebuie menținută în stăpânirea comitatelor. Divergența dintre cei doi bărbați de stat a fost înlăturată prin intermedierea lui Francisc Deák, păstrându-se organizația feudală neatinasă, până la întrunirea viitorului parlament, dar stabilind încă de acum exclusiv limba maghiară ca limbă de desbatere în adunările comitatelor. Istoricul Alexandru Márki, observă cu drept cuvânt: locuitorii nemaghiaari s'au putut convinge cu acest prilej, că diriguitorii vieții politice ungare abia acum încearcă să împace conservatismul ideii naționale maghiare cu radicalismul libertății. Dar Széchenyi, fără să fi fost vreodată conservator, nu era aplicat să abandoneze ideea națională nici în toiul înnoirilor radicale. Kossuth credea că ea se creează tocmai prin libertatea care îmbrățișează pe toți, fără deosebire de limbă. „Libertatea are o așa mare forță asimilatorie, încât celelalte neamuri își vor da în schimb naționalitatea pentru libertatea promisă“. Dar interpretarea aceasta, care s'a generalizat în istoriografia maghiară, este o încercare de a trece cu ușurință peste contradicția evidentă în care se simte prins din capul locului noul regim. În realitate nici Kossuth nu vrea mai puțin decât Széchenyi. De aceea se admit în adunările comitatelor abia câțiva reprezentanți ai comunelor, câtă vreme nobilii puteau lua parte individual. Din același motiv se pune în vedere nobilimii că va fi despăgubită cu o sumă însemnată pentru pierderea venitelor ce le-a avut dela iobagi, de orice natură ar fi fost. Considerațiuni întemeiate pe tendința de a exclude din presă naționalitățile numeroase, dar în general lipsite de mijloace materiale, au determinat în fine dieta să condiționeze apariția periodicelor de o garanție atât de ridicată, încât ea a devenit o piedecă serioasă pentru formarea ziaristiceii nemaghiaare. Reanexarea județelor românești dela marginea Ardealului, așa zisele „Partes“, s'a reglementat de dietă fără să mai întrebe pe cei 80% cetățeni de origine română, deveniți deplin liberi prin efectul legilor nouă. Tot asemenea s'a decretat,

printr'o lege votată fără întrebarea celor interesați, uniunea Ardealului cu regatul unguresc. Realizarea acestui postulat susținut cu pasiune de naționalismul șovin al ultimului deceniu prer evoluționar n'a întâmpinat de astă dată nici o rezistență la Curte. Dieta maghiară a profitat prin urmare, cu multă îndrăzneală, de slăbiciunea dinastiei și a votat legea de uniune¹⁾ prin anticipație, fără să admită, că adunarea celor trei națiuni din Transilvania ar putea hotări altfel. La partea covârșitoare a populației din Transilvania formată din Români nu s'a oprit gândul acestor campioni ai libertăților nici măcar pentru o clipă, spre a le da cuvânt să-și determine singuri soarta, — o greșală, din ale cărei consecințe se vor împleti firele revoluției române. Aceasta o recunoaște însuși Szekfű, deși istoricul maghiar, ignorant cu totul în istoria română, încearcă să afirme că nici Românii, nici Slovaci, nici Sârbii nu dispuneau în acea vreme de o clasă mijlocie, care stând pe temeiurile europene ale liberalismului să fi putut realiza desființarea iobăgiei, suportarea în comun a sarcinilor publice, libertatea religiei, a presei și a culturii²⁾. „A fi dat pe mâna lor soarta acestor naționalități, care se găseau într'o stare primitivă, ar fi însemnat să-i arunci pradă feudalismului medieval sau anarhiei“. Considerăm aceste afirmațiuni drept insulte, nedemne de condeiul unui istoric. Dacă le relevăm aici, o facem pentru a adăuga observațiunea, că eliberarea iobagului din Ungaria s'a îndeplinit fără să se fi acordat masei covârșitoare de „zileri“ nici un petec de pământ, din care să trăiască, astfel că o mare parte a țăranimii române și majoritatea țăranilor maghiari din câmpia ungară au fost dați într'adevăr pradă feudalismului medieval. În timp ce însă prima și cea mai grabnică operă a stăpânirii române din Ardeal a fost împrăștierea clăcașilor chinuiți, Ungurii nu s'au putut ridica „la acest nivel mai înalt de cultură“, nici într'un întreg secol de viață constituțională proprie.

Legislația din Martie și Aprilie 1848 a realizat în chipul acesta o bună parte a programului liberal cerut de spiritul timpului. Ea nu își poate revendica însă meritul de a fi fost și generoasă față de cei despoiați de drepturi sau înțeleghătoare în raport cu revendicările drepte ale naționalităților nemaghiare. Mărturiile proaspete scoase la lumină de cercetarea istorică a anilor din urmă ne dă putința să pătrundem mai adânc în sufletul conducătorilor maghiari și să căutăm explicații mai apropiate de adevăr în ceea ce privește politica lor față de naționalități în 1848.

¹⁾ A se vedea capitolul „*Constituția nouă*“ în expunerea lui Márki și Beksics, p. 54 și urm.

²⁾ Szekfű, *Három Nemzedék*, p. 148.

Dar politica ungurească față de naționalități în 1848 este hotărâtă exclusiv de Kossuth. Puțini dintre contemporanii săi îndrănesc a se gândi altfel și dacă o fac, trebuie să se resemneze a încerca glasuri care strigă în pustiu.

Încă în cursul discuției ce a avut loc în Decembrie 1847 cu privire la gravaminele prezentate de Croați, Kossuth și-a formulat concepția sa în termenii următori: naționalități sunt multe în Ungaria, națiune însă nu există decât una singură, cea maghiară¹⁾. Această concepție și-a menținut-o și după evenimentele din Martie. Când în 8 și 9 Aprilie 1848 o delegație a Sârbilor din Novisad s'a înfățișat în Pojun pentru a cere recunoașterea privilegiilor obținute dela regii anteriori, Kossuth a crezut necesar să precizeze din nou că în Ungaria nu cunoaște decât o singură „națiune politică“, iar celelalte grupe de popoare nemaghiare constituie „naționalități“, care fac parte „ca atare“ din națiunea politică maghiară. Dacă ar recunoaște pe Sârbi de națiune, aceștia ar putea revendica și un guvern propriu. La obiecțiunile delegaților sârbi Kossuth a formulat „asigurările posibile după constituție“ în chipul următor: drepturi comune, autonomie în chestiuni bisericești și școlare, iar pentru dezvoltarea liberă a limbii lor naționale garanțiile cuprinse în libertatea presei și a întrunirilor. Deci nici o asigurare pentru respectarea naționalității popoarelor nemaghiare și o desăvârșită ignorare a dreptului ce-l reclamau cu privire la întrebuințarea limbii proprii în raporturile cu administrația publică. Era firesc, de aceea, ca membrii conștienți ai delegației sârbești să nu se declare mulțumiți cu o asemenea formulă, considerându-și neamul de națiune și exprimând intenția de a-și apăra drepturile cu orice mijloace²⁾. Ca replică a pronunțat atunci Kossuth cuvintele: „în acest caz ne vom încrucișa săbiile“, care au transformat lupta naționalităților nemaghiare în tot atâtea revoluții sângeroase. Că unii dintre conducătorii de atunci ai Ungurilor nu l-au aprobat pe Kossuth, ci au militat pentru o evoluție pașnică, o știm. Dar nici Eötvös, nici Deák și nici Batthyányi nu au schițat vre-un gest de împăciuire, care ar fi fost atât de binevenit în atmosfera plină de îngrijorare dela începutul primăverii. Széchenyi singur i-ar fi adresat lui Kossuth, printr'o scrisoare³⁾ particulară, avertismentul plin de sumbre presimțiri: „dacă ațâți până la paroxism naționalitățile împotriva Ungurilor, vei vedea consecințele“. Răs-

¹⁾ Márki și Beksi... o. c., p. 22.

²⁾ Dr. Thim József, *A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története* I, (Budapest 1940), pp. 35—38.

³⁾ O. c., p. 40 și 41. Răspunsul e dat de Kossuth protopopului sârb Vitković Iovan.

punsul lui Kossuth îl avem înregistrat autentic: „N'am ce face, așa a trebuit să se întâmple. Nu mai pot reveni, câtă să merg înainte. Alea iacta est — ce va da Dumnezeu”.

Reducând la formule lapidare crezul care a stăpânit dela început mișcarea ungurească, avem convingerea, că el ne explică una din cauzele ce au produs tensiunea de nesuferit în arena politică a Ungariei. Insuși colaboratorul cel mai intim al lui Kossuth, ministrul de interne și mai pe urmă președintele de consiliu Bartolomeu Szemere¹⁾, comentând evenimentele de atunci spune: „A fost o adevărată nenorocire în această privință că soarta l-a așezat pe dânsul în fruntea națiunii. Nu era cu putință să aibă țara viitor cu omul care exprimă asemenea principii și în asemenea chip. Celelalte grupe de neamuri cu greu s'ar fi dimis în negociațiuni cu un om ca acesta”. Dar pentru ca Szemere să ajungă a-și forma această judecată, a trebuit să treacă prin toate gamele unei revoluții sângeroase și să guste din plin amărăciunea unui lung surghiun. Naționalitățile nemaghiare au recunoscut însă dintru început în Kossuth pe dușmanul neîmpăcat și oricâte interpretări a încercat mai târziu să dea concepției sale, ele nu au fost în stare a risipi atmosfera de neîncredere. Dimpotrivă, cu cât sporea popularitatea conducătorului politic de proporții neobișnuite, cu atât mai dâră se închea opoziția naționalităților, nu pentru a combate pe un om singur, ci de astă dată pentru a respinge înseși aspirațiile de dominațiune ale poporului maghiar.

La 9 April 1848 contele Battyányi a obținut, în fine, agrementul Curții pentru lista noului guvern, cu membrii căruia vom avea prilej să ne întâlnim de-acum mai des. De aceea le dăm numele aici: contele Ludovic Batthyáni, președintele consiliului; Bartolomeu Szemere, ministru de interne; prințul Paul Eszterházy, ministrul afacerilor comune cu Austria; Ludovic Kossuth, ministru de finanțe; colonelul Lazar Mészáros, ministru de războiu; contele Széchenyi Ștefan, ministru al lucrărilor publice și comunicațiilor; baronul Iosif Eötvös, ministru al cultelor și instrucției publice; Gabriel Klauzál, ministru al agriculturii și industriei și Francisc Deák, ministru de justiție.

Incurând după aceste evenimente duhul innoirii a pătruns și în Transilvania²⁾. Repercursiunea produsă nu este însă identică, nici măcar în sânul națiunilor dominante. Ungurii se încadrează de îndată în mișcarea cu caracter indubitabil național, primesc cu

¹⁾ Szemere Bertalan miniszterelnök emlékiratai az 1848/49-iki magyar kormányzat nemzetiségi politikájáról, Budapest 1941, p. 50: „Íly emberrel nem lehetett jövendője a hazának, ki oly elvet és így mond ki. Íly emberrel a többi népfajok alkudozásba nehezen cresszkedhettek”.

²⁾ Iakab Elek, Szabadságharcunk, p. 103 și urm.

entuziasm postulatele tinerimii din Pesta și încep a recita cu înflăcărare în toate colțurile țării, oda revoluționară a lui Petőfi. Săcuii se încălzesc de asemenea și mișcarea produsă între ei progresează în ritmul impus de clasa nobiliară maghiară. Pentru a aprecia sensul politic al mișcării din Ardeal, trebuie să subliniem o primă consecință care se produce îndată ce s'au aflat știrile despre viforoasa manifestație din Pesta și despre izbânda Dietei din Pojun: împăcarea celor două partide ungurești, conservator și liberal, și stabilirea unui program unitar pentru lupta ce-i așteaptă. În acest program se cuprindea¹⁾ înființarea gărzii naționale, convocarea Dietei, uniunea, suportarea comună a sarcinilor publice, egalitate de drepturi, libertatea presei, remedierea plângerilor prezentate de Săcui și „lichidarea definitivă a relațiilor urbariale, pentruca prin răscumpărarea dreaptă a clasei de iobagi, aceștia să fie legați de țară”. Programul astfel întocmit și semnat de doi aristocrați, baronul Ludovic Josika și contele Ioan Bethlen sen., a fost adoptat în cursul săptămânilor viitoare de felurite instituții ungurești: orașe, municipii, congregații de județe, scaune săcuesti și de reprezentanții tineretului maghiar. Dar în timp ce formularea desideratelor politice nu pare a țâșni aici cu putere irezistibilă din străfundurile unor sincere convingeri liberale, obiectivele care singure vor fi desbătute în zilele proxime rămân: uniunea Ardealului cu Ungaria și înființarea gărzilor naționale. Cea dintâiu din motivul că, după cum se exprimă cei doi aristocrați ardeleni, numai prin uniune văd asigurat viitorul Ungariei; iar întrucât privește înființarea gărzilor naționale, ele urmau să aibă un rol important față de dușmăniile care se întrevădeau în zorile revoluției. Manifestațiuni sgomotoase vor cere, prin urmare, convocarea Dietei și arme pentru gărzile ungurești. Năucite parecă de prăbușirea neașteptată a absolutismului, organele guvernului n'au făcut nici un gest de împotrivire. Contele Iosif Teleki guvernatorul țării, convoacă Dieta pe ziua de 29 Maiu 1848, fără să mai aștepte aprobarea Curții. Baronul Antonie Puchner, comandantul militar al Transilvaniei, răspunde de altă parte, cu mână largă la cererea de înarmare, ce i s'a înaintat nu numai din partea Ungurilor, ci aproape în același timp și de către Sași. Astfel, când tinerimea maghiară, extaziată de izbândirea libertăților, organizează manifestațiuni patriotice în Cluj, Târgul Mureșului și în celelalte orașe mai mici, oamenii vechiului regim asupritor își dau mâna cu re-

¹⁾ Hőke, L., *Magyarország újabbkori történelme*, p. 262—63. Autorul reproduce actul semnat la 20 Martie 1848. Prin urmare informația lui Barițiu (Gaz. de Trans. 1848 Nr. 23), că acordul s'ar fi încheiat la 23 Martie — este greșită.

prezentanții mișcării liberale pentru a așeza alte temelii stăpânirii ungurești din Transilvania. Marii demnitari ai guvernării absolutiste rămân, de aceea, în funcție și după revirimentul politic din Viena: cancelarul baron Samuil Iosika până în 10 April, iar contele Teleki până în 14 Iulie 1848. Influența lor dușmănoasă față de revendicările românești se resimte nemicșorată în epoca aceasta atât de hotăritoare pentru soarta fiecărui neam.

Correspondența acestor doi înalți demnitari arată însă pe baronul Iósika mult mai preocupat să salveze bastioanele de căpetenie ale vechiului regim. E îngrijorat că evenimentele din capitala Austriei și din Pesta se vor repercuta și în Transilvania: „La noi anarhia s'ar răzbuna sângeros“, exclamă la 14 Martie, iar două zile mai târziu vede expuse viața și averea nobilimii din Ardeal la jocul cel mai teribil al soartei „în mijlocul unei populații de un milion și jumătate, cu altă limbă și în preponderanță țărănească“. La 23 Martie ar dori ca Ardealul să refuze orice orientare revoluționară: „Nicăieri nu există poate atât de numeroase elemente ale dușmăniei față de Unguri, ca la noi. Pe Sas și pe Român nu-l va determina să păstreze liniște nici ministerul responsabil și nici numele lui Kossuth. Ei nu se pleacă decât exclusiv în fața numelui și autorității împăratului“. În 26 Martie pledează din nou în contra „terrorismului“: „Noi avem un aliat puternic“, scrie Iósika, „și anume interesul egoistic al oamenilor. E cu neputință ca nobilimea din Transilvania să nu vadă că pe lângă o asemenea procedare nu-i mai rămâne nici o bucată de pâine și e cu neputință ca Ungurii din Ardeal să nu fie convinși, că elementele streine îi vor distruge în curând. Nu trebuie să se lase ademeniți încă și acum de ideea favorită a opoziționismului. Au nu are Ungaria opt milioane de populație nemaghiară“? La 1 April comentând noile legi votate de dieta ungară, se întreabă: „Ce zice Ardealul la toate acestea? Va consimți să primească o reprezentanță a poporului, având un milion și două sute mii locuitori români? Unde vom ajunge“? Aceeași întrebare și-o pune și la 8 Aprilie, când arată absurditatea revendicărilor unioniste¹⁾: „Abia o treime a populației din țară afirmă cu glas înalt că vrea prin aceasta să-și consolideze naționalitatea. Dar restul de două treimi își va ține oare gura? Ei caută să atragă la sine cu ideea reprezentanței poporului elementele streine, a căror egalitate desăvârșită o recunosc întru toate, exceptând ceea ce este mai scump fiecărui om, limba și naționalitatea. Unde ajungem? Piere țara, dacă vor merge pe calea aceasta“.

Cancelarul Ardealului vedea fără îndoială clar situația. Vechiul

¹⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták*, pp. 28, 30, 39, 48, 59, 60.

regim asigurase numai prin constituția sa anacronică prepotența oligarhiei maghiare din Ardeal. Dacă masele largi ale poporului vor obține drepturi politice, această prepotență va fi înlăturată. Cifra covârșitoare a Românilor trebuie să ajungă, în sfârșit, la cuvânt. În acest caz nu „piere țara“, cum crede Iósika, ci se rezolvă dela sine problema politică a Transilvaniei. Mărturisirile cancelarului dau astfel încă odată explicația autentică a politicii, care s'a practicat față de Români, în ultimele trei jumătăți de veac, sub protecția Habsburgilor. Ele ne vor servi să înțelegem mai bine, de ce liberalismul unguresc al epocii va devia, renegându-și principiile, când întâmpină revendicările juste ale Românilor.

Cea de a treia națiune a Transilvaniei feudale, Sașii au înțeles de îndată că evenimentele dela Viena și prefacerile realizate de Dieta din Pojun pot atrage după sine nu numai prăbușirea sistemului politic de până acum, ci și o altă repartitie a forțelor chemate să guverneze țara. Dar atitudinea lor față de postulatul uniunii nu se menține solidară. Partea mai mare și mai însemnată a Sașilor din Sibiu se exprimă împotriva uniunii, îndată după sosirea știrilor dela Pesta, Pojun și Cluj. Antiunioniștii izbutesc să câștige de partea lor consiliul comunal din Sibiu, care în 27 Martie trimite o adresă de loialitate către Împărat. Două zile mai târziu, în 29 Martie, „Universitatea“ săsească întrunită în adunare generală, se declară pentru unirea cu Austria; la baza căreia noua constituție liberală va servi ca garanție pentru dezvoltarea normală a tuturor țărilor și popoarelor din monarhie¹⁾. Punctul de vedere al antiunioniștilor îl va exprima pregnant Bedeus de Scharberg în trei articole publicate într-o revistă din Sibiu²⁾, în cursul lunilor April și Mai 1848. Bedeuș încearcă să fie obiectiv în analiza situației politice. Istoricul scurt al relațiilor dintre Sași și Unguri este expus însă fără a cruța sensibilitatea nobilei maghiare. Are curajul să declare că Ungurii nu au fost niciodată singuri stăpâni în Transilvania, a cărei posesiune este încă dubie (dubiae possessionis solum). Răspunzând apelului adresat de Wesselényi către Sași, de a primi uniunea, se întreabă ce garanție li-se dă, pentru a se încrede în asigurările ungurești. Nu există nici una, constată acest bărbat politic cu mare prestigiu. Totuși el își propune a examina avantajele și dezavantajele uniunii în raport cu interesele Sașilor, fără să piardă din vedere, în acelaș timp, posibilitățile poporului său. Sașii nu

¹⁾ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, III B. Sibiu 1910, p. 212.

²⁾ *Transsilvania* (Sibiu, Beiblatt zum Sieb. Boten), Nr. 29—30 (10 și 14 April), 38 (12 Mai) și 41 (22 Mai).

pot schimba cursul vremii, ei sunt nevoiți să se împace cu destinul, cum o fac și alte popoare mult mai mari. Ei trebuie însă cu înțelepciune, cumpăt și cu hotărît curaj să salveze ce mai este de salvat. În al doilea articol tipărit la 10 Mai Bedeus examinează poziția Românilor față de uniune și concludă că interesele lor sunt identice cu ale Sașilor. Ungurii caută să producă conflict între ei. Amalgamând toate naționalitățile vor să prepare din ele o pastă uniformă, pentru a-le exploata. Acesta e scopul adevărat al uniunii. Revendicarea Românilor de a forma a patra națiune, i se pare justă. În fine în cel de al treilea articol preconizează uniunea, pe care o vreau Sașii nu numai cu Ungaria, ci cu toate țările și provinciile monarhiei „totalitare” constituționale. Acest stat unitar și nedespărțit ar trebui așezat pe baze federative, un fel de „Bundestaat” cu drepturi egale pentru toate popoarele. Mai ales în domeniul administrativ fiecare țară, provincie și comunitate să-și aibă „constituția municipală” proprie.

Cuvântul lui Bedeus, deși autorul nu semnează aceste articole, este de subliniat, deoarece reoglindește părerea generației mai bătrâne a Sașilor din Transilvania, dar și pentru faptul că este cel dintâi glas autorizat, care spune o vorbă bună în favorul Românilor.

Sașii din Brașov reprezintă dela început un alt punct de vedere în chestiunea uniunii. Ei o primesc, o fac însă atârnată de anumite condițiuni. Când la 30 Martie preotul sas cu sentimente maghiarone, G. Hintz din Cluj, încearcă să convingă pe conaționali a primi cu entuziasm uniunea și a restabili armonia maghiaro-săsească, redacția revistei săsești din Brașov (*Der Satellit*) remarcă semnificativ, că nici un Sas cuminte nu e împotriva uniunii cu Ungaria, dacă nu tocmai din convingere că țara și națiunea va prospera, dar de nevoie. Lucrul de căpetenie este de a cumpăni serios modalitățile prin care se poate îndeplini această mare operă, fără a periclita interesele naționale¹⁾. Modalitățile amintite aici reprezintă condițiunile puse de Sașii din Brașov. Le-a formulat o altă revistă săsească²⁾ în șase puncte și noi le reproducem pentru-că lămurim intențiile adevărate ale unioniștilor: 1) Menținerea naționalității și a independenței municipale la reglementarea relațiilor sale interne. 2) Respectarea universității în funcția de până acum, ca organ legislativ pentru afacerile interne, îndreptățit a stabili statute. 3) Administrația să fie lăsată funcționarilor de până acum ai districtelor; comitele săsesc rămâne cea mai înaltă instanță judiciară pentru Sași, dela care se va pu-

¹⁾ *Der Satellit* (Brașov) 1848, Nr. 26 din 30 Martie.

²⁾ *Blätter für Geist* etc. și în *Der Satellit*, 1848 Nr. 36 din 4 Mai.

tea apela la Rege. 4) Justiția o va administra universitatea în conformitate cu legea municipală săsească. Și aici apelul suprem se va adresa Regelui. 5) Chestiunile ce privesc toată țara le reglementează fie parlamentul ungar, fie parlamentul deosebit al Transilvaniei. 6) Uniunea celor trei națiuni pentru a-și menține drepturile și libertățile să rămână în vigoare.

Examinând aceste condiții gazeta ungurească din Cluj observă cu tot dreptul¹⁾ dacă s'ar primi condițiile, reunirea celor două state poate să fie numită oricum, alianță, stat în stat, izolare completă sau separatism, dar nu uniune. Autonomie locală în comune li s'ar putea acorda, dar o sferă largă de activitate a municipiilor nicidecum. Sașii trebuie să se pună de acord cu principiile ministerului responsabil și cu spiritul timpului.

Cu toate acestea unioniștii sași nu desarmează, numărul lor crește neconținut. În 13 Aprilie Sighișoara se declară de asemenea pentru uniune²⁾, care va obține în urmă o majoritate categorică între reprezentanții aleși de Sași pentru dieta, care se va întruni. Cele două puncte de vedere se discută de-acum amănunțit în adunările de tot felul, în presă și cu prilejul alegerii deputaților pentru dieta Ardealului. Nu lipsește, firește, nici presiunea ungurească, ce crește în intensitate cu cât se apropie termenul de întrunire al dietei. La începutul lui Mai anumiți emisari răspândesc între Sași svonul, că orice ar încerca, uniunea se va îndeplini, chiar împotriva voinței lor³⁾. Inuși guvernatorul Teleki veni la Sibiu, în 3 Mai și confirmă hotărîrea nestrămutată a Ungurilor de-a înlăptui uniunea, proferând amenințări la adresa antiunioniștilor⁴⁾. La instalarea noului jude regesc din Târgul Mureșului s'au rostit cuvinte aspre⁵⁾ la adresa Sașilor opoziționiști: „le vom aranja, folosindu-ne de Români, o astfel de demonstrație, încât se va minuna lumea“. Și totuși, în Sibiu nu s'a potolit curentul opoziționist față de uniune. În prezența guvernatorului încă, tinerimea săsească organizează o manifestațiune în teatrul orașului aplaudând falfăirea steagului austriac și afișând cocarde în culorile negru-galben. Replica definitivă a antiunioniștilor sași o exprimă acum pregnant Teodor Fabini: uniunea, chiar condiționată, înseamnă a te preda cu mâinile legate. Nici o garanție nu poate asigura, că ceea ce ți s'a garantat va rămâne neschimbat. Ungaria nu primește nici o condiție și ținând seamă de lipsa de

¹⁾ *Der Satellit*, 1848 Nr. 36 din 4 Mai. Tot aici și observațiile din *Edélyi Híradó*.

²⁾ *Der Satellit* 1848, Nr. 30 din 13 April.

³⁾ *Transsilvania*, 1848, Nr. 37 din 8 Mai.

⁴⁾ Fr. Teutsch, *Geschichte d. Sieb. Sachsen* III, p. 216.

⁵⁾ O. c., p. 215.

scrupule a Maghiarilor în asemenea chestiuni, nici nu ar fi de aștepta ca ei să respecte condițiunile¹⁾).

Atitudinea aceasta dărză a fost determinată în mare parte de resentimentele născute în lupta dată în potriiva tendințelor de maghiarizare. Dar nu se poate tăgădui deosebita perspicacitate a conducătorilor sași, care au apreciat just consecințele uniunii pentru întreg răstimpul stăpânirii ungurești din Transilvania. De aceea „Universitatea” trimite o delegație la Viena, pentru a încerca unica soluție, în care aveau Sașii încredere, atașarea de monarhia austriacă. Dar când sosi delegația la Viena, în 17 Mai 1848, Împăratul și Curtea nu se mai găsea în capitală. Se refugiase la Innsbruck de teama noilor mișcări revoluționare, care făceau să trosnească toate incheieturile împărăției habsburgice.

În chipul acesta fizionomia politică a Transilvaniei ia o înfățișare particulară împingând pe un plan secundar izbândirea marilor reforme. Înainte de a se putea bucura de binefacerile libertății, națiunile nemaghiare sunt nevoite a-și pune dramatica întrebare a existenței. Îi silește la aceasta noua politică imperialistă, pe care o urmăresc Ungurii din ambele țări, dar lupta implacabilă o va cere de-acum și conștiința națională a popoarelor în plină deșteptare. Barițiu dă dovadă de o perfectă înțelegere a situației când remarcă exclamațiunea de o uluitoare sinceritate a lui Wessélenyi²⁾: „nădejdea venitorului nației maghiare stă numai într-o prea strânsă unire a acestor două țări”. Aceasta e parola care a fost tălmăcită și rezumată pentru masele ungurești, în cele două cuvinte: „uniune sau moarte”, devenite în Transilvania lozinca generației ungurești dela 1848.

Dar Ungurii, Săcuii și Sașii la un loc nu constituie nici măcar jumătate din populația Transilvaniei. Dacă se pune în discuție stăpânirea acestei țări, nu cuvântul lor, nici cifra sau ambițiile politice cu totul disproporționate pot fi singur hotăritoare. Odată cu zorile libertății trebuie să fie ascultat și glasul națiunii majoritare. Problema capitală a momentului este, prin urmare, ca Românii înainte de a se pronunța într'un fel sau altul să știe des-cifra adevăratul sens al noilor libertăți și să înțeleagă gândul des-tul de clar al vechilor săi asupritori.

CELE DINTĂI MIȘCĂRI ÎNTRE ROMÂNI.

Unicul poet al acestei epoci, Andreiu Mureșianu, rostise încă în 1843 nădejdea într'un viitor apropiat³⁾: „poate veni și va veni

¹⁾ O. c., p. 214.

²⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 25 din 25 Martie (stil vechiu).

³⁾ *Foaie p. minte etc.* 1843, Nr. 28.

primăvara și pe seama poporului român“. Acum sosise aieva și pentru Români primăvara mult așteptată. Răsunetul prelung al revoluției, care sguđuia toată Europa, va pătrunde stârnind luminoase nădejdi și între Români din Transilvania și Ungaria. Importanța sa politică nu putea să scape nimănui, deși reformele anunțate serveau, în prima linie, visul de libertate al poporului maghiar. Mărturia cea mai autentică a acestor vremuri, Barițiu, spune că a udat cu lacrimi foaia, care i-a adus prima știre despre libertățile câștigate¹⁾: „Fiânșul mă înneacă, pentru-că în viața mea publică de jurnalist, lovită și cutrierată de atâtea vaiuri și prigoniri nemeritate, nu mai cunoscui altă bucurie“. Luând în mână condeiul pentru a înregistra evenimentele epocale, cel dintâi gând îi sboară însă către iobagul rob. Iși dă seamă cât de strivitoare este nedreptatea ce apasă pe țaranul român. Acum nu mai incapa nici o îndoială că liberarea lui va deveni în curând un fapt real și în Transilvania. Dar până se îndeplinesc formele legale pentru eliberare, trebuie să mai aștepte „încă un period de luni“. De aceea imploră pe iubitul său popor să mai aibă răbdare puțin timp, păstrând liniște și păzind legile țării. Când află, în fine, că prin pactul încheiat între fruntașii partidelor politice ale Ungurilor din Ardeal, vitala reformă e primită și de principalii ei adversari, Barițiu înalță²⁾ rugăciuni ferbinți pentru „îndeplinirea acestor lucruri pe cât de mărețe, pe atât de sfinte“. Simțiminte asemănătoare vor fi copleșit și pe ceilalți intelectuali români, care au aflat din presa ungurească sau germană, știrile izbăvitoare. Fără a cumpăni consecințele politice, pe care le va produce intrarea în arenă a unor atât de largi mase eliberate din robie, conducătorii firești ai Românilor au trăit din plin fiorii libertății în aceste zile ale primăverii. Dar manifestațiunile lor nu le cunoaștem din mărturii contemporane, care nu s’au păstrat decât într’un număr infim, aproape numai în dosarele serviciului polițienesc, traduse în ungurește și lipsite de prospețimea autentică a suflului revoluționar. Cu toate acestea putem urmări cu destulă siguranță repercusiunea ce a avut-o între Români proclamarea libertății individuale și politice.

Reacțiunea se înregistrează mai întâi, printr’un apel semnat de tinerimea română din Pesta, „în ziua a opta a libertății de presă“. E redactat, prin urmare, în 23 Martie, deși gazeta ungurească îl publică numai după cinci zile³⁾. Dar apelul nu are nici o semnătură, ceea ce trezește bănueli, ca și conținutul său. „Familia etnică a Valahilor“ își exprimă loialitatea față de rege și de

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 22 din 15 Martie v.

²⁾ *Gaz. de Trans.* Nr. 23 din 18 Martie 1848.

³⁾ *Pesti Hirlap.* 1848, Nr. din 23 Martie.

noul minister, salută libertatea și egalitatea și dând mâna cu poporul maghiar nu-și ascunde nădejdea, că i-se va acorda ajutor pentru a scăpa de sub stăpânirea și influența sârbească. Apelul conține și o amenințare la adresa Sârbilor, ale căror aspirări ar putea să fie acum răzbunate „sub scutul constituționalității”. Tonul servil și totala lipsă de afirmare a unor revendicări de ordin național, pledează pentru părerea, că acest apel a fost dacă nu de-a-dreptul redactat, de bună seamă influențat de cercurile politice ungurești. Presa maghiară a încercat și în Ardeal un asemenea joc politic, publicând¹⁾ la 14 April, o declarație a câtorva intelectuali români rămași deocamdată anonimi. Și acești slugoi presupuși întind mâna dreaptă poporului maghiar în numele unui milion și două-trei sute mii de Români naționaliști. După ce au devenit copii dulci ai patriei ungare, păstrându-și credința, limba și naționalitatea, aduc mulțumiri, în termeni superlativi, lui Dumnezeu, regelui și țării ungurești, că i-a făcut oameni din bieți iobagi ce au fost. De aceea primesc uniunea și își atârnă de piept cocarda tricoloră maghiară.

Amândouă apelurile au rămas fără răsunet și fără nici o consecință politică. Proteste au stârnit însă imediat. La 21 Aprilie gazeta ungurească din Cluj e nevoită a tipări o desmințire, pe care o susține tinerimea română dela școlile înalte. Titlul desmințirii „quousque tandem” trădează revolta sufletească a acestui tineret. Până când va continua jocul nedemn, ce se face cu poporul român? Il târaie ca pe un urs purtat de lanț dintr'un sat într'altul; se tocnesc pe prețul lui, ca și când ar fi vită; îi dau numai legi volnice, fără a-l întreba; îi uzurpă drepturile cetățenești și omenesti și îl amăgesc cu vorbele goale de libertate. Când au fost considerați Românii drept fii egali ai acestei patrii și unde? În lună, poate. Nu sunt dușmani ai uniunii, dar nu vor să fie duși ca niște mânji la iarmaroace. Pretind, în fine, să fie recunoscuți ca fii adevărați ai patriei, înzestrați cu toate drepturile cetățenești și omenesti²⁾).

Acest ton de legitimă revoltă este demn într'adevăr de un tineret conștiu de datoria sa, care resimte pulsul vremii și reacționează. Noțiunea libertății nu reprezintă pentru el o vorbă goală, ci dreptul la existență și ceea ce se subliniază în deosebi, dreptul de a-și considera neamul ca o națiune cu toate posibilitățile de a se afirma. Nu alții să decidă soarta acestei națiuni, uzurpând ca și în trecut drepturile elementare ale poporului român. Nu cunoaștem pe curajoșii tineri, dar numele lor se poate bănuî: tânărul avocat Florian Micaș și canceliștii Ioan Suciu și Iosif Ho-

¹⁾ *Erdélyi Híradó* (din Cluj), Nr. din 14 April 1848.

²⁾ *Erdélyi Híradó* din 21 April 1848.

doșiu. Acesta din urmă avu îndrăsneala să rupă și să calce în picioare cocarda ungurească, ce i-se oferi cu un prilej de către Unguri. Un tânăr student, de origine din Săcele, Aprian Maronianu (Oprea Moroianu), se încumetă a striga, cu plin glas, la o adunare sgomotoasă a Ungurilor din Cluj: „trăiască națiunea română“, ceea ce era să-l coste viața. Tineretul de aici înfruntă însă terorismul, cu care este amenințat, își strânge rândurile, apare în grupe pe străzile orașului, se adună în case particulare și în grădina publică, întonează cântece naționale și pândește gestul, pe care trebuie să-l schițeze în sfârșit și neamul său¹⁾.

Românii din Transilvania reacționează, într'adevăr, foarte curând și nu numai instinctiv. În toate centrele unde s'au putut înjgheba nuclee de intelectuali, ei se întrunesc, discută situația și chibzuesc ce ar fi de făcut. E adevărat că unii improvizează hotăriri și formulează revendicări locale, programul național se va închea însă așa cum trebuie: prin consimțământul tuturor, ținând seamă de marile interese ale neamului.

Prima manifestațiune și primul cuvânt de orientare se produce în Sibiiu. În seara de 24 Martie Simion Bărnuțiu dictează în peana colegului său mai tânăr Ioan Pușcariu un manifest adresat poporului român¹⁾. Două zile întregi va fi chibzuit acest vajnic luptător național, ce ar trebui întreprins, pentru că poporul său să fie îndrumat pe calea bună, în mijlocul frământărilor hotăritoare ale epocii. Gazeta nemțească adusese, încă în 23 Martie, informații despre evenimentele din Pesta. Izbândirea punctelor programice ungurești îl vor fi cutremurat în toată ființa lui. E probabil că și în Sibiiu s'au discutat cu aprindere urmările acestor transformări revoluționare și că Bărnuțiu va fi avut răgaz să desbată cu tinerii săi colegi situația nouă creată românismului din Ardeal.

Pușcariu afirmă că în seara de 25 Martie Bărnuțiu a dictat unui alt coleg, George Roman, încă un manifest adresat poporului român. Credem însă că îl înșeală memoria pe bătrânul cavalier. După ce cunoaștem acum textul manifestului este evident că Bărnuțiu din prima clipă luase o atitudine, în care va persista până la adunarea națională. E posibil însă că a doua zi să fi în-

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, pp. 111—12.

²⁾ Ioan cav. de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu 1913, p. 16. Data de 24 Martie, autorul o susține fără a da însă alt amănunt, cu ajutorul căruia să se poată verifica. Rezumatul lui Pușcariu, pare a dovedi că autorul nu-și aduce aminte nici măcar aproximativ de cuprinsul manifestului. Papiu nu este în contradicție, când afirmă că proclamația manuscrisă circula între Români din Sibiu în 25 Martie (p. 97). Ambii se bazează pe memorie și de aceea nu am îndrăzni să afirmăm, că datele lor sunt riguros exacte.

dreptat textul inițial, modificând unele fraze și adăugându-i câte ceva. Iakab Elek reproduce mai mult ca jumătate din manifest, tălmăcind destul de fidel ideile lui Bărnăușiu, din rest însă nu ia decât amenințarea cu blestemul dela sfârșit. Descoperirea unei copii contemporane prezintă, de aceea, o mare importanță, cu toate că această copie transcrisă cu litere latine după textul chirilic este plină de greșeli¹⁾.

Manifestul lui Bărnăușiu este un act politic de o covârșitoare importanță. Autorul își pune dela început întrebarea la care trebuie a se da răspuns: „Ce vor face Românii”? Ungurii cheamă pe Ardeleni la unire. Clujul s'a declarat cu mare solemnitate că vrea să se unească. Asta o vor face și Săcuii. Poate numai Sașii nu se vor învoi. Dela chipul în care se desleagă această problemă atârână vieța sau moartea Românilor. Să-și deschidă fiecare ochii, că acum au ocazie, de care dacă se vor folosi bine, dobândesc totul, iar de se vor folosi rău, vor pierde tot ce le-a mai rămas, adică naționalitatea, „și cu ea toate“.

Întrebarea nu lasă nici o putință de afirmare în favorul uniunii. Bărnăușiu însă formulează categoric și un refuz în numele preoților, nobililor, soldaților, cetățenilor și țăranilor români. „Noi Românii nu vrem să vorbim despre unirea aceasta cu voi Ungurii, până când nu se va așeza nația română iar la demnitatea politică, dela care ați desbrăcat-o voi, Ungurii cu Săcuii și cu Sașii. Ați tratat nația noastră cum v'a plăcut vouă. Ați scris în Aprobatele voastre, că Românii, cea mai veche nație a Ardealului, sunt numai suferiți. I-ați scos dela toate direcțiile înalte. Toate cele grase vi le-ați ținut vouă. De a ajuns vreun Român într-o direcție, l-ați făcut să-și lase legea și să se lapede de maica sa, care l-a născut și crescut și de nația, care l-a ținut la școală cu sudoarea ei pre seama voastră“.

După această constatare Bărnăușiu renunță să înșire deocamdată păcatele celor trei națiuni, pentru a nu tulbura sărbătoarea acestei „minute” a popoarelor „care au făcut-o Domnul să ne bucurăm și să ne veselim într'însa”. „Astăzi răsună cuvântul cel dulce al libertății în toate cetățile și mâne va răsuna în toate satele. Astăzi este ziua învierii popoarelor celor moarte. Ascultați, Românilor! Voi ați fost până acum morți politicește, legile țării nu cunosc numai pe Unguri, iar alte nații vii politicește nu. Deci, voi, un milion trei sute mii și mai bine de Români nu existați pe lume ca nație. Încă odată, fraților: astăzi este ziua învierii dreptului nostru. Blem, dară, să răsturnăm piatra de pre mormânt, să des-

¹⁾ În pachetul CCLX de manuscrise în curs de inventariere la Academia Română. Copia face parte din hârtiile lui Iosif Popescu (Reghin) donate în 1905, după cum s'ar părea dintr'o notiță scrisă în dosul foilor. Manifestul e intitulat „Provocație”.

legăm fașiile de zece sute de ani ale nației române, ca să iasă din groapă și să trăiască în veci“.

Se îndreaptă apoi către preoții români: „Dacă sunteți adevărați părinți, cum vă numesc oamenii, nu vă despărțiți de dreptul nației, nu vă despărțiți interesul de al poporului român. Vă rugăm, pentru Dumnezeu, nu vă mai uniți cu nimenea, până nu veți vedea fericit poporul, cu care sunteți de o credință și apărați-vă limba cea dulce și numele cel strălucit de Roman. Fiți, dară, cu o credință între olaltă. Voi numai atunci puteți fi fericiți, când vor fi fericiți fii voștri sufletești. Spuneți, deci, Ungurilor și Sașilor: noi nu mai vorbim nici despre o unire, până nu se va publica în Dietă și în țară, că nația română se cunoaște ca nație română“.

Un asemenea apel vibrant adresează Bărnuțiu și către nobilii români: „Răspândiți ca stelele cerului, pe pământul Făgărașului, Sălagiului, Hațegului, Chioarului și în toată țara Ardealului, voi, strănepoții celor care cu arme ostășești pentru patrie vi-au câștigat nobilitatea, deșteptați-vă din somnul cel greu. Nu lăsați să vă amăgească cu minciuni și să vă ție numai ca pre niște lingușitori ai Ungurilor, zece secolii despărțiți de maica voastră, nația română. Pentru ce să fie ungurească nobilitatea voastră, pe care vi-o-au câștigat vitejii voștri strămoși, oștindu-se pentru patrie, cu brațe românești? Fiți, dar, credincioși către sângele și neamul vostru! Spuneți Ungurilor, că sunteți nepoții Romanilor, credincioși împăratului și țării, dar de unire cu țara ungurească nu vreți a ști nimic, până când nu vi-se dă congres național, la care „să ne putem așterne și noi doririle naționale. Nu să tot judecați voi numai de voi, adecă de noi peste noi“. Nu va fi pace până când nu se va publica în Dieta Ardealului, că nația noastră e recunoscută ca nație română, „nu cum ați făcut până acum, de ați tot umblat cu sfaturi și cu tâlcuri întortochiate, articoli a-supritori. Voi ați știut împărți bine pentru voi: că ați împărțit nația ungurească în două părți, Unguri și Săcui, ca să ziceți că sistema drepturilor este din trei nații, iar pe Români, cei mai vechi ai Ardealului, să-i scoateți afară. Acum încă v'ați întărit limba binișor și naționalitatea voastră, și de a noastră limbă și naționalitate nu vă pasă. Asta nu mai poate rămânea așa, nația română nu mai poate fi roabă Ungurilor, Săcuilor și Sașilor. Limba noastră trebuie să aibă cinstea cuvenită înaintea statului și legilor, care le-au apărât și le vom apăra cu sângele nostru. Naționalitatea noastră trebuie să se recunoască și să se asigure“.

După acest apel stăruitor adresat nobilimii, Bărnuțiu se îndreaptă către grănicerii din regimentele române, strănepoți după nume și fapte ai eroilor romani și viteji lăudați de Napoleon. Vir-

tutea lor va fi slăvită numai dacă vor deveni fiii unei națiuni politicește vii, iar nu moarte. Să caute, de aceea, a se uni cu poporul și să declare fără sfială Ungurilor, că nu se vor odihni până ce nu se va recunoaște națiunea română, prin lege și până ce nu va fi reprezentată în dietă, pentru a putea judeca cum și sub ce condiții să se unească cu Țara Ungurească. Până atunci să protesteze în potriwa oricărei uniri, care ar îndrăsni să-o încheie cineva în numele națiunii.

Ultima parte a apelului e adresată maselor populare, către „cetățeni și săteni”. Caută să le potolească mai întâi instinctul firesc: „Să nu faceți cumva pagube nimunui. Să nu vă atingeți de persoana nimunui, pentru-că oamenii care fac aceasta nu sunt vrednici de libertate sau slobozenie. Ascultați sfatul fraților voștri! Stați totdeauna credincioși împăratului și patriei, dar pe lângă acestea cereți vârtos să se șteargă iobăgia, pentru-că lucrând de vreo zece sute de ani pe nimica în brazda domnilor, ați plătit de vre-o sută de ori pământul care vă dădea hrana vieții de pre o zi pe alta, cu atât mai mult, pentru-că l-ați plătit în cinste, pe nimica, pentru-că acela a fost al vostru și pentru el s'a vărsat sângele strămoșilor voștri romani, dimpreună cu Traian, părintele nostru, ca să fie al vostru”. Arătându-le formula de mântuire îi roagă, mai departe, să nu asculte de alți oameni politici ai Ungurilor, Săcuilor sau ai Sașilor. „Vor zice: uniți-vă mai întâi cu noi și apoi vom da asta și asta. Mai dăunăzi Ungurii zicea: învățați-ne limba întâi și apoi vom da drepturi. Auziți, fraților, la închipuiri! Cine i-a imputernicit să lege de unirea lor drepturile de limbă? Nu le credeți. Vreau a vă înșela numai. Răspundeți-le: proclamați mai întâiu nația română, lăsați-o în dieta Ardealului prin reprezentanți aleși de Români, după numărul neamului nostru. Lăsați pe Români la judecățile comitaturilor, districturilor, scaunelor și atunci vom vorbi și noi ca națiune cu voi ca nație”.

În final, Bărnuțiu se rezumă oarecumva repetând ideile de căpetenie și adresând poporului său un stăruitor apel: „Încă odată, fraților! Fără naționalitate și republica e pentru noi numai un despotism afurisit. Ștergerea iobăgiei nației române, congresul național în care să ne înțelegem mai înainte despre dobândirea acestora. Nici mai mult, nici mai puțin. Aceasta mai întâiu, celalalte se vor adauge. Fără aceasta și raiul lor încă-i iad. Afurisit să fie în veci oricare Român va îndrăsni a face vreo unire până nu va fi proclamată nația română ca nație primită sensu politico. Poporul român nu vrea să știe de ea, decât dacă se va recunoaște nația și se va șterge iobăgia. Atunci vom fi odihniți și frați cu toții. Vivat nația română”.

Lăsând la o parte pateticul manifestului revendicările formulate de Bărnuțiu se pot rezuma în trei puncte: 1) recunoașterea Românilor ca națiune politică, 2) adunare națională proprie și 3) ștergerea iobăgiei. Înainte de a se pronunța Dieta Ardealului cu privire la uniune, Românii trebuie să fie reprezentați în sânul ei amăsurat numărului lor și introduși în aceeași proporție în toate funcțiile publice. Lealitatea față de dinastie și patrie, sacrificiile făcute în trecut pentru Stat și numărul mare al Românilor pledează pentru dreptul lor.

Acesta e înțelesul adevărat al manifestului lui Bărnuțiu, care a formulat acum programul politic al Românilor din Transilvania. Departe de a fi improvizație pripită, punctele lui exprimă în chip magistral tot ce putea pretinde poporul românesc, în acel moment, pe planul politic pregătit de ideile nouă. Programul său, nu numai naționalist, dar și perfect politic, în raport cu împrejurările din Ardeal și cu situația monarhiei habsburgice, e rodul unei gândiri mature. Așează naționalitatea mai pre sus de orice altă revendicare. De aceea caută să înzestreze pe Români cu toate atribuțiile ei. Prin ea câștigă tot sau pierde tot. Dacă depășește modul de gândire al multor contemporani, el constituie încă, până în zilele noastre, unica formulă pentru a justifica stăpânirea Transilvaniei.

Odată cu glasul acesta inspirat Românii se mișcă și în alte centre din Ardeal. În aceeași zi de 25 Martie Blajul fierbe de nerăbdare, iar tineretul din Târgul Mureșului începe a-și da seamă că ceasul acțiunii politice a sosit și pentru neamul românesc.

La Blaj canonicii și profesorii se întrunesc încă înainte de masă în casele lui Timoteiu Cipariu, pentru a afla știri și a desbate importanța politică a evenimentelor. După masă conferința improvizată continuă în localul liceului, pentru ca să poată lua parte toată tinerimea. Cipariu propune să se redacteze o petiție către împăratul; canonicul Rațiu cere să se trimită una și către dieta țării, iar profesorul Ioan Turcu declară, în aplauze unanime, că națiunea română nu trebuie să se mai roage, ci să pretindă. Tensiunea atmosferei înfierbântată o marșează cuvântarea unui tânăr student teolog, Eliseiu Todoran: „Ba nu, onorată conferență! Noi nici să cerem, nici să pretindem, ci să luăm ce este al nostru“. Inimosul teolog a fost unul din primii eroi, care și-au jertfit viața pentru libertatea neamului său. Întrunirea s'a împrăștiat seara târziu, fără nici o hotărâre¹⁾.

¹⁾ Dr. C. Suciu, *Cum a fost pregătit 3, 15 Maiu 1848*, Blaj 1925, p. 8 și urm.

În Târgul Mureșului „canceliștii” români au luat parte, în ziua de 25 Martie, la manifestația patriotică a tineretului maghiar strâns pe lângă Tabla Regească. Era prima manifestație de genul acesta și după ce primiseră invitație deosebită, s’au întrunit și ei pentru a slăvi proclamarea libertății. Adunarea ungurească hotărî să-și exprime adevăratele sentimente la cele 12 puncte ale tineretului din Pesta. La semnarea acestui act au fost poftiți a-și da iscălitura și „juriștii” români. Se pare că surprinși și fără a se fi consultat în prealabil, au ezitat o clipă. Doi dintre ei au luat cuvântul, exprimându-și speranța, că iobăgia se va șterge fără nici o despăgubire, că se vor respecta toate naționalitățile și limbile lor, se va realiza o deplină egalitate politică și civilă, iar de libertate se vor bucura toți, nu numai unii. Cei doi cuvântători au fost Alexandru Papiu Ilarianu și Samuil Poruțiu, dar adunarea a refuzat să înregistreze condițiile lor, după ce nouă canceliști români își dăduseră semnătura. O primă decepție pentru acești tineri entuziaști, dar o experiență foarte prețioasă pentru viitorii luptători naționali. Când în seara aceleiași zile tinerii români au fost invitați din nou să ia cuvântul, Samuil Poruțiu, găsi prilej a rosti o scurtă alocuțiune, cerând să nu li se pretindă a fi toate numai ungurește: „pentru ce chiar și Dumnezeu să fie Ungur? Să jurăm pe Dumnezeul popoarelor”! Cuvintele sale au fost copleșite însă de strigătele viforoase ale tineretului maghiar: „uniune sau moarte, să ne unim cu Țara Ungurească, pentru că altminteri pierim”. Mai caracteristică este replica primită din partea unui coleg cu numele Űrházy, scriitor cu reputație și reprezentant de seamă al tineretului maghiar din Ardeal: „Domnia Ta ai semnat doar uniunea, Domnia Ta, concetățene Poruțiu, esti de-acum Ungur”. Exclusivismul unguresc nu se desmințea astfel nici sub căldura soarelui de primăvară al libertății. Tinerii avocați români aflau în chip autentic adevăratele intenții ale maghiarismului de speță liberală.

A doua zi, în seara de 26 Martie, a sosit la Târgul Mureșului tânărul Nicolae Bârle, care a comunicat discuțiile ce au avut loc la Blaj. Intrunindu-se în locuința lui Avram Iancu, „înflăcăratul naționalist” a arătat că cei mai mulți sunt învoiați în punctul naționalității, dar că pentru a se pune de acord doresc să aștepte și părerea tinerilor din Târgul Mureșului. Cu alte cuvinte și la întrunirea din Blaj se sublinia dreptul Românilor de a fi recunoscători ca națiune politică. Întrebarea ce se punea, e însă pe ce cale să se înlătuiească acest postulat. Sfatul din casa lui Iancu a fost pe cât de animat, pe atât de concludent. Se hotărî a se ține în Dumineca Tomii o adunare la Blaj, cu scopul „de a se face pașii necesari în cauza națională”. Isprăvind-și cu bine misiunea, so-

lul Blajului se întoarse în grabă, a doua zi, anunțând convocarea adunării pe ziua de 30 April 1848¹⁾.

Legătura ce o caută Blajul cu tineretul din Târgul Mureșului dovedește o intuiție limpede în posibilitățile clasei conducătoare românești: se apela tocmai la cei mai pregătiți tineri, unii plecați din școlile Blajului, pentru a-i așeza în fruntea acțiunii politice; se căuta contactul între centrele românești, pentru a prepara solidarizarea; se încerca, în sfârșit, primul pas pentru a pune în făgaș acțiunea necesară. Canceliștii din Târgul Mureșului au înțeles chemarea, ce li-se adresa și au răspuns de îndată, asumându-și rolul de luptători ai neamului lor. Textul manifestului răspândit de Bărnuțiu a ajuns la ei, după Papiu Ilarianu, în 28 Martie, trimis de tinerimea din Cluj²⁾. Informații din altă sursă nu confirmă însă această știre.

Dar terenul din Târgul Mureșului devine de-acum primejdios pentru tineretul român. Canceliștii noștri tot mai mult suspectați și persecutați, au fost nevoiți să plece în grabă spre vetrele lor. Câțiva au apucat drumul spre Blaj și anume Avram Iancu, Alexandru Papiu Ilarianu, Samuil Poruțiu și Florian Micaș, unde luară parte la o consfătuire politică, împreună cu profesorii și canonicii, stabilind definitiv terminul adunării și mijloacele de propagandă pentru a întruni o mulțime cât mai mare de Români³⁾. Acesta e meritul de căpetenie al conducătorilor din Blaj în perioada de pregătire a acțiunii politice: că au întrevăzut necesitatea de solidarizare a intelectualilor români și că au hotărât să atragă fără amânare masele largi ale țărănimii în lupta pentru desrobire. De aceea s'a redactat în zilele următoare încă un manifest, prin care se invita poporul din tot Ardealul la adunarea

¹⁾ Despre toate la Papiu Ilarianu, II, p. 101 și urm. A se vedea și Dr. Coriolan Suciu, *o. c.*, p. 9, n. 2, despre Bârle, care nu era student, ci absolvent de drepturi și se chema Ioan nu Nicolae, fiind nepot de soră al episcopului Lemeni și „jurium inspector” al domeniului episcopal. Adevărul este că existau doi Bârle, Ioan și Nicolae, poate frați, și amândoi studiaseră dreptul la Cluj prin anii 1843—44. În 1849 Nicolae, născut în Bontida, era avocat, iar Ioan, de asemenea avocat, era de fapt „inspector al moșiilor episcopești”. Cfr. Vol. II, p. 151 al lucrării de față și Ax. Banciu. *Studenții academiei din Cluj de acum un veac*. Data de 26 Martie, a sosirii lui Bârle la Târgul Mureșului, e posibilă, ni se pare însă totuși puțin probabilă.

²⁾ Papiu Ilarian, *Ist. Rom.* II, p. 109. Autorul nu are nici o dovadă pentru această afirmațiune. Puscaru o trage la îndoială cu drept cuvânt (p. 16).

³⁾ Data de 1 Aprilie a conferinței din Blaj o indică Vasile Moldovan, *Memorii din 1848—49*, p. 8. Dar aceste „memorii” sunt scrise după mai mult ca patruzeci ani. Știm însă sigur, că Iancu a sosit la Câmpeni numai în 6 April, ceea ce ne determină să bănuim petrecerea sa în Blaj cu cel mult 2—3 zile mai înainte.

din Dumineca Tomii¹⁾. Acest manifest este opera profesorului Aron Pumnul, plin de grațitudine pentru împăratul constituțional și pentru națiunile conlocuitoare, dar prolix și lipsit de deosebit simț politic. S'ar părea că la Blaj nu se cunoșteau încă postulatele națiunii fixate de Bărnuțiu. Nu se face nici o aluzie la ele, iar întru cât privește revendicările Românilor, Pumnul crede că trebuie supuse spre hotărîre Dietei ardelen. Românii nu s'au bucurat de drepturile ce se cuvin unei națiuni, ei au avut numai obligațiuni, însă drepturi nu. Acum, dacă le vreau, le obțin dela spiritul timpului „pe calea legii, adecă prin cerere“. Problema, care se pune este însă cine să ceară drepturile națiunii române. Episcopii nu au imputernicire, iar Românii nu posed reprezentanți în dietă. Prin urmare ei înșiși trebuie să se constituie în reclamanti, „înțelegându-se între sine“. Adunarea dela Dumineca Tomii servește acest scop, „a câștiga drepturile nu prin sabie, ci prin legile minții sănătoase“. Nu există Ungur întreg la cap care să reprobe principiile umanității și de aceea Dieta va fi gata a acorda „cele de lipsă, numai noi să le știm cere“.

Nu încapă îndoială, că Aron Pumnul exprimă formula Blajului pentru acțiunea politică ce se impunea atunci, formulă doșpită în întrunirile dese inspirate de povețele lui Cipariu. De aceea se subliniază în manifestul lui Pumnul, că „acesta e singurul mod de a putea face o cerere universală și altul nu“ și de aceea s'a copiat acest manifest în sute de exemplare, pentruca să fie răspândit de teologii și elevii școalelor, care aveau să plece în vacanța de Paști, începând cu ziua de 8 Aprilie. Dar Pumnul și conșoții greșesc, de sigur, în părerea lor, nu fiindcă erau depășiți de intuiția lui Bărnuțiu și de ritmul precipitat al evenimentelor, ci mai ales, pentru cuvântul, că metoda „suplicelor“ se dovedise cu desăvârșire infructuoasă, iar încrederea în bunăcredința dietei ardelen și în mintea sănătoasă a adversarilor era o iluzie naivă și o gravă eroare de procedură.

Nici Românii din alte centre nu s'au putut ridica dela început la înălțimea concepției lui Bărnuțiu. Știm că în Cluj s'a ținut în 28 Martie o întrunire cu scopul de-a lua atitudine față de evenimentele în curs. Era de față și avocatul Ioan Buteanu, care a fost trimis dela Abrud să se informeze despre situație²⁾. Protopopul Balint susține că Buteanu a plecat în 20 Martie spre Cluj. Va fi ajuns, prin urmare, destul de curând, pentru a fi martor la de-

¹⁾ Dr. Cor. Suciu, *Cum a fost pregătit* 3, 15 Maiu 1848, pp. 67—69.

²⁾ Informațiile acestea le avem din Iakab, *Szabadságharczunk*, p. 82 și mai ales din manuscrisul lui Simeon Balint intitulat „*Scurtă descriere a evenimentelor din Munții Apuseni ai Transilvaniei, sau Țara Moșilor numită, în anul 1848, începând dela Martie până în Octombrie aceluiaș an*“. (Academia Română, mss. 1060, p. 322 și urm.).

monstrațiunile sgomotoase, care se țineau lanț, sub impresia știrilor sosite din Pesta și Pojun. A căutat apoi contact direct cu Ungurii, pe care îi va fi cunoscut din timpul studiilor sale și s'a convins din vorbele lor, că scopul ce-l urmăresc este de astă dată „răsturnarea tronului” și maghiarizarea popoarelor conlocuitoare. Tendința din urmă, așa i-se părea lui Buteanu, nu o mai ascund acum, ci o mărturisesc pe față, cum s'a convins din toasturile rostite la marele banchet dat în cinstea lui Dionisie Kemény, întors tocmai din Pesta. Subt impulsul acestor fapte și a impresiilor culese a luat parte și Buteanu la întrunirea tinerimii din Cluj. Despre această întrunire nu știm mai mult decât ceea ce ne relatează istoricul Iakab, care în afară de Buteanu numește încă și pe Francisc Micaș și pe Ioan Suci. Întrunirea s'ar fi ținut în 28 Martie, adoptându-se o moțiune, care a fost adusă și la cunoștința fruntașilor liberali ai Ungurilor. Moțiunea cuprinde, după același izvor, următoarele puncte: 1) Să fie restituiți Români în municipiul lor așezat pe o constituție cetățenească sub coroana ungară; să fie restabiliți de asemenea și în naționalitatea lor; 2) să-și poată întrebuința limba națională în municipiul propriu; 3) în monarhia ungară recunosc că numai limba maghiară poate fi limbă diplomatică, de asemenea în justiție și în corespondența oficială; 4) pentru a evita confuziile cer să se aplice interpreți români la autoritățile înalte și la instanțele judecătorești; 5) limba oficială în biserici și limba de instrucție în școli să fie cea română; 6) să fie primiți fără nici o piedecă funcționari români în oficiile publice, obligați însă a învăța ungurește; 7) să se asigure egala îndreptățire a religiei ortodoxe. Dacă aceste cereri se vor lua în considerare, Români nu rămân streini de marea idee a uniunii, pentru ca să poată conlucra cu națiunea maghiară spre binele comun al patriei și spre înflorirea ei.

Moțiunea din Cluj prezintă interes din mai multe cauze. Ea susține dreptul de autonomie al Românilor, dar lasă ușa deschisă și pentru o reconciliere cu națiunea maghiară. În terminologia epocii municipiul înseamnă un fel de independență lăuntrică a națiunii după exemplul Sașilor sau al Săcuilor. El este încă departe de treapta, la care crede Bărnuțiu că are dreptul să aspire națiunea română. Totuși recunoașterea municipiului ar fi fost, în împrejurările de atunci, un pas uriaș, chiar admitând că Români erau nevoiți să adopte uniunea și limba oficială maghiară. Era de fapt tot ce s'ar fi putut realiza în împrejurări normale cu monarhia în picioare și în conjunctura internațională de atunci. Și totuși, în comparație cu programul integral formulat de Bărnuțiu, punctele fixate la Cluj par a reprezenta abia un minim de desiderate, potrivite a forma baza unui compromis cu Ungurii,

iar nu platforma soluției definitive. În ipoteza aceasta uniunea nu mai conta ca un factor determinant. Despre Buteanu știm că a dat această interpretare moțiunii dela Cluj, legându-se doar o clipă și în iluzia, că pacea cu Ungurii e posibilă. După un întreg an de lupte sângeroase eroul din Zarand va reaminti unui comandant ungur zădărnicia acestor tratative¹⁾: „N'am încercat noi a ne însoți cu voi penrtu eluptarea libertății, numai să ne recunoașteți naționalitatea? N'am dorit noi a vă întinde dreapta noastră numai ca să înțelegeți principiul egalității, așa cum este înțelesul său adevărat“?

Păcat că nu știm cu cine a tratat în Cluj Buteanu. În tot cazul experiența sa fără succes era o indicație sigură a drumului, pe care și-l-a ales politica ungurească. Nici unul din conducătorii lor nu încearcă în aceste zile hotărâtoare o înțelegere cu Românii. Nu află necesar nici guvernul, nici proaspeții liberali a pune la ordinea zilei, în fine, rezolvirea problemei românești. O consideră, dacă nu inexistentă, dar cel puțin ca o cantitate neglijabilă. Uniune sau moarte! Aceasta e unica lozincă a momentului, iar nu principiile libertății și egalității.

Dar moțiunea dela Cluj oferă încă o indicație sigură, anume că manifestul lui Bărnuțiu nu era cunoscut în Cluj, până în 28 Martie. Deci Papiu Ilarianu greșeste când afirmă că s'a primit în ziua amintită la Târgul Mureșului, prin mijlocirea tinerimii din Cluj. Este cu desăvârșire exclus ca apelul lui Bărnuțiu să nu fi avut nici un efect asupra tinerilor plini de văpaia naționalismului. Popa Balint istorisește, că Buteanu întorcându-se dela Cluj s'a oprit la Roșia în 31 Martie. Fie că a făcut drumul prin Iara, fie că a intrat în valea Arieșului prin Turda, plecarea sa din Cluj nu trebuie să o bănuim înainte de 30 Martie. Dar nici până la această dată Buteanu nu cunoștea programul lui Bărnuțiu. De aceea acțiunea, pe care o inițiază în Munții Apuseni Ioan Buteanu și Simion Balint rămâne independentă de manifestul lui Bărnuțiu. Ei caută să organizeze o mare adunare de popor, care să propună Dietei revendicările Românilor.

Se ținură însă deocamdată mai multe întruniri locale. Cea dintâi avu loc în Abrud la 3 April, în casa lui Buteanu. Autoritățile ungurești aflând despre convocarea întrunirii, au oprit-o, amenințând pe organizatori cu arestarea. Atunci popa Balint, însoțit de Gerasim Muncăcianu s'a prezentat la judele și a declarat, că bazați pe principiul egalității vor ține întrunirea, orice s'ar întâmpla. Dacă Ungurilor li-e îngăduit a convoca oriunde și oricând asemenea adunări, Românii reclamă cu tot dreptul să fie

¹⁾ S. Dragomir, *Ioan Buteanu*, Buc. 1928, p. 44.

tratați în același chip. De altminteri îl invită și pe judele să ia parte la adunare. Intrunirea se ținu numai în aceste condiții fiind de față cam 150 persoane, între care și judele Nagy Carol și alți câțiva Unguri. S'a discutat textul unui memoriu, ce avea să fie prezentat Dietei, în care se revendicau anume drepturi pentru limba română, școli naționale și altele, pe care popa Balint nu le mai înșiră amănunțit. Se hotări apoi ca memoriul să cuprindă mai multe mii de semnături. În acest scop Simion Balint și Ioan Buteanu, au convocat o întrunire la Câmpeni, pe 6 Aprilie, când era sărbătoarea Bunei Vestiri. „Adunarea fu mare și sgomotoasă, că îndată dederăm de opoziție, dar o învinserăm și urmară la 400 de subscribenți” — zice tot popa Balint. Nu știm cine au fost opozanții și în care punct s'a întâmpinat opoziție. În aceeași zi însă s'au deplasat și la Bistra, iar în 7 și 8 Aprilie în celelalte comune din regiunea Câmpenilor.

Avram Iancu sosise, tocmai în 6 Aprilie, la Câmpeni. Dela dânsul au aflat fruntașii din Munții Apuseni de „adunarea națională”, a cărei convocare era hotărâtă la Blaj. Despre manifestul lui Bărnuțiu și programul său nu se vorbește nimic nici aici. Dintr'o scrisoare adresată de Petru Dobra câtorva nobili din Hunedoara rezultă că acțiunea din munți s'a întins și la Zlatna¹⁾. În 9 Aprilie după serviciul bisericesc, preotul Grigorie Mihali a ținut o cuvântare însuflețită, în fața unei mulțimi de peste o mie de oameni, zugrăvind mișcările politice și arătând cuprinsul petiției, ce trebuie prezentată Dietei în interesul națiunii române. Românii nu sunt streini de ideea uniunii cu Ungaria, dar pun condiția să li-se respecte naționalitatea, să se desființeze cu totul iobăgia și să fie egal tratați, atât în ce privește suportarea sarcinilor, cât și împărțirea de drepturi cetățenești. Tinerimea română din Zlatna poartă de acum cocarde albastre-albe, drept simbol că vreau să se unească, însă numai dacă vor fi lăsați în naționalitatea lor.

Avocatul Petru Dobra, viitorul prefect și martir, ar fi dorit ca și Românii nobili din Hunedoara să ia o atitudine asemănătoare. De aceea îi sfătuiește a nu se amesteca în cearta dintre partidele ungurești. O singură țință sfântă să aibă în vedere: fericirea patriei și cauza națională. Să păstreze respectul către domnitor și către corpul legislativ și să îndemne țărănimea a fi cu răbdare și a aștepta în liniște. Numai în felul acesta se fac demni de viitorul neașteptat și plin de bucurie, care își proiectează razele trandafirii. În sfârșit își exprimă părerea că va trebui să se formeze o delegație, care să prezinte Dietei memoriul Românilor și să caute a realiza succes în înțelegere cu cei doi episcopi.

¹⁾ vol. II, pp. 3—5

Un distins preot din Munții Apuseni, protopopul Ighianu, salută de asemenea consiliul orașului Abrud (16 April), care a primit în sânul său 20 membri români și își exprimă bucuria pentru binefacerile libertății, pe care le va resimți națiunea sa greu apăsată. El repetă programul stabilit în adunările din munți, admițând și uniunea¹⁾.

Între alte informații, ce le avem despre repercutarea evenimentelor între Români din Ardeal trebuie menționată în deosebi corespondența trimisă din Reghin către Gazeta de Transilvania de tânărul Alexandru Baternai, martirul de mai târziu al Clujului. Din cine știe ce motive Barițiu nu a publicat-o, deși e scrisă în 26 Aprilie, într-o fază relativ înaintată a frământărilor politice. Baternai arată că după ce lucrurile politice au pornit în toată Europa pe un drum neașteptat, iar reformele politice s'au înfăptuit pretutindeni, nici noi nu am rămas mai pre jos. Ideea libertății, egalității și a cunoașterii drepturilor naturale ale întregii omeniri, a străbătut inimile și a mișcat spiritul celor mai impietriți. Prin ea s'a arătat că fiecare om e dăruit dela natură cu drepturi inalienabile, pe care e dator a-le apăra. Dar aceasta nu se poate realiza decât prin înțelegere și colaborare. Nici Baternai nu e împotriva uniunii cu Ungaria. El scria din Reghin, unde populația maghiară și săsească s'a înfrățit, sub impulsul evenimentelor, proclamând desăvârșita egalitate în drepturi și chemând alături de ei și pe Români. Când protopopul unit ținu o „energică cuvântare“ alături de reprezentanții celorlalte confesiuni, el a fost primit cu strigăte unanime: Să trăiască împăratul, Românii și uniunea. Steag național nu aveau însă decât Ungurii și Sașii. De aceea Baternai își exprimă speranța, că și „culoarea românească“ va fâlfâi în curând alături de culorile celorlalte națiuni²⁾.

Mișcări similare se vor fi produs și în alte regiuni românești fără să le fi înregistrat cineva. La Mediaș circula la începutul lui April un manifest³⁾ numit „al tuturor Românilor transilvani către patria lor“. Ideile cuprinse în el detașează pe autor din rândul glasurilor, care au răsunat până acum. Uniunea nu o admite decât condiționat și anume 1) dacă Transilvania își va păstra pentru totdeauna dieta provincială, 2) dacă se suprimă mai întâi constituția celor trei națiuni cu privilegiile ei barbare, toate diplomele nobilitare se ard, iar numirile istorice ale naționalită-

¹⁾ *Erdélyi Hiradó*, Nr. din 27 April (p. 267).

²⁾ *Academia Română*, Mns. Nr. 1004, Barițiu, *Correspondență* 13, p. 215—216.

³⁾ Dr. Cor. Suci, *Cum a fost pregătit 3, 15 Maiu 1848*, pp. 70—71. Manifestul îl rezumă și Iakab, *Szabadságharczunk*, pp. 95—96.

ților vor fi înlocuite prin termenul de „Transilvani“, 3) dacă în locul comitatelor, scaunelor și districtelor se creează cantoane cu câte 80—100 mii locuitori, cât mai pure din punct de vedere național, însă cu respectarea minorităților, care depășesc 25%. Fiecare canton va avea administrație internă proprie, 4) dacă alegerile pentru dietă se vor efectua „din tot poporul“, ca în America de Nord, iar în Dietă se vor întrebuița toate trei limbile din țară. Manifestul termină cu declarația: „subt aceste condiții, uitare de toate relele suferite, frățietate! Dușmanilor moarte!“

Profesorul Coriolan Suciu atribue lui Bărnuțiu acest manifest, socotind că poate fi unul din cele dictate în 24 și 25 Martie 1848. Dar ideile cuprinse aici nu se potrivesc câtuși de puțin cu felul său de a gândi, iar soluțiile propuse sunt cu totul streine de dânsul. Bărnuțiu nu și-a modificat părerile după lansarea manifestului său, nici la 7 Aprilie, când i-le comunică lui Iacob Mureșianu și nici la 2, 14 Maiu, când le expune amănunțit în catedrala din Blaj. Autorul trebuie căutat, prin urmare, aiurea. Nu vom greși, dacă îl bănuim foarte apropiat de Barițiu sau chiar dacă l-am identifica în persoana redactorului dela *Gazeta Transilvaniei*. Programul politic din acest manifest se deosebește de al lui Bărnuțiu prin faptul, că nu exclude uniunea cu Ungaria, dacă se garantează autonomia Transilvaniei cu dietă proprie, însă fără constituția celor trei națiuni. Ungaria unită o vede ca o federație alcătuită din patru națiuni: Slavi, Maghiari, Români și Germani. Această din urmă părere o găsim însă expusă, sub iscălitura lui Barițiu, într'un articol din *Foaia pentru minte*¹⁾, apărută în 3 April n. și anume într'o redacție, care presupune o legătură intimă cu autorul manifestului. Ideea celor patru națiuni predominante în Ungaria unită o reia Barițiu și în articolul despre „Uniune“ publicat în Nr. 17 din 26 April (8 Mai). Aici revine și la ideea de-a împărți țara în „cantoane“ și de-a acorda drept de vot ca în „Nordamerica“ tuturor cetățenilor, care au împlinit vârsta de 21 ani. Idei interesante, fără îndoială, dar atât de singulare în epoca aceasta, încât autorul, care militează pentru ele, nu se poate confunda cu altcineva. Terminul „naționalități genetice“ face parte, de asemenea, din lexicul caracteristic al lui Barițiu²⁾.

1) *Foaie pentru minte* etc. Nr. 12 din 22 Martie v. 1848. Articolul „*Unirea Transilvaniei cu Ungaria*“.

2) Reproducem un pasaj din articolul semnat de Barițiu în aceeași revistă (Nr. 12 din 1848): „Tot ce ar avea a-și mai teme Sașii dela unire este păstrarea naționalității lor germane, genetice. Inșă, precum se pare, ei aici pornesc dintr'o părere, pe care noi încă o ținem a fi sândătoasă destul, zicând: Ungaria cu Transilvania în care provedința îi plăcu a arunca mai vârtos patru naționalități mari unele

Explicația cum a ajuns acest manifest la Mediaș, ne-o dă protopopul Ștefan Moldovan¹⁾: Brașovenii discutau tocmai proiectul unui nou memoriu în cauza Românilor de pe pământul regesc și căutau să-i asigure câteva mii de semnături. Popasu și Ioan Bran vor fi ținut să inițieze în planul lor și pe protopopul din Mediaș, al cărui cumnat va fi adus dela Brașov manifestul „tuturor Românilor transilvani“. Nu știm dacă cei doi fruntași brașoveni au aprobat programul lui Barițiu, dar acesta din urmă nu era cătuși de puțin de acord cu acțiunea separată proiectată de Brașoveni. Incongruența între aprecierile lui Barițiu din 1848 și cele dela 1891 privitor la acțiunea din Brașov se explică în mare parte prin neînțelegerea dintre ei. E interesant și ceea ce afirmă Bărnăuțiu, în 7 April, despre fostul său coleg²⁾: „De Bariț zic tocma prieteni și cultori de ai lui, că e inconsecvințe, prea arogant, nu vrea să se înțeleagă la scopul tuturor comun, insumi am vorbit cu unii amici de ai lui, însă mai încolo n'am ispitit“. Să fi aflat Bărnăuțiu aceste informații dela vre-un brașovean, care a fost în zilele acelea la Sibiu? Probabil. Nu vedem însă de ce era bănuț Barițiu de inconsecvență. El reprezintă, e drept, în aceste săptămâni un punct de vedere deosebit, dar programul său e totuși foarte radical și progresist și atât de îndrăzneț încât preferă a-l susține printr'un manifest rămas anonim până la sfârșitul vieții sale.

Dar și în alte părți ale Transilvaniei s'a produs mișcare. Românii din Cohalm cer sfat dela episcopul unit, iar cei din Toplița se interesează de adunarea națională³⁾. Unde există o conștiință românească ea se luminează, sub impresia evenimentelor și îndeamnă spre acțiune. Deosebit de frumos e manifestul unui tânăr român, care venea din Viena, în această primăvară a libertății:

Ziua dreptății veșnice, libertatea a răsărit și încălzește cu dulce hrană inimile tuturor popoarelor, care au fost subjugate în cursul veacurilor de absolutismul și tirănia claselor privilegiate. Să știți, fraților, că nici un popor nu e azi în robie, ci toate se împărtășesc de o libertate nespuse de dulce. Azi nu mai e iobag și nemeș, nu mai sunt domni și slugi, ci numai oameni liberi, toți

lângă sau peste altele, adică ca 6 milioane Serbo-croato-slavoni, 4 milioane Maghiari-Săcui, 3 milioane Români, 1¹/₂ milion Germani, sânt menite a conserva pe aceste patru naționalități întregi... vieța lor genetică nicidecum nu mai atărnă dela schimbăturile instituțiilor politice...". Cifrele arată o diferență, dar trebuie să observăm că manifestul e scris mai cu grije și mai calculat.

¹⁾ Dr. Cor. Suciu, *Cum a fost pregătit* 3, 15 Mai 1848, pp. 27—29.

²⁾ *Transilvania* 1921 (revista Asoc.), p. 256. Vezi capitoul nostru ce urmează mai jos.

³⁾ Cor. Suciu, *o. c.*, pp. 29—30.

deopotrivă. Numai un singur popor nefericit mai geme sub jugul tirăniei nedrepte și a fărădelegii. Acesta e poporul român din Ardeal. Numai noi mai dormim încă în somnul moleșelii, amortiți sub jugul apăsător. Dar a sosit vremea, treziți-vă, frați Români, și vedeți că suspinele și lacrimile, pe care de veacuri le-ați vărsat pentru soarta voastră tristă și crudă, n'au rămas neascultate. Dumnezeu a deschis acum raiul libertății pentru neamul nostru. Acum e vremea să ștergem de pe fața omenirii uriciunea robiei, rușinea veacurilor, și veți resimți atunci cereasca fericire, că și Românul e om, înzestrat cu drepturi umane și nu iobag și rob al altor neamuri.

Tineretea autorului anonim reiese din avântul frazei și din entuziasmul său pentru libertate, dar și din naivitatea de a crede că unirea cu Ungaria înseamnă împărtășirea în toate drepturile și legile ei nobile și marinimoase. Pentru a-le câștiga, e gata a-și vărsa și sângele. Încheierea apelului e tot atât de inimoasă: să strigați, fraților, din toate puterile că nu mai vrem să fim în sânul țării noastre robii națiilor streine. Aceasta să vă fie deviza, aceasta bătaia inimii voastre. Am suferit destul¹⁾.

Curcile ungurești ar fi trebuit să fie satisfăcute de recoman-
dațiunea făcută pentru uniune. Și totuși contele Teleki socotea
că în acest manifest se cuprind „principii condamnabile”, prin
care se poate tulbura „siguranța publică”. De sigur, iobăgia nu
era suprimată, iar țărani suporta încă singuri toate sarcinile și
toate necazurile țării. Nici fraza atât de sinceră: „acum avem
dreptul să cerem și noi pentru a primi răsplata meritată, după
atâtea suferințe îndurate dela un popor venetic și dela neamuri
streine” — nu putea s'o înghită guvernatorul Ardealului. Dar cu
deosebire hotărîrea fermă de-a storce drepturile „și cu vărsa-
rea sângelui” va fi tulburat liniștea nobilimei, care se pregătea
a-și prelungi dominațiunea și dincolo de imperiul lozincelor libera-
le. Teleki primise informația, că manifestul impricinat l-ar fi răs-
pândit un tânăr teolog, care se întorcea din institutul Pazmaneum
din Viena²⁾. Se adresează, deaceia, episcopului Lemeni, invitându-l
să facă o anchetă. În aceeași vreme însă ceru autorităților din
Ardeal să urmărească și să aresteze pe autorul manifestului. Po-
liția sâsească din Brașov a găsit într'adevăr două exemplare din
acest manifest la tânărul student dela politehnica din Viena, Ioan
Iuga, fiul fruntașului brașovean Gheorghe Iuga, care ținea atunci

¹⁾ *Ibidem*, pp. 71—73. Cfr. Iakab, *Szabadságharczunk*, pp. 81—82.

²⁾ Dr. Cor. Suciu, o. c., pp. 71 și 72 (notele). Autorul arată în mod convingător că nu poate fi vorba de „Pazmaneum”, ci de politehnica din Viena care avea studenți români din Ardeal.

în arendă domeniul Turcheș. Toate încercările de a storce dela curajosul tânăr numele autorului au fost însă zadarnice¹).

Manifestațiunile de soiul acesta sunt fenomene firești în sânul unui popor, căruia acum îi mijesc pentru întâia dată zorile libertății. Ele sunt mai curând sbucniri sentimentale, decât programe politice. Reacțiunea autorităților ungurești dovedește însă că și masele țărănești începeau a înțelege semnele vremii. De aceea se impune supravegherea lor atentă. Dacă pentru guvern și pentru fruntașii politici ai Maghiarilor înfăptuirea uniunii nu mai suferea vre-o îndoială, afișarea pe ordinea zilei a problemei românești era însă cu totul inoportună. Nobilimea ungurească va încerca, printr'o dărză atitudine, să perpetueze situația abia tolerată a poporului român, refuzând a-i recunoaște tratamentul de egalitate cu celelalte națiuni.

Sub impulsul evenimentelor nouă, ce se îngărmădeau de acum năvalnic și sub impresia manifestelor, al căror număr poate să fi fost mai mare, decât le cunoaștem astăzi, s'a produs fără îndoială așteptarea încordată a poporului român din Ardeal. Fruntașii neamului dospesc încă formulele de salvare, tineretul se frământă plin de generoasă insuflețire, iar în freamătul, care străbate masele țărănimii se resimte adierea primăvărată a libertății. Bărnuțiu e ocupat în Sibiu cu examenele de drept, nu are timp să urmărească gazetele și să frecventeze adunări. El privește totuși cu îngrijorare desvoltarea politicii naționale²): Dacă Românii își vor risipi puterile, cerând unul una, altul alta, rezultatul va fi o confuziune ca la turnul Babilonului. În chipul acesta nu vor putea isprăvi edificiul națiunii românești, stricat la 1437 prin uniunea celor trei națiuni. Nu trebuie să lucreze nimeni singur, de capul său, ci toți într'un gând „pentru că națiunea română toată e căzută și toată trebuie ridicată cu puteri unite“. Hotărârile luate să se razime pe opinia publică și să nu acționeze numai episcopii, ca la 1791 și 1842. Să se ceară naționalitatea română, cu toate drepturile politice, civile, municipale, bisericesti, școlare, cu un cuvânt: „ca să fie și națiunea română primită ca

¹) *Țara Bârsei* (revistă), Brașov 1929, Nr. 2, studiul dlui A. A. Mureșianu: „*Prefectura română a Țării Bârsei din 1848 și 1849*“, p. 129. Guvernatorul Teleki ar fi afirmat în adresa către marele județ al Brașovului, că în proclamație poporul a fost provocat „să refuze imediat serviciile urbariale și să se libereze cu forța brațelor lui“, ceea ce însă este o evidentă pervertire a textului.

²) Aurel A. Mureșianu, în *Transilvania* (revista Asoc.) 1921, Nr. 4, pp. 255—59. Scrisoarea către Iacob Mureșianu e din 7 Aprilie 1848. Nu putem preciza după care calendar e datată.

națiune liberă asemenea celorlalte națiuni, să aibă vieată politică și subsistență de sine și să nu stea Românii de aici înainte numai răzimați de Unguri, Săcui etc. ca gardul cel bătrân, al cărui pari au putrezit și nu poate sta fără proptele“.

În fine, Bărnuțiu insistă încă odată asupra părerii, că despre unirea cu Ungaria nu se poate vorbi, până când nu se aranjează chestiunea română și nu se decretează naționalitatea Românilor. După ce însă Ungurii amenință pe Împăratul cu războiul, dacă nu le acordă ministerele armatei și finanțelor, independente, el nu mai crede că Românii vor primi uniunea, expunându-se la eventualitatea să se bată împreună cu Ungurii împotriva Austriei.

Ideile lui Bărnuțiu ne sunt cunoscute din primul său manifest. După două săptămâni, la 7 Aprilie, le reafirmă tot așa de hotărît, deși le atribuie altora, pentru a nu se expune personal în cazul că scrisoarea i-ar fi fost interceptată de poliție. Astfel trebuie interpretată, credem, fraza, că toate acestea nu le scrie „ca cugetele sale, ci cum le-a înțeles dela aceia, care lucră în cauza aceasta“. Dar în Sibiu până la 7 Aprilie, nu se cunoaște o altă acțiune decât tocmai a sa și a tinerimii dela academia de drept. „Sfatul domnilor dela tezaurariat“ nu poate fi socotit drept acțiune, ci ca o tovărășie prețioasă pentru Bărnuțiu, care avea nevoie să-și controleze formulele politice în discuție cu oameni atât de cumpătați și pricepuți, cum erau Paul Dunca și Petru Man.

În ziua de 7 April Bărnuțiu primise o scrisoare dela un vechiu aderent, preotul Ștefan Moldovan din Pintic, care-l invita să pornească și el „cauza lepădării noastre“, adică a emancipării, revendicând o restituire integrală. Răspunsul lui Bărnuțiu este următorul: „Noi i-am scris, că suntem gata a porni, însă fiind acum toate lucrurile tulburate, ne temem că nu ne vor lua lucrul nostru înainte. Totuși ne vom înțelege și vom vedea cum și unde să cercăm lucrul“.

Bărnuțiu era prudent, dar se situa din nou pe linia integralității naționale. Formula sa rămâne aceeași, făurită nu din necesități ale momentului, ci din impulsurile unei credințe, care va rămâne o glorie a generației sale. Vedea clar, că numai înălțarea la rangul de națiune mai poate salva poporul român din Transilvania și de aceea stăruia a-i defini atribuțiile, fără să admită nici un compromis. Puțini din contemporani l-au înțeles de îndată. De aceea manifestul său nu are deocamdată răsunet în mișcările din Ardeal. Nicăieri nu-l întâmpinăm pe teren ca o revelațiune într'adevăr epocală. Săptămâni întregi vor trece încă, până când se vor convinge și cei mai apropiați comilitoni, că formula lui Bărnuțiu e singura demnă de poporul român la o cotitură atât de mare a istoriei sale.

EPISODUL DIN BRAȘOV.

Mișcările, care au avut loc în Brașov, în primele zile după prefacerile ungurești, constituie un episod deosebit în istoria frământărilor din primăvară. Cu drept cuvânt se întreabă Bărnăuțiu¹⁾, în 7 Aprilie, despre pornirile și tendințele Românilor de aici, „care totdeauna au fost cei mai lucrători și înflăcărați pentru uniunea română”. Întrebarea vrea să precizeze felul în care intenționează ei să-și inaugureze acțiunea, „numai de sine sau doară în unire cu frații lor”. Presupunem că Bărnăuțiu aflase ceva despre frământarea fruntașilor brașoveni și că tocmai de aceea se adresează lui Iacob Mureșianu, pentru a-i chema la solidaritate, spre a urmări, cu puteri unite, ceea ce el numește „scopul tuturor Românilor din toate cetățile și satele și din toate părțile Ardealului”. Atacul împotriva celor doi episcopi în legătură cu gravaminele populației române de pe pământul regesc se îndreaptă de asemenea împotriva acțiunilor separate, pe care le socotește cu totul inoportune.

Românii din Brașov se găseau atunci într'adevăr, în plină eferescență. Libertățile câștigate prin mișcarea din capitala Ungariei deschideau de-acum și pentru ei porțile strașnic zăvorite, la care bătuseră de atâtea ori zădarnic în anii din urmă. Procesul cu Sașii pentru „concivilitate” nu dusese la nici un rezultat. Dimpotrivă, a contribuit mai mult să invenineze relațiile dintre cele două popoare. Românii resimțeau cu îndoită amărăciune exclusivismul neînduplecat, care refuza recunoașterea unor drepturi elementare. De aceea revendicările ce le vor susține se îndreaptă din primul moment împotriva Sașilor. Știm că încă dela începutul lui Aprilie fruntașii brașoveni se agită, proiectând o acțiune comună a tuturor Românilor de pe pământul regesc, o nouă petiție către dietă, înzestrată cu mii de iscălituri, și o delegație de patru, care urma să se prezinte la noul guvern din Pesta și la monarh²⁾). Acest proiect nu a ajuns însă să fie realizat.

Totuși, în 6 Aprilie, Românii din Brașov s'au adunat în localul „casinei” spre a deșbate evenimentele. A doua zi s'au întrunit în număr și mai mare. Unii propun a se redacta îndată un memoriu, dar înainte de a lua o hotărâre cei adunați se împrăștie. Nici a treia zi nu au reușit a se pune de acord. Abia în 9 Aprilie au decis a adresa un memoriu „în ton loial” către conducerea orașului. Textul memoriului îl cunoaștem din Foaia pentru mințe, dar el nu se ridică la înălțimea epocii. Exprimându-și simțimintele de alipire către domnitor și patrie, petiționarii se arată

¹⁾ Aurel A. Mureșianu, în *Transilvania* 1921, Nr. 4, pp. 255—59.

²⁾ Dr. Cor. Suci, *Cum a fost pregătit 3, 15 Maiu 1848*, pp. 27—28.

tot așa de devotați și față de „constituția săsească“, dacă îi primește, bineînțeles, în cadrele ei. Unii au fost de părere ca memoriul să fie trimis guvernului, iar cei mai tineri pretindeau un ton mai energic. Alții însă nu s'au declarat câtuși de puțin de acord cu aceste propuneri.

Relatarea faptelor făcute de Barițiu e cam nebuloasă. Suntem însă în drept a presupune, că opozanții din casină erau adevărații reprezentanți ai Românilor din Brașov. Ei s'au prezentat în ziua de 11 April cu o delegație la judele regesc, iar în 12 April aceeași delegație a fost condusă de vreo 400 Români chiar în sfatul orașului. Purtătorul de cuvânt în ambele locuri a fost avocatul Ioan Bran. Dar în afară de o lungă și vehementă discuție în contradictoriu acțiunea nu ar fi dat nici un rezultat, dacă între timp, însăși Universitatea săsească nu ar fi hotărît, în adunarea generală din Sibiu, să integreze pe Români în drepturile asigurate locuitorilor de pe pământul crăiesc. Barițiu era nemulțumit de conținutul memoriului „născut mort“, care ar fi exprimat „principii greșite“, dar și de asistența din adunările casinoului („streini interesați numai de pungile noastre“). De aceea va fi refuzat avocatul Bran să prezinte memoriul amintit, preferând a-și expune numai verbal revendicările și a-le susține cu o masă de manifestanți, care au produs emoție și teamă¹⁾.

Revendicările Românilor le cunoaștem, nu din relatările lui Barițiu, ci din presa săsească și din raportul judeului Albrichts-feld²⁾. Ei cereau primirea imediată a mai multor Români în senatul orașului și a altor 50 în consiliul de o sută. Cereau de asemenea să fie primiți în garda civilă toți care posed cel puțin o casă în valoare de 500 florini. Gazeta săsească adaugă că Românii s'ar învoi bucuroși a forma un corp separat („Extracorp“).

Încă înainte de a se fi produs mișcarea din Brașov, „universitatea“ săsească hotărîse a acorda anume drepturi Românilor de pe pământul regesc³⁾. Schimbarea în atitudinea Sașilor a fost determinată, în primul rând, de evenimentele în curs. Trebuie să

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 30 din 12 April. Desfășurarea cronologică a acestor evenimente am stabilit-o după indicațiile cuprinse în *Gazeta*. Dar Barițiu greșește când afirmă că a treia întrunire dela casină a avut loc Luni și că deciziunea s'a luat Marți. Întrunirea a treia trebuie să se fi ținut Sâmbătă în 8 April, după ce însuși Barițiu spune că prima conferință a avut loc în 25 Martie vechiu, deci 6 April. *Sieb Wochenblatt* confirmă că delegația lui Bran s'a prezentat la „magistrat“ în 12 April (Nr. 31 din 17 April).

²⁾ *Tara Bârsei* (rev. Brașov), 1929, I, Nr. 2, p. 130. *Siebenbürger Wochenblatt* (Brașov), 1848, Nr. 31 din 17 April.

³⁾ T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, I, p. 209—10. Hotărîrea din 3 April nu o publică decât *Sieb. Wochenblatt* Nr. 31.

recunoaștem însă că acest reviriment este un fenomen, ce se poate observa și în alte cercuri săsești din Ardeal. Revista „Der Satellit” din Brașov publică în 28 Februarie răspunsul unui „Român unit” la o corespondență injurioasă pornită din Mediaș. Răspunsul nu e numai cumpătat, dar și demn și dibaciu, iar replica săsească, publicată în 20 Martie, ia la cunoștință rectificările obiective. Memoriul comunității săsești din Brașov¹⁾, redactat în vederea reformelor cerute de evenimentele în curs, cuprinde între altele și recunoașterea, că Românii trebuie primiți cu drept de concivilitate și egal îndreptățiți pe pământul „săsesc”. Acest memoriu din 30 Martie oglindește o stare de spirit alta decât în trecutul apropiat. La 1 Aprilie 1848 comitele Salmen comunică judeului din Brașov informația aflată din izvor vrednic de credință, că dispoziția Românilor din acel ținut ar inspira îngrijorare²⁾. Cauzele nemulțumirii ar fi mai multe: refuzul de a-i primi în funcțiunile magistratului, în consiliul comunal și în bresle; nepublicarea unei ordonanțe din 1847 a guvernului favorabilă pentru Români și în fine, impunerea deosebită a Românilor din Săcele. Răspunzând la această intervenție judele primar Albrichtsfeld arată că în timpul din urmă doi juriști valahi, Secăreanu și Gheorghe Ioan au petiționat pentru a fi primiți la secretariatul magistratului. Primirea lor a fost refuzată însă, din motivul că în sensul legii nu pot fi admiși în asemenea posturi decât indivizi aparținători națiunilor și confesiunilor privilegiate. În pofunda acestei hotărâri Românii au înaintat apel la guvern și la înalta Curte. Judele Albrichtsfeld își exprimă, cu toate acestea, părerea că ar fi mai recomandabil să se facă de bună voie unele concesiile decât ca ele să fie admise mai întâiu de Maghiari și impuse apoi națiunii săsești peste voința ei. Își reamintea de altfel faptul, că în ultima dietă a Transilvaniei fruntașii unguri au fost dispuși de-a aproba Românilor unele concesiile. Raportul judeului din Brașov se încheie cu constatarea, că el a propus „universității” încă în Decembrie 1847 să admită concesiuni pe seama Românilor, ca făcute din partea întregii națiuni săsești, urmând apoi să-le prezinte spre aprobare Curții. Aflând despre propunerea aceasta, conducătorii români s’au liniștit întru câtva.

Scrisoarea judeului din Brașov explică în chip autentic geneza hotărârii din 3 April 1848, deși „universitatea” declară că a luat-o în interesul dreptului și al civilizației, întru cât instituțiunile na-

¹⁾ *Der Satellit* (des Sieb. Wochenblattes), Nr. 27, din 3 April: „Aufnahme der Wallachen in den gleichberechtigten Bürgerverband des Sachsenlandes”.

²⁾ Art. citat al lui A. A. Mureșianu în *Țara Bârsei* 1929, I, p. 127 și urm.

țiunii săsești nu mai corespund cerințelor vremii. În tot cazul însă concesiile acordate în numele „culturii și moralității” înscamnă pentru Românii de pe pământul crăiesc prima izbândă în raport cu națiunile dominante. Concesiunile acordate sunt cuprinse în următoarele patru puncte¹⁾:

1. Se recunoaște pe seama Valahilor, fără deosebire de confesiune, capacitatea de a fi aleși membri ai comunităților săsești, cum și dreptul de a primi pretutindenea pe teritoriul Sașilor funcții și avansări în oficiile comunale și districtuale, sub aceleași condițiuni, care există în privința aceasta pentru Sași.

2. De asemenea nu e împiedecată primirea de ucenici valahi la meșteșugurile conduse de Sași și nici intrarea în asociația Sașilor, dacă întrunesc toate condițiile de care depinde primirea ucenicilor și îndreptățirea de a exercita vre-o meserie, fără a se mai lua în considerare deosebirea de naționalitate.

3. Pentru fiecare biserică ortodoxă valahă se va detașa o porțiune canonică din terenele comunei, dacă există. Dacă pământul necesar lipsește și comuna nu-l poate achiziționa nici prin cumpărare, să se dea preotului pentru îmbunătățirea veniturilor sale, în locul porțiunii canonice, o leafă potrivită din casa alo-dială.

4. Preoții neuniți să primească aceleași favoruri personale pe teritoriul Sașilor, de care se bucură preoții celorlalte religii re-cepte.

Concesiunile acestea nu rezolvă nici pe departe complexul de revendicări susținute de Români în ultimele decenii. Ele se feresc cu grije de a recunoaște măcar în principiu egala îndreptățire ce-rută cu atâta insistență și recunoscută în parte chiar de Curtea din Viena. Sublinierea termenului de „pământ săsesc” echiva-lează cu un refuz de recunoaștere a principiului egalitar. De aceea se evită a se vorbi de „concivilitate”, pentru a nu depăși inten-țiile dozate la strictul necesar. Vor, evident, a câștiga timp și a calma spiritele.

Nu știm dacă avocatul Ioan Bran își va fi impus aceste rezerve față de hotărârile universității săsești. Acțiunea sa încreștează, e drept, oarecare succes, fiindcă sfatul orașului primește în cu-rând patru tineri români ca practicanți²⁾. Alegerea în senat a membrilor români se amână însă și evenimentele ce se rostogo-lesc vertiginos o vor lua dela ordinea zilei. În Brașov se produce totuși o împăcare momentană. Mulți Români intră în gărzile ci-vile, organizându-le împreună cu Sașii. După informațiile păstrate

¹⁾ T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, I, p. 209—10.

²⁾ *Tara Bârsei*, 1929, I, p. 132.

se pare, că asemenea gărzi comune s'au constituit și în alte centre, spre pildă în Mediaș și în Mercurea. În localitatea din urmă a fost invitat să intre ca funcționar la primărie tânărul jurist Ilie Măcelar¹⁾).

Dela început Barițiu urmărește cu oarecare neîncredere acțiunea Românilor din Brașov. El înregistrează totuși glasurile, care se ridică pe urma acțiunii lui Bran. Când gazeta săsească locală recomandă conaționalilor abandonarea urei, împăcarea cu spiritul timpului și toleranță reciprocă, *Gazeta observă*²⁾ că și între Români există unii, care pipăie ca Toma și tot nu cred, „care cu toate drepturile date se țin ca fără ele“, temându-se să nu fie despoiați din nou și care nesocotesc experiența, că nu hârtia sau pergamentul scris și sigilat solemn ar fi adevăratul scut al drepturilor omenești, „ci singura neadormita priveghere și apărare a acelorași de mintea, ochii și brațele respectivei nații“. Raționamentul lui Barițiu așternut pe hârtie ca să profite toți Români de ocazia prielnică ce se oferea pentru organizarea forțelor, este o îndrumare politică de cel mai mare preț. Ziaristul inspirat găsește chiar expresiile potrivite pentru a împărtăși îndemnuri de palpitantă actualitate: națiile sunt datoare a sta deștepte, a priveghia, a striga, a protesta, a nu suferi călcarea de drepturi. Dacă o sufăr, vina zace numai în nepăsarea și în indiferența lor. Noi, Românii, încă să mai desbrăcăm pe viitor frica, prepusul, bănuiala. Să avem însă ochi mai deschiși. În deșert ne certăm cu cei din mormânt, „acuma să căutăm nainte, departe nainte“. Cu un cuvânt, a trecut timpul privilegiilor, dreptul popoarelor rezidă în forța lor spirituală și fizică, iar voința de libertate în hotărîrea neînfrântă și nu în inezisabile argumente istorice. Aluzia din urmă ne face să ne gândim nu numai la avocatul Ioan Bran, pierdut în lungi discuții istorice cu prilejul demonstrației din Brașov, dar și la manifestul lui Bărnuțiu, care, întemeiat tot pe argumente istorice, revendică restituirea în drepturi a națiunii române.

Câteva zile după ce își îngăduie aceste reflexii, Barițiu înregistrează articolul gazetei ungurești din Cluj, în care hotărîrea universității săsești e supusă unei critici violente, deoarece numai Dieta ar fi fost îndreptățită a recunoaște Românilor asemenea drepturi³⁾. *Gazeta* reia polemica, într'un număr viitor⁴⁾, dar numai indirect și afirmativ după niște corespondențe particulare.

¹⁾ Dr. Cor. Suciu, *Cum a fost pregătit 3, 15 Maiu 1848*, p. 27 și *Gazeta de Trans. 1848*, Nr. 30 din 12 April.

²⁾ *Gazeta de Trans. 1848*, Nr. 30. din 12 April.

³⁾ *Gazeta de Trans.*, Nr. 31 din 15 April.

⁴⁾ *Gazeta de Trans.*, Nr. 32 din 19 April.

Obiecțiunile sale sunt singurele, care conțin o apreciere critică a hotărîrilor din 3 April 1848. În rezumat ele sunt următoarele: denumirea de „pămînt săsesc” e prejudicioasă pentru Români; nația săsescă nu a fost îputernicită de nimeni a împărți drepturi. Românii de pe pămîntul crăiesc au avut totdeauna deopotrivă drepturi cu Sașii, pe care însă aceștia le-au uzurpat, încît dacă universitatea restituie pe Români în dreptul lor, ea recunoaște uzurpația nedreaptă. Drepturile acordate sunt insuficiente, se cer mai multe și bine specificate. În fine, precum universitatea nu a fost îndreptățită a lua drepturile Românilor, nu e competență nici a le acorda. Prin urmare, dieta trebuie să anuleze o astfel de hotărîre și să reazeze pe Români în toate drepturile ce li-se cuvin.

Aprecierile acestea le face Gazeta târziu de tot, la 1 Mai 1848. În parte îndreptățite, ele au fost totuși depășite între timp de evenimentele în curs. De aceea Barițiu însuși se vede nevoit a se justifica oarecum, fiindcă le-a dat atenție și apelează: „să părăsim aceste dispute, cînd avem alte trebi mai mari”.

Pentru a putea aprecia pe deplin importanța politică a actului dela 26 Aprilie trebuie adăugate încă următoarele fapte:

În 23 Aprilie comunitatea din Brașov hotărî¹⁾ ca pe viitor alegerea acestei corporațiuni să se facă pe un timp determinat de către toți locuitorii, care au drept de cetățeni. Să fie considerați cetățeni toți cîți dispun de o proprietate în valoare de 700 fiorini sau care au un venit permanent. Senatorii orașului să se aleagă din comunitatea întreagă, fără nici o candidare.

Evident, se încerca a se pune în aplicare hotărîrea principiară a universității, deși restricțiile ei constituiau o nouă piedecă pentru acordarea de drepturi. Față de această dovadă de bună credință a „judelui mare” din Brașov ne lipsesc însă dovezile despre o atitudine similară în alte regiuni ale pămîntului crăiesc. Ne lipsește și actul prin care universitatea ar fi trebuit să aducă la cunoștință guvernului, Dietei sau Curții din Viena motivele hotărîrii dela 3 Aprilie. Din lipsa acestor acte suntem în drept a concluda, că universitatea nu considera necesară o aprobare nici din partea Dietei, nici de către Curtea din Viena. Punctul acesta de vedere era reprezentat și de Români în memoriile și reclamațiile din anii precedenți. Lipsesc, de asemenea, și instrucțiunile către organele locale din cuprinsul pămîntului crăiesc, pentru aplicarea practică a hotărîrilor date. Fără de actele acestea nu putem aprecia sinceritatea intențiilor săsești. E adevărat că la începutul lui Mai o personalitate marcantă a Sașilor, profesorul Konrad Schmidt, cerea într-o adunare din Sibiu, să îmbrățișeze pe

¹⁾ *Tara Bârsei*, 1929, I, p. 132.

Români ca a patra națiune¹⁾). În mijlocul verii aceleiași an profesorul I. K. Schuller, autorul cunoscutei cărți de polemică îndreptată împotriva revendicărilor românești, declară „dreptul rațional” ca un bun comun, „care i se cuvine fratelui meu român din veacul al 19-lea tot așa de bine, ca și Ungurului, Sasului”. Apelul ce-l adresează către conducătorii poporului săsesc²⁾ e un strigăt plin de sinceritate, din nefericire unicul în primăvara iertătoare a poporului românesc: „Dați-i zor, ca statutul ce l-ați acordat, să devină adevăr și să rămână adevăr”. Sașii trebuie să se lapede de prejudecățile veacurilor anterioare în privința Românilor. Să fie obiectivi și drepecți. Dacă nu vor fi, „statutul vostru rămâne sămânță de nemulțumire și desbinare, și nu a înțelegerii și păcii”.

Acțiunea politică dela Brașov a rămas astfel limitată la o izbândă cu caracter local și de valoare problematică. Reintegrarea în drepturi pe teritoriul crăiesc putea constitui o revendicare serioasă numai dacă sistemul celor trei națiuni ar fi dăinuit și pe mai departe, adăugându-i-se Românii ca a patra națiune. Așa își închipuiau unii streini soluționarea problemei românești din Transilvania. Dar formula aceasta nu era depășită numai de lozincile timpului, ci și irealizabilă și, mai ales, ar fi creat din nou o situație de inferioritate poporului român. De aceea Bărnuțiu revendică recunoașterea Românilor ca națiune și dreptul de a-și hotări singuri soarta. El apreciază patriotismul Brașovenilor și caută să-i câștige pentru formula sa. De sărbătorile Paștilor, deci înainte de 23 Aprilie, pleacă la Brașov și se sfătuiește atât cu bătrânii cât și cu tinerii de aici. Papiu Ilarianu pomeneste³⁾ numai pe protopopul Popasu și pe avocatul Bran, dar Bărnuțiu se va fi consultat și cu cei mai tineri, între care menționăm în deosebi pe Constantin Secăreanu și N. Orghidan, care au fost însărcinați mai târziu să organizeze prefectura Brașovului. Obiectul acestor consultări a fost solidarizarea tuturor Românilor în vederea acțiunii politice. Amănunte despre rezultatul la care au ajuns nu avem, credem însă că s’au înțeles deplin. Din acest moment Ioan Bran și Brașovenii săi devin colaboratori nedespărțiți ai acțiunii lui Bărnuțiu, iar Popasu se însărcinează a îndupleca pe Bănățeni să se solidarizeze cu acțiunea politică a Românilor din Ardeal.

Episodul din Brașov ia, în chipul acesta, sfârșit, fără să fi lămurit noile raporturi cu Sașii. Istoria a pierdut, poate, o pagină de chinuitoare frământări, Bărnuțiu va câștiga însă luptători de seamă pentru acțiunea sa politică.

¹⁾ *Hundert Jahre sächsischer Kämpfe*, p. 179.

²⁾ *Transsilvania* (revista germană din Sibiu), 1848, Nr. 51.

³⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom. II*, p. 124.

CAPITOLUL II.

LUPTA PENTRU PROGRAMUL POLITIC.

Abia după patru săptămâni de frământare începe situația politică a Românilor din Transilvania să se cristalizeze. De o parte Bărnuțiu și Brașovenii se pun de acord în ce privește fixarea atitudinii lor față de problemele zilei. Ei reprezintă pe conducătorii maturi ai viitoarei acțiuni politice și totuși programul lor se dovedește a fi cel mai radical. Tineretul din Blaj, Târgul Mureșului și din Munții Apuseni de altă parte se solidarizează de asemenea, reunindu-și eforturile. Obiectivul lor imediat este să inaugureze acțiunea pentru afirmarea politică și odată cu aceasta să stabilească un program precis al revendicărilor naționale. Între aceste două curente, există o deosebire nu numai în privința tacticii de urmat, dar și în privința fondului însuși al revendicărilor. Tineretul nu se avântă atât de departe cu gândul ca Bărnuțiu, ci dibuște încă în căutarea țintelor sale politice. O poziție cu totul deosebită ocupă redactorii presei române. Timoteiu Cipariu și George Barițiu, al căror cuvânt trage greu în cumpănă, deoarece au autoritatea de îndrumători ai opiniei publice. Fiecare din ei însă bate drumuri proprii. Pe față Barițiu nu îndrăznește să dea dintru început un program, ci se mărginește să facă o analiză a situației, din care se degajează în concluzie și o atitudine. Cipariu însă atacă miezul problemei românești, încercând să fixeze nu numai cadrul revendicărilor politice, ci și linia de acțiune a Românilor din Ardeal. De aceea socotim că înainte de a urmări mai departe mersul mișcării, trebuie să ne oprim un moment pentru a cunoaște aceste păreri.

Cipariu și-a desfășurat punctul de vedere într-o serie de articole, pe care le-a tipărit în „Organul Luminării“, în April 1848. E cu neputință să presupunem că nu a cunoscut până în acel moment manifestul lui Bărnuțiu. Mai de grabă părerile sale pot fi considerate ca o polemică îndreptată împotriva lui Bărnuțiu. I s'ar face însă o mare nedreptate, dacă am socoti că era influențat de episcopul Lemeni sau de resentimentele provocate în urma jignirilor primite în cursul procesului lemenian. De asemenea,

nu poate fi pusă la îndoială nici puritatea simțimentelor sale naționale. Cipariu însoțise, e adevărat, pe episcopul său la Cluj în ultima decadă a lunii Martie, luând contact cu unele cercuri ungurești. I se va fi îngăduit poate să fie de față și la conversațiile politice, pe care le-a avut Lemeni în capitala Ardealului. Asupra acestor întrevederi însă nu avem informații lămurite și în tot cazul Cipariu ca în toată viața sa, nu se va fi lăsat covârșit nici acum, de pretențiile maghiarismului cutropitor. Vizita la Cluj i-a dat însă fără îndoială prilej să cunoască mai de aproape intențiile Ungurilor și să judece mai realist raporturile lor cu Curtea din Viena. Va fi aflat deci că opoziția față de uniune nu are nici o șansă de reușită, că nici Curtea din Viena nu o mai poate împiedeca. De aceea a tras consecințele firești ale acestei situații date și s'a hotărât să pledeze pentru acceptarea uniunii ca platformă a politicii române. Dar pledoaria sa nu e de loc îndemânatică. Nici primul argument, pe care-l aduce în favorul uniunii nu e tocmai fericit: un stat cu cât e mai mic, cu atât e și mai neputincios; folosul și necesitatea uniunii, sub acest punct de vedere, nu ar putea fi trase la îndoială nici chiar în cazul că Ungaria ar fi rămas cu forma constituției sale anterioare. Al doilea argument dă însă intru câțva de gândit: Transilvania are o fizionomie politică deosebită, o poziție „stângace și împedecată“, fiind împărțită între mai multe naționalități inegale în ce privește drepturile și datoriile cetățenești, minoritățile având privilegii, iar majoritatea tânjind în sêrvitute. În urmare ea nu-și poate eluipa sub regimul actual o stare mai bună, și nici regimul nu și-l poate modifica fără sguduiri adânci datorite naționalităților interesate. Românii din Ardeal au luptat și în trecut, fără succes, pentru a dobândi drepturi politice și naționale. Îndeplinirea uniunii e indiferentă pentru ei, din acest punct de vedere. Totuși, e adevărat, că prin ea se consolidează naționalitatea ungurească, amenințând să oprească sau să înghită celelalte naționalități. După 15 Martie eventualitatea aceasta a încetat însă de a mai prezenta o primejdie. Principiile nouă umanitare exclud de acum orice distincție între naționalități, clase și confesiuni, în afară de un singur caz, al limbii oficiale. Naționalitatea maghiară, căreia în conformitate cu tradițiile istorice și politice i-se cuvine întâietatea, a câștigat limbii sale dreptul de limbă oficială în administrația publică și în școlile mai înalte. Orice stat trebuie să aibă o limbă oficială, dar unde există mai multe naționalități, iar culturile sunt diverse, școlile elementare și cele teologice pot întrebuința altă limbă. Intoleranța din trecut a Ungurilor trebuie să înceteze; o pretinde înțelepciunea politică, binele public și drepturile personale înseși, innăscute tuturor națiunilor, ca și în-

divizilor. Astfel și întru cât îi privește pe Români, uniunea cu Ungaria e de dorit să se realizeze. Fără Ungaria îi amenință mai mare primejdie, decât cu ea, deoarece 1.272.782 Români din Ungaria se pot desnaționaliza mai ușor decât trei milioane în Ungaria unită cu Ardealul. Nu încapă îndoială că printr'o lege specială se vor garanta tuturor naționalităților drepturi deosebite, dacă nu în Dieta de acum, dar de sigur în adunarea, care va reprezenta „întreg poporul Ungariei“. Aceasta e o condițiune indispensabilă a bunei înțelegeri între națiuni. La sfârșitul acestui întâiu articol Cipariu adaugă, că dorința Ungariei este ca Principatele Române adoptând instituțiuni liberale asemănătoare să dea mâna cu Ungaria, pentru a lupta în potrive absolutismului, ce amenință libertatea Europei.

În articolul al doilea și în cel următor Cipariu reia problema uniunii. Face însă distincție între intențiile Ungurilor liberali din Ardeal și între conservatorii, care ar dori să salveze din naufragiu măcar o parte din bagajul vechilor privilegii și prerogative. Primii vreau o țară, o constituțiune, conservatorii vor numai o ficțiune: o țară cu menținerea provinciei denumită Transilvania, cu două constitutii, cu trei națiuni și cu toate privilegiile lor, cu un cuvânt „un stat în stat“. E puțin probabil ca Ungaria, care cu o lovitură a ras toate privilegiile din trecut, să primească injoncțiunile conservatorilor. Uniunea, după părerea sa, nu mai e o idee, ci faptă. Ea are forța unui torent, căruia nu i se poate opune nici Sasul, nici Românul. „Uniunea e o necesitate care ne răpește mai mult, decât ne lasă în voie. Aspectele sunt de atare, că vrem nu vrem, trebuie să ne unim“. De aceea datoria Românilor este a îngriji să nu-i apuce prin surpriză torentul, să-i atragă în vârtej și să-i înghită fără scăpare. Dacă uniunea s'ar îndeplini numai de formă, atunci nu ar ezita nici un moment a pretinde drepturi egale cu națiunile privilegiate, nu pe hârtie numai, niște petece și accesorii, ci ca națiune. Geniul timpului sau forța evenimentelor ar spulbera din calea libertății popoarelor orice stavilă, cătuși și incuietori. Indreptându-se către cineva, care nu poate fi decât Bărnuțiu, se mărturisește a fi miop, deoarece nu vede nici cea mai mică deosebire între situația Românilor ca națiune în Transilvania sau ca „parte a poporului Ungariei“. Drepturile ar fi identice, cu aceleași dificultăți și cu primejdie asemănătoare sau mai mică pentru limbă. Deosebirea ce ar exista, e că înainte de a deveni națiune privilegiată în Transilvania, Românii ar avea să poarte luptă îndelungată cu rivalitatea celorlalte naționalități, în timp ce „prin adevărata uniune cu Ungaria toate acestea se pot câștiga și mai ușor și mai curând“.

Cipariu își exprimă prin urmare părerea că Transilvania nu poate să obțină importanță politică, decât unită cu Ungaria sau

contopită cu ea. Dacă ar rămâne separată, e în afară de orice îndoială că timp îndelungat ea va înfățișa un teatru al rivalităților și împărechierii dintre națiuni. Luptele acestea nu se pot împăca decât prin uniune și numai prin ea se poate realiza aici dorul întregii Europe civilizate și necivilizate: libertatea, egalitatea și frățietatea. Uniunea constituie și temeiul unei mai mari solidarități naționale, ba chiar și a celei religioase. Afirmatiunea aceasta a lui Cipariu pare un paradox, dar el se gândește la frontiera ce desparte în două pe Românii de pe versantul apusean al Carpaților, separând pe ardeleni de ungureni și bănățeni. Această despărțire e o calamitate publică pentru națiunea română, izvorul neputinței și pricina de căpetenie, pentru care nu s'a putut ridica dela pământ. Interesul adevărat al Românilor este a se uni din toate puterile, spre a înlătura aceste piedeci și spre a deveni un popor cu o unică lege. Un popor: unindu-se Transilvania cu Ungaria; o lege: lăsând pentru conștiința fiecărui Român cele patru puncte care despart pe ortodocși de uniți, pentru a fi crezute de cei ce se simțesc îndemnați de convingerea lor lăuntrică, fără să se mai ridice prin această părete despărțitor în mijlocul fraților. De aceea tendința tuturor Românilor din Dacia Apuseană trebuie să fie: un popor, o lege, cu deplină libertate, egalitate și frățietate.

Ca popor Românii au înainte de toate dreptul și datoria a-și păstra și apăra naționalitatea. Dreptul acesta ni-se cuvine ca oameni, el derivă din dreptul libertății umane. Reclamându-l pentru noi îl recunoaștem din toată inimă tuturor celorlalte naționalități, în temeiul egalității. Precum în viața religioasă, ca creștini toți suntem frați, tot așa și în domeniul politic trebuie să se înfrățească nu numai persoanele singurate, ci și naționalitățile. Cine nu recunoaște aceste trei principii axiomatice, care caracterizează spiritul Europei civilizate, e barbar, tiranic și nu mai are loc în sânul națiunilor luminate. Dar de acest drept e strâns legat și dreptul de a ne păstra și apăra limba națională. Prin limbă Românul e în comunicațiune nu numai cu prezentul, ci și cu cel mai glorios trecut, al străbunilor romani, al popoarelor latine și al celor mai vechi locuitori ai Daciei.

În al patrulea și ultimul articol Cipariu discută perspectiva ce se deschide prin uniune acestor drepturi, fundamentale pentru oricare popor: naționalitatea și limba. Națiunea ungară simte prea bine marele moment al acestor drepturi, pentru care s'a luptat atât de îndelungat. Se cuvine deci a recunoaște și celelalte naționalități, fiindcă numai în acest chip gloria Ungariei va fi adevărată și deplină, iar înfrățirea popoarelor pecetluită. Garanțarea lor din partea națiunii ungare e necesară pentru a îndepărta bănuielele nu neintemeiate, pe care le-au deșteptat unii prea

zeleşti naţionalişti maghiari în sânul altor naţionalităţi. Ea are obligaţia de a asigura pe celelalte neamuri, că le va respecta ca pre sine însăşi. „În cuvântul nobilei Ungarii, pronunţat înainte de înfiinţarea uniunii, naţionalităţile vor găsi mai mare crezare, decât în jurămintele politice, ce se ţin numai de azi până mâine“. Asigurate odată aceste drepturi, încă în cea mai apropiată Dietă a Transilvaniei, se va întocmi pentru Români un fel de „magna charta“. Fără o asemenea garanţie toate celelalte drepturi obţinute prin uniunea cu Ungaria ar rămâne insuficiente şi neroditoare, iar uniunea însăşi problematică.

Articolul de lege privitor la Românii din Transilvania ar urma să aibă după Cipariu următorul text: 1. Naţiunea română se resţabileşte în drepturile politice şi municipale comune celorlalte trei naţiuni recipiate ale Transilvaniei. 2. Legea greco-română se recunoaşte ca religie recipiată fără distincţiune între unită şi neunită, asemenea celorlalte patru religii recipiate până acum în Transilvania. 3. Deputaţii români iau loc în Dieta actuală a Transilvaniei şi pe viitor în a Ungariei ca reprezentanţi ai naţiunii române.

Părerile acestea ale învăţatului canonic dela Blaj au fost primite cu oarecare rezervă în cercurile politice ale Românilor din Transilvania. Doza de încredere, ce o avansa noului regim unguresc, depăşea simţul politic românesc întemeiat pe experienţa unor secole îndelungate. Pledoaria pentru uniune, de altă parte, trebuia să suscite discuţii serioase chiar şi în rândul acelora, care nu considerau problema aceasta drept punct arhimedic în politica Românilor ardeleni. Totuşi proiectul său de lege reprezintă o contribuţie serioasă pentru clarificarea situaţiei politice. Dacă Ungurii din Ardeal s'ar fi dovedit mai clarvăzători şi ar fi acceptat atunci o discuţie pe această bază, evenimentele ar fi luat poate un alt curs. Dar nici un om politic ungar n'a găsit propunerea moderată a lui Cipariu vrednică să fie examinată. Concesiunile largi în privinţa uniunii vor fi fost făcute pentru a convinge censura să admită publicarea proiectului de lege pentru naţiunea română, dar nici ele nu au fost în stare să determine măcar o discuţie în jurul problemei româneşti. De aceea articolele lui Cipariu nu trebuie bagatelizate. Ele au o importanţă deosebită, fiind-că exprimă prin condeiul celui mai ilustru cărturar român credinţa nemărginită în puterea noilor principii politice şi în aceeaşi vreme, mărturisindu-se împăcat cu ideea statului ungar întregit, oferă platforma pentru o transacţie sinceră şi durabilă. El riscă să fie desavuat de opinia publică românească, dar dovedeşte odată mai mult lipsa de înţelegere a conducătorilor maghiari din Ardeal pentru realităţile politice. Cipariu s'a convins de aceas-

ta încă în răstimp ce își scria articolele, constatând unele observațiuni ciudate ale gazetei ungurești din Cluj.

Atitudinea lui Barițiu în ce privește programul de acțiune politică și mai ales problema uniunii este mai puțin fermă. În afară de câteva note scurte și de corespondențele primite despre mișcarea politică în deosebite regiuni și centre, el se ocupă de uniune în mai multe articole tipărite în Foaie, în cursul lunilor April și Mai. În numărul dela 3 April (22 Martie v.) caracterizează uniunea ca „reformă a reformelor“, deoarece ce va sguđu raporturile politice și sociale ale tuturor claselor de locuitori din Transilvania. Ea nu este o unire ci, propriu zis, reunire, fiindcă a existat și înainte de 1526. Ungurii o doresc pentru a-și asigura nu numai „viitoriul genetic“, ci și preponderanța politică asupra celorlalte naționalități. Înfăptuirea uniunii va produce însă „multă durere de cap“. Problema ce se pune mai întâi este cum se va realiza uniunea, sub raport politic și juridic. Apoi, ce vor zice Sașii? Barițiu știe, că „în acest minut și bărbații națiunii săsești se arată aplecați“, dar cu condiția de a-și păstra statutele lor democratice republicane. El este de părerea că „cea mai bună constituție aristocratică din toată Europa nu poate fi așa bună cum sunt statutele săsești transilvane“. Cunoaște deci atitudinea pro-unionistă a Sașilor din Brașov și apreciază motivele pentru care condiționează ei primirea uniunii. După ce expune un istoric al tendințelor unioniste maghiare, arată că uniunea nu înseamnă primejdie pentru „naționalitățile genetice“, care sunt patru: Slavii, Ungurii, Românii și Germanii. Viitoriul acestora nu mai atârână de modificarea instituțiilor politice, ci numai de gradul culturii spirituale și dela păstrarea limbii lor în literatură, presă, școală, biserică și în familie. Pentru ca una din aceste patru națiuni să desființeze pe celelalte, ar urma ca ea să fie mult mai numeroasă și să izbutească a se ridica la cel mai înalt grad de cultură, în timp ce toate celelalte naționalități să fie lipsite de limbă literară și oprite, prin cele mai tiranice măsuri, a-și vorbi și cultiva limba. Condițiunile acestea sunt însă tot atât de imposibile în viitor, ea și a schimba cursul Dunării. Astfel cea mai mare violență, ce li-se poate aplica, este că oamenii de drept vor fi nevoiți să învețe mai bine noua limbă diplomatică. Dar și guvernul uman va fi obligat de morală și libertate a lăsa națiunilor școala, biserica, limba și literatura lor națională genetică, „ne mai fiind vorbă de politică“, iar legile și ordinele se vor publica în toate patru limbile milioaneilor.

În numerii 14, 15 și 16, din 17, 24 April și 1 Mai ai aceleiași reviste Barițiu reia discuția asupra atitudinii politice a Românilor transilvăneni. Evenimentele politice i-au găsit cam nepregătiți, deoarece nu au mai făcut politică până acum. Organul Lu-

minării îi facilitență însă sarcina prin articolele lui Cipariu, care reprezintă un „graiu cumpănitor“. Își pune, prin urmare, trei întrebări: ce au făcut înaintașii, ce făcu timpul prezent, ce mai rămâne de făcut. Încearcă astfel un istoric al luptelor politice naționale, apoi analizează punct de punct manifestul tinerimii maghiare din Pesta. Cu privire la primele 11 puncte, Românii din Transilvania declară în fața Europei, spune Barițiu, că independent de problema uniunii se vor alătura numai acelora, care vor apăra și realiza aceste drepturi sfinte, umane și politico-civile. Dacă însă concepția conservatoare ar ajunge din nou predominantă, menținând națiunile politice de până acum, în acest caz, Românii în temeiul dreptului de reciprocitate ar stărui din răsuputeri să se constituie un teritoriu propriu românesc din comitatele, scaunele, districtele și comunitățile, în care întrec cu numărul pe celelalte națiuni. În privința uniunii Barițiu recunoaște că Românii îi arată puțină simpatie deși ea pune în vedere cele 11 puncte. Prin fraza „noi însă de se va și realiza, nu-i ducem nici o frică“, Barițiu admite realizarea uniunii, sulevează însă în aceeași vreme și întrebarea, ce garanție oferă pentru păstrarea naționalității române. Răspunsul ne lasă să întrevădem două opinii împărțite: unii cred că nu mai avem nevoie de nici o garanție, nici nu mai avem nimic de făcut, deoarece timpul prezent a făcut totul pentru noi¹⁾. Românii se pot bucura de-acum de roadele principiilor sfinte ale umanității. Alții însă, care prețuesc viața națională mai pre sus de orice bun omenesc, sunt îngrijorați că nu își văd cătuși de puțin garantată pentru viitor naționalitatea. Barițiu combate o asemenea lipsă de încredere. Românii din Transilvania nu se pot desființa, decât în cazul că ar pieri națiunea întreagă, cu care ei stau în strânsă legătură frățască, genetică, literară și religioasă, dincolo de piedecile geografice și mai ales politice. Numărul mare ajunge ca dela 1848 înainte nimeni să nu se mai îndoiască de viitorul lor. Popoarele nu se pot desființa nici prin lovituri date năpraznic, și nici nu se pot omori prin moarte lentă. Secolul măsurilor tiranice a trecut, el nu mai revine niciodată. Barițiu crede atât de puternic în viitorul Românilor, încât e sigur că de nu ar mai face nimic, ei ar supraviețui totuși cel puțin o mie de ani. Dacă însă vor fi restituiți pe treapta egalității politice și sociale și vor alunga lenea, îi așteaptă un viitor atât de strălucit, pe cât poate fi viitorul unui popor așa de numeros, dăruit dela natură cu însușiri frumoase. Odată cu acordarea libertății tiparului să ne străduim a aduna fonduri, a întemeia tipografii și biblioteci în toate părțile, a pune premii pen-

¹⁾ Articolul în continuare, *Foaie p. minte*, Nr. 16 din 1 Mai (19 April v.).

tru cărți de școală, a răspândi limba prin cărți populare, până în păturile cele mai de jos. Libertatea implică firește și dreptul de a-și cultiva limba, pe care să nu ne fie rușine în viitor a o vorbi, scrie și ceti. Progresul și consolidarea națională în această privință atârnă numai de noi.

Principiul egalității, Barițiu îl vede aplicat nu numai în suportarea comună a sarcinilor și în desființarea iobăgiei, ci și în reglementarea întrebuintării limbii oficiale. Recunoaște limbii ungurești dreptul de limbă diplomatică, însă numai cu condiția să nu prejudice câtuși de puțin dreptul „naționalităților genetice”. Orice încercare de a desnaționaliza pe Românii din Ardeal reprezintă numai osteneală deșartă, luptă în contra naturei, totodată însă și în contra unei majorități genetice „foarte cumpănitoare”, luptă oarbă împotriva unei literaturi care nu mai poate apune. De aici rezultă că limba oficială în raport cu celelalte naționalități nu poate lua alt loc în Transilvania, decât pe cel deținut până acum de limba latină. Dincolo de această limită fiecare limbă își păstrează drepturile ei strâns hotărâte de natură. Respectul reciproc va promova frăția sinceră dintre popoarele transilvane. În privința aceasta Elveția poate servi cel mai potrivit model. În această țară încă există trei națiuni conlocuitoare, germană mai numeroasă, franceză și italiană. Fiecare canton își are administrația proprie în limba poporului, care e chemat să înțeleagă legile, debaterile, predicile și ordinele. În Dietă se întrebuintează printr'un consimțământ tacit limba germană, fără ca vreodată să se fi iscat ceartă. În urmare el propune pentru Transilvania următoarea reglementare: 1. În adunările ținuturilor și comunităților pur românești debaterile se vor ține numai în limba română; dacă sunt mixte se va vorbi în ambele limbi, iar comunicarea cu guvernul se face în limba oficială. 2. Toate legile țării se publică și în limba română, într'o traducere autentică. 3. Hotărârile guvernului, cum sunt rescriptele, decretele etc. se traduc în românește de traducători oficiali și se publică într'un buletin, cu textul paralel maghiaro-român. 4. În ținuturile locuite numai de Români sau mixte, funcționarii publici sunt datori a cunoaște și limba română, pentru a se putea înțelege cu poporul, „căci ei sunt pentru popor, iar nu poporul pentru ei”. 5. Limba de predare în școlile comunelor române, ca și în toate clasele dela Blaj și în seminarul ortodox din Sibiu, e numai cea română. Pentru instrucția limbii maghiare se va crea o catedră, pe cheltuiala Statului, la Blaj și la Sibiu. Regula aceasta s'ar respecta și în privința altor școli secundare sau academice, care s'ar înființa în ținuturile românești. Institutele școlare mai înalte ale Ungurilor și Sașilor vor avea de asemenea câte o catedră de limba română. 6. Limba ambelor biserici, unită și neunită este numai cea ro-

mână, exceptându-se corespondența autorității superioare cu guvernul.

Pentru a preciza egalitatea și libertatea pe teren religios Barițiu formulează următoarele puncte: 1. Alegerea episcopilor să nu mai fie limitată, nici „intrigată” ca până acum. Vacanța scaunelor să nu dureze mai mult ca un an. 2. In caz de treceri, biserica, școala și porțiunea canonică să rămână în proprietatea părții vechi. 3. Episcopii au dreptul și datoria a convoca în fiecare an sinoade bisericești, pentru a lua dispoziții în toate chestiunile interne ale clerului (disciplină, rit, fundații). 4. Sinoadele vor fi constituite din clerici și mireni, în proporție de jumătate sau cum se va afla de bine. Ele vor fi publice și nu se vor trimite comisari la ședințele lor. 5. Episcopia Făgărașului să fie scoasă de sub jurisdicția Strigoniului, pe care clerul și poporul român nu a recunoscut-o niciodată și să i-se restituie demnitatea de mitropolie. 6. Episcopia Sibiului să se declare independentă de mitropolitul din Carloviț și să nu fie oprită a se uni cu episcopiile românești din Ungaria sub conducerea unui mitropolit. 7. Episcopii români fără deosebire de rit să aibă scaun în Dietă, în aceleași condițiuni ca cel romano-catolic. 8. Clerul va fi plătit cu lefuri sau moșii. Dacă Statul nu și-ar lua această obligație, ar „lipsi pe toți de venituri” și ar lăsa pe seama comunităților să se îngrijească de cler, cum se întâmplă în „Nordamerica”.

Programul școlar îl schițează astfel: Să se înființeze școli comunale pretutindeni, fără întârziere, pe cheltuiala Statului. În județul Hunedorei și în districtul Făgărașului, arierate fiindcă sunt curat românești, să se întemeieze câte un liceu pentru Români. Liceul din Blaj să se înalțe la rang de universitate și pe lângă liceu și școală normală să se creeze și o școală tehnică cu cursuri de trei ani. În Abrud să se deschidă o academie montanică, iar în Brașov una comercială.

În fine Barițiu ridică o seamă de revendicări, care privesc pe Românii grăniceri: restituirea regimentelor în drepturile lor politice, dreptul de a-și alege singuri ofițerii, ameliorarea învățământului la școlile din Orlat și Năsăud, administrarea bunurilor grănicerești să nu se mai facă din Viena.

Rămâne în afară de orice discuție că programul lui Barițiu reprezintă opera unui om care cunoaște perfect necesitățile poporului românesc din Ardeal. În cei zece ani de gazetărie a trăit în destul nevoile, care se resimțeau în toate domeniile vieții. O singură obiecțiune i-s'ar putea doar face, că nu insistă mai mult asupra problemelor agrare, care se vor pune după desființarea iobăgiei. Rezerva aceasta se poate însă explica prin restricțiunile menținute încă de cenzură. În tot cazul ea rămâne o carență per-

manentă în politica generației dela 48, cu urmări dezastruoase pentru clasa țărănească. În alte domenii ale vieții românești, mai ales în cel bisericesc și școlar, Barițiu vede însă clar și arată mijloacele de remediere cele mai potrivite. Concepția sa politică însă e mai puțin fermă. Admite uniunea, fără a milita pentru ea. Se pare că tendința lui propriu zisă era să o excludă din preocupările momentane, deși nu mărturisește aceasta pe față. Totuși programul său e întocmit pentru eventualitatea uniunii cu Ungaria. Se alătură astfel punctului de vedere reprezentat de Cipariu și se deosebește de Bărnuțiu. Amândoi reprezintă până la adunarea națională o concepție ce s'ar fi putut pune de acord cu tendințele politice ungurești.

Atitudine lui Barițiu trebuie judecată însă și din alt punct de vedere. El nu-și abandonează părerile nici după Paștile anului 1848, când va fi avut ocazie să discute cu Bărnuțiu, dacă acesta a fost într'adevăr la Brașov. În Foaia din 8 Mai (Nr. 17 din 26 April v.) publică un manifest redactat afirmativ de un distins profesor de drept din Sibiu, după ce fusese discutat în niște conferințe româno-sase. Gazeta ungurească din Cluj atribue acest manifest profesorului Konrad Schmidt, care ar fi ținut și conferințele româno-săsești din Sibiu¹). Avem însă impresia că și această informație trebuie a se reduce la redactorul român, a cărui intrigă a reușit. Barițiu l-a publicat pentru a plasa anume idei familiare lui, în această epocă: confederația de popoare, uniunea ungară, patru națiuni cu drepturi egale în Ungaria unită, delimitarea cantoanelor cu populație cât mai compactă etnicește, dreptul de alegere „universal” la vârsta de 21 ani, după pilda din „Nordamerica”. Nu polemizează deci direct cu Bărnuțiu, ci continuă a susține păreri, care dacă nu îl contrazic, trec însă negreșit dincolo de linia de conduită recomandată prin manifestul din Sibiu. Barițiu, care admite că părerile sale pot fi „mult puțin unilaterale” însemnase în articolul din 5 April aceste observațiuni deosebit de interesante: „Iar de vor fi și unii între noi, cari cu mintea lor nalt cultivată, după un studiu îndelungat al constituției transilvane și al reportului nației române, care ca nație până acum stete afară de barierele aceleiași, se vor fi nălțat pe un punct, de unde în conformitate cu împrejurările prezente să fie în stare a ne lua de mână și a ne zice: veniți încoace, aici să stați, de aici să porniți, cutare să voiți, acestea să pretindeți nainte de toate, — ah, dacă se află între noi bărbați așa bine pregătiți, pătrunzători, inimoși, onorați cu încrederea poporului nostru, să iasă acuma la mijloc, acuma să ne arate calea dreaptă mântuitoare”. Evident că nu se gândește la Bărnuțiu, ci mai curând

¹) *Erdélyi Hiradó*, 1848, Nr. din 11 Mai (p. 299).

la Cipariu, ale cărui articole le recomandă călduros sau face poate aluzie la manifestul propriu, pe care însă nu a avut îndrăzneala a-l mărturisi niciodată drept produs al concepției sale politice.

Ambii fruntași aduc contribuții importante pentru lămurirea programului politic al națiunii române, deși sunt în divergență cu Bărnuțiu. Ei oferă opiniei publice fără indoială material prețios pentru a fi dospit și stimulează pe Bărnuțiu să reflecteze mai cu stăruință asupra propunerilor de făcut.

Procesul de clarificare progresează astfel, cu toate că August Treboniu Laurianu nu e mulțumit de loc cu ritmul mișcării. El scrie din București la 17 April lui Nicolae Bălănescu și abia își poate reține revolta pentru lipsa de acțiune a ardelenilor: „Dî ce tăceți? Nu mai șadeți! Sacrament! Porumbii nu vă cad fripți în gură! De ce sânteți așa de leneși? Acum e timpul de a lucra!” De sigur, privind dela distanță desfășurarea lucrurilor din Ardeal și mai ales citind primele dibuiri ale lui Barițiu, oricine și-ar fi format o părere puțin favorabilă despre capacitatea politică a fruntașilor noștri. De aceea Laurianu recomandă înainte de toate acțiune: să se adune, să vorbească, să facă cereri către universitatea săsească, către guvern, Dietă și Curte, în perfectă solidaritate. Cât privește programul, el face distincție între revendicările cu caracter bisericesc și între cele politice. Cere o singură „lege română”, fără deosebire de uniți și neuniți. Fără a se fi înțeles este prin urmare de acord cu Cipariu, dar mai explicit, deoarece cere pretinde desființarea unirii cu catolicii și întemeierea unei singure arhiepiscopii în Transilvania. Prevede tot asemenea, și ruperea legăturilor bisericești cu Sărbii, astfel că arhiepiscopia română ar urma să dispună de șapte episcopii sufragane: două în Banat, două în Transilvania și câte unu în Arad, Oradea și Cernăuți. Se gândea deci la întreg teritoriul locuit de Români în cuprinsul monarhiei habsburgice, pus sub jurisdicția arieiscopului și a unui „sobor universal românesc”. Pe teren politic Laurianu cere independență națională, egală cu ceea ce posedă Ungurii, Săcuii și Sașii. El crede că Românii pot să aleagă de îndată câte un deputat român din fiecare scaun săsesc. Legile pe viitor să se publice și în românește. Să se aplice funcționari români în toate oficiile, iar petițiile de orice natură să fie primite și în limba română. Acum e timpul de a activa scriind prin gazete și adunându-se „cu miile”, când nu mai există censură, iar „legăturile despotece” sunt slăbite. Dacă urmează să se învăluiească în tăcere, Românii sunt pierduți. „Uniți-vă între voi, Români, nu mai fiți desbinați. Fiți oameni”.

Un colaborator prețios se anunță, evident, care însă nu vede clar situația din Ardeal, din lipsă de informații, dar este, fără

îndoială, un om de acțiune și caută să scruteze viitoriul românismului până în depărtările cele mai ascunse¹⁾).

În ziua următoare, la 18 April, un fost elev al lui Bărnuțiu, profesorul Ioan Axente, aduce la cunoștința maestrului impresiile culese în București cu privire la mișcarea politică din Transilvania. Axente citise în Organul Luminării despre convocarea unei adunări la Blaj. Dacă însă guvernul permite întrunirea ei, el bănuiește că se va discuta uniunea cu Ungaria, cu care nu se poate împăca nicidecum. Căci deși legile nouă asigură țăranului o soartă mai bună, aplicarea lor în Transilvania rămâne problematică. Dar oare nu se va plăti prea scump, cu pierderea naționalității române, ameliorarea condiției țăranilor? Situația Românilor din Ardeal îi pare critică, deoarece, după părerea sa, în fruntea lor stau „oameni probați de trădători”. El se gândește la episcopul Lemeni, dușmanul pe care l-a combătut alături de Bărnuțiu. Dar nu se abține a critica și pe cei doi redactori ai gazetelor românești. Despre Cipariu crede că aspiră să fie numit episcop, de aceea se căciulește atât de mult la Unguri, iar cu privire la Barițiu se vorbește că ar fi cumpărat de Sași, de aceea nu a făcut nici o observație la hotărîrea universității cu privire la Românii din teritoriul regesc și a întrerupt publicarea unui alt articol politic, când ar fi fost mai indicat să-l continue. Părerile acestea sunt însă fără temei și după ce cunoaștem atitudinea lui Barițiu, trebuie să le considerăm și nedrepte. Axente face parte din cei mai devotați aderenți ai lui Bărnuțiu; de aceea mai are resentimente față de vechii adversari ai maestrului. El însuși recunoaște, că în chestiuni politice tinerii infocați și fără experiență fac planuri felurite, pe care cei mai copti la minte și mai moderați nu le aprobă. Un asemenea proiect îndrăzneț ar fi răscoala generală a Românilor din Ardeal, pentru a storce cu puterea din mîna streinilor drepturile ce li-se cuvin. El numește chiar cu numele pe câțiva, care s'ar pune bucuroși în fruntea mișcării: Elie Molnar în Țara Oltului, Ioan Mărgineanu pe Mureș, Constantin Roman la Reghin, Alexandru Bătrâneau pe Câmpie, Iancu în valea Ampoiului și Axente în ținutul Târnavelor²⁾.

Bărnuțiu va fi cetit cu mirare gândurile atât de avansate ale viitoriului prefect de legiune, care s'a dovedit, într'adevăr, cel mai aprig luptător, în cursul revoluției deslănțuite de evenimentele anului următor. Până să se ajungă la o asemenea soluție riscantă

¹⁾ *Omagiu lui I. Bianu*, București 1927, articolul subsemnatului: „Din corespondența dascălilor ardeleni în anul 1848”, pp. 156—57: „De ce nu vă gândiți mai departe?”

²⁾ *Op. c.*, pp. 162, 164.

trebuiau să se facă însă mai întâi toate încercările de a obține pe cale pașnică realizarea programului politic. La dreptul vorbind, fruntașii români nu erau încă înțeleși asupra unei proceduri solidare și nici nu căzuseră de acord asupra programului unitar. Se cunoaște însă acum părerea celor mai mulți și rămânea doar ca ei să se întrunească pentru a se explica.

GUVERNUL ȘI POLITICA ROMÂNEASCĂ.

Ațiunea pentru adunarea dela Duminica Tomii se intensifică prin urmare dela mijlocul lunii April, când elevii de liceu și apoi clericii dela seminarul teologic pleacă de sărbătorile Paștilor în vacanță și încep să imprăstie manifestul lui Pumnul. Guvernul aflase însă mai curând de intenția Românilor și de aceea îndrumază pe episcopul Lemeni să-i raporteze tot ce știe. Răspunzând, episcopul trimite textul manifestului, și observă că nu a izbutit să constate pe autor, cu toate acestea nu poate recomanda oprirea adunării, cu atât mai ales că este de temut, ca nu cumva înverșunându-se spiritele, să se abată pe o cale streină poate scopului de mai înainte¹). Nu știm exact ziua când răspundea episcopul Lemeni în acest chip. Dacă însă primim de autentic cuprinsul unei alte scrisori adresată aceluiași de guvernatorul Teleki, data se poate fixa între 13 și 14 April. În ziua de 16 April Teleki confirmă primirea scrisorii²), declarând că scopul său nu a fost niciodată să oprească națiunea română dela prezentarea cererilor și dorințelor sale la Dieta țării, ci dimpotrivă, dacă ele îi vor parveni pe cale legală, este gata a le primi și a le susține în măsura în care sunt drepte. Nu vede însă necesar a se ține în acest scop o adunare de popor, fiindcă îngrămădirea de mase brute inspiră totdeauna groază și nici conducătorii lor nu pot garanta să țină în frâu mulțimea. Evitând a lua măsuri violente invită pe episcop să se ducă în Munții Apuseni sau să trimită acolo pe un cleric de rang mai înalt pentru a liniști spiritele și a pune capăt adunărilor. Cât privește adunarea convocată la Blaj, guvernatorul

¹) Răspunsul se cunoaște din raportul guvernului ardelean către Cancelaria Aulică Transilvană (17 April 1848), publicat de Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, pp. 274—77. Iakab E. în *Szabadságharczunk*, p. 95 susține că manifestul lui Pumnul a fost răspândit prin corespondență (poștă) și prin tineretul școlar și că autoritățile au cerut ca redactorul lor să fie dat în judecată. Nu precizează însă nici o dată. Cf. Cor. Suciu, *Cum a fost pregătit 3. 15 Mai*, pp. 33—34.

²) Barițiu, *Părți alese din ist. Trans.* II, pp. 90—91 (după Iakab E. o. c., p. 110—111). Din raportul Curții Aulice însă nu reiese că Lemeni ar fi adus la cunoștință guvernatorului convocarea adunării.

Teleki declară că nu poate aproba o adunare de protopopi și delegați ai unor ținuturi, dar că forțat de împrejurări ar tolera-o. De aceea invită pe episcop să renunțe la ținerea ei sau să caute a reduce cât se poate mai mult numărul celor care vor lua parte la întrunire. Răspunderea pentru orice excese s'ar petrece, în urma agitațiunii făcute, privește pe episcop, care este invitat, în fine, a comunica informațiuni mai exacte cu privire la persoana, care a convocat adunarea și cu privire la modul în care au fost răspândite convocările.

Intervenția guvernatorului are importanță istorică, fiindcă din ea se poate descifra atitudinea oficialității față de problema românească. Este pentru întâia dată dela izbândirea libertăților, când guvernul se ocupă în concret de Români. În lumina concepției politice biruitoare ne-am fi așteptat ca guvernul ardelean să tragă consecințele inevitabile, acordând maselor mari de Români, cel puțin o toleranță generoasă spre a-și putea crea platforma necesară afirmării politice. Dar atitudinea contelui Teleki desminte o asemenea nădejde, deși nu poate fi învinuit de lipsă de înțelegere a spiritului timpului, fiind una din cele mai reprezentative figuri ale intelectualilor maghiari. Dacă se teme de îngrămădirea „maselor brute“, într-o adunare publică, el nu stă sub impulsul unor vechi prejudecii de natură conservatoare, ci își tradează resentimentele față de poporul român, care constituie cea mai mare parte a locuitorilor din Transilvania (qui potiorum incolarum Transylvaniae partem constituit¹⁾). În aceeași vreme Săcuii țin netulburăți o serie de adunări, iar tineretul maghiar se dedă zilnic la manifestațiuni sgomotoase în Cluj, în Târgul Mureșului și chiar în Sibiu, fără să inspire groază nimănui. Pe Români îi consideră însă turbulenți și primejdioși pentru ordinea publică, la cel mai neînsemnat gest ce-l schițează pentru a se încadra în noua viață. Manifestul lui Pumnul redactat în termeni cuviincioși și lipsit cu desăvârșire de tonul agitaric al timpului nu întâmpină nici o înțelegere în creierul conducătorilor maghiari, dimpotrivă, autorul său e căutat pentru a fi tradus în fața instanțelor penale. Episcopul Lemeni însuși, care nu are nici un amestec în acțiunea inaugurată, e terorizat și făcut responsabil de orice s'ar întâmpla la adunarea convocată pentru 30 April. Intenția guvernatorului reiese clar din toate acestea: de-a împiedeca orice acțiune politică independentă a poporului român și de a-i face cu neputință exprimarea revendicărilor politice pe planul izbândirilor din Martie. Dar guvernatorul nu rămâne izolat cu părerile sale. Ele au fost aprobate în întregime de consiliul guvernial, în ședința din 17 April și de Cancelaria Curții din Viena în raportul ei din 29 ale

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, p. 276.

aceleiași luni. Potentații din fruntea acestor autorități aparțin naționalității maghiare, aproape fără excepție. Ei păstrează aceleași sentimente față de Români ca înaintașii lor dela 1792 și repetă argumentația Cancelariei Aulice împotriva tendințelor noastre de emancipare dela 1834. Concluzia, întârziată însă de astădată, este de a împiedeca acțiunea românească și dacă s'ar redacta totuși o petiție, să întocmească lucrurile în așa chip, ca ea să nu se aducă în fața împăratului de către o delegație numeroasă, ci să fie prezentată de-a-dreptul Dietei ardeline prin intermediul episcopului. Cum însă în vremuri atât de tulburate o vorbă bună aruncată cu milă fătarnică nu poate strica niciodată, Cancelaria propune monarhului să asigure și pe Români, mai ales pe cei ortodocși, lipsiți până acum de drepturi cetățenești, că nutrește intenția de-a ușura soarta lor, creându-le o situație legală. În scopul acesta să se treacă în lista propunerilor regești ce vor avea să fie discutate la Dieta din Cluj, o mențiune, însă nu răspicată, ci numai implicită despre egala îndreptățire a poporului român cu ceilalți cetățeni din Transilvania. Să se amintească în deosebi numai despre înzestrarea neuniților cu drepturile, de care se bucură adepții celor patru confesiuni recunoscute¹⁾.

Propunerile acestea au fost depășite, firește, de rostogolirea evenimentelor, care n'au mai lăsat monarhului timp să ia dispozițiunile ce i-se recomandau. Nu trebuie uitat însă că în așa zisele „propuneri regești” adresate Dietei dela 29 Mai 1848 figurează de fapt o recomandățiune privitoare la Români redactată în sensul propus. Curtea acorda astfel conducătorilor maghiari deplină libertate în reorganizarea politică a Transilvaniei, neglijând cu totul dorințele Românilor. În acest punct conducătorii maghiari ai mișcării liberale sunt de acord cu guvernul, în așa măsură, că baronul Wesselényi²⁾ s'a văzut nevoit să ridice cuvântul și încă înainte de 1 Mai, să atragă luarea aminte a compatrioților săi asupra primejdiei românești.

Dar fără să mai aștepte aprobarea Curții, guvernatorul opri printr'un decret adunarea convocată, obligând pe episcopii ambelor biserici românești să interzică protopopilor a veni la Blaj, îngriindu-se în acelaș timp ca și deputații săteni să fie ținuți departe de adunare. Pentru a nu crea aparența că guvernul intenționează să închidă calea dela cererile îndreptățite și legale ale Românilor, li-se îngăduie libertatea a-și alege alt termen pentru adunare, dacă se va aduce din bună vreme la cunoștința guvernatorului. La aceasta însă episcopii nu pot convoca decât pe pro-

¹⁾ Papiu Ilarianu, *o. c.*, pp. 274—77.

²⁾ Kardos S. *Wesselényi M. II*, pp. 204—207. Apelul e din 12 April și a fost publicat în *Pesti Hirlap*, nr. din 15 April.

topopi și vreo câțiva indivizi mai inteligenți ai națiunii române, spre a se consulta, în prezența comisarului numit de guvern, asupra petițiunii ce vor să o prezinte Dietei.

Decretul purtând data de 17 April a fost expediat îndată, printr'un curier, episcopilor din Blaj și Sibiu. Lemeni se grăbi în urmare a încunoștința prin circulara din 18 April pe protopopi, despre oprirea adunării convocată pe Duminica Tomii și despre permisiunea de a ține totuși o întrunire la un termin ulterior ce li-se va comunica. Consistoriul din Sibiu ținu ședință în 19 April și hotări în lipsa lui Șaguna, plecat pentru hirotonie la Carloviț, să aducă la cunoștință protopopilor săi oprirea adunării dela Duminica Tomii și convocarea ei la Blaj pe data de 3. 15 Mai.

Stabilirea acestui nou termin a fost rezultatul unei înțelegeri care s'a realizat între Blaj și Sibiu. Întâmplarea făcea ca în momentul, când decretul guvernului sosi la Blaj, să se găsească acolo doi fruntași ai tineretului, avocații Ioan Buteanu din Abrud și Florian Micaș din Cluj. Amândoi luară parte la consultările ce s'au ținut pentru a stabili ținuta față de dispozițiile guvernului și pentru a hotări noul termin al adunării. Papiu Ilarianu știe de o divergență de păreri, ce se ivi cu privire la acest termin. Canonicii Cipariu și Rațiu împreună cu tineretul insistau pentru un termin foarte apropiat, episcopul și alții ar fi propus ziua de 21 Mai. Se pare că s'a ajuns repede la înțelegere, ceea ce reiese din împrejurarea că Lemeni în circulara sa nu numește terminul nou al adunării și că tinerii avocați însoțiți de doi profesori din Blaj, Pumnul și Grindeanu, au plecat încă în aceeași zi la Sibiu, pentru a face legătura cu consistorul bisericii ortodoxe. Opreliștea guvernului a fost, prin urmare, o lovitură neașteptată, care în loc de a descuraja pe fruntașii români a creat între ei o solidaritate ce nu existase mai înainte. În afară de înțelegerea stabilită între cele două consistorii bisericești trebuie subliniată în deosebi apropierea lui Cipariu de tineret și hotărârea tuturor de a proceda solidar în cauza națională. Episcopul Lemeni este de asemenea de acord și în Vinerea Paștilor (21 April) anunță pe credincioșii săi despre convocarea adunării naționale dela 3. 15 Mai, în înțelegere cu scaunul ortodox al Sibiului. Amândouă bisericile aduc, în fine, la cunoștință guvernului data nouă pentru care a fost convocată adunarea.

Luând act de toate acestea guvernatorul Teleki se adresează în 26 April din nou către episcopul Lemeni și către consilierul Moise Fulea, vicarul consistorului din Sibiu. El nu renunțase încă la ideea de a exercita influență asupra felului de manifestare a Românilor și de aceea încearcă încă odată să reducă proporțiile adunării, divizându-i după confesiune. Barițiu a remarcat tonul inadmisibil al adresei trimise lui Lemeni, în care își îngăduia nu

numai să stăruie din nou asupra cadrului restrâns ce trebuie să-l aibă adunarea, cu respectarea cea mai severă a ordinii publice, dar se limita și obiectul discuțiilor, care nu putea să fie decât petiția către Dietă, redactată cu moderațiune atât în ce privește conținutul, cât și termenii ei. Cerea în sfârșit un proces verbal amănunțit despre adunare. În adresa către consilierul Moise Fulea guvernatorul a ținut să repete toate acestea înjoncțiuni adăugând însă că adunarea Românilor ortodocși are să se țină la Sibiu, unde este reședința episcopescă, și în prezența unui comisar în persoana primarului din orașul Sibiu. Pentru-ca intervenția sa să fie cât se poate de umilitoare, Teleki pretinde ca petiția Românilor să fie prezentată numai de cei doi episcopi, excluzând astfel constituirea unei delegații mai numeroase¹⁾.

Evenimentele ce au urmat au dovedit în destul cât de greșită era această politică a guvernului din Transilvania. Dar vina pentru formarea dușmăniei ireconciliabile față de revindcărilor minimale ale Românilor nu i-se poate reproșa numai contelui Iosif Teleki. Noua conducere de nuanță liberală a Ungurilor merge exact pe aceleași urme, neglijând să stea de vorbă cu Românii, disprețuindu-i ca popor și respingând a limine o colaborare sinceră cu ei, în lumea ideilor nouă. Atitudinea aceasta se conturează încetul cu încetul în cursul lunii Aprilie și după adunarea dela Dumineca Tomii găsește expresie clară în articolele și în apelurile publicate de presa ungurească din Ardeal. Wesselényi contribuie la această campanie cu un articol răsunător tipărit în Pesti Hirlap la 15 April cu scopul să convingă nobilimea ungurească din Ardeal, că nu e chip să mai poată fi menținută iobăgia și că de aceea trebuie să se facă de îndată anumite ușurări țaranului. Nimic nu ar constitui o mai mare primejdie pentru constituția și naționalitatea maghiară, decât instigarea țăranilor împotriva nobilimii. Cea mai mare parte a țăranimii ardeleni e alcătuită din Români, iar elementul de căpetenie și puterea națiunii maghiare rezidă în nobilime. Lipsa de înțelegere a aristocraticului liberal se vede însă din încercarea lui de-a defini în ce anume consistă primejdia românească: „Nimeni nu o va trage aceasta la îndoială dintre cei ce știu, cât de puternică înrăurire pot exercita și exercită Rușii asupra Românilor de aceeași religie. Valahia și Moldova învecinate și-au aruncat ochii asupra Ardealului în planul lor copt demult, care se va pune probabil în curând în aplicare, de a înființa un regat român independent“. Concluzia sa este, prin urmare, că se pun în joc viața și averea Ungurilor din Ardeal, dacă se refuză țaranului libertățile acordate în Ungaria. E inutil să

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom. II*, p. 167 și urm. Cf. G. Barițiu, *Părți alese II* p. 89 și urm.

stăruim asupra marotei care-l chinue prematur pe Wesselényi, dar trebuie să subliniem imensul rău ce ni-l făcea cu aceste suspiciuni repetate fără de temei. Un alt liberal de marcă, Dominic Teleki, face apel către reprezentanții mai culti ai Românilor, cerându-le să oprească agitația pornită¹⁾.

Dar și acest generos bărbat politic se mulțumește a înregistra svonurile despre agitația dintre Români, în loc de-a examina mai de aproape posibilitățile ce li se deschid sub regimul libertăților și a arăta ce anume concesiuni e gata să le ofere politica nouă a Maghiarilor. „Lupi flămânzi” care vor să sfârtice patria, pentru a-și alimenta lăcomia nesăturată, îi numește pe „agitatori” români. Convingerea sa cea mai intimă este că în Ardeal cauza dreptății e asigurată și că Dieta va trebui să satisfacă atât pe Români cât și pe oricare cetățean al patriei. Nu dorește să se pună capăt mișcării românești, ci ca ea să fie dirijată de oameni cu cultură²⁾. „Și noi am fost, suntem și vom fi adicți ai desvoltării și mișcării libere, iar a refuza altora dreptul, ce-l revendicăm pentru noi, ar fi cea mai mare nedreptate”. Un preot maghiar din Ciombrud se adresează către clerul „cu buze valahe” din Ardeal invitându-l să nu grăbească ceasul libertății, prin mijloace forțate, căci el nu ar fi nici atât de mareț, nici atât de dulce, ca atunci când bate dela sine³⁾. Alt „patriot” maghiar se căsnește a convinge pe Români să nu ceară a fi declarați ca a patra națiune, deoarece, întârziind uniunea, riscă a pierde și celelalte libertăți. În fine, tocmai în ajunul adunării naționale organul liberalismului unguresc din Ardeal tipărește o pretinsă instrucție „secretă” capturată dela Sași, prin care se arată că trebuie a se încerca totul pentru a zădărnici uniunea și că în deosebi Românii trebuie îndemnați să ia lupta împotriva uniunii, câștigându-se unii cu bani, alții cu oferte de slujbe grase⁴⁾.

Este de prisos să arătăm că asemenea intrigi și falsuri, chiar dacă nu ar fi ticluite pe-de-a’ntregul, nu ating și nu înrăuresc câtuși de puțin acțiunea politică a Românilor. Corespondența lui Wesselényi publicată nu demult, ilustrează cu amănunte nouă acest ioc politic, menit să înlăture justele cereri ale poporului român. Wesselényi pare convins că mișcarea românească va degenera în revoltă țărănească. Într-o scrisoare adresată în 9 Mai conțelului Ioan Bethlen el se înfioară la gândul că Dieta din Cluj va fi expusă la o noapte a Sf. Bartolomeu sau la o vespere siciliană. Dar „catastrofa” poate să izbucnească și înainte de întrunirea

¹⁾ *Erdélyi Hiradó*, 1848, Nr. din 11 Mai.

²⁾ *Erdélyi Hiradó*, Nr. din 11 Mai.

³⁾ *Ibidem.*, Nr. din 7 Mai.

⁴⁾ *Anerd la* Nr. 365 din 14 Mai.

Dietei¹⁾). Ciudat e însă că pentru a preîntâmpina o asemenea nenorocire el nu se gândește să examineze mai de aproape revindicările românești, ci caută să adune forță militară suficientă pentru a înfrânge atacul. Toată suflarea ungurească, nobili, burghezi, tineretul studios, până și țăranul ungur trebuie să se înarmeze cât mai bine cu putință. „Cel mai ușor lucru ar fi să-și fabrice lănci în număr mare și câte o măciucă zdravănă sau topoare cu coadă lungă. Coasa ascuțită încă e o armă bună. Nici Românii, dacă s'ar răscula, nu ar avea alte arme, decât furcoai, sape și „îmblăcii“. Arme cu foc, puști și pistoale, Ungurii au în tot cazul incomparabil mai multe decât Românii“. Alt mijloc de a combate pe Români ar fi numirea în Ardeal a unui comisar deștept, energetic și cu pășire sigură. În fine, câteva manifeste redactate în numele regelui-împărat ar produce mult efect. Toată lumea să ceară, de aceea, dela monarh, să intervină a păstra Transilvania sub coroana maghiară, salvând-o de pieire totală.

Temerile acestea le comunică aristocratul ardelean și ministrului președinte al Ungariei, afirmând, încă odată că Ardealul se găsește în ajunul unei revolte țărănești. Dar nu numai atât. El îi atrage atențiunea că lupta se dă acum pentru păstrarea Ardealului sau pentru separarea lui²⁾). Ceea ce se întâmplă în această provincie poate atrage după sine desagregarea și nimicirea ei, după care va cădea pradă puterii valahe sau muscălești. Wesselényi își construiește, prin urmare, încă odată o primejdie închipuită, pentru a justifica măsurile polițienești, indispensabile menținerii dominației maghiare din Transilvania. Primejdie de răscoală țărănească până în 11 Mai nu exista. Eliberarea iobagilor din Ungaria s'a repercutat, firește, și în județele periferice ale Transilvaniei, creând o așteptare încordată. Aceasta se observă de îndată în județul Hunedoarei și în câteva localități din Nordul Ardealului. Autoritățile locale urmăresc însă cu atențiune și cu justificată temere orice mișcare de asemenea natură. Din rapoartele lor nu cunoaștem decât cazuri izolate de agitație între Români, îndreptată împotriva proprietarilor nobili. Dimpotrivă, e evident că mișcarea politică românească s'a îndrumat încă din Martie, pe alt plan, național politic, socotind chestiunea iobăgiei definitiv lichidată prin reformele nouă. Chiar în regiunea Jibăului, unde Wesselényi își avea proprietățile, țăranimea așteaptă cu bune nădejdi eliberarea sa. Dar Solnocul de mijloc și Crasna aparțineau așa ziselor „părți anexate“, care prin legile din April au fost incorporate definitiv la regatul ungar. Aici iobăgia ar fi trebuit să înceteze de a mai exista și totuși autoritățile locale ar fi dorit să oblige pe țărani

¹⁾ Deák Imre, 1848 *Szabadságharc tört. levelekben*, p. 75.

²⁾ O. c., pp. 79—81.

a presta „domnilor” încă cel puțin un timp oarecare munca de salahori. Țăranii din două comune Giurfalău și Hidigg (Crasna) au refuzat cu tot dreptul să se supună unei asemenea dispoziții, iar autoritățile au fost nevoite a recunoaște că nimeni nu-i mai poate constrânge la robotă¹⁾. Toate acestea le știm din corespondența lui Wesselényi, care era numit comisar regal însărcinat a executa anexarea „Partium”-ului la Ungaria. Dar comportarea aceasta a țăranimii române e departe încă de explozia unei revolte țărănești. Nici cazul dela Borșa, spre N. E. de Cluj, care e pomenit și de presa ungurească, nu pare a fi fost decât o înscenare, pentru a putea justifica arestarea avocatului român Francisc Micaș. Aici și în alte câteva comune, între care Mociu și Dragu, iobagii români de capul lor propriu au refuzat să presteze robota. Guvernul a dispus să fie trimisă în aceste comune armată, care a rămas pe capul oamenilor toată primăvară, fără să fie nevoită a interveni niciodată²⁾. Cazurile sporadice nu justifică deci temerile lui Wesselényi. În împrejurările de atunci însă înțelegem că nobilimea nu putea să doarmă liniștit. Svonuri încă din primăvară circulau, care îi nelinișteau pe feudali. Baronul Nicolae Iósika îl anunțase pe Wesselényi nu mai departe decât în 5 Mai, că Românii refuză în multe locuri nu numai prestarea robotei, dar că ei consideră și proprietatea nobilimei drept „bonne prise”. Afirmațiunea aceasta însă e desmințită de întreaga desfășurare a evenimentelor din Ardeal, după cum și autorul ei, scriitor cu oarecare reputație, se dovedește un cinic cu spirit meschin. Wesselényi ne relatează și el o serie de asemenea svonuri³⁾. Ideea fixă a țăranilor, spune, e că tot ce se petrece nu se face din ordinul și cu voia împăratului, ci împotriva sa; că domnii și nobilimea îi țin pe țărani în apăsare, refuzându-le libertatea, pe care împăratul le-a împărțit-o de mult; că prin această poruncă împărătească, dosită de către feudali, se dispune a se împărți iobagilor tot pământul, deci și cel nobiliar. Mai circulă și svonul că domnii unguri au izgonit pe împăratul, aducând în loc un rege maghiar. Iobagii nu-l vor pe acesta, ci numai pe Ferdinand al V-lea.

Izvorul comun al tuturor acestor năzbâtii, trebuie căutat deci în cercurile ungurești. Ele nu sunt confirmate nici de materialul documentar al organelor oficiale maghiare și nici de informațiile ce le avem despre mișcarea românească. Se caută însă, evident, prin ele, pretextul care să justifice punerea în aplicare a forței, singură în stare să asigure stăpânirea unei minorități asupra ma-

¹⁾ Kardos, *Wesselényi M. o. c., II*, p. 214.

²⁾ *Ibidem*, pp. 220—221. Cfr. *Erdélyi Híradó*, 1848 Nr. 361.

³⁾ Deák Imre, *1848 A szabadságharc tört.* p. 80. (11 Mai).

sêlor covârșitoare de Români. Wesselényi va cere astfel primului ministru numirea în Ardeal a unui comisar, va propune patru nume de aristocrați din Ungaria și va stăruia să fie trimis aici cât mai curând, cel mai energic dintre ei, „fiindcă orice clipă din timpul pierdut poate aduce primejdie”. Nu uită, în aceeași vreme, să sublinieze că menținându-se astfel liniștea în țară, Dieta va reuși să proclame uniunea deplină și necondiționată¹⁾.

Toate acestea le preconiza baronul Wesselényi înainte de adunarea dela Blaj, a cărei rezultat ar fi vrut să-l neutralizeze. Tot el este autorul apelului adresat în presa ungurească „către nobila națiune a Săcuilor”, pe care o invită să se înarmeze și să fie gata de apărare.

Cetind și recetind apelurile, amenințările adresate Românilor, și clevetirile care se debitează fără răspundere, oricine se poate convinge că opinia publică maghiară e dirijată metodic să ia atitudine împotriva mișcării noastre politice abia infiripată. O atmosferă de dușmănie se creează în mod artificial, cu toate că din parte românească glasurile cele mai autorizate oferă o platformă acceptabilă de înțelegere și se declară gata a se încadra în noua Ungarie. În primele săptămâni nu se întâmplă nici un incident cu iobagii români, care așteaptă cu răbdare demnă de admirat deslegarea cătușilor. Totuși teama de o revoltă a țărănimii se menține în cercurile ungurești; ea va servi ca pretext pentru punerea în practică a unor măsuri drastice. Astfel, în loc de-a preciza ce anume garanții se pot da pentru asigurarea naționalității române, presa ungurească se dedă la amenințări, iar guvernatorul Teleki proclamă în 25 April starea de asediu, dispunând a se ridica furci în satele românești. Asprimea necruțătoare a legii marțiale amenință de acum pe oricine ar fi îndrăsnit să se aventureze cu propagandă politică între Români. În noaptea de 26 spre 27 April organele guvernului arestează pe avocatul din Cluj Florian Micaș, iar în ziua următoare pe încă doi tineri români, ca agitatori primejdioși ordinii publice. E adevărat că Micaș e unul din cei mai entuziaști fruntași, pe care din primele zile ale mișcării îi vedem într-o frământare permanentă. Dar el nu săvârșise nimic ce i-s'ar fi putut reproșa în temeiul legii, de aceea nu a fost nici măcar interogat în cursul celor cinci luni de detențiune, necum să fie judecat. S'a făcut însă mare caz de cele 67 scrisori confiscate dela el în urma percheziției²⁾.

¹⁾ O. c., p. 80.

²⁾ Iakab Elek, *Szabadságharczunk*, p. 115. Despre arestare publicația de față II, 2.

DUMINECA TOMII 1848.

În ultima decadă a lunii April întreg tineretul școlar din Blaj pleacă spre a împrăștiia convocările la adunarea dela Dumineca Tomii. Nu există informații prea bogate despre apostolatul acesta, care începe tocmai în preajma Paștilor. Ceea ce ni s'a păstrat în memoriile lui Vasile Moldovan, prefectul de mai târziu al revoluției, e mai mult un cântec de slavă a libertății, decât material istoric cu orientare sigură în evoluția cronologică a evenimentelor și în reproducerea ideilor și simțimentelor generației de atunci.

Pe drumurile ce pleacă dela îmbinarea Târnavelor, ca un roi de albine se răspândesc în toate direcțiile crainicii mult așteptați. Fiecare cleric poartă în sân un teanc de manifeste scrise cu mâna. Țăranii, pe care îi întâlnesc în cale sunt vestiți despre mântuirea apropiată și chemați la adunarea dela Dumineca Tomii. Popii și dascăli citesc plini de emoție manifestele lui Aron Pumnul. Toți se leagă să plece pentru a se înfățișa la Blaj în ziua stabilită, „măcar de ar înota prin flăcări“. Sentimentul libertății apropiate aprinde inimile, produce un delir lesne de înțeles la un popor care a suferit cea mai îndelungată și cea mai grea robie. Propaganda aceasta se întinde departe în toate regiunile Transilvaniei, ea este însă deosebit de sprintenă în ținutul dintre Mureș și Târnave. Dar bucuria curată a tineretului, care îndeplinește o înaltă misiune, nu dăinuește până în capăt. Revocarea adunării cuprinsă în circulara episcopului Lemeni produce nedumeriri și desnădejde. Stabilirea întrunirii pe ziua de 3. 15 Mai le dă însă din nou curaj, deși acum urma ca oamenii din toate părțile să fie anunțați despre schimbarea intervenită. Tineretul ia însă o altă hotărîre, încercând un prim gest, care poate să fie calificat drept revoluționar. Nu știm cine anume a hotărît așa, probabil însă că ideea de a nu renunța la adunarea dela Dumineca Tomii aparține canceliștilor din Târgul Mureșului și în deosebi lui Avram Iancu și Alexandru Papiu Ilarianu. În Munții Apuseni Buteanu și popa Balint persistă de asemenea să se țină cu orice preț adunarea convocată pentru Dumineca Tomii. De aceea tineretul își continuă propaganda, deși guvernul a dispus între timp să se oprească accesul țăranilor la Blaj, iar episcopul Lemeni a interzis deplasarea preoților și protopopilor la adunarea din acea zi. Mintea tineretului nu poate să conceapă o renunțare umilitoare. El înțelege ca adunarea dela 3. 15 Mai, asupra căreia au convenit toți fruntașii neamului, să fie adunarea cea hotărîtoare a națiunii. Va îndemna deci pe toți Românii să alerge cu însuflețire la praznicul acesta, dar va cere să se prezinte și la întrunirea dela Dumineca Tomii, din fiecare comună câțiva țărani fruntași, înfruntând dispozițiile guvernului.

Sensul politic al adunării dela Dumineca Tomii 1848 rămâne prin urmare răfuiala cu guvernul, sfidarea dispozițiilor sale și afirmarea voinței de libertate a poporului român. Că frunțașii mai bătrâni au desaprobat încercarea temerară a tineretului înflăcărat, este de sine înțeles. Numărul mare nu dă încă prin sine însuși forță, iar dorul de libertate, oricât de covârșitor, nu se poate realiza înainte de a se curăța toate piedecile, care îi stau în cale. Generația nouă a rămas astfel să organizeze și să conducă singură prima adunare dela Blaj, al cărei risc și-l lua deplin conștientă.

Trebue să însemnăm înainte de toate că guvernul a fost informat despre hotărîrea tineretului de a ține cu orice preț adunarea publicată, și că în consecință luase toate măsurile spre a o împiedeca. S'a publicat pretutindeni, că întrunirea fiind oprită oamenii să nu se miște dela casele lor. Comitele Albei de jos a trimis la Blaj doi comisari, care aveau misiunea să dizolve adunarea, dacă ea totuși s'ar întruni. Trupe inarmate s'au dislocat câteva zile înainte în două sate din apropierea imediată: la Bucurdea un detașament de infanterie, iar la Sâncel o companie de dragoni călări. Baronul Banffy, comitele Albei de jos, inspectă în ajunul adunării Blajul și dete ultimele dispoziții, pentru a opri accesul maselor. Stăpânirea a izbutit să oprească, într'adevăr, mulți oameni, care au fost nevoiți a se întoarce dela vadurile Mureșului și Târnavelor, în lipsă de poduri plutitoare, reținute toate pe malul de Sud. Svonurile alarmante puse în circulație, pentru a teroriza lumea, au contribuit de asemenea să facă pe unii a se abține dela adunare¹⁾. Protopopi și preoți aproape că nu se vedeau venind spre Blaj. Ei au fost nevoiți a se conforma ordinului primit dela episcop. Unul singur, Simion Balint, care sosise în ajun, s'a retras, la somația lui Lemeni, într'un sat apropiat.

Dar tineretul nu se dă bătut. Agitațiunea în sânul țărănimii continuă în săptămâna luminată cu deosebită însuflețire, prin comunele din jurul Blajului. Oamenii pornesc la drum din toate părțile, mai numeroși din văile Târnavelor. Cei de pe „Câmpie” au plecat cu zile mai de vreme și de teamă să nu fie opriti încercă drumuri cu ocol. În preseara adunării satele din împrejurimi erau înțesate de mulțime, iar în zori de zi sute de căruțe, încărcate ca la nuntă, se apropie de barierele orașului. Aici însă posturi așezate de oamenii guvernului anunță că adunarea nu se mai ține și îndeamnă lumea să se întoarcă acasă. Trucul a prins la început,

¹⁾ După Papiu Ilarianu, *Ist. Rom. II*, p. 130 și urm. și V. Moldovan, *Amintiri* etc. Cf. Rapoartele comisarilor Foszto Menyhárt și Miksa János din 1 Mai 1848 și al comitelui baron N. Banffy din 1 Mai 1848 (la Papiu Ilarianu o. c., II, pp. 279—83 și 284—86).

pe urmă mulțimea a străbătut pe străzi, grăbind să ajungă în fața catedralei. Unul dintre tineri, Papiu Ilarianu, sufletul acestei adunări, ieșise des de dimineață să ia măsuri pentru organizarea întrunirii. Era singurul care a izbutit a se strecura în cursul nopții în oraș, ceilalți intelectuali au mas în satele învecinate, pentru a se feri de eventualitatea arestării. Rând pe rând soseau însă acum și ei în fruntea coloanelor de țărani îmbrăcați în haină de sărbătoare. În apropierea nemijlocită a catedralei coloana de soldați sub comanda unui ofițer forma un careu.

Cuvântările către popor s'au ținut de pe balustrada înălțată a catedralei, de unde se deschide o largă vedere asupra pieței. De aici s'au vorbit fără întrerupere de dimineața până târziu după amiazi. Oratorii erau canceliști și clerici improvizați, „tribuni” ai poporului. Către orele zece au sosit și Moții având în frunte pe Avram Iancu și Ioan Buteanu, întâmpinați cu urale nesfârșite. Ei au vorbit în acelaș ton cum vorbise mai înainte Papiu Ilarianu, iar după liturghie clericul Vasile Nobili. La acești patru vorbitori trebuie adăugat și episcopul Lemeni, care se adresează de pe aceeași balustradă, poporului, sfătuindu-l părintește a-se întoarce în ordine și a veni din nou la adunarea națională convocată pentru ziua de 3. 15 Mai. Cuvântările de mai înainte încălziseră atmosfera în așa măsură, încât îndemnul bătrânului vlădică nu mai puteau să aibă nici un rezultat. Dimpotrivă, unele din vechile dușmăanii s'au manifestat din nou prin întreruperi șgomotoase în timp ce episcopul vorbea.

Dar întrunirea s'a ținut fără măcar a se constitui. Se pare că nici unul din fruntașii dela Blaj nu a luat parte activă la ea. Să-i fi speriat prezența comisarilor și ordinele precize ale guvernului? Rapoartele sunt defectuoase în punctul acesta, iar ceilalți contemporani s'au înțeles, parecă, să păstreze o tăcere plină de discreție. Nici numele lui Aron Pumnul, care convocase întrunirea, nu apare alături de canceliștii prezenți. Totuși se cunoaște destul de bine felul în care s'a desfășurat adunarea și faptul de netăgăduit că tineretul s'a trezit deodată, că a rămas singur în fața mulțimii de țărani adunată în piața Blajului. Papiu Ilarianu și statul său major nu se vor fi așteptat, de sigur, la o asemenea carență a intelectualilor români. Dar nici ei nu sunt scutiți de justificatul reproș, că au neglijat a se pregăti în destul pentru a face față unei asemenea situații. Discursurile, care s'au ținut, sunt improvizații pripite, și le cunoaștem numai din rezumatele redactate de Papiu Ilarianu doi ani după aceea. Nu apare din ele scopul urmărit acum, după ce fruntașii neamului conveniseră să țină adunarea națională la 3. 15 Mai. Raportul comisarilor unguri, redactat a doua zi, constată că scopul întrunirii a fost propriu zis formularea revendicărilor românești față de Dieta ar-

deleană. Dar nici în această privință nu s'a pregătit o mișcare. S'a protestat însă împotriva arestării lui Florian Micaș, iar canonicul Cipariu a fost rugat să redacteze un memoriu în chestiunea aceasta. În general oratorii au căutat să evite învinuirea, că ar căuta să afâțe țărănimea și de aceea vorbind de apropiata eliberare de sub jugul iobăgiei au îndemnat oamenii să-și îndeplinească obligațiile față de proprietari până la hotărârea legală. Clar apare numai atitudinea de sfidare a autorității guvernului, în așa fel ca întreaga mulțime să se convingă despre aceasta. Adunarea s'a întrunit, prin urmare, călcând ordinul precis și înlăturând toate piedecile ridicate de stăpânire. Prezența trupei înarmate nu i-a intimidat câtuși de puțin. Au început să vorbească poporului fără să poată fi opriți. Cei doi comisari ai guvernului care s'au înființat în adunare, pentru a ceti ordinul de dizolvare, nu au fost ascultați și nu au reușit decât să îngăimeze un timid apel pentru menținerea liniștei. Spiritul de revoltă s'a transpus și asupra maselor, care au început a face haz de neputința organelor executive ale guvernului. Până la urmă comisarii au fost nevoiți să dea celor trei tribuni, Papiu, Iancu și Buteanu, certificat de bună purtare și asigurarea, că atitudinea lor nu va avea nici o consecință. Prin toate acestea s'a dovedit, sub scutul maselor românești, că măsurile samavolnice se pot frânge, dacă se lovesc de o voință hotărâtă.

Comisarii guvernului au văzut în Alexandru Papiu Ilarianu pe conducătorul adunării dela Dumineca Tomii. Credem că nu s'au înșelat în această apreciere. Tânărul cancelist s'a frământat, în adevăr, toată ziua, diriguind gloatele, organizând rezistența față de presiunile guvernului, discutând cu comisarii unguri și cu ofițerii trupelor împărătești și vorbind poporului în calitate de „tribun“. El a fost cel dintâi mare orator al unei adunări populare românești din Transilvania. Elocvența și verva lui au pironit pe loc miile de țărani strânși în fața catedralei. Simțea, pare-că mai mult ca alții, covârșitoarea importanță a clipei ce o trăia, unică în istoria neamului său. „Odată după atâtea secole“ Românul poate să respire în sfârșit aerul libertății. Ca o vedenie măreață, reînvie în verbul lui într'aripat începutul glorios al Românilor, pentru-ca printr'un contrast izbitor să zugrăvească suferințele, ce au urmat, precum și jugul de fier, sub care a gemut atât amar de timp cea mai numeroasă și cea mai veche națiune a țării. Ora înăntuirii a bătut însă acum. Un duh ceresc, duhul libertății a deșteptat toate popoarele Europei. Glasul lui îl aude strigând și către Români să se deștepte din somn, să lăpede haina sclăviei, să sfarme lanțurile servituții. Străbunii înșiși îi îndeamnă din fundul mormintelor, presărate pe toată întinderea pământului românesc, să refacă gloria numelui de altădată, pentru-ca să se cutre-

mure barbarii secolului al nouăsprezecelea. „Noi ne-am adunat, frați Români, să dăm de știre celorlalte națiuni din țară, care pe nedreptul ne-au stăpânit până astăzi, că nu mai vrem să fim robi, ci oameni liberi. Nu voim să domnim peste alții, dar nici nu vom suferi, noi cei mai numeroși și mai vechi, să se aducă fără știrea noastră vreo lege în țara, care-i a noastră“. Până și Ungurii prezenți remarcă fraza inspirată și hotărîrea lui neînfrântă de a lupta pentru dreptul națiunii, dela care nu-l mai poate abate „nici o putere lumească“. Uniunea nu-l preocupă, deoarece-ce poporul român înainte de toate trebuie să fie eliberat. El nu poate să se înfățișeze ca rob la Dieta ungurească.

Concepția lui Bărnăuțiu a învins, prin urmare: tineretul adoptase punctul său de vedere. Dar tineretul dela Dumineca Tomii înseamnă întreaga generația nouă a românismului din Ardeal. Suntem astfel în drept a bănuî, că înțelegerea lui Bărnăuțiu cu tineretul s'a realizat înainte de Dumineca Tomii. Intr'adevăr, el e singurul fruntaș, care face drumul dela Sibiu și vine, deși cu întârziere, la adunare. Acum știm de ce adunarea nu și-a ales un președinte. Era așteptat să sosească Bărnăuțiu pentru a da formula politică a națiunii române din Ardeal.

Primirea ce i s'a făcut în Blaj lui Bărnăuțiu constituie un episod care rămâne în istorie. Omagiul de admirație adus luptătorului național se confundă cu simțimintele aprinse ce caută să le exprime o națiune dornică de libertate.

Trecuse de ameazi când adunarea s'a redeschis, după o scurtă întrerupere. Deodată apărură un tânăr din Sibiu vestind că Bărnăuțiu e în drum spre Blaj și că a ajuns la Mănărade, comună situată la abia câțiva kilometri. I-se trimise în grabă o trăsură pentru a-l aduce mai repede, iar tribunii și poporul ieșiră să-l întâmpine, înșiruindu-se într'un cordon din piață până la marginea orașului. Papiu Ilarianu povestește că nu i s'a spus mulțimii pe cine așteaptă. Cam pela orele două sosește aievea Bărnăuțiu, primit cu insufletire de poporul, care obține acum conducător. Un singur strigăt spinteca văzduhul. „Ce privesc! Mii de Români își aruncă pălăriile în aer și între strigăte entuziaste de *vivat* duceau pe Bărnăuțiu în triumf la Blaj“, spune V. Moldovanu. Mișcarea poporului părea majestoasă ca undele mării. Din toate părțile se îngrămădesc oamenii să vadă și să aclameze pe alesul națiunii. Câțiva caută să desprindă caii și să tragă ei în triumf trăsura. Surprins, Bărnăuțiu se ridică atunci și adresează poporului următoarele cuvinte:

— „Acum nu este timpul, fraților, să băgăm pe oameni în jug, ci să-i scoatem. Lăsați dară să tragă vitele, că voi ați tras destul, și acum să fim oameni liberi!“

Cuvântul plin de înțeles entuziasmează poporul, care totuși nu

ascultă, ci deshamă caii și-l duce până în curtea seminarului, între aclamațiuni, decât care „nici se poate ceva cugeta mai entuziastic”. Dar mult timp de odihnă nu i-au dat. După un sfert de oră mulțimea nerăbdătoare începe să ceară pe Bărnăuțiu, pentru a-le vorbi. El vine se urcă pe piatra catedralei și după ce uralele sgomotoase încetară spune cam următoarele:

„A sosit timpul să se șteargă iobăgia și Românii să se restituie în drepturile lor, care li-se cuvin ca națiune. Dar, pentru ca să se poată ajunge la această soartă mai fericită, se cere ca toți să lucrăm cu puteri unite. Afară de aceasta e nevoie ca purtarea Românilor să fie de aici înainte atât de minunată, încât nimeni să nu-i poată învinovăți, că ar voi să se scoale asupra domnilor sau asupra averii cuiva. Într'un caz ca acesta nu pot nădăjdui nici o îndreptare a soartei lor, nici a națiunei române. Prin urmare, oamenii trebuie să asculte încă de domni, de mai mari, de legi, până când se vor aduce îndreptările pe cale legală, pentru ca astfel, nimeni să nu-i poată învinui în fața guvernului și a împăratului, că sunt revoluționari și nedemni de libertate”.

Apoi Bărnăuțiu întreabă poporul: „Dar oamenii vi-i cunoașteți?” Se răspunde: „Ii cunoaștem”. — „Să ascultați dară de dânsii și să urmați învățăturile lor”.

De încheiere, el anunță că adunarea cea mare a Românilor se va ține la 15 Mai. Până atunci le ceru să plece acasă, în liniște, înțelegându-se despre toate lucrurile ce urmează să fie desbătute în adunare.

Cuvântarea lui Bărnăuțiu a mulțumit și a calmat într'adevăr poporul, care plecă în ordine spre casă, evacuând între orele 3—4 piața Blajului. O bucată de drum merseră și tribunii cu oamenii, însoțindu-i până pe creasta dealurilor ce împrejmuesc orașul, apoi se întoarseră pentru a continua discuția politică. „Așa se încheieă această adunare”, scrie Papiu Ilariănu, „cea dintâiu din timpuri imemorabile, cea mai frumoasă din câte adunări de popor s'au ținut până în acest timp în Transilvania”. „Organul Luminării” lui Cipariu găsește de asemenea cuvinte potrivite spre a elogia ținuta țăranului nostru: „Poporul fript de arșița soarelui și de sete a răbdat ore întregi fără a se mișca nici o urmă dela locul său. O picătură de alcool n'a gustat pe limba lui. Entuziasmul, cu care asculta cuvintele de însuflețire, și supunerea la îndemnurile oratorilor, erau nemărginite. Cine va mai zice că poporul român e popor sălbatic? Cine ar mai avea îndoială, păcat că nu a fost în Blaj, la Dumineca Tomii, să-l vadă și să se convingă. Credem și dorim că poporul român se va purta totdeauna cu aceeași cuviință, ca ieri. Atunci soarta lui în viitor nu poate să fie decât fericită”.

Acesta e tabloul care ne înfățișează prima mare adunare poli-

tică a Românilor din Ardeal: încrederea nemărginită a țăranimii în conducătorii săi, dorul de libertate și hotărîrea de a se afirma politicește independent constituie notele sale predominante.

Atmosfera ridicată, ce s'a creat dela început, s'a menținut în tot cursul zilei. Comisarii guvernului s'au ferit să intervină cu forța armată împotriva unei mulțimi atât de solidare. Entuziasmul tineretului a reușit deci să înlăture teama mare și să inspire tot mai mult curaj celor îndrăzneți. De fapt, tineretul rămas în Blaj a continuat să manifesteze până târziu noaptea în orașul luminat sărbătorește, câtă vreme armata a fost retrasă, iar comisarii nu s'au mai arătat de loc. Biruința tineretului e mai presus de orice îndoială.

Totuși, există o mărturie, care, se dovedește a fi bine informată, pune adunarea dela Dumineca Tomii în altă lumină. Simion Balint spune, adecă, în notele redactate patru ani mai târziu, că în noaptea spre Duminecă a venit la el în comuna Tiur, Eliseu Armatu trimis cu un mesagiu dela Bărnuțiu, care se afla în Mănărade, să plece împreună cu profesorii Pumnu și Grindeanu în valea Secașului spre a trimite oamenii la adunare. Această informație este importantă deoarece ce desvâlue rolul lui Bărnuțiu în organizarea adunării, explicând și ceea ce s'ar părea ciudat dacă ne-am lega de relațiile cunoscute până acum. Prin urmare, Bărnuțiu se afla în apropierea imediată a Blajului încă din ajun. El era ținut la curent cu ceea ce se petrece la adunare. Lua și măsuri pentru reușita ei. Profesorii Pumnu și Grindeanu, care au fost la consfătuirea din Sibiu, erau prietenii săi, ca și Iancu și Buteanu, care au adus un mare număr de Moți. În dosul adunării dela Dumineca Tomii suntem în drept să presupunem deci pe Bărnuțiu, care nu a stat cu mâinile în sân, ci a căutat să dirijeze acțiunea politică, alături de prietenii săi tineri. Cum însă guvernul izbutise a deplasa forța armată la Blaj amenințând să aresteze pe fruntașii, care se vor încumeta a-se împotrivi dispozițiilor sale, Bărnuțiu nu a fost lăsat să vină mai curând la întrunire, decât după ce tribunii s'au simțit stăpâni deplini pe situație. Intrarea lui Bărnuțiu pe arenă s'a transformat astfel într'un triumf întreit: el a câștigat întreg tineretul pentru ideile sale, s'a impus poporului drept conducătorul mult așteptat și, poate că, și-a luat în aceeași vreme și revanșa față de foștii săi dușmani din preajma episcopului. Dacă ar fi sosit în orele de dimineața, izbânda ar fi fost mai răsunătoare, fiindcă ar fi știut să dea adunării un mai pronunțat caracter politic.

Dintr'un lanț bine ticluit de acțiuni menite a solidariza toate forțele de seamă, de care dispunea atunci poporul nostru, îi lipsea lui Bărnuțiu numai ocaziunea de a discuta cu factorii vieții blăjene și ai bisericii unite. A doua zi el revede deci pe prietenii de

altădată și trecând peste amărăciunea pricinuită de ținuta lui Cipariu în procesul lemenian, caută să-l întâlnească pentru a stabili cu dânsul o înțelegere în privința programului național și a procedurii de urmat. Cu ajutoriul lui Cipariu el câștigă apoi întreg capitulul, care va hotări să trimită la Sibiu doi delegați, spre a se pune în legătură cu consistorul bisericii ortodoxe și spre a lua parte la consfătuirea ce va fixa definitiv programul adunării naționale. Trebuie să subliniem faptul că Cipariu nu numai se împacă cu Bărnățiu, dar renunță și la ideile sale privitoare la uniune și adoptă de acum în întregime programul preconizat în manifestul dela Sibiu. Succesul se datorește în mare parte puterii de persuasiune a lui Bărnățiu, dar și prestigiului, pe care i-l dă popularitatea incontestabilă a numelui său.

Dumineca Tomii înregistrează astfel un întâiu triumf al tineretului și fixează termenul când se poate considera definitiv constituit blocul solidarității politice a Românilor din Transilvania.

¹⁾ *Scurta descriere etc.* de Simion Balint, Mrs. la Academia Română, 1060, 322.

CAPITOLUL III.

PREGĂTIREA ADUNĂRII NAȚIONALE.

Este în afară de orice îndoială că obiectul discuțiilor între Bărnuțiu și Cipariu l-a format programul politic ce urma să și-l dea poporul român din Transilvania în adunarea sa națională, precum și stabilirea liniei de conduită față de guvern și față de revendicările celorlalte națiuni. Amănuntele discuției nu le cunoaștem, dar din acest moment Cipariu abandonează părerile ce le susținuse prin presă, pentru a îmbrățișa în întregime programul naționalist al lui Bărnuțiu. A doua zi chiar după Dumineca Tomii scrie un articol în *Organul Luminării*, sub titlul „Ce este de lucrat“¹⁾ formulând idei, care acum se acordă perfect cu cele cuprinse în manifestul din Sibiu. Își dă seamă că adunarea națională e la ușă („ieri i-am văzut preambulul“), și că orice întârziere și amânare e plină de primejdii. De aceea prima și cea mai de căpetenie lucrare de îndeplinit pentru Români ar fi după socoteala sa emanciparea deplină cu toate drepturile politice, întocmai cu ale celorlalte națiuni. Dar emanciparea nu poate fi numai individuală, ci și a națiunii ca colectivitate, deci a națiunii române, așezându-se în rând cu celelalte, pentru a nu mai fi constrâns Românul să se lapede de naționalitatea sa, când cere drepturi. Restituirea aceasta va trebui să i se acorde cu forme legale, din partea Dietei transilvane, însă înainte de a se pronunța uniunea cu Ungaria și nu numai pe hârtie, ci în faptă. Fără o asemenea restituire nu mai crede nimeni în promisiunile frumoase, din oricare parte ar veni. „Grăim ce am auzit“, subliniază Cipariu cu gândul, de sigur, la înțelegerea cu Bărnuțiu, care îl va fi convins să lanseze aceste constatări și să formuleze într'un program minimal „votul și dorirea poporului român“.

Nu greșim, de bunăseamă, considerând acest program ca o primă formulare a mișcării, ce avea să fie prezentată adunării dela 3, 15 Mai. Cipariu îl redactează în 12 puncte, la care mai adaugă trei²⁾. Fiecare punct cuprinde o pretenție de ordin național. Din-

¹⁾ *Organul Luminării*, 1848, Nr. din 21 April, articolul: „Ce e de lucrat“?

tre toate însă punctul prim exprimă mai clar temeiul ideologic, pe care se razimă de-acum fruntașii români: „emanciparea națiunii Românilor sau recunoașterea libertății lor politice întregi, nu numai ca persoane libere, ci și a națiunii ca națiune română”. Doctrina liberală, acordând numai individului drepturi și libertăți, e depășită prin această formulare, în al cărei plan intră însă organic o „adunare națională” proprie și „reprezentatiunea națională” la Dieta țării. Toate celelalte postulate se leagă în chip firesc, spre a constitui un fel de cadastru național, din care nu lipsește de astă dată nimic pentru a asigura existența și libera dezvoltare a Românilor din Transilvania. Înălțimea concepției, precizia și frumusețea redactării, precum și recunoașterea condițiilor unei vieți naționale libere fac din acest articol o perlă a literaturii noastre politice. Trebuie în deosebi remarcat, că uniunea cu Ungaria nu mai contează pentru Cipariu ca un factor primordial. De se va realiza sau nu, Românii își vor cere în orice împrejurare drepturile cuvenite. „Ei nu-și leagă, nici nu trebuie să-și lege dreptatea pretențiilor de fapte problematice, oricât să fie de sigure, ci de singura cuvenință: libertate, egalitate, frățietate. Nici mai mult, nici mai puțin”.

Nu incăpe îndoială că articolul lui Cipariu a contribuit foarte mult să limpezească noțiunile politice, care se cereau afirmate în acel moment și să pregătească atmosfera pentru o desăvârșită solidaritate. Înțelegerea dintre cei doi fruntași e deci binevenită și cu consecințe neașteptat de folositoare acțiunii politice. Opoziția din Blaj se înlătură prin aceasta cu desăvârșire, iar clerul înalt, care mai păstra o oarecare rezervă, îmbrățișează de-acum cu în-suflețire cauza națională. E cu totul firesc, prin urmare, ca și capitulul canonicilor să ia parte la consfătuirea convocată de Bărnăuțiu la Sibiu.

Cu o săptămână înainte de adunare Bărnăuțiu izbutise astfel a strânge în jurul programului său pe aproape toți conducătorii de seamă ai Românilor din Ardeal. Lipseau numai doi, Andreiu Șaguna și Gheorghe Barițiu. Plecând la Carloviț pentru sfințire, episcopul dela Sibiu a fost absent în tot cursul acestui sbucium pentru stabilirea unui program național. Dar în 6 Mai el sosea acasă primit cu mare ceremonie: o gardă de onoare formată din studenți l-a întâmpinat în afară de oraș, pentru a-l însoți împreună cu o ceată de călăreți români, care, împodobiți cu cocarda austriacă, îl așteptaseră la Săliște. Convoiul, la care s'au fost atașat numeroase calești, a avut o intrare triumfală în Sibiu. După îndeplinirea instalării, în seara de 11 Mai lumea românească îl salută pe noul episcop, organizându-i o serenadă, din mijlocul căreia Simion Bărnăuțiu îi adresează o cuvântare „plină de foc și de

spirit". După Ioan Pușcariu, oratorul i-ar fi pus la inimă conducerea națiunii, la care acum el singur e chemat. Reportajul contemporan al Gazetei nu știe însă despre o asemenea declarație, ci numai despre elogiile aduse împăratului, la care s'a asociat și Șaguna¹⁾. Este sigur că îndată după sosire noul arhieru a fost pus la curent cu evoluția politicii românești și că el s'a declarat solidar cu concluziile puse de fruntașii națiunii.

Rămâne, prin urmare, singur Barițiu în afară de blocul încheiat prin acțiunea lui Bărnuțiu. Redactorul Gazetei mergea încă tot pe drum propriu, deși „foile” sale se străduiau a se menține într'o atitudine de obiectivitate. Nu avem nici o informație să fi luat parte la vreo consultațiune politică în răstimpul de când începuse acțiunea românească. Nici distanța dintre Bărnuțiu și el nu a fost câtuși de puțin redusă până în ajunul adunării naționale. Persistând în convingerea că²⁾ „libertatea nu depinde de uniune”, Barițiu nu socotește necesar sau oportun să ia o poziție limpede antiunionistă. Pleacă dintr'o cumpănire calmă a situației date și nu-și îngăduie iluzii cu privire la posibilitățile nației sale. Dar, în același timp, el se ferește de a pleda pentru uniune. Vede în stăpânirea streină, ceea ce era ea în realitate, un stat habsburgic, care, dacă vrea să învingă dificultățile crizei grave, va trebui să se transforme în spiritul ideilor nouă. Că o asemenea renaștere a monarhiei se va produce cu siguranță, o credea în chip neîndoios. De aceea era permanent preocupat să determine locul neamului său alături de celelalte națiuni și să-i asigure dezvoltarea națională liberă. În ziua de 8 Mai, când fruntașii români se întruneau la Sibiu, el își repetă din nou sugestiile, publicând în Foaie un manifest lansat afirmativ din Sibiu, „rezultat al unor conferințe româno-sase”. Manifestul își închipue „uniunea ungară” constituită din cele patru națiuni de căpetenie, egale în drepturi, și ca o parte a „confederației de popoare” din monarhia austriacă. Sulevă ideea „cantoanelor”, ce ar trebui create pentru a separa cât se poate de mult naționalitățile deosebite. Dreptul electoral îl propune ca în „Nordamerica”, universal, adecă pentru fiecare cetățean, dacă a împlinit vârsta de 21 de ani. Acest manifest presa ungurească îl atribue evident greșit profesorului sibiian Conrad Schmidt care, se zice, l-a tipărit și a încercat să-l

¹⁾ Gh. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 86; *Siebenbürger Bote* 1848 din 8 Mai; *Studii și Documente* II, p. 477. *Gazeta Transilvaniei* 1848, p. 151. Ioan cav. de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, p. 18.

²⁾ Cuvânt citat de Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, p. 175 (după *Gazeta de Trans.*).

recomande în conferințele mixte româno-săsești, pentru a fi adoptat de conducătorii români¹⁾.

Înainte de a pleca la adunarea din 3, 15 Mai, Barițiu ia dispoziție să apară în *Gazeta* ce se va tipări în absența sa articolul „Unire națională”, semnat T. A. n.²⁾. Papiu Ilarianu a văzut în autor pe un Român bănățean, dar inițialele acestea aparțin lui Treboniu Laurianu, care și altă dată semnează așa. Evident, articolul e depășit de evenimente și a fost scris de cineva care nu cunoștea evoluția acțiunii politice a Românilor din Transilvania³⁾. Dela distanță, evenimentele din Pesta apar oricui pline de făgăduinți. Așa le aprecia și Laurianu, căutând să descifreze din București consecințele lor posibile. O epocă nouă de fericire răsară, spune el, pentru Românii din Ungaria. Prin dreptul de reprezentățiune le sunt date toate mijloacele de a se face fericiți și trupește și sufletește. Dar trebuie să știe profita de acest drept măreț. Ei trebuie să-și cunoască interesele proprii și să caute a le apăra. Conștiința națională îi va feri de alunecări politice, care ar sugruma pentru totdeauna rezultatele dorite. Presupunând că dreptul de vot se va atribui fiecărui țaran „fără nici o restricțiune”, autorul socotește că Românii din părțile ungurene ar putea să aleagă cel puțin 30 reprezentanți „care să fie colaboratorii din inimă spre îmbunătățirea materială și spirituală a patriei comune”. Admite, prin urmare, uniunea și ceea ce trebuie în deosebi remarcat, o consideră de cea mai interesantă problemă a momentului, pledând cu argumente originale pentru realizarea ei: despărțirea Transilvaniei de Ungaria a schimbat cu totul fizionomia Românilor din aceste două țări, atât sub raport fizic, cât și moral. Remediul firesc pentru a lecuî răul este unirea ambelor țări, acordându-le adecă aceleași instituțiuni politice⁴⁾. „Ar fi un păcat neiertat ca Românii să nu colaboreze la realizarea acestei dorinți”. Fie oricât de liberală constituția ardeleană, chiar mai liberală decât a Ungariei, viitorul Românilor va fi asigurat numai atunci când toți vor depinde de o monarhie constituțională, fi-

¹⁾ *Erdélyi Hiradó*, 1848, Nr. din 11 Mai (p. 299).

²⁾ *Gazeta de Trans.*, 1848, Nr. 37 (18 Mai), articolul „Unire națională”.

³⁾ Redacția înseamnă: „Mulțumită, Domnului meu, pentru că îți des-coperi opiniile cu nerezinare”.

⁴⁾ Autorul spune: „În contra răului acestuia, ce mai că se prefăcu în cangrenă, cea mai naturală fermecătură este unirea acestor două țări într-una sub tot acelea instituții publice”. La acestea redacția face observația: „Prea frumos, Domnule, însă ce vei face cu aceia, care fiind spăriați odată de șerpe, se tem și de șopărlă, care în grandioasa renaștere a patriei de care vorbim, nu văd nici o garanție pentru viitor, cu atât mai puțin pentru apăsata nație română. Să le judecăm bine tendința politică și apoi să zicem: „Măncămă, lupe, de a gata”!

rește austro-ungară. Autonomia bisericească și școlară cu forme constituționale de asemenea nu se poate realiza decât prin împreunarea sub aceeași constituție. În fine autorul își exprimă nădejdea, că problema aceasta „se desbătu în adunarea națională, ce se va fi ținut la Blaj”.

Observația din urmă ne dă o indicație despre data când a fost scris articolul: în tot cazul înainte de a se ști că întrunirea convocată pe Dumineca Tomii a fost amânată și încă de cineva, care până la 30 Aprilie nu aflase despre noul termen al adunării naționale. Barițiu a publicat totuși articolul întârziat, fiindcă ținea ca el să fie cunoscut. Opinia publică românească din Ardeal nu a mai avut însă timp să reacționeze. Concepția lui Bărnăuțiu se impusese în conștiința tuturor și de aceea, sosind la Sibiu, Laurianu nu mai stăruie pentru ideile din articolul ce va vedea lumina zilei abia după adunarea națională. El se atașează de-a-cum lui Bărnăuțiu, care va câștiga pe cel mai important și pe cel mai capabil colaborator, în tot cursul revoluției. Barițiu, de altă parte, nu îi urmează exemplul. Cei doi fruntași rămân la distanță unul de altul și după adunarea din Blaj. Colaborarea lor strânsă începe abia târziu toamna, după izbucnirea revoluției sângeroase.

Conferința dela Sibiu, ținută în 8 Mai, a primit astfel cu unanimitate punctul de vedere al lui Bărnăuțiu. Ea s'a ținut în sălile consistorului ortodox¹⁾. Șaguna nu a luat parte, dar va fi fost informat amănunțit despre mersul desbaterilor, de consilierii săi. Dintre intimii lui Bărnăuțiu presupunem că au fost de față protopopul unit Nicolae Maniu, profesorii înlăturați din Blaj, Demetriu Boer și Nicolae Barbu, poate și cei doi prieteni dela tezaurariat, Paul Dunca și Petru Maniu. Delegați ai Blajului erau canonicii Timoteiu Cipariu și Teodor Sereni. Tineretul era reprezentat prin Ioan Buteanu și Alexandru Papiu Ilarianu. Dintre profesorii ardeleni sosiți proaspăt din principate știm sigur că Treboniu Laurianu se găsea de asemenea între cei prezenți. Unicul izvor, care relatează despre discuțiile conferinței, e Papiu Ilarianu. Dar informațiile sale sunt laconice. Despre obiectul de căpetenie aflăm abia atâta, că la propunerea lui Bărnăuțiu „toți naționaliștii au primit o moțiune constatătoare din trei puncte: 1) proclamarea națiunii române, 2) depunerea jurământului național și 3) protestul în contra uniunii. Presupunem că ele s'au discutat și primit pentru a forma baza rezoluțiunii, ce urma să fie prezentată adunării naționale. Votarea lor de către conferință înseamnă că cei de față au ajuns la un acord în privința princi-

¹⁾ A se vedea, Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, pp. 189, 193. Cf. Cor. Suciu, *Cum a fost pregătit 3, 15 Maiu*, p. 58 și urm.

palelor puncte de orientare a politicii românești. De acum politica lui Bărnăuțiu se poate deci considera deplin biruitoare: drepturile națiunii române se vor cere integrale, fără nici o transacțiune. Atmosfera de cald naționalism în care s'au luat aceste hotărâri apare clar din paginile lui Papiu Ilarianu, dar o atestază și memoriile lui Șaguna¹⁾, care spune, că la întoarcerea din Carloviț a găsit Sibiul „într'un ton neașteptat”. Nu greșim, de bună seamă, atribuind diapazonul ridicat al simțimentelor naționale mai ales concepției intransigente a lui Bărnăuțiu și a tineretului grupat în jurul său.

Conferința a avut și un episod caracteristic²⁾. În timp ce în sala de ședințe se delibera, intră un tânăr, pe care puțini din cei prezenți îl vor fi cunoscut. Era Constantin Romanu, profesor în București, ardelean de origine și unul dintre teologii îndepărtați din Blaj, odată cu Bărnăuțiu. Ocupând un scaun, el începu îndată să cuvânteze plin de entuziasm, indemnând să se șteargă și diferența religioasă dintre Români, pentruca „toți să fie una”. Conferința îi aduse aminte, povestește Papiu Ilarianu, că nu e oportun a se atinge acum această chestiune, care poate primejdui solidaritatea. „De câte ori a fost în joc cauza națională, Românii au fost întotdeauna uniți în lupta comună”.

Propunerea lui Constantin Romanu nu e ciudată decât prin felul în care o expune istoricul nostru, prezentând pe fostul său camarad drept un Român „necunoscut”. Ea se produce după declarațiile identice ale lui Cipariu și Laurianu și se va repeta ori de câte ori neamul caută a se închea într'o desăvârșită solidaritate. Dar în acel moment deosebirea religioasă servea guvernului un mijloc prielnic spre a încerca o manevră de distrugere a solidarității românești. Conferința discuta tocmai măsurile luate de guvernatorul țării în vederea adunării naționale. În 3 Mai contele Teleki vizitate Sibiul, pentru a cere dela generalul comandant arme și soldați săcui. Numai aceștia din urmă puteau în caz de tulburări să le inspire încredere. Intors la Cluj, guvernatorul expediă în 5 Mai o adresă către amândoi episcopii români și îi înfruntă că au modificat sensul decretului prin care le îngăduise adunarea, convocând pe toți Românii la Blaj. Fă-

¹⁾ *Memoriile arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846—1871*, Sibiu, 1923, p. 14.

²⁾ După Papiu Ilarianu, *Ist. Rom. II*, p. 193: „Când se ținea această conferință, intră în mijlocul conferinței un Român necunoscut și abia s'a pus de scaun și începu îndată a cuvânta cu mare însuflețire, provocându-i pe Români ca să șteargă diferența aceasta religioasă și să fie toți una. Acest Român era fericitul prefect Constantin Romanul, care atunci se întorsese din România”.

cându-i deci personal răspunzători, le impunea să fie cu grije ca adunarea să se țină în bună ordine și să se păstreze moderațiunea cuvenită. Comandantul suprem al armatei era prevenit să trimită în jurul Blajului armată mai numeroasă decât la Dumineca Tomii și să dispună a se transporta și două tunuri, spre a pune în respect poporul. În zilele următoare, 7 și 8 Mai, guvernatorul trimise alte porunci către episcopi, îndatorându-i să nu admită la adunare decât pe cei prevăzuți în ordinele anterioare, protopopii să nu aducă delegați sătești, și în tot cazul episcopii să se socotească datori a scoate din adunare pe cei neinvitați. În fine, adunarea să nu se țină în aer liber, ci în biserică, iar dacă s'ar produce disordini, să se dizolve imediat¹⁾.

Aceste dispoziții ale guvernului erau depășite însă de voința fermă a conducătorilor români, hotărâți a nu se lăsa abătuți de pe calea apucată. În conterința dela Sibiu, după Papiu Ilarian²⁾ „abia se afla un Român, care se părea că ar vrea să afirme că ar fi întemeiată reprobățiunea guvernului“. Dacă se va fi găsit totuși cineva dispus să dea ascultare guvernului, experiența adunării dela Dumineca Tomii era de ajuns pentru a i-se dovedi, că nici o putere nu mai poate pune stavilă torentului în plină revărsare.

Dar trebuie să subliniem încă odată totala lipsă de simț politic a guvernului din Cluj în ceea ce privește tratamentul Românilor. În curs de aproape două luni nimeni dintre factorii cu răspundere ai Ungurilor din Ardeal nu a încercat nici măcar să se apropie de Români, pentru a discuta cu ei felul în care ar dori să se facă emanciparea lor politică. Persistând în a nu recunoaște ca reprezentanți ai națiunii române decât pe cei doi episcopi, guvernul nu contenește a-i dirija, a-i înfrunța și a-i face pe ei singuri răspunzători, dacă poporul român ar căuta să se afirme în sensul vremilor nouă. În loc să caute contact cu frunțașii de seamă ai românismului, dintre care unii arătaseră multă bunăvoință pentru a găsi o formulă de împăcare, se menține naționalismul îngust, care exclude națiunile conlocuitoare dela participare la guvernarea și administrația țării. Frunțașii români, dacă îndrăsnesc a lua parte la mișcarea de redeșteptare a poporului lor, sunt supravegheați, urmăriți și arestați. În tot acest răstimp nu există nici o mișcare subversivă. Acțiunea politică a Românilor se desfășoară în văzul lumii și nu depășește cu nimic tendințele celorlalte națiuni, decât doar cu numărul, care în temeiul noilor legiuri avea să-i câștige pe bună dreptate o influență precum-pănitore. Oficialitatea ungară însă născoceste tocmai acum, cu

¹⁾ Cor. Suciu, *o. c.*, pp. 56—57.

²⁾ Papiu Ilarianu, *o. c.*, p. 193.

vădită reavoință, învinuirea unei iredente „dacoromâne“, pe care o sprijinește pe informațiile unor agenți fără cultură și lipsiți de posibilitatea de a putea înțelege și aprecia mentalitatea românească. Neîncrederea față de justele revendicări ale Românilor se generalizează astfel în cercurile ungurești din Ardeal, care vor tolera fără nici un protest declararea stării de războiu și ridicarea de furci aproape în fiecare sat românesc, ca o ilustrare autentică a felului cum înțelegeau ei principiile nouă în aplicarea lor practică.

Izbânda ideilor lui Bărnăuțiu se datorează în mare parte acestei atitudini de refuz inflexibil al ungurimii din Ardeal. Cipariu¹⁾ o declară indirect prin cuvintele: „De Români n'a întrebat până acum nimene, precum după părere nici vreau să întrebe nici astăzi. Și asta e sminteală“. Și încă „o sminteală“ ireparabilă, adăugăm noi, perspectiva mai largă de astăzi oferindu-ne puțința să apreciem mai just mersul evenimentelor. Membrii conferinței din Sibiu vor fi resimțit însă în deplină conștiință tragicul acestei situații, care le impunea sarcini nespuse de grele și o răspundere istorică. În aceasta consistă măreția hotărârilor luate de ei. Ele vor constitui pentru totdeauna unul din temeiurile pe care se va clădi naționalitatea română.

SPRE CÂMPIA LIBERTĂȚII.

De luni, 8 Mai, încoace se observă o vie mișcare spre Blaj în toate părțile Ardealului. Autoritățile ungurești urmăresc cu atenție pătrunderea în țară, pe la Brașov, a câtorva refugiați moldoveni. Unii dintre ei pleacă spre a asista la adunarea națională, a cărei importanță se impunea tuturor patrioților români. Ei nu fac un secret din interesul ce-l manifestează pentru cauza Românilor din Ardeal, pentru fruntașii națiunii și pentru ideile ce se vor semăna. Dar rolul lor rămâne al unor observatori prudenți, deși plini de înflăcărare, cum apare din notițele lui Alecu Russo sau din suvenirile lui George Sion. Dintre cei sosiți cunoaștem²⁾ pe C. Negri, Lascar Rosetti, G. Sion, Nicolae Ionescu, Alecu Russo, Curius, Teodor Moldovanu și, dacă e să credem unei relații confidentiale a autorităților din Brașov, spre Blaj au plecat și doi tineri boieri moldoveni, un Balș și un Cantacuzino, ba chiar și Vasile Alecsandri.

¹⁾ *Organul Luminării*, Nr. din 21 April 1848, articolul „Ce e de lucru“?

²⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, p. 209. Iakab E. Szabadságharczunk, p. 90. După Sion însă nu toți aceștia au fost prezenți în adunare.

Despre gloatele țăranilor care umplu toate drumurile spre imbinarea celor două Târnave izvoarele românești nu vorbesc, din nefericire, decât foarte puțin. Doi tineri, Vasile Moldovanu și Ioan Oros, care au condus pe țăranii de pe Câmpie, au descris¹⁾ câteva din episoade, ce se vor fi petrecut la fel și pe cursul de mijloc al Târnavei Mari și pe șoselele din dreapta și stânga Mușului.

Mulțimile se agită făcând pregătiri pentru plecare. Satele românești oferă pretutindeni o priveliște sărbătorească. Ulițele sunt pline de oameni. Unii pornesc la drum, ceilalți, care rămân pe loc, îi binecuvântează. Se despart cu „Doamne ajută” și tot așa se salută când întâmpină cete din alte sate. Pe fețele tuturor e întipărită încrederea. Se înfrățesc pe cale plini de voieșie și sorb cu toții aerul libertății. Adunarea dela Blaj înseamnă pentru ei sfârșitul iobăgiei, suprimarea robotei și începutul unei vieți nouă. Elanul ce însuflețește mulțimea răpește cu sine și pe iobagii unguri. Mulți dintre aceștia se încântă de valul ce curge neîncetat, simțesc chemarea care înfrățește popoarele obidite și pleacă de asemenea spre Blaj.

Am pornit înainte, povestește Vasile Moldovan. Îndărătul și în jurul nostru era numai popor. Ne mișcam cum se mișcă o apă curgătoare. Toată masa mergea, și noi cu ea. Ieșind din sat nu numai drumul, dar și câmpul forfotea de popor. Fruntea mulțimii atingea înaintea noastră Sânpaulul și din Chirileu încă tot curgea poporul. Când am ajuns în drumul țării, am dat de gloate sosite din alte părți. După amiază, târziu, am ajuns pe priporul Șieulei. Aici ne-am urcat pe culmea cea mai înaltă și am privit împrejur. Nici înainte, nici îndărăt nu vedeam unde e fruntea și unde se isprăvește capătul, ci cât cuprindeau ochii nu vedeai decât tot numai Români. Pe dealurile ce se zăreau către Dateș, Lechința, Oarba, poporul cobora ca un torent. Toți oamenii erau îmbrăcați în vestimente albe, ca în zi de cea mai mare sărbătoare.

A doua zi, în 13 Mai, aceiași peregrini au ajuns la Cetatea de Baltă, vad cunoscut pe Târnava Mică. De pe muchea dealului, unde sunt așezate zidurile cetății, se deschide o perspectivă largă până departe pe cursul de jos al râului. Priveliștea este însă aceeași. Șesul e plin cu popor și de pe toate colinele coboară cete proaspete. „Văzându-le, ți se pare, că au înviat din morți și grăbesc spre Blaj, să vadă ziua libertății, cu al cărei dor le-a expirat sufletul”. Toți sunt împodobiți cu frunză verde și entuzias-

¹⁾ Vasile Moldovanu, *Memorii*, pp. 53—56. *Memoriile lui Ioan Oros* (Rusu) în manuscris la dl A. Filimon, fost director al Palatului Cultural din Tg. Mureș.

mul crește cu cât se apropie de ținta călătoriei. Pe creasta Sâncelului se opresc și adulmecă plini de evlavie vuetul surd al mulțimilor, care se îngână din depărtare, ca dangătul unui clopot cu glas profund, ce stă să moară.

Vineri în 12 și Sâmbătă în 13 Mai această uriașă afluență continuă dinspre valea Săcașului, Bălgrad și Munții Apuseni de o parte, și din spre Sibiu și Mediaș de altă parte. Stăpânirea încercase și de astădată toate mijloacele spre a abate pe oameni din mersul lor. Teroarea însă nu mai prindea, iar organele locale erau prea slabe, decât să poată ține piept puhoiului irezistibil. Soldații concentrați în număr mult mai mare ca la Dumineca Tomii — după Papiu Ilarianu 740 — s'au dovedit și acum cumiști, mărginindu-se a supraveghea ordinea.

Delegațiile de intelectuali începură a sosi la Blaj de Sâmbătă. Episcopul Șaguna pornise des de dimineață însoțit de o seamă de sibieni și brașoveni, în trăsuri, călări și pedestri. Pe drum i s'au adresat câțiva tineri, poftindu-l să nu tragă la reședința episcopului Lemeni, ci să primească a fi încartiruit de ei altundeva. Șaguna, care nu primise în prealabil nicio invitație, tranșă cu o glumă incurcătura penibilă, ce ar fi putut produce un asemenea afront. „Imi voi face un cort în mijlocul pieței, pentru a înlătura orice bănuială“, spuse, dar când la Mănărade îl întâmpină o delegație de doi canonici și alți preoți, pentru a-i transmite invitația lui Lemeni, el o primi cu toată plăcerea. Intrarea sa în Blaj a fost pregătită de asemenea cu toată solemnitatea, fiind escortat de o mulțime de călăreți și trăsuri domnești. Descinzând în reședința vlădicească a fost primit, cum singur mărturisește, cu multă dragoste¹⁾.

Tot atunci trebuie să fi venit și Bărnuțiu împreună cu tineretul din Sibiu, al cărui reprezentant, Ioan Pușcariu, ducea în frunte un steag tricolor, albastru, alb și roșu²⁾). În 13 Mai au sosit la Blaj Iancu și Buteanu în fruntea celor zece mii de Moți. Tot printre cei dintâi ajunsesse la țintă și delegația grănicerilor nășăudeni, condusă de vicarul Macedon Pop. Data sosirii celorlalți cărturari de frunte ai Ardealului nu o putem fixa. Ei s'au adunat însă în număr nebănuat din toate centrele și din toate regiunile Ardealului, luând parte la întrunirile din aceste zile mărețe. Lista lor se poate întocmi din procesele verbale ale adunării și din numele delegaților aleși să ia parte în feluritele comisii. Constatarea prezențelor în felul acesta nu e totdeauna exactă, cum o do-

¹⁾ Șaguna, *Memoriile*, p. 15.

²⁾ I. cav. de Pușcariu, *Notițe* . . . , p. 19.

vedește cazul Năsăudenilor¹⁾, ofițerii Clococianu, Leon Pop, Mihăilaș și Luchi, care neizbutind să obțină concediu dela comandantii lor nu au luat parte la adunare. Totuși, avem impresia că delegarea în deputațiuni s'a făcut cu consimțământul dat încă la Blaj de cei mai mulți²⁾.

Cea mai numeroasă delegație de cărturari au dat-o Brașovul, Săcelele și Zărneștii: Gheorghe Barițiu, protopopii Ioan Popasu, Al. Verza, Petru German, advocații Ioan Bran Pop de Lemeny, Constantin Ioan, Ioan Aldulea, Constantin Secăreanu, Vasile Lăcea, juriștii Ioan Pușcașiu și Nicolae Gaitan și fruntașii Rudolf Orghidan, Nicolae Dima, Ioan Jipa, Iacob Balcăș, Oprea Circa, Nicolae Măciucă, Bucur Gaitan, diaconul Iosif Barac, G. Burbea, Ioan A. Navrea, Neagoe Popea, Barbu Cepescu, Demetriu Oțioțioiu, Radu Maioreanu (Moroianu?), G. Nica, Vasile Lăcea sen., Ioan Odor, Nicolae Preda și Nicolae Martinoviciu, învățători, și Ioan Tipeiu, teolog. În fine Radu Leca și Vasile Stindea.

Din Sibiu și Săliște, precum și din cuprinsul regimentului întâiu de graniță (Orlat și Veștem) deosebim în afară de episcopul Șaguna pe protopopii Moise Fulea, Ioan Moga, Ioan Panoviciu, Petru Bodilă, pe concipiștii dela tezaurariat Petru Maniu și Paul Dunca, preotul Sava Popovici, cancelistul Ioan Pinciu și Șerban Giurculeț din Rășinar, advocații Nicolae Avram Penciu, Servian Popovici și Petru Roșca (Sibiu); din Săliște pe Demetriu Borcea, iar dintre grăniceri pe maiorul Tulbașiu și pe sublocotenenții Ursul, Murgul și Novac. În delegația Sibiului trebuie să socotim și pe profesorul Demetriu Boeriu, îndepărtat dela școlile din Blaj.

Munții Apuseni sunt tot așa de bine reprezentați: prin protopopii Iosif Ighianu, Absolon Popoviciu, preoții Amos Tobias, Iosif Ciura, Ioan Patiția, advocații Ioan Buteanu, Avram Iancu,

¹⁾ În manuscriptul „Amintiri din anii 1848—49 de Francisc Mihailașiu, fost căpitan”, aflător în Muzeul din Năsăud, p. 52 se spun următoarele: „Unde” (la Cergidul Mare, unde se găsea în seara de 13 Mai) „binișor târziu traseră de maseră și deputații din cercul regimentului meu al II-lea, — între dânsii vicariul din Năsăud Macedon Popp”. . . „El îmi spuse cele bune dela părinți și de acasă și cum că au fost aleși a veni cu deputațiunea și tatăl meu căpitanu Ioan Mihăilaș, apoi căpitani Leone Popp, Ludvig Clococianu și adjutantu regimentului locotenentul primariu Leontin Lucchi, însă nu au căpătat concesiune dela superiorii militari, fiindcă regimentu e pus în stare gata de a ieși în tot momentul și astfel veni numai el cu unii preoți și mireni”.

²⁾ Listele le-am compus după protocolul adunării publicat de Papiu Ilarianu, p. 291 și urm. (o. c.). La pp. 298—301 se dau numele celor aleși a face parte din delegațiunile dela Cluj și Innsbruck și din comitetul permanent.

Petru Dobra, Frâncu, cancelistul Amos Tordășianu din Ofenbaia, și prin George Anghel, consilier montanistic în Zlatna, Francisc Boer, jude primar, Teoc Teodor, Dionisie Tobias, Iancu Ionuț, Ioan Corcheș, Petru Ioanete, Ioan Gomboș, Nicolae Aranos, Iosif Șuluțiu, Ieronim Alpinu (recte Albini), Ioan Dandea, Popoviciu Marțianu și Nicolae Corcheș.

Județul Hunedoarei a trimis la Blaj pe următorii cărturari: Vasile Nopcea, fost comite suprem, Dominic Iordan, Petru Drăghiciu, Iosif Velișca, protopop Nicolae Crainic, cancelist Ioan Pipoș, Petru Moldovan și Petru Demian (Geoagiu).

Din regiunea Turda-Târgu Mureș au venit: protopopii Partenie Trâmbițaș și Ilie Farago, advocații Ioan Bardoși și Ioan Rusu, Gavril Dorgo, preotul Ștefan Moldovay, Alex. Papiu Ilarianu și Samuil Poruțiu, canceliști, Vasile Moldovan, teolog.

Pământul crăiesc mai era reprezentat prin Ilie Măcelar din Mercurea, advocații Porea senior și junior din Mediaș, Chira Tartarți și avocatul Orbonaș din Orăștie, preotul Nicolae Sentivani (Romos), Moise Tănase (Mercurea), cancelistul Ioan Mărgineanu din Dateș, avocatul Augustin Laday (Mediaș) și Balomiri (Sebeș).

Nordul Ardealului avea mai puțini delegați: vicariul Alexandru Șterca Șuluțiu, vicariul Ioan Chirila, protopopii clujeni Gheorghe Gal și Ioan Fechete, canceliștii Ioan Suci, Vasile Buteanu, Gabriel Vaida, Nicolae Birle și profesorul Alexandru Bătrâneanu; apoi Mihail Lemeni, Ioan Lemeni și Iosif Micaș, tatăl avocatului Francisc Micaș.

Valul mișcării i-a atins însă și pe Românii de aici. Toate manifestele care circulau în Ardeal au sosit și în părțile acestea. Protopopul Simion Orion din Ocnele Dejului a cetit proclamația lui Pumnul la o adunare de preoți ținută în biserica din Maia, îndemnându-i să plece cât de mulți la adunarea dela Dumineca Tomii. La intervenția autorităților și a episcopului Lemeni el a fost nevoit să retracteze totul într-o întrunire anume convocată. O altă întrunire s'a ținut la Lăpușul-Românesc, sub conducerea protopopului Mihail Rațiu, în ziua de 8 Mai, votându-se o moțiune, în care se pronunță pentru uniune și pentru programul publicat de Barițiu. Moțiunea e semnată de protopop și de George Coman, preot, Dumitru Martin, Ioan Pop, Gavril Bozga, Ioan Pop, preot, Pintilimon Ungur, Vasile Perhaița, Alexie Micu, cantor, Ioan Dragomir, Ioan Coman, ambii preoți în Lăpuș, Vasile Gavriș, Nicolae Pop, preot în Lăpuș, și Teodor Coman, preot în Poiana-Batiz. La adunarea din 3, 15 Mai fiecare comună din județele Solnocul de mijloc și Dăbâca a trimis delegați la Blaj. Între ei era și preotul din Lăpuș, Ioan Dragomir, care a fost arestat în

cursul verii pentru rolul deținut în adunarea dela Blaj. Delegații comunei Cășei de jos au fost opriți în Turda și întorși cu puterea de autorități, cei din Măgoajea au străbătut însă până pe Câmpia Libertății¹⁾.

Datele acestea culese de autoritățile ungurești, prin anchetele din vara anului 1848, dovedesc că numărul delegaților care au participat la adunarea națională din părțile nordice nu este cunoscut nici măcar aproximativ.

Dintre profesorii trecuți dincolo de munți au venit la adunare: August Treboniu Laurianu, Nicolae Bălășescu, Florian Aaron, Constantin Romanu, Ioan Axente, Vasile Maiorescu, Eliseiu Armatu.

Clerul român era reprezentat în număr mare²⁾. În compunerea deputaților nu intră însă decât cei cu dare de mână, de aceea s'ar părea că sunt puțini. Însemnăm pe protopopii uniți Ioan Pop, Petru Pop, Ioan Sacali, Constantin Duma, Maior și Leon-tin Leonteanu. Între dascăli sunt înregistrați Andreiu Pop, Augustin Pop, Petru Suci, Nicolae Preda, iar canceliști prezenți mai cunoaștem pe Nicolae Bota, A. Stoica, Vasile Dragoș, Vasile Vesprimianu și I. Coste. Intelectuali din diferite ținuturi se adaugă la numele acestea, între ei unii din Țara Oltului, care au rămas mai în umbră: Demetriu Fogarași (Țârgul-Mureș), George Vas, Ioan Pauletti, Alexandru Iacob, Vasile Anca, Alexandru Vaida, Iosif Brenceanu (funcționar sup. probabil în Cluj), Nicolae Popovici, Ioan Corbul, George Valea, Ilie Dascalovici, Alexandru Coloșia, Ilariu Goga, George Butanti, Tiberiu Stoica, Iordache David, Ioan Georgiu, Ioan Moldovan.

Revizuiind această listă, care e departe de a fi completă, bate la ochi numărul infim al cărturarilor din regiunile periferice ale Ardealului. Explicația firească ne-o dă lipsa propagandei vii și sistemul aspru administrativ, care împiedeca orice manifestațiune națională. Ținuturile situate la Nord, dar și uriașa masă a Hunedoarei și a Făgărașului, având un număr mare de nobili și „boieri“, nu iau parte astfel la adunarea națională decât prin câțiva reprezentanți. Deficiența lor nu înseamnă însă și o știrbire a solidarității, ea este o consecință a jugului stăpânirii străine, care apăsa încă greu asupra lor. Dintre „unioniști“ nu știm să fi fost prezenți decât Alexandru Șterca Șuluțiu, vicarul Șimleului, Alexandru Bohățiel, avocat în Cluj, Constantin

¹⁾ Kádár Iózsef, *Belső-Szolnok és Doboka megye története 1848—1849*, Deesen, 1890, pp. 33 și urm.

²⁾ Descrind episodurile mai însemnate din adunare *Organul* lui Ci-pariu scoate în evidență cortegiul deosebit de impunător al clerului român, din piața Blajului până pe Câmpia Libertății.

Papfalvi, protopop în Hunedoara și consistorialistii din Sibiu. Ceilalți nu se declară încă, dar cum e cazul unioniștilor din Sibiu, vor insista în adunare asupra unor anume probleme.

Ceea ce se va fi regretat în deosebi de naționaliștii timpului a fost, de sigur, lipsa bănășenilor și ungurenilor. Bărnuțiu se gândise cel dintâi să-i invite și încă în întrevedere la Brașov, la indemnul său, Popasu se însărcină a-i scrie lui Eftimie Murgu¹⁾, desemnat președinte al adunării naționale. După Dumineca Tomii chestiunea a fost discutată din nou între Bărnuțiu și Cipariu, care primise știre dela Murgu, că va veni. Acum însă nu era de față decât protopopul greco-catolic Berceanu dela Lugoj, iar din părțile Crișului preoții Munteanu din Sărcău și Popdan din Sărsig, care au fost trimiși, se pare, să susțină uniunea²⁾.

În tot cazul, cei patruzeci mii de Români de pe Câmpia Libertății vor avea în fruntea lor toată floarea cărturării ardeleni. Am putea spune că întreg Ardealul, care simțea românește, se adunase la Blaj și că în acest moment numărul acelor, a căror inimă nu bătea pentru cauza națională, era disparent. Ei nu se văd nicăieri. Torentul care pornise năvalnic a atins însă aici și o seamă de elemente desrădăcinate. Fostul comite al județului Hunedoara, Baronul Vasile Nopcea, răpit de entuziasmul poporului, se înfățișă la Blaj, hotărît să-și servească de-acum neamul din care își trăgea obârșia. Un alt bogătaș nobil, Dominic Iordan din Deva, faimos pentru dărnicia sa în favorul culturii ungurești³⁾, se înființă de asemenea în adunare, indemnând de cine știe ce impulsuri atavice. Nici Francisc Boer, jude primar al comitatului Alba de jos, nu mai era ținut în evidență ca Român⁴⁾. El revine acum la matcă și se reintegrează în comunitatea poporului său.

Adunarea dela 3, 15 Mai înfățișează astfel fizionomia fidelă a Românilor din Transilvania. Ea va reprezenta voința întregului popor. Hotărîrea ei cu privire la formula politică a națiunii are caracterul unei autodeterminări.

¹⁾ Papiu Ilairanu, *Ist. Rom.* II, pp. 124, 148, 209.

²⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharcz tört.*, p. 83. Conte Ioan Bethlen sen. scrie la 12 Mai: „Tegnap itt Kolozsváron mentek át a balázsfalvi nagygyűlésre magyarhoni oláh papok. Ennek igen örvendek, mert azok az unió érdekében küldettek oda”.

³⁾ A se vedea de ex. lista de subscripție pentru școala reformată din Deva în *Erdélyi Híradó* (Cluj). 1846, p. 67.

⁴⁾ Familia Boer din Abrud, de obârșie din țara Oltului, are două feluri de reprezentanți: unii Români buni, strâns legați de Iancu și Buteanu, ceilalți oportuniști, mai apropiați de Unguri.

DISCURSUL LUI BĂRNUȚIU

2, 14 Mai 1849.

Ajunul adunării naționale, care cădea într-o Duminică, avea să fie petrecut într-o atmosferă de sărbătoare. Piața largă patruleteră din fața catedralei „gemea“ de lume încă din zorii dimineții și poporul nu contenea a se revărsa prin toate intrările orașului, devenit de pe acum un furnicar uriaș. Unii mai nerăbdători cerură des de dimineață să le vorbească „tribunii dela Duminica Tomii“. Iancu, Buteanu și Papiu Ilarianu s'au dovedit și de astădată crainici plini de însuflețire. După ce amândoi vlădicii au trecut cu alaiu prin mijlocul mulțimii, spre a lua parte la liturghie, o liniște cucernică puse stăpânire pe mase. Cărturarii s'au retras cei mai mulți în biserică, unde, uniți și neuniți, au ascultat cu aceiași fiori de nădejde liturghia solemnă.

Conferința pregătitoare a adunării¹⁾ avea să se țină în catedrală, după isprăvirea slujbei. Ea începu, de fapt, printr'un cuvânt rostit de canonicul Vasile Rațiu²⁾, care spuse că trebuie să se dea „o direcție mai pozitivă consultărilor“. Ca om de încredere al vlădicăi Lemeni el nu voi să vorbească mai multe, dar nici nu i-ar fi fost cu putință, deoarece acum din tote părțile se deslănțui ca un tunet strigătul: „să vorbească Bărnățiu“.

De lângă altar, unde își făcuse loc în timpul liturghiei, în strana stângă, Bărnățiu se urcă atunci pe „sugest“ și așteptă să se liniștească furtuna de aplauze. Mic de stat, aproape pipericit și uscățiv, dar cu ochi pătrunzători, el muștra acum cu privirea mulțimea agitată, care, exprimându-și dorința de a-l asculta, își dădea pe față simțimintele. Căci Bărnățiu nu putea să vorbească decât într'un singur fel, în graiul care desleagă cătușile, afirmă voința neclintită pentru izbânda libertății și clădește temelie nesdruncinată a viitorului. Bucuria celei mai curate izbânzi o va fi resimțit în clipa aceea. Își va fi dat seamă însă că îl apasă și greutatea unei răspunderi istorice. Concepția sa, cunoscută dela 24 Martie încoace, devenise lozinca tuturor, iar formula politică propusă de el era acum adoptată de aproape unanimitatea conducătorilor români. Dar acest crez și programul derivat din el se cereau examinate cu de-a-mănuntul, sprijinite pe experiența atât

¹⁾ Pentru capitolul de față am întrebuințat cele două izvoare cunoscute: Al. Papiu Ilarianu, *Istoria Românilor* II, p. 206 și urm. și G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei* II, p. 106 și urm. în care se reproduce darea de seamă din *Organul Național*. Interpretarea faptelor ține de expunerile lui G. Bogdan-Duică, *Vieța și ideile lui Simeon Bărnățiu*, p. 88 și urm., fără obligația de a primi unele păreri și deducții greșite.

²⁾ *Manuscriptul căp. Franc. Mihăilaș*, p. 53.

de bogată a trecutului, analizate la lumina doctrinelor politice biruitoare și confruntate cu programul tuturor popoarelor, care stăpâneau atunci pe nedrept Ardealul. Primind o asemenea însărcinare Bărnăuțiu era pregătit să o îndeplinească și îndeplinind-o să făurească programul politic al generației sale. Timp de patru ore el vorbi ca un inspirat, rostind o cuvântare de mult pregătită, minunată prin construcția ei, pătrunsă de o pasiune nobilă pentru poporul său, demnă, viguroasă, cu tâlc profund în fiecare frază, presărată cu o mare bogăție de figuri poetice, sarcastică uneori, dar și plină de duiosie, răfuindu-se cu dușmanii seculari, certând pe cei puțini credincioși și schițând contururile luminoase la care are dreptul să aspire națiunea sa. Auzindu-l și cu acest prilej, G. Sion, unul din oaspeții moldoveni, îi face această caracterizare: „la cuvintele de patrie, națiune, românism el se entuziasma ca un poet; figura lui lua un aer de om inspirat, de profet: vorba lui, un accent simpatic și dureros; căutătura sa svârlea scânteii de curaj și de terorism“.

Acesta era omul care vorbea poporului și tuturor generațiilor viitoare, în ajunul adunării naționale.

Discursul lui Bărnăuțiu nu este o improvizație, ci o operă muncită cu răgaz. El rezumă concluziile trecutului dezolant și desvoltă până în ultimele lor consecințe revendicările naționalismului român. Indemnurile sale se sprijină pe realități politice indiscutabile, iar încheierea ce se desface din perorațiunea solemnă este glasul autentic al unei națiuni hotărâte a lupta. De aceea generația dela 48 s'a identificat cu oratorul și l-a ascultat cu religiozitate. Ideile sale trebuie să le cunoaștem însă mai de aproape, fiindcă ele constituie un act politic de importanță covârșitoare, servind ca prefață a revoluției din 48¹⁾.

În afară de exordiu și de încheierea patetică discursul are trei părți, care se pot distinge bine. În prima se expun relațiile din trecut între Unguri și Români; în a doua parte se analizează uniunea, iar în cea din urmă Bărnăuțiu răspunde la întrebarea, ce să facă Românii din Transilvania.

Problema centrală, pe care o urmărește dela început până la sfârșit, este uniunea Ardealului cu Ungaria. Dar această uniune, după Bărnăuțiu, reprezintă „contopirea“ dorită demult de Unguri, ca să facă din toate popoarele nemaghiare o națiune mare și puternică ungurească. Intinsa reprivire istorică îi servește, de aceea, minunat prilej de a arăta prin fapte analoage din trecut consecințele dezastruoase pentru Români ale uniunilor politice și religioa-

¹⁾ Simion Bărnăuțiu, *Românii și Ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului 2 (14) Maiu 1848*. Cu introducere și comentariu de G. Bogdan-Duică. Cluj, 1924. Toate trimiterile sunt a se căuta în această ediție.

se. Intemeiate pe povestirea Anonimului episodurile tragice le începe cu Tuhutum, care i-a aservit politicește, înșelând bunăcredința Românilor. Uniunea din 1437 reprezintă o nouă conspirație în contra poporului. Tripartitul lui Verböczy, Aprobatele și Compileatele sunt înfățișate magistral ca instrumente de spoliere a drepturilor. Rândurile consacrate suferințelor pătimate de cler, apoi decăderii treptate a nobilimii și tragicului destin al iobagului conțin caracterizări care au rămas fără pereche în literatura română. Admirabilă analiza unirilor religioase, la care au fost constrânși Românii. Unirea cu catolicii i se pare „un nou jug unguresc”, care a deslănțuit ură între frați, fără să aducă nici o îmbunătățire a situației politice. Strigoniul, iezuiții și rănile lăsate de sfâșierea între Români au întunecat consecințele binefăcătoare ale acestei uniri. Toate uniunile nu au fost astfel decât lațuri întinse cu vicleșug sau șerpi cu care ne-au intoxicat.

Ideile politice se găsesc mai ales în capitoul închinat analizei amănunțite a uniunii cerute de Unguri. Urmărind acțiunea de maghiarizare dela 1836 încoace el arată că răspunderea ei o poartă Kossuth, dar și Wesselényi și alți reprezentanți ai Ungurilor, care din Martie dispun de guvern propriu și de toate mijloacele de realizare a acestui scop. Cel dintâi este uniunea. Ungurii vreau să transforme pământul Ardealului în țară ungurească, vreau să zidească o Ungarie Mare, să nu mai fie două patrii ungurești mici. Ei simt că proprietatea ce și-au „arogat-o” până acum asupra pământului românesc nu e clădită pe temelie sigură. Din dreptul războiului de cucerire nu se naște proprietate, ci numai posesiune, atâta timp cât națiunea subjugată se simte în putere a scutura jugul. De aceea prin uniune vor să înduplece pe Români, ca să-și dea din mână proprietatea părintească de dragul unor profituri aparente și înșelătoare. Dreptul unguresc nu e ipotecat nicăieri, decât doar tirania lor e înscrisă pe pământul și pe fizionomia Românilor. Consimțământul nostru le-ar servi o dovadă nouă spre a-și consolida posesiunea pentru cel puțin câteva sute de ani. Pământul Transilvaniei constituie proprietatea veritabilă a națiunii române. Nici un Român nu poate deci să rămână nepăsător la întrebarea, al cui să fie pământul, care până acum a fost românesc. Nu este și nu poate fi indiferent, că e unguresc sau românesc și că Românii să fie iarăși numai tolerați în teritoriul lor. Prin urmare înțelesul autentic al întrebării: să fie sau să nu fie uniune, este: „să ne dăm pământul nostru Ungurilor sau să nu-l dăm, să ne vindem țara Ungurilor sau să nu o vindem, să fim și de aici înainte numai anexa altor națiuni, au să fim liberi?” Unioniștii afirmă că prin uniune nu numai că nu se ia dela nimeni proprietatea, ci dimpotrivă devin proprietari și aceia care până acum nu erau. La aceasta Bărnățiu răspunde că

proprietatea ce Ungurii se prefac că o acordă Românilor, și-o atribue exclusiv numai lor, fiindcă în clipa când se va decreta uniunea, suprimându-se iobăgia, se vor desființa și națiunile, în afară de cea ungurească, rămânând ea singură vie și legal recunoscută. Dacă ei ar avea intenția să restituie proprietatea stăpânilor veritabili, precum se laudă, atunci ar recunoaște mai întâi existența națiunilor conlocuitoare. Numai națiunile sunt nemuritoare, individul e trecător. Dar Ungurii nu vor să știe nimic de alte națiuni, în afară de cea maghiară. Ei caută astfel să obțină prin uniune o țară întreagă fără nici o osteneală și o putere nelimitată asupra Ardealului în a legifera, a comanda, a administra țara numai în folosul națiunii ungurești, deoarece după uniune legea nu va mai cunoaște alte națiuni. De aceea Ungurii așteaptă ziua uniunii cum așteaptă un comandant de oaste ceasul victoriei.

Revenind la întrebarea ce înseamnă uniunea pentru Români, Bărnuțiu afirmă că sub masca libertății și a frăției ea nu aduce libertate, ci servitute, este prin urmare ca o fiară sălbatecă ce devorează popoare. Libertatea adevărată a oricărei națiuni nu poate fi decât națională. Orice om are voie să vorbească și să umble cum i-a dat natura și cum poate. Când ai lovit această libertate, ai lovit și sentimentul său de onoare, deoarece libertatea omului e legată în chipul cel mai strâns de persoana sa, ea constituie cea mai personală proprietate, poartă tipul personal al fiecăruia, astfel că nimeni nu se mișcă, nu cugetă, nu vorbește, nu umblă, decât în forma caracteristică sieși. Națiunea încă are personalitate. Libertatea națiunii are de asemenea un tip propriu. Națiunii încă i-a dat natura formă proprie ca și persoanelor fizice. Odată cu personalitatea națiunii se naște și libertatea ei și cu ea împreună piere. Tot ce ajută și împiedecă o persoană, ajută de asemenea și împiedecă libertatea națiunii. Tot ce întărește libertatea, crește prețul și înalță demnitatea națiunii. Cu cât mai mult își prețuește o națiune personalitatea, cu atât mai fierbinte își iubește libertatea. Cu atât mai vârtos va fi ea apreciată și respectată de alte neamuri, cu cât îndeplinește și suferă lucruri mari pentru onoarea sa, neîngăduind nici o știrbire a libertății sale. Fără libertate nu e onoare pe pământ, iar viața națiunii fără onoare e mai amară decât moartea. Pentru libertate trebuie să-și pună în joc avutul și viața. Libertatea constituie fibra cea mai personală a inimii, proprietatea ei cea mai națională, inima ei însăși, sufletul, podoaba ei.

Dar libertatea fără de naționalitate nu se poate înțelege la nici un popor din lume. De aceea analizează raportul dintre cultură și libertatea națională, rolul școlii și puterea de unificare a limbii. Dacă o națiune vrea să-și făurească o cultură mai înaltă, să se

unească mai întâi cu sine însăși, pentru a lucra cu puteri unite, Românii până în Balcani și din Balcani până în Tisa să se unească mai întâi între sine. O asemenea reunire poate să aibă loc și sub regimuri și guverne felurite, deoarece neavând sens și scop politic, servește progresul culturii umane prin mijlocirea firească a naționalității. În aceasta consistă importanța limbii naționale; ea reglementează toată mișcarea vieții, ca creerii mișcărilor corpului, o însuflețește și o înalță, dacă se cinstește după cuviință. Lipsa ei duce la barbarie. Numai în brațele ei cresc arta și știința și sub aripile acestora ia avânt industria și comerțul. Numai într-o asemenea grădină poate înflori fericirea națiunilor.

Bărnăuțiu examinează mai departe teoria statului și a națiunilor libere, tot așa egalitatea lor, încercând concluzia că nu e necesară uniformitatea de drept, nici cea de limbă. Ungaria e stat poliglot, în care fiecare națiune își are interesele sale particulare, despre care e în drept a se consulta în adunări proprii, în adunări mai mari naționale și în adunarea comună a mai multor națiuni. Dar ce discuție se poate face unde nu există libertatea de a vorbi în limba pe care o scrie națiunea? Ce liberalism e în legislațiunea care condamnă la tăcere o națiune întreagă? De ce să nu se poată realiza în Transilvania și Ungaria ceea ce se poate aiurea? În adunările Elveției se vorbește în trei limbi, franceză, italiană, germană; în Belgia legea admite limba belgică și cea franceză. Ungurii nu sunt nici mai liberali, nici mai fericiți decât aceste popoare luminate, dimpotrivă sunt rămași în urmă, la mare distanță. Deci ei nu au dreptul să pretindă privilegiu în ce privește limba, ci trebuie să se mulțumească cu principiile egalității și dreptății. Numai până unde ține dreptatea e umanitate, dincolo de dreptate locuiesc fiare sălbatice.

Fără naționalitate, prin urmare, nu e libertate, nici lumină nicăieri, ci pretutindeni numai cătuși, întunec și amortire. Ce este apa pentru pești, aerul pentru sburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru fiecare popor. Într'însa ne-am născut, ea este mama noastră; dacă suntem bărbați, ea ne-a crescut, dacă suntem liberi, într'însa ne mișcăm. De suntem vii, într'însa trăim; de suntem necăjiți, ne alină cu cântece naționale durerea. Prin ea vorbim și azi cu părinții, care au trăit cu mii de ani în urmă. Prin ea ne vor cunoaște după mii de ani strănepoții și posteritatea. Naționalitatea e cel mai puternic îndemn spre lucrare pentru fericirea omenirii. Cine nu simte atragere a lucra pentru gloria și fericirea națiunii sale, acela pentru umanitate nu e decât un egoist, pe care e păcat că l-a împodobit natura cu formă de om. Naționalitatea e libertatea noastră cea din urmă și limanul mântuirii viitoare. Aceasta e sin-

gura libertate, pe care nici un bărbat n'a răpit-o până acum dela Români. după ce pe toate celelalte le-a luat. De 17 sute de ani luptă neamul românesc în Dacia îndepărtată cu toate hoardele barbare. Această ancoră a ținut nava română împotriva tuturor valurilor, de nu s'a cufundat în prăpastia pieirii împreună cu barbarii. Uniunea cu Ungaria vrea să frângă și să smulgă această ancoră de mântuire, să distrugă acest organ al vieții românești și să răpească dela Români și libertatea cea mai de pe urmă. Asta e uniunea pentru Români; vieață, libertate nemărginită pentru Unguri, servitute veșnică, moarte pentru Români. Unindu-se cu Ungaria națiunea nu va avea nici școli, nici funcționarii săi, pentru a purta grije intereselor naționale, nici chiar biserică proprie. Totul se va războteza pe nume unguresc, toate se vor îmbrăca în vestimente ungurești. Din clipa în care națiunea se declară pentru uniune, își dă consimțământul la pieirea sa.

Scotând concluzia aceasta Bărnăuțiu insistă încă asupra necesității de a se opune uniunii. Apoi caută să dea soluții și în ce privește mersul politicii românești. Românii numai după ce vor fi constituiți și organizați ca națiune pe temeiul libertății egale pot să stea de vorbă cu Ungurii, pentru a stabili o apărare comună, ca națiune liberă cu altă națiune liberă. Fără condiția libertății egale Românii să nu pășească la nici un fel de uniune, ci să se unească mai de grabă cu națiunile care recunosc libertatea popoarelor și o respectă în faptă. Orice chemare la uniune, în afară de condiția libertății naționale, constituie o invitație la servitute. Fiecare popor liber va răspunde la aceasta cu dispreț, va protesta sărbătorește împotriva și se va apăra. Așa se cade să facă și Românii.

Trebue să proclame libertatea și independența națiunii române, hotărînd că de acum înainte nu se consideră legați decât prin legile aduse în Dieta țării, în care vor fi reprezentați după dreptate și cuviință. De aici încolo vor da ascultare numai funcționarilor aleși din sânul lor. Totodată națiunea română face cunoscut națiunilor conlocuitoare, că voind a se constitui și organiza pe bază națională, nu nutrește gânduri dușmănoase față de celelalte națiuni, le recunoaște tuturor același drept, respectându-l cu sinceritate, dar pretinzând și respect reciproc, după dreptate. Națiunea română nu voeste a domni peste alte națiuni și nu va suferi să fie supusă altora, ci revendică drept egal pentru toate.

Ajungând la conștiința libertății, națiunea română nu mai vrea să slujească altor națiuni, ci e hotărîtă a se comporta ca o națiune liberă. Hotărîrea sa o întărește și cu jurământ. De aceea adunarea să jure în numele întregului popor, că niciodată nu se va lepăda de naționalitatea sa, ci o va apăra în veci cu puteri unite împotriva tuturor dușmanilor și primejdiilor și va lucra tot cu puteri

unite pentru viața, onoarea, cultura și fericirea națiunii în toate timpurile viitoare.

Rezumând pe scurt expunerea și moțiunea propusă de Bărnățiu, am căutat să urmărim exact firul argumentației sale. Oratorul din catedrală își propusese dela început să combată uniunea cu Ungaria, convingând pe conaționali despre pericolul ei. Misiunea aceasta i se pare lucrul cel mai dificil și totuși a reușit să o îndeplinească în chip strălucit. Cuvântarea sa e un rechizitoriu magistral al stăpânirii milenare, dar în aceeași vreme ea exprimă și voința hotărâtă a Românilor din Transilvania de a-și clădi o viață națională proprie. Din alocuțiunile presărate de-a-lungul întregii cuvântări se vede că a fost pregătită spre a o rosti în fața adunării naționale. Dacă și-a schimbat intenția și a cedat insistențelor conferinței prealabile, faptul se explică în chip firesc. În momentul acela catedrala din Blaj adăpostea aproape întreaga intelectualitate a Românilor din Transilvania. Aici era locul cel mai potrivit pentru un expozeu politic, dela succesul căruia, așa i se părea lui Bărnățiu, depinde soarta viitoare a românismului din Ardeal. Intr'adevăr, el nu s'a înșelat în așteptările sale. Discursul a fost ascultat cu evlavie, deși trebuie că auditoriul îl va fi aflat chinuit de lung. Cuvântătorul discuta însă probleme de actualitate vie. Iobăgia nu era desființată, clerul român purta încă jugul nedreptei robii. Poporul întreg aștepta cu înfrigurare formula izbăvitoare. Această formulă o dă Bărnățiu, încercând să traseze drumul de parcurs al națiunii sale. Concepția pe care o dezvoltă îi aparține pe de-a-ntregul. De aceea nu găsește necesar să o lege de expunerile lui Cipariu sau Barițiu, nici să polemizeze cu ei. Tot arsenalul argumentației îl revărsă asupra tezei unioniste, pe care o combate cu multă pasiune, dar și cu argumente grele, istorice și politice. Argumentația istorică e aproape impecabilă, dacă, firește, luăm în considerare faptul că vedea trecutul românesc prin prisma generației sale, întemeiat pe Petru Maior și pe izvoarele ungurești. Dar trebuie sulevat în deosebi că Bărnățiu are păreri cu privire la multe fapte din istoria neamului său, e original și independent în judecățile ce le face și de o agerime uimitoare în caracterizarea situațiilor politice ale trecutului. Tot atât de originală este și concepția sa politică. Liberal până în măduva oaselor, el se leagă de lozincile curente ale epocii, libertate și naționalism, cântându-le imnuri de slavă, împletindu-le organic în viața neamului său și deducând din ele precepte de conduită politică. Imnul libertății îl variază pe toate gamele, înscriind astfel pe prima pagină a revoluției române strălucita ei justificare. Arderea pentru drepturile națiunii sale nu e cu nimic mai pre jos. De aceea inspirata sa cuvântare poate fi considerată ca o evanghelie a naționalismului românesc. Reformele înfăptuite în primă-

vară le interpretează în sens democratic. Bărnăuțiu se simte de fapt organic legat de masele mari ale poporului său. Gândirea sa e democratică și când blestemă patroana despotismului, censura, și când anunță căderea privilegiilor și monopolurilor. Detestă goana după titluri nobilitare, preocuparea tuturor secăturilor, și nu odată se pune în postura șerbului care a lucrat la stăpân de dimineața până seară, flămând, ars de sete și bătut de vânt. Subt înrăurirea acestor idei consideră garda națională drept cea mai puternică cetate a libertății, iar reprezentanța națională: paladiul libertății popoarelor culte. Indemnul său adresat celor adunați în catedrală: „țineți cu poporul toți, ca să nu rătăciți”, exprimă astfel un crez profund democratic.

Intru cât privește programul politic al lui Bărnăuțiu, după ce s'au deschis zăvoarele libertății, el nu mai vrea să țină seamă de împrejurările date, nici de obstacolele numeroase ridicate de despotismul secolelor trecute. Pretinde o desăvârșită egalitate de drepturi și reintegrarea națiunii sale în viața de stat. Teritoriul Ardealului e pământ românesc, asupra căruia nu încapă nici o transacție. Pe intransigența aceasta, își va fi dat el seamă, nu se putea clădi platforma de împăcare cu Ungurii, dar tot atât de clar distinge și inutilitatea încercării așa zisului regim constituțional al Ungariei Mari: „pentru că”, spunea, „în Țara Ungurească și libertatea încă va fi ungurească”. Așa s'au petrecut lucrurile, de fapt, decretându-se de ungurești, nu numai constituția țării, dar și pâinea și aerul. Integralismul este cu toate acestea nu o formulă desperată, ci intuiția geniului său politic. Bărnăuțiu e departe de a fi utopist. Are conștiința unității organice a neamului său, cunoaște rolul, pe care-l deține limba în încheierea acestei unități, desemnează exact hotarele teritoriului etnic românesc „din răsărit până în Balcani și din Balcani până la Tisa”, dar nu e iredentist. Nu socotea posibilă, pentru momentul politic al epocii, decât realizarea unității culturale și solidarizarea cât mai strânsă a elementelor conștiințe. În punctul acesta trebuie să presupunem că în chip voit a vrut să fie și prudent: De altminteri din aceleași motive evită a pune în discuție problema Românilor din părțile ungurene și din Banat, față de care argumentația sa nu ar mai fi putut să rămână întreagă în picioare.

Intr'un singur punct oratorul ni se pare puțin exagerat: când afirmă că „ștergerea servitutei cea de acum, e numai o rămă în unghița a tot devorantului ungurism, cu care vreau să-i prindă pe Români ca pe niște pești fără pricepere”. Intr'un pasaj anterior însă se exprimase mai corect: „ștergerea șerbituții cea de astăzi o înveninează cu uciderea naționalității”. Pentru a cunoaște ideile sale autentice în această privință trebuie să cităm întreg pasajul în care se explică: „Se promite ridicarea servituții, unin-

du-se Ardealul cu Ungaria. Asta o cred. Ci eu socotesc că se va ridica și dacă nu se va uni, pentrucă i-a venit timpul să cadă. O putere cumplită și nevăzută, care lucrează pretutindeni în contra despotismului, lucrează de mult și la surparea acestei cetăți barbare și zidurile ei se vor prăbuși în curând peste aceia care nu vor să o dărâme din dragoste către omenime. Vedem că s'a șters în Ungaria și va cădea și în Ardeal, dar dacă Ardealul se va face prin uniune țară ungurească, libertatea Românilor nu va dăinui doar nici un an și ei iarăși vor cădea în servitute. Și pentru ce? Pentrucă în Țara Ungurească și libertatea încă va fi ungurească, și legată de condițiuni, pe care Românii nu le vor putea împlini sau nu le vor împlini după așteptarea și plăcerea Ungurilor".

Oratorul este destul de explicit, dar din argumentația sa reiese clar că revendicarea eliberării țaranului o subordonează ideei naționale. În concepția lui Bărnăuțiu iobăgia trebuie să se desființeze, deoarece e perimată și nu se mai poate menține împotriva forței uriașe a democrației. Ungurii nu înțeleg însă că suprimarea servitutii e o consecință a „dragostei către omenime", și ar voi să se servească de acest act generos, pentru a întinde o momeală Românilor. Apelurile repetate urmăresc, de aceea, să atragă luarea aminte a generației sale asupra acestei primejdii, să o ferească de a conexa cele două postulate, desființarea iobăgiei și constituirea națiunii române, sacrificând pe cea din urmă de dragul celei dintâi. Cu toate acestea Bărnăuțiu consideră suprimarea iobăgiei ca un lucru minunat „de care și morții încă vor sălta de bucurie în morminte, când se va înființa pe pământul Ardealului". E firesc să presupunem deci că îndemnurile de moderațiune adresate țăranimii trebuie interpretate în sensul că Românii înșiși trebuie să hotărască cu votul lor cum se va ridica șerbitea¹⁾.

Gh. Bogdan Duică s'a crezut îndreptățit a vedea în discurs și liniile unui dinasticism, dar Bărnăuțiu este departe de a formula acum o asemenea atitudine. El atribue, e drept, „preabunului împărat" meritul de a fi acordat poporului constituția dela 25 April. În jurul acestei constituții austriace crede posibilă regruparea tuturor națiunilor libere din cuprinsul monarhiei. Atât și deocamdată nimic mai mult. Lasă deschisă ușa spre Casa de Habsburg, dar e destul de cuminte să nu se precipite a intra prin ea legând la obârșie naționalismul românesc de interesele atât de complexe ale unei dinastii streine.

¹⁾ Gh. Bogdan Duică, *Vieța și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, p. 96. Autorul merge însă prea departe atribuind lui Bărnăuțiu din 48 idei agrariene. Cuvântarea din catedrală nu justifică această părere. Nouă ni se pare, dimpotrivă, că el și-a impus o rezervă în această problemă, rezervă caracteristică pentru întreagă generația sa.

Incidentul dela conferința din Sibiu¹⁾ îl va fi îndemnat să adăugească el însuși încă două pasaje pentru a-și preciza părerea despre problema confesională la Români din Ardeal și despre rolul episcopilor ca factori politici. Dar pe cât este de cuminte judecata sa în ceea ce privește raportul dintre confesiuni și politica națională, pe atât pare de nedrept în critica ce o face acțiunii episcopilor români întreprinsă prin memoriile către Curtea din Viena și Dietă. Aici el încetează a fi măsurat și se lasă copleșit de resentimentele vechi. Cei doi episcopi nu erau de față, deoarece după terminarea liturghiei părăsiseră biserica. Era prezent însă în număr deosebit de mare clerul ambelor confesiuni, asupra căruia nu va fi făcut prea bună impresie ocara vorbitorului. Dealtminteri și în expunerea lui Bărnăuțiu cu privire la unirea cu biserica Romei se resimte spiritul de frondă al elementelor de elită dela Blaj.

Discursul cuprinde urme palpabile de influența pe care a exercitat-o asupra acestui cărturar distins filosofia contemporană a occidentului, mai ales prin Wilhelm Traugott Krug, al cărui manual îl tălmăcise în românește, dar și prin marele Savigny, pe care îl citează chiar²⁾. Pornind dela convingerea că pentru popoarele oprite filosofia ridică piatra de pe ușa mormântului lor, el culege tot ce poate sprijini tendințele de libertate ale poporului său și ceea ce i se pare în stare a justifica drepturile naționalității. Trebuie subliniat că Bărnăuțiu își dă seamă că trăește în secolul luminilor și al naționalității și e conștient că argumentația sa trebuie clădită în desăvârșită consonanță cu principiile politice elaborate de frământarea acestei epoci. Părerile despre cultura și mai ales despre școala românească din Ardeal fac parte din programul unui om într'adevăr luminat.

La întrebarea când și-a pregătit Bărnăuțiu acest discurs studiat cu atâta migăleală și totuși înaripat, putem să stabilim doar atâta că îl începuse cam la începutul lui Mai, după ce a ajuns la Sibiu vestea despre noua constituție austriacă. La 8 Mai când s'a ținut conferința prealabilă din Sibiu era aproape terminat și de aceea a fost nevoit să adăugească la urmă explicațiile despre solidaritatea națională, provocate de cunoscuta intervenție a lui Constantin Romanul. Alte aluzii, din care să putem concluda, că Bărnăuțiu urmărea cu înfrigurare evenimentele în timp ce își redacta cuvântarea, noi nu vedem. Pentru acest motiv credem că unele caiptoale, mai ales cele istorice, reprezintă rezultatul studii-

¹⁾ Vezi mai sus intervenția lui Constantin Romanul la conferința din Sibiu.

²⁾ G. Bogdan-Duică, *o. c.*, p. 159 și urm. Cf. D. D. Roșca: *Europeanul Bărnăuțiu în Luceafărul*, Sibiu, Seria nouă IV. Aprilie-Maiu 1944.

lor sale anterioare. Aceasta nu ne împiedecă a recunoaște că și expunerea pur politică e lucrată temeinic, cântărind fiecare cuvânt, aplicând o judicioasă analiză juridică și înflorind textul cu un mare număr de figuri poetice și oratorice.

Apostrofa finală a cuvântării constituie o perorațiune strălucită. Ea va fi impresionat prin pateticul stilului și al gândirii, dar mai ales prin dramatica alternativă, ce o pune: „Așa fraților, închipuiți-vă încă odată, că această mie de ani a tiraniei ungu-rești e numai o zi în viața durerioasă a națiunii noastre; închipuiți-vă că azi dimineată ne-au înjugat, toată ziua ne-au mănât și acum când sosi amurgul pentru odihnă ne iau jugul de pe grumaji numai pentru a ne omori. Care națiune de pe pământ nu s'ar ridica dela cel mai mic la cel mai mare, văzându-și numărate zilele vieții? Libertatea oricărui popor e bunul lui cel mai înalt și naționalitatea e libertatea lui cea din urmă. Ce preț mai are viața după ce și-a pierdut tot ce îl face demn să existe pe pământ? În mâna acestei adunări e așezată viața și moartea, soarta prezentă și viitorul nu al unui singur om, ci al națiunii întregi. Ce va răspunde adunarea în fața națiunii, a lumii și a posterității, dacă semnează sentința de moarte a naționalității sale“?

Intru cât privește concluzia finală a discursului și postulatele de ordin politic, ele exprimă tot ce trebuia să proclame sărbătorește pe plan ideologic o națiune deșteptată la conștiința drepturilor sale. Practic însă era totuși prea puțin, deoarece momentul cerea să se indice și mijloacele de realizare, inițiindu-se o acțiune politică bine susținută. În acest scop Bărnățiu formulează în trei puncte o declarație de principii călăuzitoare.

Conferința din catedrală a răspuns aplaudând cu viforoasă insuflețire expunerile lui Bărnățiu. Amândoi informatorii de căpetenie ai epocii sunt de acord în această privință. Papiu Ilarianu adaugă însă și un proiect de moțiune, care ar fi fost votat cu unanimitate, după o discuție la care ar fi luat parte Laurianu, Barițiu și alții. Dar tot el observă că „după Bărnățiu nimeni altul nu mai ținu de lipsă a pierde timpul scump cu orațiuni“. Acesta pare a fi adevărul confirmat și de darea de seamă din Organul Național și de Barițiu, care reproduce în istoria sa versiunea din gazeta lui Cipariu. Ora era prea înaintată pentru a se fi avut răgaz să discute punctele propuse de Bărnățiu. Ele au fost discutate de bunăseamă după masă, când la orele cinci, conferința a fost reluată, de astădată în prezența celor doi episcopi. Acum vor fi cerut cuvânt Laurianu și Barițiu, poate și alții pentru a desbate formularea textului definitiv al moțiunii, ce avea să fie propusă a doua zi adunării de Bărnățiu însuși.

Căpitanul Mihăilaș pretinde a ști că vicariul din Huniedoara

Constantin Papfalvi, unionist, s'ar fi plâns că nu a fost lăsat să vorbească în conferința pregătitoare. Dintre unioniști a vorbit însă aici Paul Dunca, ascultat fiind în liniște, deoarece deși ca tactică politică de urmat el pleda pentru uniune, totuși în expunerea sa nu a abandonat țărâmul politicii naționale. Dunca era unul din prietenii sibieni ai lui Bărnăuțiu, cu care el va fi discutat toate argumentele unioniștilor, fără a se putea convinge unul pe altul. Nici conferința nu-i primi sfaturile, pe care nu le cunoaștem mai de aproape.

Totuși moțiunea lui Bărnăuțiu a ieșit modificată sau mai exact întregită, probabil cu consimțământul său, fiindcă a primit ca a doua zi să propună el însuși textul modificat. Cine a redactat textul definitiv? După informațiile ce le avem nu mai putem constata, dar e foarte probabil să se fi făcut de Laurianu și Cipariu, în baza observațiilor din conferința de după masă, în înțelegere însă cu Bărnăuțiu. Acestuia din urmă i s'a rezervat rolul să cetească în adunare o declarație de principii, iar Laurianu a fost însărcinat să propună programa mai amănunțită a națiunii.

Două observații se impun de îndată la cetirea acestor moțiuni. Mai întâi că Bărnăuțiu renunță la formulele sale în ceea ce privește proclamarea libertății și independenței naționale și acceptă să se atașeze necondiționat Casei domnitoare. Chiar și jurământul de credință îl prestează mai întâi împăratului și patriei și numai după aceea „națiunii române“. În al doilea rând, el se învoiește ca protestul împotriva uniunii să figureze ca punctul ultim al programului politic și să fie redactat astfel, încât să nu irite pe Unguri, creând ruptura definitivă între cele două popoare.

Elementele mai moderate au învins deci înlăturând din moțiunea adunării intransigența dârză a formulei Bărnăuțiu. Aceasta nu s'a făcut în ședință publică, ci în 2, 14 Maiu seara, acasă la Bărnăuțiu¹⁾ „după o înțelegere între mai mulți Români“. Conferința din catedrală a continuat apoi să discute până târziu: arestarea avocatului Florian Micaș și a unor preoți, chestiunea stăruirii și maltratarea la care au fost supuși Românii pretutindeni pentru simțimintele lor naționale. Cancelistul Ioan Suciu din Cluj aducând în mijlocul adunării pre tatăl lui Micaș, arătă păru-l cărunț al bătrânului, zugrăvi în culori vii durerea părintească și a națiunii întregi, și descrie meritele și nevinovăția tânărului care suferă totuși în temniță. Conferința se tulbură și indignarea a fost unanimă. De aceea hotărîră a se redacta o adresă către guvern pentru a cere eliberarea lui Micaș. Adresa urma să o prezinte o delegație aleasă de adunare. S'au propus câțiva oa-

¹⁾ G. Bogdan-Duică, o. c., p. 92.

meni mai bătrâni, dar alții erau de părere să fie aleși din tineret ca să fie mai curajoși. Avram Iancu propuse atunci pe câțiva consistorialiști din Sibiu și Blaj, zicând: „Să se trimită deputați oameni bătrâni și cu autoritate, iar nu tineri, căci de se vor trimite deputați tineri, ei nu vor aștepta ca guvernatorul să le deschidă ușa“. Papiu Ilarianu povestește că supărarea adunării s'a transformat într'o ilaritate generală și firește propunerea lui Iancu a fost primită.

În aceeași conferință se mai hotări ca o delegație să meargă la Alba Iulia, pentru a saluta pe fostul prepozit al capitolului din Blaj, Simeon Crainic, îndepărtat din funcție odată cu Bărnăuțiu. Delegațiunea trimisă de îndată îl invită și la adunare pe bătrânul naționalist, căruia însă i-a fost cu neputință să facă drumul până la Blaj. Se ceru, mai departe, achitarea și restituirea în funcții a tuturor celor pedepsiți cu ocazia procesului lemenian. Bărnăuțiu se văzu nevoit a interveni arătând că această cauză nu aparține aici și că în interes național toate chestiunile particulare trebuie puse la o parte. Conferința aprobă observațiunile acestea, după care ea luă sfârșit.

Discursul lui Bărnăuțiu este una din componentele care au dat o măreție sărbătorească adunării din Blaj. A doua și cea mai însemnată a fost însă comportarea demnă și calmă a maselor de țărani. Zile întregi au curs spre Câmpia Libertății coloanele albe și acum în ajunul adunării cam patruzeci mii așteptau în liniște cuvântul de ordine, ce trebuia să iasă din sfatul cărturarilor. Înainte de masă cât a ținut conferința din catedrală și spre înserat ei au rămas nemîșcați ascultând cuvântările tineretului și bizuindu-se în conducătorii lor. În afară de desfătarea sufletească ce o vor fi resimțit în nădejdea acum sigură a libertății, mai ales aglomerarea de mase în proporții nevăzute până atunci, toate solidare în propusul lor, făcea priveliștea într'adevăr măreață. De câte ori se arătau patrule de soldați, poporul le primea „cu cele mai sgomotoase vivate“, încât, pentru a răspunde, ele salutau mulțimea cu salve de foc. Atmosfera de înălțare n'a fost întreruptă de nici un incident. Ziua era din cele mai frumoase, limpede, senină, scrie Organul lui Cipariu, iar seara piața a fost iluminată: cea mai grandioasă litie fără îndoială în ajunul unei sărbători românești.

Seara târziu și poate noaptea întreagă au continuat consultările în „casa lui Bărnăuțiu“. I se va fi explicat că discursul său, dacă se ia ca temei pentru rezoluțiunile adunării, deslănțue revoluția, că proclamarea independenței produce consecințe incalculabile și mai ales că nepregătită și fără aliați națiunea română nu poate risca acum un pas atât de uriaș. Laurianu, Cipariu și Barițiu vor fi fost sfătuitoarii în această direcție, mai ales însă

cel dintâi, care va câștiga de acum înainte o necontestată înrăurire asupra lui Bărnuțiu. Episcopii vor fi fost de aceeași părere. Numai tineretul nu a fost atras în discuții. Intransigența lor ar fi răsturnat toate socotelile de moderațiune. Nu știm însă cum au izbutit să înfrângă până în urmă dărzenia lui Bărnuțiu. Frământarea lor dramatică va rămâne o taină nedescifrată a istoriei noastre, iar înduplecarea lui Bărnuțiu de a renunța la concluziile expunerilor sale este, orice s'ar spune, începutul decepțiilor, de care nu s'a putut feri un popor mic cu iluzii de integritate națională. Redus astfel la formule practice incompatibile cu întreagă construcția sa sufletească, Bărnuțiu devine ce-i drept conducătorul necontestat al mișcării românești, dar de acum el nu se mai poate avânta la înălțimile crezului său care îl va depăși, atât pe el, cât și pe ceilalți contemporani, luminând totuși ca un stâlp de foc, drumul de un veac al neamului românesc din Ardeal¹).

ADUNAREA NAȚIONALĂ

Adunarea națională începe astfel în 3, 15 Maiu și va ține trei zile încheiate. Bărnuțiu o numește „sărbătoarea libertății” și într'adevăr ea a fost prilej solemn de proclamare a principiilor libertății, dar și întrunire deliberativă a reprezentanților poporului român din Transilvania. Barițiu o consideră²) de veritabilă adunare națională, a cărei „formă cu totul legală” i se pare confirmată prin vre-o cinci decrete ale guvernului „tocmai cum dorea de mult în secret inimile tuturor Românilor”. Ca atare a fost proclamată solemn printr'o hotărîre luată în prima zi și considerată apoi de întreaga generație dela 48, exceptând firește pe guvernanții și scriitorii unguri ai Transilvaniei, care au încercat de îndată să-i reducă importanța.

Conducătorii adunării au avut grije să redacteze un proces-verbal autentic, în care au fixat tot ce s'a hotărît și tot ce au socotit că merită să fie transmis posterității. În afară de această dare de seamă, cam rigidă, nu dispunem decât de două rapoarte gazetărești: unul publicat de Timoteiu Cipariu în Organul Național³), celălalt scris de Gheorghe Barițiu pentru Gazeta de Tran-

¹) Pare în afară de orice îndoială că seara târziu s'a ținut o consfătuire și în „seminar”, unde Bărnuțiu a jurat pe aderenții săi, că vor fi împotriva uniunii. Aceasta reiese din mărturisirea protopopului Ioan Dragomir din Băiuț, făcută în fața autorităților, în vara anului 1848. Vezi Kádár Iozsef, *Belső-Szolnok és Dobokamegye története 1848—1849* Deesen, 1890, pp. 37—38.

²) *Gazeta de Transilvania*, 1848, Nr. 39 din 13 Maiu (st. v.).

³) *Organu Național*, Blaj, 1848, Nr. 1.

silvania. Martori oculari ai adunării, bine informați despre frământarea politică și dedesupturile ei, amândoi întregesc cu observații prețioase informațiile procesului verbal. Totuși, ele nu oglindesc nici pe departe măreția adunării, proporțiile ei uriașe pentru acea epocă, aspectul sărbătoresc, spiritul care o însuflețea, legătura dintre oratori și mulțime, și pateticul unei asemenea întruniri, cea dintâi după șapte secole de robie. Toate acestea ar trebui să le găsim în expunerile istorice ale lui Al. Papiu Ilarianu și Gh. Barițiu. Dar nici unul din acești istoriografi ai revoluției nu și-a dat silință a zugrăvi mai amănunțit atmosfera adunării, iar dacă cel dintâi a încercat totuși, amintirile reproduse sunt destul de șterse, ținute în termeni generali și lipsite de prospețimea elanului risipit cu atâta belșug în zilele neuitate dela Blaj. Literatura memorialistică pare, dimpotrivă, plină de efuziuni sentimentale, mai fiind scrisă și relativ târziu, încât nici ea nu adaugă prea multe elemente, din care să fim în stare a reconstitui până în cele mai neînsemnate amănunte tabloul grandios al adunării. De lacuna aceasta a reportajului românesc au profitat Ungurii, care au venit la Blaj să observe desfășurarea adunării și, fără să înregistreze obiectiv diapazonul simțimentelor și fondul desbaterilor, au preferat să le diformeze, să prezinte episoade puțin controlabile și să atribue astfel conducătorilor români intenții, pe care în realitate nu le-au avut. Între cei aproape o sută de intelectuali maghiari, care au luat parte la adunare, doi au descris impresiile culese: Carol Szász, fost profesor la colegiul reformat din Aiud, deputat cu mare prestigiu în cercul liberalilor unguri din Ardeal și Alexie Iakab, care își propusese de pe acum să înregistreze mișcările politice ale patriei sale. Observațiile celui dintâi sunt cuprinse într-o corespondență particulară publicată abia acum; rapoartele lui Alexie Iakab însă au servit încă atunci ca bază pentru informația cercurilor conducătoare ungurești. Dările de seamă tipărite de presa ungurească a timpului: Erdélyi Hiradó, Ellenör și Közlöny, de unde le-au împrumutat și alți scriitori și istorici, au un autor comun neidentificabil. Ele variază expunerea, păstrând însă intenția de-a diforma aspectul adunării, a-o bagateliza și a produce atmosferă de suspiciune în jurul conducătorilor români¹⁾.

¹⁾ Iakab Elek, *Szabadságharczunk*, p. 118 și urm. Erdélyi Hiradó a publicat darea de seamă în numărul din 23 Mai, pp. 326—27. Ellenör o tipărește în 25 Mai, Közlöny (Pesta) în numerii din 11 și 13 Iulie 1848. Această din urmă în traducere românească Blajul (revistă) 1936, Nr. 5, pp. 230—238 (E. Bucur). Descrierea scrisă de un emigrant ungar și publicată în cartea: *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes*, Cassel 1852 o avem în traducere publicată de I. Marțian în *Arhiva Someșană*, Năsăud 1930, Nr. 13, pp. 366—372.

Adunarea s'a ținut sub ochii autorităților¹⁾. Guvernul din Ardeal delegase doi comisari pentru a supraveghia ordinea. Tot la dorința guvernului și cu același scop s'a prezentat și generalul Schurter, cu o trupă destul de numeroasă. Deschiderea adunării s'a făcut dimineața la orele 9 în piața Blajului, de către cei doi episcopi, care au luat loc pe terasa din fața catedralei. O delegație a plecat să invite pe comisari la adunare. Ceremonialul acesta era împrumutat dela deschiderea dietelor ardelen. E interesant că, după același protocol, comisarii au cerut să se citească mai întâi decretul guvernului pentru ținerea și deschiderea adunării naționale, precum și instrucțiunile deosebite întru cât privește ordinea întrunirii. Aceste instrucțiuni au fost citite și explicate poporului de președintele Șaguna. Ele arată: că desbaterile sunt libere, vor fi însă conduse în așa fel, ca fiecare să țină seamă de îndatoririle ce decurg din credința față de tron și patrie. Nimeni să nu agite mulțimea ignorantă în politică, iar cei mai pricepuți să-și dea silință a convinge poporul în numele guvernului, reprezentantul regelui, să se supună ordinelor mai înalte; iobagii să-și îndeplinească regulat serviciul de până acum, așteptând în liniște legea despre desființarea servituti, care se va publica în curând în chip solemn. Nu pot vorbi către popor, decât cei invitați de drept la adunare și care sunt cetățeni. Cine îndrăznește a instiga poporul, fie dintre cetățenii patriei, fie dintre streini sau ar ataca persoana cuiva, va suporta consecințele. Comisarii asigură, în fine, „națiunea română” despre bunăvoința suveranului manifestată în decretul de convocare a Dietei transilvănene. Este evident, prin urmare, că reprezentanții guvernului și-au făcut datoria în conformitate cu însărcinarea primită. Se poate chiar recunoaște, că au dovedit un deosebit simț politic, părăsind adunarea îndată după deschiderea ei și revenind numai încă odată, la sfârșit, pentru a o închide tot pe atât de solemn, cum au făcut la deschidere. În primul raport adresat guvernului în seara zilei de 15 Mai, ei vorbesc de „adunarea națională a Românilor”, ca mai târziu să o denumească numai „adunare de popor”. După aprecierea lor numărul celor prezenți depășea douăzeci de mii, dar, spun ei, este demnă de admirat împrejurarea, că poporul care în majoritate era reprezentat prin elemente lipsite de cultură, s'a purtat în tot cursul întrunirii sobru și moralmente ireproșabil. Valoarea acestei aprecieri e du-

¹⁾ Descrierea adunării mai pe larg în cărțile citate ale lui Papiu Ilarianu și Barițiu. Acesta din urmă reproduce darea de seamă din *Organu Național* și procesul verbal verificat în adunare. Rapoartele comisarilor la Papiu Ilarianu II, pp. 303—304 și 305—306. Instrucțiunile la pp. 290—291. Cf. Șaguna, *Memoriile*, p. 15 și urm.

blată de faptul, că au avut informatori care i-au ținut permanent la curent cu ceea ce se vorbea și se întâmpla în adunare și în afară de adunare.

Generalul Schurter, dela brigada din Mediaș, comanda trupele dislocate la cererea guvernului. Șaguna spune că trimiterea acestui general la Blaj s'a făcut în urma intervenției sale pe lângă comandamentul militar. Soldații aduși erau în mare parte Români. Ei au fraternizat cu poporul în tot cursul adunării, exceptând doar o singură companie compusă din Săcui, care au ținut să-și păstreze până la sfârșit atitudinea marțială. Așa relatează cel puțin Alexie Iakab, câtă vreme Organul Național ne dă informația că și „militarii săcui au jucat de bucurie între popor“. După ce adunarea s'a deplasat din piața catedralei pe câmpia din preajma răsăriteană a orașului, s'a hotărît să se facă mai întâi o rugăciune, sub cerul liber, pentru Împăratul și principele Transilvaniei și pentru augusta sa dinastie. La propunerea lui Șaguna adunarea a invitat să asiste la acest act solemn și pe generalul Schurter. Primirea sa a fost, după Cipariu, un adevărat triumf. Episcopul Șaguna profită de ocazie pentru a exprima în cuvinte avântate fidelitatea neclintită a poporului român către monarh și dinastia de Habsburg, căreia exclusiv are de a-i mulțumi pentru tot ce posedă, oricât ar fi de puțin. Roagă de aceea pe general să se facă interpretul acestor simțimente omagiale pe lângă monarh. Vădit impresionat generalul Schurter asigură adunarea și națiunea română de toată bunăvoința Majestății Sale, obligându-se a-i aduce la cunoștință cu cea mai vie mulțumire o asemenea dovadă a lealității și neclintitei credințe. La întoarcere generalul a fost escortat cu acelaș triumf ca la sosire. În cursul actului solemn s'a cântat „imnul poporului“ sau mai bine zis al casei domnitoare de întreagă adunarea, în timp ce armata staționată la extremitatea opusă a Blajului, trăgea salve din puști și chiar lovituri de tunuri. Un post așezat în turnul catedralei transmitea cu steaguri semnalul pentru aceste salve, pe care asistenții unguri le consideră drept probă de complicitatea armatei cu adunarea națională. Cipariu înseamnă că nu ar fi fost propriu zis nevoie de armată. Aceasta nu s'a arătat de loc în piață și nu a fost întrebuintată decât pentru a da salve la solemnitatea amintită și după toastele din timpul mesei: „cei prezenți nu-și vor uita niciodată în viața lor de purtarea plină de cuviință a poporului adunat, de entuziasmul cu care primea pe general și toată armata, oricând se arătau în public. Alipirea, iubirea, entuziasmul, „vivatelor“ poporului către soldații împăratului ar fi fost în stare a desarma și inimile cele mai sălbatice. Armata recunoscute de aceea numaidecât că prezența ei nu poate fi decât pentru paradă“.

Comisarii maghiari în raportul lor scot în evidență, că poporul și-a manifestat cu explozii de urale simțimintele de credință nu numai față de domnitor, ci și față de guvern. Și totuși, observatorii unguri n'au ținut să aprecieze lealitatea dreaptă a adunării, ci s'au grăbit să-i atribue intențiuni streine.

Evaluarea maselor de popor variază, după criteriul de judecată al izvoarelor. Carol Szász știe de 15 mii., comisarii vorbesc de 20 mii, Alexie Iakab de 25 până la 30 mii, baronul Dionisie Bánffy a aflat că au luat parte chiar 60 mii de oameni¹⁾. Informațiile românești susțin însă aproape toate cifra de 40 de mii²⁾. Numărul acesta se va fi redus a doua și a treia zi, după ce o parte a țărănimii va fi plecat, rând pe rând, spre casă. În ziua de 3, 15 Mai mulțimea uriașă n'a mai putut fi cuprinsă de piața, altminteri largă, astfel că încă din ajun s'au făcut pregătiri a transfera adunarea pe câmpul din înafara orașului. Convoiul pornit în frunte cu cei doi episcopi oferea o priveliște înălțătoare. S'au remarcat în deosebi șirurile impunătoare ale preoției. Pe câmpul din preajma Târnavei Mari se improvizară tribune, în care, pe lângă cele câteva mese, au luat loc conducătorii adunării. Prin aceasta i s'a dat caracter deliberativ, ceea ce a și fost dela început intenția organizatorilor. Puținii unioniști ar fi dorit ca adunarea să desbată în biserică și numai în prezența celor invitați de drept. Dar limitele impuse de guvern au fost depășite de afluența irezistibilă a mulțimilor, astfel că nici comisarii n'au mai stăruit să se respecte această restricțiune.

Deplasându-se în ordine desăvârșită pe Câmpia Libertății adunarea a luat loc în formă de cerc în jurul tribunei principale. Așezat pe una din colinele care străjuiesc deasupra Blajului, un Ungur, emigrat după revoluție în Germania, descrie (1852) astfel aspectul adunării: O strașnică mulțime de popor se întinde alene și întunecată înaintea ochilor noștri, ca o tabără mare, având forma unei stele. Sunt Românii cu femei numeroase și cu copii lor³⁾. Organizarea acestui castru avea ceva surprinzător. La mijloc era un loc liber, a cărui conferință o formau de jur împrejur țărani, șezând ori stând tupilați, care însă nu se miș-

¹⁾ Memoriile contelui Dionisie Bánffy, lipsite de obiectivitate și imbibate de spirit dușmănos față de Români, în *Budapesti Szemle*, 1839, vol. 59, p. 361.

²⁾ Alex. Șterca Șuluțiu, încercând să evalueze mulțimea după spațiul ocupat, dă cifra de 50 mii. *Történeti Lapok* (Cluj) 1875 (I) pp. 379—81.

³⁾ Afirmatiunea autorului dela Cassel o desminte darea de seamă din „*Siebenbürgischer Volksfreund*“, care subliniază că la adunare au luat parte numai bărbați: „Montags aber, den 15. Mai, versammelten sich die Volksmassen (nur Männer)“. Copii și femeile sunt introduse de autor cu scopul de a înfățișa adunarea ca un bălcu.

cau nici o clipă dela locurile lor și nu lăsau pe nimeni să treacă printre ei. În spate, cât puteai să vezi cu ochii, zăceau, ședeau, steteau în picioare și umblau figuri, ale căror vorbărie și strigăte produceau un sgomot, ca cel ce premerge unei furtuni apropiate. Dela locul liber se desprindeau prin masele dese de popor mai multe cărări în formă de raze și pereții acestora erau formați iarăși din Români, care ședeau cu o statornicie netulburată. „Totul oferea astfel un aspect într’adevăr impunător“, exclamă martorul, care nu se poate reține însă a arunca și o injurie, caracterizând figurile, ce se mișcau, de grosolane, iar sgomotul de sălbatic. Tot din sursă ungurească știm că textul discursurilor și al hotăririlor era transmis poporului de către tribuni, făcându-și cu mâinile pâlnie la gură, pentru a fi auziți dela distanță. Ștefan Roth nu a văzut amănuntele acestea, a observat însă cum mulțimea așezată în jurul tribunei principale aproba pe oratori și cum masele distanțate mai la periferie făceau cor în unison cu oratorii. Descrierea lui Papiu Ilarianu concordă în unele privințe cu aceste observațiuni. El susține că intelectualii erau așezați în cercul dimprejurul tribunei. La invitația tribunilor poporul s’a împărțit în grupe, lăsând spații goale între ele. Grupele mai îndepărtate aveau tribune proprii, de unde se transmiteau vorbirile și hotăririle adunării. „Ziua era una din cele mai strălucite, limpede, senină“. Românii erau întinși „ca un câmp verde și înflorit în primăvara aurie“. Era însă și căldură fierbinte, încât poporul sta numai în cămășile albe încinse cu șerpar. Pe fețele lor erau întipărite bucuria zilei și nădejtile viitorului. Un cronicar contemporan al revoluției ungurești, cu toate că nutrește o vădită dușmănie împotriva Românilor, se vede nevoit a recunoaște că¹⁾: „privind caracterul exterior al acestei mărețe adunări populare, abia va fi trăit Europa vreodată una ca aceasta“.

Prima lucrare a adunării a fost să proclame de președinți pe ambii episcopi, iar de vicepreședinți pe Simion Bărnuțiu și Gheorghe Barițiu. Secretari au fost aleși zece fruntași distinși: canonicul Timoteiu Cipariu, protopopul Ioan Popasu, profesorii August Treboniu Laurianu și Demetriu Boeriu, avocatul Iacob Bologa, concipiștii dela tezaurariat Paul Dunca și Petru Maniu, asesorul montanistic Gheorghe Anghel, avocatul brașovean Ioan Bran și administratorul Bob din Cluj. După rugăciunea pentru împăratul luă cuvântul Bărnuțiu, pentru a face declarațiile primite cu unanimitate însuflețire de adunare. Fiecare punct al declarațiilor a fost subliniat de aprobarea sgomotoasă a poporului.

¹⁾ Mészáros K., *A magyar szabadságharcz előjártéka 1848-ik évben*, Ungvár, 1862, p. 25: „tekintve ezen nagyszerű népgyűlés külső jellemét, ilyet aligha látott Európa valaha“.

Cel din urmă, al cincilea, conținea formula jurământului care avea să fie prestat „către împărat, patrie și națiunea română”. Formula a citit-o de îndată tot Bărnuțiu, iar poporul a jurat cu mâinile ridicate. Acest act înfățișează cel mai solemn moment al zilei. În fine, s’a citit memoriul pentru eliberarea avocatului Florian Micaș, hotărîndu-se a se trimite la Cluj printr’un curier.

Ziua a doua a adunării s’a desfășurat în același chip. De astădată a prezidat episcopul Lemeni. Procesul verbal înseamnă următoarele: „Domnul episcop de Lemeni ocupând scaunul mărturisii că trecând printre popor, a auzit strigându-se cu o gură, că nu voiește uniunea Transilvaniei cu Ungaria și a enunțat că de unire astăzi nu poate fi vorba”. Declarația episcopului a stârnit firește discuție și mai mulți membri ai adunării au cerut să se ia dela ordinea zilei chestiunea uniunii, până când Românii nu vor avea deputați în Dietă, deoarece această chestiune numai acolo se poate discuta și hotărî legal. Formularea din procesul verbal diferă de felul în care a înregistrat-o Cipariu în „Organul Național”: „după mai multe debateri se enunță, cumcă întrebarea despre uniune se lasă la o parte, până când națiunea română va fi recunoscută de națiune liberă, constituită, organizată și cu vot decisiv în Dieta țării”. Redactarea lui Cipariu oglindește ideea reprezentată dintru început de Bărnuțiu, pe când formula procesului verbal trebuie atribuită tendinței de a împăca spiritele, poate și unioniștilor, cărora le venea bine să se evite discuția asupra uniunii. Reușind să-și strecoare în procesul verbal motivarea proprie, ei au câștigat tot ce se putea câștiga în acel moment: amânarea discuției și recunoașterea Dietei ca autoritate în drept a decide asupra uniunii. Întrebarea, ce se pune în chip firesc, este: cine a fost autorul acestei iscusite stratageme politice? Episcopul Lemeni sau Paul Dunca? Sau, poate din nebagare de seamă, Treboniu Laurianu? Nu știm, și probabil niciodată nu vom fi în stare să explicăm eclipsa aceasta a frunțașilor naționaliști. Cronicarii contemporani n’au notat nici măcar numele vorbitorilor, care au intervenit în discuție. Dar Papiu Ilarianu, în altă ordine de idei, pomeneste de Baritiu, care ar fi arătat, „că libertatea nu depinde dela uniunea cu Ungaria”. Prin urmare toți erau de părerea că nu e oportun să se dezbată în adunare problema uniunii. Poporul devenise impacient și tribunii cereau a se pune capăt acestei discuții. Așa se trecu la citirea procesului verbal din prima ședință, după care episcopul Lemeni luă din nou cuvântul pentru a se justifica: „respingând unele cârtiri, arată cu hârtii oficiale că adunarea o mijloci dela guvern Prea Sfinția Sa”. Urmară trei oratori: Iacob Bologa, profesorul Ioan Hania și avocatul Avram Penciu, care au atras luarea aminte a adunării asupra nedreptăților suferite de Români pe teritoriul „pământului

crăiesc“. Se ceru o comisie mixtă, neinteresată, pentru stabilirea hotarelor și pentru restituirea în drepturile vechi, sulevându-se și situația domeniilor acordate națiunii săsești, cu condiția de a păzi granița, pe care însă acum o străjuesc Românii și Săcuii. Vicariul din Șimleu, Alexandru Șuluțiu, propuse ca de acum înainte Românii să se numească în actele oficiale ale celorlalte națiuni și în limbile lor, Români, iar nu *Oláh* sau *Valahi*. În fine, pași la tribună August Treboniu Laurianu, care a formulat într-o „magistrală“ cuvântare „puncturile petițiunii“, ce aveau să se prezinte atât Dietei, cât și împăratului. La orele 13 și jumătate adunarea s'a întrerupt din cauza ploii și s'a mutat din nou în catedrală, unde s'au ales delegațiile dela Cluj și Viena și membrii comitetului permanent.

A treia ședință s'a ținut din nou în piața din fața catedralei deoarece numărul poporului scăzuse acum considerabil. Ea a verificat procesele verbale, „adăugându-se și schimbându-se la punctele preatinse cele ce se păreau mai cu cuviință“, spune Cipariu. Episcopul Șaguna enunță apoi punctele stabilite drept hotărâri a adunării naționale, îndemnând poporul să aștepte confirmarea lor din partea împăratului și a Dietei. În același sens vorbi și episcopul Lemeni. Canonical Rațiu propuse a se înălța pe Câmpia Libertății un monument vrednic de națiunea română, pentru a eterniza amintirea acestor zile glorioase. Propunerea a fost aplaudată și primită. În fine, încheindu-se desbaterile, adunarea a invitat din nou pe comisarii guvernului să asiste la închiderea solemnă. Aceștia, venind, ascultară desideratele formulate și declarară apoi încheiată adunarea.

Este limpede că numărul mare de țărani care au ascultat trei zile de-a rândul cu evlavie cuvenită pe vorbitori așteptau să li se rostească înainte de toate cuvântul de deslegare din robia seculară. El a fost rostit aievea în ziua a doua, de către Treboniu Laurianu, dar nu ca o hotărâre imutabilă a națiunii, ci ca desiderat exprimat cuviincios către împărat și către Dietă. Ajungând la conștiința drepturilor individuale omenești, națiunea română cere neîntârziat desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi, atât în comitate, cât și în districte, scaune și în granița militară. Ea cere tot de odată și desființarea dijmelor, un fel de contribuție, care împiedecă progresul economic. Postulatul acesta ocupă locul al treilea între cele 16 puncte propuse adunării de Laurianu. Formularea lui nu s'a putut face fără a explica poporului situația politică în care se găsea. A fi decretat pur și simplu desființarea iobăgiei însemna să te aventurezi în vârtejul revoluției, să nu mai ții seamă de autoritatea și legile Statului, să-ți faci singur dreptate. Un asemenea pas nu mai merita însă să fie încercat, riscând sacrificii care ar fi fost

inutile, după ce desființarea iobăgiei constituia una din cele mai grabnice probleme de rezolvat ale noului regim. De aceea nu numai Laurianu, dar și Bărnățiu și Șaguna căutară să lămurească poporul și să-l îndemne a aștepta cu răbdare. „Măcar că nădăjduim, că iobăgia se va șterge în scurt timp, totuși până va urma o hotărîre deplină dela împărăție, țaranii să-și îndeplinească toate obligațiile față de proprietari și să fie în așteptare”, a spus Bărnățiu în adunare, sprijinit și de Șaguna. Episcopul din Sibiu socoti că e necesar să îndemne pe credincioșii săi și printr'un manifest a aștepta în liniște legile despre desființarea iobăgiei¹⁾. Poporul a răspuns: „că bine, numai să fie cât mai curînd”. S'a calmat și a înțeles sau s'a prefăcut că înțelege nevoia de a-și impune un termen scurt de așteptare. În realitate însă nu era vorba numai de așteptare pasivă, ci de îndeplinirea unor umilitoare și nedrepte prestații și de supunere față de samavolnicia unor stăpâni lipsiți de simțul umanității. De aceea trebuie admirată cumințenia țaranului român, care din prima zi a libertății dovedește măsură cuviincioasă în manifestarea simțimintelor și moderațiune în înțeleaptă în comportarea sa politică. Poporul adunat la Blaj rămîne astfel legat într'o desăvârșită solidaritate cu conducătorii săi.

Semnificația politică a adunării trebuie căutată în declarația lui Bărnățiu, făcută în prima zi, când s'a depus și jurămîntul, în desideratele programatice propuse de Laurianu și în manifestul publicat îndată după încheierea adunării.

Este mai presus de orice îndoială că declarațiile făcute de Bărnățiu aveau să constituie punctul culminant. Persoana lui a fost aleasă pentru acest rol în temeiul meritelor din trecut, dar și pentru faptul că ideile și soluțiile sale au fost primite unanim de fruntașii adunați în conferința prealabilă. Numai cât cele patru puncte ale declarației nu reproduc textul propus în ajun, ci aduc formule nouă, a căror justificare vom căuta-o în zadar în discursul său. Iată textul declarației: 1. Locul unde se ține această adunare generală a națiunii române transilvane în câmpia din sus de Blaj, se numește pentru totdeauna „Câmpia Libertății”. 2. Națiunea română declară că vrea să rămână de-a-pururea statornic credincioasă înălțatului împărat al Austriei și marelui principe al Transilvaniei, și augustei case austriace. 3. Națiunea română

¹⁾ Scrisoarea e datată din 4, 16 Mai când a fost tipărită și împărită la popor. Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, p. 304: „Și să știți că înlesnirea greutăților sărăciei încurînd se va înființa, numai una este de lipsă, ca până la vremea aceea să fiți cu ascultare către domni noștri pămîntești; până când pe calea legii se va înlesni iobăgia voastră”. Papiu Ilarianu are dreptate, când afirmă că termenul de „înlesnire a greutăților” nu e de loc norocos, fiind depășit (II, 252).

se declară și se proclamă națiune de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertății egale. 4. Națiunea română depune jurământul credinței către împăratul, către patrie și către națiunea română.

Numai punctul al treilea mai păstrează una din ideile de căpetenie ale concepției bărnuteiene, independența națiunii, dar nu în forma ei originală, ci cu un adaus, care modifică esențial formula din ajun. Dacă pe lângă independența națiunii nu se mai cere să se proclame și libertatea, lucrul poate fi considerat de unii ca indiferent și totuși în concepția lui Bărnăuțiu ambii termeni trebuiau să exprime voința neclintită a Românilor de a nu mai fi supuși altor națiuni. „Mi-se pare“, spunea el în ajun, „a fi necesar ca această conștiință și voință a națiunii, să-o îmbrace adunarea în vestmântul cel mai sărbătoreesc, adică să proclame libertatea și independența națiunii române“. Acum renunța la o o bună parte a concepției proprii. Dar nu numai atât: Bărnăuțiu e nevoit să renunțe și la ideea că Ardealul e pământ românesc și să se declare mulțumit, ca națiunea sa „să facă parte întregitoare din Transilvania pe temeiul libertății egale“. E adevărat că în ajun susținuse cu sinceritate bărbătească teza „națiunea română nici nu voește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci vrea drept egal pentru toate“. Ca o condiție prealabilă însă își rezerva dreptul a se „constitui și organiza pe temeiul național“, mai declarând sărbătorește, că de aici înainte nu se va cunoaște obligată decât prin legile aduse în Dieta țării, în care va fi reprezentată și ea după dreptate și cuviință, și că va da ascultare numai direcțiilor aleși din sânul său. Aceste condițiuni au fost înlăturate de asemenea.

Formula de jurământ avea să întărească în concepția lui Bărnăuțiu ideea libertății și conștiința naționalității: „adunarea să depună jurământ în numele a toată națiunea, că nu se va lepăda niciodată de naționalitatea sa, ci o va apăra în veci cu puteri unite în potriva tuturor dușmanilor și primejdiilor și va lucra cu puteri unite pentru viața, onoarea, cultura și fericirea ei în toți timpii viitori“. Jurământul de pe Câmpia Libertății este însă întâi de toate un legământ făcut Casei austriace și numai după aceea o juruință către națiunea proprie, care însă iarăși nu mai precumpănește orice alte interese. Iată textul: „că voi fi credincios împăratului Austriei și mare principe al Ardealului Ferdinand I și augustei case austriace; amicilor Majestății Sale și a Patriei voi fi amic și inamicilor inamic. Ca Român voi susține totdeauna națiunea noastră română *pe calea dreaptă și legală*¹⁾“

¹⁾ Cuvintele subliniate au fost introduse în text la stăruința episcopului Lemeni și a lui Paul Dunca și consoții săi unioniști (Deák Imre, 1848. *A szabadságharc története levelekben*, pp. 91 și 124).

și o voiu apăra din toate puterile în potrivea oricărui atac și asupriri. Nu voiu lucra niciodată în contra drepturilor și intereselor națiunii române, ci voiu ține și apăra legea și limba noastră română, precum și libertatea, egalitatea și frățietatea. Cu aceste principii voiu respecta toate națiunile din Ardeal, cerând dela dânsule respect egal. Nu voiu încerca să asupresc pe nimenea, dar nici voiu suferi să ne asuprească nimenea. Voiu colabora după putință la desființarea iobăgiei, la emanciparea industriei și a comerțului, la păzirea dreptății, la înaintarea binelui umanității, al națiunii române și al patriei noastre¹. Prin urmare, în loc de a stărui pe lângă sensul inițial al unui asemenea jurământ, se face și aici o declarație de principii, menținând însă echivocul.

Factorul, care a produs aceste modificări și care a răsturnat concepția originală a lui Bărnăuțiu, a fost, fără îndoială, tendința de a se atașa dinastiei habsburgice și a formula în consecință declarațiile politice în așa fel ca ele să nu lovească în interesele monarhiei. Generația dela 48 era deplin conștientă de enormele dificultăți, care se puneau de-a-curmezișul aspirațiilor sale politice. Simțea că nu va fi în stare să ducă lupta, fără nici un sprijin și fără nici un aliat. De aceea se va fi ajuns la ideea de a se căuta acest aliat în dinastia austriacă, în împăratul, care acordase popoarelor din Austria tocmai atunci o constituție democratică. Cine a fost oare promotorul acestei orientări? Izvoarele sunt mute. Pe doi dintre protagoniști îi excludem însă din capul locului: și anume pe episcopul Lemeni, care va fi înțeles că prin o asemenea declarație se produce o ruptură de neînălăturat cu noul guvern din Pesta. Vom exclude apoi de bunăseamă pe Bărnăuțiu însuși, în al cărui discurs nu se găsește nici o urmă pentru justificarea acestei idei. Nici Barițiu nu poate veni în considerare, dat fiind rolul șters pe care l-a avut în cursul adunării. Rămân, prin urmare, Șaguna, Laurianu și Cipariu. E probabil că cei doi dintâi au avut o parte covârșitoare la redactarea proceselor verbale și probabil a motiunilor. Numai ei au avut posibilități a-l convinge pe Bărnăuțiu să renunțe la textul intransigent și să adopte o formulă nouă. Este aproape sigur că au făcut-o, după discuții, care vor fi început la Sibiu și s'au terminat în noaptea dinaintea adunării, poate și cu sprijinul lui Cipariu. E semnificativ că tustrei au fost aleși în delegația, care avea să se prezinte împăratului, că Șaguna la cea dintâi întâlnire cu Bărnăuțiu și-a subliniat sentimentele dinastice și că Laurianu preconizase cu mulți ani înainte o asemenea politică¹). Izbândirea lor momentană va fi conve-

¹) E caracteristic răspunsul dat de Șaguna în Sibiu manifestanților români, care i-au organizat serenada din 11 Mai, în frunte cu Bărnăuțiu. „Primesc omagiile cu condiția să rămâneți și în viitor ca

nit și unioniștilor, care vor prefera să suporte o complicație trecătoare eventualității de a se refuza din capul locului uniunea. Dar monarhia austriacă se găsea atunci în plină criză și slăbiciunea ei față de guvernul unguresc era manifestă. Ce ocrotire sperau să obțină dela un asemenea aliat? Ce avantaj puteau să nădăjduiască Românii, pronunțându-se, fără să fie întrebați și în mod inoportun, în favorul uneia din cele două puteri, care se înțeșteau? Ce garanție aveau pentru a fi siguri că actul lor politic va fi apreciat la timpul său? Răspunsul la toate aceste întrebări îl vor da evenimentele care s'au succedat. Noi însă trebuie să constatăm că prin renunțarea lui Bărnuțiu s'a lipsit istoria Românilor din Ardeal de cel mai înălțător act politic, menit să fie temeiul desvoltării naționale și canonul luptelor viitoare. În afară de aceasta poporul român a fost pus și în fața unui fapt împlinit, abandonându-se la mila și bunul plac al celui mai perfid partener.

Laurianu, care a propus în ședința a doua formularea în 16 puncte a desideratelor programatice a cules și a formulat în fraze pregnante doleanțele de căpetenie, politice, bisericești, culturale și economico-sociale ale Românilor ardeleni, dar le-a dat o prefață și o încheiere, împrumutate amândouă dela Bărnuțiu, care satisfac orice pretenție naționalistă. În punctul prim se spune: „Națiunea română răzimată pe principiul libertății, egalității și frățietății pretinde pentru sine, sub raport politic, independență națională pentru a figura în numele său și pentru a avea reprezentanți proprii în dieta țării, proporționat cu numărul, precum și funcționarii săi, după aceeași proporție în toate ramurile administrative, judecătorești și militare, și pentru a se servi de limba sa în toate chestiunile ce o privesc, atât în legislație, cât și în administrație. Ea pretinde o adunare națională generală în fiecare an“. Ultimul punct, al șasesprezecelea, atacă de-a-dreptul

și până acum credincioși casei imperiale a Austriei. Nu există om în lume, care să aibă inimă mai bună decât bunul nostru părinte Ferdinand. Lui să-i rămâneți devotați și cu credință neclintită" (Nic. Popea, *Memorialul*... p. 69). Cipariu adresează prin *Organul Lumii*, încă în 17 Martie 1848 st. v. îndemn către Români să nu uite ce datorează monarhului, și repetă apoi (p. 362) „cu sinceră inimă" strofa:

Românimea să dorească,
Ca împăratul să trăiască,
Cel ce pe noi ne susține
Ca la toți să meargă bine.

Laurianu se adaugă cu sfaturile ce le împărtășea Ardelenilor încă din 1846, a-și pune nădejdea în Împăratul binevoitor pentru ei. „Români, tot binele vă vine dela împărăție, tot răul vă vine dela conlocuitorii voștri cei despotici". *Magazinul* III, p. 329, Cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veacul XIX-lea*, Buc. 1908, vol. II, p. 133.

uniunea: „Națiunea română cere ca națiunile conlocuitoare să nu ia nicidecum în desbatere cauza uniunii cu Ungaria până când nu va fi constituită și organizată cu vot deliberativ și decisiv în camera legislativă, iar dacă Dieta Transilvaniei ar voi totuși a se dimita la pertractarea acestei uniuni, de noi fără noi, în acest caz națiunea română ridică protest solemn“.

Amândouă punctele primite cu entuziasm fac parte, evident, din programul lui Bărnuțiu. S'ar putea afirma, prin urmare, că programul său nu a fost jertfit, ci numai formulat în conformitate cu necesitățile practice, în cazul de față spre a putea fi mai ușor servit guvernelor și popoarelor conlocuitoare. Dar punctele lui Laurianu reprezintă, după însăși expresia procesului verbal, „cererile Românilor“, care aveau să fi prezentate Dietei și împăratului în formă de petițiune. Între ele sunt câteva care, cum cu drept observa Carol Szász, nu-și aveau locul între postulatele unei adunări naționale¹⁾. Ele nu exprimă, cum propusese Bărnuțiu, voința neclintită a poporului românesc, ci oferă material de discuție cu o înaltă autoritate de stat, liberă să recunoască și să acorde atât cât i se va părea oportun, la timpul său. Aceasta este deosebirea între o solemnă declarație principiară și între o petiție redactată cu toată cuviința. Adunarea a aprobat fără nici o observație tactica schimbată, iar Bărnuțiu va fi rămas cu mângâierea că ideile sale nu au fost înlăturate cu totul. Aceasta cu atât mai vădit, că în punctul al 15-lea al propunerilor lui Laurianu se formula cererea pentru o nouă constituțiune a Transilvaniei, votată de o adunare constituantă a tuturor națiunilor și întemeiată pe principiile dreptății, libertății, egalității și frățietății. Increderea conducătorilor români în succesul acestei acțiuni politice se vede și din faptul că la alegerea comitetului permanent, cu reședința în Sibiu, el se însărcinează a înregistra răspunsul împăratului și al Dietei și a convoca o nouă „adunare generală a națiunii“, spre a i se comunica.

Deosebit de interesantă este interpretarea pe care aceiași conducători au dat-o adunării naționale. Tipărint procesul verbal, ei se gândesc la posteritate, pentru care cred a fi dovedit, că Românii din Ardeal au înțeles spiritul timpului și că au fost însuflețiți de ideea libertății. Proclamarea independenței națiunii române e o garanție, că Românii nu se vor lepăda niciodată de limba și naționalitatea lor. Jurământul rostit în Câmpul Libertății, act de trei ori sfânt, celebrat sub flamura împărătească și română, constituie un legământ sacru, prin care toată națiunea română s'a îndatorat a nu-și vinde țara și a apăra independența statului. Românii vor stărui să dobândească toate libertățile ce li-se cuvin,

¹⁾ Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört. levelekben*, p. 91.

adecă deputați în dieta Ardealului, funcționari din sânul lor, în toate ramurile administrației, cu limba oficială română, pentru ca să aibă la cine să se îndrepteze și să nu fie siliți a se plânge tot la streinii, care-i uresc și nu le fac dreptate.

Față de acest tâlc al adunării desprins chiar din gândul organizatorilor ei ne rezervăm doar a observa, că nici Barițiu și nici Papiu Ilarianu nu află necesar a comenta deosebit jurământul făcut Casei austriace. În tradiția cu larg răsunet, formată ulterior din elemente transmise de contemporanii prezenți, adunarea de pe Câmpia Libertății a însemnat întotdeauna cea mai autentică expresie a naționalismului românesc, voința de libertate și solidarizarea desăvârșită pentru afirmarea politică a poporului român. Așa vor fi înțeles și țăranii de față semnificația adunării și de aceea nu au încetat să aclameze pe conducători și să-i urmeze, ori încătrău i-ar fi îndreptat. Adânc impresionat de atmosfera frățască din adunare, Barițiu o ilustrează printr'o scenă, care a avut loc Duminecă, în 14 Mai, după liturghia din catedrală¹⁾. Ieșind din biserică, în mijlocul zecilor de mii, episcopii Ioan Lemeni și Andreiu Șaguna mărturisiră „că sunt frați, nu din vreo fățarie, ci frați în Christos, frați români, frați care provoacă pe fiecare Român a uita orice neplăceri trecute și a se privi cu toții de frați cum sunt episcopii lor“. Acest cuvânt rostit spontan de Șaguna a produs o impresie adâncă. Primele informații pătrunse la Brașov despre adunare subliniază atmosfera dela Blaj astfel: „armonia și prieteneasca înțelegere între ambele confesiuni aduse și pe streini la mirare, iar în inima Românului cultivat și ridicat peste opinia poporului lăasă o dulce nădejde, că nu mult va trece și păretele de vrajbă, mărul scârbii, ce-l aruncă încă din secolii trecuți dușmanul Românilor, cu scop politic, de a-i tăia în partide și slăbi, se va sfărâma și înlătura pentru de-a-pururea“.

Dar solidaritatea plină de făgăduinți se manifestează și altfel decât printr'un armistițiu între confesiuni. Apostolatul ei l-a făcut fără odihnă în tot cursul adunării tineretul, în a cărei grije a fost lăsată țărănimea. Tălmăcindu-i discursurile și hotărârile, supraveghind-o neîncetat, de aproape, și îmbărbătând-o să urmeze îndemnurile conducătorilor, tinerii au creat din prima zi a libertății o legătură indisolubilă între țărănime și pătura conducătoare²⁾. Dar solidari au fost și intelectualii, care au venit la

¹⁾ *Gazeta de Trans.*, 1848, Nr. 39.

²⁾ *Gazeta de Trans.*, 1848, Nr. 39 scrie: „Purtarea junimii noastre literare și cultivate fu într'adevăr de model. Modestia ei ne oprește a o acoperi cu laude. Destul că ținerea poporului în cea mai deplină liniște și ascultare, înțelegerea lucrurilor câte erau a se pune pe hârtie,

adunare. Barițiu ne asigură că dacă în ceasurile întâi se vor fi ivit desacorduri în tonul întâlnirilor din Blaj, ele s'au risipit încurând „prin categorica tendință a unei majorități impunătoare și sănătoase către scopul național, cu înlăturarea tuturor particularităților“.

A existat, prin urmare, și o minoritate, despre care izvoarele nu vorbesc decât prea puțin și fără să pomenească vreun nume. Cine să fi fost, dacă nu unioniștii, despre care trebuie să presupunem că nu toți erau unelte interesate ale Ungurilor, ca vicariul din Hațeg, Constantin Papfalvi, ci unii vor fi fost de bunăcredință, convinși că Românii nu sunt în stare să împiedice realizarea uniunii cu Ungaria și că în consecință ar face mai bine, dacă, profitând de ocazie, s'ar mulțumi cu avantajele oferite de noul regim liberal. Intre aceștia trebuie să numim mai întâi pe episcopul Lemeni, unul din președinții adunării, care își va impune însă o atitudine rezervată și deși a fost aspru atacat chiar de Bărnăuțiu, a evitat în chip foarte cuminte să-și trădeze părerea. Liberalitatea cu care a primit și a ospătat un mare număr de fruntași în reședință și la mese, a desarmat, până în fine, pe adversarii săi. Liderul unioniștilor a fost însă Paul Dunca, despre care știm că s'a menținut în atitudinea sa și după adunare. Nu se poate afirma că el nu ar fi fost sprijinit de o seamă de clerici înalți din Sibiu¹⁾ și Blaj, care însă nu iau cuvântul în adunare, ci se mulțumesc a da din cap și a desaproba orice acțiune riscată. Informația vicarului Șuluțiu plină de inexactități și clevetiri monstruoase, pe care le va fi regretat o viață întreagă, susține că în toată adunarea abia dacă vor fi fost 15 antiunioniști²⁾. O asemenea afirmație este, firește, în contradicție cu adevărul, chiar și dacă am considera drept unioniști pe toți aceia, care condiționau adeziunea la uniune de acordarea prealabilă a drepturilor elementare cuvenite poporului român. Declarația făcută a doua zi de episcopul Lemeni, din scaunul prezidențial, servește cea mai categorică desmintire unei asemenea susțineri, în cazul când facem abstracție, bine înțeles, de întreagă atmosfera

moderatele serenade, cum și luminarea orașului sunt rezultate ale osteneții junilor noștri. Dea cerul ca viitorul nostru să fie consolidat într'înșii“ ...

¹⁾ Aceștia se tradează ceva mai târziu printr'o scrisoare confidențială adresată guvernatorului: protopopii Ioan Moga, Ioan Panoviciu, Petru Bodilă și avocatul Avram Miclăuș Penciu, firește împreună cu Paul Dunca. Vezi, Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört. levelekben*, pp. 124—126.

²⁾ *Történeti Lapok* (revistă), Cluj, 1875, 1, pp. 379—381. Originalul nu se știe unde se află. De aceea nu e exclusă tentativa lui K. Papp Miklós de a introduce un falș în text.

din adunare, cum și de faptele clare ale istoriei. Dar prudența legitimă a unora în luarea de hotărâri, care obligau poporul întreg, nu se poate confunda cu servilismul uneltelor oarbe ale nemeșilor unguri, gata să renunțe la viitorul propriului lor neam. De aceea atitudinea lui Paul Dunca și a consoților nu era condamnată, ea devine o mare greșală politică numai când și acest fost prieten al lui Bărnuțiu rupe solidaritatea cu conducătorii aleși ai poporului român și trece de partea Ungurilor, deși națiunea sa nu obținuse nici o satisfacție politică.

Cei mai bucuroși, că au trecut fără sguđuire un mare examen, au fost fără îndoială comisarii guvernului. Ungurimea din Ardeal, ignorantă în ceea ce privește rostul mișcării politice a Românilor și indusă în eroare de svonuri false, se temea că adunarea de pe Câmpia Libertății va declanșa o revoluție sângeroasă. Ei au fost, de sigur, cei mai surprinși de cuminenția poporului și de desfășurarea pașnică a programului. „Imprejurare cu totul miraculoasă“, numesc de aceea conduita sobră și moral impecabilă a enormelor mase de Români, atribuind-o mai ales conducerii înțelepte și popularității mari a episcopului Șaguna. Și alți oaspeți streini din adunare (Ștefan Ludwig Roth, Alexie Iakab) au rămas cu această impresie. Dacă vrem însă să dăm tributul cuvenit adevărului, cununa gloriei îi revine în rândul întâi lui Bărnuțiu și tineretului naționalist, și numai în rândul al doilea lui Șaguna, Laurianu și Cipariu. Primii, au aprins focul naționalismului românesc și s'au făcut apostolii ideii naționale, ceilalți, temperând avântul tineretului, au impus adunării un program adaptat împrejurărilor date și forței propriului lor popor. Frământarea generoasă a lui Bărnuțiu a fost înțeleasă și aplaudată de tovarășii săi iluștri, rezultatele ei concrete nu aveau să fie culese însă decât mult mai târziu. Adunarea de pe Câmpia Libertății privită astfel va pierde poate ceva din caracterul de „sărbătoare“, devenind și în conștiința istorică ceea ce în realitate a fost: primul act politic al Românilor din Transilvania în zorile luptei pentru libertate; elaborat în deplină conștiință a puterilor proprii și cu o solidaritate desăvârșită între popor și conducătorii săi.

DUPĂ ADUNARE.

Este în afară de orice îndoială că adunarea de pe Câmpia Libertății a răscolit toate conștiințele românești din Ardeal. În aceasta trebuie să căutăm mai întâi importanța ei politică. Popor oprimat de veacuri Românii izbutesc a scutura lanțurile robiei revendicându-și dreptul de a fi considerați ca națiune liberă. Adu-

narea lor întrunește toate elementele unei reprezentanțe naționale și obține consimțământul unanim al maselor de popor. O atmosferă de demnitate stăpânește mulțimile, care deliberează în deplină conștiință a clipei istorice. Odată cu solidaritatea ce se făurește aici între popor și conducători, se așează și temelia programului politic al Românilor din Ardeal. Acest program se rezumă în două cuvinte: naționalitate și libertate. Ordinea această o stabilește Bărnuțiu însuși în manifestul care însoțește procesul verbal al adunării¹⁾, tipărit de „comitetul permanent“, cerând ca națiunea română „să-și apere naționalitatea și să stăruiască până va dobândi toate libertățile care i se cuvin“. De aceea stabilește drept prima datorie a Românilor, să rămână solidari, ca frații de un sânge și de o limbă, pentru a se întări, a se înarma și a se apăra. „Hotărîrea“ dela Blaj va fi de acum unicul lor îndreptar politic, iar dacă Dieta țării neținând seamă de voința poporului român va decreta uniunea cu Ungaria, națiunea nu e obligată a respecta o asemenea „tocmeală“, încheiată fără consimțământul său.

Despre felul în care au trecut hotărîrile dela Blaj în conștiința poporului avem o mărturie destul de interesantă, cuprinsă în raportul unui pretor maghiar de pe „Câmpie“. Raportul e redactat în 17 Mai, în ziua a treia a adunării, după informația unui țăran, care a fost de față la adunare și a auzit cuvântările dintr'un loc apropiat de tribună. Se schițează corect momentele mai însemnate petrecute în adunare: jurământul către împăratul, cuvântarea lui Șaguna, discuția asupra uniunii, petiția pentru eliberarea lui Micaș, și chestiunea terenului pe care s'a ținut adunarea, datorit de episcopul unit publicului din Blaj. Acest țăran a înțeles că Românii s'au legat prin jurământ numai față de împăratul, și că ei nu vor primi uniunea decât în cazul că o recomandă și o aprobă Curtea. Din cuvântarea lui Șaguna a reținut că iobagii sunt datori a-și îndeplini obligațiunile servituții, până în ziua când libertatea lor va fi decretată de împăratul. Indemnul spre solidaritate, peste deosebirea dintre cele două confesiuni, este de asemenea o idee care s'a înfipt adânc în inima țărănimii, după adunarea dela Blaj. Dar mai pre sus de toate libertatea, în posesiunea căreia se credeau de acum, a deslănțuit o adevărată explozie de bucurie, cu joc și petrecere, cu băutură și cu manifestații sgomotoase, la care iau parte și țărani unguri. Acestea se petreceau la Budiul de Câmpie, în care comună era preot părintele lui Alexandru Papiu Ilarianu²⁾.

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, pp. 301—302. După stil, dar și după ideile cuprinse atribuim lui Bărnuțiu redactarea manifestului.

²⁾ II, 424.

Rapoartele organelor administrative ungurești ne-au păstrat și alte episoade de după adunare, vrednice a fi trecute în istorie.

Astfel, nu mult după aceea judele regesc a primit¹⁾ un denunț împotriva preotului Ioan Munteanu din Mădărașul de Câmpie și a țăranilor Vasilică Popan, Orlaian Ion și Codarcea Iliaș, parohieni ai săi, invinuiți de delictul agitațiunii. Ancheta executată fără amânare a constatat că țăranii Codarcea Ardelean Ilie și Popan Vasilică ar fi spus „instinctiv“, adică neîndemnați de nimeni, că cine mai lucrează domnilor de pământ, i se va tăia mâna și i se vor frânge coastele, iar după alți patru martori preotul greco-unit Ioan Muntean ar fi prorocit și propagat formarea unei Româнии din Ardeal și Țara Ungurească, declarându-se în acest sens către mai mulți oameni. Scaunul de judecată al județului Mureș luând act de rezultatul anchetei, hotărî să se adreseze către episcopul unit pentru a pedepsi pe preotul acuzat, iar întru cât privește pe cei doi țărani, judele regesc dispuse a-i prinde și a-i ține în temniță timp de trei luni.

S'a păstrat la dosar și copia adresei trimisă episcopului Ioan Lemeni, cu data de 26 August 1848, care ne destăinuie încă vreo câteva amănunte:

„Preotul unit Ioan Munteanu din Mădărașul de Câmpie, după ce s'a întors dela adunarea din Blaj, a strigat în repetate rânduri în fața mai multor oameni din comuna sa, că Ardealul de acum nu mai e Ardeal, ci Românie, despre ceea ce autoritatea județeană are la mână o încheiere de investigațiune legală și ar putea în urmare să procedeze împotriva lui cu rigoarea legii; află de bine însă a da avertisment numitului preot prin mijlocirea Prea Înaltului Episcop, rugând cu toată onoarea să-l tragă la aspră răspundere, să-i limiteze activitatea în cercul de competență bisericească și să-l facă luător aminte, că pentru ațâțarea sa publică sau secretă va fi pedepsit sever. Pentru aceasta se transpune Prea Sfințitului Episcop, spre a lua măsuri în chip energetic“.

Prin urmare părintele Ioan Muntean din Mădărașul de Câmpie a fost la adunarea din Blaj împreună cu doi țărani fruntași din comuna sa. Zilele mărețe le-au deschis ochii și le-au trezit conștiința brăzdând o urmă adâncă în sufletul lor. Lanțurile iobăgiei nu-l mai legau pe țăranul român de cumplita formă a robiei medievale, pe care, deși nu a fost încă legal desființată, o osândise definitiv, pe Câmpia Libertății, voința unanimă a Românilor din Ardeal. Părintele Ioan Muntean a înțeles ceva mai mult din ceea ce s'a dădit la adunarea din 3. 15 Mai. Aparținând generației de cărturari, care își făuresc cel dintâi program po-

¹⁾ Actele Nr. 1378 din 1848 în arhiva județului Mureș. Cf. *Transilvania* (Sibiu) 1941, pp. 441—43.

litic, el va fi sorbit din plin crezul naționalismului expus de Bărnuțiu și va fi analizat cu răgaz postulatele națiunii, formulate în ședința a doua a adunării. De asemenea, va fi constatat că statutul politic al acestui colț de țară încadrat atunci între provinciile. monarhiei habsburgice, nu mai poate să rămână în picioare. Tendințele clasei feudale ungurești de a uni Transilvania cu regatul ungar vor fi deslănțuit și protestul său furtunos, iar lozincile răspicate de pe Câmpia Libertății îl vor fi inspirat de-a formula în aceste cuvinte rezumative idealul politic al neamului său: *De acum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România*. Dacă Românii se reintegrează în drepturile lor naționale, Ardealul nu mai poate rămâne un „mare principat” al coroanei habsburge, ci trebuie să constituie chiar în temeiul principiilor democrate un teritoriu românesc, o Românie. Textul unguresc întrebuințează aici, traducând de-a-dreptul din românește termenul „România” și nu „Oláhország”, cum ne-am fi așteptat în limbajul epocii. Evident însă că România aceasta a popii din Mădărașul de Câmpie exprimă idealul politic al întregii generații de naționaliști români, ideal dedus din realitatea etnică a Transilvaniei și nu din îndemnurile unei iredente.

Aceasta tocmai este ceea ce nu pot înțelege oamenii politici ai ungurimei din Ardeal, care caută probe pentru a dovedi existența unei iredente române. Negăsindu-le însă, insistă totuși a susține învinuirea, care dispensează pe liberalo-democrații epocii de a trage consecințele firești ale doctrinei politice nouă. În această privință trebuie pomenit mai întâi numele lui Alexie Iakab, care într-o carte tipărită la 1881 încearcă să facă adunării un veritabil rechizitoriu, pervertind faptele și născocind episoade în afară de cadrele întrunirii, cum le-a văzut într-o noapte, colindând în Blaj străzile și ascultând cu urechea șoaptele de peste poartă din casele particulare. În tot ce relatează se oglindește nu adevărul istoric, ci tendința dușmănoasă a epocii lui Coloman Tisza. Gazeta „Ellenör” din Cluj, care a publicat la 23 Mai o dare de seamă, recunoaște că desbaterile s’au ținut în ordinea cea mai perfectă, nicaieri nu s’au putut vedea oameni beți și totul părea să trădeze acțiunea unei mâni mai înalte. Nici raportul ceva mai amănunțit din Erdélyi Híradó (Cluj) nu confirmă câtuși de puțin acuzațiunile istoricului ungar. Gazeta din Cluj mărturisește că și-a întocmit darea de seamă întemeiată pe martori oculari, pe scrisori particulare și date oficiale. Ele însă nu confirmă realitatea impresiilor tardive ale lui Alexie Iakab. Raportul din Köz-löny publicat în numerii din 11 și 13 Iulie 1848 nu justifică nici măcar în parte existența unei atmosfere plină de dușmănie față de Unguri și față de episcopul Lemeni, creată după o noapte de beție și de agitație neînfrănată. Dimpotrivă, autorul remarcă im-

prejurarea că la adunare au fost prezenți numeroși Unguri, atrași de-o parte de nădejdea că influențând asupra conducătorilor mai cu trecere, vor fi în stare a da îndrumare bună consuliților. Unii au fost aduși de departe și de setea după noutăți. Iakab evaluează numărul acestora la aproximativ o sută, majoritatea din județul Albei de jos, care cunoșteau bine limba română. Ei au rămas până la sfârșit în Blaj, unii au îndrăsnit să facă a-nume propuneri înjositoare conducătorilor români. Aceștia nu s'au lăsat însă nici mituiți, nici influențați de campionii libertăților nouă.

Două insinuări au început să circule totuși pe urma acestor mărturii atât de interesate. S'a afirmat mai întâi că Românii au întrebuințat la Blaj un steag austriac, adică cel împărătesc, negrugalben, și alte trei steaguri muscălești. Dar după Papiu Ilarianu steagul în trei culori, albastru, roșu, alb, voia să fie întradevăr național, întrebuințând culorile cele mai obișnuite în cusăturile românești. El avea și o inscripție cu litere aurii „virtutea română reînviată“, după lozinca binecunoscută a regimentului român din Năsăud. Ioan Pușcariu, care a dus unul din aceste steaguri, susține că a fost confecționat în Sibiu, luându-se culorile albastru, alb și roșu, predominante în portul românesc și inscripția cu litere de aur „libertate, egalitate și frățietate“. Nimeni nu s'a gândit că intenția lor va fi răstălmăcită, reproșându-li-se că folosesc steaguri muscălești. Dacă generația aceasta ar fi avut într'adevăr intenția să se înglobeze în tendințele politice ale Rusiei, am fi aflat lucrul acesta și dela emigranții moldoveni, cei mai aprigi dușmani ai rusismului reacționar. Dar o asemenea suspiciune ar fi pur și simplu o monstruoșitate, cu neputință de pus în sarcina unor atât de entuziaști și desinteresai naționaliști români. Tot insinuare este și interpretarea dată chipurilor luminoase expuse seara în geamurile seminarului teologic, înfățișând unul pe împăratul Ferdinand, celălalt pe împăratul Traian¹⁾, cu inscripția „fiat imperium sempiternum in Daco-Romanos“. Departe de a fi o manifestație iridentă, ea exprima o convingere, de care era însuflețită această generație: a originii romane, a continuității istorice și a dreptului imprescriptibil asupra pământului locuit de Români. Deputatul Carol Szász este singurul martor, Ungur, care recunoaște că tricolorul dela Blaj (albastru închis, roșu, alb) era o improvizație²⁾. În general însă, toți acești oaspeți maghiari dela adunarea națională se încântă și se amăgesc reciproc, fără să simtă generozitatea cu care a fost admisă prezența lor într'o

¹⁾ Raportul din *Erdélyi Hiradó*.

²⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharc története levelekben*, Budapest, '1943), p. 89 și urm.

adunare, care nu avea ce ascunde, dar a cărei caracter netăgăduit rămâne sinceritatea și spontaneitatea politică și mai ales setea de libertate.

Intre puțin numeroșii Sași ardeleni, care au luat parte la adunarea de pe Câmpia Libertății, a fost și Ștefan Ludwig Roth. Păcat că a început să descrie ceea ce a văzut, dar ne-a rămas dator cu continuarea articolului¹⁾: „Când am sosit la Blaj, Duminecă, inscripția „Virtutea Română Reînviată“ se putea vedea de departe, prinsă în trei rânduri pe un steag așezat deasupra intrării în catedrală, cu litere inițiale mari și aurite. Toate cetele, care intrau sau ieșeau din oraș, treceau prin fața ei. Cum s'ar putea traduce exact această inscripție? De sigur „virtus“ înseamnă „virtute“, dar în înțelesul roman al libertății. Cuvântul derivă din „vir“, bărbat. Eu aș traduce-o deci așa: „Conștiința de sine a Românilor s'a deșteptat“. Alte două steaguri mai mici, unul negru, celălalt galben, însoțeau drapelul principal pomenit. Câte o bandă cu inscripție era prinsă și de acestea. Se putea desluși și aici cuvântul *Roman*, dar n'am reușit să înțeleg sensul complet, căci ploaia cam spălase literele. Dacă nu mă înșel, pe o bandă scria: „Vivat Ferdinandus, imperator Austriae et Romanorum“. Steagul de căpetenie avea trei colori: roșu, albastru, alb, deci nu culorile ungurești, care sunt: roșu, verde, alb. După cum mi s'a spus, Principatele au tot roșu, albastru și alb. Cu toate că acest steag național n'a fost atât de înalt, încât el să poată fi văzut de la Dunăre, totuși eu cred că, fiind o mărturie a unor mișcări sufletești solidare, fâlfăirea acestor colori de aici a făcut să bată inimile și la Iași și la București. Nu mă înșel oare?“

Autorul se înșela, de sigur, deoarece tricolorul dela Blaj era o improvizație, dacă nu întâmplătoare, dar de bună seamă lipsită de tendință iridentă. În această epocă în Muntenia se întrebuinta tricolorul roșu, galben și albastru²⁾. Cât de bine a prins însă Ștefan Roth sensul discuțiilor dela Blaj, o dovedește articolul său, publicat la 1 Iunie într-o revistă din Brașov³⁾. Ungurii, scrie el, nu pot să negligeze din sfatul familiar pe acest frate. Pentru Români pledează: umanitatea. Dacă Transilvania le este și lor patrie, iar împăratul părinte comun, în acest caz toți sunt frați. Dar

¹⁾ *Transilvania* (Sibiu, Nr. din 16 Iunie, pp. 190 și urm.). Cf. Otto Folberth, *Ștefan Ludwig Roth și raporturile lui cu Românii*. Buc. 1939 p. 13 și urm.

²⁾ *Enciclopedia României*, vol. I, art. Velcu Anton: *Steagurile României*, p. 79. Steagurile Munteniei aveau dela 1834 încoace, în urma hotărârii turcesc, colorile așezate orizontal: roșie, galbenă și albastră.

³⁾ *Satellit*, Nr. 44: „*Die Union und die Rumänen*“. Semnat: Pestalozzi, ca și cel din *Transsilvania*.

frații nu se cuvine să se oprească unii pe alții; nici să se amăgească. „Ați deșteptat din somn pe Români, ei vă prind acum de cuvânt“. Robotele le vor executa până la întrunirea Dietei, dar egalitatea vor să-o obțină încă la această Dietă, ca a patra națiune. Ei vreau ca jurând cu trei degete înălțate spre cer națiunea lor să fie recunoscută de atare. Constituția nu admite încă a patra națiune, dar cine o va refuza oare? Sașii nu. Dacă se impune însă uniunea, ea primejduiește și naționalitatea Românilor, deoarece în esență garantează numai naționalitatea maghiară.

Este de regretat că Ștefan Roth nu a continuat să aștearnă pe hârtie tot ce a văzut la Blaj în aceste trei zile. Mărturia lui chiar laconică, desminte în fond informațiile pătimase ale Ungurilor. O altă dare de seamă săsească apărută în revistă „Siebenbürger Volksfreund“ din Sibiu recunoaște¹⁾ că „un excepțional spirit de ordine a însuflețit adunarea într'un chip demn de admirat“.

Cronicarii maghiari se mulțumesc astfel a prinde numai câteva crâmpoșe din discuțiile auzite și rău înțelese de ei; aspectul însuși al adunării nu-l văd, decât prin prisma diformantă a unei dușmăanii mai adânci decât simțimintele lor proaspete democratice. Și totuși, încă și din dărilor lor de seamă se pot distinge proporțiile grandioase ale adunării naționale, însuflețirea nemărginită pentru ideile de libertate și solidaritatea neclintită între popor și conducătorii săi.

Raportul lui Carol Szász²⁾ nu cuprinde o descriere propriu zisă a adunării, ci reflexiuni asupra celor văzute. Nume cu mare răsunet în politica din epoca prerevoluționară a Ardealului, fostul profesor al colegiului reformat din Aiud era unul din cei mai de seamă oratori ai opoziției liberale. Dela izbândirea revoluției Szász a fost invitat să ocupe un secretariat general în ministerul instrucției din Pesta. Luându-și concediu și întorcându-se la Aiud chiar în preajma adunării, s'a hotărât să se ducă la Blaj, pentru a se convinge singur despre intențiile Românilor. A stat deci la adunare două zile, probabil primele două, a cules impresii pe care le-a comunicat îndată primului ministru al Ungariei. Impresiile sale sunt însă ale unui om ignorant și plin de prejudecăți, din pricina cărora n'a văzut nimic din ceea ce se petrecea pe Câmpia Libertății. Atribuind Sașilor rolul de a fi determinat pe Români să se opună uniunii, el reproduce opinia curentă a presei maghiare din Ardeal. Regisor al acestui plan îl face pe Rosenfeld, despre care afirmă că a fost anume trimis din Viena. Șa-guna încă ar fi fost în capitala Austriei, oferindu-se de bună voie

¹⁾ Nr. 27 din 1848.

²⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört. levelekben*, pp. 88—92.

să servească politica Vienei. El a fraternizat, în tot cazul, în zilele știute, cu Croații și cu rebelii din Kikinda. Doi ofițeri, contele Waldstein, locotenent colonel într'un regiment de cavalerie ușoară și contele Alberti au fost trimiși la Sibiu cu instrucții. Primul pas ce trebuia să-l facă era să câștige agitatori chiar dintre Români „cu amăgiri și cu mituire“. S'au găsit numeroși, mai ales în clerul superior și inferior al Blajului, recrutați dintre foștii opozanți în procesul lemenian, dar și între canceliști.

La fanteziile acestea născocite pe-de-a'ntregul, Carol Szász adaugă și o acuzație infamantă, pe care o reproducem din cuvânt în cuvânt: „O parte a acestor agitatori a lucrat, după cum am pomenit, cu egoism cinic, pentru bani, cealaltă parte consistă din fanatici exaltați, care își fac iluzie, fie cu o Dacie nou renăscută, cuprinzând Țara Românească și Moldova, Bucovina și Transilvania pe jumătate sau întreagă, ba și periferiile Ungariei învecinate cu Ardealul, fie cu o Transilvanie independentă valahizată“.

Acuzația sa nu e sprijinită pe informații directe, după cum nici intențiunile politice atribuite naționaliștilor români nu se întemeiază pe vreo mărturie făcută în adunare sau în afară de adunare, ci se ticluiesc pentru a compromite în ochii primului ministru al Ungariei pe conducătorii români și acțiunea lor politică. De aceea și restul raportului e plin de inexactități și alegațiuni contrare adevărului: că emisari ar fi cutrierat Ardealul după planul făcut la Blaj de Cipariu și Pumnul, amăgind pe Români și indemnându-i să nu se alipească de Unguri; să nu creadă că vor dobândi prin uniune libertate, deoarece împăratul și papa le-a dat-o de mult, ordinul a plecat, îl dosește însă aristocrația maghiară; că episcopul Lemeni ar fi denunțat intenția agitatorilor români; că s'ar răspândi șvonul despre o răscoală a Ungurilor împotriva împăratului și despre alegerea palatinului Ștefan ca rege, față de ceea ce Românii trebuie să rămână credincioși bunului Ferdinand; și că în ultimele două zile ale adunării țărani ar fi primit dintr'o mână necunoscută diurnă de câte o pițulă (fél huszas). Ultima acuzațiune este o deformare a faptului relatat în public de Gazeta lui Barițiu: că intelectualii dela adunare colectând suma de 500 floreni au împărțit-o țăranilor nevoiași, după cum și episcopul Lemeni dăruise aceleiași țăranimi o cantitate mare de pâne. Fruntașul maghiar invinuește de asemenea și pe generalul Schurter de complicitate (conniventia fitogtatás) cu agitatorii români, de aceea a împrăștiat armata pe sate, a plasat-o la periferia opusă a Blajului, încât poporul nici nu i-a văzut fața, și a ordonat să se dea salve, fără consimțământul comisarilor, la fiecare din hotărârile adunării, iar când au ridicat protest, focul salvelor a fost repetat numai când s'a pomenit împăratul. Dacă nu s'au petrecut beții, jafuri sau chiar explozii violente la

adunare, se explică prin faptul că însuși conducătorii români au reținut poporul ca nu cumva, intervenind armata să se demaște, că nu colaborează cu ei.

Prin urmare, în loc de observație atentă chiar un bărbat politic cu trecut mare se mulțumește a ticlui cu o sacră simplitate acuzațiuni nici măcar verosimile. Nu vede marea desfășurare a adunării și nu simțeste suflul libertății, care covârșeste toate inimile. Nici sensul politicii românești de pe Câmpia Libertății nu-l știe interpreta, decât stângaciu și trecându-l printr'o filieră proprie: „Nu va fi uniune fără consimțământul națiunii valahe, până ce așa dar ea nu va fi reprezentată la Dietă. Iată fraza echivocă, fabricată în Viena, care se aude acum din gura fiecărui Român. Un pas atât de important ca uniunea, spun Românii în unanimitate, nu se poate realiza fără de adeziunea locuitorilor celor mai numeroși ai țării. Da, însă noi nu putem să ne exprimăm acest consimțământ, deoarece robul nu poate vorbi liber, iar Românii sunt robi, ai proprietarului de pământ, dar și politicește, nefiind reprezentați în Dietă. Să se suprimă deci mai întâi iobăgia și să fie invitați la Dietă reprezentanții națiunii, amăsurat proporției numerice, pentru ca împreună să hotărască, dacă aprobă sau resping uniunea. Evident că printr'o asemenea procedură se urmărește amânarea hotărârii asupra uniunii, dincolo de Dieta apropiată. Acesta ar fi primul act al planului dela Viena, timpul ar aduce apoi sfat și cu privire la demersurile ulterioare“.

După aceste reflexii îi scapă însă lui Carol Szász și o mărturisire, care trebuie subliniată în deosebi și anume că Ardealul în momentul de față e prea slab ca să poată învinge intrigile amintite. Sub Ardeal înțelege, firește, ungurimea de aici, de aceea imploră pe primul ministru să facă „o intervenție energetică“, singură în stare să ducă la izbândă marea problemă a uniunii, care pentru Ungurii din Ardeal constituie o chestiune vitală, iar pentru Ungaria e de asemenea de importanță capitală. Arătând că delegația adunării va pleca la Viena, pentru a obține răspunsul Curții înainte de 29 Mai, adică înainte de întrunirea Dietei ardelenene, Szász consiliază pe primul ministru să facă tot posibilul pentru a înlătura acest demers. După părerea sa delegația dela Viena trebuie să se întoarcă cu răspunsul: „Toate gravaminele reale ale națiunii române le va remedia total și sigur uniunea celor două țări ungurești“.

Raportul lui Carol Szász este prima intervenție întreprinsă din tabăra ungurească liberală pentru a neutraliza acțiunea politică a Românilor. Concomitent s'a produs un demers oficial și din partea guvernului local, adresat însă Curții din Viena. Guvernul din Ardeal al lui Teleki nu luase, parecă, la cunoștință, că evenimentele din Martie, după căderea absolutismului, au creat în

toată monarhia o atmosferă politică, în care vechile îngrădiri feudale nu mai aveau ce să caute. Această înaltă autoritate de stat continuă să trateze națiunea română ca în toiu secolului al XVIII-lea, aplicându-i articolii de lege, care, dacă nu erau încă formal scoși din vigoare, ar fi trebuit să-i înlătore de mult opinia publică a liberalismului biruitor. Lipsa de înțelegere față de revendicările juste ale poporului român are o singură explicație și a-nume tendința de a-l împiedeca să se afirme politicește și de a-și lua astfel locul cuvenit între națiunile libere ale monarhiei. Fără să țină deci seamă de raportul comisariilor trimiși la Blaj, desavuându-i chiar, contele Teleki denunță ca ilegală adunarea națională, ne fiind autorizată de guvern în această formă. Declarația că națiunea română se consideră independentă și parte întregitoare a patriei este în contradicere cu vechea constituție a țării. Jurământul prestat înseamnă pur și simplu o temerară extravaganță. Alegerea delegațiilor care să se prezinte Împăratului și Dietei o crede, ca și desemnarea unui comitet permanent, cu desăvârșire de prisos. La aceste obiecțiuni cuprinse în două rapoarte (19 și 21 Mai) adresate cancelariei aulice¹⁾, guvernatorul adause și un memoriu al său personal, expediat la 23 Mai de-a dreptul către împărat, pentru a storce „reprobațiunea preaînaltă” față de lucrările adunării naționale a Românilor. În memoriu guvernatorul își permite a insinua nu numai că din delegația aleasă pentru a merge la Viena fac parte doi salariați ai Principatului Valahiei (T. Laurianu și Vasile Maiorescu), dar că între cele cinci steaguri desfășurate acolo, numai unul a fost al imperiului, iar toate celelalte streine. Poporul român din Ardeal care nu s'a bucurat până acum de nici un drept, trebuie ferit ca nu cumva să prindă simpatie față de țări streine, și mai puțin față de puterea dela Nord. Din toate reiese că adunarea Românilor și în privința formei și în privința numărului, precum și în privința localității fixate, s'a ținut împotriva ordinului clar al guvernului regesc, în spirit de nesupunere și independență, abătându-se încă și dela obiectul stabilit al petițiilor și desbătând alte chestiuni ce cad în atribuțiile Dietei.

Este sigur că aceste rapoarte și memorii au fost trimise la Viena prin curieri speciali, pentru a depăși sosirea delegației române. Cancelaria aulică însă n'a ajuns să le discute decât în 12 Iunie, când și le-a însușit pe de-a'ntregul, adăugând și câteva observații proprii²⁾. Ca urmare guvernatorul oprește pe episcopi, în

¹⁾ Extrase și expuse la Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* III (publ. de dr. Ștefan Pascu, Sibiu 1943) pp. 7—13.

²⁾ În colecția *Hodoș-Papiu* (Acad. Rom.) actele întrebuintate de Papiu Ilarianu se găsesc în copie: manuscriptele n-rii 1058 pp. 23, 32 și 1060 p. 149.

19 Mai, de a pleca cu delegația la împăratul, până nu vor primi aprobarea prealabilă, iar un alt ordin declară disolvat comitetul permanent din Sibiu. Presa ungurească continuă să se ocupe de chestiunea română în același spirit de dușmănie neîmpăcată, deși gazeta din Cluj recunoaște odată, că adunarea din Blaj s'a orientat în direcția unei „petiții pașnice”. Se reiau însă acuzațiile de mituire aduse conducătorilor români, se înfierează „instigatorii năimiți” și se apelează tot mai insistent la armata Săcuilor, care e datoare să vină în ajutorul patriei¹⁾. Presa ungurească din această perioadă tulbure oglindește fidel intențiile și simțimintele frunțașilor politici ai ungurimei, inclusiv cercurile guvernului. Trebuie subliniată în deosebi campania care s'a pornit împotriva celor doi nobili români din Huniedoara, pentru că au luat parte la adunarea națională. Baronul Vasile Nopcea a fost huiduit la întoarcerea sa în Deva și boicotat de Unguri. Presa maghiară îl insultă timp de câteva săptămâni, iar baronul Dionisie Kemény va încerca să-l stigmatizeze într'una din primele ședințe ale Dietei ardeleni. Un roman al lui Mauriciu Iókai desăvârșește opera de răzbunare, pentru a lovi în onoarea unicului aristocrat, care a îndrăsnit să se mărturisească de Român, după o lungă viață petrecută în serviciul stăpânirii streine²⁾. Celălalt frunțaș român, Dominic Iordan, a fost pedepsit cu temniță pentru jurământul prestat pe Câmpia Libertății. I s'a inscenat un proces, în urma căruia a fost închis în temnița din cetatea Devei³⁾.

Moderațiunea ce și-au impus-o conducătorii români în adunarea dela Blaj nu a folosit, în astfel de condiții, la nimic.

¹⁾ *Erdélyi Híradó*, n-rii din 12 și 18 Mai.

²⁾ *Erdélyi Híradó* 1848, Nr. 26 Mai, pp. 336—39. Discursul lui Kemény D. în același ziar cu titlu modificat, *Kolozsvári Híradó* 1848, Nr. din 2 Iunie. Romanul lui Iókai: „*Szegény gazdagok*” (Bogații sărmani) creează figura lui „Față Neagră”, pe care opinia publică ungurească îl identifică cu Nopcea, voind să-l prezinte drept bandit de drumul mare și falsificator de monedă. Povestea lui Iókai e lipsită de orice temei istoric.

³⁾ *Kolozsvári Híradó*, 1848 Nr. din 11 Iunie, p. 26.

CAPITOLUL IV.

DIETA DIN CLUJ ȘI DELEGAȚIA ROMÂNĂ.

Adunarea națională desemnase două delegații pentru a prezenta hotărârile și postulatele sale, atât Dietei din Cluj, cât și împăratului. Prima, foarte numeroasă, avea să fie condusă de episcopul Lemeni. Trebuie să recunoaștem însă că alcătuirea ei n'a fost prea fericită. Au fost aleși cu deosebire oameni tineri și nici unul dintre fruntașii proeminenți ai națiunii. Înainte de-a porni s'au atașat pe lângă episcop încă și Gh. Barițiu și Paul Dunca. Totuși delegația nu a fost atât de numeroasă, pe cât se plănuise. Cei mai mulți au plecat dela adunare de-a dreptul acasă și nu au revenit la Cluj, iar tineretul simțind atmosfera înfierbântată a făcut mai bine că s'a abținut de a se arăta în cuibul agitat al naționalismului unguresc. Comitetul permanent însuși făcu imprudența de a interzice acestei delegații orice discuții politice¹⁾. De aceea, poate, episcopul Lemeni nu se grăbi să plece de îndată, ci se mulțumi a convoca pe membrii delegației la Cluj, pe ziua de 28 Mai, în ajunul deschiderii solemne a Dietei. Întârzierea aceasta s'a dovedit însă și ea o mare greșală politică, lăsându-se timp cercurilor ungurești de a pune în scenă votarea cu unanimitate a uniunii, fără a mai ține seamă de intervenția Românilor, care s'a exclus singură. Bărnăuțiu văzuse mai clar că prin petiții nu se poate storce dela Unguri nimic. Scurta acțiune a delegației dela Cluj și eșecul ei dezastruos confirmă încă odată experiența aceasta.

Dar și faptul că delegația dela Cluj a fost lăsată în grija episcopului Lemeni, trebuie socotit ca un calcul politic greșit. Bătrânul vlădică nu era persoana care să poată reprezenta cu succes tendințele programului de pe Câmpia Libertății, atât din pricina vârstei, cât și pentru jignirile, pe care a fost nevoit să le înghită din partea tineretului. Dar din ceea ce a urmat, se vede clar că el nu a căutat câtuși de puțin să reziste măcar la presiunile, care îl așteptau.

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, p. 300.

Delegații, nu tocmai în număr de 50, s'au întrunit în 28 Mai la episcopul Lemeni. Erau de față¹⁾: protopopii Alexie Verza (Satu-lung), I. Fekete (Cluj), Constantin Molnar (Alba-Iulia), Grigoriu Gal (Cluj), Ilie Farago (Tg. Mureș), și fruntașii români: Mihail Lemeni, Petru Dobra avocat, Nicolae Voinescu (Brașov), Iosif Reci, funcționar, Simion Balomiri (Sebeșul Săseșc), Iosif Barac, diacon și George Burbe (Brașov), Iosif Velișca (Deva), Leontin Leontean, protopop (Uioara), Ștefan Moldvai, preot, Mihai Crișan, protopop (Reghin), Ioan Dragomir, preot (Baiuț), Teodor Laslo, funcționar, Nicolae Gaetan jurist, Radu Radovici, Ilie Vlasa, preot, Gheorghe Barițiu, Augustin Pap, profesor, Dumitru Moga, Mihaiu Orbonaș, avocat, Ioan P. Maier, Ioan Burbea, Lupu Șorban (Reghin), Andreiu Papp, profesor, Ioan Odor, I. Demeter, funcționar, Nicolae Crainic, protopop (Dobra), Ioan Orbonaș protopop (Ilia Mureșului), George Porea avocat (Mediaș), Aron Crainic jurist, Constantin Duma, protopop (Deva), Apostol E. Papp negustor (Brașov), Ioan A. Navrea, librar (Brașov), Sebastian Popoviciu, avocat, Vasile Gaetan, Nicolae Bîrle, avocat, Petru Roșca, funcționar, Nicolae Sentivani secretar comunal (Turdaș), D. Eremias, negustor, Brașov, Vasile Olteanu jurist (Cluj), Toma Marțian, învățător (Ocna Dejului), Vasile Axente și Gavril Manu. Lipsese din această listă numele lui Paul Dunca, pe care cine știe ce motive l-au îndemnat să nu semneze petiția a doua, redactată la Cluj în chestiunea Românilor din „pământul crăiesc”. Ca el, poate să fi refuzat și alții a-și da semnătura, dar numele lor, deși prezenți, nu e consemnat nicăieri.

Ceea ce s'a petrecut la această conferință a relatat Barițiu în istoria sa²⁾, căutând firește după patruzeci de ani să se justifice pe sine și întreagă activitatea delegațiunii. El spune, că cineva a luat apărarea Ungurilor față de criticile din adunarea dela Blaj dar nu amintește nici un nume și nici nu se indică motivul pentru care s'a crezut necesar a se redacta încă un memoriu îndreptat împotriva Sașilor. Barițiu vorbește, ce-i drept de „câțiva crescuți curat ungurește, alții și căsătoriți în familii maghiare”, dar recetind lista celor prezenți bănuiala nu poate să cadă decât asupra episcopului și a puținilor intimi ai săi. Fruntașii numeroși din Brașov, prezenți în delegație, cum și ceilalți membri mai bă-

¹⁾ II, 427. După semnăturile din memoriul redactat în Cluj.

²⁾ *Părți Alese*. II. p. 134 și urm. Iată ce spune Barițiu p. 137: „Se ținut o conferință pregătitoare, în care unii își descoperiră neplăcerea lor din cauza că în adunarea dela Blaj cele mai multe imputări și iscălituri se ridicaseră tot numai asupra națiunii maghiare, sau mai exact asupra aristocrației, iar asupra Sașilor mai puțin”.

trâni și mai tineri, sunt bine cunoscuți ca naționaliști probați. Pusă în chipul acesta discuția la conferința din Cluj, ea a degenerat de grabă în ceartă. A doua zi dimineata, întrunindu-se din nou, cearta s'a înverșunat în așa măsură, încât episcopul s'a retras din conferință, rugând pe Barițiu să-o prezideze în continuare. Prin urmare Lemeni era combătut, el a provocat discuția și tot el s'a supărat, întâmpinând opoziție. Barițiu reuși în fine să mulcomească spiritele și să culeagă cele 48 semnături pentru memoriul episcopului. Dacă însă e dificil să reconstruim argumentația care a desarmat pe opozanți, știm, dimpotrivă, cu siguranță, că redactarea unui asemenea memoriu depășea intențiile exprimate de adunarea națională. Barițiu cunoștea acest fapt, fiindcă s'a discutat în ședința a doua de pe Câmpia Libertății și rezultatul desbaterii s'a consemnat în punctul al 11-lea al petiției hotărâte acolo. Și totuși, el a semnat memoriul persuadând și pe alții să-l semneze. E adevărat că în acest memoriu se arată motivul pentru care delegația se vede nevoită a întregi cele hotărâte la Blaj („suntem informați că reprezentanții nobilei națiuni săsești pun totul în cumpănă spre a menține și în viitor municipiul lor separat”), dar ea nu avea imputernicirea pentru acest act dela adunarea națională, era chiar oprită să-o facă. În asemenea condiții pare mai pre sus de orice îndoială că ideea memoriului servea acum cauza Ungurilor și că ea însemna o lovitură piezișă dușmanilor uniunii, preținși instigatori ai fruntașilor români din adunarea națională. Presa ungurească din Cluj aducea zilnic material pentru a proba această învinuire, fie prin corespondențe „de pe pământul crăiesc”, fie prin articole de ziar cu larg răsunet¹⁾. Lui Barițiu nu-i vor fi scăpat intențiile acestei campanii. Dela izbucnirea revoluției încoace nu s'a sfiit să desaprobe de două ori reluarea procesului dintre Români și Sași. Acum însă iscălea dintr'o slăbiciune pentru bătrânul vlădică dela Blaj, pe care îl susținuse și în timpul procesului cu Bărnuțiu.

Memoriul însuși e ticluit în așa fel încât să aibă aparența că e o emanațiune a adunării naționale. Aceasta nu se spune clar, dar reiese din text. Petiționarii își atribue deci dreptul de a completa punctul XI al memoriului adunării și a mai cere o comisie mixtă care să ancheteze toate cazurile în care comunitățile săsești au ocupat cu dela sine putere terene, munți, păduri, mori aparținătoare satelor românești. Dacă în termen de trei luni nu-și vor dovedi titlul de drept, toate au să fie restituite Românilor. Se mai pretinde ca Sașii să dea socoteală despre venitele culese din teritoriile anexate la pământul crăiesc și deținute pe nedrept, deoarece nu au îndeplinit obligațiunile care s'au condiționat. Din

¹⁾ Cf. *Erdélyi Hiradó*, N-rii din 12, 14, 16, 19 Mai 1848.

cota cuvenită Românilor să se creeze un fond național român. Intinsele proprietăți bisericești să fie împărțite la egalitate, iar în comunele mixte, unde Sașii au ocupat partea cea mai mare a hotarului, să se facă o nouă reparație potrivit proporției numerice a populației¹⁾.

Toate aceste probleme au fost sulate la adunarea din Blaj, consemnând însă în textul punctului 11 numai ceea ce s'a crezut că e oportun. Lemeni reia acum întreg procesul cu Sașii, cere reexaminarea și a petițiilor anterioare, prezentate Dietei și presupunând că odată cu proclamarea uniunii încetează privilegiile celor trei națiuni, cere să se suprimă și „municipiul separat” al „nobilei națiuni săsești”. Interesul Ungurilor era tocmai să aibă în mână un mijloc, pentru a constrânge pe cei 22 deputați sași să voteze și ei uniunea. Acum îl obțineau după ce delegația dela Cluj s'a pretat la rolul de a sprijini acțiunea episcopului Lemeni.

În dimineața zilei de 29 Mai delegația întreagă a pornit să prezinte la căpeteniile autorităților memoriul adunării naționale și noul memoriu îndreptat împotriva Sașilor, mai întâi la guvernatorul, contele Teleki, apoi la comisarul regelui, generalul baron Puchner și în fine la președintele Dietei, baronul Francisc Kemény. Demersul indeplinit în această formă nu putea, firește, să dea nici un rezultat. În afară de câteva fraze de curtoazie rece nici unul din acești înalți demnitari nu a binevoit să discute fondul problemei românești. E adevărat că fiecare din ei aștepta cu înfrigurare să plece pentru a-și îndeplini rolul protocolar la deschiderea Dietei. De aceea trebuie să ne întrebăm, de ce s'au amânat aceste audiențe până în clipa când urma să se deschidă Dieta? Din lipsă de experiență sau pentru a oferi ocazie episcopului atât de hulit să-și ia revanșa pentru umilirile dela Blaj?

Că aceste întrebări sunt pe deplin justificate o dovedește faptul, că doi din sfătuitoarii de căpetenie ai lui Lemeni, Barițiu și Paul Dunca, hotărîră să cerceteze pe cei mai de seamă conducători ai ungarimei din Dietă „spre a-i saluta în numele deputațiunii și a încerca să-i înduplece în favoarea petiției naționale”. Dar și acest demers era întârziat, căci, cum relatează Barițiu, „unii primiră pe cei doi delegați cu toată buna cuviință datorită de cătră concetățeni către alți concetățeni, alții rece de tot, cum ar fi primirea între vrășmași în zilele de armistițiu”. Numele leaderilor vizitați este: baronul Nicolae Wesselényi, baronul Dionisie Kemény, Carol Szász, contele Teleki și vicepreședintele casei magnaților din Ungaria, baronul Sigismund Perényi, care îndeplinea rolul de observator al guvernului din Pesta. Cinci vizite

¹⁾ Vol. II, 427.

într'o oră, făcute în fugă, nu puteau să fie de nici un folos, precum nici nu au fost.

Barițiu nu relatează decât o parte din conversația desfășurată cu Wesselényi, care le reproșă de îndată afișarea de steaguri muscălești în adunarea de pe Câmpia Libertății. De altminteri nici o încurajare și ceea ce era deosebit de semnificativ nici o vorbă bună pentru un popor care se luptă spre a dobândi măcar câteva din condițiile indispensabile libertății sale.

Dar dacă Barițiu crede că e preferabil să învâlie în tăcere conversațiile din 29 Mai, umilitoare pentru națiunea, care le-a acordat delegație, noi vom încerca să reconstruim măcar cu aproximație părerile pe care unii dintre acești frunțași urguri le nutreau atunci cu privire la problema românească.

Bătrânul Wesselényi vorbise destul de frecvent despre felul cum vede situația Românilor din Ardeal. Pentru el, Românii reprezentau pe cel mai de temut dușman, prin masa lor compactă și întinsă și prin identitatea de neam și religie cu popoarele învecinate din răsărit. Veșnic în căutare de mijloace și argumente, doar de să-i poată combate, el se legase acum de svonul, că pregătesc o răscoală agrară. Primejdia aceasta, după părerea sa, trebuia prevenită, înarmând pe Săcui și inaugurând o politică de mână forte. Dar până în 25 Mai Wesselényi purtase în buzunar o hârtie, care-i indica modalitățile de a împăca poporul român din Ardeal. Era scrisoarea expediată de vicarul Șimleului, Alexandru Șterca Șuluțiu, pentru a-i descrie desfășurarea adunării dela Blaj. Autorul nu era un naționalist intransigent, ci unionist¹⁾, care ar fi vrut să vadă împăcați pe Români cu Ungurii din Transilvania. El avu inspirația să țină către nobilul baron un limbaj, pe care ar fi trebuit să-l surprindem la Cluj din gura lui Lemeni sau a lui Barițiu.

Dacă națiunea maghiară, spune Șuluțiu, a fost vreodată pe cât de generoasă pe atât și de înțeleaptă, acum e timpul să recolteze prin aceasta foloase mari, decretând în prima zi a Dietei pe Români de națiune și desființând îndată robota țăranilor. Îndeplinind aceasta s'ar înlătura dintr'odată impedimentele uniunii, deoarece Românii nu se vor mai îndoi că vor fi împărțășiți de adevărată și egală libertate, fără ca celelalte neamuri să-și mențină privilegiile particulare, în dauna națiunii române. Admițând că vor să obțină emanciparea, numai pentru a întinde mâna națiunii maghiare, dintr'o nobilă ambiție, ca oameni liberi și nu ca robi, nici aceasta nu ar fi de disprețuit. Pe platforma unei asemenea egalități se făurește o prietenie și frăție mai puternică și mai durabilă. Decretarea Românilor ca națiune este o pură for-

¹⁾ *Történeti Lapok* I pp. 379—381.

malitate, fiindcă după uniune nu vor mai exista națiuni, ci numai cetățeni de naționalitate felurită. Câștigând pe Românii din Ardeal, Ungurii vor avea și pe cei din Muntenia și Moldova, ceea ce nu trebuie să se uite nici o clipă. De aceea el imploră pe Wesselényi să facă totul pentru a înlătura prejudecățile și scrupulele dăunătoare cauzei, neîngăduind să fie precipitată uniunea. Interesul poporului maghiar însuși reclamă ca uniunea să cuprindă nu poame jignite și mânate împotriva voinței lor, ca turmele de oi, ci națiuni libere, chiar de ar fi nevoie să se aducă anume sacrificii.

Dacă Barițiu și Paul Dunca ar fi ținut acest limbaj în salonul lui Wesselényi, nobilul ungar ar fi fost constrâns să dea răspuns limpede, luând răspunderea istorică în fața propriului său neam. Ei s'au mulțumit însă cu jalnicul rol de a răspunde ca niște delicvenți la interogatoriu, în timp ce baronul, lipsit de lumina ochilor, își consuma micul dejun, sorbind cu lăcomie ouăle fierte și aruncând, din când în când, o vorbă plină de otravă la adresa Românilor. În loc de a da o dovadă de înțelegere a momentului hotărâtor pentru destinul de veacuri al Ardealului, Wesselényi se dovedește mic și meschin. Refuză a discuta cu Românii. Așa procedase și cu trei zile în urmă, când împăturând scrisoarea prolixă a „popii” din Șimleu, a trimis-o guvernului din Pesta, neîncredincind-o de nici un răspuns.

Scena se va fi repetat aidoma și la baronul Dionisie Kemény, un aristocrat fudul, mai mult dușman al regimului austriac și al dinastiei, decât liberal în sensul generos al cuvântului. Dionisie Kemény era unul din regisorii principali ai piesei instrumentate până în cele mai mici amănunte, în înțelegere cu guvernul din Pesta¹⁾. Presupunem că nu a avut timp să spună nici el vreun cuvânt de îmbărbătare pentru delegații români. A doua zi, după ce s'a votat uniunea, a luat însă cuvântul în Dietă, pentru a profera un atac plin de ură împotriva Românilor²⁾, bârfind pe baronul Nopcea, pe părintele lui Micaș și pe fiul acestuia, prizonier în temnița din Târgul Mureșului și repetând din nou povestea steagurilor ilirice și muscălești dela adunarea din Blaj. Alte neamuri sunt de obicei generoase în asemenea momente, acest reprezentant al aristocrației ungurești nu cunoaște însă noblețea catehismului liberal. De aceea îndreptându-se, în ședința publică a Dietei din 30 Mai, către episcopul Lemeni, în dosul căruia se afla și

¹⁾ Aceasta apare clar din scrisoarea lui Perényi către primul ministru Batthyányi: Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört. leveleiben*, p. 114 și urm.

²⁾ *Kolozsvári Híradó*, Nr. din 2 Iunie. „Feledték. a nyomorultak, hogy e lobogó alatt vivta ki e hon századok előtt... a dicsőséget?” Aceasta e fraza finală a filipicei contra Românilor.

Barițiu, găsi cu cale să arunce o insultă întregului popor român: („mizerabili“).

Nici contele Dominic Teleki nu-i va fi primit măcar curtenitor. În ajunul adunării naționale și acest aristocrat, cel mai sincer față de ideea liberalismului curent, indus în eroare de gravitatea suspiciunilor îndreptate împotriva silințelor de eliberare ale Românilor, se dovedise cu totul neînțelegător al situației. „Rezistați cu hotărâre bărbătească față de nizuințele criminale, cu care unii dintre voi vreau să deplaseze, în momentul deciziv, cauza primeirii noastre, de pe cărarea ordinei și a păcii, căutând puterea în violență, dreptatea în perpetuarea nedreptății, iar libertatea în privilegiile tirăniei“. Adresată Românilor¹⁾ această invectivă, ea a răsunat în pustiu, căci era clădită nu pe fapte reale, ci pe svorniri interesate, și pe prejudecăți moștenite. În clipa în care primum pe cei doi delegați români Teleki isprăvisise tocmai un articol publicat a doua zi în gazeta locală²⁾. Titlul însuși al acestui articol: „Ce vreți?“ arată diapazonul atmosferei, în care erau tratați adversarii uniunii. Teleki rămâne însă încă odată sincer, declarând acum fără nici o reticență: „Trebuie să ne închegăm în națiune puternică. Dacă luăm în considerare raporturile din Europa și din monarhie, adevărul acesta devine și mai luminos. Fără de forța ce o dă uniunea suntem expuși să ne înghită curentul naționalităților, care sunt în desvoltare“.

Vor fi înțeles oare cei doi mesageri sensul adânc al-acestei constatări? Nu ne îndoim de loc. Mai ales Barițiu trebuie să-și fi reamintit inspirata argumentație a lui Bărnuțiu, din catedrala Blajului, în care arăta că nu poate să se așeze pace între cele două popoare atâta timp cât Ungurii se consideră singuri îndreptățiți a stăpâni Ardealul. Inversând fraza lui Teleki, el l-ar fi putut întreba: Căutați deci în forța momentană justificarea politică, iar dreptatea o subordonați intereselor unei minorități, care nu mai este aplicată să țină seamă nici de drept, nici de umanitate?

Plini de amărăciune se vor fi prezentat, după ce au cules experiențele acestea, la profesorul Carol Szász, care-i va fi primit fără ifos aristocratic, cu buna cuviință datorită de un cetățean către alți concetățeni. Nici Szász nu era liber de prejudecăți față de cererile poporului român, cum am văzut din raportul său despre adunarea din Blaj. Dar trebuie subliniat că el singur între atâția campioni ai liberalismului rostise un cuvânt pozitiv în ceea ce privește remedierea gravaminelor reale ale poporului românesc. Va fi repetat oare și de astădată asigurările acestea? Credem că da, deoarece nu mult după aceea, ținându-se o consfătuire

¹⁾ *Erdélyi Hiradó* 1848, n-rul din 11 Maiu.

²⁾ *Ibidem*, n-rul din 30 Mai.

la contele Dominic Teleki, profesorul Szász propuse ca Dieta să enunțe națiunea română de egal îndreptățită. Când au auzit această propunere cei zece Unguri de față au sărit în picioare și au plecat¹⁾.

Încât privește însă valoarea reală a respectului său față de drepturile elementare ale altora, trebuie să rămânem sceptici. Lui Carol Szász i se acordase adecă rolul, ca în prima ședință a Dietei să propună, după votarea uniunii, un proiect de lege electorală, întocmită astfel ca numărul covârșitor al Românilor să fie scos din concurență. El s'a pretat la manopera aceasta fără nici o remușcare, cum va fi constatat Barițiu, care a ascultat propunerea prezentată în 29 Mai și a fost martor la votarea ei în Dietă²⁾.

Surprindere va fi pricinuit delegaților români numai primirea de către baronul Sigismund Perényi, care trecea ca un bun cunoscător al chestiunilor românești, fiind înrudit cu familia baronilor Stoica din Maramureș. De aceea a fost trimis din Ugocea, unde era comite suprem, în Ardeal, ca împreună cu baronul Kemény Dénes să îndrumeze lucrările Dietei pentru votarea uniunii. El aducea cu sine textul proiectului de lege și instrucții de cel mai mare interes politic, primite din partea ministrului de interne. „Problema de căpetenie, ținta finală“, mărturișește fără incunjur Szemere „este uniunea cu orice preț a Ardealului, fiindcă în afară de interesul de a avea un principe comun, refugiul și garanția patriei, națiunii și libertății noastre consistă în uniune. Unii fără de alții nu avem viitor, statul și naționalitatea maghiară vor pieri, dacă nu ne închegăm în curând“. I-se recomandă lui Perényi să fie cu luare aminte la mișcarea politică a Sașilor, convingându-i că prin uniune nu se periclitează nici drepturile, nici naționalitatea lor. Să cultive entuziasmul pentru reunire al Săcuilor și Ungurilor din Ardeal, diriguindu-i spre puncte de vedere mai înalte, ale salvării patriei și ființei națiunii maghiare. E cu puțință să aibă prea curând nevoie de brațele puternice ale elementului maghiar. Naționalitățile s'au pornit la luptă, unele împotriva celorlalte. Ungurii nu pot rămâne nepregătiți.

Poporul român, continuă Szemere, reclamă aproape cea mai mare atenție, cruțare, îngrijire. „Acum el dormitează, nu-l putem considera al nostru, dar să luăm seamă la clipa în care se va trezi. Trebuie să ni-l câștigăm. Dacă vom fi nevoiți să purtăm luptă și cu acest neam, existența Maghiarilor devine și mai problematică“. Recomandă să fie câștigați fruntașii români, care sunt puțin numeroși și presa lor. Să li se satisfacă interesele juste, chiar cu prețul unor sacrificii. Naționalitatea dacă e posibil, nu tre-

¹⁾ Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui P. Bărnuțiu*, p. 99.

²⁾ *Erdélyi Híradó*, nr. din 30 Mai, p. 342.

bue discutată, dar să li-se asigure, cu rezerva ca guvernarea țării să nu devină imposibilă prin diversitatea limbilor. Gravitarea Românilor spre Principate va forma grija deosebită a lui Perényi. Românii transilvaneni trebuie feriți de aceasta. „Dacă îi așteaptă libertate și bunăstare aici, se îndreaptă spre noi, ni-se atașează, altfel nu. Întârziând, pierdem tot“. În fine, încă odată se insistă să câștige spiritele distinse și pe bărbații populari ai Românilor, făcând cunoștința lor. Când vor fi obținut totul fără a fi aliați, Ungurii nu vor avea posibilitate să pună condițiuni.

Instrucțiunile ministrului Szemere reprezintă un act politic de mare importanță. Ele precizează cu autoritate punctul de vedere unguresc. Nu oferă prea mult, deoarece caută să rezerve Ardealul pe seama dominațiunii maghiare, dar înțelege necesitatea de a-și apropia elementul românesc¹⁾. Recomandațiunile făcute lui Perényi ar fi trebuit să aibă urmare, deci, dacă aristocratul din Ugocea se dovedea capabil să vadă la fel necesitatea unui aranjament normal cu Românii. Perényi însă nu era omul potrivit pentru aceasta. În loc să se fi deplasat imediat la Sibiu spre a lua contact cu frunzașii români, el s'a oprit la Cluj, și s'a mulțumit să culegă informații despre mișcarea politică a Românilor din izvoarele otrăvite de ură ale aristocrației ardelenе și ale presei teroriste.

Vizita celor doi delegați români îi va fi pricinuit și lui o oarecare surpriză. Perényi a descris-o într'un raport adresat ministrului de interne, pe care însă nu-l cunoaștem decât fragmentar și din extrasele lui Alexie Iakab. Subliniază două declarații, pe care Barițiu, după întrevădarea cu Wesselényi, va fi crezut că este obligat să le aducă la cunoștința reprezentantului guvernului unguresc. Ține să se știe mai întâi că Românii nu sunt robiți de înrăurirea rusească. Drept probă aduce protestul său împotriva intervenției rusești în Moldova și confiscarea gazetei în ambele principate. Domnitorul Moldovei e supus Rușilor numai din oportunitate, în sinea sa și el ține cu națiunea. Declară apoi sărbătorește că Românii nu nutresc nici cea mai mică simpatie pentru slavism, deoarece nu văd asigurat un viitor mai bun pentru poporul lor, decât exclusiv printr'o credincioasă alipire față de Ungaria și față de dinastia austriacă.

Perényi spune că a ascultat plin de bucurie aceste declarații serioase și că la rândul său i-a asigurat de bunele intenții ale Ungurilor și ale ministerului față de Români, de străduința de-a face fericit poporul român și părtaș la toate binefacerile spirituale și materiale. Barițiu și Dunca în replică au înnoit asigurările cele mai călduroase de lealitate. Baronul Perényi adaugă că

¹⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört. levelekben*, p. 95 și urm.

deocamdată nu poate să aprecieze la justa lor valoare aceste declarații, dar că va căuta să le verifice prin informații din alte surse¹⁾. Nu a făcut-o însă, deși avea în mână un fir, cu ajutorul căruia ar fi avut ocazie să aducă cel mai mare serviciu ambelor popoare. Informațiile „din altă parte“ îl vor abate din drumul cel bun.

În momentul în care se pregătea uniunea, cercurile politice ungurești au făcut astfel totul spre a mări prăpastia dintre cele două popoare. În loc de a deschide Românilor porți largi spre libertate, ei s'au încăpăținat să păstreze până în capăt o atitudine de refuz categoric. Forța politică, de care dispuneau momentan, o socoteau mai pre sus de principiile epocii nouă. De aceea renunță să cunoască mai de aproape mișcarea românească, sunt și rămân ignoranți în privința surselor de inspirație ale renașterii noastre naționale, și se încântă cu povești născocite. Inventează acuzații infamante, fără a-și da osteneală să verifice izvorul de informații și fac astfel imposibilă orice acțiune de împăcare.

În 24 Mai Barițiu scrisese în *Gazeta următoarea frază*, în legătură cu amenințarea celor o sută mii de Săcui înarmați: „Va să zică, uniunea cu Ungaria va rămâne înscrisă în istoria ce o vom lăsa fiilor și nepoților noștri o faptă a silei, a terorismului, a tiraniei“.

Intr'adevăr așa s'a realizat uniunea și așa a rămas ea în istoria politică a Transilvaniei, provincie constrânsă să intre într'o unitate politică streină de aspirațiile majorității covârșitoare a populației sale. Ședințele Dietei din 29 și 30 Mai rămân memorabile nu prin elanul cu care reprezentanții poporului maghiar au proclamat uniunea, ci prin terorismul, pe care l-au desfășurat în piețe, pe străzi, în preajma palatului Dietei, de pe tribune și în însăși sala de ședințe, pentru a intimida pe cei 22 deputați ai Sașilor și pe unicul reprezentant al Românilor, pe episcopul Ioan Lemeni. Dieta mai avea patru deputați de naționalitate română. Dar Constantin Papfalvi exclus dela jurământul de pe Câmpia Libertății era socotit de contemporani drept o lepădătură. Alexandru Bohățiel nu se încadraseră încă în mișcarea națională. Ludovic Gola, care a asistat la adunarea din Blaj s'a deszis de ea, iar celălalt deputat hunedorean, Gligor Manok, nu schițează nici un gest, pentru a putea deduce, că reprezintă neamul din care își trage obârșia. Cu toate acestea, Bohățiel a avut curajul să susțină cu pricepere, în conferința de după amiază a deputaților, cererea Românilor de a fi recunoscuți ca națiune. Intervenția sa a provocat discuție și o replică mieroasă, dar fără conținut, din partea lui Wesselényi. Deoarece Bohățiel insistă din nou, orato-

¹⁾ Iakab Elek, *Szabadságharczunk*, pp. 230—231.

rii unguri l-au invitat să renunțe la propunerea sa „după ce Ungaria intenționează a așeza noua constituțiune pe egalitatea personală de drepturi, iar nu pe incorporare de națiuni ca atare“. Murmurul de nerăbdare iscat în sală îl va fi determinat pe deputatul român să nu mai sporească vorba, pentru a cere garanții concrete cel puțin pentru asigurarea unei asemenea egalități. El crezu de a sa datorie să pretindă însă, în aceeași conferință, egalitate de tratament pentru regimentele de grăniceri români, în caz că s'ar acorda Săcuilor favoruri în organizația similară. După o gazetă ungurească din Cluj¹), Wesselényi ar fi spus în replica adresată lui Bohățiel: „Cum între legile Ungariei pot exista unele, care trebuie adaptate la împrejurările din Ardeal, nu este împotrivă să se asculte dorința deputatului de Hațeg și să se înregistreze dacă nu în textul legii prezente, cel puțin într'o proclamație sau într'o adresă îndreptată Ungariei“. După amiazi, în aceeași zi de 29 Mai, deputatul Bohățiel și episcopul Lemeni au recunoscut că dorința lor (de a fi recunoscuți ca națiune) e cuprinsă în ideea de uniune. Pentru a calma însă poporul tot episcopul Lemeni crezu că e necesar să se hotărască suprimarea tuturor expresiilor jignitoare pentru nația sa din legile Ardealului. Aceasta din urmă propunere a fost primită cu majoritate.

După proclamarea uniunii, episcopul Lemeni și deputatul sas Schmidt luând câte un steag, au coborât²) între mulțimea adunată în stradă și au ținut vorbiri entuziaste“. Aceleași raport adaugă, că părăsind sala la chemarea mulțimii: „i s'a adus un scaun episcopului Lemeni, pe care urcându-se venerabilul moșneag cu înfățișare de patriarh, a vorbit ca un inspirat. A mulțumit cu un salut amabil cinstirea ce se aduce nu persoanei ci nației sale. Invită mulțimea să se unească, să fie credincioasă patriei și regelui, făgăduind aceasta și din partea națiunii valahe“. Aclamându-i poporul pe amândoi, i-a purtat în marș triumfal până în sala Dietei.

Uniunea s'a votat astfel în unanimitate, după ce și deputații sași au fost siliți să renunțe la opoziția lor, lucrați cu amenințări și făgăduinți și terorizați de vociferările deputaților și ale publicului din sală. „Câtă lipsă de conștiință și de onestitate politică“, exclamă Barițiu, care se afla în sala de ședințe „unanimitate în sală și pe străzile Clujului, rezistență desperată în partea cea mai mare a țării“. Istoricul nostru caută totuși să justifice pe episcopul român, prezentându-l ca o victimă a terorismului unguresc. Ne îndoiim că Lemeni poate fi considerat, într'adevăr ca atare. Ungurii vor afirma de altă parte că prin el a vorbit întreg popo-

¹) *Erdélyi Híradó*, 1848 nr. din 30 Mai, p. 342.

²) *Kolozsvári Híradó*, nr. din 1 Iunie, p. 2 și din 2 Iunie p. 2.

rul românesc din Ardeal, s'a rostit însuși președintele adunării naționale. Ar fi de ajuns să se răspundă, că episcopul dela Blaj avea mandat limitat dela națiune și că depășind acest mandat s'a pus în conflict cu neamul său însuși. Dar discuția în punctul acesta nu mai prezintă nici o utilitate. S'ar putea încumeta oare vreun istoric conștiincios să mai afirme că poporul românesc din Ardeal a votat uniunea Ardealului cu Ungaria? Abia ne vine să credem. Cunoscând însă structura sufletească a episcopului Lemeni, nici noi nu am putea să susținem, că dacă s'ar fi bucurat de libertate desăvârșită, el nu ar fi aplaudat din suflet uniunea ungurească. Atitudinea sa din cursul lunilor viitoare servesc proba peremptorie în această privință.

Dar problema care se pune încă, este, dacă votarea în asemenea condiții a uniunii a fost o izbândă sau o greșală ireparabilă a politicii ungurești. Generația dela 48 a Românilor ardeleni a considerat acest act, cu drept cuvânt, ca o sfidare. Uniunea a constituit una din cauzele de căpetenie ale revoluției din Ardeal, fiindcă nesocotind glasul cumpătat al adunării naționale, a răpit popoului român puțința de afirmare politică. În consecințele acestui refuz obstinat trebuie căutată greșala politică a generației lui Wesselényi, la a cărei răspundere s'au asociat îndată și oamenii politici ai Ungariei, Bathányi, Kossuth, Deák, Szemere și toți ceilalți contemporani ai lor.

Eșecul delegației dela Cluj a rămas astfel definitiv. Există o informație, după care membrii ei au fost nevoiți să plece în curând din oraș, fiindcă autoritățile au început să-i urmărească și să-i aresteze ca agitatori. Barițiu a mai rămas câteva zile, continuând poate întrevederile și încercând să câștige pe membrii influenți ai Dietei prin graiul său cumpătat și înțelept. N'a reușit însă a storce nici cea mai neînsemnată concesie, cu toate că va fi fost ascultat cu interes¹⁾. Lemeni și intimii săi nu par însă de loc desamăgiți. Dîmpotrivă, trimit corespondențe la Organul Național al lui Cipariu, în care bîrfesc pe episcopul ortodox din Sibiu și continuă să ia parte la ședințele Dietei. În 26 Iunie, după ce uniunea obținuse și aprobarea împăratului, episcopul unit o vestește credincioșilor printr'o circulară²⁾: „Iată unirea cu Țara Ungurească s'a făcut și prin înălțatul împărat s'a întărit. Prin unirea aceasta, cea mai mare parte a nației noastre, care până acum se socotea numai suferită, nu numai de sljbele domnești s'a mîntuit, ci intru toate asemenea drepturi cu celelalte națiuni a dobândit, toți sunt nu numai slobozi, dar și cetățeni ai Țării Ungurești. A încetat deosebirea între

¹⁾ Bogdan-Duică, *Viața lui S. Bărnăușiu*, p. 99 nr. 1.

²⁾ II, 6.

Maghiari, Români, Sași și Săcui. Toți asemenea drepturi avem și fieștecare fără deschilinirea nației sau a legii, frați ne socotim, fără de a ne sili, sau limba și legea a ne-o muta. Iar intrucât pentru unele puncturi ale cererii nației, la a căror desbateri aici nu s'au slobozit, suntem indreptați la Dieta următoare, ce se va ține în Pesta¹⁾.

Evident, episcopul Lemeni, anunțând uniunea, nu se abătea cătuși de puțin de felul său de a gândi și simți. Președintele delegației române dela Cluj continuă să facă o notă discordantă în jocul politic al neamului său, neținând seama de voința adunării naționale. Atitudinea lui nu a fost o surpriză pentru Bărnuțiu și pentru comitet. De aceea îl opriseră a se angaja în discuții politice. Dar greșala de a-i fi transmis totuși delegația a plătit-o foarte scump nația sa. De mai mult de un secol episcopul dela Blaj trecea ca singurul reprezentant legal al poporului românesc în Dieta din Ardeal. Nu primea mandat direct dela națiune, dar în virtutea demnității sale figura permanent între membrii numiți de rege. Acum însă deținea și o însărcinare acordată lui de adunarea națională. Consimțământul său pentru uniune putea să fie interpretat de puternicii zilei ca un vot în numele întregii națiuni a Românilor. Atât atunci îndată, cât și mai târziu, Ungurii au profitat de împrejurarea favorabilă, tălmăcind în sensul acesta „unanimitatea” obținută în Dietă. Lemeni le-a înlesnit una din victoriile răsunătoare ale istoriei lor, care a însemnat însă o nouă robie a poporului românesc.

Nici vlădica Blajului, nici Paul Dunca nu ne-au lăsat o justificare a politicei lor. Papiu Ilarianu îl consideră pe Lemeni¹⁾, „frângător de jurământ”, dar în materie politică asemenea sentințe nu au decât valoare relativă. În conștiința lor, trebuie să admitem, că și unioniștii vor fi avut destule argumente spre a se justifica, i-au desmințit însă evenimentele ce au urmat. Increderea oarbă în cuvântul gol nu a fost o temelie destul de sigură pentru un popor încunjurat de puzderia dușmanilor. În situații critice solidaritatea neamului propriu acordă totdeauna dacă nu șanse mai mari de reușită, de sigur, adăpost mai puternic pentru rezistență.

Mărturiile și glasurile vremii, pe care le-am analizat aici, dau câștig de cauză, mai pre sus de orice îndoială, concepției lui Bărnuțiu. Maghiarimea din Ardeal, nu se simțea de loc sigură de izbândă în primăvara anului 1848. Spectrul unei revoluții românești o îngrozea. Dacă Bărnuțiu ar fi știut să dubleze acțiunea programatică, cu o organizare serioasă a maselor, înarmându-se fie sub pretextul de formare a gărzilor naționale, fie în conțelegere

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom. III* (ed. Pascu), p. 21.

cu ofițerii regimentelor de grăniceri, cum au făcut Sârbii, în chiar zilele acelea, greutatea cuvântului rostit pe Câmpia Libertății ar fi apăsător mai hotărâtor în cumpănă. În acest caz însuși conducătorii Ungurilor s'ar fi grăbit să discute problema românească, nu ar fi amânat-o de azi pe mâine, pentru a câștiga timp să elaboreze planul de anihilare a tendințelor noastre politice. O asemenea organizare era însă deocamdată cu neputință de realizat. Chingile sclăviei feudale slăbiseră, dar regimul absolutist dăinuia încă în Ardeal. Guvernatorul Teleki luase toate măsurile pentru a înfrâna o mișcare revoluționară, iar pregătirile nobilimei ungurești și ale Săcuilor, începute curând în primăvară, erau destul de avansate. Înarmarea mulțimilor românești nu s'ar mai fi putut executa, decât cu ajutorul cercurilor militare sau cu arme și subsidii materiale expediate din țările române. Prima eventualitate o excludea prezența generalului Puchner, care nu nutrea simpatii pentru Români și care distribuise arme numai pe seama gărzilor civile ungurești și săsești. Sprijinul iredentei române nu era de așteptat, fiindcă nu exista o asemenea acțiune și împrejurările politice vor pune stavilă timp îndelungat pentru constituirea ei. Solidarizarea maselor românești din toate părțile Transilvaniei într-o acțiune comună ofensivă era iarăși o problemă, care depășea posibilitățile acestei generații. Arestarea avocatului Florian Micaș din Cluj a avut drept rezultat paralizarea oricărei mișcări de redșteptare în tot Nordul Transilvaniei. Aceste considerații îl vor fi convins pe Bărnăuțiu la Blaj să renunțe la ruptura imediată și să accepte a revendica drepturile nației sale prin mijloace legale. În linia acestui program de moderațiune s'a contat la defecțiunea eventuală a lui Lemeni, dar împrejurările între care s'a produs votul pentru uniune, însoțit de refuzul Dietei de a discuta în aceeași vreme și problema românească, rămâne, cu toate acestea, o lovitură gravă pentru politica naționaliștilor de pe Câmpia Libertății. Că Ungurii nu au fost siguri de izbânda lor stoarsă în asemenea condiții, o dovedește faptul că atât guvernatorul Teleki, cât și primul ministru al Ungariei, contele Batthyány, intervenind pentru aprobarea legii de uniune, își permit să amenințe pe suveranul și de altfel intimidat¹⁾: „Nu cred să greșesc“, scrie guvernatorul în adresa sa, „ci îndeplinesc datoria celui mai fidel serv al Majestății Tale, când mărturisesc sincer și franc, că pacea și ordinea din țara aceasta numai așa se pot menține, dacă îndeplinind dorința exprimată a țării vei binevoi să aprobi preagrațios proiectul de lege al uniunii“. Un asemenea limbaj nu se poate califica, altfel, decât ca presiune asupra coroanei. Contele

¹⁾ Iakab, *Szabadságharczunk*, p. 171.

Batthyány s'a exprimat și mai amenințător¹⁾, când s'a prezentat în audiență la împăratul pentru a solicita confirmarea uniunii: „Aceasta trebuie să o faceți Majestate. De ea atârnă pacea Ungariei și soarta tronului Majestății Tale“. Împăratul, firește, s'a convins, de argumentele acestea, mai grele în cumpăna dreptății sale, decât orice considerații de ideologie liberală. Dacă Bărbuțiu și tovarășii lui ar fi urmat aceeași cale, ei ar fi izbutit să deschidă, poate, unele zăvoare, rezultatul demersului lor ar fi rămas însă tot negativ. E sigur, că în atmosfera înfierbântată a succesorilor obținute din primăvară încoace, Ungurii nu ar fi cedat câtuși de puțin.

Încă din Cluj, Baritiu a informat comitetul despre demersurile delegației pe lângă președintele și leaderii Dietei. Acest raport nu ni s'a păstrat însă. Papiu Ilarianu regreta pierderea lui și cerea autorului să-l refacă. Distinsul fruntaș n'a îndeplinit însă această dorință, ci după patru decenii, în capitolul scris despre peripețiile delegației, a căutat să scuze eșecul, subliniind proporțiile teroarei ungurești și evitând să dea amănuntele politice, care le comunicase comitetului și fără de care nici rolul său nu poate fi apreciat după cuviință.

DELEGAȚIA ROMÂNĂ LA ÎMPĂRATUL.

Delegația aleasă de adunarea națională pentru a se prezenta la împăratul era mai puțin numeroasă decât cea din Cluj. Unii dintre membri au renunțat să plece la Viena. Ofițerii activi nu vor fi reușit să obțină învoirea comandamentului, iar funcționarii publici au fost opriți pe loc prin ordinul guvernului. Episcopul Șaguna încă primise un asemenea ordin, care-l va fi determinat să ezite un moment. Dar, în loc să plece de-a-dreptul la Viena, vlădica dela Sibiu a socotit că trebuie să presteze mai întâi ca episcop nou numit jurământul obișnuit în fața guvernatorului și de aceea s'a dus la Cluj, unde a fost reținut mai mult decât plănuise. Întârzierea aceasta i s'a reproșat, deoarece avea să producă incurcături neprevăzute. Dela Cluj însă a revenit la Sibiu și astfel nu a mai reușit să pornească spre Viena decât la 1 Iunie. Membrii delegației sosiseră de mult în cetatea împărătească și așteptau cu nerăbdare pe președintele. Câți vor fost? Nu avem o listă autentică a lor, dar din corespondența contemporană se pot constata următoarele nume: baronul Vasile Nopcea, vicepreședintele delegației, canonicul Timoteiu Cipariu, protopopul Iosif Ighianu, canonicul Vasile Rațiu, protopopul Ioan Popasu, prof.

¹⁾ Iakab, *Szabadságharczunk*, p. 171.

Aug. Treboniu Laurianu, vicarul Alexandru Șterca Șuluțiu, avocații Ioan Bran de Lemeni și Iacob Bologa, preoții Iacob Balcăș și Sava Popoviciu, Demetriu Moldovan, secretarul delegației, Vasile Lacea și Constantin Ioanu, tineri secretari ai magistratului din Brașov, Teodor Teoc, din Câmpeni și Nicolae Martinoviciu, învățător. Apoi preotul Borcea din Săliște, țăranul Giurculeț din Rășinari, fruntașii brașoveni R. Orghidan, George Iuga, și tinerii Constantin Săcăreanu și Gheorghe Ioan, precum și Ilie Măcelariu din Mercurea¹⁾. Prin urmare, nu cunoaștem, decât 22 membri din cei 28, pe care i-a numărat preotul Sava Popoviciu Barcianu.

Baronul Nopcea nu a prididit să aștepte pe Șaguna în Viena. La o conferință ținută la hotelul „Zum goldenen Lamm“, pe care îl prezidă, luă jurământul dela mai mulți tineri studenți și funcționari români, pentru ca să nu mai figureze apoi între membrii delegației. Va fi plecat, probabil, spre casă. Această conferință s'a ținut în 25 sau 26 Mai. Nopcea a prezentat aici scrisoarea lui Șaguna, trimisă printr'un curier, în care arăta pricina întârzierii și punea în vedere sosirea sa peste câteva zile. Conferința a hotărât²⁾ să nu mai aștepte pe vlădica, ci ca o delegație restrânsă să plece îndată la Innsbruck, unde se refugiase casa domnitoare: „pentru a nu pierde timp și pentru a da instanția cu un ceas mai curând în mâna împăratului“. Delegația era formată din Cipariu, Popasu, Laurianu și Ioan Bran, care au plecat din Viena în 27 și au sosit la Innsbruck în dimineața de 30 Mai. Ceilalți au rămas la Viena, fiindcă li se va fi spus că împăratul, după protocol, nu obișnuiește să primească o delegație atât de numeroasă. Cei patru s'au anunțat îndată, cerând audiență, dar nu s'au prezentat la împăratul, decât în 5 Iunie, tot așteptând sosirea lui Șaguna. Între timp au fost primiți însă de ministrul președinte al Austriei, baronul Pillersdorf, care i-a asigurat că va da aviz favorabil către împărat pentru memoriul Românilor.

Nu știm dacă delegații au luat contact și cu alți oameni politici din preajma împăratului. Audiența lor la președintele guvernului democratic al Austriei are, în tot cazul, o semnificație deo-

¹⁾ Despre delegația dela Viena, în afară de capitolele din Baritiu și Papiu Ilarianu (ed. Pascu) trebuie a se consulta în deosebi: *Memorialul arhiep. și mitrop. Andrei baron de Șaguna* (1846—1873) de N. Poepa. Sibiu 1889 p. 130 și urm.; *Memoriile arhiep. și mitrop. Andrei Șaguna din anii 1846—1871*, p. 16 și urm.; Dr. Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Schei*, vol. IV, pp. 10—15; și Emilian Cioran, *Correspondența unui preot din anii 1848 și 1853 fost și duhovnic militar*, în *Revista Teologică*, Sibiu, 1939 Nr. 1 p. 5 și urm.

²⁾ După Ioan Bran, scrisoare publicată de dr. Șt. Stinghe între *Documentele* citate mai sus.

sebită. Cei patru delegați români sunt democrați și convinși adicți ai primenirii imperiului în sens liberal. Simpatiile lor merg către mișcarea populară din Viena, a cărei expresie cred ei că este guvernul Pillersdorf. Bărnuțiu subliniase în discursul dela Blaj transformarea prin care trecea jumătatea apuseană a monarhiei. Pe această idee își vor fi clădit politica de strânsă colaborare cu dinastia. Fără să observe mai cu dinadinsul desfășurarea evenimentelor și fără să aibă vreun motiv plauzibil pentru a-și imagina că împăratul și curtenii săi s'au convertit, abandonând pentru totdeauna practicile absolutiste, delegația a fost trimisă la Viena să ceară împlinirea dorințelor națiunii, „în spiritul libertății, egalității și al fraternității”, răspândit peste întreaga Europa. În chiar textul memoriului, adresat împăratului și semnat de fruntașii reprezentativi ai adunării naționale, revendicările românești sunt prezentate ca fiind cu totul „în spiritul timpului”, nu numai juste și fondate, dar și de supremă importanță pentru menținerea păcii și întemeierea prosperității patriei. Aici rezidă tocmai rățacirea lor. Curtea, arhiducii și slăbănogul împărat Ferdinand nu erau pătrunși câtuși de puțin de duhul înnoirii. Sub presiunea mulțimii răsculate monarhul s'a lăsat convins a dimitte pe Metternich și a instaura un regim liberalo-constituțional. Dar din momentul acela dinastia și-a pierdut busola și a rămas ca un vreasc pe suprafața apei tulburată de furtună. Ea nu a găsit nici un bărbat politic cu prestigiu, care să-i înlesnească împăcarea cu tendințele maselor populare și capabil să dea o formulare nouă rațiunii de existență a împărăției habsburgice¹). De aceea, scurt înainte de sosirea delegației române o nouă mișcare populară a îndemnat Curtea, adevăc pe împărat și pe arhiduci, să părăsească Viena, ne mai simțindu-se în siguranță. O primă decepție pentru delegația română, a cărei membri sosiți în seara de 25 Mai, au găsit, cum spune avocatul Bran „răscoală și împăratu fugit la Innsbruck”. Își vor fi dat oare seamă de nepotrivirea proiectelor clădite pe credința într'un împărat prietin al poporului? Credem că da, însă cu toate acestea, atât în Viena, cât și în zilele de răgaz dela Innsbruck asigurările covârșitoare primite dela aderenții mișcării liberale le-au întunecat vederea clară. Ei continuă să creadă în primenirea radicală a politicei vieneze și în libertatea națională a popoarelor, care constituie îmbătrânita monarhie dunăreană. Asigurările baronului Pillersdorf îi întăresc în această credință.

Dar primul contact cu fața împărătească nu a fost prea norocos. Referindu-se la Popasu și Laurianu, episcopul Șaguna a ca-

¹) Redlich Iosef, *Das österreichische Staats- und Reichsproblem*, Leipzig, 1920 I p. 100 și urm.

racterizat¹⁾ felul lor de prezentare „precipitat și lipsit de prevedere”. Amănuntele audienței și ale discuției nu le cunoaștem, în afară doar de faptul, că protopopul din Brașov și-a exprimat neîncrederea în oamenii politici maghiari, mai ales în cei din Ardeal. Putem fi siguri că indoiala lui Popasu se referea la aristocrația ungurească, beneficiară a regimului vechiu, atât în Ungaria, cât și în Ardeal și că ea a fost stârnită de prezența contelui Eszterházy, care a intervenit în discuție. Patrioții români nu vor fi ezitat a-și descărca sufletul, a expune dreptatea cauzei românești și a combate cu hotărîre silințele ministrului ungar de a amâna un răspuns răspicat din partea împăratului. Izbânda însă i-a surâs de astădată lui Eszterházy. Delegații noștri au fost nevoiți să plece dela împăratul fără să obțină nici un răspuns, dar cu făgăduința că li se va da în scris. Intre timp sosi la Innsbruck ministrul președinte Bathyány, împreună cu cei doi deputați ai Dietei ardeleni și smulse împăratului la 10 Iunie confirmarea legii de unire a Ardealului. În chipul acesta Ungurii au câștigat cursa, nu însă fiindcă ar fi fost drept să le revină o biruință meritată, ci pentru simplul cuvânt că Românii din Ardeal nu reprezentau, în acel moment, un factor politic, de care Curtea, cu toată slăbiciunea ei, să fi fost obligată a ține seamă.

Declarația împărătească se comunică celor patru delegați în ziua de 11 Iunie 1848, purtând însă o dată anterioară, din 7 Iunie. Textul acestui răspuns este mai mult ca sigur că a fost redactat de miniștrii unguri²⁾: „Dat fiind că rugămintea supușilor mei de origine română compusă în conferența dela Blaj, e rezolvită prin uniunea cu Ungaria, hotărîtă de atunci cu unanimitate în Dieta Ardealului, iar din partea noastră sancționată deocamdată prin articolul VII de lege al ultimei Diete ungare, mă bucur că pot asigura pe reprezentanții adunați aici, că prin articolul pomenit de lege, acordând tuturor locuitorilor din Ardeal, fără deosebire de naționalitate, limbă și religie, aceleași libertăți și aceleași îndreptățiri, s’au satisfăcut în mare parte dorințele lor. Bunăstarea viitoare depinde deci numai dela executarea acestei legi. De altcum primesc expresia sentimentelor de neclintită credință și alipire și vă asigur de grația și bunăvoința mea regală”. Nu se recunoaște astfel nici națiunea ca atare, nici calitatea de adunare națională a întrunirii dela Blaj, se subliniază votul unanim din Dietă, deci și al Românilor și se eschivează dela examinarea cuvenită a memoriului, sub cuvânt că uniunea satisface în mare parte desideratele lor. Amândouă revendicările de căpetenie, recunoașterea legală a națiunii și condiționarea legii

¹⁾ Barițiu, *Părți alese II* p. 172.

²⁾ *Die Rumänen der österreichischen Monarchie I*, p. 12.

de uniune au fost tratate după vederile guvernului din Pesta și ale conducătorilor unguri din Transilvania.

Reacțiunea frunțașilor români față de refuzul împăratului s'a produs fără întârziere. În ajunul audienței încă, avocatul Bran era sigur de izbândă: „Aici la împăratul stăm foarte bine, avem toată nădejdea că ne vom ajunge dorința, ne vom redobândi drepturile noastre strămoșești“. Dela cine vor fi primit asigurări¹⁾ atât de precise? Bănuim că nu numai dela membrii guvernului austriac, ci și dela arhiducii, care înconjurau pe suveran. Presupunerea o întemeiem pe informația, că arhiducele Francisc Carol primind, câteva zile mai târziu, delegația sârbească, a pomenit de gravaminele românești față de mitropolia din Carloviț, rugând pe Raiacici să caute a le rezolvi echitabil, pe baza principiului de egalitate confesională, cu atât mai ales că Românii nu s'au prezentat la adunarea din Carloviț²⁾. Cine îi va fi smuls arhiducelui o asemenea declarație? Ministrul președinte Batthyány sau contele Paul Eszterházy? Posibil, că ei să fi încercat a combate cu acest argument acțiunea adunării naționale sârbești, după ce știm că încă din Martie guvernul unguresc alimenta mișcarea Românilor din Ungaria pentru a se separa de ierarhia sârbească. Totuși, pare mai probabil că informația proaspătă a arhiducelui se datorește delegației celor patru, care, în vizitele și audiențele lor, vor fi discutat complexul întreg al problemei românești din monarhie și vor fi primit asigurări potrivite a determina pe Bran să creadă că „aici la împăratul stăm foarte bine“. Iată însă că optimismul acesta s'a dovedit o iluzie. Refuzul prompt al împăratului îi descebaluise, silindu-i a reexamina situația, care li s'a creat. În acest scop urma să se întoarcă la Viena, pentru a întâlni pe toți membrii delegației.

Nu este clar, dacă toți patru s'au întors în capitală și de aici au plecat spre casă sau dacă Cipariu a luat din Innsbruck drumul de-a-dreptul către Ungaria. După Sava Popoviciu, Cipariu și Laurianu s'au întors de asemenea la Viena, luând însă alt drum, prin Ungaria de Vest. În 12 sau 13 Iunie sosise la Viena³⁾ și episcopul Șaguna, primit cu aprehensiuni din pricina întârzierii. La stăruințele depuse de dânsul delegația hotărî să ceară încă o audiență la împăratul, pentru a-i prezenta un al doilea memoriu. Propunerea nu a răzbit însă decât după oarecari discuții. Intre cei

¹⁾ Dr. St. Stinghe, *Documente IV*, p. 12.

²⁾ Dr. Thim Iozsef, *A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története I*, Budapest, 1940, p. 108.

³⁾ Data nu e sigură. O corespondență din 2. 14 Iunie 1848 (N. Popea *Memorialul etc.*, p. 153) precizează că Șaguna „a venit de ieri aci în Viena“. Dar Luni în 12 Iunie se prezentase în audiență la palatinul țării în Buda. Adresa către palatinul poartă însă data de 8 Iunie.

ce se opuneau trebuie să considerăm în rândul întâi pe Laurianu, care, împreună cu Cipariu, nu s'a atașat delegațiunii, ci a așteptat la Viena rezultatul noului demers¹⁾. „Nici noi aici nu cam suntem una“, spune un membru al delegației într'o scrisoare din 14 Iunie. Deosebirea de vederi privea nu numai cauzele eșecului ci și procedura de urmat. În fine, părerea episcopului Șaguna a câștigat pe cei mai mulți dintre membrii delegației, care au plecat astfel în 18 din nou spre Innsbruck, și au ajuns acolo în 22 Iunie. E probabil că Șaguna în cele cinci zile petrecute la Viena s'a interesat de aproape de situația politică, făcând vizitele de rigoare, îndată după sosirea sa. Scrisoarea pomenită mai sus relatează despre primirea călduroasă „cu care se cinstește dela cele mai înalte persoane ale statului“. Încă în 12 Iunie se prezentase în Buda la arhiducele Ștefan, palatinul Ungariei. În Viena nu știm pe cine a izbutit să vadă. Sosit la Innsbruck el ceru să fie primit de îndată de prințul Paul Eszterházy, încercând a-l convinge că, pentru a calma pe Români, împăratul trebuie să acorde răspuns la fiecare din punctele formulate în adunarea națională²⁾.

Petițiunea a doua așternută Împăratului ne lămurește intru câtva asupra punctului de vedere reprezentat de Șaguna. Dar textul ei nu este cel publicat de Laurianu³⁾. Il păstrează în întregime arhiva guvernului unguresc, cu data de 16 Iunie 1848 și cu numai 13 iscălituri, lipsind ale lui Laurianu și Popasu și chiar a lui Cipariu. Ciorna publicată de Laurianu e mai scurtă și plină de revoltă, culminând în declarația, că Românii nu renunță la doleanțele cuprinse în prima petiție, ci așteaptă confirmarea lor și protestează împotriva hotărârii de uniune a Dietei din Cluj. Memoriul celor 13 e mai lung și încărcat cu reverențe de stil la adresa Casei imperiale⁴⁾. Nu-i redactat de Șaguna, ci de unul dintre membrii mai puțin meșteri în mânăuirea condeiului. Dar și în acest text delegația rămâne pe lângă doleanțele exprimate în prima petiție, pe care o anexează în întregime și cu toate iscăliturile. Nu mai protestează însă împotriva uniunii Ardealului, deși arată că ea nu poate avea trănicie fără de consimțământul națiunii române și că prin condițiile create de legile ungurești Românii sunt de fapt excluși dela toate drepturile, întocmai ca în vremurile de demult, sub regimul legilor de opresiune. Intr'o

¹⁾ N. Popea, *Memorialul* p. 153. Popasu a plecat însă spre casă. Cf. Dr. St. Stinghe, *Documente IV*, p. 13.

²⁾ Publicația noastră III, 2 anexa III.

³⁾ *Die Rumänen der österreichischen Monarchie*, Erstes Heft, pp. 14—16.

⁴⁾ *Arhiva guvernului unguresc din 1848*, Nr. 409 (anexă, Viena, 16 Iunie).

epocă, în care drepturile omului și ale popoarelor sunt în deobște recunoscute ca temelie a statelor, aceasta ar crea o stare de lucruri, care înseamnă sentința de moarte a naționalității noastre. Se stăruie apoi, cu o anume intenție, asupra spirițului de ordine care a domnit în adunarea națională și asupra jurământului prestat pentru drepturile omenești și pentru credința față de împărat și dinastie. Nu lipsesc nici accentele, care fac să vibreze sufletul românesc cu vie rezonanță încă la nedreptățile din trecut. „Oare de aceea au așteptat Românii zorile libertății, egalității și frăției timp de patru secole, în atâtea lipsuri și adversități, și cu toate prigonirile suferite din partea celorlalte trei națiuni, pentru ca să fie umiliți în chiar aurora acestei zile sfinte? Oare numai ei singuri să nu fie națiune legal recunoscută într-o țară, în care constituie majoritatea covârșitoare? Și ei singuri să nu poată întrebuința limba proprie, să nu-și poată ridica glasul ca Români? Refuzul ar fi una din cele mai mari nedreptăți. Românii vor să-și păstreze în vecie naționalitatea, ei vor să-și grăiască limba proprie și în ea să fie ascultați!”

Dar nici cea de a doua audiență, cerută și pregătită de Șaguna nu a izbutit să modifice în fond atitudinea Curții, deși răspunsul primit conținea acum mai multe precizări și o recunoaștere categorică¹).

Unul din membrii proeminenți ai delegației, avocatul Ioan Bran²), cuprinde în șapte puncte hotărîrea împărătească privitoare la revendicările românești. El vedea „împărăția lui Dumnezeu și dreptatea sa revărsată din plin asupra nației românești”, presupunând, firește, că promisiunile au fost făcute cu bunăcredință. Optimismul său era însă mult prea pripit. Cele șapte puncte nu conțin decât o promisiune vagă anticipată în contul guvernului unguresc. Suportarea în comun a sarcinilor publice, desființarea robotei și a decimelor, libertatea presei și curțile cu jurați, precum și dreptul de a înființa gărzi naționale constituiau realizările legislației ungurești din April. Ele se subliniază numai pentru a nu lăsa fără de răspuns programul revendicărilor românești de pe Câmpia Libertății. Interes deosebit au trezit însă, cu toate acestea, asigurările împăratului privitoare la crearea de școli naționale, la așezarea bisericii ortodoxe pe picior de egalitate cu celelalte religii și întreținerea lor din fondurile statului. Sub „remediarea plângerilor locale” Bran înțelege măsurile ce se pun în vedere pentru a se cerceta și lichida faimoasele procese de pe pământul regesc. El nu uită, în fine, a

¹) *Die Romanen der österr. Monarchie I*, Wien 1849, pp. 16—17. Publicația de față vol. III. 2. anexa IV.

²) Dr. Sterie Stinghe, *Documente IV*, p. 14.

scoate în evidență asigurarea împăratului că de acum și Români vor fi aplicați în toate ramurile administrației publice, în proporție cu numărul și capacitatea lor. În fruntea tuturor acestor asigurări împăratul însuși stabili precis, fără putință de interpretare ambiguă „că naționalitatea voastră va fi garantată, la propunerea guvernului meu unguresc, printr'o lege deosebită“.

Are dreptate, de sigur, Laurianu, când afirmă, că uniunea trecea acum ca un fapt împlinit¹⁾. În chiar zilele acestea influența guvernului unguresc pare covârșitoare în cercurile Curții. În 10 Iunie împăratul aprobă uniunea²⁾. În 19 respinge cu o rezoluție glacială revendicările adunării naționale sârbești³⁾, iar în 23 acordă Românilor numai atâtea făgăduinți, câte îi îngăduie ministrul său ungur. Eszterházy susține însă că asigurarea concretă, dată delegației române a pornit din inițiativa împăratului⁴⁾. Imprejurarea aceasta ar explica refuzul guvernului unguresc de a-și însuși formula dela 23 Iunie. Intr'adevăr, ministrul președinte Batthyány în manifestul îndreptat către Români, la 28 Iunie, nu găsește cu cale a pomeni decât în treacăt despre făgăduința dată de împărat cu privire la naționalitate și de hotărîrea guvernului maghiar de a-o pune în aplicare⁵⁾. Dimpotrivă, pentru el nu mai există în Ungaria decât o singură nație. Ministrul de interne Szemere încă în 28 Mai preciza ca program al guvernului garantarea naționalității române numai în căminul familial și în biserică, însă în școală nu, cu atât mai puțin în viața publică. Chiar și acestui bărbat politic pătruns de un larg spirit liberal îi scapă însă o declarație, care desvelește intențiile adevărate ale politicii ungurești: „Dacă vom fi trecut peste febra aceasta, putem continua asimilarea pe cale pașnică“. El înțelege, evident, procesul de desnaționalizare a Românilor, împotriva căruia se adună de acum toate forțele conștiente⁶⁾.

Acest joc primejdios de-a „Vodă vrea, dar Hâncu ba“, constituie finalul propriu zis al frământării politice românești din primăvara anului 1848. În fond, împăratul nici nu putea să acorde acum, ca monarh constituțional, mai mult decât o asigurare vagă. Dacă a făcut-o spontan, fără consimțământul prealabil al guvernului său, meritul trebuie atribuit în întregime delegației române și felului de prezentare al președintelui său. „Deosebi a

¹⁾ *Die Romanen der österr. Monarchie* I p. 17.

²⁾ Iakab E. Szabadságharczunk, p. 173.

³⁾ Dr. Thim Iozsef, *A m. 1848—49 iki szerb fölkelés* I, p. 107.

⁴⁾ III, 2.

⁵⁾ Teodor V. Păcățianu, *Cartea de aur* I, p. 376.

⁶⁾ Deák Imre, *Adatok az 1848 év eseményeihez Krassó vármegyében*, Lugoj 1931, p. 59. Declarația lui Szemere la p. 55: „Ha e lázon átestünk, az olvasztást békés uton folytathatjuk“.

cuvântat Domnul episcop foarte bine la imperatorul", relatează Bran. Il va fi impresionat oare pe monarhul ușor influențabil? Prințul Eszterházy, în raportul trimis guvernului din Pesta, după ce amintește de răspunsul dat delegației române, spune: „iar Majestatea Sa binevoiește a dori în deosebi, ca să se prezinte viitorului parlament un proiect de lege potrivit a liniști pe Români cu privire la naționalitatea și școlile lor naționale". Ministrul ungar atribuie asigurarea dată Românilor evident inițiativei imperiale. Există însă o nepotrivire între raportul lui Eszterházy și al avocatului Bran cu privire la răspunsul împăărătesc. Primul afirmă că formularea în scris a acestui răspuns s'a făcut la cererea sa, până când dela Bran aflăm că „întâi ni s'au cetit chiar de Majestatea Sa prin viul său grai, apoi tot atunci l-au dat și în scris". Dar contrazicerea se elimină, dacă ținem seamă de faptul că ministrul ungar n'a fost prezent la audiență și că anturajul împăratului va fi profitat de absența sa pentru a determina pe suveran să promită mai mult decât ar fi fost intenția guvernului maghiar. Oricum însă, influența personală a lui Șaguna și în deosebi stăruințele sale vor fi fost hotăritoare.

Privit prin prisma realităților istorice cuvântul smuls împăratului s'ar putea considera drept un succes, dacă împrejurările vitrege prin care trecea dinastia și lipsa de stabilitate politică a unei epoci în plină efervescență revoluționară nu i-ar diminua valoarea. Suveranul, cu toate acestea nu a încercat câtuși de puțin să înduplece guvernul din Pesta a face pregătirile pentru recunoașterea legală a națiunii române. Nici guvernul, de altă parte, nu s'a simțit legat prin angajamentul impus lui. Șaguna însă va făuri din el o pârghie a acțiunii sale politice, întemeindu-și de acum revendicările de ordin național pe asigurarea preainaltă. După ce împrejurările se vor fi schimbat radical, Curtea redobândindu-și prestigiul de altădată, comitetul românesc însuși va considera formula împărătească dela 23 Iunie, drept cel mai cumpănitor argument pentru justificarea pretențiilor sale de ordin politic. La sfârșitul primăverii anului 1848 însă nu toți fruntașii români au fost de aceeași părere. Prima opoziție o întâmpină Șaguna îndată după sosirea la Viena, când stăruise ca delegația să se prezinte încă odată în audiență la suveran. Divergențe mai mari se vor isca însă cu comitetul permanent din Sibiu, când îndată după aceea episcopul crezu de oportun să se oprească în Pesta spre a stăruii pe lângă guvernul unguresc pentru realizarea făgăduinței imperiale.

Divergențele aceste de păreri, inevitabile ori de câteori o acțiune politică suferă înfrângere neașteptată, vor pune în discuție însăși persoana episcopului Șaguna, sinceritatea simțimintelor sale, intuiția politică și bunăcredința sa. De aceea ne oprim

un moment pentru a strânge la un loc mărturiile multiple pe care le avem, chiar din epoca aceasta, despre capacitatea, caracterul și atitudinea episcopului din Sibiu.

Șaguna nu râvnise laurii vieții politice. Plecând la Carloviț în răstimpul când se desfășurau mișcările revoluționare, el a lipsit în toată perioada de pregătire a acțiunii politice din Transilvania. Intors la Sibiu nu ia contact cu fruntașii politici, decât după ce aranjează treburile bisericești, cu toate că generalul Puchner îi trimisese trei ștafete întru întâmpinare, invitându-l să-și grăbească sosirea în vederea adunării dela Blaj¹⁾. La 12 Mai, se pare, că ajunsese de acord cu Bărnuțiu. O sursă ungurească pretinde a ști²⁾, că Șaguna s'ar fi exprimat cu privire la memoriul ce trebuie redactat la adunarea națională, aplicând dictonul „vox populi, vox dei“. Aceeași mărturie relatează că în zilele din preajma adunării noul episcop a avut o conferință cu comitele Sașilor și că de atunci acesta pare mai copleșit de griji. Cu toate acestea știri, puțin revelatoare, atitudinea episcopului Șaguna nu rămâne o taină dificil de pătruns. Ea rezultă din întreg felul în care a știut să facă față la adunarea din Blaj. Nu încapе îndoială că era de acord cu Bărnuțiu în ceea ce privește temeiurile politice naționale. În tactica de urmat, asupra unui punct acordul lor pare să fi fost desăvârșit: a persevera în fidelitatea față de împăratul, singurul factor dela care se putea nădăjdui susținerea revendicărilor românești. Cu privire la uniune nu știm ce părere a avut, dar din dușmănia cercurilor ungurești apare clar că nu poate fi socotit între unioniști. Rolul la adunarea din 3. 15 Mai face să-i crească prestigiul atât între fruntașii români, cât și în ochii celorlalte nații din Ardeal. Barițiu și Cipariu nu găsesc oportun să sublinieze meritele sale netăgăduite, de sigur, pentru a nu supăra pe vlădica dela Blaj. Totuși darea de seamă a Gazetei laudă cuvântul rostit de Șaguna în prima zi a adunării, care făcuse³⁾ „impresiune foarte bună, tăie și calea mai multor presupuneri și temeri deșerte“. Dogma solidarității naționale găsisе un apostol sincer în tânărul episcop dela Sibiu. Cumpătul și înțelepciunea sa în conducerea adunării o remarcă de asemenea o mărturie românească. Țăranii care l-au ascultat, desfătându-se în priveliștea măreață a adunării și a chipului său de rară frumusețe bărbătească, nu-l vor mai uita niciodată⁴⁾. În acelaș fel îl admiră și comisarii guvernului⁵⁾, cântându-i ditirambe pentru calitățile

¹⁾ *Memoriile arhiep. și mitr. A. Șaguna*, p. 13.

²⁾ *Erdélyi Híradó*, nr. din 18 Mai.

³⁾ *Gazeta de Transilvania*, nr. 39 din 13 Mai st. v.

⁴⁾ II, 424.

⁵⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, pp. 303—304, 306.

spiritului și fizicului său, pentru conducerea înțeleaptă și pentru marea popularitate de care se bucura. Preotul sas Ștefan Ludwig Roth confirmă¹⁾ impresiile acestea culese tot la Blaj: „sugestiile de cumpătare plecau dela episcopul Șaguna. Dacă el n'ar fi pus, prin demnitatea și prestigiul personalității sale, un frâu debaterilor, s'ar fi ajuns la extremele cele mai exagerate și chiar la violență. Episcopul Lemeni n'avea nici o putere asupra oamenilor săi. Valurile îl purtau încoace și încolo, ca pe o scândură“. Chiar și Alexie Iakab recunoaște că Șaguna de câte ori vorbea în adunare, era ascultat, dându-i-se toată cinstea. Caracterul care caută „juste milieu“-ul, iscusita șiretenie a retorismului și exteriorul fermecător l-au ajutat spre un asemenea succes, dar, adaugă tot Iakab, mai ales împrejurarea, că în acțiunile publice evita și umbra bănuelii, de a fi obligatul guvernului unguresc²⁾. Deastădată scriitorul ungar nimerește cuiul în cap, căci Șaguna nu vădește nici un strop de simpatie față de politica guvernului și evită într'adevăr contactul cu guvernatorul. Firesc ar fi fost, să plece îndată la Cluj pentru a depune jurământul obișnuit și de acolo să se întoarcă spre Câmpia Libertății. Se pare însă că o întâlnire cu Teleki nu-i era oportună; i s'ar fi impus obligații, pe care nu se știe cum ar fi izbutit a le îndeplini. Totuși situația nu i-a fost ușoară nici la Blaj, având să facă pe intermediatorul între curente opuse³⁾, „între întăritatele partide ce erau în adunarea națională“, dar și între fruntașii neînțeleși încă asupra căii de urmat. Un om așa de deștept cum era profesorul Carol Szász observându-i ținuta dela adunare îl consideră dușman al maghiarimei, înțeles cu Sașii și înfrățit cu Croații și cu Sârbii rebeli dela Chichinda, iar baronul Perényi, culegând informații mai ample despre Șaguna „un om cuminte și cu calități distinse“, sfătuiește guvernul din Pesta să-l scoată cu orice preț din Ardeal, dacă nu s'ar putea câștiga cu un post mai gras sau cu alte distincții⁴⁾. Ministrul de interne Szemere își ia, de fapt, informații care, făcând abstracție de caracterul lor secret și josnic, întăresc bănuelile Ungurilor față de persoana sa⁵⁾: „Șaguna e suspect, celălalt episcop e lăudat“, se exprimă la 28 Mai ministrul de interne. Renegatul sârb Sava Vucovici îi atrăsese încă în April atenția asu-

1) Otto Folberth, *Stefan Ludwig Roth și raporturile cu Românii*, București, 1939, p. 15.

2) Iakab Elek, *Szabadságharcunk*, p. 128.

3) N. Popea, *Memorialul etc.* p. 152. Scrisoarea avocatului Miclăuș Penciu din 4 Iulie 1848.

4) Ultimele două mărturii la Deák Imre, 1848 *A szabadságharc tört.* pp. 89, 116.

5) Deák Imre, *Adatok az 1848 év eseményeihez Krassó vármegyében*, Lugoj 1931, p. 59.

pra episcopului dela Sibiu¹⁾: „ne-ar face mari servicii între Români, dacă am avea siguranță despre desăvârșita sa lealitate. Născut în Pesta, perfecte cunoștinți de limba maghiară și înzestrat cu cultură științifică, sunt calități, care justifică o atenție mai mare față de dânsul“. În 6 Iunie însă acelaș om al guvernului din Pesta, acum comisar politic al Timișului, raporta ministrului de interne, după o recentă întâlnire cu Șaguna, următoarele opinii, care descalifică pe autorul lor, un renegat notoriu²⁾: „Episcopul din Ardeal Șaguna a plecat la Viena. Nu este inaccesibil. Dacă ai reușit să înlănzești pe Murgu, cu atât mai ușor va merge cu dânsul. Nici până acum nu a fost rău din premeditare, ci mai mult un caracter nestatornic și oscilant. De altfel este cel mai instruit în maghiară dintre episcopii ortodocși“.

Ceea ce se poate culege din asemenea informații dușmănoase este singur faptul că cercurile ungurești n'au izbutit să-l câștige pentru politica lor, nici după ce Șaguna a venit la Cluj să presteze jurământul legal. Unul din intimii episcopului Lemeni încearcă să-l bârfească într'o corespondență tipărită în Organul Național (14 Iunie), susținând că „Șaguna ar fi vorbit către mai mulți Maghiari de însemnătate, că Sfinția Sa ar fi voit să lucreze bucuros în adunarea națională dela Blaj pentru uniune, dar nu a putut de episcopul Lemeni și de uniți“. Tendința de mistificare este însă prea evidentă. Petrecerea sa la Cluj dăduse tocmai prilej guvernatorului să-l înfrunte pentru atitudinea de pe Câmpia Libertății și să-i amâne primirea jurământului de pe o zi pe alta. Teleki credea că manifestația viforoasă a adunării pentru împăratul, invitația numai a generalului Schurter să asiste la rugăciunea făcută pentru monarh, după îndepărtarea comisarilor guvernului, ar fi fost o inscenare pusă la cale de Șaguna. Faptul că a primit să fie președintele comitetului permanent i se va fi reproșat de asemenea când i-s'a cerut a-l desființa. De altfel putem fi siguri că Șaguna nu a stat neactiv zece zile la Cluj. A căutat să vadă pe câțiva din oamenii politici maghiari, așa spre pildă pe contele Dominic Teleki³⁾. Pretutindeni va fi întâmpinat însă atmosfera înfierbântată din ajunul deschiderii Dietei și nici un cuvânt de încurajare. Presa ungurească nu contenea a pune gri pe frunțașii români, amestecând chiar și numele său între victimele „corupției“ săsești⁴⁾. Lipsă de înțelegere, amenințări

¹⁾ Deák Imre o. c. p. 20 (scrisoarea din 22 April).

²⁾ Dr. Thim Iozsef, *A magyarországi 1848—49 iki szerb fölkelés története*. II kötet (Budapest 1930), p. 350.

³⁾ (Bözödi György) *Erdély szabadságharca 1848—49*. Cluj 1945, p. 34.

⁴⁾ *Erdélyi Híradó* n-rii din 16 și 18 Mai. Baronul Perényi considera și pe Șaguna între cei mituiți (Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört.* p. 116).

terroristice și ici colea câte o încercare de a-l câștiga totuși pentru cauza poporului maghiar, acestea au fost experiențele culese la Cluj. Ele îl vor fi impresionat, fără indoială, după cum ne istorisește Baritiu, care l-a întâlnit la Teiuș, în calea întoarsă spre casă¹⁾. Momentul de slăbiciune nu l-a abătut însă dela datorie. Intorcându-se la Sibiu a convocat comitetul și i-a comunicat ordinul guvernului de a se desființa, dar a doua zi a plecat la Viena, lăsând pe guvernator extrem de nemulțumit, fiind că a intrunit în ședință pe membrii comitetului, în loc să-i înștiințeze individual despre măsurile luate de guvern²⁾. Ceea ce pare de importanță deosebită, este împrejurarea că nimeni dintre membrii prezenți ai comitetului și nici un alt izvor contemporan nu reproșează lui Șaguna actul acesta. Buna înțelegere cu comitetul nu va suferi, chiar dacă tineretul se arată nemulțumit de întârzierea sa³⁾. Șaguna a rămas pe linia trasată la Blaj.

Audiența pe care a avut-o în ziua de 12 Iunie la palatinul țării, arhiducele Ștefan, dă o indicație prețioasă cu privire la felul cum înțelegea să se facă politica românească. În trecere spre Viena, el oprește în capitala ungară și prezintă arhiducelui Ștefan simțimintele de neclintită credință și alipire statornică față de persoana monarhului și față de întreaga casă domnitoare. Aflase în drum despre votarea uniunii. Din Sebeș mulțumi contelui Teleki Dominic în termeni politicoși pentru alegerea sa în comisia dietală. Sosit la Pesta ține să aducă îndată omagii capului încoronat, nu guvernului, și anume „preabunului împărat” iar nu „regelui”. Palatinul nu observă sau poate nu vrea să observe confuzia aceasta suspectă, transmite suveranului declarația de lealitate, care îi aduce lui Șaguna „complăcerea” preainaltă. De sigur, nu faptul în sine are importanță, constituind el o simplă formalitate protocolară, ci convingerea că Românii din Ardeal nu pot face politică, decât în strânsă legătură cu dinastia habsburgică. De aceea stăruie pe lângă membrii delegației să se prezinte încă odată la împăratul, doar de vor izbuti să smulgă recunoașterea naționalității române. Cercurile guvernului pare să fi simțit prezența sa în capitală. Il suspectează și pun pe imbecilul baron Nicolae Iósika să-l atace într-o gazetă răspândită. În 10 Iunie Pesti Hirlap⁴⁾ strigă deci în gura mare că episcopul Șaguna merită să fie tras în chipul cel mai sever la răspundere „cum merită o fecioară cununa de mireasă”. Eșecurile politice

¹⁾ Baritiu, *Părți alese*, II, p. 136.

²⁾ Iakab, *Szabadságharczunk*, pp. 184—85.

³⁾ N. Popea, *Memorialul* p. 153. Cf. II, 118. A se vedea însă și Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna*, Sibiu 1938 pp. 140—142.

⁴⁾ Szilágyi Sándor, *A m. nemzet története* X vol. p. 104.

nu-l descurajează însă, deși vede că va fi silit să se incline în fața destinului vitreg. Protestarea pasivă nu constituie instrumentul său de luptă, mai bine se frământă și la nevoie se încovoie, decât să piardă totul deodată. Nu uită nici o clipă că păstorul credincios nu poate să-și părăsească niciodată turma.

Acum însă, departe de a fi totul pierdut, cuvântul împăratului resuscită nădejile și dă un impuls nou acțiunii politice a Românilor. Șaguna nu se resemnează, ca episcopul Lemeni în Cluj, ci se agită și pornește, de nevoie, pe un drum încă nebătut de nimeni, care va duce de astădată spre Pesta. În 24 Iunie, se prezintă încă odată în audiență la arhiducele Ștefan, care sosise la Innsbruck, și apoi la arhiducele Francisc Carol („prinț Franț“), spre a le cere sprijin. După această profită de prezența miniștrilor Eötvös și Széchenyi la Innsbruck pentru a le face o vizită și pentru a discuta cu ei problema românească¹⁾.

Acesta e rolul lui Șaguna până în momentul când se achită de însărcinarea primită dela adunarea națională. Unii dintri contemporani au crezut totuși că anumite puncte din acțiunea sa personală sunt susceptibile de critică. S'a excepționat de unii comportarea sa pe Câmpia Libertății, fără să ne fi lăsat însă precizii în privința aceasta. Zăbovirea prea îndelungată la Cluj a constituit de asemenea obiectul unor desaprobări vehemente. Și oprirea la Pesta, identificabilă dela 8—12 Iunie, a dat prilej la reproșuri. S'a bănuie că luase contact cu ministrul unguresc, ceea ce Șaguna desminte însă în memoriile sale. Corespondența din Organul Național insinuă că el căutase legătură personală cu Lemeni îndată după votarea uniunii, dându-și întâlnire la Pesta²⁾. Păcat că nu cunoaștem scrisoarea la care se face referire, fiindcă citatul scurt, extras din ea, e mai mult suspect decât lămuritor. Șaguna își va fi dat seamă că în noul parlament din Pesta, i-se va rezerva un loc ca și celorlalți episcopi. Colaborarea cu episcopul din Blaj se impunea deci și în „Casa Magnaților“. Dar trebuie să fim dreپți și să admitem că Șaguna întrevăzuse eșecul apropiat al politicei naționale. Dinastia era prea slabă, după refugiul la Innsbruck, pentru a zădarnici uniunea, iar calitatea sa oficială l-ar fi împiedecat să se alătore unei acțiuni de rezistență pasivă. Aceasta va fi fost motivul, pentru care promitea lui Teleki să ia parte la lucrările comisiei dietale³⁾ și pentru care s'a sbatut să stoarcă totuși ceva dela împăratul, un punct de razim pentru acțiunea viitoare a politicei românești. Unul din membrii delegației dela Viena scrie, încă la 14 Iunie, aceste aprecieri intere-

¹⁾ Dr. Sterie Stinghe, *Documente* IV, p. 15.

²⁾ *Organul Național*, Nr. 4 din 2 Iunie (st. v.).

³⁾ (Bözödi) *Erdély szabadságharca*, p. 34.

sante despre Șaguna¹⁾): „Orice învinuiri sau micșorări de caracter ce ar putea să cadă asupra acestui mare bărbat, după a mea și a altora părere, nu sunt la locul lor. Viitorul va descoperi toate acestea și națiunea română mai într'un târziu își va cunoaște mai bine pe adevărații patrioți și naționaliști, care au lucrat mai mult pentru dânsa“. Decețiile repetate vor sporî, de-acum, e sigur, criticile și învinuirile. Intors la Viena, împreună cu cei doisprezece delegați, el încearcă să mențină înțelegerea între toți membrii, care se aflau acolo, dar nu reușește. Laurianu plecase spre casă în desacord cu Șaguna, atât în ceea ce privește speranțele puse în dinastie, cât și noua acțiune politică, pe care evenimentele din urmă au făcut-o inevitabilă.

COMITETUL PERMANENT.

Adunarea națională hotărîse²⁾ ca un comitet permanent cu reședința în Sibiu „să primească răspunsurile, ce le vor aduce deputații dela împăratul și dela Dietă și să anunțe convocarea adunării generale naționale spre a i le face cunoscute“. Ca președinte s'a desemnat episcopul Andreiu Șaguna, iar ca vicepreședinte Simion Bărnuțiu. Membri ai comitetului în număr de 23 erau următorii: protopopii Moise Fulea, Ioan Moga, Ioan Panoș și Petru Bădilă, pe care contimporanii obișnuiesc a-i numi „consistorialiști“, adică membri ai consistoriului ortodox; protopopul unit din Sibiu Nicolae Manu; concipiștii dela tezaurariat Petru Maniu și Paul Dunca; advocații Ioan Buteanu, Avram Iancu, Florian Micaș și Nicolae Avram Penciu, canceliștii Alexandru Papiu Ilarianu, Ioan Pipoș, Gavril Vaida, Ioan Suciu și Vasile Tămaș, preoții Sava Popoviciu din Rășinar și Ștefan Moldovanu din Pintic, profesorii Nicolae Bălășescu, Aron Pumnul, Alexandru Bătrâneanu și Constantin Romanul și juristul Ioan Pușcașiu (cavalerul Ioan de Pușcariu de mai târziu). Adunarea națională imputernicise pe președinți să coopteze în comitet și pe alții „pe care-i vor judeca de trebuincioși și harnici“. Criteriul pentru desemnarea membrilor pare a fi fost însă în rândul întâi prezența în Sibiu, pentru ca comitetul să poată lucra cu un număr suficient. Iancu, Buteanu și canceliștii Ioan Suciu și Vasile Tămaș au petrecut, într'adevăr, în Sibiu, cea mai mare parte a verii anului 1848, ca și profesorii Bătrâneanu și Constantin Romanul. Florian Micaș avea să tânjească însă până în toamnă între zidurile cetății din Târgul Mureșului. Intre tinerii,

¹⁾ N. Popea, *Memorialul*, p. 153.

²⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom.* II, p. 298.

care au petrecut timp mai îndelungat alături de comitet cunoaștem pe Samuil Poruțiu, Eliseiu Armatu și Ioan Pinciu.

Nu știm când a început să lucreze comitetul. Pare mai pre sus de orice îndoială că membrii prezenți în Sibiu se vor fi întâlnit destul de des în răstimpul până la întrunirea Dietei ardelenne, o împrejurare care va fi determinat guvernul și pe unii deputați ai Dietei să ia atitudine dușmănoasă. Contele Teleki însuși nu ridică altă obiecțiune¹⁾ decât că „nu-i nici o trebuință a numi un comitet permanent, fiindcă rezoluțiunile care s'ar da, se pot publica și prin episcopi, iar convocarea unei alte adunări nu se mai îngăduie de loc“. Totuși el îl disolvă, după Papiu Ilarianu la 21 Mai, prin urmare îndată ce primi rapoartele comisarilor săi. Decretul de disolvare i s'a transmis lui Șaguna în Cluj, spre a-l aduce la cunoștința membrilor. După ce a venit la Sibiu, episcopul a convocat într'adevăr comitetul și i-a comunicat decizia guvernului²⁾. Dar această din urmă informație trebuie completată. Șaguna, în memoriile sale, nu pomeneste nimic despre disolvare, spune însă că fiind invitat „de mai mulți dintre inteligenții noștri bărbați“ a expediat înainte de a pleca la Viena, un memoriu către guvern, pentru a-l asigura despre intențiile patriotice în afară de orice bănuială ale comitetului³⁾. Guvernatorul confirmă aceasta în discursul ținut la 10 Iunie în Dieta ardeleană⁴⁾. În memoriu se susține că așteptând în liniște rezultatul delegațiilor, comitetul nu și-a depășit cu nimic competența. Cerându-se guvernatorului să revină asupra dispozițiilor luate, el a înnoit totuși ordinul de disolvare. Iakab mai adaugă că Șaguna a fost oprit de guvern să convoace comitetul, deoarece hotărîrea prea înaltă s'ar fi putut comunica membrilor individual, iar poporului pe cale de circulară bisericească⁵⁾; episcopul însă nu s'a considerat în drept să execute nimic ce ar fi fost împotriva hotărîrii dela Blaj; convocând de aceea comitetul i-a comunicat chiar dînsul ordinul de disolvare și a investit pe Bărnuțiu cu agendele preșidențiale.

Din relațiunile acestea reiese că Șaguna a discutat la Sibiu în 31 Mai, ordinul guvernului, într'o ședință a comitetului, sau într'un sfat restrâns cu numai câțiva membri. Episcopului nu-i convenea, evident, să prezideze comitetul acum când acesta sfida hotărîrea de disolvare. Lucrurile au evoluat însă în așa chip, în-

¹⁾ Papiu Ilarianu, *Ist. Rom. III* (ed. Pascu St.), p. 10.

²⁾ Papiu Ilarianu, *o. c.* p. 47. Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört. levelekben*, p. 120: informație dintr'o scrisoare către Al. Bohățiel aproximativ 2—5 Iunie).

³⁾ *Memoriile arhiep. și mitr. Andrei Șaguna*, p. 17.

⁴⁾ *Közlösvári Híradó* din 13 Iunie.

⁵⁾ Iakab, *Szabadságharcunk*, pp. 130—31, 184—85.

cât în cele din urmă tot Șaguna a fost socotit președinte al acestei ședințe, atât de guvern, cât și de membrii comitetului.

În 3 Iunie comitetul discuta, sub președinția lui Bărnuțiu, un prim raport al delegației dela Cluj. La ședință luau parte peste 40 de fruntași români, unii fără a fi membri în comitet, dar dornici să afle rezultatul intervenției pe lângă Dieta țării. Păcat că nu ni s'a păstrat raportul redactat și cetit de Barițiu, ale cărui păreri din această fază a frământării noastre ar contribui mult la cunoașterea situației politice. Autorul nu a încercat nici mai târziu să-l reconstitue. Bogdan Duică crede că l-a rezumat totuși într'o dare de seamă sumară publicată în *Gazeta dela 31 Mai st. v.* Dar e clar că Barițiu încearcă în darea sa de seamă să justifice comportarea delegației dela Cluj, față de observațiile auzite în comitet. Delegația a procedat în conformitate cu instrucțiunile primite, spune dânsul, ferindu-se „a desbata sau negocia în merito” chestiunea națională. Despre al doilea memoriu redactat la Cluj, nu se face nici o amintire, mai târziu însă aflăm dintr'o notă a *Gazetei*¹⁾ că „comitetul muștră pe deputați pentru că își luară dreptul de a mai subșterne și a doua petițiune la Dietă”. Vizitele făcute la fruntașii unguri le atribue inițiativei luate de către plenul delegației. Barițiu vorbește și aici de steagurile muscălești reproșate de baronul Wesselényi, dar nu dă nici o informație despre celelalte convorbiri politice și în deosebi despre declarațiile patriotice făcute în fața comisarului guvernului din Pesta. Ședințele prime ale Dietei sunt înfățișate pe scurt. Rolul lui Lemeni în Dietă alături de deputatul Bohățiel îl relevă de asemenea. Nu găsim însă nici o aluzie la teroarea sub imperiul căreia ar fi votat episcopul din Blaj uniunea și ar fi fălăit în fața mulțimii tricolorul maghiar. Întru cât privește latura politică a revendicărilor românești, pare sigur, că Barițiu nu-și va fi ascuns decepția recoltată pe urma acțiunii sale. Primirea rigidă și unele mărturisiri scăpate de bărbații politici unguri trebuie să le fi adus la cunoștința comitetului. Din partea Dietei, Românii nu au ce să aștepte, prin urmare, cu toate că desbaterea asupra problemei românești o cerea și „propoziția regală”. De aceea la sfârșitul raportului din *Gazetă* exclamă: „întoarne-se lucrurile oricum, noi apucărăm pe calea dreaptă; să avem numai bărbăție”. Rezultat deplin aștepta, astfel, numai dela delegația trimisă la împăratul²⁾.

Ascultând raportul în comitet, Bărnuțiu va fi constatat cu amă-

¹⁾ *Gazeta de Trans. 1848*, Nr. 46, p. 191.

²⁾ *Gazeta de Trans. 1848*, Nr. 44, p. 183. Judecând după itinerarul lui Barițiu (*Gazeta de Trans. 1848* p. 192) el a fost prezent la ședința comitetului, și a avut ocazie să completeze raportul scris înainte.

răciune câtă dreptate avusese la Blaj, când a arătat imposibilitatea de a ne înțelege cu oligarhia ungurească. Va fi regretat oare greșala de a se fi lăsat convins să abandoneze intransigența dârză, care singură putea, dacă nu să aibă succes, cel puțin să salveze demnitatea națiunii? Tot ce va întreprinde de acum încolo pare a indica un răspuns afirmativ. Barițiu socotește, e drept, că deputațiunea dela Cluj a dat rezultat, prin fixarea la ordinea zilei a problemei românești. Bărnăușiu și comitetul nu se vor fi mulțumit însă numai cu atâta. Simțeau că vor fi nevoiți să lege firul unde a fost rupt și să pregătească pe alt plan viitoarea acțiune. Criza aceasta, care își va atinge apogeul odată cu eșecul dela Innsbruck, nu o cunoaștem însă mai de aproape. Ne-o desvelesc numai în parte denunțurile unioniștilor, care au stăruit până acum în pasivitate, dar după ce au aflat despre votul unanim al Dietei ardelenе, simțesc că ceasul lor a bătut.

Arhiva guvernului unguresc păstrează trei scrisori cu privire la comitetul din Sibiu și acțiunea sa, redactate în chiar aceste zile. Două din ele au fost adresate de un necunoscut către Alexandru Bohățiel și interceptate de organele guvernului. Editorul le-a tipărit în traducere ungurească, dar traducătorul n'a izbutit să descifreze numele autorului și nici data exactă. Scrisoarea a treia e un memoriu adresat de unioniștii români din Sibiu către contele Teleki, guvernatorul Ardealului.

Autorul scrisorilor expediate lui Bohățiel pare bine informat despre ceea ce se petrecea atunci în Sibiu. Admiră pe Lemeni „scumpul părinte al poporului“, deci va fi fost unul din devotații săi. Nu e Paul Dunca la care ar trebui să ne gândim îndată, ci altcineva, pe care îl cunoaște de aproape protopopul Alexie Verza din Săcele. Cunoaște activitatea comitetului, dar nu pare a fi unul din membrii săi. E unionist și prietin intim cu Bohățiel căruia îi împărtășește noutățile din preajma frunțașilor români: despre ședința comitetului de sub președinția lui Șaguna, revolta care domnește împotriva guvernului și a Dietei, mișcarea țăranilor din Poplaca și îngrijorarea pentru o revoltă țărănească. Termenii hotărâți în care vorbește despre necesitatea urgentă de a se mulcomi poporul, întrevăzând altminteri primejdia iminentă „a focului, care va mistui pe toți, vinovați sau nevinovați“, va fi impresionat adânc pe aristocrații din Cluj¹⁾. Aceasta se vede clar dintr'o scrisoare cu data de 9 Iunie a baronului Wesselényi²⁾. Firul informațiilor care îmbrățișează răstimpul dela 31 Mai până în 5 Iunie continuă apoi, ocupându-se de „tineretul furios“, care critică pe episcopi, amenință cu moartea pe Lemeni, cons-

¹⁾ Deák Imre, 1848 *A szabadságharc tört. level.* pp. 120—121.

²⁾ O. c. pp. 133—134.

trânge pe Șaguna să plece la Viena, condamnă pe Dunca pentru faptul că nefăcând parte din delegație s'a declarat pentru uniune în numele națiunii, în desacord cu memoriul adunării naționale, fără să aștepte rezolvirea lui. Pe Bohățiel și pe Ioan Bob¹⁾ îi stigmatizează de trădători. „Dumnezeu știe, ce se va alege din toate acestea“, exclamă autorul anonim, adăugând însă de îndată: „aici se vorbește, că nu se vor supune uniunii fără vărsare de sânge“. Aceia, care uzează de un asemenea limbaj sunt tinerii români Alexandru Pop, Buteanu, Romanul și Armatul Eliseiu. Toți s'au împrăștiat prin satele grănicerești din împrejurime, iar Iancu a luat drumul spre Țara Oltului. Pregătirea unei rezistențe înarmate o atribue acestora, dar și instigației unui cunoscut patriot sas, Rosenfeld. Acesta din urmă i-a invitat pe Români să încheie cu Sașii o înțelegere scrisă. Având grănicerii două și jumătate regimente, iar poporul sășesc fiind în așa fel pregătit încât ar putea alinia în curs de câteva ceasuri 10—12 mii oameni înarmați, ei pot să lupte uniți pe viață, pe moarte, împotriva Ungurilor. În 2 Iunie au sosit dela Cluj Barițiu și Alexie Verza, care au fost de asemenea inițiați în aceste planuri, ba chiar invitați la o întrevedere cu comitele Salmen. După ce autorul scrisorii relevă greșelile politicii ungurești, el ține să-și exprime încă odată temerea de o revoltă ce nu se mai poate împiedeca²⁾.

Scrisoarea confidențială datată la 7 Iunie și adresată guvernatorului³⁾ e un denunț al membrilor din comitet Paul Dunca, protopopii Ioan Moga, Ioan Panoviciu, Petru Bădilă și avocat Nicolae Avram Penciu. După telul cum sunt date iscăliturile ea pare a fi opera „conicipistului“ dela tezaurariat Paul Dunca, unul din prietenii lui Bărnutu. Ce-l va fi îndemnat pe acest om altfel chibzuit să săvârșească un act de josnicie, denunțându-și tovarășii în loc de a încerca să ia lupta cu ei în comitet? Orgoliul nesatisfăcut, jignirile tinerilor „furioși“, sau presiunea guvernatorului? Credem că aceasta din urmă, mai ales, dar de sigur și o ambiție de funcționar râvnitor să urce scările ierarhice. Cei trei „consistorialisti“ fac parte din gruparea, care combătuse cu înverșunare alegerea lui Șaguna. Resentimentele vechi nu și le tră-

¹⁾ Bob, translator la guvernul din Cluj, a fost unul din secretarii adunării naționale, după Perényi pare să fi fost unionist.

²⁾ O. c. pp. 121—23. După toată probabilitatea cele două fragmente de scrisori publicate de Deák fac parte din una și aceeași piesă începută înainte de Joi 1 Iunie, continuată în zilele următoare și expediată numai în 5 Iunie. Barițiu plecase din Cluj la 1 Iunie, în 5 se afla în sânul familiei la Brașov. Prin urmare la Sibiu va fi petrecut zilele de 3 și 4 Iunie. Adăugăm că ambele scrisori par autentice, după conținutul lor.

³⁾ O. c., pp. 124—126.

dează de astădată, dar nici aluzie măcar nu fac la episcopul lor, care mai era încă președintele „comitetului național valah“. Demersul de față era fără îndoială și o lovitură piezișă aplicată lui Șaguna.

Toți cinci caută oarecum să se justifice față de bănuiala, care i-ar putea atinge ca membri ai comitetului. Ei nu au fost convocați la ședințe. Agitația o atribue exclusiv tineretului. E clar dovedit, spun, că sub numele acestui așa zis comitet lucrează arbitrar câțiva tineri necopți și neastâmpărați, fără de știrea celor mai bătrâni și mai cuminiți. Îi denunță deci scoțând în relief faptul că au știut să-și câștige prestigiu și credit în fața poporului ignorant, că tot ei au fost și la Blaj conducătorii necontestati și că sunt capabili să pună în mișcare bietul popor fără cultură, ba să-l convingă poate a izbucni, în care caz iubita patrie s'ar încinge în flăcări și din pricina câtorva tineri nematuri întreagă națiunea ar suferi, ispășind cei nevinovați la rând cu cei păcătoși. Al doilea fapt, pe care își țin de datorie a-l denunța guvernului este înțelegerea cu Sașii, pe care aceiași tineri caută să o realizeze, nu numai în numele comitetului, ci a națiunii întregi, repudiând uniunea și cu intenția de a încerca totul pentru zădărnicierea ei. La adunările româno-săsești arată activi pe Benigni și pe profesorul Schuller, iar din partea tinerilor români pe Papiu Ilarianu, Constantin Romanul și Ioan Suciu.

Acesta e fondul denunțului, garnisit, firește, cu o seamă de amănunte, care se expun, pentru a mai putea plasa alte și alte bănuieli și învinuiri. Felul cum vorbesc despre vărsarea de sânge dela Mihail, despre tinerii agitatori români și despre dispozițiile de luat împotriva lor, arată o carență de sentimente românești, cum rar se întâmpină la generația de atunci. Nu aceasta interesează însă, ci lumina pe care o proiectează asupra comitetului după decretarea uniunii. Neastâmpărul tineretului începuse deci înainte de a se fi aflat votul Dietei. Ei se adună, se înțeleg cu Sașii și prepară rezistența. „Te trec fiorii când îi auzi vorbind¹⁾ despre guvern sau despre Dietă“. Dușmănia guvernului față de ei transpiră din textul decretului de disolvare, repetat în Iunie²⁾, iar intențiile Dietei se puteau lesne ghici din manifestațiile presei și ale principalilor factori în viața politică maghiară. A nu se fi gândit la măsurile de luat în caz de eșec, ar fi fost, de sigur, o greșală politică tot pe atât de primejdioasă. Bărnuțiu cedase la Blaj, în speranța unei alte soluții, pe care au preferat-o oamenii politici mai bătrâni și mai moderați. Dacă speranța se va

¹⁾ Anonimul către Bohățiel în scrisoarea amintită mai sus o. c. p. 120.

²⁾ O afirmă Dunca și tovarășii lui, dând și Nr. prezidențial 1432.

dovedi zădarnică, nu rămâne altceva de făcut, decât să reziste întreg poporul, cu toate puterile disponibile. Grea sarcină și răspundere din cale afară de mare. Dar ce nu poate învinge elanul fără hotar al tinereței?

Aceasta constituie, prin urmare, preocuparea comitetului la începutul lui Iunie 1848. Dar nu numai atât. Fiecare zi ridică o nouă problemă: în 4 Iunie comitetul va fi aflat despre vărsarea de sânge la Mihalț. I se cerea să intervină împotriva sălbăticiiei săcuesti. Redactarea adresei către comandantul militar se va fi hotărât într-o ședință prezidată de Bărnuțiu, având ca secretar pe cancelistul Ioan Pipoșiu. Ședința aceasta se va fi ținut Duminică, în 4 Iunie. În 6 sau 7 Iunie, sosise la Sibiu pe adresa consistoriului, al doilea decret de disolvare a comitetului. „Consistorialistii“ îl vor fi comunicat, plini de satisfacție, lui Bărnuțiu. Desbateri noi asupra ordinului dat de guvernator. Decisiune însă nu se aduce deocamdată. Pornit pe drumul rezistenței comitetul se menține pe pozițiune și continuă tratativele cu Sașii. În 4 și 6 Iunie se țin adunări comune, în sala mare a „Bierhaus“-ului nou și apoi în piața bisericii săsești¹⁾. Delegații comitetului iau cuvântul la aceste adunări. Istoricul Iakab știe de un „pact scris“, care ar fi fost discutat între delegații celor două națiuni²⁾. Izvoarele românești nu vorbesc nimic despre tratativele acestea, dar între hârtiile lui Barițiu se găsește într'adevăr proiectul unui asemenea pact³⁾. O hotărâre definitivă nu s'a luat, deoarece se aștepta rezultatul intervenției la împăratul. Informațiile dintâi despre confirmarea uniunii vor fi parvenit la Sibiu, ca și la Cluj, prin 18 sau 19 Iunie. Până atunci comitetul nu se disolvase. În 13 Iunie s'au înființat la Sibiu cei doi conți, Dominic Kemény și Nicolae Bethlen, trimiși de guvern pentru a face o anchetă împotriva comitetului. Prea multe n'au fost însă în stare să afle, fiindcă s'au convins că organele administrative ale orașului, precum și poporul îi ocrotesc pe membrii comitetului, iar siguranța personală le-o apără grănicerii dela Orlat. Totuși anchetatorii au raportat guvernului că comitetul a luat formal o hotărâre de autodisolvare, funcționând de acum numai clandestin. Următorii membri urmau să fie puși sub acuză: Simeon Bărnuțiu, Alexandru Pop, Ioan Buteanu, Constantin Romanul, Aron Pumnul și Nicolae Maniu⁴⁾.

¹⁾ Confirmate prin Dunca și consoții, o. c. p. 125. În *A. m. nemzet története*, vol. X, p. 103 se vorbește de adunările din 6 și 9 Iunie.

²⁾ Iakab, *Szabadságharczunk*, pp. 198—99.

³⁾ Vol. II, 18. Actul din colecția Barițiu (mss. 970 la Acad. Română) s'a publicat din greșeală între actele colecției Nerva Hodoș.

⁴⁾ Iakab, *Szabadságharczunk*, pp. 221, 227.

Papiu Ilarianu, membru în comitet și foarte activ în epoca aceasta, spune că ședințele se țineau la început „în casele clerului neunit“, până când un alt consistorialist, Hania, le făcu într-o zi de știre, că nu le mai dă voie să se adune acolo, fiind oameni neastâmpărați. Cancelistul Pinciu protestă, dar din clipa aceea comitetul nu mai revine în casa clerului, ci începe a ține ședințele la „curtea Mediașului“, un hotel binecunoscut din strada Măcelarilor¹⁾. Aici îi identifică și corespondentul lui Bohățiel în primele zile din Iunie²⁾. Tot Papiu Ilarianu confirmă faptul că membrii comitetului stau mai mult în comunele învecinate ale grănicerilor, în Orlat, Veștem și Racovița, unde se găseau mai la adăpost de primejdia arestării.

Prin urmare, Barițiu nu ține socoteală de aceste fapte, când afirmă³⁾ despre comitet că „exista numai cu numele“. El existase aievea ca organ al adunării naționale timp de o lună, iar după ce s'a disolvat formal, va continua să fie privit ca o realitate politică adânc întipărită în conștiința națiunii. Dar destinul avea să-i rezerve comitetului încă o decepție, răspunsul din 23 Iunie prin care împăratul îi trimitea pe Români să ceară tot dela guvernul unguresc satisfacerea revendicărilor de ordin național politic. Comitetul aflase la începutul lui Iulie cuprinsul rezoluției dela Innsbruck. Unul dintre delegați, preotul Sava Popovici, membru în comitet, scrie din Rășinar la 3 Iulie o scrisoare lui Șaguna⁴⁾. Se pare că el cunoaște părerea membrilor din comitet despre rezultatul obținut la împăratul și hotărîrea lui Șaguna de a urmări în Pesta recunoașterea drepturilor naționale. „Oarecâtiva“ nu aprobau această politică. Ei pot fi identificați cu tinerii din comitet, în fruntea cărora se găsea Bărnăuțiu. Dar posedăm și o confirmare directă despre nemulțumirea comitetului față de delegația condusă de Șaguna, în scrisoarea lui Constantin Romanul din 8 Iulie 1848, adresată lui A. G. Golescu⁵⁾. Aici nu se pomeneste numele lui Șaguna, dar Romanul spune că pe „deputații“, care au rămas la Pesta „fără voia națiunii“, i-a revocat comitetul. Se îndoiește că Ungurii vor acorda drepturile nădăjduite. Ei sunt „înverșunați în contra noastră, ca leul spre pradă“. Iobăgia s'a desființat, dar ce folos, că acum se inaugurează politica de maghiarizare. „Naționalitate nici decum nu ne dau și fără vărsare de sânge anevoie vom ieși la calea do-

¹⁾ *Ist. Rom. III* (ed. Pascu), pp. 47—48.

²⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört.*, p. 122.

³⁾ *Părți alese II*, p. 130.

⁴⁾ N. Popea, *Memorialul arhiep. și mitrop. A. de Șaguna*, p. 154: „Cu toate acestea noi suntem de acea credință, afară de oarecâtiva“...

⁵⁾ *Anul 1848 în Principatele Române II*, pp. 136—39.

rită". Atitudinea comitetului o caracterizează prin următoarele cuvinte: „noi acum stăm firm pe lângă cererile noastre și nu voim a ști nimic de unia cu Țara Ungurească, pentrucă e în de-trimentul Românilor, și au făcut fără noi o tocmeală dela care atârnă vieața noastră, ne-au vândut ca pe niște dobitoace, ne supun altui Stat". Cauzele cșecului sunt multiple, după tânărul profesor. Mai întâi Românii inșiși, care vânează funcții dela Unguri, apoi episcopii și preoțimea, deoarece desmântă poporul să nu prindă armele. Ungurii, dușmanii de veacuri, dispun de toată puterea politică, iar Românii nu au nimic. Împăratul, un biet „Turtă-dulce" e condus de alții, iar în chestiunile transilvane se lasă dirijat de Unguri, care își pot îngădui toate nelegiuirile față de Români. În afară de acestea e dificil a îndemna la o revoltă generală un popor născut în sclăvie, fiindcă are teamă de armată și de pușcă. Totuși s'ar putea face ceva „dacă popimea cu capetele ei n'ar fi atât de ticăloasă". Poporul nu se poate învinovăți, căci e lucru de mirare câtă stăruință a arătat și arată în toate părțile. „Neaverea și sărăcia neamului nostru" se adaugă apoi la toate, precum și imposibilitatea de a ieși la țară din pricina persecuțiilor și arestărilor; „popii cei mai de treabă sunt prinși în temnițe".

Tabloul zugrăvit de Constantin Romanul oglindește fidel starea sufletească a naționaliștilor din comitet sau mai bine zis a tineretului intransigent călăuzit de ideile lui Bărnăuțiu. Ei văd criza politicii de pe Câmpia Libertății, își dau seamă că trebuie să o înfrunte, dar nu disperează nicidecum, căci după dictonul citat de măiestrul lor în catedrala dela Blaj „și a face și a pătimi este a Românilor". Nu li se poate tăgădui un deosebit simț politic și aprecierea justă a factorilor determinanți în jocul forțelor. Ceea ce îi lipsește însă deocamdată în deosebi înflăcăratului naționalist Constantin Romanul, ca și întregii generații dela 48, este experiența luptei politice, măsura cumpătată în alegerea mijloacelor, exploatarea rațională a izbânzilor, uneori chiar a insucceselor și mai presus de toate pregătirea temeinică a oricărei acțiuni. E adevărat că în vâltoarea unei revoluții improvizația norocoasă aduce uneori izbândă neașteptată, dar tot așa de sigur este, că o zădarnică vărsare de sânge poate împinge un popor în prăpastia tuturor prăbușirilor.

Tineretul de atunci însă credea altfel. Se simțea în drept să apeleze la arme, fiind Românii cei provocați. Barițiu povestește că la ședința comitetului ținută după măcelul dela Mihalț, aflându-se toate amănuntele sângeroasei represiuni, se puse întreba-rea ce e de făcut. Tinerii fierbeau de mânie. Consistorialistii căutau să-i calmeze. Unul însă ridică o învinuire gravă împotriva tineretului, fiindcă umblă prin sate și agită poporul: „că și pe

Mihălteni tinerimea i-a sedus, pentru a nu se supune poruncilor mai înalte“. Auzind vorbele nesocotite, Avram Iancu sări din fundul camerei, dintr'odată, peste trei bănci, și ceru socoteală bătrânului preot. Ședința fu întreruptă în mijlocul unei surescitări generale. A doua zi vajnicul Moț declară lui Barițiu, că pleacă în munți să înarmeze oamenii și să răzbune sângele vărsat. Redactorul Gazetei a încercat împreună cu Bărnăușiu să-l calmeze¹). „Nu știu câte îi vom fi vorbit, îmi aduc numai aminte, că după o pauză scurtă Iancu, suspinând, ne zise: dacă este așa, ascult de domniavoastă, dar să ție minte Săcuii“. Papiu Ilarianu încă îndemna pe prietenii de pe Câmpie, prin 9 Iunie, să-și oblească coasele, să-și făurească lănci și să-și repare „îmblăciile“, deoarece se apropie războiul civil²). După o lună Constantin Romanul adaugă: „așteptăm mișcările sârbo-croațice, așteptăm din zi în zi să se incaiare și nu înțelegem pentru ce întârzie. Numai atunci vom putea mișca și noi ceva, până atunci anevoie“. Însă o asemenea răscoală trebuia pregătită și comitetul era de acum paralizat în acțiunea sa. De aceea aflând Șaguna despre criticile la care e expus, din partea tineretului, se rezumă în replica sa la următoarele cuvinte: „multe știu ei grăi, dar vai, puține pot face“. Intr'adevăr comitetul nu a reușit, în această perioadă, să producă nici un rezultat pozitiv. La dreptul vorbind, el a fost desființat înainte de a fi procedat la îndeplinirea misiunii, iar activitatea sa clandestină a rămas restrânsă la Sibiu și teritoriul din împrejurime, unde membrii se simțeau în siguranță. Nici discuțiile cu Sașii n'au dat un rezultat pozitiv. Privilegiații de altădată ofereau mult prea puțin în schimbul sângelui românesc, care ar fi trebuit să curgă pentru cauza comună, iar tinerii români și în deosebi Constantin Romanul, în loc să se limiteze la încheierea unui acord politic deosebit de prețios pentru împrejurările de atunci, au accentuat prea mult idealul din viitor, trezind neîncrederea în rândul fruntașilor sași. Greșeala cea mai de seamă a comitetului a fost însă că nu a procedat îndată la organizarea politică a Românilor din Transilvania, înființându-și organe proprii în toate ținuturile și creându-și cel puțin o gazetă, prin care să îndrumeze opinia publică. Organul Național, în lipsa lui Cipariu, servea adeseori interesele partidului unionist, iar despre Barițiu aflăm dela Constantin Romanul că „iară scrie cruciș, de nu știm ce să mai zicem“. Astfel numai a fost

¹) Barițiu, *Părți alese II*, p. 164. Prin aceasta Barițiu recunoaște că a fost prezent la ședința din 3 Iunie a comitetului.

²) Iakab, *Szabadságharczuk* pp. 223—24. Scrisoare interceptată de organele guvernului cu prilejul perchezitiei la casa tatălui său, a preotului din Budiu. Era adresată protopopului George Crișan din Pogăceaua.

cu puțință ca evenimentele politice de importanță pentru viitorul românismului să treacă neînregistrate, păgubind uneori interesele vitale ale neamului: spre pildă condițiile în care s'a desființat iobăgia, introducerea limbii maghiare la comanda grănicerilor români, legea electorală și înseși alegerile pentru parlamentul din Pesta, care s'au ținut fără a se lua o atitudine. Față de aceste obiecțiuni trebuie să punem în cumpănă nesmintit justificarea lui Constantin Romanul. Guvernul ardelean nu era să tolereze o asemenea activitate, care ar fi menținut la suprafață problema românească, nu ar fi îngăduit apariția unei gazete noi și ar fi dispus de mijloce suficiente pentru a suprima încercarea de organizare pe bază națională. Ordinul de disolvare, anchetele și urmărirea membrilor din comitet și-au atins astfel scopul. Poporul românesc a fost pus în imposibilitate de a se manifesta politiceste. Majoritatea cetățenilor țării s'a trezit despoiată din nou de drepturile elementare acordate de liberalismul epocii. Un milion și două sute mii de Români vor rămâne fără nici un reprezentant într'un parlament, care își luase aerul că luptă pentru libertate.

În toată frământarea săptămânilor din urmă numele lui Bărnăuțiu nu-l întâmpinăm însă decât pe actul, prin care se protestează împotriva vărsării de sânge săvârșite de Săcui la Mihalț. Altfel el păstrează o prudentă rezervă. Nici unul din bârfitorii comitetului nu amestecă numele său în denunțurile către guvern. Cum se explică tăcerea aceasta? Nu altminteri decât, prin faptul că își luase la Blaj angajamentul să încerce o politică, ale cărei rezultate nu era cu puțință să se întrevadă, decât după întoarcerea delegaților. Infrângerea suferită nu i se poate atribui, prin urmare, lui Bărnăuțiu, precum nici consecințele ei nu grevează răspunderea comitetului. Programul din catedra Blajului rămânea bunul comun al națiunii, idealul suprem al naționalismului, care-și regăsea apostolii în tineretul gata de sacrificiu. Mărturia clasică în privința aceasta o constituie baronul Perényi însuși, care aflase dela informatorii guvernului, încă la începutul lui Iunie, că Bărnăuțiu și tovarășii săi ridică pretenții exagerate și cultivă tendința pentru crearea unei egemonii și a unui stat român¹⁾. Intru cât privește însă caracterul pretențiilor sale, pentru istoricul obiectiv el nu pare exagerat, decât în raport cu momentul în care au fost ridicate. Acesta e tocmai meritul lui Bărnăuțiu, că depășind orizontul îngust al epocii, s'a știut ridica la înălțimi, de unde vedea clar drumul, pe care era să fie îndreptată națiunea sa.

Acțiunea comitetului s'a redus și mai mult după ce o parte din

¹⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört.*, p. 118.

membrii tineri au plecat în Muntenia, chemați de guvernul provizoriu, să servească și acolo cauza revoluției¹⁾). Au plecat, astfel, Constantin Romanul și Ioan Pușcariu²⁾), poate și Petru Maniu, apoi Eliseiu Armatu și un tânăr Ionescu, neidentificabil³⁾). În Sibiu pe lângă Bărnuțiu, nu vor rămâne, în cursul verii, decât protopopul Nicolae Maniu, Papiu Ilarianu, Ioan Buteanu, Ioan Suci, Alexandru Bătrâneanu, profesorii Nicolae Bălășescu, Aron Pumnul și Treboniu August Laurianu, cooptat în comitet după întoarcerea sa din Viena.

¹⁾ Lucrarea noastră: *Un precursor al unității naționale, profesorul ardelean Constantin Românul Vivu* (discurs de recepție Acad. Rom.), Buc. 1929, p. 20 și urm.

²⁾ Ioan cav. de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contimporane*, Sibiu 1913, pp. 20—21.

³⁾ *Omagiu lui Ioan Bianu*, Buc. 1927, p. 165—66. Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 131. C. Romanul scrie lui Bălcescu: „acum expeduesc pe d. Pușcașu, Ionescu și pe Maniu la Transilvania“. Acest Maniu poate să fie Petru Maniu, concipistul dela tezaurariat, care nu a iscălit nici o declarație unionistă. Ionescu ar putea fi identificat cu tânărul moldovean Nicolae Ionescu, pe care îl vom întâlni în toamna aceluiași an în Ardeal, în prietenie cu Const. Romanul.

CAPITOLUL V.

POLITICA GUVERNULUI DUPĂ UNIUNE.

Guvernul din Ardeal s'a menținut deocamdată în funcție și după votarea uniunii cu Ungaria. Nici dieta din Cluj nu și-a întrerupt lucrările, în așteptarea hotărîrii preainalte, ci a continuat să desbată proiectele de legi, prezentate de guvern. Arhiducele Ștefan, palatinul țării, investit între timp cu depline puteri regale și pentru teritoriul Transilvaniei, invită, în fine, Dieta, să transmită parlamentului unit problemele nerezolvate. Oligarhia ardeleană se crezu cu toate acestea, în dreptul său, a-și continua activitatea legislativă, regretând parecă de a fi primit uniunea necondiționată, și voind ea să îndrumeze parlamentul comun, spune un istoric maghiar. Petiția dela Blaj a Românilor a transmis-o unei comisiuni, în alte chestiuni însă nu și-a declinat competența, ci a mai desbătut și votat, chiar după 23 Iunie, încă vre-o nouă articoli de lege¹⁾ Cu toate acestea am greși dacă am atribui exclusiv nobilimei ungurești din Ardeal diriguirea treburilor politice. Guvernul din Pesta trimisese la Cluj, încă înainte de a se vota uniunea, un comisar al său, care avea să ia în mână, împreună cu baronul Dionisie Kemény, aranjarea problemelor politice. Dacă am cunoaște toate rapoartele trimise de baronul Sigismund Perényi ministrului de interne, am putea să reconstruim întreg procesul, prin care s'a hotărît linia de conduită politică, ce avea să fie urmată față de Români. Trebuie să ne mulțumim însă cu cele câteva acte publicate de istoriografia ungurească, în anii din urmă. Informațiile cuprinse în raportul din 3 Iunie al baronului Perényi, sunt tendențioase, dar totuși deplin lămuritoare pentru psihoza clasei conducătoare a Ungurilor din Ardeal²⁾. El afirmă că Românii dintru început nu se declaraseră împotriva uniunii și că numai la indemnul Sașilor au luat atitudine contrară. Rosenfeld și Conrad Schmidt i-au ispitit, punându-le în vedere funcții cu venit mare, bani și ajutoare. Reproducând apoi clișeu clevetirilor curente, Perényi

¹⁾ A. m. *nemzet története* X, p. 104.

²⁾ Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört. levelekben*, pp. 114—120.

continuă: „se spune că unuia din conducătorii poporului, lui Bărnuțiu, i s'au promis zece mii florini, iar altora tot asemenea sume considerabile, potrivit influenței lor. Până și episcopul neunit Șaguna, care cheltuește mai mult decât îi îngăduie venitele proprii, s'a înfruptat din aceste donații. Câștigând astfel pe conducătorii poporului nu a fost dificil să amețească mulțimile, răspândind svonul fals, că scopul uniunii ar fi ruperea de dinastie și oprirea tuturor neamurilor nemaghiare și ortodoxe“.

Insistentele calomnii prindeau deci teren, fiindcă e mult mai ușor să te ascunzi după paravatul bârfelilor, decât să cedezi o stăpânire întemeiată pe nedreptățile veacurilor trecute. De aceea Perényi crede că prin uniune se înlătură antipatia profundă și încordarea, după ce se vor revărsa toate binefacerile libertăților burgheze asupra fiecărui locuitor, fără deosebire de naționalitate, rasă și religie.

În continuare se ocupă tot de Șaguna, „bărbat cuminte și înzestrat cu calități eminente“, despre care crede că ar putea fi câștigat printr'un post mai gras și prin distincțiunile, ce i s'ar acorda. Episcopul ortodox nutrește simpatii față de Sârbi și de aceea trebuie scos cu orice preț din Ardeal, pentru a feri pe Români. Rămânerea sa aici ar putea ușor să producă atmosferă de simpatie față de Sârbi, și aceasta ar reprezenta o foarte mare primejdie. Vorbind apoi de adunarea națională spune că s'a ținut în cea mai perfectă ordine, cu o masă de vre-o 20 mii oameni. „Pretutindeni s'a putut remarca identificarea în același simțământ de naționalitate“. Acesta însă nu ascunde simpatii față de Ruși sau Slavi, de care sunt streini nu numai Românii din Ardeal, dar și cei din țările dunărene. Toți doresc fierbinte eliberarea cât mai grabnică de sub stăpânirea turcească și de sub protectoratul rusesc, așteptând cu încordare dispozițiile ce se vor lua în privința Românilor din Ardeal. Cu cât vor fi ele mai favorabile, cu atât va spori înclinația țărilor dunărene de a încheia alianță cu Ungurii. Informațiile sale le deține dela profesorul blăjan Augustin Pop, la a cărui întrebare Perényi formulează următoritul răspuns: Ungurii intenționează să se poarte delicat cu toate naționalitățile din țară, dar cum actuala prefacere democratică nu poate avea drept țintă să le despoaie de drepturile și de limba ce o întrebuințează în administrația lor internă, tot asemenea nu se poate admite că prin înființarea de privilegii nouă pe seama feluritelor naționalități să se complice administrația țării separându-se interesele fiecăruia. Dimpotrivă, toate naționalitățile trebuie respectate prin crearea unei depline egalități, religioasă și civilă, întărindu-se înțelegerea dintre ele și consolidându-se, astfel, situația morală și materială a celor două țări unite.

Dela Româniî cultivați și bine orientați, urmează Perényi, se poate aștepta mult, dar există și agitatori semidocți, care lucrează din interes. „Aceștia, sub pretextul că-i îndeamnă spre naționalitate, trezesc în poporul amăgit odată cu speranțele iluzorii, pretenții exagerate și dorul de un stat român independent: Bărnăușiu, Porușiu, Buteanu și alții“. Ei trebuie identificați, urmăriți, câștigați, fie preoți, fie mireni. Pe oameni nu-i poți stimula la fapte decât prin interes material și de aceea îrunțașii români, chiar din clasele cele mai de jos, trebuie câștigați prin daruri. Influența agitatorilor încetează și poporul se liniștește, dacă ei vor fi ținuți sub ochi cu toată energia“.

Intercalarea baronului Sigismund Perényi în politica Ardealului va rămâne, cu toate lipsurile informației sale, demnă de înregistrat, și pentru motivul că ne-a lăsat în scris una din cele mai eclatante probe despre felul în care au înțeles leaderii liberalismului maghiar să escamoteze pur și simplu drepturile întemeiate pe principiile epocii nouă. În cursul discuțiilor din Cluj s'a pus și problema reprezentării Ardealului în parlamentul din Pesta. Perényi a întocmit un proiect de lege electorală, care urma să fie votat și aplicat aici. Dar oricum s'ar fi învățit „paragrafele“, dacă legea ținea seamă de principiul democratic, majoritățile românești nu s'ar fi putut evita. Împreună au hotărât atunci să pună la baza legii electorale din Ardeal alte principii, decât în Ungaria. Au abandonat măsura loturilor coloniale și au urcat censul dela 5 la 8 fiorini. Atât se cerea să plătească cineva, dacă era să fie înscris în lista alegătorilor. Ca totuși nedreptatea să nu fie prea strigătoare au dat drept comunelor excluse dela vot, printr'un asemenea procedeu, să-și desemneze la o sută de locuitori câte un delegat, îndreptățit a lua parte la alegere. Mărturisirea lui Perényi desvelește diabolicul unei asemenea născociri: „Amestecul sistemului electoral direct cu cel indirect s'a făcut în deosebi pentru ca la alegerea de deputați să se asigure influența precumpănitoare a elementului maghiar, mai redus la număr. Nu se poate însă tăgădui că soluția aceasta este în mare parte produsul părerilor aristocratice și de aceea nu mă pot abține a-mi mărturisi convingerea, că în acest chip poporul față de nobilime va rămâne, în prea mare disproporție, nereprezentat. După efectuarea alegerilor, când se va adevăra că poporul român va fi reprezentat mult prea redus, agitatorii numeroși și rău voitori de aici vor uza de rezultat pentru a răscula poporul împotriva aristocrației. Singur Carol Szász, deputatul Ocnei a combătut o asemenea bază de calificare, pe motivul că asta nu-i democrație și că nu e în congruență cu spiritul uniunii. Dar influența elementului maghiar nu se poate asigura decât în acest fel. Teama de o eventuală răsturnare nu e întemeiată. În împr-

jurările actuale numai acest sistem a reușit să obțină consimțământul membrilor Dietei“.

Mărturia aceasta, unică în felul ei, desvelește adevăratele intenții ale oligarhiei din Transilvania. Să nu uităm că sistemul electoral, întocmit cu intenția de a despoia pe alegătorul român de dreptul său, a rămas în vigoare până la 1918 și că profesorului Carol Szász i-a revenit rolul să propună în Dietă textul unei asemenea legi, care a fost votată fără discuție.

În același spirit s'au discutat și celelalte proiecte de legi care atingeau interesele românești. Perényi ne lămurește de ce în cel privitor la înființarea gărzilor naționale s'au adoptat alte principii de bază, decât în Ungaria: fiindcă nobilimea era preocupată numai de ideea să recupereze cât mai mult pământ din loturile țărănești. Modificarea statutului de administrare a regimentelor grănicerești avea să creeze o discriminare între grănicerii săcui și români¹⁾, deși aceasta încălca principiile egalității și frățietății. Introducându-se în fine limba de comandă maghiară în regimentele românești, în locul celei germane, dieta liberală din 1848 s'a dovedit tot atât de puțin respectuoasă față de drepturile celorlalte națiuni, ca și înaintașii feudali dela 1842. Impunerea limbii ungurești în toate administrațiile publice din Ardeal se execută acum fără a se admite nici o discuție.

Mai ales după ce au sosit la Cluj informațiile despre vărsarea de sânge dela Mihalț dieta ardeleană se preocupă într'adevăr zilnic de Români și de agitația produsă între ei, vorbindu-se cu ură și dispreț despre frunțașii lor și despre revendicările formulate în adunarea națională²⁾. Gazeta lui Barițiu remarcă faptul, dar așteaptă cu încredere desbaterea și hotărîrea Dietei, cerută de astădată prin ineseși propozițiile regale. Rezoluțiunea luată avea să constituie însă o nouă decepție. Dieta a refuzat să discute problema română, deferind viitoriului parlament din Pesta toate memoriile de până atunci, devenite fără obiect, de altfel, prin efectul legilor noi³⁾. Hotărîrea s'a dat în ședința dela 20 Iunie și nu numai pe baza memoriului prezentat de adunarea națională, ci luându-se în considerare și vechea petiție a celor doi vlădici (1842), ba și proaspătul memoriu redactat de Lemeni în Cluj, precum și petiția formulată de Nicolae Sentivani cu prilejul alegerii deputaților din Orăștie⁴⁾. Reaua credință a Dietei se învederează prin justificarea ipocrită, că nu voiește să preju-

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 43 și 44.

²⁾ *Kolozsvári Híradó* Nr. din 8 și 11 Iunie. *Gazeta de Trans.* Nr. 45, p. 186.

³⁾ *II*, 430.

⁴⁾ *II*, 426.

dece lucrările parlamentului comun, dar și prin faptul că evită să numească pe Români cel puțin „popor”, dacă nu națiune, și că memoriul lor îl atribue delegației dela Cluj, iar nu adunării naționale.

Recomandațiunile împăciuitoare ale ministrului Szemere n'au avut, prin urmare, efect, nici asupra comisarului, nici asupra conducătorilor politicei ungurești din Ardeal. Problema românească a fost neglijată de Dietă dintr'un calcul ușor de înțeles: să împiedece valorificarea pe plan politic a maselor și să păstreze neschimbată conducerea țării pe seama oligarhiei maghiare. Guvernatorul Teleki se va îngriji de aceea din vreme să-și creeze în toată țara o apărare solidă împotriva unei eventuale acțiuni românești. Regimentele săcuesti au fost transformate în gărzi naționale. Apelurile repetate către Săcui privesc de acum pe acești campioni ai imperialismului unguresc, pe care și guvernul din Pesta încearcă să-i câștige pentru scopurile sale. Pe măsură ce se introduce starea de asediu în țară, se vor trimite deci detașamente din regimentele săcuesti să asiste autoritățile locale. Dacă am avea prilejul să răsfoim ordinele date de guvern după adunarea dela Blaj, s'ar putea urmări în-de-aproape această acțiune teroristică.

Cele dintâi trupe înarmate au fost deplasate în județul Turda încă prin 20 Mai și anume în Dileu, Icland și în alte câteva comune învecinate, Iclânzul, Lechința și Bogata de Mureș¹⁾). Soldații aveau misiunea să facă așa numita „execuțiune”, o măsură barbară a regimului feudal, care dacă mai rămăsese în vigoare în temeiul legilor, acum nu se potrivea cătuși de puțin cu spiritul timpului. În marile așezări românești din Câmpia Ardealului ea se îndeplini în condiții atât de sălbatice, încât aduse pe țărani la disperare. Până atunci nu se înregistrase încă nici unul din incidentele grave, care se prevedeau între proprietari și iobagi. De aceea execuția de aici a avut caracter exclusiv politic. Se urmărea arestarea fruntașilor români și terorizarea țărănimii. Trei dintre membrii comitetului au fost urmăriți în deosebi: profesorul Alexandru Baternai, Aron Pumnul și Papiu Ilarianu²⁾). Perchezițiile întreprinse la primii doi au recoltat o corespondență bogată. Dar și la părintele tânărului cancelist Alexandru Papiu Ilarianu s'au găsit, ceva mai târziu, scrisori cu conținut subversiv. Planul guvernului urmărea încă din Aprilie arestarea sa și a lui Ioan Buteanu, alături de avocatul din Cluj, Francisc Micaș. De aceea au fost masate unități militare în toată regiunea de pe Câmpie, de unde guvernul își inchipuia că

¹⁾ II, 425 și V. Moldovan, *Memorii din 1848—49*. Brașov 1895, p. 61.

²⁾ Iakab E. Szabadságharczunk, p. 223.

poate prinde mai ușor firul complotului revoluționar. Din același motiv în comitatele Târnavei, Turzii și Mureșului s'a proclamat starea de asediu mai curând decât în alte părți. Caracteristică pentru psihoza ce au izbutit să o creeze măsurile acestea, în sânul populației maghiare este fără îndoială ancheta făcută împotriva preotului Ioan Pop din Șaroșul Unguresc, care vizitând pe fratele său din comuna Nirașteu, a fost arestat¹). Ancheta a dovedit nevinovăția preotului, totuși un nobil armalist susținea, că popa din Șaroș ar fi îndemnat pe oameni să nu se înscrie între voluntarii, pe care tocmai căuta să-i înregistreze un comisar: „Nu vă credeți în nobili, fiindcă ei vreau să facă pe Săcui a prinde armele numai de aceea, ca să extermină pe Români“. Dacă nu i s'a putut dovedi preotului român rostirea acestei fraze, ideea era cu toate acestea curentă între Ungurii din Ardeal. Apelurile către Săcui o popularizează în tot cursul lunii Mai 1848²), reușind să fanatizeze și trupele săcuesti, în așa măsură, încât ele devin o plagă pentru populația nemaghiară a Ardealului. Organul Național relatează destul de amănunțit actele de violență săvârșite de Săcui, la Poiana Arieșului și la Turda, unde „la orești le tăiară părul, între cei mulți și la două fete fecioare de Român le tăiară cosițele“. Pe oamenii mai bătrâni și mai tineri îi insultau sau îi băteau³). Gazeta lui Barițiu are o corespondență trimisă din Mediaș la 25 Mai, în care se descriu plastic⁴) emoțiile stârnite de știrea că Săcuii se apropie de oraș: „au cutremurat cetatea și tot ținutul de prin prejur, ca un fulger, încât astăzi toate stau aici pe picior de războiu“. Mulțimea alerga pe ulițe, tremurând și plângând. Toți din toate părțile strigau: „vin Săcuii, vin să ne ardă și să ne prădeze orașul, vai de noi!“! În toate colțurile se vedeau pregătiri. Porțile cetății se închiseră, întărite cu bârne, butuci sau trunchi de copaci. Prăvăliile împărțiră țăranilor gratuit, furci de fier, lănci și coase. „Pe Români încă îi chemară în ajutoriu, ba prin comune îi siliră cu toată seriozitatea și prin amenințări de moarte“, să stea gata a lupta în contra Săcuilor temuți. Svonul însă, spre fericire, nu s'a adevărit. Mediașul a scăpat deocamdată de vizita trupelor, care răspândeau teroarea. Ce s'ar fi întâmplat însă, dacă Săcuii ar fi încercat totuși să pătrundă în orașul săsesc? S'ar fi produs cu siguranță vărsarea de sânge pregătită cu atâta lipsă de scrupul prin ațățările publice adresate Săcuilor.

O stare sufletească asemănătoare, politica guvernului, pofta

¹) *Arhiva jud. Mureș*, 1848, 27 Mai, fără număr.

²) Iakab E. o. c., pp. 250, 257.

³) *Organul Național*, 1848, Nrii 6 și 7 (din 11 și 23 Iunie).

⁴) *Gazeta de Trans.*, 1848, Nr. 41.

de răzbunare a unui prefect ungar și în deosebi lipsa de disciplină a soldaților săcui fanatizați, au produs vărsarea de sânge dela Mihalt, în ziua de 2 Iunie 1848.

Măcelul dela Mihalt are o literatură destul de bogată¹⁾, căreia îi lipsesc însă formele unei anchete îndeplinite în condiții de perfectă obiectivitate. Comisia instituită de guvern spre a cerceta la fața locului a fost compusă numai din reprezentanții săi și ai armatei. Nici un reprezentant sau apărător al țăranilor nu a luat parte la lucrările ei. Cei doi protopopi din Alba Iulia n'au avut alt rol decât să ia jurământul țăranilor interogați și anume nu individual, ci colectiv, după ce comisia obținuse mărturisiri unisone. Membrii comitetului permanent, care au redactat plângerea către comandamentul militar și cărturarii din Blaj, Nicolae Mureșan și Iosif Grindeanu, care au relatat comitetului neome-noasa vărsare de sânge, provocați să se prezinte la anchetă, n'au venit, justificându-se cu lipsa de siguranță personală. Tonul în care s'a desbătut în Dietă la 10 Iunie tragica întâmplare și lucrările comisiei înseși, care în loc să dea satisfacție familiilor nenorocite ale celor uciși, au căutat să-i declare vinovați tocmai pe apărătorii victimelor, obligându-i la suportarea cheltuielilor comisiei de anchetă, justifică pe deplin refuzul lor. O altă iacună consistă în faptul că anchetatorii guvernului nu au căutat să justifice legalitatea „execuției militare“, dacă ea s'a făcut în termenii legii și cu autorizația competentă și dacă răspunderea și-a asumat-o un organ delegat de administrația județului. La defectele acestea face cu drept cuvânt aluzie Barițiu, când publică în Foaia sa câteva din actele privitoare la vărsarea de sânge din Mihalt. El subliniază în deosebi împrejurarea că execuția trebuia să fie ordonată de guvern, care însă nu a făcut-o, „Se știe“ spune Barițiu „că în patria noastră nu are după legi nimeni dreptul a scoate în puterea sa execuții ostășești și încă tocmai de 240 armați“.

¹⁾ Cităm din literatura asupra Mihaltului: *Organul Național*, Nr. din 3 Iunie; *Gazeta de Transilvania* Nrii 43, 47; *Foaia pentru minte* etc. Nr. 27 din 5 Iulie (st. v.) pp. 212—214. În scrisoarea lui Bărnăuțiu (p. 213) Barițiu a citit sau a tipărit greșit data: „doi oameni dela Mihalt veniră Sâmbătă în 6 Iunie și se plânseră numai despre cele întâmplate Joi în 4“ — deoarece Sâmbătă a fost în 3 Iunie, iar Joi în 1 Iunie. Rectificarea importantă pentru stabilirea cronologică a evenimentelor. *Siebenbürger Bote* s'a ocupat de Mihalt în Nrii din 7 și 16 Iunie. Comunicatul comisiei ungurești despre anchetă l-a tipărit I. Lupaș în *Anuarul Instit. de istorie națională* V p. 470—477. Tot aici pedeapsa dictată lui Bărnăuțiu și informatorilor săi (pp. 477—78). Cf. Barițiu, *Părți alese* II, p. 153 și urm. Papiu Ilarianu, *Ist. Rom. III* (edit. de St. Pascu) pp. 36—39. G. Bogdan Duică, *Vieța și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, pp. 105—106. Iakab Elek, *Szabadságharczunk* p. 205 și urm. Kővári L., *Erdély története 1848—1849-ben*.

Versiunea românească susținută de Bărnuțiu în temeiul relațiilor primite dela Blaj, cuprinde, de asemenea, unele exagerări. Barițiu recunoștea atunci¹⁾ „că unele puncte sau mai bine numai împrejurări atinse de comitet fuseseră fals arătate, care însă nicidecum nu e vina comitetului, căci el le așternu așa cum le primi reportate îndată după spaima întâia“. Sub „împrejurările fals arătate“ trebuie să înțelegem svonurile despre comportarea Săcuilor în Coșlar, care poate să fi fost exagerate, sub impresia spaimii. Despre tot ce privește însă evenimentele petrecute în Mihălț, comitetul avea informații autentice, fiindcă încă Sâmbătă în 3 Iunie doi oameni din comună au raportat lui Bărnuțiu cele întâmplate, iar Duminecă în 4 Iunie sosiră la Sibiu arhivarul Iosif Grindeanu, profesorul Cherecheș și Nicolae Mureșanu, „ca trimiși să raporteze comitetului despre căderea Mihălțenilor și să ceară asigurare pentru acel ținut“, cum spune Bărnuțiu. Dar în 3 Iunie Organul Național din Blaj descrie pe larg măcelul și în afară de un singur detaliu, expunerea confirmă cele susținute de Bărnuțiu.

În rezumat, tragica întâmplare s'a petrecut astfel: În zilele de 30 și 31 Mai o companie de soldați săcui întreprinse o „execuție“ în comuna Coșlar din județul Albei Inferioare. În 1 Iunie trupa militară porni spre Mihălț, unde aveau să scoată de pe un râț pe țărani, care „l-ar fi cuprins, mânându-și boii în el să-l pască“. Proprietarul, contele Eszterházy, îl vânduse acum, țărani înșă îl ocupară sub cuvânt că nu face parte din proprietatea contelui, ci din a iobagilor. Ca probă ei invocau faptul că pe terenul în litigiu a fost până nu de mult o biserică a Românilor. Când s'au prezentat soldații săcui la vadul Mureșului, țărani din Mihălț, adunați grămadă, au tras podul plutitor pe malul lor și au protestat împotriva „execuției“, cerând o amânare de 15 zile, pentru a li-se cerceta cauza și declarând „că vor plăti orice pagubă numai să nu intre“. A doua zi expediția se întoarse totuși, întărită cu încă o companie de Săcui, aduși peste noapte din Aiud. Soldații trecură, de astădată, Mureșul prin vadul dela Galtiu, o comună învecinată. În afară de ofițeri nu era de față decât administratorul domeniului. Țărani îi așteptau în capul satului, vreo trei mii, adunați și din satele învecinate, Obreja, Cisteiu și Crăciunel. Tratatările au început pe la orele zece. Mai târziu, în cursul zilei, a sosit și fișpanul județului, baronul Nicolae Banfi, cu un comisar de poliție. Dar Românii nu se clinteau din loc, stăruiau în cererea de a se amâna execuția militară. Pela orele șase după masă, fișpanul dăte ordin să se forțeze intrarea în comună „cu baionetele ținute înainte“. Maiorul comandant se execută și cele

¹⁾ *Foaie pentru minte*, 1848, p. 212.

două companii porniră la atac. Distanța care-i despărțea nu era mai mare acum, decât 10—15 metri. „De abia au făcut 6—7 pași când se auzi o detunătură din săcara înaltă de lângă șosea, și soldatul săcuiu Moriș Samuil se întinse la pământ“. Aceasta e versiunea anchetei oficiale, în timp ce Organul Național susține, că nu e lămurit cine a dat primul foc. Soldații săcui au tras atunci fără să fi primit comandă în mulțimea care căuta să se salveze cu fuga. Abia într'un târziu au reușit ofițerii să restabilească disciplina și să-i alinieze din nou în formațiune regulată. Doisprezece morți acopereau câmpul de bătaie din lanurile de grâu și din porumbiștile abia crescute dela pământ, iar vre-o 20 răniți se svârcoleau în sânge. Drumul era acum deschis, nu însă cum credea fișpanul Banfi, spre menținerea neștirbită a autorității sale, ci spre o revoluție, care se va declanșa din dorul de răzbunare. „Nu suntem în stare a descrie sângeroasa cruzime ce se petrecu aici în ziua de ieri“, scrie gazeta altminteri destul de moderată a lui Cipariu: „Perii capului se ridică, sângele se încheagă în vinele omului, auzind numai ceea ce noi văzurăm chiar cu ochii și pipărim cu mâna“. Aceeași gazetă adaugă, că în cei rămași cu viață, mai ales în femei, a intrat spaima și s'au refugiat în păduri, căci după cumplitul măcel „se batjocoriră, bătură oamenii, care mergeu pe drum, tot de Săcui“.

Divergențe de amănunt există în ceea ce privește desfășurarea tratativelor dintre cele două tabere, vorbele schimbate dela distanță și în deosebi asupra pricinei imediate, care a deslănțuit măcelul. Cine a tras mai întâi? Bărnuțiu, în temeiul informațiilor sale, susține că un ofițer a comandat focul, după ce mulțimea de Români a refuzat să aclameze „uniunea“. Comisia de anchetă încearcă să combată această versiune, dar susținerea sa nu rezistă nici măcar la proba minții sănătoase. Cine poate să admită, că o mulțime chiar de trei mii oameni ar îndrăzni să tragă într'o formațiune militară de 254 soldați, care pleacă la atac cu arma încărcată? Ancheta însăși a stabilit că țărani erau înarmați „cu îmblăcii, săcuri, furci de fer, cu coase legate în lung, ba încă și cu puști“. Afirmatiunea pare însă îndoelnică în ceea ce privește armele de foc. Dacă ar fi găsit vreuna pe lângă cadavrele morților sau puști aruncate în sămănături și porumbiști, anchetatorii nu ar fi trecut cu vederea a menționa faptul. Barițiu sublinia atunci¹⁾: „sătenii încă se armaseră cu ce aveau, ci tocmai arme de foc le lipsea cu totul“. Incredători în făgăduințele de libertate și conștii de dreptatea cauzei lor, Mihălțenii au făcut zid să-și apere satul, să-și ferească femeile de pofa Săcuilor și să îndepărteze „execuția“, acest degradant mijloc de represiune a epocii de ro-

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 43 din 8 Iunie (p. 179).

bie. Răspunderea masacrului cade în întregime asupra guvernului din Ardeal și asupra tuturor colaboratorilor săi, dar mai ales asupra baronului Banfi, fișpanul județului. De ce execuție cu orice preț? De ce nu s'a dat amânarea cerută de țărani? De ce nu s'a mulțumit să adopte atitudinea cuminte recomandată de Carol Szász, de a deferi toate litigiile de natura aceasta unor comisii mixte, legiferate după câteva zile și de Dieta Ardealului? De ce a persistat baronul Banfi în hotărîrea să înfrîngă voința poporului, când s'a convins că nu poate ajunge la țintă, decât prin vărsare de sânge? De ce a cerut încă o companie de soldați dela Aiud? De ce nu s'a întors la Teiuș, ci a anunțat mulțimea surescitată că vrea să rămână și peste noapte ca o amenințare în fața Mihălțului? Fiindcă fostul comisar dela adunarea națională își propusese a da o dovadă de energică afirmare a autorității sale, frîngând acum, la adăpostul baionetelor, îndărătnicia poporului. Încă în aceeași zi el trimise un raport guvernatorului Teleki. În ziua următoare baronul Perényi reproduce în rezumat versiunea înfățișată de fișpanul Albei: „Iobagii români din comunele Obreja și Mihălț, în județul Albei de jos, aflători pe proprietatea conților Eszterházy, instigați de agitatorii adunării dela Blaj, începând să cuprindă terenele domeniului și să-i distrugă semănăturile și proiectând încă și alte izbucniri mai primejdioase, fișpanul Nicolae Bánffy a chemat soldați săcui spre a înfrîna pe revoltanți. Înaintînd soldații în ordine militară, Românii au început să tragă din sămănături focuri de armă, au culcat la pămînt pe un Săcuiu, pe altul l-au rănit. Săcuii înfuriați, fără să mai aștepte comanda, s'au dat la Români și au rănit aproape patruzeci“. Atît reproduce Perényi din raportul lui Bánffy¹⁾. Dar aceasta ajunge pentru a descifra scopul urmărit de fișpan, nu restabilirea ordinii, ci urmărirea agitatorilor dela adunarea din Blaj. Anchetatorii și-au dat toată silința să dovedească mai pe urmă această afirmațiune, n'au găsit însă nici o probă. Că Papiu Ilarianu ar fi fost în comună înainte de 15 Mai, că și Iancu a poposit acolo cu Moșii săi, în drum spre Câmpia Libertății, că, în fine, câteva zile în urmă, un membru al comitetului din Sibiu, Aron Pumnul, ar fi trecut de asemenea prin Mihălț, poate să fie adevărat²⁾. Ceea ce nu s'a putut însă adevăra a fost legătura dintre aceștia și evenimentul tragic dela 2 Iunie. Totuși ancheta susține că delegații sătenilor, care au sosit la Sibiu, au fost îndemnați de „un cunoscut ațăfător“, să-și cîștige arme, pentru a se împotrivi, „că de vor fi ascultători, Săcuii îi vor omorî pe toți“. Ancheta era dirijată tot de baronul Bánffy, care însă nu știa că

¹⁾ Deák Imre, 1848 etc. pp. 119—120.

²⁾ Iakab E. Szabadságharczunk, p. 221.

primii trimiși dela Mihalț nu au sosit la Sibiu, decât Sâmbătă în 3 Iunie, iar ștafeta cu știrile despre vărsarea de sânge n'a ajuns acolo, decât Duminecă în 4 Iunie. Amenda bănească dictată lui Bărnuțiu și Pipoș, precum și informatorilor Nicolae Mureșan și profesor Iosif Grindeanu¹⁾, urmărește deasemenea scopul de a implica acest nume în fondul procesului însuși și a degaja astfel pe adevărații vinovați. De aceea Gazeta era pe deplin îndreptățită să exclame²⁾: „Sângele nenorociților, vaietul și amarul văduvelor și al orfanilor va striga răzbunare cătră ceriu și va servi ca mărturie pentru ura națională, care jucă rol principal la acea execuțiune atât de barbară“. Barițiu cere „cea mai învederată satisfacție“ dela guvern, cu atât mai vârtos că ori pe unde trec Săcuii, „nu înceată a batjocori pe Români în tot modul“. El este singurul care s'a gândit și la nefericitele victime, care au crezut că își pot apăra moșia cu trupurile lor. Ancheta nici măcar numele nu le-a descoperit, care au rămas, astfel, necunoscute istoriei.

Măcelul a făcut o adâncă impresie în toată românimea din Ardeal. Numai consistoriul din Sibiu declară³⁾ că „trista întâmplare a băgat frică și cutremur în tot sufletul român“, în realitate însă răul de sânge dela Mihalț, a produs o înverșunare crâncenă în toate părțile și mai ales în inimile tineretului. Ea are, într'adevăr, cum se exprimă Barițiu „o însemnătate istorică“, fiindcă desvelește politica guvernelor din Pesta și Cluj față de revendicările poporului român. E dela sine înțeles că guvernatorul Teleki nu desaproabă câtuși de puțin pe autorii sângeroasei represii. Nici Dieta țării nu se sezisează decât pentru a apăra pe ofițerii și soldații săcui. De aceea i-se pune în vedere o anchetă întreprinsă împreună cu reprezentanții armatei. Dar tace și ministrul de interne din Pesta, iar opinia publică ungurească pare a fi satisfăcută de isprava soldaților. Baronul Wesselényi profită de prilej, pentru a-și exprima încă odată temerile vechi. Este și acum pentru acțiune energetică și pentru măsuri rezezi, neînduplecate, cumpănite calm și calculate bine. Nici Teleki, nici Puchner nu sunt capabili să facă față unui asemenea rol. Perényi încă a pășit greșit. De aceea reclamă să se trimită alt comisar în Ardeal cu depline puteri date de regele însuși, dar cât mai curând posibil „deoarece stă să izbucnească, ceea ce în bună parte se poate încă reprima, dar care în scurt timp ar încinge totul în flăcări“. Dar

¹⁾ I. Lupaș, *Anuarul Inst. de ist. naț.* V, pp. 477—78.

²⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 43 din 27 Mai (st. v.).

³⁾ *Foaie pentru minte etc.* 1848 p. 212. Circulara consistorului e dată la 6 Iunie st. n.

încă odată trebuie să accentuăm, că alarma lui Wesselényi¹⁾ era o manevră politică. Țăranul român aștepta în general, în deplină liniște, eliberarea de sub jugul iobăgiei. În 3 Iunie baronul Perényi constată, după o cercetare atentă, că mișcările dinaintea uniunii, n'au produs decât contravenții mai mici, pe alocurea refuz de prestație, dar ele au încetat îndată ce a intervenit armata. În multe locuri mișcările au fost provocate de proprietarii timorați, care s'au retras cu grămada în orașe²⁾. Nici pentru istoricul obiectiv situația din Ardeal nu se prezintă altfel în faza de atunci. Tocmai de aceea vărsarea de sânge dela Mihalț apasă exclusiv răspunderea organelor politice ungurești, care au căutat, parecă intenționat, să producă un asemenea incident sângeros.

Însăși prima zi de libertate a iobagilor, 18 Iunie 1848, a trecut neobservată, fără nici o explozie de bucurie. Organul Național înregistrează manifestațiunile făcute cu acest prilej pe Câmpie³⁾, iar Barițiu închină un articol întreg evenimentului epocal⁴⁾. „Piară și numele și toată amintirea iobăgiei“, exclamă el „de trei ori piară blestemul de robie păgânească ce a înfierat pe oameni și pe creștini. Mergeți, preoți, cântați, mărire întru cei de sus lui Dumnezeu. Lăudați, binecuvântați pe Mântuitorul, a cărui cruce și moarte abia numai acum poate în adevăr folosi și Românilor, și altor câteva popoare, câte așteptară până acum în deșert răscumărarea“. Dacă comitetul ar fi avut puțință să reprezinte interesele neamului, el ar fi trebuit să facă oarecari obiecțiuni și legii votate de Dietă pentru eliberarea iobagului. Adunarea națională ceruse formarea de comisii mixte din Români și alte națiuni, care să cerceteze litigiile ivite pentru hotare, terenele comune și pentru sesiunile colonțiale. Legea acorda însă guvernului dreptul să constituie „o judecată mare și altele mici într'un număr de ajuns, care cât mai în grabă să cerceteze (din sat în sat) care este loc de colonicatură și care este alodial domnesc și să judece după legile Ardealului numai pe scurt. Până nu va ieși sentința judecății, nici un locuitor nu poate fi scos din moșie, nici se poate sili la vreo plată“.

Textul legii nu satisfăcea, prin urmare, revendicarea adunării naționale, dar desaproba și oprea de acum recuperările samavolnice întreprinse cu ajutorul armatei. După numai patru zile, fiindcă legea a fost desbătută și votată în 6 Iunie, morții dela Mihalț obțineau astfel totuși dreptate, dacă nu satisfacție.

Stările acestea trebuie să fi pus pe gânduri și guvernul din Pes-

¹⁾ Deák Imre, 1848, *A Szabadságharc tört. levelekben* pp. 133—134.

²⁾ *Idem*, p. 115.

³⁾ *Organul Național*, Nr. din 7 Iunie p. 43.

⁴⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 46, p. 186—87.

ta, care nu nimerise în baronul Perényi pe omul capabil a face față unor încurcături atât de neașteptate. De aceea, ministrul de interne hotărî să urmeze încă odată sfatul lui Wesselényi, trimițând de astădată în Ardeal nu un comisar al guvernului, ci al regelui și anume pe unul din marii demnitari ai coroanei, baronul Nicolae Vay. Instrucțiunile împărtășite noului comisar oglindesc fidel vederile ministrului Szemere despre situația politică din Ardeal și în deosebi despre problema românească¹⁾: „Unindu-se Transilvania cu Ungaria, ea nu ne oferă, în clipa de față sprijinul așteptat. Ca în toată Europa, și aici s'a ivit dihonía. Cauza discordiei este uniunea. Mulți nu o consideră de definitivă, întocmai ca și Croații legile din 1848. Astfel, noi am regăsit Ardealul, iar Ardealul pe noi, plini de necazuri, slăbiciuni, tulburări. La acestea se adaugă redesteptarea Românilor. Vreau naționalitate deosebită, reprezentanță deosebită, poate și țară deosebită. Puternici ca număr, dacă s'ar alia cu elementul serbo-slav, ei înșiși nu ar profita, dar ar putea să strice mult. Muntenia și Moldova zac la frontieră. Punctul acesta de atingere e periculos, poate să atragă la sine o parte a Transilvaniei. Dacă ambele principate nu devin în mod liber aliatele noastre, partea aceea a Ardealului va fi totdeauna primejduită“. Szemere subliniază considerațiile ce trebuie avute aici și pentru politica rusească. Constată apoi că „Ardealul este aproape în descompunere. Noi din Budapesta nu-l putem păstra, Ardealul trebuie ținut din Ardeal“. Însărcinarea aceasta grea trebuie să și-o ia noul comisar: să mențină liniștea și ordinea și să încerce totul pentru a restabili pacea, unirea sufletească, înțelegerea frățească dintre popoarele Ardealului. În ce privește pe Români ministrul de interne crede că trebuie a se urmări o alianță cu principatele, care își vor redobândi independența, dar nu mai înainte ca ele să fie în securitate față de Rusia. Un motiv mai mult, ca să caute alianța cu Ungurii. Poporul român din Transilvania trebuie calmat și satisfăcut. Episcopii lor pot realiza mult, preoții și mai mult. Să se înțeleagă cu cei din tîi, să câștige pe aceștia din urmă. Guvernul e gata să le amelioreze soarta. Trebuie însă câștigați și conducători și gazeta lor. Dacă nu ajunge altfel la țintă, să încerce a-i cumpăra. „Salvgardarea ființei naționale și evitarea războiului civil“ merită jertfa.

Trebuie să recunoaștem că opiniile lui Szemere într-o parte privește pe Români, făcând abstracție de cinismul lor, sunt întemeiate pe realități, dar că el nu se încumetă a trage concluziile logice ale premiselor date. Știe ce vor Românii și își dă seamă că Ardealul nu se poate menține ferm pentru coroana ungară, decât cu consimțământul Românilor. Totuși nu se gîndește a-le recunoaște

¹⁾ Deák Imre, 1848 *A szabadságharc tört.* pp. 145—146.

naționalitatea, nici a le acorda cuvenită reprezentanță politică. Crede posibil a mulțumi cu mici concesiuni pe unii, sau a cumpăra cu bani pe ceilalți. Greșelile politicii ungurești nu-și întrerup astfel seria, o meschină mentalitate continuă să sape prăpastia dintre cele două popoare. Dar ceea ce istoricul trebuie să releveze în chip deosebit, este faptul, că sub raportul sincerității instrucțiunile lui Szemere par puțin încurajatoare. Dacă voia pacea cu orice preț, de ce nu a stăruit ca baronul Vay să se adreseze către fruntașii români îndată după sosirea sa în Ardeal? În loc să încerce destinderea dorită și de Români, noul comisar s'a pus din capul locului în serviciul oligarhiei maghiare, a cutrierat țara de-a-lungul, a trecut prin Sibiu, dar nu s'a abătut la comitet. Acestuia îi va rezerva o vizită inopinată și arestarea membrilor de căpetenie.

Prin numirea noului reprezentant al guvernului din Budapesta nu se inaugurează, astfel, altă politică față de Români. Rămâne în ființă concepția îngustă a feudalilor ardeleni, iar teroarea va crește în proporții, în măsura, în care naționalismul unguresc se apropie de declanșarea revoluției.

Declarațiile de supunere către uniune, pe care le vânează stăpânirea dela cărturarii români nu constituie un succes al baronului Vay. Acțiunea pentru culegerea lor a pornit înainte de deplasarea sa în Ardeal. I-au servit însă, pentru ca la adăpostul lor să pregătească măsurile drastice împotriva comitetului. Patru asemenea declarații au fost date publicității tocmai în perioada aceasta. Nici una nu are o dată precisă, dar cea dintâi a fost tipărită de gazeta ungurească din Cluj la 25 Iunie. Barițiu susține că ea a fost întocmită de comisarii guvernului, care au venit la Sibiu să ancheteze activitatea comitetului¹). E semnată de vicariul Moise Fulea și de ceilalți „consistorialiști“, precum și de Paul Dunca și avocatul Avram Penciu. Li-se adaugă acum și avocatul Servian Popovici și un număr mai mare de funcționari români, în majoritate dela tezaurariat. În fruntea iscăliturilor apărute în gazetă cetim însă numele episcopului Lemeni și al protopopului unit din Cluj, Ioan Fehete. Celelalte liste cuprind numele prietenilor intimi ai episcopului, protopopii uniți dela Alba Iulia, Făgăraș și Ocna Sibiului, cu câțiva preoți și învățători și cu doi popi ortodocși, rătăciți între ei²). Ei reprezintă, ca să zicem așa,

¹) *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 51, p. 209.

²) În *Kolozsvári Híradó*, Nr. 15 din 25 Iunie se tipărește declarația semnată de I. Lemeni, Moise Fulea, Ioan Moga, I. Panoviciu, Petru Bodilla, Paul Dunca etc. În Nr. 17 din 29 Iunie declarația protop. Const. Molnar (A. Iulia) Alex. Molnar (Aiud), Augustin Papp, profesor în Blaj, etc. În Nr. 18 din 30 Iunie declarația semnată de Lad. Kertész, protopop etc. etc. În Nr. 24 din 10 Iulie declarația vicarului

partidul unionist între Români, dar declarațiile lor sunt evidente ticluite cu scopul de a servi politica guvernului. Argumentele, cu care își dau silință a pleda cauza uniunii, sunt lovituri de pumnal aplicate propriului neam. Așa le-au considerat și contemporanii și de aceea e semnificativ că protopopul Vasile Kertész, nu după mult timp, află de bine să comunice episcopului Lemeni¹⁾, că opt tineri români din Sibiu s'ar fi jurat să-l omoare „fiindcă și-a trădat națiunea română, a vândut-o Ungurilor“.

A primi ca definitivă o asemenea sentință ar însemna să osândim pe un om fără măcar a-l asculta. Episcopul Lemeni a încercat să se justifice în ochii contemporanilor printr'o circulară²⁾ adresată clerului său. Ea e datată din 26 Iunie (14 st. v.) și e scrisă, prin urmare, a doua zi după ce apăruse „declarația“ în gazeta ungurească. Ceea ce bate la ochi mai întâi, este că acum renunță la solidaritatea cu adunarea națională, a cărei întrunire, zice, a fost posibilă numai grație mijlocirii sale. „Însă adunarea făcându-se nu după cum am rânduit, precum v'am scris, în loc de mângăiere și pace, prin neînțelegerea unora ce au fost de față, au urmat în multe locuri triste întâmplări“. El acceptă, se pare, în întregime, punctul de vedere al guvernatorului privitor la adunare și la „agitatorii“ poporului. Atribue acestora vărsarea de sânge dela Mihalț și contravențiile săvârșite de țărani. De ce toate acestea? „De acolo, că au socotit ca ei să-și facă destul și nu au luat aminte, cumcă trăim sub lege și nimeni e iertat a-și face destul“. Indeamnă deci preoțimea să se lepede de aceia, care, „nebăgând seamă își aduc șieși perire și nației rușine“. În 18 Iunie a încetat iobăgia. Uniunea cu Ungaria, întărită și de împăratul, a eliberat nu numai de „slujbele domnești“, cea mai mare parte a nației, până acum tolerată, ci le-a împărtășit egalitate de drepturi. Toți sunt nu numai oameni liberi, dar și cetățeni ai Țării Ungurești. A încetat deosebirea între Maghiari, Români, Sași și Săcui. Toți vor avea asemenea drepturi, fără deosebire de neam sau confesiune și nimeni nu-i va mai putea sili să-și schimbe limba sau credința. Revendicările, care nu au fost soluționate, vor fi desbătute la Dieta din Pesta.

Desolidarizarea de conducătorii adunării naționale, nu înseamnă încă, de sigur, trădare de neam. Nici Barițiu nu era de acord întru toate cu concepția lui Bărnuțiu și a comitetului, iar Șagună și-a rezervat toată vremea dreptul să nu meargă decât pe drumul aprobat și de conștiința sa. Dar episcopul Lemeni pare că nu

Ioan Chirila (Făgăraș), Petru Popescu protopop, Făgăraș. Spiridon Turcovan, protopop ort. etc. etc.

¹⁾ Deák Imre, 1848 *A szabadságharc tört.* pp. 165—66.

²⁾ II, 6.

mai găsește nici un cuvânt în favorul neamului său, dincolo de prescripțiile legii, și mai ales de voința guvernului. El acordă deplină încredere noului spirit al politicii ungurești. Nu se întreabă de ce Dieta ardeleană n'a găsit răgaz să discute măcar revendicările Românilor. Totuși e convins că punctele petiției dela Blaj „se vor împlini” de către guvernul din Pesta. Această încredere naivă e, fără îndoială, o greșală politică, pe care evenimentele ulterioare o vor răzbuna. Ceea ce rămâne însă vrednic de condamnat, este nesocotința de a-și pune semnătura sub actul, care susține că prin confirmarea de către suveran a uniunii a fost rezolvată și petiția adunării naționale. Se identifică, astfel, cu concepția dușmănoasă a Dietei și se lapadă de stăruințele propriului neam, înainte chiar de a fi aflat ceva despre rezultatul demersurilor făcute la împăratul. Trebuie subliniat însă, că nici unul din clericii dela Blaj nu semnează declarațiile acestea lipsite de demnitate. Organul Național e nevoit de aceea, să publice o altă declarație ce i-se va fi impus de Lemeni, fără nici o semnătură¹⁾.

La adăpostul acestor greșeli Ungurii din Ardeal vor putea să continue netulburați politica de „mână forte”. Situația precară a comitetului le va face cu puțință a efectua și alegerile pentru parlamentul din Pesta, păstrând aparențele democratice, dar eliminând în fapt pe Români. Barițiu susține în gazetă, că prin persecuția deslănțuită împotriva așa zișilor „agitatori” se urmărește înlăturarea candidaților români incomozi²⁾. Succesul guvernului pe acest tărâm a fost însă mult mai mare, decât putea să întrevadă atunci Barițiu. Din întreg Ardealul nu au izbutit să se aleagă decât trei deputați români: Constantin Papfalvi în Huniedoara, protopopul Nicolae Popovici în Orăștie și Bohățiel în Dăbâca. Alegerea lor se datorește împrejurării că erau unioniști, infeudați deci politicei guvernului. Candidații români au fost puși în imposibilitate a se alege pretutindeni, unde au îndrăsnit să se afirme ca atare: la Șimleu a fost înlăturat vicariul Alexandru Șterca Șuluțiu, la Deva protopopul din Dobra Nicolae Crainic, la Cetatea de Baltă tânărul cancelist Ioan Oros. Nici în Turda nu a reușit candidatul român, cu tot numărul mare al alegătorilor săi. Pe pământul crăiesc situația era aceeași. La Sibiu alegătorii români nu au fost introduși în liste, la Mediaș numărul lor era disparent față de al Sașilor, iar la Brașov cei doi candidați români au rămas în minoritate față de coaliția ungaro-săsească. Cauza insuccesului o constituie mai întâi legea electorală însăși, care stabilea un cens mult prea ridicat drept condiție pen-

¹⁾ *Organul Național*, Nr. din 5 Iulie. Declarația e semnată: „Mai mulți”, deci anonimă, cu toate că vorbesc în ea „noi blăjenii”.

²⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. din 23 Iunie p. 209.

tru înscrierea în lista alegătorilor. Listele au fost întocmite apoi în pripă de către organele administrative, fără a acorda răgaz celor omiși să ceară recunoașterea dreptului lor. Alegerile s'au îndeplinit cu formele uzitate sub regimul feudal, nu cu vot nominal, ci prea adeseori prin aclamațiune, ceea ce oferea mai mari posibilități de a înlătura fie cu forța, fie prin deosebite șiretlicuri atât pe candidații, cât și pe alegătorii români. Teroarea guvernului și abilitatea organelor sale executive au desăvârșit, în fine, opera aceasta, pe care Perényi o prevăzuse, când s'a întocmit legea electorală¹⁾.

Wesselényi încă în 26 Mai, înainte de uniune, discutasese cu leaderii Dietei consecințele unei legi electorale întocmite după pilda celei din Pesta. Toți găseau că ar fi riscat a adopta și pentru Ardeal principiul democratic al sistemului electoral. El însuși zugrăvește plastic¹⁾ „primejdii“, într'o scrisoare adresată lui Francisc Deák: „In județe, între Sași și încă în vreo câteva orașe, numărul Românilor întrece atât de precumpănitor cifra Ungurilor, respective a Sașilor (oly sokkal, de sokkal fejjelhaladja a magyarok s illetöleg a szászok számát), încât dacă s'ar efectua alegerile pe temeiul larg din Ungaria, ar reuși, mai presus de orice îndoială, nu în majoritate, ci tot numai deputați români. Aceasta ar avea loc aici în Ardeal, printre Români, cu atât mai sigur, pe cât nu e motivată teama, că elementul slav ar putea să covârșească pe Unguri în vreun județ slovac din Ungaria. După adunarea din Blaj și în urma feluritelor machinații și agitațiuni, dorul Românilor pentru existență națională și tendința de a se pune în valoare sunt mai mari și — ceea ce trage în cumpănă în deosebi — mai răspândite decât între Slovaci. Elanul acestor tineresc e încă atât de cald și viu, încât toți Românii îndreptățiți ar lua cu siguranță parte la alegeri în numărul și cu zelul cel mai mare“.

Alegerile trecute, primejdia a fost înlăturată. A rămas însă nedreptatea noului regim. Aristocratul ardelean o descopere, fă-

¹⁾ Stirile privitoare la alegeri sunt puține. Cele mai multe se găsesc în *Gazeta de Trans.* 1848 și anume pp. 205, 209, 216, 223, 237. Despre alegerea dela Cetatea de Baltă în *Memoriile lui Ioan Oros* (manuscript în posesia d-lui Aurel Filimon, București). Că protopopul Nicolae Popoviciu din Orăștie a fost unionist o spune chiar și presa săsească, *Siebenbürger Bote*, Nr. 35 din 19 April, într'o corespondență din Deva, scrie despre mișcarea unionistă din scaunul Orăștiei: „Die Sachsen und Walachen des ganzen Stuhls seien aber dagegen und selbst der walachische Protopop dieses sächsischen Stuhls soll von den Walachen, weil er in ihrem Namen den Beitritt zur Union erklärt hat, arg hergenommen werden“.

¹⁾ *Történelmi Tár*, 1904, pp. 304—305.

când părtăși la zămislirea ei pe toți conducătorii politici ai Ungurilor din Ardeal și din Ungaria.

Comitetul din Sibiu s'a desinteresat de alegeri. Pasivitatea sa constituia o consecință logică a liniei de conduită politică impusă pe Câmpia Libertății. Bănuim că prezența comisarilor guvernului la Sibiu și controlul aspru, sub care se sbat în toată perioada alegerilor membrii comitetului, risipiți acum în toate părțile, au împiedecat pe conducători să dea instrucții alegătorilor români. Barițiu va releva, de aceea, echivocul în care se situau Românii¹⁾, iar avocatul Ioan Bran va sublinia greșala, ce o săvârșeau, îngăduind să fie călcați în picioare²⁾. „Domnu Bariț zice că nu-i nimica, un an nu-i o vieață și că Românii trăiesc cât Carpații. Aceasta, fraților, de și ție așa în înțelesul cuvintelor, totuși nu este nicidecum așa în înțelesul politic. Că tot cu mângăieri de acest fel au ajuns și au scăzut Românul în starea în care am fost până ieri alaltăieri. Nu, scumpii mei frați, nu! Acum, acum este timpul, pe care de-l vom și trăi cât Carpații, nu-l vom mai afla în veci. Sau voiți ca noi Românii să trăim, cât și Carpații, călcați nu numai de oameni, ci și de dobitoace? Nu, nu!”. Cu acest limbaj, Bran dovedește un deosebit simț politic. Scrisoarea adresată „vrednicilor naționaliști” din Brașov e datată în Pesta, la 10 Iulie, când în cele mai multe părți alegerile s'au fost isprăvit. Indemnul său înseamnă însă o dovadă mai mult, că generația de atunci prevedea consecințele dezaastroase ale unui pasivism politic de care numai adversarii puteau să profite. Dar discuția asupra oportunității de a lua parte la alegeri nu se poate pune, din moment ce știm, că un mănunchiu deși nu prea numeros de candidați români a încercat să se aleagă cu program naționalist. Guvernul a făcut greșala de a le pune tuturor piedeci serioase zădărniciindu-le alegerea, astfel că până în sfârșit nici unul nu a reușit să apară ca reprezentant al poporului român în parlamentul din Pesta. Revirimentul politic din Transilvania n'a adus prin urmare nici un spor de drepturi pe seama poporului celui mai numeros din țară. Afirmațiunea atât de des repetată, că prin legile din April 1848, Românii au fost puși pe picior de egalitate cu celelalte nații, s'a dovedit acum o vorbă goală, un pretext pentru a-i despoia de dreptul elementar de a se afirma politicește, prin reprezentanți proprii. Aceasta vrea să-o exprime și Barițiu, când face un bilanț al alegerilor³⁾: „Se făcu lucru minunat. Până astăzi în 23 Iunie (5 Iulie) încă nu aflară să se fie ales un sin-

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, p. 223.

²⁾ Dr. Sterie Stinghe, *Documente IV*, pp. 17—18. Scrisoarea e din 10 Iulie st. v.

³⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 51, p. 209.

gur deputat român din Transilvania. Rea politică! Alții în locul Ungurilor și al Sașilor lăsa să-și aleagă și Românii vre-o câțiva, măcar 3 din 73, cum am zice, ca o scoatere de ochi. Însă tablele falsificate, amerințări, beuturi, nu-și smintiră scopul. Prin unele locuri Românii înșiși nu voră a alege, rămânând convenți cererii și protestului lor. Însă vă încredințăm, că deși lua parte, rămânea neapărat în minoritate“.

În general teroarea guvernului nu încetează în Ardeal nici după sosirea baronului Vay. Ea devine tot mai nesuferită, cu toate că profitând de libertatea tiparului, Barițiu o denunță și se plânge necontentit. Redactorul Gazetei a avut ocazie să schimbe păreri și cu noul comisar, când acesta a vizitat Brașovul¹⁾. I-se părea politicos și bine intenționat, mai ales după ce baronul Vay declarase că înțelege dorința Românilor de a fi recunoscuți ca naționalitate, cum o cer aceasta Sașii, Sârbii, Croații, Boemii, Polonii din Posen, Italienii din Tirol și multe alte popoare, care apasă greu în cumpăna statului lor. Gazeta îndeamnă pe oamenii năpăstuiți să se adreseze cu încredere comisarului investit cu depline puteri. Dar în afară de întrevederea cu redactorul uneia din cele două jurnale românești, Vay n'a făcut nici un gest de apropiere către Români, n'a întreprins nimic pentru a restabili „liniștea sufletească“ cerută de ministrul său, și nici măcar după efectuarea alegerilor n'a pus capăt regimului de teroare. De numele său se leagă astfel persecuțiunile neobișnuit de grele puse la cale împotriva Românilor din Munții Apuseni, care au tulburat pacea și în acest colț de țară, cuib de eroism românesc.

Doi dintre fruntașii de seamă ai Moților, Iancu și Buteanu, nu reveniseră acasă după adunarea națională, ci au plecat la Sibiu, pentru a face parte din comitetul permanent. Popa Balint însă a rămas toată vremea în munți. Descrierea celor petrecute aici în vara anului 1848 i-o datorăm lui. Puținele acte oficiale și informațiile de presă întregesc tabloul sumbru, în care predomină majestoasa figură a prefectului din Roșia Montană și conaturile tot mai deslușite ale tânărului avocat Avram Iancu.

Zarvă a început la sfârșitul lui Mai²⁾ și anume, într-o zi de târg în Abrud. Garda maghiară primise tocmai 120 arme militare. Se bău mult, de bucurie, că de acum sunt stăpâni pe situație. Spre înserat gardiștii începură să maltrateze pe Români, răbind cu baionetele vreo opt persoane. Repede, Moții, adunându-se, cam la vreo 200, erau gata să reacționeze. Conflictul fu evitat datorită preotului Simion Balint, care la rugămintea judei îi potoli pe oameni. Acestea se petreceau în 29 Mai. A doua zi Mo-

¹⁾ *Ibidem*, p. 223.

²⁾ După *Memoriul lui Simeon Balint*, Academia Română. Mss. 1060, p. 322 și urm.

ții rugară pe popa Balint să le întocmească un memoriu către guvern, în care să se ceară o anchetă urgentă. În loc să dispună cercetarea obiectivă a incidentelor, guvernatorul dădu ordin în 9 Iunie ca o comisie să iasă la fața locului și să constate agitațiunile sedicioase ale Românilor din Abrud și din împrejurime, luând măsuri pentru restabilirea ordinii și a siguranței personale. Comisia era alcătuită din consilierul Paul Kozma și secretarul Ioan Nemeti, ambii din partea guvernului și din directorul cameral din Zlatna I. Nemegyei. O companie de soldați trebuia să-l stea la dispoziție. Dar după ce au sosit la Zlatna, încă în 14 Iunie, ei au mai cerut două companii, pe care le-au obținut dela Turda, unde soldații săcui terorizau de asemenea populația românească. Se pare că comisia primise puteri depline, dar că ea singură urma să găsească pretext pentru aplicarea unor măsuri teroristice. Raportul adresat guvernului arată, prin urmare, cum au profitat de sosirea unui paznic de pădure din Câmpeni, care le-a adus la cunoștință, că la Bistra țăranii vreau să ocupe toată proprietatea camerală, cu dela sine putere, că în Vidra, la îndemnul lui Iancu, s'au săvârșit foarte multe contravenții de pădure și că Avram Iancu, după ce a instruit pe oameni să se înarmeze cu lănci și coase, i-a convocat pe toți cei înarmați să se adune în ziua de 17 Iunie la Câmpeni. Aflând aceste fapte comisia se apucă de lucru¹⁾. Se deplasă la Abrud, unde în 18 Iunie sosiră soldații săcui din Turda. De îndată arestară pe popa Balint, iar după vreo două săptămâni încă și pe Ioan Corchiș și Iosif Moga. În asemenea chip au procedat și la Câmpeni. Aici au arestat pe popa Todor din Cărpiniș, Ioan Dandia, preotul Ioan Pațitia, și pe Samoilă Morar, iar pe Tioc Teodor îl deținură în aceeași zi, când sosi dela Viena, unde făcuse parte din delegația română. Între timp numărul companiilor de Săcui se urcă la patru. Cu ajutorul lor comisia cutreeră satele din Munți, în goană după „agitatori“, pedepsind pe unii cu amendă bănească, ca de pildă pe Românii din Roșia Montană, iar altora (Baia de Arieș) aplicându-le câte cincizeci lovituri de bețe, ca în vremurile bune ale iobăgiei.

Se înțelege că aceste evenimente au involburat spiritele Moșilor și au produs o adâncă emoție la toți Românii din Transilvania. „Căzurăm în cel mai înfricoșat terorism“ exclamă Barițiu în Gazeta din 22 Iunie. El cunoaște și alte cazuri asemănătoare și de aceea îndeamnă „pe toți asupriții și robiții pe nedreptate“ să ceară satisfacție dela baronul Vay, „cărui, percum bine știm, e subordonat astădată și guvernul și ostășimea“. Comisarul Vay însă nu a intervenit de loc nici chiar atunci când presa

¹⁾ II, 7.

ungurească însăși cerea¹⁾ ca soldații săcui să fie disciplinați. Maniera forte i se va fi părut și lui mai eficace, decât persuasiunea democratică. Atmosfera sufocantă persistă astfel în tot cursul verii anului 1848. Nu că țărănimea română s'ar fi dedat la excese, dar organele administrative se arată de acum prompte în executarea ordinelor primite de a supraveghea pe „agitatori” și a lua măsuri imediate pentru a preîntâmpina eventuale disorders. În zelul lor și am putea spune, în disprețul dreptului recunoscut tuturor deopotrivă, ele își depășesc atribuțiile pe alocuirea și provoacă prin aceasta incidente grave.

Era firesc ca după desființarea robiei proprietarii nobili să încerce a se înțelege cu țăranii, pentru a evita criza de muncitori agricoli. Cei mai mulți așa au și procedat. S'au produs însă aici celea cazuri, în care foștii iobagi n'au mai voit să lucreze de loc pe moșia nemeșilor. Organele administrative au primit ordin, se pare, a interveni și a îndemna pe oameni să se înțeleagă cu proprietarii. Dar unii nobili cereau muncă gratuită sau despăgubiri, sub cuvânt că țăranii au rămas datori cu anume zile de robotă și cu alte prestații. Acesta a fost cazul la Cheța, în regiunea Mureșului, unde era proprietar baronul Samuil Kemény din Grind. Vicecomitele însuși descălecă în sat, însoțit de 80 soldați și îndeplini „execuția”, aplicând bătaie corporală și jăcmănind pe bieții oameni de boi, vin, păsări și bani. Corespondentul Gazetei, cancelistul Mărgineanu, subliniază că bătaia a fost atât de crâncenă „încât mergea tot părău sângele din pielea Românilor; cea mai cumplită bătaie au pus pe cei ce au fost la adunare la Blaj”. Execuția din Cheța a avut loc în a doua jumătate a lunii August²⁾. Cu o lună mai curând un caz asemănător se petrecuse în comuna Sălcuț, ținutul Cetății de Baltă, unde executorii au fost grănițeri săcui, iar paguba materială mult mai considerabilă³⁾. Organul Național relatează, plin de indignare, cazul dela Șieu, comună situată pe Someș, în Dăbâca, unde „execuția” s'a făcut de către 60 soldați. Sătenii au protestat împotriva expediției barbare, iar când soldații au intrat în comună, s'au refugiat în pădurile învecinate. Au fost totuși scotociți, readuși cu forța și bătuți, iar unii târați în arest la Bistrița⁴⁾. Cu acest prilej o gazetă ungurească din Cluj se întreabă: „Uită oare domnișăștia, că dieta a suprimat bătaia cu bețe”.

Desigur că guvernul știa foarte bine cât de nelegiuite erau a-

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, p. 193.

²⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 72.

³⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 68.

⁴⁾ Dr. E. Dăianu, *Cronica anului 1848*, Sibiu 1898, p. 102 (după Ellenör).

ceste pedepse barbare. Dar oare nu-și dădea seamă, că ele constituiau, în febra care se înstăpânise în țară, un act nesocotit de provocațiune, și o atățare a țărănimii, care a ajuns la capătul răbdării sale? Nici Wesselényi, nici ministrul de interne nu intervin însă acum. Teroarea oligarhiei ardeleni se desfășură nestânjenită la adăpostul unui liberalism devenit falimentar înainte ca el să fi fost sădit în solul țării. Încă din prima zi a adunării de pe Câmpia Libertății fruntașii români protestaseră în potriva „sistemului teroristic”, introdus de guvern. Ei stigmatizau un asemenea sistem ca fiind în contradicție cu spiritul și concepția de libertate, care domină în Europa. Il declarau incompatibil cu idealul egalității și fraternității, ce trebuie să se respecte între națiunile din Transilvania și îl socoteau incapabil să calmeze spiritele națiunii române, apăsată veacuri de-a rândul împotriva legilor lui Dumnezeu și ale naturii, acum însă redeșteptată. Tot atunci, fruntașii români țineau să facă atent guvernul, că spiritul libertății a pătruns adânc și în păturile poporului ignorant, voind să arate, prin aceasta, fără îndoială, primejdia la care se expune prin măsurile și samavolniciile care calcă legile firii și atăță spiritele în sânul maselor largi ale națiunii române. Sfatul cuminte și glasul împăciuitoare nu a fost însă ascultat. Guvernul ardelean și mai pe urmă comisarul guvernului din Pesta, continuă să samene germenii urei, să aresteze pe fruntașii cei mai de seamă și să comande „execuții” sfidătoare în satele românești: „Gonesc gloria maghiarimei, că un copil fluturii”, exclamă¹⁾, un tânăr român din Cluj, în această vreme, pentru a sublinia: „și nici unul nu nutrește sentimente democratice”.

COMISIA REGNICOLARĂ ȘI ROMÂNII

După audiența și rezoluțiunea imperială din 23 Iunie delegația română s'a întors la Viena, pentru a întâlni pe membrii rămași acolo. Înainte de a pleca însă din Innsbruck Șaguna se prezintă încă odată la arhiducele Ștefan, palatinul Ungariei, spre a-i cere sprijinul întru înlăptuirea făgăduinței primite. Tot acolo vizită și pe miniștri unguri Széchenyi și Eötvös²⁾. Intrevederea cu acești doi bărbați politici îl va fi determinat să încerce a urmări de acum pe cale constituțională realizarea desideratelor ex-

¹⁾ *Történeti Lapok*, I, pp. 60—61. Scrisoarea, foarte interesantă, face parte din actele românești confiscate de poliție. Editorul o datează greșit la 6 Maiu. Ea e scrisă însă după uniune.

²⁾ Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna*, p. 144. Pastorală e greșit datată de editor, 18 Iulie în loc de 18 Iunie st. v.

primate pe Câmpia Libertăţii. Ministrul de instrucţie Eötvös, o veche cunoştinţă din anii de adolescenţă ai episcopului român, îl va fi asigurat de o largă bunăvoinţă, cu toate că în această epocă liberalismul său pare încă destul de calculat. Széchenyi va fi fost mai generos. O deducem din împrejurarea că Şaguna îl va ruga să ia asupra-şi conducerea Ardealului în calitate de comisar general. Ambii îl vor fi încurajat să caute legătură cu guvernul din Pesta, către care îi trimitea de altfel şi împăratul Ferdinand. Recunoaşterea naţionalităţii române nu se mai putea dobândi acum, într'adevăr, decât numai prin guvernul unguresc. Împăratul îşi luase un angajament, dar ca suveran constituţional, prefera să se îndeplinească în condiţiile impuse de noul regim, decât să-şi atragă în mod inoportun duşmănia Ungurilor.

Două probleme de conştiinţă se puneau astfel delegaţiei române: erau ei oare îndreptăţiţi să considere asigurarea dată de împăratul drept succes real potrivit a servi ca bază a acţiunii pentru revendicarea drepturilor politice? Dacă s'ar fi hotărît a răspunde afirmativ, aveau dreptul să se considere şi mai departe ca mandatarii ai naţiunii?

La prima întrebare aproape toţi membrii vor fi fost de părerea că naţiunea română trebuie să se încreadă în cuvântul suveranului. Nu acesta a fost însă cazul în ceea ce priveşte acţiunea de pe lângă guvernul din Pesta. Demersurile de aici implicau recunoaşterea uniunii ca un fapt împlinit şi ar fi putut să se interpreteze ca o depăşire a mandatului avut. Misiunea lor nu a fost strict limitată, ca a delegaţiei dela Cluj, dar din moment ce au executat-o, ea trebuia considerată ca isprăvită. Urmărirea mai departe a firului acţiunii îi revenea de acum în chip firesc comitetului permanent. Dar comitetul încetase de a mai exista de drept. Membrii săi erau proscrişi şi căutaţi pe capete de organele poliţieneşti. De aceea Şaguna şi tovarăşii dela Viena nu întârzie prea mult pentru a hotărî să rişte încercarea de-a smulge chiar din mâinile guvernului unguresc recunoaşterea naţionalităţii române. Grea misiune fără îndoială, dar vrednică să fie încercată. Sorţi de izbândă nu erau prea multe, răspunderea însă îl apăsa singur pe Şaguna. Un episcop nu poate să frângă ordinea legală, nici chiar când se erijează de conducător politic. După vorba preotului Sava Popovici din Răşinar, care făcuse parte din cei 13, Şaguna căuta acum fericirea naţiunii „pe calea păcii, pe cale legiuită”. Alături de el stau cei mai de seamă fruntaşi ai neamului şi fără îndoială cei mai capabili să judece interesele adevărate ale naţiunii. Hotărîrea lor nu poate fi socotită ca un mandat în continuare, dar nici ca o acţiune separată depăşind limitele împuternicirii primite. Totuşi o parte din membrii comitetului aflători în Sibiu nu sunt de acord cu Şaguna şi cu con-

soții săi. Constantin Romanul va spune categoric¹⁾, că ei s'au dus la Pesta „fără voia națiunii române“. Dar Șaguna este de acum prea prudent, decât să se declare posesor al unei delegații din partea adunării naționale. Evită cu grije discuția asupra acestei controverse. În circulara trimisă, la 30 Iunie, acum din Pesta, credincioșilor săi, vorbește ca fost președinte al delegației dela Viena și membru al casei magnaților. Motivul pentru care a venit în capitala Ungariei este să se achite de noua însărcinare, dar și pentru a împlini voința suveranului²⁾. Vorbind despre întrevederile cu bărbații politici maghiari Șaguna spune: „am fost norocoși a căpăta din toate părțile cele mai însuflețitoare încredințări despre înființarea tuturor dreptelor noastre dorințe“. Prin urmare, atât la Innsbruck, cât și la Pesta, obținuse asigurări precise, care îl fac „să prevadă fericitul viitor al neamului“. Circulara din 30 Iunie însă nu are scopul de a servi ca autojustificare episcopului dela Sibiu. Pare sigur, că i-a cerut-o și i-a impus-o guvernul unguresc. De aceea îndemnurile către foștii iobagi, de a-și căuta drepturile „pe calea legii“ și de aceea apelul deosebit de insistent către grănițerii români, care începuseră a da semne de nemulțumire. Și nevoia de a ne înfrăți cu națiile conlocuitoare, între care și cu Săcuii, va fi fost o condiție prealabilă, ce i s'a cerut lui Șaguna, care s'a executat, stăruind însă în acelaș lung pasaj și asupra meritelor câștigate de Români pentru apărarea patriei. E interesant cum se repetă acest cuvânt de „patrie“, în timp ce despre uniunea celor două țări evită să facă amintire. Tendința de a apuca pe calea de mijloc și a înlătura punctele de fricțiune e evidentă, dar tot atât de evident e că se ferește de a atinge punctele nevralgice ale politicii românești, pentru care se angajase la Blaj și dânsul.

Cu două zile înainte ministrul președinte Batthyányi publicase³⁾ în numele guvernului un apel adresat Săcuilor și Românilor, „fraților noștri“. Apelul tradus din limba maghiară e cam confuz, dar prezintă importanță prin faptul că se confirmă intenția de-a propune dietei să discute și să rezolve revendicările drept ale Săcuilor și Românilor, „după îndurata dechiarare a înălțatului împărat și craiu al nostru“. Deși ține să sublinieze, că dieta se va îngriji ca „pe pământ slobod să fie popor slobod“, el nu vorbește nimic despre naționalitate, ci socotește lucru de sine înțeles să contribuie și Românii la „mărimea națională“ a maghiarimei. O vagă asigurare cuprinde doar fraza: „Libertatea voastră va fi reglementată și voi vă veți ridica și veți putea des-

1) *Anul 1848 în Principatele Române* II, p. 138.

2) Gh. Tulbure. *o. c.*, pp. 142—146.

3) T. Păcățian, *Cartea de Aur* I, pp. 375—76.

fășura mai departe poftele voastre pe temeiul egalității". Imprecizia și lipsa de conținut concret a apelului lansat de guvern nu vor fi încurajat de sigur pe Șaguna, de aceea prin circulară va căuta să fixeze în opt puncte cuprinsul drepturilor recunoscute de monarh. Va fi remarcat, de altă parte, și lipsa de sinceritate a lui Batthyány, care se ascunde în dosul frazelor ambigue. Aceasta îl va face să fie și el cât se poate de prudent și măsurat. Dar nu renunță la jocul politic, la care s'a angajat. Mai spera încă în sprijinul Curtii și cu toată probabilitatea, vedea cum guvernul unguresc începe a se clătina tot mai mult, înfricoșat de primejdia războiului civil.

Una din condițiile prealabile ale tratativelor din Pesta a fost să se recunoască Românilor dreptul a-și desemna reprezentanții și în tot cazul să li se ofere posibilitatea a avea în comisie un număr de cel puțin 12 membri. Consiliul de miniștri primi, la 3 Iulie, propunerea făcută în această privință, dar ministrul de interne nu i-o aduse la cunoștință lui Șaguna, decât la 14 Iulie. Episcopul cunoștea, poate, dificultățile ivite între timp, cu toate acestea nu-și ascunde supărarea. În ziua următoare propune o listă de cinci membri, pentru a fi cooptați în comisia regnicolara: Timoteiu Cipariu, Iosif Ighianu, Paul Dunca, Demetriu Moldovan și Ioan Bran. Și episcopul Lemeni a propus o listă de patru membri, pe care însă nu o cunoaștem. Luând de bună informația Gazetei numele lor era: vicariul Al. Șt. Șuluțiu, G. Anghel, Petru Dobra și Onițiu. Guvernul însă aprobă, pe lângă cei propuși de Șaguna, pe unioniștii Francisc P. Lemeni, Ioan Chirilă, Petru Bădilă și Moise Fulea. Delegații au rămas neplăcut surprinși și Șaguna, după ce opri pe cei doi „consistorialiști” din Sibiu să se deplaseze la Pesta, ceru aprobarea guvernului pentru alți patru tineri avocați români, care se aflau în capitală: Petru Dobra, Iacob Bologa, Alexandru Hossu și I. Bardossy. Cererea semnată de amândoi episcopii n'a fost satisfăcută și astfel delegația română a rămas cu numărul de opt membri, trei aleși de Dietă și cinci numiți de guvern, pentru a lua parte la lucrările comisiei, cei din urmă însă numai cu vot consultativ. Încercarea de a strecura în comisie pe „unioniștii” descoperiți prin declarații publice, justifica neîncrederea, ce o nutreau unii față de intențiile guvernului. Dar dacă Lemeni s'ar fi împăcat cu acești tovarăși slabi de suflet, Șaguna și Cipariu vor refuza să colaboreze cu ei. Paul Dunca, funcționar de stat, era judecat după alte criterii. El a venit într'adevăr în capitală, a așteptat până în toamnă să fie convocat la ședințele comisiei și a luat parte la discuțiile, care s'au angajat numai în 23 Septembrie¹⁾.

¹⁾ Toate aceste informații în actele publicate vol. II, 119, 120, 121,

Dificultățile întâmpinate în acțiunea aceasta, cea din urmă care va fi încercată alături de Unguri, erau multiple. Dintre toate însă în rândul întâiu trebuie amintită ținuta dâră a oligarhiei ardelene. Președinte al comisiei era fostul guvernator al Ardealului contele Teleki, iar membrii maghiari au rămas tot cei aleși de Dieta din Cluj. Sub pretext că noii membri români nu reprezintă Dieta și că participarea lor la ședințele comisiei ar constitui motiv de atac al legalității ei, Teleki a refuzat să convoace pe cei numiți de consiliul miniștrilor. Guvernul s'a complăcut astfel toată vara în rolul de spectator neputincios, lăsând zilele să treacă, una după alta, pentru a câștiga timp până să se zădărnicească definitiv tendințele Românilor de a se valorifica politicește. Comisia și-a inaugurat lucrările în 16 Iulie și a început să desbată problemele, care urmau să fie reglementate de parlamentul comun. În ședința dela 30 Iulie a fost ales raportor în chestiunea celui de al doilea regiment de grăniceri români deputatul Alexandru Bohățiel, care și-a prezentat raportul în ședința dela 3 August. Cu studiarea problemei românești a fost însărcinat Ștefan Horváth, iar raportul său a fost discutat în 7 și 8 August. Influența directă a oligarhiei ardelene reiese clar din încheierea la care a ajuns și de astădată majoritatea membrilor din comisie. Sub cuvânt că prin uniune și prin noile legi ungare toate plângerile imaginabile au fost remediate, iar concetățenii români au obținut drepturi și libertăți egale, ba chiar și în parlamentul prezent sunt la fel reprezentați ca ceilalți cetățeni ai țării, socotește inutil să se decreteze o nouă lege, care nu ar putea exprima nici ea mai mult. Românii vor împărtăși prin urmare aceeași soartă cu conaționalii numeroși din Ungaria. Aceasta nu-i împiedecă însă a-și prezenta împreună dorințele eventuale, pe care le-ar mai avea¹⁾.

Hotărîrea comisiei nu-l va fi surprins pe Șaguna. Dela delegații Dietei ardelene nici că se putea aștepta la altceva. Nu pe cuvântul lor își clădise iluzia că poate obține pentru poporul său recunoașterea individualității naționale și prin aceasta a drepturilor socotite vitale într'o epocă de liberalism ipocrit și naționalism îngust. Guvernul nu-și spusese părerea în comisie. Va fi aflat oare Șaguna despre rolul de dirijor al baronului Dionisie Kemény, care deținea un post de secretar general, dar ca membru al comisiei și deputat cu vază era încă veritabilul îndrumător al

123, 127, 131, și T. V. Păcățian, *Cartea de Aur*, I, p. 384 și urm. Păcățian are, evident, o colecție mai completă din aceste acte, decât arhiva Asociației. Cfr. *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 54, p. 223.

¹⁾ Toate lucrările comisiei la Márki Sándor, *Az erdélyi unio-bizottság*, Budapesti Szemle 1898 (95), pp. 321—358.

maghiarimei din Ardeal? Doi dintre membrii români, episcopul Șaguna și deputatul Bohățiel, anunțară de îndată vot separat. Lemeni nu se asocia la protestul lor. În ședința dela 10 August Șaguna ceru să se revină asupra hotărîrii, deoarece încheierea luată nu are darul să calmeze pe Români. El invocă în deosebi argumentul că desideratele de căpetenie trebuie menționate și asigurate prin lege, așa de pildă, întrebuintarea limbii materne în biserică, în școală, în comune și în unele petiții adresate autorităților. Intervenția sa avu de astădată într'adevăr rezultat, fiind că se hotărî a se face recomandățiune guvernului, să ofere puțință Românilor a-și întrebuinta limba maternă în afacerile interne ale bisericii și în școlile primare, unde limba maghiară va fi predată ca materie deosebită. În corporațiunile bisericești, cum și în comunele pur române procesele verbale au să fie conduse în limba română, menținându-se obligația a redacta unul și în limba maghiară. Corespondența cu orice altă autoritate eclesias-tică sau civilă să se facă în ungurește, petițiile însă se primesc și dacă sunt redactate în limba română. Românii ortodocși au să obțină garanții întocmai ca cetățenii de alte religii. În fine, Românii suficient calificați se vor aplica în toate ramurile administrației.

Este sigur că aceste concesiuni le-a făcut comisia la intervenția guvernului. Ele reoglundesc concepția ministrului Szemere în privința regimului de aplicat naționalităților: concepție puțin generoasă și abia compatibilă cu liberalismul european, fiindcă în loc să acorde drepturi largi și libertate deplină în domeniul bisericesc, caută să aplice cătușile limbii ungurești chiar și în organizațiile, în care autoritatea politică nu are ce să caute. Șaguna va fi observat de sigur lipsa de înțelegere a compatrioților unguri. De aceea în 18 August făcu o propunere amănunțită cu privire la felul în care credea că trebuie să se reglementeze regimul bisericii ortodoxe din Ardeal¹⁾. Cere pentru biserică sa aceleași drepturi de care se bucură ortodocșii din Ungaria, în temeiul articolelor de lege 3 din 1844, precum și o subvenție potrivită din partea Statului, dreptul de-a-și constitui o adunare eparhială, și de a-și alege episcopii, protopopii și preoții.

În 31 August Șaguna a prezentat comisiei motivarea votului separat în chestiunea petiției dela Blaj²⁾. Memoriul acesta îl semnează singur. Nici Bohățiel și nici Lemeni nu i-se asociază. Cu toate acestea el va rămâne în istoria luptelor politice ale Românilor transilvăneni drept unul din cele mai semnificative acte

¹⁾ II, 135.

²⁾ Votul separat la Márki și Păcățian, la locurile citate.

publice. Nu-l avem în text românesc. Șaguna nu amintește de loc despre el în memoriile sale.

Națiunea română din Transilvania, declară Șaguna, a revendicat cu deplină dreptate să i-se asigure din partea corpului legislativ al patriei atât religia, cât și naționalitatea, pentru a fi recunoscute ca recipiate. Această revendicare legală și totodată echitabilă o anunță cu conștiință patriotică și acum, după ce uniunea Ardealului s'a îndeplinit. Are motive să se teamă, că va fi nevoită să sufere știrbirea drepturilor sale cetățenești ca înainte de uniune. Ingrijorarea aceasta se întemeiază pe experiența trecută. Amintește un caz din multe altele: nedreptatea ce a suferit din pricină că nici măcar subțirile concesiuni acordate prin articolul de lege LX din 1791 nu s'au aplicat și în consecință biserica ortodoxă a rămas până la 1848 numai tolerată. Credincioșii ei nu au fost primiți în funcții publice, deși s'a dat ordin nu numai de către guvern și cancelaria ardeleană, dar chiar și de monarh. Ca motiv al refuzului se invocă faptul că națiunea română și biserica ortodoxă nu sunt „recipiate”. Ingrijorarea aceasta o alimentează acum felul în care s'a îndeplinit uniunea. Articolul de lege I din 1848 prin care s'a votat de către Dieta Ardealului, nu e în spiritul timpului, nu reflectă geniul epocii. O dovedește adresa prin care s'a expediat parlamentului, vorbindu-se în numele națiunilor maghiară, săsească și a Săcuilor. Două treimi din populația Ardealului nici nu se amintesc măcar, astfel că uniunea s'a realizat prin națiunile privilegiate de legile de până acum, dar în numele poporului. Că ea ar fi trebuit să se îndeplinească nu prin o corporațiune privilegiată, ci prin totalitatea populației din Ardeal, o demonstrează împrejurarea, că uniunea a fost propusă de către un parlament (Pojun) recunoscut ca reprezentativ, iar legea sa adusă în această calitate se referă la întreg Ardealul și nu numai la cele trei națiuni privilegiate. Dacă s'ar referi numai la ele, ar nesocoti scopul propus și principiul recunoscut. Astfel legea uniunii nu reprezintă voința poporului. Drept probă servește articolul de lege IX din 1848 cu privire la egalitatea religiilor. Dacă uniunea ar fi acordat tot ce cuprinde spiritul acestui secol democratic, de ce mai era nevoie de articolul IX? De sigur, pentru motivul că legea uniunii reprezintă numai corporațiile privilegiate.

S'ar putea aduce poate obiecțiunea, continuă Șaguna, că legea uniunii și articolul IX satisfac acum pe toți. Dar în realitate nu este așa. Insuși ministrul Kossuth a declarat în parlamentul prezent, că Dieta Ardealului a fost chemată să decreteze numai uniunea, deplina uniune și nu să voteze legi. De aceeași opinie a fost și parlamentul. În fine, condiționând uniunea o completă egalitate, ea nu numai că nu a realizat-o, dar încă a menținut până

astăzi cele trei națiuni în detrimentul nejustificat al celei de a patra, care e mai numeroasă. Să judece Europa civilizată care respectă dreptul națiunilor și al umanității, dacă e compatibil cu legile divine și sociale, ca într'o țară, unde 6—7 sute mii suflete constituie trei națiuni deosebite, un milion și trei sute de mii să fie totuși nulificate?

Uniunea urma să transforme Ardealul după modelul Ungariei. S'a realizat oare aceasta în practică? Se poate aceasta afirma, când în țara unită există încă suveranități distincte? Când un singur județ, Clujul, decretează și tot el comunică decretele sale întregului Ardeal? Nu este de mirare, deci, dacă Românii transilvăneni sunt îngrijorați și după uniune pentru viitoarea lor situație civilă. Aceasta chiar și în cazul dacă uniunea ar fi acordat tot ce pretinde spiritul european. Un mare adevăr a rostit Széchenyi: „omul care a trăit timp îndelungat fără onoare și acum începe a o recâștiga, în parte a și recâștigat-o, e de o sută de ori mai gelos pentru comoara sa, decât aceia, care nu au cunoscut niciodată o asemenea agonie sufletească“. Ingrijorarea națiunii române e cu atât mai motivată, întru cât comisia regnicolară nici nu menționează în procesul verbal răspunsul prealalt din 23, ci numai pe cel din 11 Iunie. De aceea își exprimă speranța că, apreciind încrederea depusă de națiunea română, ministrul va împăca cele două treimi din populația Transilvaniei, realizând atât de mult dorita coordonare a intereselor.

Votul separat al lui Șaguna exprimă clar punctul său de vedere. Dacă ar fi voit să fie mai puțin diplomat și nu prea reținut, ar fi putut să adaugă, fără îndoială, o serie de fapte nouă, care confirmau susținerile sale, ca de pildă discriminarea ce se face de către comisiune între regimul grănicerilor săcui și români sau recunoașterea situației privilegiate a Sașilor, având în fruntea națiunii lor un comite propriu. Dar el nu sporește vorba, pentru a nu învenina și mai rău relațiile. Dimpotrivă, flatează pe guvernatorul Teleki, care a aplicat în funcții ca practicanți un oarecare număr de tineri români, și elogiază pe oamenii zilei, Kossuth și Széchenyi. Când ministrul de interne îi aduce la cunoștință că membrii comitetului din Sibiu se adună din nou în ședințe secrete și conspiră cu Sașii, cerând să-i desavueze, Șaguna se execută. Dar el se ferește a aminti numele comitetului, vorbește numai de afirmativele întruniri secrete, declarându-le primejdioase și desmințind vreo legătură cu ele¹⁾. Totuși la sfârșitul declarației ține să sublinieze că și Românii au dreptul a se consfătui asupra intereselor naționale în întruniri legale și bine organizate.

¹⁾ II, 129.

Circulara lui Șaguna nu credem să fi satisfăcut intențiile ministrului de interne. Dimpotrivă, ea constituie o dovadă, că raporturile dintre ei erau distante. Pentru a-l înmuia Szemere născoceste informația că ordinele comitetului din Sibiu se dau în numele său, al episcopului neunit. Informația e inventată pe de-a-întregul, dar bună destul pentru a-i adresa reproșuri și o invitație prea transparentă¹⁾: „dupăce Excelenția Voastră e prietenul ordinei, iar situația și cariera viitoare pretind deopotrivă să vă rămână numele liber de suspiciune și deoarece cred că se abuzează de numele prețios al Excelenței Voastre, Vă avertizez asupra acestei împrejurări, în speranța că veți grăbi a pune capăt întrunirilor fără rost, cât și abuzului cu numele Excelenței Voastre. Sunteți, în general în situația fericită, că mai puteți conduce poporul român spre mulțumirea regelui și a patriei, care va ști să fie cu recunoștință față de omul său fidel. Profitați de ocazie. Cine conduce un popor spre liman, va culege binecuvântarea sa“. Dar Șaguna nu profită de ocazia, ce i se oferea cu atâta lipsă de bun simț. Circulara sa, dacă e să-o judecăm prin prisma ministrului de interne, e plină de rezerve, glacială aproape și întrucât susține dreptul Românilor de-a organiza întruniri, poate fi declarată în contrazicere chiar cu intențiile politicii ungurești.

Șaguna parează, prin urmare, deocamdată lovitura ce i s'a destinat. Incidentul acesta arată însă că guvernul nu a socotit necesar, cel puțin până la sfârșitul lui Iulie, să discute cu delegații sosiți la Pesta problema românească. Atunci la a cui indemn au riscat ei totuși acțiunea lor? Evident la indemnul palatinului, arhiducele Ștefan și numai în rândul al doilea la încurajarea miniștrilor Széchenyi și Eötvös. De aceea când comisarul din Ardeal, baronul Vay, vrea să stoarcă dela Moți dijele, sub pretext că uniunea n'a fost încă sancționată de suveran, Șaguna se plânge de-a dreptul palatinului Ștefan²⁾, care va determina pe ministrul de finanțe să ia măsuri imediate, dând satisfacție cererii. Intervenția energetică a lui Șaguna s'a făcut cu scopul de a desaproba totodată și execuțiile militare dintre Moți, dar în răspunsul său prompt ministrul de finanțe, Ludovic Kossuth, se mărginește a anunța că a luat măsuri pentru suprimarea dijei pe domeniile fiscolei și a-l invita să calmeze poporul de acolo³⁾. Avocatul din Zlatna, Petru Dobra, care venise la Pesta să se plângă anume în această chestiune, a petrecut timp mai îndelungat în capitala ungară, dar s'a întors fără să fi izbutit a înlătura execuțiile militare

¹⁾ II, 132.

²⁾ II, 122.

³⁾ II, 124 și Deák Imre, 1848 etc. p. 162. Kossuth către Vay. 18 Iulie.

din munți, costisitoare¹⁾, chinuitoare și nedrepte. Dar, în legătură cu dijmele, Șaguna a avut la sfârșitul lui Iulie o explicație penibilă și cu ministrul Eötvös²⁾. Prin desființarea iobăgiei și prin sancționarea uniunii, clerul românesc nu s'a mai considerat dator a presta preoților sași de pe pământul crăiesc decimele abuzive, înființate într'un timp când Românii nu beneficiau de ocrotirea legii. Scaunul Sebeșului s'a plâns la guvernul din Cluj și acesta a denunțat ministrului Eötvös pe Șaguna, că ar fi îndemnat pe credincioșii săi să refuze decimele datorate Sașilor. Firește cazul s'a închis îndată ce episcopul român va fi dat explicațiile necesare, dar scrisoarea ministrului de instrucție și culte, lipsită de politeță, dovedește, că în chestiunile românești chiar și un om de bunăcredință putea fi indus în eroare. Să nu fi priceput oare Eötvös că pretențiile popilor săsești, chiar dacă nu ar fi fost întemeiate pe abuz, încalcă principiul egalității, lezează drepturile bisericii ortodoxe și mențin una din cele mai degradante servituți ale regimului trecut? În tot cazul Șaguna a profitat și de incidentul acesta pentru a verifica simțimintele guvernului față de Români și atmosfera dușmănoasă în care se judecă până și cele mai elementare drepturi ale lor.

În ce măsură sunt îndreptățite deducțiile și aprecierile acestea o indică și faptul că baronul Vay se interesează mai de aproape de situația ce o are în Ardeal Șaguna. În 8 August el raportează, că în fiecare zi se convinge mai bine despre marea influență a episcopului din Sibiu, dar, adaugă, „nici numărul dușmanilor săi nu e neînsemnat“. Când a arestat pe membrii comitetului, Laurianu și Bălănescu, intenționa să facă perchezitiție și în locuința lui Șaguna, pentru a se dumiri asupra atitudinii sale. Pare însă că totuși nu a îndrăsnit să-și bată joc în așa măsură de un fruntaș cu prestigiul său. În 6 Septemvrie Szemere încă nu izbutise a stabili o înțelegere cu Șaguna. Își propune însă acum să fie hotărât și să-l constrângă a-și da arama pe față, să aleagă între Unguri și agitatorii români. Dacă reușește a-l câștiga, îl va expedia imediat în Ardeal să mulcomească spiritele³⁾. Dar nu a izbutit, evident, deoarece Șaguna va rămâne și mai departe în Pesta, în goana după o iluzie dovedită de mult înșelătoare.

Dar înainte de a se bănuși eșecul acțiunii de pe lângă guvernul din Pesta s'a produs în Sibiu o desavuare a lui Șaguna. Cei câțiva membri ai comitetului, care au rămas împreună vor fi discutat amănunțit chestiunea, pentru ca să ia în fine concluzia de-a

¹⁾ II, 125, 128.

²⁾ II, 130.

³⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharcz tört.* pp. 162, 213 și publicația noastră II, 432.

desapropa pe membrii delegați, care, în loc de a se întoarce acasă, s'au oprit la Pesta. Nu există acte originale din care să descifram conținutul acestei prime controverse politice, care amenință într'un ceas atât de hotărîtor solidaritatea frunțașilor români. Papiu Ilarianu nu pare bine informat. Bănuim că n'a fost prezent în Sibiu, când s'a produs incidentul. Șaguna nu pomenește nimic în memoriile sale. Izvorul de căpetenie îl constituie, de aceea, corespondența lui Ioan Bran și scrisoarea de justificare a celor doi frunțași ardeleni, canonicul Timoteiu Cipariu și protopopul Iosif Ighianu.

Desavuarea s'a produs către sfârșitul lui Iulie. Avocatul Ioan Bran, în drum spre Brașov, sosise tocmai la Sibiu. Întâmpinat cu răceală „din partea prietenilor cunoscuți“, el află de criticile, care se aduceau acțiunii din Pesta. Încă în aceeași zi, 30 Iulie, se întruniră pentru a discuta. Ziua următoare aceste discuții au fost reluate, înainte și după masă, în prezența lui Ioan Maiorescu și a lui Laurianu, singurii amintiți cu numele. A fost însă cu siguranță de față și Bărnăuțiu cu întreagă suita tinerilor. Bran ascultă invinovățiunile, care îl atacau cu vehemență: De ce s'au oprit în Pesta? De ce au început tratative cu guvernul unguresc? Cu ce drept s'au desemnat singuri delegați în comisiunea regnicolară? „Guvernatorul a procedat corect, când a refuzat a-i recunoaște de membri ai comisiei“. Iată justificarea lui Bran, din cuvânt în cuvânt¹): „Am arătat că noi n'am tratat cu ministerul, nu ne-am abătut cătuși de puțin dela petițiunea din Blaj. Chiar Măria Ta (=episcopul) ai fost, care cu autoritate și credință ai stăruit să rămânem pe lângă petițiunea națională română alcătuită în Blaj. Am arătat că tocmai din datorința misiunii noastre care era să stăruim a se împlini petițiunea din Blaj, cu atât mai vârtos am cugetat a fi de lipsă a pretinde, ca la comisiunea regnicolară, care are să lucreze și să hotărască în conțelegere cu ministerul particularitățile, cum și în ce chip are să rămână Ardealul sub Ungaria, să fie mai mulți Români pentru a apăra cauza națională. Ne simțeam îndemnați la aceasta pe de o parte prin jurământul depus, iar de altă parte împăratul ne asigura, că ni se va garanta naționalitatea la propunerea ministerului. De aceea am cugetat a fi bine să stăruim pentru realizarea acestei asigurări, etc. etc. pe calea aceasta, văzând că dâșii nu fac nimic, ba știindu-i noi și împrăștiți, fugiți, ascunși, după spusul Dunchii și că primesc uniunea după Gazeta lui Barițiu — însă toți cu o gură pe amândoi aceștia i-au declarat de mincinoși. Astfel, după mai multă dispută și desbateri s'a liniștit treaba și

¹) N. Popea, *Memorialul arhiep. și mitrop. Andreiu baron de Șaguna*, pp 154—55. În text o greșală: „Eu am ajuns Duminecă în 30 Iunie“ în loc de Iulie.

s'au limpezit părerile. Scrisoarea, care se făcuse de Barițiu pentru rechemarea noastră dela Pesta și se grămădise cu mulțime de subscripțiuni din Brașov, Săcele, Sibiu, etc. a rămas jos¹.

Totuși, Papiu Ilarianu susține că scrisoarea de rechemare a fost expediată¹). Dacă însă cele relatate de Bran corespund adevărului, și nu avem nici un motiv a ne îndoi, delegația din Pesta nu a fost avertizată ca să zicem așa „oficial” despre criticile și obiecțiunile comitetului. Membrii din Pesta răspund adecă tot în 30 Iulie, dând dovadă că aflaseră mai înainte despre intenția comitetului. Cum au aflat? Dintr'o notă publicată de Barițiu în *Gazeta*. Dar după informația lui Barițiu²), care dă și data — 9 Iulie st. n. — comitetul era gata a aproba pe delegații dela Pesta „firește sub cea mai strânsă condiție de a ni se realiza toate puncturile cerute din adunança Blajului și de a face la ele un comentariu, iar mai vârtos a da naționalității definiție lămurită, ca să știm cu toții de ce ne ținem, să cunoaștem ce este aceea ce pretindem noi prin acel cuvânt fermecător”. Tot acolo însă Barițiu crezu de bine să publice, nu fără oarecare maliție, un fragment din scrisoarea lui Laurianu, scrisă în Sibiu, tot în 9 Iulie. Laurianu zice: „Până când se va pertrata cauza noastră și se va lămuri deplin, să ne rămânem consecvenți și să nu ne-o stricăm prin abateri nebune. Imi pare prea rău, că cei mai mulți pierd din vedere interesele generale ale națiunii și tratează despre secături etc. etc.”. Laurianu face aluzie, evident, la delegația din Pesta, care răspunde prin condeiul lui Cipariu și Ighianu³). Amândoi resping expresiile necuviincioase, ca „abateri nebune”, declară că se supun judecății națiunii, dar nu recunosc „supremația nici unei persoane private, ori cât se crede că are încredințarea poporului român”. În definitiv, spun ei, Laurianu nu posedă mai multă împuternicire dela națiune, decât ei și de aceea îl invită prietenește a-și impune moderațiune „mai ales în scrisori publice”. Neînțelegerea dintre ei ieșise la iveală încă în Viena, acum se accentuează, dar așa că până la sfârșitul lunii Treboniu Laurianu va izbuti să schimbe părerea comitetului, pregătind scrierea de rechemare. La îndemnul său Cipariu nu s'a fost dus la Innsbruck, pentru a se prezenta încă odată în audiență la împăratul. Acum regreta faptul acesta, de sigur, pentru că să înțeleagă Laurianu reproșul discret. De altfel, justificarea lui Cipariu și Ighianu e ținută în termeni potoliți. Li-se pare că au fost judecați prematur, în necunoștință de cauză. Ce i se poate reproșa adecă delegației, din care au făcut parte? Că au reco-

¹) Papiu Ilarianu, *Istoria III* (ed. Pascu) p. 48.

²) *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 54, p. 223.

³) *Foaie pentru minte etc.*, 1848, Nr. 31 (2 Aug. st. v.).

mandat cauza națiunii ministerului și palatinului? Dar au făcut-o cu asentimentul unanim al delegației și încă la sfatul suveranului. Că aceasta ar presupune recunoașterea uniunii ca fapt îndeplinit? Este adevărat, dar au încercat-o simțindu-se obligați a susține și celelalte puncte, din răputeri, cu toată durerea pentru disprețul manifestat de Dieta ardeleană. Că au cerut dela palatin și dela minister o reprezentanță mai numeroasă în comisia regnicolară? De s'a greșit, lasă judecata în seama „dulcei națiuni”. Nimeni nu va putea spune cu conștiință dreaptă, dacă aceasta a fost într'adevăr greșală, că ea nu s'a săvârșit din cel mai curat zel național, „cu știrea și învoirea” întregii delegații dela Viena. Dacă se neglija acțiunea cerută de împrejurările timpului, era poate pierdută pentru totdeauna ocazia de a dobândi recunoașterea naționalității pe cale pașnică și legală. Li se reproșează și faptul că nu au făcut încercare de a obține autorizație pentru o nouă adunare națională. Dar ei nu au primit dela nimeni o asemenea însărcinare și dacă ar primi-o „nu mai sunt în stare de a-i face destul în persoană”.

Apărarea celor doi demnitari eclesiastici, destinată tiparului, trebuia să păstreze, firește, tonul moderat impus de împrejurări. Cu toate acestea din pledoaria lor potolită înadins se degajează o amărăciune adâncă și o decepție, ce abia o pot ascunde. Conștiința de gravitatea situației primiseră rolul de pionieri expuși a fi sacrificați de propriul lor neam. Acum că erau trași la răspundere, răspund plini de demnitate: „A servi națiunii sale cu întreagă căldura inimii și a-i promova interesele din toate puterile, nu e numai o datorie, ci și un simțământ din cele mai dulci, pe care le poate trăi o inimă sănătoasă”.

Câtă vreme dela episcopul Lemeni și dela Paul Dunca nu s'a păstrat nimic în ceea ce privește acțiunea de pe lângă comisia regnicolară, Șaguna ne-a lăsat o scrisoare, care poate fi considerată ca autojustificare. Scrisoarea trimisă la 23 Iulie avocatului sibian Nicolae Avram Penciu se ferește a discuta amănuntele acțiunii politice din Pesta sau a polemiza direct cu oponenții săi¹⁾. Se pare că Penciu îl informase despre criticile, care i se aduc. Deși va fi aflat despre sentimentele sale unioniste, Șaguna ține să-și precizeze atitudinea și să-i comunice lui părerile destinate și altora. Reamintind mai întâi vorba, că nici Dumnezeu nu poate împlini voia tuturor, se resemnează în neputința sa. Nu toți oamenii urmează aceeași cale spre ținta propusă. „De ar da numai Dumnezeu să nu fim nedrepti unul către altul, și dacă nu la început, încai să ne cunoaștem în timp ce ne măsurăm pu-

¹⁾ N. Popea, *Memorialul arhiep. și mitr. A. de Șaguna*, pp. 156—57. Cfr. II, 133.

terile și apoi să ne înțelegem“. Că omul nu poate împlini voia tuturor, servește de pildă el însuși. Cu toate-că se străduiește cu suflet curat, cu inimă dreaptă și din toate puterile, ziua și noaptea, pentru fericirea nației sale, e nevoit totuși să constate nemulțumirea unora, despre care îndrăznește a spune, că multe știu grăi, dar vai, puține pot face. Ei și-au croit poate alt drum spre fericirea națiunii. „Sfârșitul ne va încorona lucrul“, va alege, prin urmare, cine a avut dreptate. Intotdeauna a dorit ca razimul tuturor faptelor noastre ca Români să fie pacea, armonia și buna înțelegere cu toți conlocuitorii țării. A luptat pentru aceasta cu orice ocazie. A suferit și a rugat cât i-a fost în putință pe toți să sufere pentru bunul păcii. Cu toate acestea a fost insultat din partea neromânilor. Acum îndrăznește a declara în fața întregii lumi, că precum nu există putere a-l abate din calea dreptății, cuviinței și a păcii, tot așa nu e forță în lume, care să-l îndepărteze de ținta propusă, adică de fericirea nației prea iubite. Strige unul una, clevească altul alta, ei nu vor izbuti niciodată a-l tulbura, fiindcă „tuta conscientia juge convivium“. Pacea stăpânește sufletul său, în pace dorește, până va fi în stare și până ce neamul îl socotește vrednic de a-i întrebuința puterile, să lucreze, fără nici o provocare, pe cale cuviincioasă și liniștită, pentru binele și folosul națiunii atât de înapoiate prin injuria timpurilor. „Grăiască atunci lumea ce va vrea, vorbele ei nu mă vor atinge, încheiă Șaguna.

În tot cazul după clarificarea avută cu avocatul Ioan Bran contraacțiunea comitetului încetează. Bărnuțiu s'a lăsat încă odată convins, dacă nu de argumentele lui Șaguna, Cipariu și ale lui Ioan Bran, de sigur, de convingerea că desbinarea nu poate folosi cauzei. Acești trei fruntași constituiau încă din primăvară pivotul acțiunii sale. Despărțirea de ei ar fi adus profit unioniștilor, care erau pe cale să fie adunați într'un mănunchiu, spre a servi de acum toate capriciile politicei ungurești.

Dar în legătură cu această neînțelegere, din fericire, trecătoare, rămâne dubios rolul ce și l-a asumat Barițiu. După mărturia lui Ioan Bran, redactorul Gazetei ar fi întocmit adresa de rechemare a delegaților din Pesta, acoperindu-o cu un mare număr de iscălituri din Brașov, Săcele, Sibiu etc. Dacă informația corespunde adevărului și nu avem a face cu o lectură greșită a lui Popea, intervenția lui Barițiu pare neașteptată și aproape inexplicabilă. Iată de ce: atitudinea sa rămâne, adică, învăluită în echivoc și după adunarea națională: Ne întrebăm, de ce nu a primit să facă parte din nici o delegație și nici măcar din comitet? De ce s'a atașat totuși delegației din Cluj, fără a avea o însărcinare precisă? Tineretul din Sibiu va aduce reproșuri lui Paul Dunca, fiindcă s'a intrus în delegația din Cluj, cu totul

nechemat¹⁾). Acest reproș îl viza însă și pe Barițiu. De aceea redactorul Gazetei devine scurt la vorbă, când e nevoit a descrie ședința dela 3 Iunie a comitetului, în care a fost tras la răspundere. Dacă tineretul din preajma lui Bărnuțiu ar fi cunoscut declarațiile de lealitate făcute de Barițiu și Dunca în fața baronului Perényi, ei nu ar fi ezitat a-l osândi cu înverșunare, atât pe el cât și pe tovarășul său. Intors la Brașov, Barițiu stăruiește și mai departe în echivoc, sau, cum se exprimă Constantin Romanul²⁾ „scrie iară cruciș“. Aluzia se referă la două articole publicate în Foaie, unul împotriva uniunii, celălalt încercând o caldă pledoarie pentru uniune³⁾). Cine citește cu atenție publicațiile sale din răstimpul acesta, va observa, de sigur, că Barițiu se ține departe de politica comitetului. Discută, fără îndoială, cu pricepere, problemele dela ordinea zilei: iobăgia, gărzile civile, înarmarea poporului, terorismul aplicat de regim, legile nouă, alegerile pentru parlamentul din Pesta, subliniază neconținut importanța „naționalității“, dar rămâne în aceeași vreme la părerea sa veche⁴⁾, a constituirii în țara unită a celor patru naționalități „genetice“, ca în Elveția și cu libertăți ca în „Nordamerica“. Nici acum Barițiu nu se pronunță categoric împotriva uniunii și nu are nici un cuvânt pentru a desaproba felul în care ea a fost votată de Dieta din Cluj. Sperează, cu toate acestea, într'un rezultat favorabil al demersului întreprins la împăratul. De aceea când află rezoluția din 11 Iunie, o tipărește și se declară mulțumit. Prin legile ungare și cele votate mai nou în Transilvania, spune el⁵⁾, „sunt asigurate toate puncturile petiției noastre, afară de o naționalitate luată în cel mai strâns înțeles al cuvântului, și aceasta ne odihnește pe cei mai mulți“. Dar și în privința naționalității el are încredere că Românii vor izbuti să o obțină. Convingerea și-o întemeiază pe patentele imperiale din 15 Martie și 16 Maiu, prin care se garantează tuturor naționalităților din Austria drepturile naționale. Ungurii vor fi nevoiți

¹⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharcz tört.* p. 121.

²⁾ *Anul 1848 în Principatele Române* II, p. 138.

³⁾ *Foaie p. minte etc.* 1848, Nr. 22 și 23 (31 Maiu și 7 Iunie st. v.).

⁴⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 51, p. 210: „Ce făcu uniunea? Uni pe Maghiari cu Maghiari? Uni însă și pe Români cu Români, și pe Sași cu Nemți și luați seama: aduse pe Maghiari a vedea în Ungaria pe trei uniți în contra unuia, de câte ori acest unul ar încerca a predomini, adică pe Slavi, Români și Nemți în contra Maghiarilor. Această alianță se poate socoti și schimbată: Maghiar, Român, Neamț în contra Slavului. Iată cauza pentru care noi primim uniunea cu nepăsare. Aceste patru naționalități se vor lupta și se vor balanța atât, până când naționalitățile vor fi deplin garantizate, până vom ajunge în Elveția și Nordamerica. Atunci vom avea odihnă, mai curând nicidecum“.

⁵⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 48, p. 199.

să înțeleagă că „până când nu se vor asigura naționalitățile, nu poate fi vorba de pace“. Sfătuește deci pe Români să profite cuminte de toate cele câștigate până acum și să fie convinși, că viitoriul lor este atât de „îmbinat“ cu al altor națiuni „încât nici una nu poate câștiga ceva ce nu ni s'ar da și nouă și nici noi nu putem câștiga ceea ce nu se dă și altora“. Barițiu, prin urmare, se declara mulțumit cu prima deciziune imperială, în deosebire de toți ceilalți fruntași români. Increderea lui este așa de puternică, încât după ce se publică și a doua rezoluție imperială, el își îngăduie să desprecieze meritele celor 13. „In adevăr“, scrie el în 13 Iulie¹⁾ „trebuie să punem cu toții mâna pe cuget și să recunoaștem că drepturile câte se câștigă sunt mari și frumoase. Acelea însă toate sunt de o natură, încât și fără alergăturile încoace și încolo le câștiga neapărat și nesmintit“. Aici tocmai greșește Barițiu. Optimismul său e lipsit de simț politic, fiindcă Ungurii de bună voie nu ar fi acordat nicio dată drepturile deduse de Șaguna din textul rezoluțiunii imperiale. Au dovedit-o aceasta tocmai în vara anului 1848 în cursul discuțiilor din comisia regnicolară și o vor practica cu consecvență până la capătul stăpânirii lor în Transilvania. Când scria însă aceste rânduri, Barițiu primise lămuririle lui Laurianu și publicând, pe aceeași pagină, un fragment din ele, îndrepta săgeți împotriva lui Șaguna și a consoților săi din Pesta. Nu încapă îndoială că Barițiu și Laurianu erau acum înțeleși să combată pe Șaguna. Ei vor pregăti și o adresă de rechemare²⁾ „în termeni tari“, vor umbla după semnături în Brașov, Săcele și în Sibiu, dar în cele din urmă nu vor reuși să-o expedieze, pentru că Bărnuțiu va refuza să se facă părtaș la acest joc, exprimându-și, împreună cu întreg comitetul, neîncrederea în Barițiu. Probabil pentru a slăbi acțiunea de discreditare a episcopului lor, trei fruntași din Brașov, Ioan Iuga, Rudolf Orghidan și Luca Buciuli îi adresează lui Șaguna câteva cuvinte de recunoștință și îmbărbătare. Prima parte a adresei va reproduce ideile lui Barițiu, când acesta nu se avântase încă în contrazicere cu sine însuși, iar în partea a doua exprimă păreri de o remarcabilă maturitate politică³⁾. Se declară adecă în contra dreptului istoric, pe care-l invocă Ungurii, cer încetarea persecuțiilor din Ardeal și preconizează întruniri în „conferințe naționale“ cu deputații Românilor din Ungaria. Deosebit de interesante sânt ideile lor în privința tratativelor cu Ungurii: „Cu nația ungurească să se trateze și din punctul de vedere al politicii sănătoase. Să i-se arate mai lămu-

1) *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 54, p. 223.

2) Barițiu, *Părți alese*, II, p. 178.

3) II, 126.

rit că dânsa numai în Români poate avea aliați firești. Nu cumva să repeadă dela sine pe Români, ca ei să cadă în brațele altora. Ungurii să bage seamă foarte bine, că iată Muscalii amenință cu intrarea până la Orșova. Să ne împăcăm foarte curând cu condiții drepte, loiale, firești“.

Graiul acesta într'adevăr cuminte îl va fi încercat zădarnic Șaguna în discuțiile sale din comisia regnicolară. Lucrările acesteia însă nu fac nici un progres în ce privește problema românească. Ioan Bran înștiințează pe prietenii săi din Brașov, la 19 August, despre eșecul suferit în comisie. Nu și-au pierdut cu totul speranțele. Incheierile puse le va revizui, poate, ministerul sau și parlamentul. Dacă nu, vor da vot separat „spre legitimație înaintea Europei“. Se intervine apoi printr'un memoriu — protest la președintele parlamentului (2 Sept.), dar încă tot fără rezultat palpabil¹⁾. Între timp evenimentele în curs împingeau guvernul ungar tot mai mult spre prăpastia revoluției. Kossuth și Szemere caută de acum prieteni și aliați și încearcă să reia tratativele cu Românii. Comisia regnicolară se declară gata a primi, după o târăgănire de aproape trei luni, pe toți reprezentanții desemnați de Români. În 15 Septembrie Șaguna depusese un memoriu lui Kossuth, în care pretindea recunoașterea de drepturi concrete, pe seama națiunii sale²⁾. În 19 Septembrie Șaguna și consoții prezintă ministrului președinte un proiect de lege pentru garantarea naționalității și limbii române. În 22 Septembrie secretarul de stat, baronul Dionisie Kemény îndrumă pe contele Teleki, să convoace comisia și să invite și pe delegații români la ședințele ei. În ziua următoare se întrunește, în fine, comisia mixtă: șapte membri unguri și opt români, dintre aceștia din urmă însă numai Șaguna, Lemeni și Bohățiel pot vota, ceilalți au fost admiși numai la discuții. Cipariu a ținut să declare în numele tovarășilor săi că nu se consideră delegați ai națiunii române, ci ca persoane particulare și că proiectul de lege prezentat de ei este a se califica în consecință³⁾.

În zilele următoare comisia a discutat apoi, articol de articol, proiectul prezentat de Cipariu, introducând în text o serie de modificări, aproape toate cu scopul de a reduce volumul concesiunilor prevăzute. Membrii români nu au crezut oportun să mai facă opoziție și au adoptat proiectul modificat, în ședința dela 27 Septembrie, când i s'a aplicat ultima lectură. Declanșarea revoluției va zădărnici însă desbaterea lui în parlament.

¹⁾ Dr. Sterie Stinghe, *Documente IV*, pp. 25, 27.

²⁾ Articolul: Horváth Ienő: *A magyar kormány nemzetiségi politikája 1848—49 ben* (*A Haborus Felelősség*, 1930, vol. II, Nr. 1—2, p. 24).

³⁾ Articolul citat al lui Márki Sándor.

O soarte asemănătoare a avut și proiectul de lege întocmit de baronul Nicolae Wesselényi¹⁾ și depus în casa magnaților încă în 24 August 1848. Tergiversarea comisiei, lipsa de energie a guvernului și de bună seamă îngrijorarea pentru ceea ce se petrecea în Ardeal îl vor fi îndemnat să caute a repara greșala ce s'a făcut în tratarea problemei române. Unul din autorii acestei greșeli era Wesselényi însuși, prin ideile sale despre Români, prin sfaturile împărtășite noilor guvernanți din Ardeal și prin intervențiile la miniștrii influenți din Pesta. Deși într'una din conferințele prealabile uniunii a pus în vedere episcopului Lemeni și deputatului Bohățiel, că în comitiva prin care se trimite legea către parlamentul din Pesta, Dieta va menționa în mod special cauza naționalității române, totuși, dela 28 Maiu și până către sfârșitul verii nimeni dintre reprezentanții ungurimei din Ardeal, nu și-a adus aminte de această obligațiune de onoare. Acum bătrânul baron deslușea pare-că, prin ceața care acoperea ochii lui orbi, apropiindu-se cu pași repezi „arhanghelul răzbnării“. I s'a reproșat în cursul verii, că prea e fricos, dar el stăruia cu încăpăținare să atragă atenția asupra primejdiei ce amenință Ardealul²⁾. Discursul, cu care a însoțit proiectul său de lege, face impresia unei confesiuni pline de căință³⁾. Își exprimă simpatiile și bunăvoința sinceră față de feluritele popoare, în deosebi față de Români. Declară că va respecta drepturile și libertățile cetățenești ale Românilor ca pe ale sale proprii. Arată că interesul Românilor din lăuntrul și din afara frontierelor ungare trebuie să-i convingă a da mâna cu cei mai firești aliați, care sunt Ungurii. Amândouă popoarele stau izolate de tulpină și avizate la sine însuși.

Dar cu toate aceste generozități cuprinse în fraze avântate proiectul său nu conține aproape nimic; în deosebi nu oferă nici una din garanțiile necesare pentru asigurarea drepturilor naționale. Wesselényi era incapabil să se ridice pe culmile generoase ale liberalismului epocii. Incercarea sa constituie ultimul acord din frământarea unei vieți, închinată în mare măsură ideilor stă-

¹⁾ Proiectul, la Păcățian, *Cartea de Aur* I, p. 399.

²⁾ *Történeti Szemle*, 1904, p. 349. Scrisoare către Deák Francisc (12 Iunie). Wesselényi răspunde la observația lui Perényi: „eu susțin, că oamenii noștri nu se tem în deajuns, adecă întocmai ca copiii fără grije se joacă sau se ceartă în gura craterului ce stă să izbucnească. Nu e în obișnuința mea a fraterniza cu frica și de aceea, ceea ce spun, nu este fantezie. Cunosc împrejurările aproximativ temeinic. Ele îmi dau intuiția trecutului și a viitorului“.

³⁾ Discursul lui Wesselényi dat de Iancsó Benedek, *A román nemzetiségi törekvések tört.* II, 561—63 are alt text decât cel publicat de Kardos, *bárá Wesselényi Miklós élete és munkái* II, pp. 261—62. Amândouă sunt numai extrase și nu texte originale.

pânitoare ale veacului, dar și pregătirii neamului său pentru a putea rezista forței în creștere a românismului. Conaționalii nu au voit să acorde atenție viziunilor sale sumbre. Și totuși ele aveau să devină, odată și odată, realități vii. În aceasta vedem noi elementul dramatic al rolului jucat de Wesselényi, care în cuvântarea dela 24 August 1848 rostea un memento cu adâncă semnificație¹⁾: „Caut să pătrund cu ochii spiritului viitoriul plin de nori al patriei și viitoriul e mai întunecat decât bezna ochilor mei. Deslușesc o singură rază și palidă e și raza aceasta. Pacea și înțelegerea ne mai pot mântui... Trebuie să mijlocim înțelegerea cu orice preț“.

Șaguna era de față la această ședință. Asculta cu interes cuvintele adversarului, care părea înfrânt. Jur împrejurul său însă auditoriul de elită al Țării Ungurești încremenise într-o așteptare glacială. Nici o aprobare din fotoliile magnaților și vădită displăcere pe banca ministerială. Episcopul român va fi înțeles poate chiar atunci că rolul său în Pesta s'a încheiat. De sub perdeaua refuzului încă tot obstinat apăreau acum simptome tot mai vădite de slăbiciune. Guvernul unguresc era condamnat să piardă partida la care s'a angajat. Nu izbutise a câștiga nicăieri ajutor, iar tirania oligarhică nu putea să conteze la nici o prietinie. Șederea în Pesta avea să devină pentru delegații români în cursul fără de rost. Dar totuși rolul trebuia jucat până în capăt, altminteri riscau soarta comitetului din Sibiu împrăștiat de mult și având acum doi membri de frunte încătușați.

În chipul acesta pagina „comisiei regnicolare“ formează un capitol care aparține propriu zis revoluției. În concepția lui Șaguna și a consoților săi el trebuia să creeze temeiul înțelegerii româno-maghiare, dacă, bine înțeles, ambii parteneri o voiau în mod sincer, Prin cei mai buni și mai reprezentativi oameni ai lor Românii au întins o mână într'adevăr bine intenționată de împăcare. Dacă ar fi fost primită, ea s'ar fi realizat cu renunțări și sacrificii, nu reciproce, ci aproape numai din partea Românilor. Dar Szemere, însărcinat cu aceste tratative, prea puțin sincer, nu a făcut concesiunile necesare, măcar în ultimul moment, iar oligarhia ardeleană nu s'a lăsat convinsă nici de glasul de Casandră al lui Wesselényi. Pentru Români „naționalitatea“ nu era numai un cuvânt „fermecător“, dar gol, ci garanția solidă pentru validitatea politică. Aceasta tocmai o refuza Szemere și oligarhia ardeleană, ferindu-se a-i da definiția cerută de împrejurări și mai ales a-i recunoaște conținutul concret.

¹⁾ După textul din Iancsó Benedek.

PRIGOANA FRUNTAȘILOR.

Primul regim de libertate constituțională după uniunea Transilvaniei se caracterizează, cum am văzut, printr'un exces de naționalism maghiar, care uită cu desăvârșire de lozincile fluturate în epoca prerevoluționară. Foștii lideri nu numai că își reneagă principiile, pentru care au militat timp de două decenii, dar și Dieta aleasă în semnul noului liberalism, fascinată de verva idolor săi, apucă aceeași cale de intoleranță neinduplecată față de poporul român. În toată perioada până la declanșarea ostilităților între dinastie și guvernul maghiar, nu se va ridica, prin urmare, nici un singur glas, din care să putem descifra un strop de înțelegere pentru revendicările politice de pe Câmpia Libertății. Chiar și propunerea tardivă a lui Wesselényi, îmbrăcată în fraze acum plângătoare, dar în fond goală și lipsită de sinceritate, va răsună în pustiu. Guvernul în lichidare continuă să exercite regimul de teroare aplicat cu cinism pentru a suprima dorul de libertate al poporului român. Cuvântul acestuia e nesocotit atât de către Dietă cât și de noile organe de conducere ale țării unite. Frustrată în dreptul de a-și alege reprezentanți proprii, națiunea română există numai în puterea cifrei sale de populație majoritară și nici un gest nu se schițează pentru a i se recunoaște individualitatea politică, o condiție indispensabilă totodată și pentru așezarea sa pe plan de egalitate. Nedreptatea istorică se perpetuează ca un blestem, dichisită de aici înainte cu podoaba de împrumut a unui liberalism ipocrit. Niciuna din libertățile afișate cu atâta sgomot nu se aplică față de cetățenii „cu buze valahe“. Ei pot uza numai de drepturile, pe care și le asumă singuri, împotriva ordinelor categorice ale stăpânirii. Dar în acest caz se expun la represii implacabile. Cea mai frumoasă primăvară a poporului român din Transilvania se transformă astfel într'un iad nesuferit, de terorism orb și prigoane fără capăt.

În mișcările politice ale secolului din urmă oponenții regimurilor liberaloide se numesc de obicei „reacționari“. Românii dela 48 nu li-se potrivea, de sigur, stigmatul acesta de osândă. Masa uriașă a țărănimii românești nu ahtiează, decât după libertate, iar conducătorii săi firești nu sunt diferențiați nici prin interese de clasă, nici prin tendințe politice. Spiritul de invențiozitate al oligarhiei ungurești găsește, de aceea, că cel mai lesnicios mijloc de a discredita tendințele politice ale Românilor ar fi dacă protagoniștii lor s'ar înfățișa, ca dușmani ai ordinei de stat. Presa din Cluj va împrăști de zor încă înainte de 15 Mai o ploaie de invinuiți la adresa „instigatorilor“ români. Termenul unguresc „bujtogató“ exprimă mai mult decât o agitațiune politică ilegală. Cei stigmatizați cu un asemenea calificativ sunt de-a-dreptul

criminali. Atribuindu-se conducătorilor români, autoritățile se consideră în drept a aplica față de ei toate rigorile legii, bine înțeles a legii vechi feudale, fără judecată și fără „moftul” curților cu jurați. Goana după „instigatori” români constituie de acum preocuparea de căpetenie a guvernanților unguri din Transilvania.

Victima cea dintâi a fost avocatul român Francisc Micaș din Cluj, arestat încă în noaptea din 26 spre 27 April, din ordinul guvernului¹⁾). Micaș face parte din generația canceliștilor generoși dela Târgul Mureșului, dar era mai înaintat în vârstă decât Iancu sau Papiu Ilarianu. Fiu al unui nobil din regiunea Clujului el reprezenta ideea românismului în acest cuib de naționalism unguresc exaltat. După 15 Martie 1848 devine conducătorul tineretului, se frământă alături de Buteanu pentru a trasa linia de conduită politică, se pune în înțelegere cu canceliștii din Târgul Mureșului și militează pentru adunarea convocată la Blaj, pe ziua de 30 April. Sbirii guvernului îl surprind în toiul acțiunii și-l arestează în săptămâna luminată a Paștilor. Informatorii contemporani susțin că la percheziciile ce i s'a făcut autoritățile ar fi izbutit să captureze o corespondență bogată, concludentă pentru proiectele primejdioase ale Românilor²⁾). E semnificativ însă că până acum n'a ieșit în vileag nici o piesă din acest dosar prețios și că nici în cursul îndelungatei sale robii nu i s'a ticluit o acuzație, întemeiată pe actele interceptate. În Cluj Micaș n'a fost ținut decât timp scurt. Aglomerările suspecte ale țăranilor pricinuite de svonurile alarmante despre arestarea fruntașului lor și a încă doi tineri juriști, au produs o vădită surescitare în oraș. Așa ne informează contele Teleki, pentru ca să motiveze transferarea lui Micaș în cetatea dela Târgul Mureșului³⁾). În adresa expediată la 7 Mai judeului regesc, guvernatorul spune că a luat dispoziție ca Micaș să fie transportat la Târgul Mureșului. El a fost arestat pentru „instigarea poporului român, sub bănuiala de a fi complotat în contra Ungurilor”. Investigația, continuă Teleki, nu e cu totul isprăvită dar în burghezia din Cluj a intrat groaza ca nu cumva să-și atragă o mare primejdie, dacă Românii infuriați ar încerca eliberarea sa cu forța. De aceea a găsit că e necesar să fie dus într'un loc mai sigur, doar de se vor calma spiritele agitate. Micaș a fost transportat astfel într'o trăsură închisă, pe drumul de pe Câmpia Ardealului. Vasile Moldovanu povestește⁴⁾ cum era cât pe aci să-l descopere o ceată de Români, în apropierea comunei Chirileu. La Târgul Mureșului priso-

¹⁾ II, 2.

²⁾ Iakab Elek, *Szabadságharczunk*, p. 115.

³⁾ *Arhiva județului Mureș*, actul Nr. 1067—1848 E.

⁴⁾ V. Moldovan, *Memorii din 1848—49*, pp. 44—46.

nierul a intrat, în 9 Mai, escortat de patru soldați săcui și de o mulțime imensă de oameni, adunați să vadă spectacolul rar. Tânărlul avocat, cu mâinile legate în lanțuri, fu dus la închisoarea județului (székház). Dar și în metropola din săcuime, încunjurată din trei părți de puternice comune românești, se produce în curând o atmosferă de surescitare. Cetățenii orașului cereau să fie îndepărtat și dus mai în lăuntru regiunii săcuesti. La intervenția guvernatorului, Micaș a fost transferat, în urmare, în cazematele cetății și pus sub pază militară. Transferarea prizonierului s'a făcut în orele dela amiazi, prin mijlocul orașului, pentru ca să se dea ocazie publicului maghiar a-l insulta¹⁾. Actele oficiale care-l privesc se ocupă de dispozițiile autorităților pentru paza și întreținerea sa²⁾, iar nu de procesul, care ar fi trebuit să i-se facă cu forme legale. La sosire izbutise a șopti unui coleg rugămintea, ca adunarea din Blaj să-i ceară eliberarea³⁾. Prietenii au făcut într'adevăr tot ce le-a stat în putință pentru a stoarce dela guvern eliberarea lui Micaș. Conferința din catedrală ținută în 14 Mai ascultând pe părintele său, un moșneag venerabil, hotărî să trimită, printr'o stafetă, cerere către guvern pentru eliberarea lui Micaș. Textul petiției a fost aprobat a doua zi în adunare, care își exprimă „adânca mahnire“ pentru deținerea în arest atât de îndelungat, fără nici un motiv, a unui fiu al său. Este mai presus de îndoială spune actul adunării, că arestarea s'a îndeplinit la ordinul guvernului și anume, dacă se ține seamă de legile în vigoare, ca s'a îndeplinit cu nesocotirea acestora. Ca nobil, Micaș nu putea să fie deținut, decât în interesul păstrării ordinei publice și aceasta în mod excepțional, până se execută formele legale. După cunoștința adunării însă el a fost arestat în temeiul unor dispoziții polițienești, deoarece guvernul se temea că prin cuvântările adresate oamenilor de rând s'ar putea răsturna ordinea publică. Teama guvernului este justificabilă, ca și impasul de a alege între două rele pe cel mai puțin însemnat, dacă, bine înțeles, arestările nu desvelesc cumva simptomele unei politici de persecuție nedreaptă în contra națiunii române. După ce însă acum și guvernul s'a putut convinge în destul că poporul român nu nutrește nici o intenție de revoltă sau de tulburare a ordinei publice, deținerea lui Micaș nu mai poate fi justificată. La Dumineca Tomii au dat o pildă strălucită de spiritul pașnic și dragostea de ordine, care-i însuflețește. În aceeași vreme însă membrii sau organizațiile celorlalte națiuni din Ardeal au săvârșit nenumărate agitațiuni contrare legii, fără să fi fost cineva mă-

1) *Arhiva județului Mureș*, actele Nr. 327, 345—1848.

2) *Arhiva județului Mureș*, actele Nr. 353, 361, 1278.

3) *Memoriile lui Ioan Oros* (în proprietatea d-lui Aurel Filimon).

car muștrat pentru asemenea instigațiuni. Adunarea națională vede, de aceea, în arestări, în proclamarea statariului și în ridicarea de furci inaugurarea de către guvern a unui sistem teroristic, diametral opus principiului de libertate, care stăpânește Europa. Sistemul acesta este incompatibil cu ideea de egalitate și frăție, care ar trebui să prindă rădăcini între popoarele din Transilvania. El este cel mai puțin în stare să calmeze spiritele cu drept cuvânt agitate ale poporului oprimat veacuri de-a-rândul în disprețul legilor divine și umane, iar acum abia redeșteptat. Adunarea națională face, prin urmare, atent guvernul că o asemenea practică și aplicarea sistemului terorist nu poate duce la scopul urmărit. Cere ca Micaș să fie pus în libertate, fără nici o întârziere și ținându-se seamă de împrejurările grave ale momentului, când spiritul libertății a pătruns și în păturile poporului ignorant, să dea ordine severe către toate autoritățile pentru a calma nemulțumirea. Să se respecte în deosebi persoana fiilor aparținători națiunii române, atâta timp cât nu depășesc barierele revoluției pașnice. Adunarea națională și conducătorii poporului se vor sili din toate puterile să împiedece pretutindenea în țară tulburarea ordinii și a păcii¹⁾.

Acesta e cuvântul adunării naționale, punctul de vedere exprimat cu privire la arestarea lui Micaș și avertismentul dat guvernului în termenii cei mai cuviincioși, semnat de cei doi episcopi ca președinți și de Paul Dunca și Petru Man ca secretari. Guvernul însă nu a dat nici o urmare apelului stăruitor, dacă nu cumva vom considera îndeplinirea formelor de urmărire penală ca făcute la insistența adunării. În ședința Dietei dela 30 Mai baronul Dionisie Kemény află de bine să îndrepte săgeți pline de venin împotriva lui Micaș și împotriva părintelui său, înfățișându-i ca adepți ai vechiului regim. Dieta a aplaudat furtunos perorațiunea lipsită de respectul cel mai elementar pentru libertățile proclamate cu atâta emfază²⁾. Într-o adresă expedită scaunului săcuesc din Mureș guvernatorul spune: investigația a dovedit că Micaș a instigat poporul român „la oprirea națiunii maghiare” și în acest scop a ținut conventicule neîngăduite³⁾. Încă în 31 Mai a fost îndrumat fiscul să introducă acțiune împotriva sa. Până atunci poate fi pus în libertate, dacă va da cauțiunea necesară. Dar Micaș nu a fost eliberat, după cum nici investigația nu s'a îndeplinit cu ascultarea acuzatului. S'au găsit diferite pretexte pentru a se menține în stare de arest. La 10 Iunie autoritățile din Târgul Mureșului răspund că Micaș refuză să dea

¹⁾ II, 3.

²⁾ *Kolozsvári Híradó*, Nr. din 2 Iunie.

³⁾ *Arhiva jud. Mureș*, actul Nr. 6480 din 1848.

„act de cautiune“ și nici nu vrea să fie eliberat, iar colonelul August ar fi susținut că nu-i dă drumul până ce nu primește ordin dela comandantul suprem militar¹⁾). Autoritățile orașului pervertesc adevărul, evident, ceea ce reiese și din împrejurarea, că însuși comandantul cetății ceruse dela guvern să mute aiurea pe prizonierul român, deoarece are nevoie de camera în care era ținut. Teleki dispune deci în 15 Iulie să fie transportat din nou la județ pentru a fi plasat în închisoarea de acolo. Aceasta s'a executat în ziua de 30 Iulie²⁾). Aici va tânji tânărul avocat până în 27 Septembrie, când la insistența celei de a treia adunări din Blaj a fost, în sfârșit, eliberat.

Urmărirea și deținerea în temniță a preotului Simion Balint din Roșia Montană e mai plină de peripecii³⁾). Arestat la 1 Iulie în Abrud de comisia guvernului de sub conducerea consilierului Paul Kozma, i-se înmână îndată un act de acuzare ticluit după cercetări minuțioase. Acest act e unic în felul său, caracteristic pentru simțul de dreptate al unui guvern samavolnic și pentru lipsa de respect a libertăților trâmbițate cu atâta sgomot. Invinuirile ce i-se aduc sunt în parte lipsite de seriozitate, în parte scoase din flecăriile uliței sau produse de fantezia Ungurilor speriați. Cele mai multe însă îl dovedesc pe popa Balint de luptător activ pentru neamul său în spiritul noilor libertăți, cu nimic mai vinovat decât oricare din patrioții națiunilor privilegiate. Cele 20 puncte conțin următoarele acuze: că împreună cu Buteanu s'a deplasat la Câmpeni pentru a face cunoscută petiția adusă dela Cluj și aprobată de adunarea din Abrud, precum și pentru a culege iscălituri; în Câmpeni a agitat poporul proferând amenințări și insulte la adresa națiunii maghiare; cu această ocazie a povestit cum un principe ungur a dispus să fie bătut cu bețe episcopul român, iar un superintendent a fost purtat pe umeri de patru protopopi români; a afirmat că el însuși ia o leafă de două sute florini, dar preoții ortodocși nu capătă nici un fel de salariu, cât timp preoții maghiari beneficiază de mii de florini anual; a desmăntat poporul din Roșia să nu se încadreze în garda națională maghiară; și a instigat enoriașii să refuze a asculta de directorul polițienesc Winkler; în urma acestui fapt Roșienii s'au prezentat la consiliul din Abrud cerând să se delege alt director, la alegerea căruia să se țină seamă și de Români. Conducătorul și

¹⁾ Ibidem, Nr. 408 din 1848. Iscălit: Grof Toldalagi.

²⁾ Arhiva jud. Mureș, Nr. 8605 din 1848 și Nr. 496. A se vedea încă actele Nr. 9581, 1073, 459 din 1848.

³⁾ O descriere în manuscris, a lui Simeon Balint, în *Biblioteca Academiei Române*. A fost redactată în 1852 și trimisă pentru întrebuintare lui Al. Papiu Ilarianu. Informațiile noastre se întemeiază pe această descriere.

oratorul mulțimii foarte numeroase a fost preotul Balint; a jig-nit pe mai mulți funcționari publici; a îndemnat pe Românii din Roșia să se retragă din garda maghiară; ține adeseori întruniri secrete; de când au început mișcările românești acuzatul a făcut felurite declarații trădătoare și amenințătoare. Intre altele a spus că acum se va adevăra care e mai tare: fasolea sau carnea. Subt fasole a înțeles pe Români, iar subt „carne“ pe Unguri; s'a lăudat că Românii nu se tem de Unguri; căci abia la zece Români ajunge un Ungur; când s'a întors dela adunarea din Blaj și s'a răspândit svonul, că a fost arestat, acuzatul ar fi spus: în acest caz ar izbucni răscoala; a mai declarat că nu se odihnește până nu se înalță națiunea română din nou unde a fost pe timpul lui Tuhutum; acuzatul a susținut și înființarea unui regat român; seara când trece cu sgomot mare în stare de ebrietate injură pe Unguri numindu-i hoți și oameni de nimic; a atacat persoanele, care purtau cocarde ungurești; spune că cine ține cu Ungurii va regreta; corespundează permanent cu malcontenții din Câmpeni; pentru a agita spiritele răspândește svonul, că Ludovic Kossuth intenționează să se facă rege al Ungurilor; uniunea o combate cu argumentul că Ungaria se va încăiera cu Ilirii și cu Slavii și în acest caz Ardealul ar deveni o victimă a lor.

-În temeiul acestor învinuiri popa Balint a fost declarat deținut și apoi transportat de șase soldați la închisoare, într-o casă din oraș. Ungurii din Abrud i-au făcut suită, petrecându-l cu insulte și amenințări. Casa din Roșia i-a fost călcată, sechestrându-i-se toate scrisorile și actele particulare. A doua zi noaptea a fost mutat într'un beciu umed și fără ferestre, unde au deschis larg ușile pentru a-l arăta poporului adunat la târg. Cu acest prilej s'a produs un incident, din pricină că vrând să năvălească asupra-i un Săcuiu, soldații de pază din regimentul Sifkovits l-au oprit. Patru zile mai târziu după multe rugăminți fu scos din pivniță și dus într-o casă, pentru ca după două săptămâni să-l înfunde din nou în beciu. De astădată însă n'a fost în stare să suporte nici două zile atmosfera infectă. Pierzându-și conștiința a fost din nou scos și trecut într-o casă. În ziua Schimbării la față, adică în 18 August, aprinzându-se clădirea, în care era deținut, în drum către garda garnizoanei militare, fiind escortat de numai un soldat, a fost maltratat de populația ungurească din Abrud. „Am luat“, spune preotul însuși „mai mult de 50 palmi“. Ajuns la gardă, caporalul Strâmbu, un soldat bucovinean, l-a scos din mâinile sălbaticilor agresori. După alte două zile, în halul, în care se găsea, umflat și cu capul spart, a fost mutat în închisoarea comunală a Abrudului, la un loc cu hoții și criminalii. Bolnav, dar tot subt pază militară, a zăcut acolo, până în 20 Septembrie, când în puterea nopții a fost transportat împreună cu

- Iosif Moga la Aiud și apoi la Blaj, unde îi cerea poporul adunat din nou pe Câmpia Libertății.

Judecată nu i s'a făcut vrednicului preot. Este evident că arestarea și inscenările perfid pregătite aveau scopul de a teroriza pe Moți, prin persoana unuia din cei mai populari conducători. Dar acțiunea teroristică a dat greș, fiindcă populația din munți s'a înverșunat tot mai mult, indignată mai ales de purtarea neomenoasă a gardiștilor maghiari din Abrud. Avocatul Petru Dobra din Zlatna s'a dus zădarnic la Pesta să se plângă ministrului de finanțe Kossuth, sub ordinele căruia erau puse acum proprietățile camerale. Săptămâni întregi a stăruit în capitala ungară, fără să izbutească a abate furtuna de urgie din Munții Apuseni.

Programul guvernului nu se epuizează cu martirizarea acestor două figuri proeminente ale mișcării politice românești. „Gazeta” înregistrează și arestarea preotului din Băiuț, Ioan Dragomir, fost odată profesor de filosofie în Blaj, aderent al lui Bărnuțiu și odată cu el și arestarea preotului din Fodora română¹). Ambii erau din Nordul Ardealului, care luase parte cu însuflețire la adunarea din 3. 15 Mai. Aproape fiecare comună de aici își trimisese în primăvară delegații la Blaj, spune un istoric maghiar local, pe baza informațiilor culese din materialul documentar al arhivelor județene²). Când s'au întors, au fost anchetați de autoritățile locale, unii chiar arestați. Intre acești din urmă era și preotul Ioan Dragomir din Băiuț, care deținuse delegație dela comuna Copalnic-Mănăstur. Anchetatorii îi reproșează că ar fi vorbit la Blaj următoarele: nu aprobă uniunea, până ce Românii nu dobândesc drepturi egale cu celelalte popoare din Ardeal. Ungurii ori pleacă în Schitia ori se pleacă. Vreau să folosească pe Români de trambulină, dar aceasta nu se va întâmpla, decât numai dacă Kossuth va linge ceea ce a scuipat. A vorbit și despre unirea Moldovei cu Ardealul până la Tisa. În 14 Mai seara a luat parte la conferința restrânsă ținută în „seminar”, unde Bărnuțiu, Alexandru Papiu și Vasile Maioreșcu au vorbit în contra uniunii, indemnând pe toți să ia aceeași atitudine. Lui, adevărat popii Ioan Dragomir, i-au făcut reproșuri fiindcă la adunarea din Lăpușul Român s'a pronunțat pentru uniune. „Ai primit uniunea?”, l-au întrebat. „Ca chiorean da, însă ca preot în Solnocul de mijloc, nu”, răspunse dânsul. Cei de față l-au desaprobat și n'au mai vrut să stea de vorbă cu el. Cu toate acestea a fost ales membru în delegația pentru Dieta din Cluj. Arestat la începutul lui Iulie,

¹) *Gazeta de Transilvania*, 1848, Nr. 54, p. 223.

²) Kádár István, *Belső-Szolnok és Dobokamegye története 1848—1849*. Dej, 1890, p. 37: „e megye majdnem minden oláh lakta községe küldött oda követeket”.

a fost eliberat în ziua de 7 a aceleiași luni, luându-se în considerare mărturisirile făcute cu oarecare căință.

La începutul lui Iulie a fost deținut și preotul Ioan Pop din Budiu, părintele cancelistului Papiu Ilarianu. Dacă organele guvernului nu au izbutit să prindă pe unul din cei mai de frunte „instigatori“, s'au mulțumit a-se răzbuna, pedepsind pe tatăl în locul fiului. Venerabilul preot a fost apoi executat în temnița ungurească, la începutul toamnei 1848.

Pare cu totul absurd să credem că autoritățile politice nu erau convinse de zădărnicia unor asemenea efortări, care, în loc să calmeze spiritele, sporeau dușmănia între cele două popoare din Transilvania. Guvernul din Pesta însă rămâne tot nepăsător. Nu intervine nici când Wesselényi recunoaște, că în conduita față de Români s'a depășit limita îngăduită. Szemere și colegii săi din cabinetul lui Batthyány vor fi citit cu interes rapoartele frecvente ale comisarului Vay, dar în ceea ce privește politica de urmat față de Români se călăuzeau încă tot de sfaturile baronului Dionisie Kemény. Către sfârșitul lui Iulie autoritățile din Cluj aflaseră că Sașii au reluat consultațiile cu comitetul român. Ele însă nu sunt confirmate prin nici o altă informație și e puțin probabil să fi fost reinnoite, după ce și între Români și Sași s'au fost produs în cursul verii, o serie de incidente. Bănuim că ședințele ținute cu avocatul Ioan Bran au fost cele descoperite și interpretate fals de oamenii de încredere ai guvernului. Baronul Vay constată, prin urmare, că acum e momentul potrivit să spargă cuibul de căpetenie al „instigătorilor“, arestând pe membrii comitetului, în frunte cu Bărnăușiu. Pregătește de îndată măsurile de luat, procedând, cum se pare, în conformitate cu ordinul ministerului. Conte Francisc Béldi comite suprem în Dăbâca a fost trimis la Sibiu, pentru a executa arestările. Atât generalul comandant, cât și primarul municipiului sunt invitați printr'un ordin ministerial să-i stea la dispoziție. Baronul Puchner va fi obligat să dea forța militară. Energia și prudența contelui sunt o garanție, că de astădată totul va reuși minunat. S'au îngrijit de transportarea în condiții sigure și de plasarea arestaților. Baronul Vay era ispitit să încerce acum o descindere și la reședința lui Șaguna, deși acesta se afla „în strânsă legătură“ cu ministrul de interne. Scotocindu-i corespondența s'ar lămuri definitiv cu privire la ținuta sa. Ședințele de comitet nu se țin în acelaș local, de aceea pe toți membri ar urma să-i aresteze într'un interval de o oră și tot deodată să le confişte corespondența. Dispozițiile acestea le ia Vay¹⁾ în 8 August, în înțelegere cu contele Mikó Emeric, care ținea locul guvernatorului și în temeiul unor instrucții pre-

¹⁾ II, 432. Cf. Iakab E. Szabadságharczunk, p. 337 și urm.

cise ale ministerului de interne. Acesta trata cu Șaguna și ducea de nas delegația română din Pesta, dar, în aceeași vreme, pregătrea o lovitură de teatru, pentru a-se deroba de obligațiunile impuse ministerului prin rezoluția imperială din 23 Iunie.

Lovitura nu a reușit însă, decât în parte și efectul ei era să fie altul decât cel scontat de guvern. Conteul Francisc Béldi sosise în 15 August la Sibiu. A doua zi primi dela generalul comandant ca asistență militară o jumătate companie de grenadiri. Încă în seara de 16 August, omul său de încredere, un faimos vameș, Iosif Dobokay, încunjură cu soldații hotelul „La Curtea Mediașului” în care stătea Bărnuțiu. Când patrula se apropie, cineva intră în camera acestuia, făcându-l atent de primejdia în care se află. Camera sa dădea în spre stradă. Nu mai rămase decât un singur chip de scăpare: să aștepte până ce intră patrula în curte și apoi să încerce a sări prin geam în stradă pentru a-se face nevăzut. Planul reuși, mai ales că Dobokay, intrând pe poartă, deschise prima ușă din dreapta și întrebă, cu glas înalt: „Unde e Bărnuțiu?” Nu-l recunoscuse, deși era în fața sa. În timp ce pătrunderea mai departe în curte, Bărnuțiu profită de prilej, cobori în stradă și o coti, ajutat de publicul adunat înspre pasagiul îngust, de unde ajunsese în curtea palatului Brukenthal și apoi în oraș. Soldații, care făceau pază la poarta hotelului, au observat fuga, dar l-au lăsat să plece în voie. Bărnuțiu nu s’a oprit până în comuna grănicerească Orlat. Aici abia se va fi simțit din nou în siguranță.

A doua zi contele Béldi a descins la Nicolae Bălășescu, arestându-i și sechestrându-i cărțile, manuscrisele și scrisorile, iar des de dimineață, Dobokay reuși să descopere pe Laurianu în dilijența, care pleca spre Brașov. Il opri pe loc, îl deținu și îi luă bagajele și hârtiile. Ceilalți membri ai comitetului s’au salvat la timp. Între ei Barițiu amintește pe tânărul Ioan Suciu dela Cluj.

Darea de seamă publicată în *Gazeta scoate în relief o împrejurare, care e susceptibilă într’adevăr de un tâlc deosebit*¹⁾. Spune că membrii comitetului „încrezuți în curățenia cugetului lor”, n’au grijit să se ascundă, dimpotrivă: „se purtară cu atâta nepăsare în acele momente critice, încât merseră la teatru”. Ce-i va fi convins să fie atât de siguri? Probabil faptul că se știau la adăpostul municipalității săsești. Dar nu numai aceasta. După discuțiile cu Ioan Bran, se pare că au sistat orice acțiune. De aceea Laurianu era tocmai pe punctul de-a pleca la București, unde a

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 67. Cf. II, 44 (expunerea lui Dobokay). Iakab E. Szabadságharczunk p. 115. Profesorul P. amintit de *Gazetă e Pumnul*.

fost chemat cu insistență de guvernul provizoriu. Comitetul aștepta acum cu oarecare încredere rezultatul tratativelor dintre Șaguna și guvernul din Pesta. Baronul Vay și ministrul Szemere forțând inoportun nota dovedeau că nu urmăresc împăcarea cu Românii, ci distrugerea oricărei posibilități de acțiune din partea poporului român. Delegația dela Pesta, aflând știrile de acasă, trebuia să înțeleagă acum mai bine cauza tergiversărilor, la care a fost osândită. Votul separat dela 31 August prezentat de Șaguna va fi fost redactat sub impresia informațiilor primite dela Sibiu.

Atacul neașteptat împotriva membrilor fruntași din comitet nu a reușit, fiindcă va provoca o reacțiune furtunoasă la populația românească din împrejurimile Sibiului. Coarda întinsă până la refuz s'a rupt deodată și guvernul a încetat a fi stăpân în Transilvania. Masele românești ajung de-acum la cuvânt. Politica teroristică pregătise spiritele pentru declanșarea rezistenței înarmate. Revoluția română va izbucni aici, odată cu escaladarea Bastiliei proprii, pornind în marș spre Orlat și apoi din nou spre Câmpia Libertății.

CAPITOLUL VI.

SOLIDARITATEA ROMÂNĂ ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1848.

Încă înainte de prefacerile revoluționare din primăvara anului 1848 mișcarea politică a Românilor transilvăneni era bănuită că prepară terenul pentru crearea unui stat, care să cuprindă în-lăuntrul frontierelor sale pe toți Românii. După evenimentele din Martie Wesselényi formulează din nou și în termeni preciși o acuzație în acest sens¹⁾, fără să ne dea însă probe serioase. Bio grafii și comentatorii operelor sale cred a ști, că informația despre ținta politică urmărită de Români, și-a câștigat-o în anii când, căutându-și sănătatea în Gräfenberg, a avut ocazie să cunoască o seamă de tineri din Principate. Discuțiile avute cu aceștia l-ar fi lămurit definitiv. Admițând explicația, ar fi cazul să cerce-tăm mai de aproape, care din tinerii munteni sau moldoveni va fi găsit oportun să formuleze un program atât de avansat. Nu greșim dacă presupunem că numai cineva din apropierea lui Ioan Cămpineanu poate să fie adus în combinație și anume între 1837—1841. Dar spectrul imperiului daco-român îl tulbură mult mai înainte și pe Széchenyi, iar nobilimea ungară din Ardeal a fost pusă în cunoștință de cauză prin De Gerando, un Francez, care a colindat țara și a făcut un scurt popas și la Blaj²⁾. Temerile ambilor aristocrați par, de aceea, mai de grabă rodul unor ob-servații atente, decât ecoul planurilor încercate de marii patrioți ai românismului. Ceea ce caracterizează în deosebi pe bărbații politici unguri din această epocă este ignoranța lor completă față

¹⁾ Kardos Samu, *Wesselényi*, II, p. 206. Iată pasagiul cuprins în scrisoarea publică adresată la 12 April 1848 nobilimei din Ardeal: sunt conștiu „cât de puternică influență pot exercita și exercită Rușii asupra Românilor coreligionari și în ce măsură contează pe Ardeal, Muntenia și Moldova învecinate, în legătură cu un proiect copt de mult, care va fi pus în aplicare, probabil nu peste mult, odată cu în-ființarea unui regat valah independent”.

²⁾ A. De Gerando, *La Transylvanie et ses habitants*, Paris, 1845. Des-pre Blaj și ideea imperiului daco-român, p. 222. Cfr. reflexiile lui Ba-rițiu în *Foaie pentru mînte* etc. 1845, N-rii 51—52, și 1846 N-rii 1—4.

de mișcarea de readeptare românească. Ei nu cunosc nici măcar tendințele politice și culturale ale Românilor ardeleni, necum să poată aprecia după cuviință sensul frământării politice din Principate și să distingă fazele evoluției viitoare a idealului urmărit de Români. Analiza atentă a situației din Transilvania, a așezării geografice a elementului românesc și a masivității sale, față de lipsa de legătură a insulelor ungurești, mai mari sau mici, cu propriul teritoriu compact din câmpia Tisei și a Dunării, trebuia să inspire însă îngrijorare în mintea oricărui Ungur cu judecată normală. Ardealul avea și atunci un aspect românesc, dacă se face abstracție de funcționarii administrației streine, de numărul exagerat al preoților unor biserici fără prea mulți credincioși, de orașele izolate în temeiul unor privilegii anacronice și mai ales de rolul feudalilor constituiți în clasă oligarhică prepotentă. Baro-nul Vay însuși își dă seamă de adevărul covârșitor¹⁾ când numește teritoriul situat în afară de secuime „oláhfold“, adică „fară românească“. Recunoașterea acestei realități dezolante pentru viitorul maghiarismului din Ardeal trebuie să producă îngrijorare în capetele patrioților mai luminați, câtă vreme nu se încearcă soluții împăciuitoare. Anul 1848 va dovedi că nici unul dintre conducătorii politici ai Ungariei n'a fost preocupat serios de asemenea soluții. Prima ar fi fost împărțirea poporului român de drepturi politice în măsura reclamată de spiritul timpului. Ar fi urmat apoi să schițeze gestul mai mult înțelept decât generos, de a împărți puterea politică cu națiunea într'adevăr dominantă a Ardealului. În acest caz s'ar fi putut crea baza unei înțelegeri între Români și Unguri, cu consecințe incalculabil de importante pentru viitor, mai ales pentru solidaritatea atât de necesară ambelor popoare în lupta pentru existență. N'au făcut nici una, nici alta, dar au persistat să excludă pe Români cu desăvârșire din arena politică. Incercările de împăciuire cu Românii din Ardeal rămân deci inexistente, iar tratativele cu patrioții din Principate nu ating decât perioada de tatonare, tulburată dela început de lipsă de sinceritate și de o serie de greșeli ale guvernului unguresc.

A presupune la Românii din Ardeal, de altă parte, formarea și urmărirea unui program de iredentă în această epocă, ar fi de sigur anacronic. Expunerile de până acum arată suficient de convingător, că ei își dau seamă de dificultățile ce le-ar întâmpina formularea intempestivă a unui asemenea program. Este însă mai pre sus de orice discuție faptul că simțul de solidaritate românească exista pe ambele clinuri ale Carpaților. Il reînvie mai întâi istoricii ardeleni dela începutul secolului, îl adâncește școala cu fanatismul dascălilor de obârșie tot din Ardeal și îl propagă

¹⁾ Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört.* p. 16.

de acum presa periodică și mai ales literatura, ale cărei acorduri inaripate scapă vigilenței censurii și escaladează munții. Bălcescu vede¹⁾ în școala ardeleană pe „cei dintâi apostoli ai românismului”: „Cine nu cunoaște”, se întreabă el „numele glorioase ale lui Șincai, Petru Maior, Samuil Clain, Paul Iorgovici, George Lazăr, care prin școli, prin cultivarea binelui și a istoriei puseră stâlpii de temelie ai naționalității române și propagară ideea unității sale?”. Legătura dintre Ardeal și Principate în deceniul premergător revoluției o fac două serii de dascăli. Dintre cei mai bătrâni trebuie amintiți Damaschin Bojinca și Eftimie Murgu în Moldova, Ioan Maiorescu, Florian Aaron, August Treboniu Laurianu, Nicolae Bălășescu în Muntenia, iar din seria celor tineri Constantin Romanul, Axente Severu, Vasile Maiorescu, Eliseiu Armatu și alții. Barițiu cultivă legăturile cu ei, îi îndeamnă să scrie și publică tot ce culeg acești harnici și entuziaști deschizători de orizont nou. Dar nu numai articolele lor trec frontiera pentru a căuta adăpost în coloanele foilor dela Brașov. Gazeta și Foaia își apropiaseră cu încetul pe toți purtătorii de condeiu și de gânduri simțite românește. Întâlnindu-se pe aceleași pagini scriitorii români dela apusul și răsăritul Carpaților vor servi același ideal literar. Ideea de unitate organică a națiunii prinde consistență pe urma colaborării comune și mai ales a cunoașterii reciproce. Generația dascălilor mai bătrâni va afla, de bună seamă, de programul lui Câmpineanu formulat într'un timp când conjunctura internațională părea că favorizează crearea statului unitar român cu frontierele sale firești²⁾. Mișcarea lui Eftimie Murgu în Banat își are rădăcinile în acest ogor nu în deajuns preparat pentru a rodi solidaritatea necesară. Dintre dascălii mai tineri Constantin Romanul își va însuși formula așezând-o la temelia oricărei acțiuni politice. Axente Severu se încântă, în primăvara anului 1848, de cunoscutul articol al scriitorului francez Hyppolit Desprez, care schițează cu inspirație de profet contururile viitoare ale României Mari. Articolul apărut în *Revue de Deux Mondes* a fost adus dela Paris de Nicolae Bălcescu. Nu încapă îndoială că a fost comentat cu înflăcărare mai ales în prezența tineretului ardelean³⁾.

Dincoace de munți însă gândul românesc este încă departe de

¹⁾ P. P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1924, p. 58.

²⁾ Alex. Lapedatu, *Ion Câmpineanu (1798—1863)*, f. a. București, p. 16 și urm. Cf. P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Câmpineanu pentru unitatea națională a Românilor. Legăturile lui cu emigrația polonă*, Cluj, 1924. N. Iorga, *Solidaritatea românească la începutul secolului al XIX-lea în Cugetul Românesc* I, pp. 97—113.

³⁾ *Omagiu lui I. Bianu*, București 1927 pp. 164—65.

a îndrăzni să-și lămurească în programe ținta finală a nizuințelor politice. Cărturarii ardeleni se resimt de robia multiseculară a neamului lor, sunt mai prudenți decât pe plan literar și în lipsă de larg orizont european, când izbutesc a-și apropia în fine ideul de integrare națională, nu-și vor închipui realizarea lui decât ca o supremă izbândă a dreptății imanente. Dar lupta nici nu pornise încă de-a-binelea, forța politică pe care o conturează numărul și extensiunea lor geografică, e legată încă în cătuși. Dacă Metternich s'a prăbușit, a rămas aproape neștirbit prestigiul dinastiei odinioară atât de puternică și în plină desfășurare tirania oligarhiei locale. Așa se explică moderațiunea clasei conducătoare a Românilor din Ardeal în toilul frământărilor revoluționare și refuzul mai că în totul consecvent de a afișa un program temerar, ce i-ar fi depășit puterile. Chiar și propunerea oarecum neutră a preotului sas Daniel Roth, de-a reuni cele trei provincii românești, Muntenia, Moldova și Transilvania, într'o „monarhie daco-română“ atașată coroanei austriace, nu a găsit răsunet la Românii din Ardeal. Tipărită în Mai 1848 la Sibiu, Barițiu nu înregistrează cartea lui Roth decât târziu, în toamnă. Influența ei nu se remarcă la nici unul din frunțașii națiunii, care sunt solidari în a-și urmări programul propriu, fără să-și aplece urechea la glasurile de sirenă, oricât de ademenitoare¹⁾. Solidaritatea națională constituie un precept al generației dela 48, dar încercarea de a o realiza în forma unui stat propriu cu caracter unitar va rămâne în sarcina luptătorilor viitori. De aceea, oricât de îndreptățiți ne-am considera să vedem în programul lui Bărnuțiu germenii statului panromân, ne-am înșela dacă am atribui acțiunii sale caracter irident. Când prietenii mai tineri îl invită să se pună în serviciul revoluției muntene²⁾, el nu pleacă. Răspunderea pentru acțiunea din Transilvania îi apasă încă umerii, nu poate părăsi un câmp de luptă, în care marea bătălie abia se anunța. B. Arcescu notează³⁾ în vara anului 1848 următoarele informații din Sibiu, prețioase și caracteristice: „Aici sântem cu dl Laureani și alți mai mulți frați români trasilvani, cu care nu pierdem din vedere, când ne reunim, ca să deliberăm asupra celor ce poziția vremii de astăzi cere. Am cunoscut asemenea și pe fratele Bărnuț, care este un Român prea bun. Cu mai mulți tenenți români m'am cunoscut, care ard de focul patriotismului și să ne vadă odată

¹⁾ Daniel Roth, *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romanische Monarchie unter Österreichs Krone*, Sibiu, 1848. Cf. Gh. Barițiu, *Parti alese II*, pp. 577—79 și *Gazeta de Transilvania* 1848 Nr. 67, p. 277.

²⁾ *Omăgiu lui I. Bianu*, p. 165.

³⁾ *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 649.

uniți cu ei, care zic că acum sânt prea apăsați de Unguri și Sași". „Tenenții" sunt tinerii din preajma comitetului; ei sunt aceia care ard de focul patriotismului, poate și Laurianu; dar Bărnăuțiu, deși „Român prea bun" știe să-și impună rezerva necesară omului politic. Când interlocutorul muntean caută să le „insufle" adevărata idee de ceea ce poate să-i ducă la fericire, adică „incorporarea" cu frații lor, tineretul din Sibiu se arată „plin de dorință" și „cel mai mic signal i-ar infoca". Dar informațiile lui Arcescu reproduc abia un crâmpieiu din conversațiile ce vor fi avut loc între patrioții infierbântați de atmosfera revoluției. Nu-și poate imagina doar cineva, că reduși în albia unei vieți politice normale tinerii dela 48 își vor impune frâu gândurilor a căror realizare depindea în prima linie de conjunctura politică. În 7 August 1848, în toiul revoluției, aruncând ochii asupra unei hărți tipărite la Viena după 1820, care înfățișa întreg teritoriul etnic român (les pays de race roumaine), adică Muntenia, Moldova întreagă, Bucovina, Transilvania, Banatul, unul dintre Golești, Dimitrie, comunică lui Ion Ghica aceste observații de o clarviziune într'adevăr remarcabilă¹⁾: „Știi că ele ar constitui un frumos mic regat, bine rotunjit, cu frontiere pe care natura însași pare a le fi desenat? Marea Neagră, Dunărea, Tisa l-ar încinge ca un minunat brâu de mireasă și puternic zid de apărare împotriva atacurilor din afară". Capitala acestui regat și-o închipue la Iași sau la Roma, de unde poate să se reverse lumină înspre națiunile slave încunjurătoare. „Nu știu", continuă Dimitrie Goleșcu, „de ce cred că această idee, care anul trecut ar fi fost o curată utopie, îmi pare astăzi atât de realizabilă, încât mai că ași putea să pariez că se va îndeplini. Dar când? Acesta e singurul punct de incertitudine, care îmi rămâne". Fratele lui Goleșcu Arăpila se inspiră din ideile revoluției franceze, care a proclamat eliberarea popoarelor și mai ales principiul naționalității. O spune în termeni, care merită să fie trecuți definitiv în istorie: „Fiecare națiune are drept la existență politică proprie și toți oamenii vorbind aceeași limbă trebuie socotiți că formează o singură națiune. Acesta e semnul distinctiv dăruit lor de Dumnezeu pentru a-i separa unul de altul pe globul pământului. Granițele care țin de natura terenului nu contează decât în rândul al doilea. Dacă principiul de naționalitate va triumfa, cum totul ne îndeamnă să nădăjduim, Românii vor deveni un popor de opt milioane. Dar lupte grozave vor avea loc înainte ca acest principiu să se poată transforma în faptă în toată Europa. Va fi una din ultimele încercări prin care societatea noastră bolnavă trebuie să treacă. Fră-

¹⁾ G. Fotino. *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, Buc. 1939 vol. II 177—180.

tietatea dintre popoare nu va veni decât pentru a desăvârși opera civilizației“.

Aceasta e explicația pentru felul cum se înfiripează ideea unității naționale. Revoluția franceză face să triumfe principiul de naționalitate. Tineretul român, care a sorbit ideile generoase, le va răspândi de acum cu un zel, ce nu se mai stinge niciodată. Iși dă seamă de dificultățile ce stau în calea realizării unui ideal atât de îndrăsnit, care va rămâne, de aceea¹⁾, „un secret al viitorului“, „marele ideal poetic al unității naționale“, gândul pe care îl deapănă toți patrioții români, dar nu-l exprimă decât puțini dintre ei, de teamă să nu-l tradeze prematur. De fapt unul singur dintre conducătorii revoluției, Ion Ghica, propuse²⁾ pregătirea unei lupte deschise pentru realizarea unității naționale. Dar Ghica se afla la Constantinopol, de unde urmărea de aproape mișcările slave și jocul politic al marilor puteri europene. Nici el nu se gândește însă la o iredentă. Crede că unitatea națională se poate realiza, fără a-se despărți de „statele respective“. Camaraderia cu De Gerando ne face să credem că Ghica va fi avut în vedere chiar o înțelegere româno-maghiară, pusă în coastele blocului slav. Din planurile acestea, improvizate îndată după declanșarea revoluției în Muntenia, nu se va alege însă nimic. Bălcescu le va reține pentru a le resuscita doar mai târziu, când cauza revoluției era pierdută și desesperarea lui nu mai cunoștea limite.

Agentii secreți ai imperiului austriac vor fi aflat poate ceva din vîsurile acestea ale tineretului român. Articole plasate în coloanele marilor cotidiane europene³⁾ sgîndăresc de asemenea tot mai frecvent „fantoma regatului daco-român“. Cercurile Curții din Viena devin de acum tot mai bănuitoare. În curînd se va sezisa însă și guvernul unguresc din Pesta.

Încă la 30 Martie 1848 generalul Puchner raporta atât la Viena, cât și guvernatorului din Cluj știri foarte alarmante, primite dela agentul consular al Austriei la București, faimosul Timoni. Ultimele evenimente din Franța, mai ales însă cele petrecute în Viena, spune el, au provocat în București și în întreg principatul sub conducerea tinerilor boieri educați la Paris, o mișcare, ce și-a

¹⁾ Așa îl caracterizează Hippolyt Desprez în broșura sa apărută sub titlul: *La Révolution dans l'Europe orientale*. Paris. Au bureau de la Revue des Deux Mondes, 1848. (*Anul 1848 în Princip. Române* IV. p. 635).

²⁾ *Anul 1848 în Princip. Rom.* II, 193.

³⁾ *Allgemeine Zeitung*, Augsburg, 23 Iulie 1848, *Le Siècle*, 16 Iulie 1848, *Le Constitutionnel*, 27 Iulie 1848, *Allgemeine Oesterreichische Zeitung*, 10 Aug. 1848 și *Le National*, 14 Aug. 1848. A se vedea reproduse în *Anul 1848 în Princip. Rom.* II, 421, 289—90, 524, 553. III, 183.

propus să reunească pe toți Românii și să înființeze „un nou regat dac” în fruntea căruia au intenția să-l așeze pe prințul Bibescu. Acesta, adăugă informația, a declarat lui Timoni, precum și consulului general rusesc, că a refuzat oferta și că intenționează să aresteze pe șefii știuți ai mișcării. Consulul general Kotzebue nu ar aproba însă o asemenea rezolvare, fiind de părere ca Domnul să-i invite la sine pe șefi și să le explice „că nu poate consimți cu proiectul lor, fiind în atârnare de Turci și Ruși, iar această din urmă putere nu ar tolera o atare manifestare de dușmănie”. Din comunicarea lui Timoni se putea deduce că dubitează și în buna credință a prințului Bibescu.

Destăinuind informația, importantă de sigur, fiindcă îi acorda crezământ, — ea pare însă o contrafacere perfidă —, generalul Puchner observă că o mare parte a populației din Transilvania e compusă din Români, pe care agenți streini și proclamații venite din afară vor încerca să-i revolte. Aceasta agravează situația. De aceea propune consultații comune, pentru a stabili modalitățile de a feri numeroasa populație românească de aici de răscoală și seducere. Cere să i-se permită a instrui pe comandantul regimentului prim grăniceresc și pe comandanții dela Turnul Roșu și Brașov să controleze cu atenție, atât de-a-lungul cordonului sanitar, cât și la punctele de trecere ale țării învecinate, pe toți călătorii care intră în Ardeal. Să fie cu băgare de seamă la fiecare eveniment cunoscut din țară și să raporteze de îndată orice simptom suspect. Considerând împrejurările pe cât de îngrijorătoare, pe atât de critice, generalul comandant e de părere că Românii din Ardeal trebuie tratați pretutindeni, verbal și în fapt, cu o anume precauțiune și „superficial”. După cât s’a informat, ei răspândesc tocmai din Cluj știri imposibile și deosebit de primejdioase pentru atmosfera publică. Propagatorii svonurilor alarmante și instigatorii la revoltă trebuie arestați și pedepsiți, organizându-se o mai severă poliție locală. Urmările unor asemenea cuvântări și fapte nici nu se pot prevedea și duc adeseori la rezultate cu totul neașteptate. Are informație din izvor sigur, că aceia din nobili care au atârnat cocarde unioniste, dar și Românii, care au defilat sub stindarde naționale, au urmărit scopuri cu totul altele, ba ei le consideră chiar ca probe de rezistență față de monarhul binevoitor. Asemenea fenomene pot produce revolta directă a Românilor. Informatorii săi îi raportează că aceștia nu odată au cumpărat în prăvălii 6—8 arme deodată și muniția trebuincioasă. De aceea vânzarea armelor și muniției urmează să fie limitată și controlată de organele polițieneste¹⁾.

Două constatări se pot deduce prompt din raportul atât de im-

¹⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört.* pp. 57—58.

portant al generalului comandant din Ardeal. Că agenții din București ai celor două mari puteri sunt concertați încă din primăvară în privința situației politice a Principatelor. Proiectul regatului daco-român este o invenție a lor, pretextul căutat pentru a legitima imixtiunea în caz de mișcări politice în spiritul revoluției din Europa. Nu greșim dacă atribuim paternitatea ei consulului general al Rusiei, care se trădează printr'o pretinsă maritimozitate. Dacă ar fi existat o asemenea mișcare organizată, e inadmisibil să nu fi ieșit la iveală până acum, mai ales că în perioada revoluției din Muntenia, răbufnesc toate tendințele latente. Faimoasa notă diplomatică a guvernului țarist din 19 Iulie 1848 are la bază¹⁾ tocmai intriga aceasta țesută în tovarășia unui agent diplomatic de două ori dușman al revendicărilor românești, ca austriac reacționar și ca Ungur. A doua constatare uluitoare este spiritul neamical care se desprinde din scrisoarea generalului Puchner față de Români în general și față de mișcarea națională din Ardeal în deosebi. Dacă generația dela 48 ar fi fost avertizată în această privință, multe decepții i-ar fi fost cruțate. Denunțul acțiunii din Cluj va produce arestarea lui Micaș, iar încurajarea adresată pentru reprimarea „instigatorilor” va înscrie una din cele mai triste pagini ale poporului român din Transilvania.

Fondul invinuirii, ce se aduce politicei românești nu e clădit pe fapte concrete nici în ceea ce privește pe Românii ardeleni. Legătura dintre proiectele tinerilor boieri din București și acțiunea românească de aici, fără o verigă de unire, este numai o presumpțiune. Chiar în Cluj acțiunea lui Micaș și Buteanu se menține moderată, nu se opune uniunii, ci caută puntea de împăcare cu Ungurii. Cum se explică atunci atacul neașteptat? Ca efect al dușmăniei preconceptuate sau ca rezultat al unei lucrături îndreptate din ascuns împotriva poporului românesc? Oricum, generalul comandant constituie un factor cu mare greutate în viața politică a Ardealului, resentimentele lui provocate în chip atât de perfid, pot dăuna și au dăunat aievea desfășurarea normală a programului național. Nedreptatea ce se face unui întreg popor este cu atât mai vrednică de condamnat, cu cât, după cinci luni de zadarnice efortări, organele polițienești nu au izbutit să descopere măcar o probă serioasă, care să verifice suspiciunile lui Puchner. Nici agenți streini nu s'au arătat în Ardeal, pentru a răspândi manifeste și a incita la revoltă.

Constantin Romanul face excepție dela regula generală. Tânărul profesor ardelean surghiunit din școlile Blajului, ca aderent al lui Bărnăuțiu, după ce a trecut prin Cluj, unde a ascultat drep-

²⁾ Anul 1848 in *Princip. Rom.* II, 612.

tul, a primit catedră într'o școală particulară din București. Naționalist convins, dar fire exaltată, el a fost robit în noul mediu de ideea unității române, în așa măsură, încât se face apostolul ei până la sfârșitul tragic al vieții sale. La începutul lui Mai se întoarce în Ardeal, pentru a fi de față la adunarea de pe Câmpia Libertății. Trecerea sa prin Brașov e remarcată de agenții care-l acuză că propagă ideea imperiului dacic. Acuzația se întemeiază pe vorbe neverificabile. Chiar și judele săsesc Albrichtsfeld, care se adaugă la corul denunțătorilor, nu se întemeiază decât pe șoptele agenților¹⁾. Unii par a-l confunda²⁾ cu Laurianu. Acesta însă era mult mai prudent. În epoca de așteptare a comitetului permanent Romanul se afla în Sibiu, alături de Bărnăuțiu. El reprezintă aripa extremă a tinerilor naționaliști, gata să înceapă revoluția și să lupte pentru reunirea tuturor provinciilor române. Fiind delegat să trateze cu Sașii, mărturisește pe față acest program, fără a-și trage seama că dă în mâna dușmanilor o redutabilă armă de atac. Sașii vor fi cei dintâi, care vor denunța către Curtea din Viena aceste gânduri secrete ale Românilor³⁾. Guvernul din Ardeal nu află încă despre ele. După triumful revoluției în Muntenia Romanul pare și mai convins că „toată mântuirea Românilor atârnă dela unirea și bunăstarea Principatelor“. Dacă destinul vitreg ar zădărnici silințele tineretului din Ardeal, ei ar trebui să caute refugiu în București sau în Bucovina. Prididit de îndoieli, dar cu mintea încă tot înflăcărată, el înseamnă în scrisoarea către A. G. Golescu aceste mărturisiri de precursor iluminat: „V'am descris starea noastră ca să știți cum stăm și cum să vă îndreptați. Să știți că nu stăm așa precum ni se arăta dintru'ntăiu. Să știți și aceea, că ni

¹⁾ Aurel A. Mureșianu, *Planul „Regatului Daciei“*. *Refugiații politici din Principate și Românii brașoveni la 1848* (extras din vol. jubilar al Casinei Române din Brașov 1835—1935), p. 4. Un comisar de poliție raportează către directorul Trausch (1 Mai 1848): „Roman a declarat în fața lui și a unui Sas din Sibiu că pentru națiunea săsescă ar fi mai avantajos, dacă Ardealul s'ar uni cu Moldova și Valahia“. Evident trebuie să ne îndoim de bunăcredința polițistului, care, întocmai ca și judele Albrichtsfeld, răstălmăcește sensul unei conversații. De ce nu aduc martori acești informatori? De ce comisarul de poliție nu l-a arestat pe loc? De ce îl lasă să se plimbe prin Ardeal? Rapoartele acestea urmăresc să compromită pe Români.

²⁾ Iakab, *Szabadságharczunk*, p. 90. Alt raport din 11 Mai constată că svonul despre restabilirea Daciei nu a pornit dela emigranții moldoveni, ci dela un profesor venit din Muntenia și dela un călugăr. Iakab îl identifică cu Laurianu fiindcă informații ulterioare vorbesc despre un inspector școlar. Credem că greșește, cum inexactă este și identificarea călugărului cu Nicolae Bălășescu. Acesta din urmă se afla la Sibiu.

³⁾ Vol. I, p. XXXVI-VII.

s'au incurcat itele. Trebuie bine să ne luăm seama, că de nu va lucra tot Românul în interesul comun, suntem pierduți. Că toate elementele s'au conjurat în contra noastră și toate elementele omogene umblă astăzi să se concentreze. Așa Italienii, așa Germanii, așa Slovenii. Apoi noi de ce să nu o facem acum când ni s'a arătat epoca? Toți ne strigă, că voim să formăm o Dacie. Pentru ce să mai ascundem pisica în sac? Trebuie deșteptată Europa, că numai prin ridicarea Daciei se poate împiedeca panslavismul, precum l-a împiedecat de atâtea sute de ani. Voi puteți face mai ușor să se informeze Europa despre aceasta, că aveți mijloace, pe care noi nu le avem“.

Ideile lui Constantin Romanul, care stau la baza unei asemenea formule, seamănă aidoma cu mersul gândurilor întâlnite la Dimitrie Goleșcu. Au probabil aceeași sursă de inspirație: conversațiile intime prilejuite de elanul fără margini al celui mai progresat dintre Golești, numit Negru sau Arăpila. Acestuia i se adresează comilitonul din Ardeal, formulând rezumativ crezul său: „Și mai repetez încă odată, că deviza noastră să fie formarea Daciei“.

Dacă am considera programul acesta¹⁾ detașat cu totul de acțiunea politică a unui popor abia smuls din lanțurile robiei, clarviziunea autorului este într'adevăr minunată, avântul speranțelor sale pare purtat de o putere profetică. Dar profesorul Romanul depășește limitele prudenței elementare, de care trebuie să se conducă fruntașii unui popor aflat sub stăpânire streină. Afișarea prematură a vișurilor de viitor nu a folosit câtuși de puțin cauzei românești din Ardeal. Dimpotrivă, i-a câștigat dușmani, care vor sta la pândă pentru a distruge în germini mișcarea națională. E semnificativ cât de prompt denunță judele sășesc din Brașov vorbele îndrăznețe ale lui Constantin Romanul. Ele constituie de altfel singurele probe, care pot fi puse în sarcina unui Român ardelean. Împrejurarea că guvernul nu se sezează de gravitatea lor, le face însă suspecte. O anchetă la fața locului ar fi dovedit poate cu totul altceva, mărturia unui agent polițienesc fiind insuficientă pentru a stabili exact înțelesul noțiunii de solidaritate națională, mai ales că agentul poate fi un ignorant și este de bunăseamă dușmănos dispus față de orice revendicare a poporului român.

Identitatea unuia din acești agenți o cunoaștem acum, dintr'un

¹⁾ S. Dragomir, *Un precursor al unității naționale: profesorul ardelean Constantin Romanul* (Acad. Rom. Discursuri de recepție T. XII), Buc. 1929, p. 17 și urm. Despre comportarea la Sibiu a lui Const. Romanul a se vedea *Siebenbürger Bote* 1849. Nr. 40 din 13 April și discursul nostru. p. 17, în notă.

alt raport pe care îl va trimite guvernului la 9 Mai. Mihail Maurer anunță¹⁾ de fapt vești impletite cu fantoma dacică. De scurt timp, spune el, au sosit la Brașov mai mulți boieri tineri din Moldova: Balș, Cantacuzino, Stoenescu și Ionescu. „Interesându-se de împrejurările de aici, au adus vorba despre uniunea Ardealului cu Ungaria și în cursul conversației s’au exprimat, că ar dori restituirea vechei Dacii“.

Dar este exclus ca acești patrioți moldoveni să fi urmat în împrejurările de atunci pilda profesorului ardelean. Petrecerea lor la Brașov este destul de bine cunoscută, din notele lui George Sion și Alecu Russo. Imbrățișați cu căldură de frații din Brașov și Săcele, preocuparea lor unică rămâne soarta precară a Moldovei. Planurile ce se încumetă a-le țese împreună cu Ardenii privesc de aceea iarăși numai situația de plâns în care alunecă țărișoara lor, după zădărnicierea mișcării revoluționare. Nu se poate tăgădui, de altă parte, că moralul lor s’a refăcut de-a binelea în atmosfera înfierbântată din preajma adunării naționale. Mulți pleacă la Blaj pentru a fi martori ai actului politic de importanță atât de covârșitoare pentru întreg românismul. Pe Câmpia Libertății însă comportarea lor pare ireproșabilă. Admiră pornirea spontană a tineretului român, observă cu emoție desfășurarea adunării, deslușesc programul politic cuprins în declarațiile lui Bărnăuțiu și în propunerile lui Laurianu, se învârtesc printre popor, pentru a pipăi pulsul maselor, unii iau parte la banchetul dela episcopie, alții se retrag tăcuți într’un colț izolat, depănându-și tristețea de pribegi „deșterați“. Sunt frați buni cu poporul, care s’a deșteptat de ziua libertății, dar rămân observatori cuviincioși și conștienți de rolul lor²⁾. „Cu inimile noastre tinere și inflăcărate de idealuri frumoase“, va scrie mai târziu G. Sion „împărtășeam toate emoțiile fraților ardeleni și cu sufletele noastre de Români îmbrățișam aspirațiunile și credințele lor, identificându-ne soarta noastră cu a lor“. Aceeași idee de frăție românească incolțește și în sufletul generos al lui Alecu Russo, alt moldovean, care s’a încântat de priveliștea măreață a adunării³⁾: „Moldoveni și Munteni, pribegi ai tulburărilor din Țări, priveau cu bătaie de inimă adunarea, oștită grămadă după grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg, de acelaș port și aceeași limbă, ca și a poporului nostru, sta măreț, în lumina soarelui și printre sumane se ve-

¹⁾ Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört.* pp. 77—78.

²⁾ G. Sion, *Proză* (Suvenire contemporane) ed. Petre V. Haneș, București 1915, p. 248.

³⁾ I. Breazu, *Alecu Russo în Ardealul revoluționar la 1848 (Transilvania, Sibiu 1941)*, p. 126 și urm.

deau amestecate multe surtuce. Aceste surtuce acopereau pieptul tineretului de frunte, eşit din Blaj şi din şcolile Ardealului, tineret cu mare curaj şi iubire de neamul românesc. Multă mirare însufla pribegilor spectacolul frăţiei curate, între surtuce şi sumane". Russo scoate în relief, prin urmare, nu numai „frăţia de sânge", cum numeşte el solidaritatea pan-română, ci ca unul dintre luptătorii pentru egalitatea drepturilor, urmăreşte „cu ochi plini de mirare uimitoare" ceea ce astăzi trece drept ţintă democratică, iar atunci se recomanda „ca frăţie în traiu şi obiceiuri şi în toate relaţiile". „Intr'un minut de inflăcărare", exclamă el „pribegii mai că ar fi dorit să nu se mai fi născut feciori de boieri". Odată cu Sion şi Russo vor fi împărtăşit, pe Câmpia Libertăţii, aceleaşi simţiminte şi ceilalţi moldoveni prezenţi, Lascar Rosetti, Petrachi Casimir, Nicolae Ionescu şi Alexandru Cuza şi mai ales tânărul muntean Dimitrie Brătianu, al cărui suflet pătruns de adânc patriotism va fi sorbit din plin biruinţa cu înţeles limpede a românismului din Transilvania¹⁾.

Nu avem probă sigură despre prezenţa la Blaj în 3/15 Maiu a celorlalţi tineri moldoveni, pe care organele poliţieneşti din Braşov îi anunţă guvernului că au plecat la adunare. Unii dintre ei s'au oprit la Sibiiu, de unde vor reveni la Braşov, după câteva zile. Între aceştia era şi poetul Vasile Alecsandri. Răpit de atmosfera entuziastă a cărturarilor români din acest oraş poetul moldovean tipăreşte în Foaie două poezii²⁾, care prin suflul lor patriotic şi revoluţionar aprind dorul de libertate şi netezesc calea solidarităţii româneşti. Imnul „Către Români", pe care autorul îl semnează, datându-l cu Februarie 1848, este o retipărire, dar în frenezia primăverii cititorii ardeleni îl vor fi considerat al lor. Chemarea poetului se îndreaptă către toţi Românii:

Voi ce staţi în adormire, voi ce staţi în nemişcare,
N'auziţi sunând puternic acel glas triumfător?

— — — — —
Sculaţi, fraţi de-acelaşi sânge, iată ceasul de frăţie,
Peste Molniţă şi Milcov, peste Prut, peste Carpaţi
Aruncaţi braţele voastre cu-o puternică mândrie,
Şi de-acum pe veşnicie cu toţi mâinile vă daţi!

Subt titlul de „Hora Ardealului" Alecsandri publică mai întâi în „Foaie" şi cântecul pentru frăţia românească³⁾:

¹⁾ Prezenţa tuturor o constată G. Sion, N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, II, p. 260, susţine că şi Alexandru Cuza a asistat la adunare.

²⁾ *Foaie p. minte* etc. Nr. din 24 Mai.

³⁾ *Foaie etc.*, Nr. din 14 Iunie.

Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română,
Să'nvărtim hora frăției
Pe pământul României.

„Răsunetul“ lui Andreiu Mureșianu¹⁾), poetul ardelean al revoluției are acelaș izvor de inspirație, călcând tot câmpul larg deschis al integralității românești, osândind însă cu accent mai grav tirania și robia blesemată a trecutului. „Deșteaptă-te Române“, care va supraviețui de acum toate revoluțiile s'a plămădit în aceeaș atmosferă de entuziasm și încredere dintre pribegii moldoveni și tineretul român din Brașov. Succesele proaspete ale revoluției din Muntenia întăresc nădejdlile celor pribegi și produc în inima tineretului un simțământ de biruință sigură.

Alecru Russo, care între timp cutreerăse și alte regiuni românești din Ardeal și asistase la adunarea Românilor din Banat, zăgrăvește, în 4 Iulie 1848, într'o scrisoare adresată lui Bălcescu, starea sufletească a întregii generațiuni, care se vedea plutind către ținta sa supremă. Își simte prea puțin sprinten condeii pentru a urma îndrăznețele planuri făurite de imaginația sa³⁾: „O nație puternică, cu o mare drept baricade, cu două râuri drept cingătoare, cu sânge roman în vine. Și nu va mai fi Moldova, nici Transilvania, nici Banatul, ci o Țară Românească, cu o capitală, care se va numi Roma, dacă vrei cu piețe mari, care se vor numi: Piața Poporului, Piața Traian, Piața Ștefan, Piața Mihaiu, Piața Moldovei, Piața Banatului, Piața Ardealului. Apoi putere, fericire, măreție, glorie! Fericiti nepoții noștri! Și noi fericiți, că am putut contribui la acest lucru, bine sau rău, mult sau puțin“.

Dar asemenea planuri nu le discută Alecu Russo decât în intimitate. Bălcescu nu-l va trada, de sigur. Le va fi împărtășit oare și tineretului din Sibiiu, unde le așternea pe hârtie? Probabil. Totuși i se poate reproșa și lui o imprudență. Călătoria până la Lugoj nu a făcut-o numai pentru a se desfăta în priveliștea adunării naționale a Românilor bănățeni. Era însărcinat să trateze cu Eftimie Murgul și să-i ceară acestuia o trupă de grăniceri înarmați pentru a produce un incident la frontiera Moldovei, care să atragă atenția Europei asupra nefericitei țări. Murgul s'a arătat înțelegător, i-a pus în vedere formarea unui mănunchiu de o mie grăniceri, dar nu își va îndeplini făgăduința,

¹⁾ Foaie etc., Nr. din 21 Iunie. Cf. N. Iorga, *Istoria Literaturii Românești în veacul al XIX-lea*, II, p. 259 și urm. (capitolul: „Foaia și prevestirea revoluției dela 1848“).

²⁾ Vezi art. I. Breazu citat mai sus.

din multe motive, dintre care cel mai important este că în această epocă nu mai dispunea de nici o înrăurire asupra grănicerilor din Banat rămași fideli împăratului. Guvernul ungar aflase, de altfel, despre intenția emigranților moldoveni, din două surse: prin ministerul de externe german și printr'un raport atribuit unui comisar turc din Muntenia și parvenit generalului comandant din Ardeal. La 12 Iulie se ordonă în urmărire baronului Vay să ia măsuri pentru a împiedeca tulburarea relațiilor amicale între Moldova și Ungaria, interzicând recrutarea armatei de voluntari și transferând în interiorul țării pe boierii refugiați din Moldova.

Ordinul s'a executat într'adevăr, iar cuibul cald clădit în Brașov și în Sibiiu de entuziaștii tineri a fost în curând împrăștiat. Alecu Russo pleacă încă în 6 Iulie spre Bucovina, prin Cluj și Dej. Aici însă, urmărit se pare de poliția ungurească, a fost arestat în ziua de 9 Iulie. Perchiziția ce i s'a făcut nu a găsit nimic suspect, în afară de un număr oarecare de manifeste cu procesul verbal al adunării din Blaj. Nici depozițiile ce i s'au luat nu au scos la iveală momente agravante. De aceea baronul Vay însuși face propunere guvernului să-l elibereze, ceea ce s'a și executat după opt săptămâni de arest împlinit în condiții nu prea ușoare¹⁾.

Organele polițienești puse în gardă față de emigranți nu s'au oprit la această singură captură greșită. O vor repeta, mai târziu față de Ion Maiorescu, enervate că nu pot produce probe sigure despre intențiile urmărite de Români. Ele bănuiesc, motivat sau nemotivat, pe oricare patriot, care se refugiază în Ardeal. Până și principele Bibescu, retras la Brașov, după abdicarea sa, devine suspect, împreună cu suita de boieri ce-l însoțea. Guvernul ungar socoti că trebuie să-i îndepărteze dela frontieră și la 12 August luă măsuri în acest sens, cu toate protestele fostului domnitor²⁾. Bibescu, profund contrariat, plecă însă la Galați și nu înspre interiorul monarhiei. Neîncrederea față de emigranții reacționari era alimentată tot de fantoma imperialismului românesc. E probabil că nici oamenii lui Bibescu nu au stat cu totul

¹⁾ *Studiul* citat al dlui I. Breazu, p. 127 și în colecția noastră III, 5 (raportul lui Vay către Primul Ministru, 30 Iulie 1848); anexa I (Primul Ministru aprobă, 9 August 1848); III, 8 (comisarul Vay expediază protestul lui Alecu Russo (17 Aug. 1848), anexa I (se ordonă anchetă pentru cele cuprinse în protest, 22 Aug. 1848). Textul protestului ne-a fost refuzat din partea direcțiunii arhivelor din Pesta. Totuși versiunea publicată și de dl Breazu (pp. 130—131) pare o refacere de mai târziu, dichisită cu ironii. În actele dela Pesta nu se menționează de interogatoriu, nici de memoriul lui Russo adresat consiliului de războiu.

²⁾ III, 3 cu anexele I-II. Cf. Gh. Barițiu, *Părți alese* II, p. 579 și urm.

pasivi. Vor fi continuat să țese planuri și intrigi împotriva guvernului revoluționar din București. Se amestecă și ei între Românii din Brașov, fac poate excursii la Săcele și devin astfel suspecti. Nota rusească dela 19 Iulie 1848 prin care Românii sunt denunțați că proiectează înjghebarea unui mare stat național din Nistru până în Tisa, ajunsese de acum și la cunoștința guvernului unguresc. Până să intervină o desmințire categorică din partea guvernanților din București, ea va constitui un avertisment ce apasă greu asupra relațiilor internaționale ale principatului muntean. Din nefericire, la începutul lui August a fost descoperit și un agent, care se pregătea să facă propagandă pentru o altă formulă „daco-română”, pusă de astădată în serviciul guvernului din Petersburg¹).

Raportul generalului Puchner cu data 2 August 1848 e adresat ministrului de războiu al Ungariei. Se întemeiază pe o informație „confidențială”. Spune că de câteva zile a sosit la Brașov, catihetul Academiei din București, preotul Alexandru „Protonotar”, un agent rusesc trimis în Ardeal pentru a sonda părerea Românilor de aici și a-i câștiga în favorul unui anume plan al țarului. Acest plan, după mărturisirea preotului amintit, a fost împărtășit de un colonel-rus lui Eliade, care l-a respins însă cu indignare. S'a adresat de aceea cu mai mult succes clericilor, trimițându-i în Moldova, Transilvania, Bucovina și în Banat. Planul Rusiei ar fi să acorde principatelor dunărene constituția cea mai liberală, dar cu condiția ca unul din fiii Țarului și anume Constantin, să se proclame de rege. Într'un asemenea caz vor fi anexate noului regat încă și Basarabia, Bucovina, Banatul și Transilvania. Colonelul pomenit ar fi amenințat că dacă Moldovenii și Muntenii nu dau ascultare acestei chemări a cabinetului rusesc, planul va fi realizat cu ajutoriul alor o sută mii baionete, însă fără acordarea instituțiilor liberale. Boierii refugiați la Brașov sunt toți stăpâniți de această idee, în frunte cu prințul Bibescu. După cum anunță raportul confident există temeri că aurul rusesc și promisiunile acestor refugiați vor contribui în măsură însemnată să răscoale poporul românesc din Ardeal. De aceea e timpul suprem să fie îndepărtați refugiații din Brașovul, care a devenit un cuib de intrigi.

Nu știm cât sămbure de adevăr se ascunde în informația confidentă a generalului Puchner. El însuși declară că nu-i atribue deocamdată o importanță deosebită, deși afirmase că raportul e demn de încredere. Nici de preotul Alexandru nu mai aflăm niciăieri nimic. Să fi fost, de fapt, agent țarist? Exclus cu desă-

¹) III, 6 anexa I-a (Generalul Puchner către ministrul de războiu Mészáros Lázár, 2 Aug. 1848).

vârșire nu pare, după ce știm că și guvernul provizoriu din București avea cunoștință despre intențiile de a pune ideea regatului dacic în serviciul politicii de expansiune a țarismului. Puchner însă, sfătuit de cine știe cine, urmărește încă tot compromiterea acțiunii politice a Românilor din Transilvania. Alimentaază vechea suspiciune a bărbaților de stat unguri, cu toate că și de astădată rămâne dator cu proba, care să dovedească în oarecare măsură complicitatea Românilor ardeleni. Guvernul unguresc se va tulbura, fără indoială, adânc impresionat. Ministerii săi, abia trecuți peste noviciatul guvernării, iau de bani buni informațiile serviciului secret, clădind pe consistența lor atât de problematică politica față de poporul românesc. Preșidenția consiliului va lua măsuri ca prințul Bibescu să părăsească într'un termen scurt Ardealul. Numai baronul Vay se arată mai îngăduitor: permite, pe răspunderea proprie, câtorva boieri emigranți din suita fostului Domn să rămână și mai departe în Brașov. Episodul acesta se închide astfel pentru totdeauna, după ce reușise a arunca o umbră de bănuială asupra prințului Bibescu, a intinilor săi, ca și asupra Românilor ardeleni. În tot cazul, a vedea spectrul Daciei nu numai în liberalismul tinerilor moldoveni, dar și în reacționarismul boierilor munteni, este mai curând o obsesie, decât dovadă de cunoaștere a împrejurărilor politice române.

Guvernul revoluționar din Muntenia a avut, cu toate acestea, legături bine cunoscute și cu România din Ardeal. Ele sunt însă întâmplătoare, iar nu rezultate dintr'un program de acțiune pan-română. Reîntorși în patria de baștină dascălii ardeleni întrețin în chip firesc legături cu fruntașii mișcării din București. Laurianu corespundează cu Bălcescu, Constantin Romanul cu A. G. Golescu. Primul trecuse munții spre casă fără învoirea guvernului. Ion Maiorescu încearcă, dar nu poate părăsi Craiova, pentru a veni la adunarea dela Blaj. El devine în curând indispensabil pentru noul guvern. În sufletul lor de dascăli devotați neamului nu există hotare, sunt gata să servească oriunde ideea românismului, înainte și după revoluție, de o parte a Carpaților și de cealaltă.

Primul care are o misiune precisă în Ardeal este Ion Maiorescu. El sosește la 10 Iulie în Sibiu, trimis să ceară sprijinul monarhiei în cazul unei ocupații rusești în Principate. Pe drum, între Brașov și Sibiu, i se dă ocazia să vadă pe baronul Vay și să discute cu dânsul propunerea guvernului provizoriu, privitoare la relațiile dintre cele două țări, înviorate de suflul libertății, ba chiar și politica ungurească față de România din Ar-

deal¹⁾). Deosebit de francă ni se pare atitudinea, pe care Maiorescu o atribuie factorilor de atunci ai politicii românești: oricând ar încerca Principatele să încheie o alianță cu Maghiarii, baza o poate constitui numai asigurarea existenței politice a națiunii române din Transilvania și Ungaria. Românii ar putea apela la un mijloc extrem pentru a emancipa întreaga națiune, proclamând de rege al României, în înțelesul cel mai larg, pe principele de Leuchtenberg sau pe vre-un fiu al împăratului Nicolae. „Românii însă doresc să trăiască în pace cu Ungurii pe temeiul principiilor de independență națională, egalitate și frățietate“. Acesta e de altfel și punctul de vedere al lui Bărnuțiu și al întregii generații naționaliste dela 1848. Maiorescu îl formulează însă mai precis și-l servește cu sinceritate unui reprezentant al guvernului din Pesta. Răspunsul lui Vay ar fi fost încurajator, dacă era urmat de fapte. Dovezile de înțelegere din partea Ungurilor nu numai că întârzie, dar lipsa lor va face pe fruntașii români să întrevadă la Unguri cu totul alte intențiuni în raport cu politica din Ardeal.

Nota guvernului provizoriu Maiorescu o comunicase Austriei prin intermediul comandamentului militar din Sibiu. În așteptarea răspunsului a petrecut zece zile la Sibiu, inițiând în tratative și pe Treboniu Laurianu. Dela Sibiu s'a întors la Brașov și apoi la București, unde n'a rămas decât trei zile, deoarece a fost însărcinat să plece din nou în misiune diplomatică. În 30 Iulie se afla iarăși în Sibiu și lua parte la ședința comitetului român. Câteva zile e bolnav și se întoarce în sânul familiei la Brașov. Il întâlnim apoi la Orlat unde vizitează pe ofițerii români, dela care va fi luat informații cu privire la cumpărarea de armament. Când s'a făcut arestarea comitetului, în ziua de 18 August, era încă la Sibiu. Insoțise pe Laurianu la diligență și a fost martor la deținerea prietenului său. În învălmășeala ce s'a produs, acesta din urmă a reușit să-i strecoare una din scrisorile trimise de Alexandru Goleșcu Negru.

Laurianu nutrise mai de mult intenția să se întoarcă la București. Politica teroristică făcea în Ardeal cu neputință orice acțiune. Că a zăbovit totuși, amânând plecarea, se explică prin faptul că primise dela Maiorescu însărcinarea să reprezinte, în lipsa sa, guvernul român. În această calitate va afla despre refuzul Austriei de a sprijini Principatele și a-le apăra de o invazie rusească. Corespondențele sale sosesc de acum mai frecvent la București. Laurianu însă nu era la prima însărcinare primită din partea guvernului provizoriu. Indată după izbândirea revoluției

¹⁾ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu (1811—1911)*, București 1912, p. 166 și urm.

Bălcescu îl rugase a sonda pe lângă guvernul din Pesta, dacă e posibil să înjghebeze legături diplomatice. La întoarcerea dela Viena face vizite miniștrilor unguri din Pesta, dar nu izbutește a obține nimic¹⁾. În 10 Iulie, odată cu Maiorescu, sosi la Sibiu și A. G. Golescu, trimis la Pesta și Viena cu aceeași misiune. Laurianu primește să-i mijlocească și să-i faciliteze corespondența cu guvernul provizoriu din București.

Dar intervenția lui Golescu Negru va produce complicații, care au repercursiuni și asupra Românilor din Ardeal. Inflăcăratul patriot, dornic să asigure izbânda definitivă a revoluției române, îndatăce a ajuns în contact cu lumea românească din Ardeal, i-a cerut să contribuie cu tot ce dispune pentru a ajuta cauza Principatelor. Întâlnind la Brașov o pleiadă de tineri, alege opt inși, pentru a-i trimite să facă propagandă în Muntenia. La Sibiu va convinge pe alți trei tineri membri ai comitetului să le urmeze pilda. În ceea ce privește politica, misiunea sa era să facă legătură cu guvernul maghiar, pentru a-l angaja într-o eventuală acțiune împotriva Rușilor. Pleacă deci la Pesta, încearcă să câștige pe miniștrii de seamă, dar nu reușește. Întâlnind însă pe Eftimie Murgu, obține asigurări dela acesta, că-i poate înarma până la zece mii de oameni, recrutați dintre grănicerii bănățeni. Discuțiile cu Murgu îl încântă fără să ia seamă la exagerările fruntașului bănățean, lipsit de simțul realității și poate chiar de bunăcredință. Își imaginează un moment că poate să încerce o politică panromână cu deputații români aleși în parlamentul ungar²⁾. Toate aceste preocupări le comunică lui Laurianu și prin el prietinelor din București, adăugând însă și ideea unei propagande secrete, ce ar trebui instrumentată în folosul „românismului”. Două din aceste scrisori au căzut în mâna poliției ungurești, cu prilejul arestării lui Laurianu. Ele au fost traduse de îndată și expediate la Pesta. Kossuth le va ceti cu interes și le va păstra ca pe niște piese prețioase. E interesant că Golescu nu-și aduce aminte, care anume scrisori au putut să fie interceptate. Nici Maiorescu, care le cunoștea cuprinsul, nu a fost în stare să le identifice. Ele vor fi utilizate fragmentar în mai multe rânduri de bărbații politici ungari pentru a dovedi afirmativele intenții ale politicii românești. Acum le avem însă cu textul întreg și în original³⁾.

Amândouă sunt scrise din Viena, la 5 și 7 August, dar numai cea dintâi conține pasaje compromițătoare pentru Românii din

¹⁾ *Anul 1848 în Principatele Române* I, p. 637, 638—40, 693—95, II, p. 518, 646—48.

²⁾ *Anul 1848 în Principatele Române* II, pp. 370—75, 614 și urm.

³⁾ *Omagiu lui I. Bianu*, pp. 166—169.

Ardeal. Golescu exprimă disprețul pentru generalii austriaci partizani ai reacțiunii și îndeamnă să se facă „propagarea românismului” prin regimentele de graniță, cum a făcut și Murgu. Până la o eventuală intervenție a Franței și Austriei în cauza Principatelor, Românii cată să se mulțumească cu „prozelitismul secret”. De aceea se sbate acum să câștige pe Austriaci, cărora nu le surâde nimic mai mult, decât „înființarea uniunii române și intrarea ei în confederația națiunilor austriace”, aceasta pentru a contrabalansa influența elementului unguresc. Să se alieze deci cu dușmanii Ungurilor, cu Sașii și cu Croații. Dacă Bucovina va fi unită cu Transilvania, ideea română câștigă încă un element, „și mai lesne vom putea înneca maghiarismul din Ardeal”.

Linia gândirii politice a lui Golescu nu înfățișează, prin urmare, proiectul unei iridente. Preconizând reunirea tuturor țărilor române sub sceptrul Austriei, el flatează pe guvernânții din Viena, dar supără, firește, pe imperialiștii Ungariei Mari. Când Ion Maiorescu va trece prin Pesta, în drum spre Viena și Frankfurt, Ungurii îl arestează și îi fac o perchiziție minuțioasă. Sunt dornici, evident, să afle amănunte mai lămuritoare despre „planul secret” al Românilor. Dar și captura aceasta s'a dovedit o greșală. Maiorescu nu avea asupra sa nici o hârtie compromițătoare. Depoziția făcută la interogatoriu explică suficient de convingător încurcătura produsă prin imprudența lui Golescu. Ministrul de interne Szemere, prezent la audiere, descrie cazul în felul următor¹): „Arestându-l am dispus să i se ia hârtiile, dar nu am găsit nimic suspect în ele. Pe Golescu îl prezintă drept un fantast, pe care guvernul român tocmai de aceea l-a îndepărtat. A scris fără să-i fi fost dorite scrisorile. Am cetit ziarul (lui Maiorescu) ce și l-a redactat în Ardeal, fără să conțină ceva suspect. Deoarece era trimis de guvernul român la Frankfurt și din cauza aceasta s'ar fi putut isca neplăceri între cele două guverne, când în afară de Români toți vecinii ni-s dușmani, a fost reținut în camera sa sub supraveghere polițienească și în urmă a plecat”.

Guvernul român a aflat, într'adevăr, despre arestarea lui Maiorescu, prin deputatul Bohățiel, translatorul Bob din Cluj și Barițiu. Protestul său va sosi însă prea târziu la Pesta, când revoluția din București era lichidată, iar în Ungaria guvernul se svârcolea în ajunul unei hotărâri supreme²).

¹) Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört.* p. 190.

²) *Anul 1848 în Princip. Rom.* IV, pp. 8—10. Un raport și în *Gazeta de Transilvania* Nr. 73 din 6. IX. 1848. Informația lui Barițiu însă nu tocmai conformă cu adevărul. Introducerea în cauză a lui Gojdu, ca „spion”, pare un act de răzbunare personală a corespondentului. A-

Aceasta e povestea întreagă a cazului Golescu, pe care Maiorescu îl va certa pentru ușurința, credulitatea și ignoranța ce și-a îngăduit-o, în tratarea problemei românești¹⁾. „Ești foarte bizar și nu cunoști poziția Ardealului și a Ungariei“, îi reproșează la 6 Septembrie. „Te razimi pe vorbe deșerte și mai ales pe vorbele Murgului... Tu însă dacă nu mă ascuți pe mine, lucrează de capul tău. Dar nu uita că-ți este încredințată în mână soarta a două principate și nu se cuvine să te joci cu ele. Vorbele despre ridicarea a zece mii Români sunt deșerte... Să-ți spui verde, Românii vor fi nebuni, când vor face cauză comună cu panslaviștii... Partida, care în Viena ajută pe Ielachich, e partida reacționară, cumpărată de Muscali“. O asemenea politică, încheiă Maiorescu, ar fi de oportunitate momentană, „prea minutilă“ și „noi trebuie să creăm un edificiu pentru viitor“.

Părerea lui Barițiu nu e mai puțin categorică împotriva soluțiilor improvizate²⁾: „Am văzut decopiat din Pesta și aceea ce scriai prietenilor. Lucruri cu totul imposibile, lucruri care pe toată inteligența română din Ardeal ar aduce-o pe eșafod în numai trei zile. Oh! Domniile Voastre cunoașteți raporturile noastre patriotice mult mai rău, decât noi pe ale Domniilor Voastre“.

Incidentele acestea vor zădărnici definitiv aranjamentul pentru înțelegerea dintre guvernul român și cel maghiar. Încă din primăvară Szemere stăruise pentru o asemenea înțelegere. Instrucțiunile date baronului Vay prevedeau chiar o alianță: „țări separate, dar mai mult decât raporturi între vecini. Principatele se vor emancipa de sub Turci, nu însă mai curând de a se fi asigurat împotriva dependenței rusești. Un motiv mai mult, pentru a se hotărî la o alianță cu noi“. Aceste instrucții le-a repetat ministrul de interne și la alte ocazii. Spre pildă când a trimis în Ardeal pe cunoscutul „agent secret“ Sigismund Papp, viitor deputat român, pentru a se informa despre mișcările politice din principate, îi declară, că dorește să câștige ambele țări pentru o alianță și pentru o vecinătate pașnică³⁾. Un alt agent trimis de-a-

mănuntele inexacte. Nici Maiorescu nu pomeneste nimic despre Gojdu. Descrierea incidentului făcută de Maiorescu însuși la Bănescu și Mihăilescu o. c. p. 188 și urm. Explicația privitoare la legăturile sale cu A. G. Golescu e alta decât cea înregistrată de ministrul Szemere. Evident că Maiorescu evită să reproducă aprecierile nu prea favorabile cu privire la prietenul său.

¹⁾ *Anul 1848 în Princip. Rom.* IV, pp. 229—30.

²⁾ Bănescu și Mihăilescu, o. c. p. 193.

³⁾ Deák Imre, *Adatok az 1848. év eseményeihez Krossó vármegyéből*, Lugoj, 1931, p. 59.

dreptul la București primi ordin¹⁾ să răspândească acolo ideea unei alianțe între Muntenia și Ungaria, pe bază de egalitate și independență. Sprijinindu-se una pe alta vor fi puternice, altfel... Editorul documentului suprimă continuarea textului, dar e sigur că Szemere va fi exprimat ideea curentă atunci: „altminteri amândouă se vor prăbuși în aceeași zi“ (una dies utriusque ducet ruinam). La 24 August părerea aceasta o formulează în chipul următor²⁾: „In general observ că trebuie să ne nizuim spre pace cu guvernul român. Altminteri Slavii, Sârbii, Croații, Slovaci, Polonii, Românii, neamuri ce ne înconjoară, ne vor înghiți. Dacă ne concepem limpede interesele reciproce vom fi prieteni“.

Întrebarea ce se pune, astfel, la începutul toamnei viforoase a anului 1848 cu privire la raporturile ungaro-române este tocmai aceasta. Își vor înțelege oare Românii și Ungurii interesele proprii pentru a-și întinde în fine mâna spre o împăcare? Răspunsul îl dau paginile de până aici ale studiului de față, frământarea sterilă a poporului românesc din Transilvania din zorile primăverii celei mai pline de nădejdi, mâna întinsă spre împăcare mai întâi de Buteanu și Micaș, apoi de toți fruntașii români adunați pe Câmpia Libertății, umilitoarele colindări întreprinse de Barițiu în Cluj, răbdătoarea așteptare zadarnică a lui Șaguna în Pesta și ofertele repetate de Laurianu, Maiorescu și A. G. Golescu. Toate se lovesc de un zid nepătruns, format din idei preconcepute, din ignorarea voită a realității și mai ales din instinctele de ură, ce se cultivă deopotrivă în cercurile politice conducătoare și în clasele poporului de jos. Indemnurile lui Szemere vor răsună în pustiu atâta timp cât nu se oferă nimic poporului românesc din Transilvania. Regimul teroristic desfășurat de baronul Vay are, dimpotrivă, efectul otrăvii, care produce amorfizarea organismului, după care va urma, cu toată siguranța, reacțiunea cerută de fizicul sănătos.

Românii au dovedit, în tot cazul, o mai mare dispoziție spre crearea posibilităților de împăcare. Renunțând deocamdată la programul de integralitate al lui Bărnuțiu, și limitând revendicările de ordin politic la o formulă unică, recunoașterea naționalității, care totuși li s'a refuzat, ei s'au degajat de orice răspundere în fața istoriei. Nu trebuie uitat că Barițiu, Cipariu, Laurianu, Buteanu și Papiu Ilarianu erau gata să primească și uniunea, în schimbul unor drepturi de reală valoare. Laurianu și Alecu Golescu nu se vor înfuria împotriva guvernanților maghiari, decât

¹⁾ Ibidem, p. 61.

²⁾ Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört.* p. 190. Scrisoarea lui Szemere către contele Mikó, 24 August.

după ce au fost tratați cu dispreț. Szemere remarcă în scrisoarea dela 24 August: „nu putem tolera ca cei din Țara Românească să facă agitații în cuprinsul statului nostru“. Din punctul său de vedere, are, de sigur, dreptate. Nu i se poate pune la îndoială dreptul de a supraveghea cu cea mai mare băgare de seamă acțiunea guvernului român. Dar dacă, în același timp, voia să păstreze și Ardealul, care oricum constituie o veritabilă țară românească, ar fi trebuit să caute un modus vivendi, pentru a satisface cel puțin revendicările juste ale populației majoritare din această provincie. Nu a făcut-o însă și nici nu avea intenția să încerce o asemenea soluție, asigurând existența politică a națiunii române din Transilvania și Ungaria. În această rezidă tragicul problemei ardeleni pentru Unguri, în neputința de a-și concepe interesul propriu și a-l pune de acord cu realitățile politice existente. Urmarea inevitabilă va fi că Românii vor căuta o altă formulă, cu excluderea și chiar împotriva Ungurilor. Maiorescu va propune Austriei încă în Septemvrie 1848 să reunească toate provinciile române într'un regat, cu un principe austriac și sub suzeranitatea Germaniei¹⁾.

Conducătorii Românilor din Ardeal nu merg deocamdată așa de departe. Ei așteaptă cu răbdare rezultatul demersurilor politice. Numai dacă acestea se dovedesc infructuoase, vor încerca și ei să se afirme pe altă cale. Tendința de integralitate formează de-acum firul conducător al programului lor politic, pe care îl vor urmări fără să se aventureze dincolo de limitele realităților date. Una din acestea o văd în monarhia austriacă. Alături de ea vor încerca, prin urmare, să strângă într'o unitate politică pe toți Românii din cuprinsul împărăției habsburgice, pentru a-și realiza idealul de libertate națională. Deocamdată însă declanșarea revoluției rămâne unică formulă de salvare a românismului din Ardeal. Nu revoluția țărănească, „horaiada“, la gândul căreia se cutremură și acum oligarhii unguri, ci mișcarea conștiință, capabilă a dărași chiar și cu violența „bastiliile ungurești“ și a escalada parapetele libertăților ahtiate de mult.

¹⁾ Anul 1848 în Principatele Române, IV, p. 358.

PRIMĂVARA ANULUI 1848 LA ROMÂNII DIN
BANAT ȘI UNGARIA

CAPITOLUL ÎNȚĂIU

PRIMĂVARA ANULUI 1848 LA ROMÂNII DIN BANAT ȘI UNGARIA

Mișcarea politică a Românilor din Banat și Ungaria ia cu totul alt drum în primăvara anului 1848 decât cel bătut de frații lor ardeleni. Această divergință a produs-o nu numai frontiera politică, ci în mai mare măsură regimul deosebit și mediul supus altor influențe, decât în Transilvania. Cei aproape un milion de Români bănățeni și ungureni nu formează o masă unitară, decât subț raport etnic. Două treimi aparțin bisericii ortodoxe, o treime celei unite cu Roma. Biserica lor nu este însă naționalizată. Există dela 1810 încoace un episcop ortodox român la Arad, dar subț jurisdicția mitropoliei din Carloviț. La Timișoara și Vârșeț păstoresc episcopi sârbi și pe credincioșii români, mult mai numeroși decât Sârbii. Biserica unită are și ea un episcopat românesc în Oradea, dar cu un număr infim de credincioși. Uniții din Sătmăre și Maramureș sunt tributari încă episcopului „rutean“ din Muncaci, fapt care explică de ce contemporanii vedeau așternută un fel de „umbră a morții“ peste aceste vechi ținuturi românești. În afară de aceste împrejurări cu totul vitrege trebuie subliniat că dincolo de frontiera ungară Românii nu izbutesc a înjgheba nicăieri un centru cultural mai de seamă, în jurul căruia să se poată grupa luptătorii naționaliști. Aradul cu școlile sale ar fi putut crea un asemenea nucleu, dar tocmai în preajma adâncilor prefaceri europene el pare lipsit de elementele dascălești capabile să dea îndrumare unei acțiuni politice. În tot cursul revoluției nu întâlnim decât numele unui singur profesor, al lui Vincențiu Babeș, mult prea tânăr, decât să reușească a solidariza forțele naționale într'o acțiune comună. Cu toate acestea, inițiativa pentru formarea unui program politic unitar va porni și de astădată din Arad, unde avocatul Ioan Arcoși reprezenta cu demnitate tradiția de luptă a lui Moise Nicoară și a urmașilor săi. În Martie 1848 un corespondent al lui Barițiu afirmă¹⁾

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, p. 92.

că „românimea din Lugoj cu mare zel se ostenește pentru înflorirea naționalității noastre“. Lugojul dispunea, de fapt, de condiții prielnice pentru a deveni centrul politic al Românilor ungureni și în deosebi al celor bănățeni, dacă împrejurări neașteptate nu l-ar fi abătut pe cărări proprii. Timișoara și Oradea rămân, de asemenea, în imposibilitate de a iniția și îndemna o acțiune politică pe linia solidarității românești. Redesteptarea elementelor conștiente din toate aceste regiuni era un fapt, care s'a produs paralel cu a Românilor ardeleni. Ceea ce lipsea încă atunci, era contactul dintre ei și în consecință stabilirea unor scopuri politice comune. Starea de robie îndelungată a paralizat în măsură și mai păgubitoare forțele românismului din județele periferice Maramureș și Sătmăre. Fruntașii români de aici sunt și rămân în strânsă dependență de politica ungurească. Reanexarea „Părților“ nu-i influențează câtuși de puțin.

Marasmul produs de regimul aceleiași oligarhii, ca în Ardeal, pare, totuși, a fi cedat, în ultimele decenii premergătoare revoluției. După o aprigă luptă confesională, în părțile Aradului, românismul de aici găsește de acum insuportabilă comunitatea religioasă cu Sârbii, care izbutiseră a-și menține anume situații privilegiate. Resentimentul împotriva jurisdicției mitropolitane a Carlovițului era depășit însă de dușmănia neîmpăcată care a prins teren și s'a desvoltat tot mai amenințător în contra episcopilor sârbi din Banat. Credincioșii români, reprezentând majorități covârșitoare atât în eparhia Timișoarei, cât și a Vârșetului, voiau să fie păstoriți de arhieriei proprii. Unii din vlădicii sârbi învățaseră românește, străduindu-se a satisface în oarecare măsură exigențele de ordin național ale supușilor săi. O secție la școala teologică din Vârșet dispunea și de un număr oarecare de profesori români, între care trebuie menționați în deosebi Andreiu Șaguna, Nicolae Tincu Velea și protosinghelul Patrachie Popescu. Dar în această epocă naționalismul sârbesc era de asemenea în plină efervescență și prea puțin dispus a face concesiuni Românilor. Episcopii, firește, nu constituiau o abatere și conflictele dintre cele două elemente naționale vor deveni astfel inevitabile. Limba liturgică slavă impusă în bisericile românești și tendința clerului de a serbiza numele credincioșilor au stârnit mai ales reacțiune vehementă. Incetul cu incetul Românii încep a revendica episcopi români pentru ca mai târziu să ceară o mitropolie proprie și separarea totală de ierarhia sârbească.

Procesul care amenința buna înțelegere între cele două popoare începuse de mult, dar de pe la 1830 încoace el devine mai acut, cu toate că, prin instalarea unui episcop român la Arad, Sârbii făceau o primă concesiune importantă. Conducătorii politicii ungurești țineau evidență despre conflict și cum în această epocă

toți par obsedați de fantoma „slavismului“, ei nu vor ezita să profite de prilej pentru a lovi în tendințele de predominare ale Sârbilor. De aceea articolul de lege XX din 1848 votat la cerearea mitropolitului Rajacici asigurând autonomia bisericii ortodoxe din Ungaria, condiționa îndeplinirea ei de întrunirea cât mai grabnică a congresului bisericesc care se va constitui din reprezentanții indicați de lege, dar ținând seamă de populația împărțită după limbi deosebite¹⁾. E pentru întâia dată că se recunoaște dreptul de egalitate al elementului românesc în sânul bisericii ortodoxe din Ungaria, dar am greși dacă am atribui prelatului sârb paternitatea unei asemenea formule. Manifestul „tinerimii române“ din Pesta publicat la 23 Martie în Pesti Hirldap dă o indicație sigură a izvorului de unde pleacă îndemnurile către Români, pentru a-și afirma drepturile, reclamând emanciparea de sub jugul sârbesc. Din faptul că autenticul tineret român refuză a se recunoaște semnatarul acestui manifest am tras concluzia²⁾ că el a fost ticluit în redacția gazetei ungurești, fie la inspirația noului guvern, fie la cererea unuia din Românii „maghiaroni“. De aceea pretinșii autori se sfiesc a se numi „națiune“ și se mulțumesc a se recunoaște numai ca „familie valahă“ strâns legată în pace și în războaie de „națiunea“ maghiară. Se declară perfect mulțumiți sub scutul de apărare al noului constituționalism. Dacă subliniază cifra de două milioane a Românilor o fac pentru a-și permite să pomenească totodată și intrigile și oprimările suferite din partea Sârbilor. „A sosit epoca de aur a constituționalismului și a libertății“, exclamă ei cu emfază, „familia etnică românească întinzând mâna Ungurului, își exprimă deplina încredere că noul minister maghiar va elibera această eroică familie etnică de sub puterea și înrăurirea poporului sârb. Propagând educația între ei va face să se nască alți Huniazi și Matieși“. În finalul manifestului autorii salută pe rege, bineven-tează noul minister, libertatea și egalitatea, dar uită să spună un cuvânt de încurajare pentru neamul propriu.

Este mai pre sus de orice îndoială că manifestul a fost anume ticluit pentru a asmuți pe Români împotriva Sârbilor. Gazeta ungurească nu e dispusă a publica curajoasa desmințire a tinerețului român. Ea continuă, dimpotrivă, să alimenteze conflictul făcând loc în coloanele sale unei campanii pusă la cale cu deosebit rafinament. Dacă am dispune de informații autentice despre felul în care au reacționat Românii din Ungaria la primirea celor dintâi știri sosite din capitală despre mișcarea revoluționară, jocul inscenat s'ar putea dovedi cu ușurință. Dar asemenea in-

¹⁾ Thim I., *A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés tört.* I, p. 84.

²⁾ A se vedea mai sus, vol. V, p. 106.

formații nu există, decât cu privire la Lugoj. În celelalte centre românești timp de o lună întreagă domnește o desăvârșită liniște, care se poate interpreta drept lipsă de orientare. Când se aude în sfârșit cuvântul Românilor din Arad, Oradea și Pesta, ei sunt de acum definitiv câștigați pentru o atitudine antisârbească.

Cu privire la reacțiunea din Lugoj avem știri numai din izvoare ungurești¹⁾. În 19 Martie se produce mai întâi mișcare, prin afișarea celor 12 puncte decretate la 15 Martie de tineretul maghiar din Pesta și prin ridicarea unui steag tricolor cu inscripția: „libertate, egalitate, frăție“, tocmai în mijlocul orașului, unde era un restaurant, „La cele trei roze“ (azi Dacia). Mulțimea citește cu entuziasm manifestul revoluționar. Pentru cei care nu-l înțeleg, se tălmăcește pe loc. Prin urmare și Românii se interesează de cuprinsul lui. Fruntașii lor iau parte în ziua următoare la o adunare improvizată la primărie, unde se cere constituirea unui comitet însărcinat a veghea asupra ordinei. Acest comitet se constituie într'adevăr, cu aprobarea consiliului județean și între cei 20 membri ai săi întâlnim următoarele nume românești: Fogarași Blasiu și Teodor Petrovici, primpretori, Ioan Popovici, Ioan Marcu, protopopul ortodox al Lugojului; Constantin Udria, Mihail Bontila, Ioan Vancea, Lupu Iota și Dumitru Popovici. Românii covârșesc cu numărul adunarea dela primărie și cer sgomotos îndepărtarea bisericii unite din piața orașului. Biserica era ridicată și pusă în roșu subt coperiș, într'un loc, unde prezența sa era considerată ca o sfidare la adresa românismului rămas ortodox în imensa lui majoritate. Românii amenință că nu recunosc cele 12 puncte, dacă nu li se pune în vedere satisfacerea acestui postulat. Totuși ei sunt înduplecați a se retrage, după care oficialitatea izbutește a menține ordinea timp destul de îndelungat²⁾. „Gazeta“ mai aduce la 30 Martie informație despre o răscoală țărănească în împrejurimile Lugojului, dar ea se dovedește cu totul greșită. Vicecomitele județean în raportul trimis către președintele consiliului, la 25 Martie, scoate în evidență tocmai ordinea perfectă care domnește pe întreaga întindere a județului³⁾.

Tot așa se vor fi comportat și Românii din alte centre bănățene. Inghit cu lăcomie formulele libertății, dar cuvântul de îndrumare îl vor aștepta din partea conducătorilor proprii. Acest

¹⁾ Dr. Deák Imre, *Adatok az 1848. év eseményeihez Krassó vármegyében*, Lugoj, 1931, pp. 5—15.

²⁾ Mai pe larg sunt expuse faptele acestea în substanțiala lucrare a lui I. Boroș, tipărită ungurește: *Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében*, Lugoj, 1928, pp. 7—12.

³⁾ Deák I., *o. c.* p. 15.

cuvânt întârzie în așa măsură încât și Barițiu pare contrariat și se consideră îndreptățit a improviza un program pentru toți Românii din Ungaria. Neclintit credincios către casa domnitoare și către coroană, spune el, și convinși că naționalitățile „genetice” numeroase nu se pot nimici, decât cel mult diviza și întârzia în cultură, Bănățenii, spre a se feri de aceasta, stau gata a pretinde: restabilirea demnității de „ban” și reconstituirea Banatului Timișan, cum a existat înainte de Maria Terezia, din teritoriul celor trei comitate și din granița militară română; desfacerea celor trei episcopii (Arad, Timișoara, Vârșeț) locuite precumpănitor de Români de sub jurisdicția Carlovițului și reunirea lor cu eparhia ortodoxă a Ardealului, sub un mitropolit prin deputați clerici și mireni; crearea unui fond pentru întreținerea clerului și a seminariilor ortodoxe; limba română va fi limba de predare în toate școlile primare, triviale, normale, cum și în seminarii, iar limba maghiară va avea câte o catedră la fiecare instituție publică românească; întrunirea anuală a unei adunări bisericești și în fine desființarea monahismului și extinderea dreptului de a fi ales episcop și la preoții de mir, căsătoriți sau necăsătoriți¹⁾.

Programul lui Barițiu e bine gândit, nu încapă îndoială, afară doar de ultimul punct, care intră în conflict cu canoanele bisericii răsăritene. Autorul cunoștea situația Românilor din Ungaria și nevoile lor bisericești și culturale. El întrevăzuse și posibilitatea creării unui Banat românesc, ca teritoriu autonom, dar acum preferă să nu stăruie prea mult asupra revendicărilor de ordin politic național. Restrânge, de altfel, acest program la „Bănățeni”, fără să vorbească despre Românii din Nord și despre legătura organică cu blocul românesc din Ardeal. „Nu știm”, adaugă Barițiu „dacă mai au Bănățenii și alte puncturi speciale, a căror dobândire ar dori-o din tot sufletul. Atâta știm că asupra acestora opiniile sunt mult unite”. Dar asigurarea sa nu se sprijină pe fapte reale, cu toate că ceva mai târziu afirmă că însuși mitropolitul Raiacici a recunoscut îndreptățirea Românilor de a avea un ban și un mitropolit propriu²⁾. Până la 10 April nu exista însă la Românii din Ungaria nici program comun și nici mișcare politică solidară. Când se înfiripează, în sfârșit, ea nu se inspiră din îndemnurile Gazetei, ci apare ca rezultatul firesc al schimbului de vederi, care a avut loc între fruntașii români din Ungaria.

O circulară semnată de avocatul Ioan Arcoși, președintele comunității bisericești din Arad și de Vichentie Babeșiu, secretar,

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 42 (din 24 Mai st. v.).

²⁾ *Ibidem*, Nr. 41, p. 170.

anunță, în fine, la 24 Aprilie, înjghebarea unei acțiuni solidare¹⁾. Ea a fost redactată în înțelegere cu Emanuil Gojdu din Pesta, expediându-se apoi tuturor comunităților de frunte ale Românilor ortodocși din Ungaria. Arădani constată „lipsa neîncunjurată“, ca Românii adunându-se prin delegați aleși la Pesta, pe ziua de 3, 15 Mai, să se prezinte guvernului și să ceară: 1. A se stabili de către minister numărul autentic al Românilor ortodocși și a se fixa în proporția aceuia numărul deputaților din congresul bisericesc, „deoarece, pe cât credem noi, numărul Românilor este de două ori ca al Sârbilor“. 2. Să se ia măsuri ca să poată fi aleși de reprezentanți ai Românilor oamenii lor proprii, iar nu Sârbi sau Greci, prin imixtiunea organelor bisericești. De aceasta să se țină seamă și în teritoriul graniței militare. 3. Congresul bisericesc să fie convocat la Arad sau Timișoara, iar nu în Sirmiu, unde deputații români terorizați de ilirism nu și-ar putea exprima fără teamă simțimintele și nici apăra drepturile.

Punctele înșirate aici vor constitui obiectul desbaterilor la adunarea din Pesta sau, cum se exprimă convocatorul „aceste și doară alte rugări“, privitoare la congres, dar și la parlamentul viitor, „după lipsă și puțință“. Fruntașii arădani se arată deplini recunoscători pentru dobândirea libertății. Românul a fost până acum cel mai apăsător popor în țara sa proprie, deoarece era oprit de frații săi, de Sârbi, nu în virtutea vreunui drept, ci prin abuz. Punându-se capăt despotismului, Românii nu trebuie să stea cu mâinile în sân. „Nici una dintre națiile acestei patrii nu are mai mare datorință a-și deschide ochii bine și a veghea cu virtute, ca Românul“. Autorii circularei fac apoi trimitere la noua lege votată în Dietă, prin care se prevede convocarea unui congres bisericesc. Ei atribue deputatului maghiar din Bihor, Beöthy Edmund intercalarea dispoziției, de a se ține seamă la compunerea congresului de dreptul ambelor popoare ortodoxe. Prin aceasta însă nu sunt încă deplin asigurați. Conducerea bisericească fiind în mâna Sârbilor, Românii trebuie să dovedească zel și virtute, cumințenie și curaj. Finalul circularei are accente de naționalism potolit, dar și plin de încredere²⁾: „Să ne ridicăm, iubiți frați Români, să mergem să ne vadă lumea și înaltul minister, că și noi suntem vii, că și noi ne-am deșteptat din somnul letargic, în care ne-a aruncat despotismul veacurilor. Să ne vadă și să se convingă, că Românul numai atunci e cu adevărat viu când e liber“.

¹⁾ Thum I., o. c. II, pp. 126—129. Cf. *Foaie p. minte* etc. 1848, Nr. 17 din 26 April (st. v.).

²⁾ Boroș I., *Az 1848. év eseményei* etc. p. 20 și urm. Cf. *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 40 din 17. V (st. v.) pp. 166—67.

Apelul Arădanilor a produs fără îndoială o vie agitație în rândurile Românilor ortodocși din Ungaria. El nu depășește limitele unei acțiuni cu caracter bisericesc, dar e evident că revendicările sunt strâns legate de acțiunea, care se punea la cale. Recunoștința și respectul față de guvernul unguresc indicau o atitudine de prietenie față de mișcarea maghiară, cum, de altă parte, interesele deosebite în acțiunea de reorganizare a bisericii, îi determina să se orienteze de acum împotriva ierarhiei sârbești.

Dintre comunitățile care primiseră apelul, cea din Lugoj răspunde mai întâi și încă în chip sgomotos, alegându-și delegații pentru adunarea din Pesta într-o întrunire publică. Colaborarea dintre autoritățile comitatului și Români se desfășura aici în condiții bune. În 3, 4 și 5 Mai se ține o adunare județeană, la care Eftimie Murgul va fi ales membru în comitetul de conducere cu cele mai multe din voturile date. Profitând de numărul mare al reprezentanților veniți din toate regiunile județului, în 4 Mai se organizează o adunare românească pentru a desbata și a hotărî asupra circularei lansate de Arădani. Adunarea s'a întrunit în sala mare județeană sub președinția lui Blasiu Fogarași, dar neîncăpând aici țărănimea, prezentă în număr deosebit de mare, se mută în curtea largă a palatului județean. După președintele adunării vorbiră: tânărul Bojânca, directorul școlar Maxim Pascu și Ștefan Ioanovici. Corespondentul Gazetei îi caracterizează în chipul următor: „Între acestea luă firul vorbirii un învăpăiat june român, Bojânca, de curând venit dela Pesta, care cu mare energie, sănătoasă logică și plăcută elocință, spre marea poporului plăcere, începând a vorbi, mulțimea adunată, setoasă a-l auzi, neputând încapa în sală, îl chemă afară, sub cerul liber, a vorbi. Aici continuându-și firul vorbirii, poporul își arată mulțumitoare plăcere prin întrerupătoarele vivate și să trăiască Bojânca. Iar ascultătorii streini nu încetau a-și însemna laudatul nume al oratorului român înflăcărat, dar plin de modestie și generozitate“. Despre Pascu se spune că vorbi cu mare energie și înțelepciune, iar Ștefan Ioanovici era „un așa învăpăiat naționalist și patriot, încât zelul și fierbintea dragoste a Domniei Sale patriotico-națională, parcă nici nu se pot descrie“.

Lugojenii dispuneau, prin urmare, de conducători destoinici, înflăcărați, dar înzestrați și cu înțelepciunea necesară pentru a putea cumpăni adevăratele interese ale Românilor bănățeni. Ei hotărîră în unanimitate a nu trimite deputați la congresul din Carloviț, dar aleseră o delegație de 16 membri, care să ia parte la întrunirea din Pesta. Numele delegaților aleși sunt protopopul I. Marcu al Lugojului, I. Vuia al Vărădiei și C. Gruici al Baziașului, profesorul Nicolae Tincu Velea, Eftimie Murgu, Emanuil Gojdu, M. Pascu, G. Ioanovici, G. și A. Atanasievici, V.

Fogarași, T. Petrovici, A. Bojânca, A. Vasici, A. Capra și Șt. Ioanovici.

Președintele aduse la cunoștință vicecomitelui din Caraș hotărârile adunării, iar acesta, autorizat de consiliul județean, declară că nu va da urmare intervențiilor pe care le va face mitropolitul sau episcopii locali pentru alegerea delegaților la congresul sârbesc. De aceea episcopul sârb din Timișoara protestă la 9 Mai, declarând că nu consideră legală adunarea românească din Lugoj, nici aprobarea ei de către consiliul județean și că pretinde a se da asistența cuvenită protopopilor, pentru a putea îndeplini alegerea delegaților congresuali¹⁾.

Adunări pregătitoare se vor fi ținut și în celelalte centre românești, dar nu avem informații decât despre cea din Arad întrunită la 30 April.

Adunarea convocată la Pesta s'a întrunit de fapt la 3, 15 Mai sub președinția lui Emanuil Gojdu²⁾. Numărul delegaților nu a fost atât de mare, cum se prevăzuse. Cei prezenți însă erau cei mai de seamă fruntași ai Românilor ortodocși din Ungaria. Unul singur lipsea, Eftimie Murgu, care cu toate că se afla atunci în Pesta și cu toată că avea mandat dela Lugojeni să-i reprezinte, s'a abținut a lua parte la întrunire și a semna hotărârile luate. Delegații sosiți erau: George Țapoș, protopop, Paul Boțco, preot în Chișineu, Ioan Arcoși, Paul Petrila din partea Arădanilor, Ioan Dragoș, Gheorghe Fonnyay, Nicolae Jiga, reprezentanți ai Bihorului, David Nicoară, Moise Suci, Ioan Sabo, din partea Bichișenilor, Ioan Misici, Petru Cermana, Gheorghe Muntean, Blasiu Brancovan, Simion Popovici, Atanasie Rațiu, Ioan Petrovici, Ștefan Ilici, Nicolae Iorgovan, Nicolae Țieran, Vincențiu Bogdan, Vasile Bogdan, Iulian Ianculescu, reprezentanți din județele Timiș și Torontal, George Stupa, Teodor Serb, Ioan Auran, Sigismund Pap, Ioan Putici, Petru Farchici, Freta Șaguna, reprezentând Pesta și Blasiu Fogarași, Ignatie Vuia, protopopul Vărădiei, Axente Bojânca, Teodor Fogarași, N. Velia, profesor de teologie, Ioan Marcu, protopop în Lugoj și Maxim Pascu, reprezentanți ai județului Caraș.

Consultările au început în 3, 15 Mai, zi aleasă poate anume pentru ca să coincidă cu adunarea dela Blaj și au ținut până în 9, 21, când au semnat „înștiințarea către Români de legea răsariteană neunită” și memoriul către ministrul unguresc. Acesta din urmă a fost prezentat printr'o delegație, care se convinge de buna lui primire.

¹⁾ Boroș I., o. c. p. 25.

²⁾ T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, I, pp. 343—47. Cf. *Documentele noastre* vol. II, 11.

Memoriul dela Pesta este cel dintâi act prin care se ia legătură directă cu guvernul din Pesta. Semnatarii nu renunță la dreptul de a fi socotiți ca făcând parte din „națiunea” română, mândră de originea ei latină. Subliniază starea asuprită din veacurile pline de vitregie și de prejudeții și salută ziua, care va realiza aspirațiile popoarelor întemeiate pe dreptatea veșnică. Își exprimă lealitatea către monarh, către coroana ungurească, dar și simpatia și încrederea către noul minister maghiar. Vreau să fie prieteni adevărați ai Ungurilor, nu din interes meschin, ci mai ales pentru a sta alături de ei în nevoie.

Declarațiile acestea flatau, fără îndoială, orgoliul unguresc. Membrii guvernului vor fi găsit însă plăcere deosebită în șarja pe care o îndreptau Românii împotriva ierarhiei sârbești și în general împotriva așa zisului „slavism”. Principiul libertății, egalității și al frăției nu suferă ca un popor din patria comună să domnească asupra altuia. De aceea pretind despărțirea totală de Sârbi în domeniul bisericesc și școlar, instituirea unei ierarhii neatârnată de mitropolitul Carlovițului, cu sinod propriu și numirea unei comisii sub președinția delegatului ministerial, pentru a îndeplini separarea bunurilor bisericești și școlare. Până ce se vor executa acestea, cer să se lase conducerea bisericii române unui vicar mitropolitan, având lângă sine un secretar clerical și unul mirean.

Adunarea din Pesta nu s'a mulțumit a exprima numai revendicări de ordin bisericesc. Delegații vor fi desbătut în cele șapte zile petrecute împreună, de sigur, și problema politică a Românilor din Ungaria. Convinși că încrederea lor sinceră, manifestată față de națiunea maghiară, va întâmpina sentimente reciproce la Unguri, ei îndrăsnesc a formula în patru puncte „revendicările politice”: 1. Recunosc limba maghiară ca limbă oficială a țării, dar așteaptă să fie admisă, întrebuințarea propriei lor limbi naționale fără nici o piedecă, în biserică, în instrucția copiilor și în general în toate chestiunile lor lăuntrice. 2. Să se înființeze pe lângă ministerul instrucției și cultelor o secție deosebită, pentru rezolvirea chestiunilor bisericești și școlare ale Românilor, cu funcționari exclusiv români și ortodocși. 3. Să se aplice în mai mare măsură funcționari români în toate ramurile administrației și în deosebi în regiunile românești. 4. La regimentele de grăniceri români să se aplice cu deosebire ofițeri de origine română.

Revendicările acestea sunt într'adevăr „modeste și echitabile” cum se exprimă memoriul și totuși mult prea avansate pentru a întâmpina înțelegerea guvernanților din Pesta. În afară de răspunsul verbal care nu conține nici măcar asigurări vagi, guvernul unguresc nu a socotit necesar să procedeze la soluțiile concrete cerute de fruntașii români, prea loiali și prea încrezători.

Rigiditatea cu care a tratat pretențiile Românilor din Ardeal se menține și față de voința de colaborare sinceră exprimată de Românii ungureni. De aceea, poate, adunarea s'a văzut nevoită a convoca o nouă întrunire la Timișoara, pe ziua de 13, 25 Iunie, cu participarea unui număr mai mare de delegați.

Aflând despre rezultatul consultărilor din Pesta, unul din redactorii Gazetei constată că felul în care formulează Românii din Ungaria postulatele „le face onoare înaintea lumii cultivate“. Era de acord, prin urmare, cu orientarea lor politică, dar se întreabă de ce nu au dat mâna și cu frații lor uniți, cum s'a făcut la Blaj¹⁾. Redactorul care face observație, bănuim că este Andreiu Mureșianu. Indemnul său inspirat e vrednic să fie înregistrat: „O nație, o religie, și aceea românească, iar nu unită și neunită grecească, căci“, exclamă el „toți sunt fii unei mame, prin vinele tuturor curge sânge de Român; apoi unirea și neunirea au fost numai o armă machiavelică a politicei care a căzut“. Observația e, de sigur, pe deplin justificată, deoarece conducătorii adunării ar fi putut să atragă în consultările lor privitoare la revendicările politice și pe reprezentanții Românilor din Sătmăre și Maramureș, precum și pe cei câțiva reprezentanți ai Românilor uniți din Bihor. Această solidarizare ar fi fost mai necesară ca oricând, cu atât mai vădit că ea ar fi arătat cu un ceas mai de vreme drumul spre încheierea unei solidarități și cu Românii din Ardeal. Tineretul român din Oradea, care a adresat la 9 Mai un manifest către frații din Ardeal, pare să fi avut această țintă. Dar încrederea necondiționată în „mărinimia națiunii maghiare“ și apelul naiv la uniunea Ardealului cu Ungaria, fac dubios, dacă nu manifestul însuși, de sigur însă sursa lui de inspirație. În tot cazul, acești tineri din Oradea sunt singurii care revendică nu numai eliberarea Românilor ortodocși de sub ierarhia sârbească, ci și a celor uniți, din Maramureș și Sătmăre, de sub jurisdicția bisericii ucrainene²⁾.

Dacă însă pe plan politic adunarea din Pesta nu a recoltat succese concrete, ea rămâne de importanță capitală pentru formularea precisă a desideratelor privitoare la despărțirea de ierarhia sârbească. Refuză a se duce la congresul sârbesc, pentru că nu pot fi reprezentați după cuviință și în conformitate cu numărul lor, dar vreau mai ales o conducere bisericească proprie, în frunte cu un mitropolit român. După ce biserica sârbească luase caracter eminamente național, o conviețuire a celor două elemente etnice devenea cu neputință sub aripile aceleiași ierarhii. Guvernul și dieta ungară trimiteau pe Românii să rezolve acest diferend la un

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 42 (din 24 Mai st. v.).

²⁾ Iakab Elek, *Szabadságharczunk*, pp. 84—85.

congres constituit din o sută delegați și din membrii înaltului cler sârbesc. Fruntașii români găsesc inacceptabilă o asemenea cale de urmat, sau chiar inutilă. De aceea cer dela guvern înainte de toate aprobarea principiului de separație și înființarea unei mitropolii românești, iar tehnica despărțirii o lasă în grija unei comisii formate din reprezentanți competenți. Că această formulă era bine gândită și practică, a dovedit-o pe deplin evoluția ulterioară a problemei. Tratatul direct cu Sârbii n'au dus la nici un rezultat, până când în 1864 s'a adoptat, în sfârșit, de către împăratul, formula preconizată de fruntașii români din Pesta.

Cât privește raportul față de Sârbi trebuie avută în considerație împrejurarea că poporul lor era mult mai progresat în drumul spre libertatea națională, decât Românii din Ungaria. Acțiunea politică desfășurată la adăpostul unor privilegii răsunătoare, pe care conducătorii n'au încetat un singur moment a-le invoca, era restrânsă, ce-i drept, la asigurarea și consolidarea autonomiei bisericești. Dar tendințele spre libertate și autonomie națională erau de asemenea adânc înrădăcinate în tradiția politică a Sârbilor din Ungaria. Mișcarea de reînviere în spiritul vremilor nouă a găsit astfel la ei teren prielnic pentru o acțiune politică viguroasă. Marea personalitate a celor doi mitropoliți, Stratimirovici și Rajacici, înalță încrederea de sine a acestui popor, mândru dar și de o vitejie probată, câștigându-i nu numai favoarea Curții atotputernice, dar și stima altor popoare, mai ales a celor slave. Ilirismul, ca mișcare de reînviere a forțelor națiunii și de solidarizare a tuturor popoarelor sudslave, servea de asemenea, stimulent puternic pentru o formulare conformă cu duhul vremii a revendicărilor naționale. De aceea, îndată după izbucnirea mișcărilor revoluționare, fruntașii sârbi anunță pretenții de autonomie cu delimitarea unui teritoriu propriu. Am arătat conflictul ivit din această cauză cu Kossuth și revolta produsă de amenințările pripite ale liderului din guvern. Antagonismul înverșunat dintre Sârbi și Unguri trebuie atribuit în mare parte acestui incident, dar de sigur și refuzului încăpăținat al guvernului maghiar de a recunoaște îndreptățirea revendicărilor ridicate de naționalități. Kossuth declarase¹⁾ sentențios că nu cunoaște în Ungaria decât o singură „națiune politică“, celelalte popoare nemaghiare sunt „naționalități“ și ca atare membre ale „națiunii politice ungare“. Fruntașii sârbi vor refuza, prin urmare, să accepte o asemenea teorie de drept public, încercând cu toată hotărîrea chiar și riscurile unei revolte înarmate.

Guvernul maghiar stabilise ziua de 27 Mai pentru întrunirea congresului bisericesc, prevăzut în legea votată la 11 Martie și

¹⁾ Thim. I., o. c. I, p. 38.

anume la Novisad, în teritoriul de sub coroana ungară și nu la Carloviț, care cade în jurisdicția croată. Comisar special la congres a fost numit de guvern, fruntașul sârb, Cernoievici Petru, purtător al unui nume istoric, dar devotat guvernului din Pesta. Pentru a câștiga bunăvoința cercurilor bisericești guvernul înființase pe lângă ministerul cultelor o secție deosebită, ortodoxă, în fruntea căreia a numit pe episcopul sârbesc din Buda Platon Atanatchovici. Dar comisarul avu ideea nefăcătoare de a proclama în Novisad starea de asediu, deoarece mitropolitul Rajacici convocase tot acolo, însă pe ziua de 12 Mai, o conferință națională. Între timp guvernul își da silința să paralizeze și pe alte căi acțiunea naționalistă a Sârbilor. Opoziția neașteptată și masivă a Românilor îi era binevenită. Există indicii serioase că această mișcare protestatară era pusă la cale de însuși guvernul maghiar. Presa din Pesta își deschide cu prea multă largheță coloanele pentru articole care discută raporturile bisericești între Sârbi și Români, starea oprimată a elementului românesc și îndreptățirea sa de a-și lua locul cuvenit în ierarhia bisericii ortodoxe¹⁾. Un manifest nesemnificativ de nimeni care circulă între Români din Ungaria îndemnându-i să dea mâna numai cu Ungurii și să se lapede de Sârbi²⁾ este ieșit cu siguranță din oficina guvernului, a cărui organe se acoperă cu anonimatul și în articolele publicate prin presă, până ce vor izbuti a-și câștiga instrumente docile în rândurile românești. Caracteristica acestui soi de pamflete contrafăcute este că ele se mențin în generalități, pe când motiunile autentice românești pleacă din nevoi reale și preconizează întotdeauna măsuri conforme cu normele bisericești. Guvernul ar fi preferat, probabil, ca Români să ia parte la congresul din Novisad și să împiedice pe Sârbi de a-l transforma într-o adunare națională. Fruntașii români din Lugoj, Arad și Pesta, după ce constată că proporția în care pot să fie reprezentați Români, nu corespunde forței lor numerice, hotărâsc însă a se abține de la congres. Ei nu se prezintă nici în 12 și nici în 27 Mai la întrunirile anunțate, ci pretind ca congresul să fie convocat la Arad sau la Timișoara cu respectarea proporției numerice dintre cele două elemente componente ale bisericii.

Sârbi s'au întrunit, cu toate acestea, la Novisad, în ziua stabilită de mitropolitul Rajacici. Deoarece însă comisarul guvernului a refuzat să desfășoare starea de asediu, adunarea s'a mutat la Carloviț, pe teritoriu croat, pentru a-și formula revendicările naționale. Aici au hotărât să reînființeze patriarhia, alegând pe Rajacici de patriarh, iar de „voevod“ al națiunii au de-

¹⁾ *Pesti Hirlap* 1848, Nr. 91. *Nemzeti Ujság*, Nr. 6 din 11 Maiu.

²⁾ Thim I., o. c., pp. 64—66.

semnat pe colonelul Ștefan Suplicaț. Poporul sârb a fost proclamat politicește liber și neatârnat, dar păstrând legătura de supunere cu dinastia austriacă și cu coroana ungară. Ca desiderat au cerut apoi să se aprobe constituirea „voivodinei” din teritoriile Sirmului și ale graniței sale militare, din Barania, Bacica cu districtul Beceiului și cu batalionul de „Șaicași”, precum și din Banat cu „granița” sa și cu districtul Chichindei. Noua voivodină are să încheie alianță politică cu regatul Croației, Slavoniei și Dalmației¹⁾.

Raportul față de Români adunarea națională sârbească i-a formulat în punctul al șaselea, în terminii următori:

„Exprimând cea mai sinceră și cea mai adevărată dragoste față de poporul Românilor, bucurându-se din inimă de tot progresul naționalității lor și urând ca și poporul lor să devină națiune, pentru a sta alături de celelalte națiuni, congresul național sârbesc nutrește convingerea că Sârbii, ca adevărați frați în credință sunt datori a-i ajuta în redesteptarea națională, așteptând însă aceeași dragoste și din partea lor. De aceea rugăm pe regele nostru să decreteze și să asigure neatârarea națională a Românilor, în spiritul libertății și al naționalității”.

Hotărîrea congresului sârbesc ar constitui, fără îndoială, o dovadă de înțelegere a aspirațiilor poporului român, dacă în acelaș timp el nu ar fi revendicat pentru sine teritoriul Banatului și dacă, mai ales, s'ar fi declarat gata a recunoaște îndreptățirea Românilor la neatârarea bisericească. Considerând cifra numerică și repartitia neamurilor așezate în Banat, numai Românii ar fi fost în drept a pretinde în favorul lor delimitarea acestui teritoriu. Sârbii ocupau și atunci în mase compacte exclusiv ținutul situat lângă Tisa, în Timiș erau răspândiți sporadic, iar în Caraș-Severin aproape că nici nu existau. Luând cunoștință de pretenția aceasta a Sârbilor, însuși conducătorii politici ai Ungurilor au arătat-o de absurdă. Ministrul de interne Szemere stabilea următoarea proporție numerică în Banat²⁾: Unguri 63.196, Germani 193.609, Sârbi 138.707, Români 450.831. În Februarie 1849 discutând problema voivodinei, Ladislau Szögyény, președintele administrației civile austriace, indica încă tot pe Români de majoritari³⁾: 425.000, față de 150.000 Germani, 50.000 Unguri și 175.000 Sârbi. Același om de stat observă: „Poporul cel mai numeros în Banat sunt însă Românii, înrudiți prin credință cu Sârbii, dar altminteri atât de streini de limba și moravurile

¹⁾ Thim I., o. c. I. p. 88 și urm. și II, p. 209.

²⁾ Thim I., *A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés tört.* II, p. 399.

³⁾ Idem, o. c. III, pp. 436—37.

acestora, încât după mărturisirea tuturor localnicilor și chiar a Sârbilor obiectivi, Românii mai bucuroși vor să încheie legătură strânsă cu Ungurii și Nemții, decât cu Sârbii". Fiind aceasta situația reală, este evident că congresul dela Carloviț condiționa recunoașterea independenței naționale a Românilor de sacrificarea unui vast teritoriu românesc în favorul voivodinei. Există, ce-i drept, o informație înregistrată de Barițiu, după care patriarhul Rajacici ar fi declarat unei delegații de Români, că nu ar avea nimic împotriva pretenției lor de a se constitui într'un „Banat" propriu și de a-și alege un mitropolit român. Informația e confirmată și de un istoric sârb¹). Dar cu toate asigurările lui Barițiu ea rămâne dubioasă, deoarece e desmințită de atitudinea potrivnică și inflexibilă a șefului bisericii sârbe. Lipsa de indicație lămurită cu privire la viitorul raporturilor bisericești cu Românii, pledează de asemenea pentru o rezervă, pe care și-a făcut-o Raiacici. Două zile mai târziu comitetul național sârbesc adresează un manifest către poporul român, în care ar fi avut ocazie să se explice de astădată lămurit. Manifestul e redactat²) cu multă căldură, dreptul Românilor de a-și revendica naționalitatea se recunoaște în termeni ditirambici, dar și membrii „comitetului suprem" evită să repudieze ipertrofia programului formulat la Carloviț. Au proclamat patriarhia și revendică „voivodina", întemeiați pe dreptul lor, drept asigurat prin privilegiile obținute dela regii ungari. Aspirațiile ambelor popoare sunt juste; amândouă au fost persecutate de același oprimator. Să se unească de acum frățește și să se sprijine unul pe celălalt, fiind frați nu numai prin identitatea bisericii, ci și prin suferințe și aspirații. „Noi am dat nației noastre corp îmbibat de spiritul naționalității și am decretat legătura și alianța cu triplicul regat al Slavoniei, Croației și Dalmației, fiindcă suntem mai puternici în acest chip", declară mai departe comitetul și se adresează apoi către Români cu cuvintele: „faceți și voi la fel și vă însoțiți cu noi, nu ca robi ai vremii trecute, ci ca națiune liberă în temeiul egalității desăvârșite și cu deplină garanție pentru naționalitatea voastră. Atunci vom fi și mai puternici. Din clipa în care se deșteaptă în voi o asemenea voință serioasă și sinceră, ați devenit națiune liberă, limba, biserica și naționalitatea vă este asigurată, ca și viitoriul vostru. Înțelegerea și unirea aceasta va deveni un zid chinez, de care se vor resfrânge toate atacurile dușmane".

Ultimele fraze cuprind fără îndoială o ofertă de înțelegere po-

¹) *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 41. Thim. I. o. c. I, p. 97 (după Pavlovici *Srbija i srpski pokret*, p. 2).

²) Textul sârbesc la Thim I. o. c. II, pp. 244—47. Textul românesc la N. Popea, *Memorialul...* Șaguna, pp. 142—45.

litică, având ca platformă, „voivodina” și poate o formațiune politică românească asemănătoare, în afară de limitele Banatului. Garanțiile care se îmbie privesc pe Românii din viitoarea „voivodină”, de aceea manifestul iscălit de însuși patriarhul Raiacici repetă încă odată, „nu vrem nimic să avem mai mult decât voi, nici măcar cu un fir de păr”.

Manifestul i-a ajuns sub ochi lui Șaguna la începutul lui Iulie, când se afla în Pesta. Românii din Ungaria au aflat însă mai de grabă despre conținutul lui, ca și despre hotărârile adunării din Carloviț. La 21 Mai reprezentantul întrunirii din Pesta Ioan Dragoș, protestează împotriva alegerii de patriarh efectuată la Carloviț, care privește întreaga biserică ortodoxă din Ungaria¹). După legile țării și după canoane alegerea e nulă. Ea s'a făcut cu încălcarea manifestă a drepturilor națiunii române. Credincioșii români vreau să scuture jurisdicția ierarhiei sârbești și doresc să aibă o conducere proprie, aleasă de ei, în chestiunile bisericesti și școlare. Ca secretar al întrunirii din Pesta, Dragoș va fi fost imputernicit să publice un asemenea protest, dar el denunță nu numai intenția Sârbilor de a „nulifica” națiunea română, ci și atitudinea lor dușmănoasă patriei și statului maghiar. Nu știm în ce măsură vor fi aprobat membrii adunării din Pesta opoziția aceasta transpusă pe teren național. În tot cazul protestul nu constituie răspuns la apelul comitetului din Carloviț. Nu trebuie considerată ca atare nici hotărîrea luată de consistoriul eparhiei din Arad, la 15 Iunie 1848, de a nu recunoaște titlul de patriarh atribuit mitropolitului, fiindcă adunarea ținută acolo constituie o răzvrătire, iar proclamarea patriarhiei s'a făcut ilegal și fără ascultarea Românilor²). Fruntașii noștri adoptă, prin urmare, întru totul concepția guvernului maghiar cu privire la aspirațiile naționale sârbești, neglijând însă a respinge revendicările asupra Banatului, ca istoricește și din punct de vedere etnic nefondate. Singurii, care o vor face sunt grănicerii români din Biserica Albă, care la 11 Iunie 1848 cer împreună cu Nemții din aceeași localitate ca împăratul să le indice intențiile sale în această privință³).

Raiacici a adus la cunoștința guvernului maghiar și a palatului țării hotărârile adunării din Carloviț, cerând aprobarea lor și totodată amânarea congresului convocat pe ziua de 27 Mai, din motivul că Românii refuză să ia parte⁴). Dar încă la 15 Mai

1) T. V. Păcățianu, *Cartea de aur* I, pp. 236—37.

2) *Thim.* I. o. c. II, p. 407.

3) *Thim* I., o. c. II, pp. 390—92.

4) *Thim* I., o. c. II, pp. 239—241.

palatinul Ștefan încunoștințase pe mitropolit¹⁾ că a amânat terminul congresului pe ziua de 27 Iunie, când se va întruni la Timișoara, iar nu la Carloviț.

În această fază a conflictului româno-serb intră în acțiune fruntașul bănățean Eftimie Murgu. Rolul ce-și impune nu este însă de a duce cu un pas mai departe lupta de emancipare a confrăților ungureni și bănățeni. El se limitează la Banat și își făurește program propriu. În conflictul cu Sârbii se arată hotărît să rupă de îndată legăturile bisericești. Cu toate acestea, de acțiunea porinită de el va profita în mai mare măsură guvernul din Pesta, decât neamul său.

RĂTĂCIREA LUI EFTIMIE MURGU

Dascălul bănățean Eftimie Murgu este una din cele mai interesante figuri ale vieții publice românești din prima jumătate a secolului al 19-lea²⁾. Fiu de ofițer, născut în granița militară, a fost educat în școli bune, nemțești și ungurești. Pregătindu-se pentru avocatură, diploma de doctor și-a luat-o la universitatea din Pesta, practica și-a făcut-o, după obiceiul vremii, în rândurile canceliștilor înscriși pe lângă „tabla regească” din capitala ungară. Pare însă că preocupările intime ale sufletului îl ispiteau dintru început spre alte tărâmuri, decât ale proceselor mărunte dela instanțele judecătorești. Student excelent, cu eminente studii juridice și aplicat în deosebi către filosofia revelatoare de mari adevăruri ale epocii, Murgu simte instinctiv nevoia de a se închina unei activități în slujba neamului său. Nu știm care factori anume i-au determinat drumul în această direcție: mediul românesc din sânul familiei, mândria de grănicer bănățean sau poate în mai mare măsură sumbrul aspect politic al nației sale. Toate împreună, de sigur, dar și râvna de știință înfrățită cu un dor fanatic de libertate. Aceasta apare cu multă evidență din prima sa manifestare, scrierea polemică îndreptată împotriva unui fruntaș sârb cu mare autoritate între conaționali și cu simpatii cunoscute față de națiunea ungurească dominantă³⁾. În

¹⁾ Thim I.; o. c. II, p. 232.

²⁾ Datele biografice și aprecierile privitoare la activitatea sa anterioară anului 1848 le-am luat din studiul amănunțit al lui G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, Buc. 1937 (Academia Română, Studii și Cercetări XXXI).

³⁾ Titlul lucrării este: *Widerlegung der Abhandlung welche unter dem Titel vorkömmt: Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavisches Sprache folgt. Mit mehreren Gründen vermehrt, und in die walachische Sprache übersetzt durch S.(ava) T(ökölyi) in Ofen, 1827, und Beweis dass*

scrierea redactată în limba germană Murgu nu apără numai originea poporului românesc, el combate în fața lumii întregi tendința de a degrada un neam; care nu are altă vină decât că n'a fost în stare să se apere singur împotriva cutropirii dușmane. De parte de a se dovedi ignorant în materie, tânărul polemist își apără teza cu iscusință, cu un bun simț care îl face respectat și cu toate argumentele ce i-le putea oferi știința, dar și plin de ironie față de diletantismul ridicol. Numele său va fi de acum cunoscut în toate cercurile românești. Sfătuit de un compatriot bine cunoscut, Damaschin Bojâncă, și invitat cu prietenie, el se hotărește în 1834 să plece în Moldova, spune Baritiu, deoarece a văzut, „că în patria sa Panonia nu poate avea nici o perspectivă de înaintare și mai ales că nu va putea face pentru Români aceea ce-și propusese dânsul, tare și vărtos, cu toată ardoarea și devotamentul unui june, care se încredea foarte mult în puterile spiritului său“. Aprecierile acestea târzii au meritul de a reactualiza opinia generală privitoare la Murgu. Era admirat pentru hotărîrea neclintită de a lupta să-și ridice neamul din pulberea umilinții, dar și pentru înflăcărea și devotamentul tineresc, care-i da curaj să întreprindă orice „spre a împinge națiunea românească pe calea culturii și a libertății naționale“. Plecarea spre Moldova însemna în împrejurările de atunci, fără îndoială, o încercare de a scutura jugul robiei. Ceea ce însă îl va fi determinat mai ales să prefere toiaagul pribegiei, era perspectiva care i se oferea pentru muncă rodnică în atmosfera românească, după care vor ahtia multă vreme toate spiritele de elită ale Românilor de dincoace de Carpați.

Și astfel, în 20 Noemvrie 1834 Eftimie Murgu își începu cursul de filosofie la Academia Mihăileană din Iași. Respira acum mai liber, dar își luase o sarcină grea: să inaugureze „cea dintâi românească shoală de filosofie“. În primul an propuse logica, urmărind a forma în auditoriu „o înțelegere bărbătească și judecată pătrunzătoare“. Lecțiile sale erau ascultate cu interes. Un mănunchiu de elevi distinși îl încunjoară, „renumele“ său crește. Dar spiritul de independență, pe care îl propagă prin filosofie trezește temeri și bănueli la atotputernicii zilei. Moldova era și ea legată în obezi, aservită de protectoratul țarismului și guvernată de un Domn foarte prudent. I se ceru să evite a vorbi despre anume lucruri, Murgu însă era de acum câștigat de curentul opoziționist. El urmărea de aproape acțiunea boierilor „liberaliști“ și înregistra ura în creștere a poporului împotriva tiraniei.

die Walachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind; wozu mehrere zweckmässige kurze Abhandlungen; endlich eine Anmerkung über die in dem Anhang vorkommende Antikritik desselben S. T. beygefügt werden. Verfasst von E. Murgu. Ofen, 1830.

Adăugând la acestea și conflictul dintre profesorii școlii ieșene, vom înțelege motivul pentru care dascălul bănățean va pleca din capitala Moldovei, după mai puțin ca doi ani dela sosirea sa.

Privit dela distanță Murgul aleargă, parcă, spre o țintă precisă. Gonește încă tot plin de ardore idealul libertății și nu se împacă cu opresorii neamului său, de orice nuanță ar fi ei. Dar în contactul indispensabil cu acești meșteri ai intrigii nu dovedește iscusință deosebită. El va rămâne, ca toți „Ungurenii” așezați în principate, dușman al transacțiilor de oportunitate momentană. De aceea pleacă spre București, cu scârba în suflet față de Grecii și Armenii, a căror rol nefast îl constata în viața socială a Moldovei, revoltat, de bunăseamă, și împotriva „protectorului” țarist, care innăbușea orice tendință spre libertate. Scurt după sosirea la București se întâlnește cu Cipariu și cu Barițiu, în fața cărora își desvelește amărăciunile culese în popasul dela Iași. În capitala Munteniei Murgu ține mai întâi, câțva timp, un curs particular de filosofie. În August 1837 i se face numirea la Colegiul Național ca profesor de logică și de drept roman. Și aici, se pare, era ascultat cu interes de un mănunchiu de elevi distinși. Bate la ochi, spune biograful său, că o seamă de naționali, liberali și radicali de mai târziu, au fost și la Iași și la București, elevii lui Murgu. Cursurile însă nu și le-a tipărit. Poate nici nu ar fi fost prudent să-o facă. Dacă în București se respira un aer ceva mai liber, umbra protectorului stăruia, cu toate acestea, ca o amenințare continuă asupra mișcării naționaliste. Dar această mișcare îl cucerește în curând cu totul pe profesorul bănățean. Va face parte din complotul revoluționar al înflăcăratului tânăr Dimitrie Filipescu. În casa sa se întâlnesc nu odată complotiștii, care se străduiesc să înființeze o „Românie Nouă”, democratică, republicană și așezată pe temelia lozincilor despre „slobozenie, dreptul deopotrivă și vârtute”. Ei caută „să scape pe țărani de sub jugul proprietarilor”, să câștige armata și să-o pună la jurământ „în numele națiunei române”.

Rolul lui Murgu în mișcare nu este fără importanță. După comisiunea însărcinată cu cercetarea, el a fost, alături de I. A. Vailant și Dimitrie Filipescu, unul din inițiatorii complotului. Bogdan-Duică îl arată om hotărât, precis ca republican, precis în privința bazei nouă sociale a țării, „care însă nu-și dă bine seamă de realități”. Realitățile la care se face aluzie sunt, fără îndoială, conjunctura politică internațională, lipsa de pregătire suficientă pentru reușita unui proiect atât de temerar și imposibilitatea de a trece brusc dela un regim de nuanță despotică asiatică la o constituție atât de progresată. Dar considerațiunile acestea nu interesează aici decât în măsura în care putem să înțelegem mai bine evoluția structurii sufletești a lui Murgu. Arestarea și procesul

său și al tovarășilor fac din el în ochii contemporanilor un „martir al libertății“. Ceea ce trebuie să subliniem mai ales, este înainte de toate identificarea sa cu aspirațiile cele mai avansate, naționale și sociale, pe care le mărturisesc patrioții generoși ai celor două țări românești. Cipariu îl va regreta¹⁾ „că și pe el l-a împins dracul de s'a făcut sansculotist“. Dar e bine să ne însemnăm că ideile de căpetenie, pentru care sufăr martiriu acești tineri dela 1840, sunt: credința fermă într-o unire a tuturor Românilor și înlăturarea influenței tiranice a țarismului. Barițiu pare a fi fost inițiat în aceste planuri, deși le găsea „îngrozitoare“, după ce au fost descoperite. El le comunicase prietenilor din Banat, unde Petru Cermena se va dovedi admirator al lui Câmpineanu²⁾ și cu desăvârșită înțelegere pentru tendința de-a smulge principatele din primejdiosul jug „care le amenință pieire“.

După asemenea peripeții, care i-au dat prilej să cunoască de aproape realitățile politice din țările române și să guste amărăciunea iluziilor atât de puțin consistente ale epocii, Murgu s'a întors în 1841 în Banat, la Lugoj, nu de bună voie, ci în stare de arest, pentru a fi judecat de autoritățile țării, al cărei cetățean a rămas. După câteva luni de detențiune, a fost pus în libertate. Nu a plecat însă nici în graniță, de unde era originar, nici la Pesta, unde abia dacă va fi rămas cineva din vechile cunoștințe. S'a mulțumit cu câștigul ce i-l asigura diploma de avocat. Dar acești patru ani de ședere în inima Banatului nu îi cunoaștem decât prea slab, decât să-i putem urmări activitatea. Dosarul său, doar, întocmit de instanțele judecătorești, care trebuie să se găsească undeva în arhivele Cancelariei Ungare sau ale Curții din Viena, va putea să ne lămurească mai de aproape. Un fapt pare sigur: anume că renunțase deocamdată la ambițiile de scriitor, filosofic sau politic. Numele lui Murgu nu se întâmpină în această epocă în coloanele nici unei gazete sau reviste românești. Dar tot atât de sigur este că ideile pentru care suferise îl obsedau încă. Vedeă acum mai clar nedreptatea neamului încătușat în obezile iobăgiei, simțea adînd cu atât mai puternic vîntul libertății, cu cât i se vor fi pogorît mai adînc în suflet iluziile despre o Românie nouă, a viitorului. De aceea a început o acțiune subterană între Bănățeni, între preoții și dascălii satelor, pentru a-i lumina și a-i determina să aștepte pregătiți ceasul eliberării, pe care îl întrevedea poate apropiat³⁾. Dacă e să dăm crezare unui martor bine informat, Murgu ducea în Lugoj o viață retrasă,

¹⁾ Gh. Bogdan Duică, o. c. p. 103.

²⁾ *Revista Istorică Română*, vol. X, 1940, pp. 374—76. I. D. Suciu: *Un ecou în Banat al planurilor lui Câmpineanu*.

³⁾ Gh. Bogdan-Duică, o. c. pp. 121—132.

evitând contactul cu lumea intelectuală de seama sa, cultivând însă legăturile cu umilii conducători ai satelor¹⁾. Ajuns să fie bănuț, autoritățile i-au făcut o percheziție neașteptată și au găsit, spre surprinderea lor, material bogat, din care au dedus urzirea unui complot. Nu se cunoaște acest material și până când nu va fi publicat, ar fi priplit să considerăm justificate acuzațiile țesute de oligarhii din Lugoj sau chiar și concluzia, pe care s'a crezut îndreptățit să-o pună Iakabffy. Murgu a fost arestat, prin urmare, în 1845 și ținut în temniță, mai întâi în Lugoj, și pe urmă, aproape trei ani, în una din cazărmile capitalei ungare. I s'a făcut și proces, fără să se îndeplinească însă formele legale, astfel că zorile mișcării din 48 l-au găsit încă în robie, închis într'o temniță fără lumină, neaudiat și nejudecat. Această împrejurare face suspecte informațiile date de autorități cu privire la vina săvârșită. „Ideile lui cele pline de fantezie se concentrău pentru a emancipa naționalitatea Românilor, care fac cea mai mare parte a populațiunii ținutului acestuia și pentru a întemeia un stat românesc“, spune locțiitorul de comite suprem al Carașului²⁾. Sub emancipare înțelege, de sigur, eliberarea de sub jugul iobăgiei, o idee scumpă și complotiștilor dela București. Cea de a doua acuzație, acțiunea pentru întemeierea unui stat românesc, e probabil că a constituit de asemenea obiectul unor stăruitoare discuții între Românii bănățeni și „fișcarășul“ cu experiență atât de bogată. Dacă Murgu a pledat într'adevăr pentru ea, îi face cinste și îl așează în fruntea patrioților români de dincoace de Carpați. Sunt indesculțătoare motive să-l credem capabil a susține în cercurile intime românești ideea aceasta prea firească pentru oricare intelectual român. Dovada peremptorie o va da numai materialul aflător în dosarul de judecată. Oricum însă, e mai pre sus de orice îndoială, că acțiunea din Caraș îl arată pe fostul dascăl dela Iași și București, drept un mare patriot român, precursor al unor idei generoase și mucenic pentru libertatea națiunii sale. Contemporanii au cunoscut meritele lui Murgu și de aceea, Bărnuțiu, Cipariu și Popasu au fost de acord din primul moment să-l invite în Ardeal și să-l facă președinte al adunării de pe Câmpia Libertății.

De ce nu a dat Murgu urmare unei asemenea invitații și nici nu a venit la Blaj? Răspunsul trebuie căutat în întorsătura pe care o marchează odată cu eliberarea din temniță; noua fază din viața acestui fanatic luptător.

¹⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. p. 75—76, după informația lui Iakabffy din 1 Iunie 1848.

²⁾ Gh. Bogdan-Duică, *o. c.* p. 124.

Se cunoaște faptul¹⁾ că Murgu a fost eliberat în ziua de 8 April, nu de organele noului guvern, ci de tineretul liberal al capitalei ungare. Lovitura s'a dat la inițiativa și cu concursul mai multor Români. Murgu a fost dus „în fiacăr“ din cazarmă până la palatul primăriei. Trăsura era împodobită cu steaguri ungurești. Aclamațiile tineretului și salutul presei l-au făcut cunoscut și în fața publicului maghiar. Un singur incident a tulburat spectacolul cu iz revoluționar: intervenția unui Sârb, cu numele Demetrovici, care, din mijlocul mulțimei, l-a ocărit în gura mare, pentru că ar fi agitat pe Români împotriva Maghiarilor. Gazeta de Transilvania raporta evenimentul la 8 April, după stilul vechiu, în termenii următori: „Eftimie Murgu, martirul libertății române, arestantul statului, după o robie amară și dureroasă de doi ani și șase luni, suferită fără a fi judecat și osândit după forme, își recâștigă libertatea“.

Mulți dintre fruntașii de dincoace de Carpați vor fi întrevăzut în Murgu, nu atât pe „martirul libertății“, cât pe viitorul conducător al acțiunii politice a Românilor din Ungaria și Transilvania. Era calificat pentru un asemenea rol, dacă rămânea credincios idealurilor, pentru care a luptat și a suferit. Aderenții din Caraș se grupează masiv în jurul său și preoțimea română, prezentă întâia dată la o adunare județeană, îl alege, la 2 Mai, în fruntea listei noilor membri ai comitetului permanent din Lugoj. A doua zi adunarea îl desemnează între delegații convocați la Pesta pe ziua de 15 Mai²⁾. Popularitatea sa crește, cu toate că întârzie să se întoarcă acasă. Dar de ce nu pleacă în Banat, unde e așteptat? Ce face în Pesta timp de două luni după eliberarea din temniță? Biograful său nu poate să ne dea răspuns satisfăcător la toate aceste întrebări, deși bate la ochi faptul că Murgu nu ia parte la consfătuirea fruntașilor români din Pesta, nu semnează nici memoriul către minister și se abține a face cauză comună cu luptătorii noștri politici.

Corespondența ministrului de interne Szemere, publicată nu de mult, explică schimbarea de atitudine a lui Murgu și ne dă cheia spre a descifra tot ce pare enigmatic în activitatea viitoare a martirului bănățean.

Din scrisorile lui Szemere reiese lămurit tendința guvernului de a câștiga pe Români pentru cauza ungurească. În a doua jumătate a lunii April, ministrul de interne se adresează lui Sava Vucovi, vișșpanul Timișorii, rugându-l să-i recomande câteva persoane bine inițiate în viața naționalităților, demne de incre-

1) Gh. Bogdan-Duică, *o. c.* pp. 133—35.

2) Boroș I., *o. c.* pp. 21, 22 și urm. *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 40, p. 167.

dere, capabile să ia contactul cu conaționalii de peste hotare. Vucovici nu știe să numească nici pe un Român din Banat, dar pentru legăturile cu Țara Românească se gândește la Șaguna¹⁾: „Nu îndrăsnesc“, spune el, în 22 April, „a lua garanție pentru constanța sa, dar considerându-i calitățile personale, cred că Șaguna ar putea aduce mari servicii între Românii ortodocși din Transilvania, dacă ne-ar asigura despre devotamentul său desăvârșit. Născut în Pesta, buna cunoaștere a limbii maghiare și educația științifică, reprezintă în tot cazul însușiri, care justifică atențiunea îndreptată spre dânsul“. Ministrul urmărește însă și în altă parte tatonările sale. Câștigă pe Sigismund Pap, fost cleric și jurisconsult în Pesta, viitoriul deputat în camera maghiară, e gata să ofere o slujbă lui Ioan Misici din Timișoara, după recomandarea lui Vucovici, primește în audiență pe directorul școlar Petrovici din Lugoj și se gândește stăruitor la Eftimie Murgu²⁾. În 28 Mai îndeamnă pe omul său de încredere³⁾: „să poarte grije Românilor“, și adaugă: „Murgu vrea să plece într'acolo; acesta e un om plin de fantezii și periculos“. Nu izbutise a-l câștiga, prin urmare. După numai trei zile stăruințele îi vor fi însă încununate cu succes. La 31 Mai Szemere încunoștința pe Vucovici⁴⁾: „Murgu a scris manifeste foarte bune, anexez aici un exemplar. Primește-l cordial. Poate se alege deputat în Caraș. A acceptat 150 fiorini drept cheltuieli de călătorie și pentru acoperirea speșelor sale. Cred că vom putea profita de dânsul“. Cu o zi mai târziu aduce și la cunoștința baronului Perényi din Ardeal știrea prețioasă⁵⁾: „După muncă grea am câștigat pe Eftimie Murgu, despre care se poate zice, că e un apostol al Românilor. A scris proclamația, pe care am tipărit-o. Va lucra de acum în ținutul Carașului“.

În chipul acesta se inaugurează capitolul nou din viața lui Murgu. Se pune însă întrebarea, cum s'a putut îndupleca un patriot român cu atâtea merite a se pune în serviciul unei cauze streine? Cu ce l-a convins Szemere să-și renege credința, pentru care suferise martiriu? Cine a fost mijlocitorul acestei transacții atât de dureroase? Care va fi fost procesul sufletesc al luptătorului naționalist hotărît să treacă în tabăra adversarului? La nici una din întrebările sulate nu se poate răspunde pe temeiul unor informații documentare. Murgu nu s'a crezut obligat niciodată să dea vre-o explicație. Nimeni dintre contemporani nu l-a tras

¹⁾ Deák Imre, *Adatok etc.*, p. 20.

²⁾ Idem, *o. c.* p. 55.

³⁾ Idem, *o. c.* p. 55.

⁴⁾ Deák Imre, *o. c.* p. 69.

⁵⁾ Deák Imre, 1848, *A szabadságharc tört.* p. 111.

la răspundere, nici nu i-a făcut vre-un reproș. Transacția încheiată cu guvernul unguresc a rămas o taină neștiută de contemporani, iar politica lui Murgu o enigmă nedescifrată de opinia publică românească. Există, cu toate acestea, indicațiuni precise, care fac să înțelegem mai bine cazul lui Murgu și ne ajută să dăm de acum o interpretare justă politicei sale viitoare.

Szemere nu-și făcea scrupule de a îndemna pe oamenii din preajma sa a face tot posibilul pentru ca să câștige pe fruntașii de seamă ai Românilor. Dacă nu pot fi apropiați altfel, trebuie cumpărați cu bani, oricât ar costa. Sigismund Pap, era unul dintre cei care s'au atașat politicei ungurești, în asemenea condiții. O afirmă un martor, prin a cărui mână au trecut hârtii importante ale guvernului unguresc¹⁾. În 28 Mai ministrul de interne maghiar îl trimisese a lucra între Românii din Transilvania. Instrucțiunile ce-și îngăduie ministrul a i-le împărtăși sunt de așa natură, încât ele pot compromite într'adevăr pe un om politic român. Trimis în Bihor, Satumare, Parțium și în Ardeal, Pap Sigismund era dator să conducă un jurnal, consemnând tot ce a făcut și a vorbit și va raporta în Bihor lui Beöthy, iar în Ardeal baronului Dionisie Kemény²⁾. Omul capabil să primească astfel de servicii, a fost prezent în convoiul care l-a însoțit pe Murgu până la palatul primăriei după eliberarea din temniță. Colaborarea cu Murgu în vara anului 1848 ne dă dreptul să presupunem că tot el a fost și regisorul acestei eliberări. Era, fără îndoială, foarte îndemânatic, menținându-se tot timpul în grațiile guvernului, pe care l-a servit, dar dela care a avut îndrăzneală să pretindă a-și îndeplini obligațiile contractate. Ca redactor la *Amicul Poporului*, gazetă scoasă la Pesta cu banii guvernului, el va fi primit cu siguranță ajutoare. În Ardeal nu a fost în stare să se apropie de nimeni, trecerea sa pe aici a rămas fără urmă³⁾. Cu privire la politica desfășurată însă la Pesta va avea cuvânt hotărâtor. Dacă ministrul de interne a avut nevoie de un intermediator în tratativele cu Murgu, acesta nu putea să fie altcineva decât omul de încredere, care pune la cale, se pare, și campania

¹⁾ Gh. Bogdan-Duică, *o. c.* p. 142—43, după Mészáros Károly „notar istoric al guvernului național”. Pap Sigismund să fi primit dela guvern câteva mii de florini (*A magyar szabadságharc előjártéka, 1848.ik évbén*, Ungvárt 1862, p. 26): „s néhány ezer forinttal Erdélybe küldte Pap Zsigmond román képviselőt”. El s'a ales deputat însă numai la sfârșitul lui Iunie.

²⁾ Deák Imre, *Adatok...* pp. 57—60.

³⁾ Deák Imre, *Adatok etc.* p. 93. Agentul Nagy Francisc raportează din Cluj (18 Iunie): Pap Sig. se află aici. Eri am fost împreună cu bar. Wessclényi, Ioan Bethlen și Perényi. Nu a văzut nici el între Români simptome periculoase. Dar totul e în zadar. Cei de aici tremură totuși“.

din presa ungurească pentru desfacerea Românilor din legăturile bisericeii sârbești.

Murgu însă nu a putut să fie câștigat decât „cu muncă grea“, cum se exprimă Szemere. Deci nu cu parale, nici cu oferte de funcții și onoruri. Cei 150 fiorini reprezentau o sumă prea bagatelă, pentru a se putea cumpăra cu ea un „apostol al Românilor“. Va fi primit totuși banii pentru a face față cheltuelilor de propagandă prin Banat. Consimțea, prin urmare, să devină instrumentul politiceii ungurești, jertfindu-și independența. Acesta e un fapt într'adevăr dureros, de care e cu neputință să nu-și fi dat seamă. Dificultățile programatice se vor fi soluționat tot cu abandonarea revendicărilor anterioare. Szemere a rămas neclintit la punctul său de vedere, în această privință: „Vei face atenți pe fruntașii mai rășăriți ai Românilor, că Majestatea Sa a hotărît să păstreze ca limbă oficială pe cea maghiară. Cine se împotrivește, va fi suprimat“, spune lui Pap Jiga la 28 Mai¹⁾. Tot atunci asigură că „naționalitatea valahă va fi respectată cu sfintenție în vatra familiară și în biserică“. S'a mulțumit Murgu cu atâta? Totul ne silește să răspundem afirmativ și să admitem că și în acest punct a cedat, renunțând la drepturile elementare ale neamului său. Dar rezultatul tratativelor cu Szemere se vede mai clar din textul manifestului scris și iscălit atunci de Murgu²⁾. În afară doar de faptul că se adresează de două ori către „frații concetățeni români“, textul manifestului nu conține nici măcar o aluzie la poporul său, la suferințele îndurate pe nedrept, la drepturile ce i le rezervă viitoriul și pe care trebuie să le revendice conducătorii cu răspundere. Nu leagă izbânda libertății de lupta sa proprie de visurile tinereței sale, și de răsplata îndrăselilor generoase, ci se retranșează într'o postură impersonală, din care contemplează „duhul veacului“ răscolit asupra tiranilor și guvernelor. Nu vede neamul său în suferință, ci „pre cetățenii“, pe care vechiul regim „ii avea ca și robi pentru totdeauna“. „Lanțele robiei“, care se frâng și se scutură, spune acum Murgu, apăsase „pre omenire“. Părăsește însă câmpul generalităților îndată ce caută a arăta că recunoașterea drepturilor umanitare constituie în Ungaria meritul „adunării boierilor“ din Pojon, care trecând peste interesele lor particulare „dat-au mâna cu poporu“ și au izbutit a îndupleca pe împăratul să confirme „libertatea și egalitatea tuturor în țară“. Analizând apoi fiecare din libertățile asigurate prin legislația dietei ungare, subliniază că „stăruitorii și izbânditorii schimbării atât de mântuitoare pentru locuitorii acestei țări sunt Ungurii“. Nu împăratul, nici miniștrii, care s'au

¹⁾ Idem. o. c. pp. 58—59.

²⁾ II, 10.

împotrivit întotdeauna „la desrobirea noastră, ci poporul unguresc cu nobilii cei luminați“ sunt „urzitorii“ lumii nouă. „Pentru aceasta dar, în duhul dragostei frățești, dând mâna cu Ungurii, toți cu toții, să priveghem și să chezășuim pentru păstrarea acestui așezământ, pentru neatârarea acestei țări și a ministeriei ei, care se află așezată spre obștesc bine al tuturor cetățenilor“.

Citindu-l, ministrul de interne, a rămas, firește, foarte mulțumit. „Apostolul Românilor“ se imblânzise. Nu anunța nici o revendicare de ordin național. Abandona chiar și ideea de luptă împotriva oligarhiei maghiare și făcând distincție între „clasa de oameni, ce se numeau nemeși“ și între „nobilii cei luminați“, retracta susținerea, pentru care a fost arestat în 1845. Retractarea, care va fi atins mai dureros pe patrioții români ai epocii, privește însă mai ales programul național. Murgu a scris acest manifest la 31 Mai sau la 1 Iunie, când e cu neputință să ne închipuim că nu aflase nimic despre revendicările de ordin național ale adunării din Blaj sau despre postulatele atât de moderate ale întrunirii din Pesta. El nu-și leagă acțiunea de nici una din manifestările voinței poporului român, nu se solidarizează cu mișcarea românească. E preocupat să dea mâna numai cu Ungurii și cu ministerul nou din Pesta. Realizarea solidarității cu Românii ardeleni n'au întrevăzut-o posibilă atunci nici fruntașii români adunați la Lugoj, nici cei întruniți la Pesta. Dar Murgu, care a fost solicitat de Cipariu și Popasu, să facă legătura, ar fi avut datoria cel puțin să discute o asemenea idee, chiar de ar fi refuzat-o. Reticența sa e dictată de interesele politice ungurești. El se lasă stăpânit de acum de lozincile care formează paravanul bine cunoscut al guvernului unguresc. De aceea face răspunzători pentru regimul vechiu pe împăratul și pe miniștrii lui, luând atitudine categorică împotriva Curții din Viena, chiar în momentul în care Românii din Ardeal se îndreptau către ea ca la ultimul lor refugiu. Se despărțea de Ardeleni și din motive de tactică și această izolare o va menține până la sfârșitul revoluției.

Aprecierile noastre pot fi considerate oarecum anacronice, obiectându-se că cerem dela Murgu să profeseze idei și să bată drumuri, pe care nu le întrevăzuse niciunul din contemporanii săi. Obiecțiunea ar fi justificată, dacă am face abstracție de întreg trecutul său sbuciumat, de programul țesut în tovărășia lui Dimitrie Filipescu și Nicolae Bălcescu și de rebela preocupare dela 1845 îndreptată împotriva opresorilor nației sale din Banat. Murgu a fost unul din cei mai luminați precursori ai integralității românismului și acum că își renega propriile credințe, el nu poate fi așezat la rând cu pigmeii fără orizont ai timpului său. Apostolii care s'au ridicat pe culmi, purtând un condeiu fermecat sau propoveduind cu graiu profetic idei izbăvitoare, au o în-

doită răspundere față de neamul lor. Slăbiciunea, oportunismul, renegarea lor nu-i va dispensa niciodată de judecata neiertătoare a urmașilor. Ambiția sau meschinele interese personale vor fi momente agravante în acest proces care va fi depănat atâta timp, cât va trăi neamul.

Ministrul Szemere își dădea perfect seamă de importanța excepțională a capturei făcute. Știa dela oamenii săi de ce popularitate se bucură Murgu. Vițișpanul din Caraș, Iakabffy, îi scrie la 1 Iunie o lungă scrisoare, în care zugrăvește primejdia ce o reprezintă Murgu pentru Banat. După ce arată că a fost închis pentru înaltă trădare, își formulează părerile în termenii următor¹⁾:

„După eliberarea lui Murgu din temniță s'a răspândit aici vestea, că având să mulțumească parlamentului ungar libertatea obținută, odată ce s'a inaugurat noua ordine se va alătura națiunii și constituției maghiare. Vestea a calmat cu atât mai mult pe locuitorii cu simțiminte ungurești ai ținutului, pe cât cunoșteau proporțiile primejdiei, care e capabil să-o producă Murgu. Se pare însă că bucuria a fost prematură. După cele mai nouă informații, demne de crezământ, e sigur, că Murgu nu a sacrificat câtuși de puțin din dorințele, nădejtile, părerile, principiile de altădată. Și acum urmărește scopul să reunească poporul român sub o singură coroană, să desfacă județele bănățene și marginea militară de patria maghiară. Considerând popularitatea nețărnută ce o are în ochii poporului, dacă va veni încoace și va începe o agitație în această direcție, e sigur că va câștiga un foarte mare număr de aderenți, gata a-i îndeplini orice fel de ordine. Poporul acum e încă liniștit. În afară de câteva încercări de a intra în proprietăți, excese mai mari până acum nu s'au produs, dar un singur apel al lui Murgu, transformat de fanatismul mulțimii în martir, ar putea încinge în flăcări tot ținutul, strivindu-se tot ce nu e românesc. Vieața și averea Ungurilor n'ar mai fi în siguranță. Individul atât de periculos e candidat de deputat și după cât se spune, se pregătește să vină încoace din Pesta, unde petrece dela eliberarea sa“.

Dar temerile lui Iakabffy aveau să fie risipite în curând prin trecerea lui Murgu de partea guvernului maghiar. Informația e cu toate acestea foarte prețioasă, deoarece confirmă presupunerea că tratativele cu guvernul se urmau de timp mai îndelungat. Să-și fi menținut oare Murgu programul vechiu, ca obiect de transacție până la încheierea acordului cu Szemere? Dacă am admite una ca aceasta ar trebui să presupunem, că urmărea un plan precis, fie în favorul său personal, fie al națiunii sale. Nu este însă ca-

¹⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. pp. 76—78.

zul, cum vor dovedi evenimentele, care se succed. Mărturia lui Iakabffy schiopătează în acest punct. De altă parte se confirmă că Murgu a reluat legăturile cu oamenii săi de încredere din Banat și nu a stat, timp de aproape două luni, în așteptare.

Ministrul de interne a primit informațiile confidente dela Lugoj înainte de plecarea lui Murgu. De aceea îl va supraveghia de-acum la fiecare pas. Sava Vucovici, numit între timp comisar al guvernului pentru întreg teritoriul Banatului, se interesează de dânsul în Timișoara, iar Iakabffy îl va urmări în Lugoj și de-a-lungul județului Caraș. La 6 Iunie Vucovici raportează ministrului de interne¹⁾: „Eri a sosit Murgu la Timișoara. M'a vizitat îndată. L-am primit prietenește și cu distincție. Sunt cu desăvârșire satisfăcut de declarația sa. Dacă își va întrebuița în acest sens influența ce o are asupra Românilor, va fi de mare ajutor“. Contactul cu autoritățile locale l-a stabilit, prin urmare, Murgu fără nici o dificultate. Declarațiile pe care le va fi făcut nu le cunoaștem, ele se mențineau probabil în cadrul fixat de manifestul dela 1 Iunie. De aceea comisarul pare deplin satisfăcut și plin de nădejde pentru viitor. Dar acum, că se apropie de foștii comilitoni din Caraș, să nu fi formulat el oare încă nici o revendicare pentru neamul său? Dacă ar fi încercat așa ceva, e mai mult decât probabil că s'ar face mențiune în rapoartele destul de amănunțite ale comisarului guvernial.

În ziua în care a sosit Murgu la Timișoara, plecase de aici spre Pesta Șaguna, pe care Vucovici îl văzuse de asemenea²⁾; „Episcopul Șaguna din Ardeal a plecat spre capitală. Nu e inaccesibil. Dacă ți-a fost cu puțință să împlânzești pe Murgu, cu atât mai ușor vei izbuti față de el. Nu a fost nici până acum rău din fire, e mai mult caracter nestatornic și ezitant. Între episcopii ortodocși este de altfel cel mai unguet“. Aceste sunt observațiile culese de Vucovici la prima întâlnire cu cei doi fruntași români. Pentru a le aprecia însă valoarea trebuie să ținem seamă că autorul lor, un Sârb renegat, prinise să servească guvernul ungar în lupta deslănțuită împotriva națiunii proprii. Numai un astfel de om putea să interpreteze atitudinea politicoasă a lui Șaguna drept slăbiciune de caracter.

Din Timișoara Murgu se îndreaptă către Lugoj, unde a sosit în ziua de 8 Iunie. Despre primirea de aici ne înforemază Iakabffy. În seara aceleasi zile o mare mulțime de popor îl sărbătorește, organizându-se un conduct cu torțe și rostindu-se cuvântări. Murgu a răspuns atrăgând atenția că legile care asigură libertatea sunt rodul luptelor cavaleresti ale nobilimei maghiare. A des-

¹⁾ Thim I. *A m-gi 1848 szerb fölkelés tört.* II, p. 350.

²⁾ Idem. *o. c.* II, p. 350.

voltat apoi pe larg ideea că poporul român nu poate să-și facă un viitor decât în alianță cu Ungurii. Ei trebuie să umble deci pe același drum ca frații, dacă nu vreau să fie striviți de către dușmanul comun¹⁾.

Cuvântarea lui Murgu va fi lămurit pe aderenții săi entuziaști cu privire la gândurile, care l-au adus din nou în Banat. Tot Iakabffy ne dă relații interesante despre efectul ei. Pe Unguri i-a calmat „risipind îngrijorarea multor inimi“. Dacă Murgu rămâne credincios principiilor enunțate, propagându-le pe față și fără rezerve, spune vițișpanul, în acest caz primejdia se reduce. „Dar cu sinceritate bărbătească trebuie să declar că primejdia cu toate acestea nu e înlăturată. Partea românismului, pe care o numim popor, e cu mult mai slab cultivată, decât să fie capabilă a înțelege și a judeca realitățile politice. Ea nutrește cea mai categorică antipatie, ca să nu zic ură, față de Unguri și aceasta e înfiptă cu rădăcini atât de adânci, încât nimeni nu ar fi în stare să-o înlătore nici cu cele mai binevoitoare lămuriri. Ba, e sigur, că îi consideră de impostori sau vânduți pe toți care încearcă să prezinte pe Unguri ca binevoitori ai săi sau care îndeamnă spre prietenie cu maghiarismul. Cazul acesta s'a adeverit și acum. Popularitatea lui Murgu e imensă, totuși sunt unii care agită împotriva lui, care caută să-i distrugă popularitatea. Pretextul îl constituie declarația loială a lui Murgu față de națiunea maghiară“.

Nu încapă nici o îndoială, că schimbarea de atitudine a lui Murgu a fost o decepție amară pentru unii dintre Românii lugojeni. Cuvântul pe care îl vor fi așteptat din gura unui martir al ideii naționale era altul decât cel rostit pentru glorificarea nobilimii, ale cărei lanțuri seculare abia le scuturase poporul. Propovăduind acum tovărășia frățească cu Ungurii, Murgu își renega acțiunea din 1844 și 1845, fără să explice mai de aproape în ce consistă „primejdia comună“. Biograful său s'a străduit să demonstreze proporțiile impresionante ale pătrunderii slavismului. Dacă am face cu totul abstracție de nevoile urgente ale unui popor ținut până atunci în sclăvie politică și de pretenția de a i-se asigura întâi măcar drepturile elementare ale naționalității, și atunci ideea de fraternizare cu Ungurii e cel puțin discutabilă. Ea s'ar putea admite numai în temeiul unor asigurări serioase, că noul guvern e gata, dacă nu să împartă pe bună dreptate puterea deținută pe teritorii cu caracter românesc, cel puțin să recunoască fără rezerve dreptul de existență al poporului român, cu garanția naționalității și a libertăților indispensabile vieții națio-

¹⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. pp. 80—82.

nale. O asemenea recunoaștere Murgu nu a pus-o în discuție cu ministrul Szemere, iar dacă va fi încercat să o pună, reprezentantul guvernului unguresc îi va fi dat răspunsul cunoscut: limba română va fi respectată în sânul familiei și în biserică. Atât, și nimic mai mult. „Dacă vom fi învins febra, vom putea să continuăm asimilarea (naționalităților) pe cale pașnică“, adăuga însă Szemere în intimitate¹⁾, exprimând intenția adevărată a guvernului, din care făcea parte. De aceea schimbarea la față a lui Murgu cu anevoie ar putea fi socotită drept un act politic cumpănit cu înțelepciune și întrevăzut cu putere de profet ca unicul mijloc de salvare a poporului român împotriva năpăstuirii panslave. El se dă cu mâinile legate, bizuindu-se pe generozitatea unui partener, care nu găsește de cuviință să se angajeze câtuși de puțin cu privire la viitoarele raporturi româno-ungare. Murgu repetă astfel greșala lui Șaguna și a adunării naționale dela Blaj, care și ei s'au pripit a face declarații de lealitate către casa domnitoare, fără a fi asigurat în prealabil un avantaj pe seama neamului lor. Câtă vreme însă partida alături de „împăratul“ era în asentimentul maselor românești, camaraderia cu guvernul dela Pesta s'a dovedit nepopulară. Cu toate acestea Murgu își continuă acțiunea. În 12 Iunie pleacă spre Caransebeș. În toate satele pe unde trece i-se pregătește primire solemnă și pretutindeni el repetă discursul rostit la Lugoj²⁾. Era oare o obligație impusă de ministru sau de comisarul său? Foarte probabil, căci sosind la Caransebeș, întâmpină primire rece. Comandantul garnizoanei așează un planton la casa unde a descins, pentru a-i face cu neputință contactul cu grănicerii. Murgu simte atmosfera dușmănoasă și face îndată calea întoarsă către Lugoj, atingând de astădată comunele din dreapta râului Timiș, spre a le vorbi, cum relatează Jakabffy, „în spiritul constituției“.

Nu există nici o informație din sursă românească despre efectul produs de acțiunea lui Murgu. Masele mari nu erau în stare să dea tâlc politiceii sale. Știindu-l martir al neamului, îi vor urma cu încredere nefermuriță. Cărturarilor mai răsăriți se retrag însă din calea sa și rămân vreme îndelungată pasivi sau neputincioși în fața valului de popularitate de care se bucura.

În toiul unei asemenea agitații va fi ajuns și la Lugoj vestea despre acțiunea înarmată a revoluționarilor sârbi. Comisarii guvernului erau în imposibilitate a pune stavilă curentului dușmănos îndreptat împotriva Ungurilor în toată regiunea de miazăzi a țării. Guvernului încă îi lipsea forța militară suficientă pentru a

¹⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. p. 56: „Ha e lázon áltestünk, az olvasztást békés uton folytathatjuk“.

²⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. p. 82.

innăbuși o asemenea răsccoală. În acest moment au fost chemați în ajutor Săcuii din Ardeal și s'a apelat firește și la Murgu.

Al doilea manifest al lui Murgu a fost redactat, la 17 Iunie, tot sub supravegherea guvernului unguresc¹⁾. El cheamă acum toate satele și pe toți patrioții Banatului la o adunare în Lugoj, pe ziua de 15/27 Iunie. Nu ține socoteală că fruntașii din Pesta hotărâseră a întruni în 25 Iunie adunarea din Timișoara. Murgu nu pare să fie avut nici o legătură cu acești fruntași. Scapără de mânie împotriva „Servianilor“ din țara învecinată a Slavoniei. Il înțelegem, că se revoltă când Sârbii îndrăsnesc a privi Banatul drept teritoriu slav. Dar amestecul său în litigiul ungaro-sârbesc pare dictat de organele guvernului din Pesta. Sentimentele dușmănoase, care izbucnesc brusc din condeiu, sunt de asemenea suspecte. Conflictul între Români și Sârbi e cu totul de altă natură. El nu va duce la ciocniri sângeroase între cele două popoare din Banat nici acum, nici mai târziu.

Adunarea din Lugoj nu putea să urmărească decât un singur scop: a înlocui lozincile improvizate cu un program bine gândit și corespunzător spiritului timpului. Pentru a da însă un asemenea program Murgu ar fi trebuit să se pună de acord cu fruntașii bănățeni. Nu cunoaștem pricina pentru care nu a făcut-o. Se pare că cei mai de seamă conducători din Lugoj persistă în rezistența lor. Numele nici unui aderent cu oarecare suprafață, capabil a lua parte la sfaturile politice, nu ni s'a păstrat. Il vor urma însă preoții și dascălii din ținutul Carașului, mulți chiar și din județul Timișului.

La adunarea din Lugoj „se anunțase că vor fi de față 20.000 de oameni“, spune Bogdan-Duică²⁾. „Să fi fost 1500. Inteligența română a cam lipsit“. Cifra aceasta a oamenilor e stabilită însă după Vucovici, care nu pare să fi fost prea mulțumit de rezultatul întrunirii. Gazeta lui Barițiu dă cifra de 10.000, Murgu de 15—16 mii, iar un raport păstrat de Bălcescu se oprește la 8—10.000³⁾. În tot cazul asistența a fost mult mai numeroasă de cum o aprecia comisarul guvernului. Pentru aceasta pledează și faptul că întrunindu-se în oraș oamenii au fost conduși în convoiu spre câmpul de sub vii, la locul zis Balta Lată, care a fost botezat apoi Câmpul Libertății. Pe lângă Murgu au funcționat doi secretari: Ștefan Icanescu și Aloisiu Vlad, primul fost notar în-

1) T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, I, pp. 347—348.

2) Gh. Bogdan Duică, *o. c.* p. 157.

3) Idem, *o. c.* p. 163. Cfr. în *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 54, p. 224. Afirmățiunea lui Murgu despre prezența celor 15—16 mii de oameni în textul unguresc al memoriului către guvern: Deák Imre, *Adatok* etc. p. 133.

tr'o comună din Caraș, cel de al doilea, avocat în Torontal, mutat proaspăt la Lugoj.

Nu există o dare de seamă amănunțită. De aceea nu se cunoaște nici numele cuvântătorilor. S'a jurat credință regelui și constituției¹⁾, dar nu ni-se relatează de cine au fost propuse hotărârile și care anume au fost votate de adunare. Contribuția personală a lui Murgu nu se poate stabili, de aceea, precis, în ceea-ce privește formularea programului. A deschis ca președinte adunarea cu un discurs mai lung, în care atacând pe Sârbi i-a declarat rebeli și a cerut desolidarizarea de ei. Dar în cea mai mare parte a adunării va vorbi tot numai dânsul, astfel că și hotărârile trebuie considerate că au fost propuse de Murgu. În aceeași zi seara Vucovici descrie din Lugoj în terminii următori adunarea²⁾:

„Murgu și-a anunțat pentru astăzi adunarea din Lugoj. Am crezut, de aceea, oportun, să vii încoace, pentru a supraveghia de aproape și cu atențiune activitatea sa. Adunarea s'a ținut în afară de oraș, sub vii. Înainte de a începe întrunirea am invitat la mine pe Murgu și l-am făcut atent: 1. Că adunarea să nu se abată dela forma de petițiune. Să ceară ce crede de bine dela minister și dela parlament, dar să nu decidă nimic. 2. Să nu considere ținutul cu denumirea Banatului drept provincie deosebită, ci să discute relațiile prezente cu referire la întreaga patrie. 3. Adunarea poporului să nu dureze nici într'un caz peste ziua de astăzi“.

„Întrunirea s'a desfășurat în ordine deplină; a început pe la orele opt, fără cel mai mic incident, și a ținut până după masă la orele trei. Eu nu m'am dus la locul adunării, dar am avut suficienți oameni, care au trecut neconținut pe la mine pentru a raporta cele întâmplate. Persoana activă a fost Murgu, ceilalți erau numai ecurile lui. Observațiile făcute nu li s'au luat în considerare. Numărul celor de față la începutul adunării poate să se fi urcat la 1500, către sfârșit abia au rămas câteva sute. În salutul său Murgu a îndemnat și a însuflețit poporul să fie credincios patriei și să iubească națiunea maghiară. Axa cuvântării sale a constituit-o problema înarmării, spre a salva patria de inamicul comun, adică de Iliri. Spiritul care a inspirat întrunirea a fost, prin urmare, plin de prietenie față de noi și amenințător față de dușmanii noștri“.

Aflând rolul comisarului guvernului în organizarea întrunirii dela Lugoj, ne îndoiim dacă în asemenea condiții s'ar putea ea considera drept „adunarea națională“ a Românilor din Banat.

¹⁾ *Közlöny*, 1848, p. 99.

²⁾ Deák Imre, 1848. *A Szabadságharc tört.* p. 152.

Murgu ar fi vrut să o proclame de atare, de aceea a botezat pla-toul de sub vii „Câmpul Libertății” și de aceea s'a îngrijit să aibă delegați din toate părțile Banatului. În cele din urmă adunarea s'a transformat, totuși, într'o manifestație, grandioasă în proporții, mărginită însă la exprimarea ideilor politice ale unui singur om. În deosebire de Bărnuțiu, Murgu îngăduise oamenilor să deshame caii și să-l tragă în căruță din oraș până la locul adunării¹⁾. Admitea să fie sărbătorit și purtat în triumf, cu toate că era decis să nu dea mulțimii, decât promisiuni ambigue.

Confuzia care există cu privire la hotărârile adunării din Lugoj derivă astfel nu din ignoranța izvoarelor, ci din tendința sa de a acoperi ceea ce nu convenea comisarului. Memoriul prezentat guvernului este, de fapt, o încercare destul de iscusită, de a îmbrăca ideile exprimate de adunare într'o haină acceptată și de politica maghiară. Depășind intențiile guvernului adunarea ceruse mai mult, dar Murgu se oprește amănunțit numai la două din desiderate: înarmarea poporului și înlăturarea ierarhiei sârbești. De înarmare leagă o altă pretenție, importantă fără îndoială dacă o măsurăm după criteriile epocii, diminuată însă prin formularea care i se dă prin textul oficial semnat de Murgu. „Organul Național” din Blaj relatează că în punctul al treilea: „s'a denumit — via petitionis, pe calea cererii — de suprem căpitan al Banatului Eutimiu Murgu”. Memoriul prezintă în alți termeni această revendicare: „întâmpinând însă poporul că la asemenea grele împrejurări, nu poate avea în străini necunoscuți încrederea trebuincioasă spre a hotări să apuce arma; deci, de-

¹⁾ Boroș I., o. c. p. 53. Rapoartele contemporane despre adunare (*Gazeta de Trans.* 1848 Nr. 54, *Organul Național* din Blaj, Nr. 9 din 7 Iulie 1848 și *Amiculu Poporului* din Pesta, p. 294) le-a analizat Bogdan Duică, o. c. p. 156 și urm., p. 162 n. 5. Dar analiza sa e defectuoasă, deoarece nu ține seamă de legăturile lui Murgu cu guvernul, nu observă deosebirile în formularea postulatelor și în fixarea unor momente importante și neglijează a căuta identitatea corespondenților, care au dat informație despre felul în care s'a desfășurat adunarea. E mai presus de orice îndoială că raportul din *Amiculu Poporului* e inspirat de Murgu și că numai cel publicat de *Organul* lui Cipariu e independent. Boroș I. o. c., pp. 52—60 utilizează și alte izvoare foarte interesante, între care un „*Diarium*” redactat de minorității din Lugoj. Deák Imre, *Adatok* etc. publică textul unguresc al memoriului prezentat guvernului (pp. 127—134). Raportul din gazeta oficială a guvernului *Közlöny* (p. 99) l-am menționat mai sus. Informațiile lui Vucovici din memoriile sale (*Emlékiratai* pp. 260—262) sunt mai târzii. Tot așa trebuie considerate și memoriile protopopului Partenie Gruescu din Făget, scrise în Noemvrie 1851 și ale protopopului D. Petrovici din Lipova, ambele în mss. la Academia Română, conținând impresii, iar nu date precise.

Noi am întrebuințat toate aceste izvoare, adăugându-le informația scoasă din corespondența oficială ungurească și trecându-le prin filtrul criticei proprii.

clarând că numai sub comanda unui bărbat de a căruia credință nu poate fi îndoială, este decis a aduce orice jertfă pentru apărarea țării", de aceea „întrebându-se poporul în public: pe care anume din fiii patriei ar dori să aibă de căpitan mai mare al armatei sale în Banat? — fiindcă toți cu un glas strigară ca însuși mai jos iscălitul president să le fie mai mare căpitan, poftiră a se propune cinstitei ministerii spre întărire". Evident, căpitanul unor gărzi înarmate era cu totul altceva, decât un „căpitan al Banatului". Nu implica ideea delimitării teritoriale sau a unei autonomii naționale. Adunarea i-a dat sensul din urmă, cum arată rapoartele corespondenților și tot așa a interpretat-o mai târziu și Ludovic Kossuth. Dar Murgu? El nu a găsit necesar să se explice nici în acest punct, astfel că suntem nevoiți a-i atribui lui exclusiv formula textului oficial, cu atât mai vădit, că în aceleași vreme s'a procedat și la alegerea de căpitani pentru fiecare din cele trei județe bănățene. Căpitănatul era, prin urmare, o formă de organizație militară, iar nu politică-națională.

De ce produc atunci confuzia corespondenții Gazetei și ai Organului Național? Fiindcă în adunare s'a discutat într'un fel, iar în hotărârile scrise și în memoriu s'a înregistrat altfel. Insuși textul românesc al memoriului diferă de cel maghiar. Murgu își dădea seamă că trecuse peste obligațiile luate, în chestiunea căpităniei, dar și cu privire la hotărârea de a nu mai recunoaște ierarhia sârbească, înlocuind-o cu vicari episcopești în Timișoara și Vârșeț. Își cere de aceea scuze dela ministrul de interne și atribue hotărârea „instinctului firesc al mulțimii uriașe", așteptând ca „națiunea maghiară" să o confirme. Cu Ungurii ei vor să trăiască și să moară, ca frați adevărați, iar dispozițiile luate privesc o nație barbară. Prin ele caută să-și asigure viața spirituală și fizică: „această taptă nu poate fi păcat nici în fața lui Dumnezeu, nici a oamenilor". Comisarul Vukovici nu s'a lăsat însă indus în eroare. Indată după adunare l-a silit pe Murgu să modifice hotărârile și să le supună ministerului numai ca desiderate, cerând aprobarea lor¹⁾. El s'a executat, dar nu întocmai cum i s'a cerut. În schimb a eliminat dintre problemele deslătute chiar pe acelea, care l'ar fi putut justifica în oarecare măsură față de opinia publică românească.

Iată textul acestor trei puncte suprimate: 5) Naționalitatea sensu lato (adecă și în respectul Românilor), 6) Limba română în toate dicasteriile banatice, cât și în armată; toată comanda să fie în limba română. Afară de corespondență care se va ține cu ministeriul în limba maghiară. 7) Pre scurt, toate puncturile,

¹⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. p. 203. Scrisoarea lui Vucovici din 1 Iulie 1848.

care s'au propus Croaților răsculați le pretind Românii dela Unguri, ca amicii lor. „Poporul a și depus jurământul, spre a păstra frățietatea, patria și naționalitatea română”.

Murgu, nu încapă îndoială, a încercat să introducă între desideratele adunării și rezolvirea revendicărilor de ordin național. (Analogia cu Croații este, așa ni se pare, ideea lui). Dar Ungurii s'au arătat intransigenți tocmai în această materie, în care fruntașul bănățean s'a dovedit mai puțin rezistent. El nu vorbește nici în adunare de drepturile „națiunii române”, ci numai de „popor”. Cere întrebuințarea limbii române în toate oficiile publice din Banat, inclusiv armata, și sulevează recunoașterea naționalității „sensu lato”. Nu ni se spune cât de larg înțeles și ce cuprins concret va fi turnat Murgu în acest postulat. Odată ce l-a abandonat însă, el nu mai interesează. Rămâne să-l considerăm ca o momeală pentru masele românești sau ca un accent de sinceritate de altădată, de care sufletul său abia va fi fost în stare a se desbăra. De altfel, din momentul când a încheiat înțelegerea cu ministrul de interne, Murgu încetase a fi sincer față de sine însuși, dar și față de neamul său. Devenea instrument al unei politici streine și acum era obligat să joace un rol dictat de alții. Singura preocupare ce îl va fi chinuit, totuși, va fi fost să acopere legăturile nu prea demne cu guvernul unguresc. A reușit și în această privință, însă nu pe-de-a'ntregul. El va trezi nedumeriri în rândul conaționalilor și se va face suspect în ochii guvernului.

Încă în 27 Iunie comisarul Vucovici adăuga la raportul său observația că nu e mulțumit cu rezultatul obținut în adunare. Îl contraria desideratul privitor la limba română și „hotărîrea” luată pentru înlăturarea episcopilor sârbi. Recunoaște că Murgu vorbește impecabil, preamărește pe eroii maghiari și pe Kossuth, dar îl bănuiește că ar coace proiecte cu ramificații îndepărtate¹⁾. „Îi putem lua folosul deocamdată împotriva Sârbilor, dar dacă îi lichidăm pe aceștia, avem să ne desocotim și cu el mai serios”. După câteva zile comisarul guvernului, reexaminând efectele adunării din Lugoj, le consideră totuși mult mai utile, decât îngrijorătoare. Conformându-se Murgu după adunare instrucțiunilor primite cu privire la modificarea hotărîrilor în desiderate constată că desbaterile nu au depășit caracterul legalității. Adunarea a dat un enorm suport moral pregătirilor ce se fac împotriva insurgenților sârbi. Ea a clătinat însă vizibil situația lui Murgu în ochii clerului românesc, din pricina măsurilor luate în contra episcopilor²⁾. „Mi-se pare că Românii din clasa mai cultivată nu simpa-

¹⁾ Deák Imre, 1848. A Szabadságharc tört. p. 152.

²⁾ Deák Imre, Adatok etc. p. 203.

tizează cu Murgu; că și el îi persecută. Alegerea lui Gojdu și a lui Pascu în județul Caraș prin influența lui s'a împiedecat". Chiar dacă nu ni s'ar atrage atenția, trebuie să ne punem întrebarea: de ce lipsesc dela adunarea din Lugoj intelectualii bănățeni, cunoscuți ca buni Români? Alecu Russo, care, vrăjit de faima lui Murgu, s'a dus să vadă și adunarea bănățeană, a rămas oarecum decepționat¹). Poporul i s'a părut același ca pretutindenea „și acolo mai înțelept ca inteligenții", dar Murgu „prin proclamațiile lui și-a pierdut mult din popularitate și numai prin discursurile cele particulare s'a mai îndreptat". Conversațiile particulare nu puteau fi controlate, firește, de oamenii guvernului. Mai ales cu prietenii și elevii de altădată putea să vorbească fără teamă, ceea ce a și făcut-o, încurcându-i însă prin vorbe nesocotite și poate prin lipsă de discreție. Se știe că Murgu i-a pus în vedere lui Alecu Russo înarmarea unei cete de o mie de oameni, care avea să facă incursie în Moldova și că tânărul moldovean a fost nu mult după aceea arestat în Ardeal. Alți doi compatrioți ai săi, Lascăr Rosetti și Manolache Epureanu, au fost ridicați la Lugoj și expediați în spre capitala ungară, la ordinul lui Vucovici, care aflase că ei desfășoară o activitate periculoasă: îndeamnă pe Români să ia atitudine împotriva Sârbilor, dar caută să-i câștige și pentru ideea de unitate a întregii națiuni române, cu centrul de acțiune în București. Pretextul invocat de Vucovici în memoriile scrise mai târziu diformează însă adevărul. Principiile stabilite de emigranți „pentru reformarea patriei" nu atingeau câtuși de puțin interesele Ungariei. Dimpotrivă, ei ar fi fost bucuroși să aibă ajutorul guvernului din Pesta, pentru a încerca o demonstrație împotriva regimului politic din Moldova. Cât privește proiectele mai îndepărtate, ei nu le vor fi discutat decât cu Murgu și cu oamenii săi intimi. Totuși, comisarul guvernului află aceste „discursuri particulare" și ia măsuri împotriva lor, rezervându-și dreptul să informeze între patru ochi pe ministrul de interne despre fizionomia autentică a lui Murgu²).

Faza nouă a activității lui se rezumă astfel la o serie de umilințe și retractări, care îi expun persoana la bănuiele îndreptățite, dar nu storc nici un profit pe seama națiunii sale.

Adunarea din Lugoj ar fi trebuit să fie o afirmare politică demnă, prin care să se formuleze un program național la înălțimea vremii. Mulțimea de popor adunată de către preoți și dascăli

¹) Anul 1848 în *Principatele Române* II, p. 137. Informația despre impresiile lui Al. Russo o păstrează o scrisoare din Sibiu a lui Constantin Romanul.

²) *Vukovics Sebő Emlékiratai* (ed. Bessenyei Ferenc), Budapest 1894, p. 262. Cfr. Deák Inre, 1848. *A szabadságharc tört.* p. 153. Cfr. Bogdan-Duică, *o. c.* pp. 170, 173—174.

era perfect pregătită să constituie cadrul pentru declararea principiilor sfinte ale libertății. Murgu însă nu-și urmează impulsul launtric al sufletului, se supune unor injoncțiuni streine și renunțând chiar și la ideea de personalitate distinctă a neamului său, alunecă pe povârnișul transacțiilor. Câtă deosebire între dârza intransigență a lui Bărnuțiu și slăbiciunea inexplicabilă a lui Murgu. Primul e gata să facă concesiuni dictate de interesul neamului în înțelegere cu cei mai reprezentativi fruntași ardeleni, Murgu se izolează de cărturarii de seamă ai Banatului și renunțările la care se pretează, îi sunt cerute pentru a crea „suport moral” guvernului din Pesta. Bărnuțiu se înalță în ochii contemporanilor, fiindcă a turnat în sufletul lor cea mai pură esență a ideilor mântuitoare, Murgu trebuie să întrebuițeze subterfugii pentru a convinge auditoriul să creadă ceea ce el însuși interpretează altminteri în dările de seamă despre adunare: face pe oameni să jure credință împăratului și națiunii române¹⁾, dar în realitate legământul acesta îl închină „patriei și constituției”. Vorbește de naționalitate, de dreptul limbii naționale, de un program minimal, dar se lapedă de toate, îndată ce întâmpină fruntea încruntată a unui reprezentant al guvernului. Simțea, fără îndoială, și dânsul, imposibilitatea de a continua un asemenea echivoc. De aceea atribuie atât de mare importanță ideii de înarmare a poporului. Stăpân pe o masă de popor organizată militarmente, el ar fi devenit un factor cu greutate în politica din Sudul Ungariei. Dar și în acest punct i se pot face două obiecțiuni. De ce, ca fiu născut al graniței bănățene, nu a apelat din capul locului la această organizație, capabilă a-i servi forța de care avea nevoie? De ce a condiționat realizarea înarmării de aprobarea guvernului ungar și nu a procedat de îndată la formarea cadrelor și la recrutarea brațelor de luptători?

Toate obiecțiunile ce se pot formula, atârână, evident, de înțelegerea motivelor care l-au îndemnat să se ataseze deplin politicii ungurești. Murgu nu a încercat să se justifice însă în această privință niciodată. Numai după înfrângerea revoluției maghiare, când a fost arestat și audiat de organele armatei austriace, va spune, că Românilor nu le-a rămas decât această politică, odată ce împăratul i-a dat cu totul pe mâna Ungurilor²⁾. „Eșind din închisoare am înțeles cu mare mirare că împăratul prin decret a supus pe Români sub ministerul maghiar și prin aceasta i-a subjugat nației care de mult și-a propus a răsturna tronul. Ne-a părut rău, dar nevoiți a ne supune hotărârii împărătești, am trebuit să

¹⁾ *Descrierea evenimentelor anului 1848 și 1849*, de P. Gruescu, mss. la Academia Română.

²⁾ II, 105.

plecăm capetele, închinându-ne dușmanilor casei împărătești¹⁾. Aceste sunt scuze față de imperiali, care se pregăteau a-i dresa acte pentru un proces de înaltă trădare. Neamului său nu i-a dat însă nici o lămurire, cu toate că ar fi trebuit să o facă, după ce s'a convins, și încă foarte curând, de eșecul politicei urmate. Oarecari idei lămuritoare conține numai scrisoarea adresată la 20 Iulie 1848 lui Bălcescu, elevul său de odinioară¹⁾. Aflând despre „triumful libertății în România“, Murgul plânge de bucurie. Ca om acum liber ar vrea să vadă „România liberă“ și să se bucure de fericirea fraților săi. Se redeșteaptă în el o clipă patriotul de altădată, care a luptat pentru „desrobirea țării“. Ura împotriva tirăniei izbucnește cu putere elementară. De aceea se închină „Dumnezeului libertății“, care priveghează peste soarta popoarelor și pretinde „o voință obștească“, adică solidaritate națională pentru înfrângerea tiranilor. „Pre cei din părțile acestea îi văd pre toți trântiți“, asigură Murgu, îndemnând pe confrății din Muntenia să risipească în același chip pe dușmanii lor. Să nu se pripească a proclama republica. Grija cea dintâi să le fie organizarea armatei, să mențină bune legături cu Turcii, să câștige democrațiile apusene. Nu ar fi rău să se alieze cu Ungurii, care recunosc că nu pot să-și câștige aliați mai cu nădejde împotriva Slavilor, decât pe Români. „Fiind deputat la adunarea țării“, adaugă Murgu „eu voi face toate pentru ca să fie alianță între aceste două țări“. Primejdia cea mai apropiată pentru Unguri este „panslavismul meridional“. Alianța ar fi justificată, prin urmare, prin amenințarea de care trebuie să țină seamă ambele popoare.

Ideile exaltate de libertate nu constituie însă apanajul propriu lui Murgu. Ele fac parte din patrimoniul întregii generații românești. Ceea ce caracterizează însă în deosebi felul său de gândire, dela transacția cu Ungurii încoace, este o accentuare a libertății, pe plan umanitar. Ideea de libertate covârșește pretențiile de ordin național, care rămân să lupte numai împotriva „panslavismului“. Tirănia oligarhiei maghiare nu mai figurează în planul său de luptă. Fără îndoială că politica de împăcare cu Ungurii nu poate fi calificată ca o concepție din capul locului greșită. Au încercat-o și alți fruntași români, Buteanu, Barițiu, Cipariu, iar un an mai târziu vor discuta-o Bălcescu și Iancu. Dar pentru o asemenea împăcare, o repetăm, încă odată, trebuia creiată mai întâi o platformă acceptabilă pentru amândouă popoarele. Murgu primise pur și simplu formula ungurească, neizbutind să impună nici una din revendicările juste ale poporului român. Aici trebuie căutați germenii înfrângerii sale. În loc de a deveni anteluptătorul unei idei salvatoare, el s'a mulțumit a figura ca pion al ma-

¹⁾ Gh. Bogdan-Duică, *o. c.* pp. 171—172.

ghiarismului. O frază din scrisoarea trimisă lui Bălcescu ne îndeamnă să credem, că în împrejurările de atunci, Murgu nu vedea posibilă altă soluție. „Prejurul nostru este mult mai critic“, declară el, „decât să ne putem lăsa numai în seama oarbej întâmplări“. De sigur, Românii aveau nevoie în momentele acelea de ajutor, de prieteni, de aliați, iar un om politic clarvăzător își prepară singur mijloacele, care fac să izbândească ideile sale. Murgu s'a înșelat însă de două ori. Partnerul ales să corecteze jocul orb al destinului era lipsit de sinceritate față de însăși ideea libertății, era dispus dușmănos față de poporul român și preocupat exclusiv de propriul vis de mărire. Atunci nici nu aveau Ungurii prea multe șanse de a ieși învingători din lupta, care trebuia să o dea pentru independența statului lor cu colorit național.

„Primejdia slavă“ o întrevedeau însă și alți oameni politici români. Barițiu atrăgea în chiar acele zile atenția asupra ei. „Acest plan“, spunea el¹⁾ „nu este nici decum vreun vis nou, ci se coace mai de mult. Este teamă că se va încinge luptă crâncenă pentru a fi sau nu a fi. Atunci Românii încărău vor gravita? Deslege-și întrebarea fiecine“. Murgu și-a deslegat-o încă de când s'a lovit în Moldova de tendințele unui protectorat insuportabil pentru dușmănia lui împotriva ideilor de libertate. Dar el considera și mișcarea Sârbilor și Croaților ca făcând parte din valul primejdios al slavismului. Vucovici, el însuși Sârb după naștere, susținea că Slavii din Sudul Ungariei sunt instrumente ale politicii rușești²⁾. „Primejdia comună“ trebuia să-i apropie pe Unguri de Români. Szemere, ca și Wesselényi, sublinia de asemenea, la fiecare ocazie, interesul comun al celor două popoare neslave în bazinul dunărean. Opinia publică ungurească era metodic pregătită să se opună influenței rusești. Acesta e, prin urmare, terenul comun unde s'a întâlnit Murgu cu bărbații de stat ai Ungurilor. „Noi Slavi nu suntem, ci Romani. Iată simpatia!“ exclama Barițiu³⁾, care oricât de socotit ni-l închipuim, cerea și el ca Românii să se decidă fără zăbavă, „că minutele sboară“. În situația tragică de atunci, era binevenit oricine indica un drum care duce spre limanul mântuirii. Dacă Murgu ar fi avut curajul să-și asume răspunderea istorică a unui asemenea rol, el ar fi fost pe deplin justificat. N'a avut însă curajul cerut și nici intuiția omului politic cu

¹⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 43 din 27 Mai (st. v.).

²⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. p. 207. „Az oroszok is keze benne van a vezetésben“ (1 Iulie 1848). Cfr. Barițiu în *Gazeta* din 15 Iunie (Nr. 45): „Duhamel are corespondență chiar și cu Sârbii noștri din Banat și cu Slavonii. Ținta lor este întinderea panslavismului până la Marea Adriatică“.

³⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 45 p. 167.

orizont larg. Manifestele sale se mulțumesc a reproduce frazele banale întrebuițate de presa maghiară împotriva Sârbilor. Punctul de vedere românesc, interesele mari ale neamului său, privit în integritatea lui organică, nu covârșesc gândul său. De aceea el nu va schița niciun gest, după adunarea dela Lugoj, spre a organiza și îndruma o acțiune serioasă în acest sens. Primejdia slavă se reduce la căutarea unui pretext plauzibil pentru a se justifica. De teama oceanului slav el preferă deci să se înnece în maghiarismul cutremurat de disperare.

Revenind însă la împrejurările concrete între care s'a desfășurat activitatea politică a lui Murgu, două mari greșeli i se pot reproșa, chiar și în cazul că am justifica schimbarea de atitudine din nevoia de a combate primejdia slavă tot mai amenințătoare: întâi, că prin acțiunea sa a împiedecat un viguros ținut românesc să se afirme după cuviință pe linia revendicărilor naționale, alături de celelalte popoare conlocuitoare. În rândul al doilea, Murgu a neglijat să se pună de acord nu numai cu fruntașii din Ardeal, dar și cu cei din Arad și Bihor, întârziind prin aceasta crearea unui front comun. Popularitatea de care se bucura în Banat ar fi fost un factor important în cimentarea solidarității românești; pusă în serviciul unei cauze strene, ea s'a irosit fără niciun folos. La acestea se adaugă slăbiciunea neînțeleasă a lui Murgu față de aliatul maghiar, care nu contractează nicio obligație și nu se gândește să acorde în domeniul politic nici măcar o recunoaștere de formă exigențelor elementare ale poporului românesc. Politica lui Murgu era condamnată în asemenea condițiuni la înfrângere sigură. Ales deputat în trei circumscripții el rămâne reprezentantul cel mai de seamă al Banatului, dar guvernul unguresc îl va trata de acum fără menajamente. Nu va da nici măcar răspuns la memoriul adunării din Lugoj. Kossuth și Szemere rămân și mai departe fermi pe pozițiile imperialismului maghiar, fluturând însă cu curaj lozincile amăgitoare ale epocii. Murgu, de altă parte, se va sbate câțva timp ca o pasăre prinsă în colivie, ca mai apoi să se resemneze și, după căderea revoluției ungurești, să se retragă, trăind departe de neamul său, încă un sfert de veac aproape, în completă izolare și uitare.

CONFERINȚA DIN TIMIȘOARA.

Pășirea lui Murgu și adunarea din Lugoj eclipsează pentru câțva timp acțiunea celorlalți fruntași români din Banat. Nici presa, nici alte informații nu mai vorbesc nimic despre întrunirea dela Timișoara convocată pentru ziua de 25 Iunie. Sfatul Românilor ținut în Pesta convocase întrunirea în vederea congre-

sului bisericesc serbo-român, care urma să se reunească tot acolo în 27 Iunie. S'ar putea crede, că având în considerare acum dușmănia manifestă a lui Murgu față de inițiativa dela Pesta, se va fi renunțat la ea. Cu toate acestea adunarea dela Timișoara s'a ținut în ziua stabilită¹⁾, sub președinția unui valoros patriot român, a lui Mihail Cuciuba. Din eparhia Aradului s'au prezentat 11 delegați. Raportul publicat în *Gazeta* adaugă că „mai veniră și alți bărbați români din alte ținuturi“. Păcat că nu ni se dă numele lor și că raportul din *Gazeta* confundă această adunare cu congresul bisericesc întrunit cu două zile mai târziu și amânat din nou. Confuzia și contrazicerea nu se poate înlătura, decât presupunând că delegații români s'au întrunit Duminică, 25 Iunie, mai întâi în biserica catedrală și după ce comisarul guvernului, Sava Vucovici, le-a adus la cunoștință că congresul se amână din nou, din pricina neparticipării patriarhului și a delegaților sârbi, membrii români s'au dus la biserica românească din cartierul Fabrică și au ținut conferința anunțată.

Proiectată în proporții mai mari adunarea s'a redus, prin urmare, la o conferință constituită din delegații români ai congresului bisericesc. S'a citit mai întâi scrisoarea episcopului sârbesc din Timișoara adresată lui Vucovici, prin care protesta împotriva deschiderii congresului și învinuia pe Români că îi amenință siguranța persoanei. Conferința hotărî să ceară satisfacție „pentru asemenea calomnii“. Continuând desbaterile fruntașii întruniți mai hotărîră să adauge la moțiunea din Pesta încă trei puncte, pentru „a se cere mai clar asigurarea limbii și a naționalității române“. Punctele formulate aici au textul următor: 1. Să se recunoască prin lege naționalitatea română a Rmânilor din Ungaria. 2. Românii să fie aplicați în toate funcțiile în raport cu numărul populației lor. 3. În afară de congresele generale și ordinare, să se țină în fiecare eparhie cel puțin o adunare pentru rezolvarea chestiunilor bisericești și școlare, la care să poată lua parte toți credincioșii și să poată alege liber pe diregătorii bisericești și școlari.

Aceste hotărîri se înscriseră într'un proces verbal verificat a doua zi, Luni, 26 Iunie. Tot atunci se iscăli și un memoriu adresat probabil guvernului. Acest memoriu îl luă deputatul Atanasie Decicu, pentru a-l duce la Pesta, iar o copie se trimise adunării din Lugoj, care avea să se țină a doua zi.

Fruntașii din Timișoara nu erau, se pare, dispuși dușmănos față de acțiunea lui Murgu. Incercau, dimpotrivă, să facă legătura firească cu adunarea convocată la Lugoj. Meritul lor de căpetenie îl constituie însă faptul că îndrăsnesc a schița un pas înainte în

¹⁾ Vol. II, 11. Cfr. *Gazeta de Trans.* Nr. 55 din 5 Iulie (st. v.), p. 225.

formularea revendicărilor naționale, prin cererea de a li se asigura prin lege limba și naționalitatea. Din acest moment ei se identifică cu politica delegației dela Viena și aderează astfel la programul minimal, pe care și-l vor fixa Românii din noul regat al Ungariei. Dar și celelalte două revendicări ale conferinței din Timișoara trebuie subliniate, deoarece sunt bine gândite și pe deplin îndreptățite a figura în programul politic al unui popor, care încearcă primii pași pentru a se afirma ca națiune. Reprezentarea în funcțiile publice proporționată la cifra numerică a naționalităților nu s'a realizat niciodată în regatul ungar, dar autonomia bisericească și într'o anume măsură și cea școlară, înfăptuită mai târziu, a devenit una din puținele garanții deținute de Români în fosta monarhie, spre a-și asigura cultura proprie.

Toate revendicările fruntașilor adunați la Pesta și apoi la Timișoara conțin, în ce privește raporturile cu statul maghiar, soluții moderate, dar substanțiale. Ele preconizează măsuri ușor de acordat cu spiritul unei legislații liberale. Gojdu, Cuciuba, Arcoși sau Cermena se abțin a aluneca pe teren revoluționar chiar și în chestiunea litigiului bisericesc cu Sârbii. Regretă că nu se ține congresul convocat și protestează cuviincios împotriva limbajului pe care și-l îngăduie față de ei episcopul Jivcoviți din Timișoara. În acest punct măsurile propuse de Murgu sunt, fără îndoială, mai tranșante. Adunarea din Lugoj va rupe legăturile cu ierarhia din Carloviț, declarând depuși pe cei doi episcopi sârbi și alegând cu dela sine putere de vicar în Timișoara pe protopopul Lipovei, Dimitrie Stoichescu, iar în Vârșeț pe protopopul Ignatie Vuia din Oravița. Motivarea unei măsuri atât de radicale e întemeiată, după Murgu, și pe argumente de natură bisericească: episcopii aceștia au fost impuși de mitropolitul, iar nu aleși de popor și sunt dedați simoniei. Dar temeiul de căpetenie pentru care se cere îndepărtarea lor îl constituie mai ales faptul că ar fi instrumente oarbe ale mitropolitului din Carloviț, conducătorul revoltei serbo-ilorice. Există astfel temere serioasă că vor încerca să câștige cu orice preț proseliți pe seama partidei „panslave”. Murgu judecă mișcarea națională a Sârbilor prin prisma guvernului koșutian. Caută să-i convingă cu argumentele proprii pe Unguri dela care așteaptă aprobarea hotărârilor luate.

Concluzia memoriului adresat ministrului de interne are în această privință un pasaj, care nu se găsește în textul românesc¹⁾. De aceea îl reproducem: „Având domnul ministru de interne ocazie de a cunoaște tulburările din Banat din izvoare oficiale, nu va desaproba hotărârile poporului, cifrat la 15—16 mii. Poporul

¹⁾ Memoriul tipărit cu textul unguresc la Deák Imre, *Adatok etc.* pp. 127—134. Textul românesc la Gh. Bogdan-Duică, *o. c.* pp. 158—161.

și cuneaste cel mai bine necesitățile proprii. Considerând împrejurările dificile și pericolul din Banat, poate fi acuzat, că abandonând terenul formalităților goale a luat măsuri provizorii, până să le poată aproba onoratul ministeriu sau să le înlocuiască cu altele mai potrivite. Urmând instinctului firesc, masa enormă de popor, în virtutea principiului „salus rei publicae suprema lex esto“, a dispus după cum i-au dictat impulsul lăuntric și cunoașterea nevoilor proprii. Dispozițiile sale le-a luat spre a-și conserva existența morală și fizică de o bandă barbară compusă din Sârbi din țară revoltați și din numeroși Serbo-Iliri trecuți pentru a jefui în Serbia. Un asemenea fapt nu poate să fie calificat de crimă nici în fața lui Dumnezeu, nici a oamenilor. De acum (poporul) așteaptă dela națiunea maghiară aprobarea celor decretate, deoarece vrea să trăiască cu ea sau să moară, asemeni unor frați adevărați. În acest sens va face demers printr'o delegație numeroasă atât la domniile miniștri, cât și la adunarea țării“.

E interesant de știut că Sârbii n'au reacționat îndată la atacul îndreptat împotriva lor de Murgu. Episcopii vizați au continuat să funcționeze: nici guvernul din Pesta nu s'a grăbit să confirme înlăturarea lor. Numai târziu, în 26 August, episcopul Platon Atanăscovici, ca locțiitor de mitropolit, intervine la minister să anuleze hotărârile adunării din Lugoj¹⁾. Guvernul însă nici o clipă nu s'a gândit că ar fi obligat să ia act în oarecare formă de dorințele bănățenilor lui Murgu. Conflictul serbo-român pierde astfel din intensitate întru cât privește domeniul strict bisericesc. La 25 Iulie patriarhul Raiacici adresează un nou manifest către Români²⁾, în care încearcă încă odată să-i câștige pentru lupta comună împotriva Ungurilor. Nu le vorbește ca părinte sufletească, ci în calitate de căpetenie a poporului sârbesc și cheamă să se trezească „din somnul adânc“ și să se întovărășească, pentru a-și pregăti ca popor liber un viitor strălucit. Apelul său e plin de căldură, invoacă suferințele comune și identitatea credinței și îi îndeamnă să lupte împreună împotriva „hienelor dușmănoase“ și alături de „iubitul împărat“. Toți Slavii și-au îndreptat ochii spre Sârbi, dar „spre voi privește cu mândrie România și Moldova“.

Nici acest apel n'a avut un răsunet deosebit. Ca și guvernul din Pesta, tot asemenea și patriarhul nu oferă nimic concret. Ocoleşte din nou a atinge punctul nevralgic al conflictului dintre Sârbi și Români, separarea ierarhică pretinsă cu tot dreptul de fruntașii adunați la Pesta și în Timișoara. Invocă în schimb „privilegiile“ vechi și vorbește răspicat de „pământul voevodesc“,

¹⁾ Thim I. *A m-gi 1848—49 iki szerb fölkelés*, II, p. 637. Cfr. Deák Imre, *Adatok* etc. pp. 259—261.

²⁾ Vol. II, 13.

adeacă de „Voevodina“, care urma să înghită și pe Românii din Banat. Cu un asemenea limbaj și mai ales din pricina lipsei de tratative directe neînțelegerea nu putea să se înlăture.

Infățișând o parte din această evoluție a raporturilor româno-sârbești, un istoric maghiar¹⁾ se crede îndreptățit a pune încheierea: „Cu toate acestea Românii au rămas neutri față de Sârbi, nu au luptat împotriva lor în interesul imperiului unguresc“.

Tocmai neutri nu s'au menținut Românii bănățeni. Aceasta reiese limpede din materialul documentar, care ne stă la dispoziție. Ungurii aveau tot interesul să-i câștige pentru o acțiune înarmată. De aceea au încercat întâi să recruteze elemente românești pentru gărzile naționale organizate de guvern. Se pare că au reușit în oarecare măsură datorită străduințelor depuse de oficialii județului Caraș. Companii întregi s'au strâns mai ales din regiunea Lugojului, unde propaganda lui Murgu a fost mai intensivă²⁾. Neavând încredere în conducătorii români, Ungurii și-au rezervat toate posturile de comandă. Din această cauză, dar urmând, de sigur, și unui instinct sănătos, Românii încadrați în gărzile ungurești au refuzat să se bată cu Sârbii când au fost scoși pe teren. După adunarea din Lugoj s'a nădăjduit căva timp că guvernul va face posibilă înarmarea poporului, așa cum o proiectase Murgu. Întârziind însă aprobarea din Pesta, Nicolae Bojâncă, unul din tinerii cei mai înflăcărați, s'a oferit să organizeze la repezeală o armată de 20 mii Români, cu care să plece împotriva Sârbilor. Bojâncă avea să fie ajutat în această acțiune de Vasile Nicolaevici, Vasile Albini și Avram Mihut. La intervenția comitetului suprem din Caraș guvernul însă nu a acceptat oferta, deși autoritățile județene o primiseră cu bucurie³⁾. Fișpanul Györky declară cu acest prilej că nu poate avea nicio încredere în conducători și că armata recrutată de ei poate să periclitizeze ordinea. Lipsa de încredere și bănuielile față de Români existaseră în Banat încă dela începutul primăverii. La 10 Iunie ministrul de interne îndemna pe comitele suprem să câștige cu orice preț pe Români⁴⁾. „Nu se poate îngădui să se alieze acest popor decât cu Ungurii“. O zi mai târziu același ministru dă instrucție comisarului să se pună în legătură cu Săcuii, aducând cel puțin câteva mii, pentru a supraveghia pe Români⁵⁾. În 18 Iunie un agent raporta că românimea din Timișoara și din județul Timiș

¹⁾ Thim I. o. c.; I, p. 99.

²⁾ Organizarea gărzilor la Boroș, o. c., pp. 33—34, 36, 70 și Deák Imre, *Adatok* etc. pp. 225—226, 229, 234.

³⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. pp. 223—227.

⁴⁾ Idem, o. c., p. 103.

⁵⁾ Idem, o. c. p. 109.

nu inspiră nicio temere¹⁾). De fapt, până la începutul verii, Românii din județele Caraș și Timiș, nu sunt dispuși dușmănos față de Unguri. Acțiunea lui Murgu contribuie foarte mult la împăcarea lor. Îndată ce însă mișcarea sârbească atinge teritoriul Banatului, autoritățile își pierd capul și încep să se teamă și de Români. Neîncrederea pare justificată în parte. În regiunea minieră din jurul Oraviței Românii nu-și ascundeau dușmănia față de Unguri, declarând că vor ține cu împăratul, deoarece Ungurii întotdeauna i-au oprimat, iar dacă funcționarii camerali se întovărășesc cu Ungurii, îi vor strivi și pe ei. Atitudinea aceasta au menținut-o și mai târziu, refuzând, la începutul lui Iulie, să se încadreze în gărzile ungurești²⁾. Propaganda iliro-sârbească prinsese deci teren aici. Încă din Mai câteva comune (Ciclova, Moldova, Petrilova, Vraniuț și Ciorda) trimit reprezentanți la adunarea din Carloviț³⁾ și aduc de acolo manifeste, primite dela protosinelul Patrachie Popescu. Dar nu numai în regiunea Oraviței exista un nucleu de rezistență împotriva Ungurilor ci și în „granița” românească. Comanda militară de aici se menține în expectativă față de noul guvern unguresc, nu-i publică manifestele și legile și nu efectuează alegerile pentru parlamentul din Pesta. Ori de câte ori s’a cerut forță înarmată spre a asigura județul Caraș împotriva unor eventuale incursiuni ale revoluționarilor sârbi, răspunsul era ezitant. Vicecomitele Iakabffy raporta către sfârșitul lui Iunie, că armata grănicerilor are ordin sever să nu intervină împotriva Sârbilor. O companie întreagă a trecut pur și simplu de partea revoluționarilor sârbi⁴⁾.

Așa se explică purtarea îndoielnică a gardiștilor români cu prilejul tulburărilor iscate în Iulie 1848 în regiunea Oraviței, în urma atacului unor bande de revoluționari sârbi. Deși s’au concentrat forțe însemnate, formațiunile din Lugoj au refuzat să iasă pe teren. Ei au fost desarmați și expediați acasă, sub pază⁵⁾. Luptele de aici, dela Biserica Albă, Alibunar și Vârșeț aparțin la capitolul revoluției sârbești din Banat, în care elementul românesc a fost nevoit să servească interese streine, întru cât a făcut parte din unitățile înarmate ale guvernului unguresc. Crâncenile retorsiuni aplicate de Sârbi în satele Straja, Sânmihaiu, Uzdin, Moldova Nouă, în Biserica Albă și în Zichydorf au lovit însă și populația română din aceste localități⁶⁾. Generalul Roth raporta la 5 August ministrului de războiu, contele Latour, că toți locui-

1) Idem, o. c., p. 90.

2) Idem, o. c., pp. 138, 161, 217.

3) Deák Imre, *Adatok* etc. pp. 173—75.

4) Boroș, o. c., pp. 43—44.

5) Idem, o. c. p. 70 și urm.

6) Deák Imre, *Adatok* etc. pp. 204—205, 261; Boroș, o. c. 84—85.

torii de pe teritoriul regimentului germano-iliric sunt constrânși a se atașa la cetele de insurgenți sârbi. Cine refuză, e considerat de trădător și tratat în consecință: „Astfel a fost aprinsă și pradată, deoarece a rămas fidelă legii, comuna românească Sân-Mihaiu de către banda cu tabăra în Alibunar, împrăștiată mai apoi lângă Vârșeț. Aceeași soartă a avut-o și Uzdinul, marele, frumosul și bogatul sat românesc, care nu s'a alăturat rebelilor: atacat de Serviani și grănicerii sârbi din lagărul dela Perlas, în număr mai mare ca două mii și înzestrați cu tunuri, a fost prefăcut în ruine și cenușă¹⁾. Mulți din locuitori apărându-se și-au atras moartea. Toți și-au pierdut averile, care li s'au luat cu forța, transportându-se de bandă în tabăra dela Perlas. Vitele lor se tăia și se mănâncă, iar celelalte obiecte jefuite se vând“. Baronul Piret, comandantul suprem al armatei austriace din Banat zugrăvește, la 30 August, în termenii următori²⁾, măcelul dela Zichydorf, căruia i-au căzut victime locuitorii germani și români: „au bătut cu cuie pe oameni de scânduri, pe care apoi le-au aprins, pe unii i-au așezat și legat între doi stâlpi, învăluindu-i cu fân, și aprinzându-i. Pe alții i-au tăiat cu cuțite mari în cincisase fâlii sau le-au retezat capul, după maniera turcească. Asemenea atrocități nu pot trezi nicio simpatie pentru cauza făptașilor“.

Intr'adevăr, grozăviile acestea n'au fost uitate nici până astăzi de locuitorii români ai satelor atât de greu lovite. Comandantul George Stratimirovici afirmă³⁾ că satele Sân-Mihaiu și Uzdin au fost pedepsite, fiindcă s'au dovedit dușmănoase Sârbilor. În ce măsură și-a manifestat prima comună simțimintele dușmănoase față de revoluționarii sârbi, o știm dela comisarul Vuco-vici: forțați a da recruți Sârbilor ei s'au supus, dar i-au retras îndată ce s'a declarat conflictul cu Ungurii⁴⁾. Cu privire la Uz-din comandantul sârb susține „că din vechime e criminal“, cu alte cuvinte că e conștiu de caracterul său românesc, gata să-l apere față de oricine, fie și față de coreligionarii sârbi.

Lipsiți de organizație politică și militară, Românii din Banat n'au fost în stare să se apere de consecințele fatale ale războiului civil. Ungurii erau, în această epocă, mult prea slabi, decât să le poată întinde ajutor efectiv. Puțina încredere față de Murgu și cei câțiva aderenți ai săi a făcut pe Românii bănățeni să rămână complet desarmați și nepregătiți a înfrunta asemenea eventualități. Răspunderea pentru această situație nu cade numai în

¹⁾ Thim I. *A m-gi 1848—49 iki szerb fölkelés tört.* II, p. 606.

²⁾ Idem, *o. c.* p. 658.

³⁾ *Ibidem*, p. 563—64.

⁴⁾ Deák Imre, *Adatok etc.* p. 204.

socoteala guvernului unguresc, ci în mai mare măsură a lui Murgu însuși. După ce a zăpăcit lumea, spre a o atrage în tabăra ungurească, întâmpinând refuzul guvernului, a sistat orice acțiune în Banat, lăsându-și oamenii să fie exploatați în folosul politicei ungurești. Dar nici atrocitățile sârbești nu sunt, de sigur, scuza-bile, cu atât mai ales că se cunoștea de către cei chemați atitudinea de neutralitate a Românilor. Insuși patriarhul Raiacici mărturisește banului Ielacici¹⁾, în 5 August 1848, că încercările Ungurilor de-a câștiga pe Români și Nemți s'au soldat „destul de fără reușită”. E adevărat, că mai târziu susține tocmai contrarul²⁾, o face însă pentru a exagera meritele națiunii sârbești în vederea profitului politic exigibil dela Austriaci. Un agent al ministrului de interne, Dimitrie Iancovici, poate Român, raportează la 24 Septemvrie următoarele³⁾: „Pe mine m'a trimis în Caraș ministrul de interne, cu însărcinarea de-a determina țărănimea românească să se răscoale împotriva revoluționarilor sârbi. Dacă aceasta nu ar reuși, să mă silesc a ține poporul în pasivitate. Îndeplinindu-mi misiunea oficială, am cules experiența, că Românii din Banat au foarte puțină simpatie față de naționalitatea maghiară, ba dacă revoltanții sârbi ar face incursiune în Caraș, mă tem că s'ar uni cu ei”.

Mărturia lui Iancovici e destul de concludentă, cu toate că săvârșește greșala de-a atribui cauza unei asemenea atmosfere lui Murgu și aderenților săi, „care au instruit și agitat poporul”. Nu ne înșelăm însă, dacă reamintind și alte mărturii de felul acesta, precum și permanentul semn de întrebare, pe care și-l pun conducătorii maghiari cu privire la atitudinea Românilor bănățeni, vom constata, că acțiunea lui Murgu n'a fost din capul locului în asentimentul poporului și că popularitatea sa era legată încă tot de dârzul luptător de altădată și nicidecum de programul politic pro-maghiar. Evenimentele din cursul lunilor următoare vor dovedi-o aceasta cu prisosință.

DEPUTAȚII ROMÂNI ÎN PARLAMENTUL DIN PESTA.

În timp ce Românii din Ardeal n'au izbutit să aleagă pentru noul parlament din Pesta decât trei deputați, cei din Ungaria au înregistrat succes mai remarcabil. Fiind așezați în mase compacte și mai înstăriți, iar legea electorală mai liberală decât în Tran-

1) Thim I. o. c. II, p. 600.

2) *Ibidem*, II, p. 577.

3) *Idem*, o. c. III, p. 23.

silvania, numărul alegătorilor români ar fi trebuit să reprezinte un factor hotărâtor în socotelile electorale din județele Bihor, Arad, Caraș, precum și în Partiumul anexat de acum regatului maghiar. Succes deplin n'au realizat însă decât în Caraș, grație acțiunii lui Murgu și prezenței sale. În celelalte județe au fost nevoiți a se mulțumi cu câte un loc sau cel mult două. Ungurii, organizați în cadre de partide politice, și susținuți de birocrația locală, compusă încă tot din elementele vechii oligarhii, au profitat din plin de slăbiciunea naționalităților cu totul nepregătite a da luptă electorală. Dacă fruntașii români ar fi încercat în 1848 cel puțin să se pună de acord asupra unui program cât de cât solidar, precum și asupra candidaturilor, campania lor ar constitui un prim capitol în istoria luptelor naționale. Aceasta însă nu s'a produs și candidații români au fost lăsați să procedeze fiecare după inspirația proprie. De aceea deputații aleși trebuie considerați ca făcând parte, cel puțin la început, din partidul liberal al Ungariei nouă condusă de ideile lui Kossuth și ale tovarășilor săi.

Efectuate în Iunie și la începutul lui Iulie alegerile au scos în Maramureș trei deputați români: pe Iosif Man, Gavril Mihali și Iosif Saplonțai, în Chioar și Solnocul de mijloc alți doi: pe Sigismund Pap și Alexandru Buda. Bihorul mai vast și mai compact românesc n'a reușit să aleagă decât trei deputați, pe Ioan Dragoș, Ioan Gozman și Iosif Ambruș, în vreme ce Aradul nu trimitea în parlament decât un deputat, pe Teodor Serb, iar Timișul de asemenea unul, pe Atanasie Decicu¹⁾. În schimb toate cele șase circumscripții din Caraș au ales deputați români: Eftimie Murgu a reușit în trei, iar aderenții săi Aloisiu Vlad și Ștefan Ioanescu, în celelalte două. Axente Bojinca era al șaselea deputat ales în Caraș. Nu pretutindeni însă au izbutit majoritățile românești să se impună fără a combate serios pe adversari. În Bihor s'au desfășurat lupte înverșunate, ba chiar sângeroase. În circumscripțiile din Marghita și Aleșdi alegerea a fost pătată cu sânge pentru a se asigura izbânda candidaților unguri. Aceleași metode contondente au fost aplicate și la Ceica, însă fără folos, deoarece Gozman a știut să-și apere voturile. În Tinca a fost ales un Ungur, iar la Beiuș alegerea a fost suspendată din pricina bătăii provocate de votanții maghiari și numai la un al doilea scrutin a fost proclamat ales Ioan Dragoș. Conflicte asemănătoare s'au produs în Caraș, la Bocșa și Făget, însă fără victime. Distinsul intelectual George Ioanovici, viitor secretar de stat și membru al Academiei maghiare, sub teroarea desfășurată de contracandidatul său, Ștefan Ioanescu, n'a reușit nici să-și anunțe, nici să-și

1) Despre deputații români vezi *Amiculu Poporului*, 1848 p. 119.

susțină candidatura. La Făget a fost ales Murgu cu 263 voturi față de 236 obținute de avocatul lugojan Maxim Pascu. Cu toate acestea biroul a declarat ales pe acesta din urmă. Se pare că încă la comisia județeană s'a făcut rectificarea cuvenită.

Dela Vucovici aflăm că Emanoil Gojdu ar fi dorit să candideze în județul Caraș, dar că Murgu l-a împiedecat. Nici Maxim Pascu nu se bucura de simpatia popularului fruntaș politic. El era să fie ales deputat al Oraviței, la alegerea parțială din 31 Iulie, după ce Murgu a optat pentru Lugoj. Și de data aceasta s'au petrecut incidente sângeroase între alegătorii români și minierii organizați în gărzi maghiare. Din partea alegătorilor au fost răniți 20, iar dintre mineri 25. Repetată alegerea în 22 August, a reușit în fine Pascu. În locul devenit liber la Făget oficialitatea a izbutit să scoată de deputat pe un Ungur: Csolokos Dénes. Celelalte două mandate românești, dela Bocșa și Sasca, au fost anulate de parlament pentru defecte de formă, dar titularii lor au fost realeși încă în cursul verii anului 1848. La lista deputaților români se adaugă, în fine, Teodor Serb, un avocat distins din Arad, care a fost ales la Radna, și Vichentie Bogdan ales în Torontal.

În chipul acesta numărul total al deputaților români aleși în Ungaria și Transilvania pentru Parlamentul din Pesta abia atinge cifra de 19. Maramureșenii Gavril Mihali și Saplonțai nu vor face cauză comună cu ei, nici macedoneanul Decicu din Lipova și Vichentie Bogdan din Torontal. Regăsindu-se în incinta unei adunări streine, unde le era dată puțința să apere drepturile și să reprezinte revendicările neamului lor, ei se vor solidariza însă în curând. Cu toate că nu mărturiseau un program naționalist, presa maghiară subliniază la fiecare ocazie calitatea lor de „Români”. Preoții și țăranii omoriți cu prilejul alegerii dela Marghita au căzut răpuși de intoleranța maghiară care în Bihor nu a disprețuit niciodată arma teroarei. O atmosferă asemănătoare se manifestează și în incinta parlamentului cu prilejul verificării deputaților români. Se impunea prin urmare, ca o datorie elementară, să-și strângă rândurile, constituindu-se într'o grupare proprie. Procedând în chipul acesta li s'ar fi deschis drumul firesc spre o solidarizare și cu Ardelenii lui Bărnuțiu. Ei însă vor păstra tot timpul o rezervă timidă, care-l caracterizează și pe Murgu. Se feresc de exagerări în spirit naționalist și chiar de ridicarea controverselor acute. Nu atacă tendințele șovine, ci se mărginesc a sublinia cu deosebire principiile liberalismului biruitor și legile sfinte ale umanitarismului. Într'un asemenea cadru vor așeza și revendicările concepute cu foarte multă moderație ale neamului lor. Grupare deosebită nu formează însă, nici ca leader nu se impune nici unul dintre deputații aleși. Evident,

e departe de ei gândul de a se răfui cu maghiarismul, ai cărui tributari sunt după formațiunea lor intelectuală. Trei dintre acești deputați, Iosif Man, viitor comite suprem și președinte al Asociațiunii culturale din Maramureș, Alexandru Buda și Teodor Serb, advocați, care se vor menține și după revoluție în primele rânduri ale intelectualilor români, erau, într'adevăr, figuri reprezentative. Cel mai elocvent s'a dovedit Aloisiu Vlad, deputatul Zorlențului, iar cel mai îndrăzneț, dat totodată și cel mai iscusit era, fără îndoială, Sigismund Papp. Intre Bihoreni un loc aparte îl ocupă Ioan Dragoș. Numai de curând convertit la idei liberale el își oferise serviciile primului ministru ungar, încă din 7 Iunie. Se credea stăpân pe încrederea poporului român din Bihor și se declara devotat acestuia cu trup și suflet¹). Intreținea legături cu Gazeta lui Barițiu, în ale cărei coloane se considera chemat să împărtășească lecții de conduită politică Românilor din Ardeal. Situație deosebită trebuie să fi avut și Eftimie Murgu, cu toate că, după adunarea din Lugoj, rolul său pare șters. Faptul că la alegerea de vicepreședinte al Camerii a primit 30 voturi arată că se bucura de considerație și între deputații maghiari. Bogdan Duică îi atribue lui inițiativa de a da replică răsunătoare scriitorului Josika Nicolae, care insultase în presă națiunea română. Această replică apărută și în Foaia din Brașov este mai curând opera lui Papp Sigismund, care va combate și altădată oligarhia ardeleană²).

Iscălită de opt deputați, replica amintită nu se mulțumește a resfrânge atacul aristocratului ardelean, ci conține și un crez politic formulat cu cumpătare, însă categoric³). „Nu voim privilegii, noi pretindem drepturi legale; nici mai mult, nici mai puțin, decât ceea ce ne acordă constituțiunea plămădită de spiritul secolului. Constituțiunea însă nu este numai proprietatea Ungurilor, ci și a Românilor. . . Drept aceea dăm de știre solemn, că nu voim să formăm stat în stat, ci pretindem, ca fiind în legătură pașnică cu Ungurii, să nu fim retrogradați pe nedrept, ci uzând liberi și nevătămați de drepturile constituționale, care ni se cuvin, să ni se dea câmp liber și deschis, spre a ne putea cultiva“.

Nu știm din ce motiv nu au semnat replica bihoreni Dragoș și Gozman. Totuși, opt iscălituri pe aceeași hârtie înseamnă un act de solidarizare. De acum vom întâmpina și alte asemenea gesturi, după care trebuie să urmeze și o acțiune politică comu-

¹) Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört.* pp. 131—133.

²) Spre pildă în Nr. 1 din *Amiculu Poporului*, 1848 p. 13 sau, cum vom vedea mai jos, în discursul dela 26 August, rostit în Camera maghiară.

³) *Foaie pentru minte etc.* Nr. 32 (9 Aug.) p. 251.

nă. Încă din August ei se înțeleg și își distribuie rolurile. Dragoș va prezenta un proiect de lege, care era menit să garanteze drepturile limbii române în biserică, în școală și în organizațiile administrative ale țării, să asigure existența instituțiilor bisericești și școlare ale Românilor și întreținerea lor cu fonduri oferite de stat. Aplicarea proporțională în toate funcțiile administrative era prevăzută de asemenea¹⁾. Teodor Serb redactează proiectul de lege, pentru aranjarea chestiunilor privitoare la biserica autonomă a Românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Este de crezut, că l-a redactat în înțelegere cu Șaguna, care se afla atunci la Pesta împreună cu comisia de unificare a Dietei ardelenene. El depășește proiectul depus de episcop în 18 August în Casa Magnaților, prevăzând reparația cuvenită bisericii ortodoxe din Ardeal²⁾. Priectul lui Serb desvoltă programul conferinței din Pesta și stabilește mai precis aproape tot ce avea să facă parte mai târziu din Statutul Organic al bisericii ortodoxe. Dacă s'ar fi pus în discuție și mai ales dacă aceste proiecte de legi ar fi fost luate în considerare de camera maghiară, deputații români s'ar fi putut legitima în fața opiniei publice a neamului lor. Dar guvernul refuză a sta de vorbă sau a da vre-o declarație în această privință. Deputații români sunt, prin urmare, tratați la fel ca delegația ardeleană condusă de Șaguna. Încă în Iulie ministrul Eötvös prezentase un proiect de lege relativ la învățământul primar. Deputații români se simt obligați a face o serie de observații, cu toate că nu dovedesc atitudine unitară în opoziția lor. Dar ministrul își retrase proiectul, înainte de a fi făcut declarații precise în ceea ce privește politica sa față de școlile naționalităților. Sigismund Papp găsi prilej a pune întrebare și cu privire la revendicarea Românilor pentru despărțirea ierarhică. Eötvös va recunoaște îndreptățirea cererii, însă declară că nu poate întreprinde nimic fără a asculta părțile interesate.

Deputații români se văd, de aceea, nevoiți a provoca, în fine, guvernul să-și dea pe față cărțile. Această s'a făcut în ședința dela 26 August a Camerei, două zile după cunoscuta intervenție a baronului Wesselényi în Casa Magnaților. Patru deputați români vor interpela guvernul cerându-i lămuriri cu privire la politica sa. Dragoș, Pap Jiga și Teodor Serb se ocupă de situația Românilor din Ardeal, iar Murgu pune problema revendicărilor exprimate de adunarea din Lugoj. Lui Dragoș îi va răspunde îndată ministrul de interne Szemere, iar ceilalți au fost învredniciți să obțină replică prin rostul lui Kossuth însuși.

Guvernul poate să fi fost pregătit la un asemenea atac, dat

¹⁾ Vol. II, 15.

²⁾ Vol. II, 16 și 135.

fiind că problema românească a fost pusă pe ascuțișul muchiei tocmai în zilele acelea. Nu s'a așteptat însă ca deputații din Ungaria să-l interpeleze cu privire la situația politică a Românilor din Ardeal. Deputatul Dragoș întrebă, astfel, pe ministrul de interne: Cu ce împuternicire și misiune a fost trimis în Ardeal baronul Vay? Este el supus guvernului de acolo sau e suprapus aceluia? Ce a isprăvit până acum? Se crede îndreptățit a formula asemenea întrebări, deoarece de o vreme încoace curg fără încetare plângeri dela Români din Ardeal despre năpăstuirile și nedreptățile, pe care sunt nevoiți a le suferi. În presă se poate citi despre crimele felurite săvârșite împotriva Românilor, ca de pildă „omorul preotului român dela Mediaș” și „tiraniile întreprinse asupra Românilor din comitatul Dăbâca”. În afară de acestea, în fiecare zi crește numărul intelectualilor români arestați. Procedându-se așa, se jignește dreptatea însăși, fiind bine cunoscut că Români mai puțin cultivați apelează în nevoile lor la acești intelectuali „pentru a le face o rugămintă către locurile mai înalte”.

Ministrul Szemere s'a ridicat îndată pentru a răspunde interpeleției. Baronul Vay, declară el, a fost trimis în Transilvania în calitate de comisar regesc cu puteri nelimitate și cu însărcinarea de a împăca neînțelegerile iscate, raportând de urgență ministerului despre toate dispozițiile sale. Până acum și-a îndeplinit cu exactitate misiunea. Cât privește problema românească, ministrul arată că mai multe comisii lucrează pentru studiul ei, dar, nefiind lucrările prezentate ministerului, nu poate să se pronunțe asupra lor. Nu are oficial cunoștință decât despre plângerea privitoare la robote și dijme și despre petiția Românilor din Abrud, „care se plâng că s'ar asupri cu ținerea soldaților, că vreo câteva comunități române s'ar fi desarmat cu forța, că mulți locuitori ar fi fugit de frică la păduri”. Szemere comunică în privința acestora că 13 din cei 14 Români arestați au fost puși în libertate și că s'a dat ordin baronului Vay să se ducă la fața locului pentru a ancheta. Se simte însă nevoit a arăta totodată că aproape în fiecare săptămână primește dela comisar rapoarte despre mișcări, rebeliuni și comploturi române în Transilvania, care sunt cu atât mai primejdioase cu cât au drept țintă nu libertatea și propășirea, ci alte planuri mult mai dăunătoare.

La atâta se rezumă lămuririle concrete date de ministrul Szemere. Nu răspunde, prin urmare, la întrebările directe ale deputaților români. Cazul de omor săvârșit asupra preotului român din Daia nu-l cunoaște și nici despre „execuția” întreprinsă de armată în Șieul Dăbâcei nu amintește nimic. Menționează însă problema robotelor cerute în domeniile camerale, rezolvate prin decizia ministrului de finanțe, precum și cauza decimelor preo-

țești sulevată de Șaguna. Își aduce aminte și de plângerile Abrudenilor, prezentate prin avocatul Petru Dobra, încă dela începutul lui Iulie, dar nu se explică de ce nu binevoise a le da nici o rezolvire cu toate solicitările făcute. Interesant pare, apoi, că vorbind de comitetul națiunii române, evită a-l numi. Îl acopere cu bănueli și acuzații, dar nu spune nimic despre arestarea lui Laurianu și Bălășescu. Este în afară de orice îndoială că în momentul când vorbea în Cameră primise informație despre isprava din Sibiu a contelui Béli. Nu socotea însă oportun a discuta o asemenea chestiune, deși Bărnăuțiu și cauza comitetului nu ar fi găsit poate niciun apărător. Ministrul de interne era pregătit să pună problema românească pe un plan mai vast, după ideile, pe care i le-am cunoscut din corespondența sa intimă, dar pe care le va coordona acum pentru a întocmi o pledoarie în favorul amicitiei dintre Unguri și Români. Ele sunt, de sigur, extrem de importante, dacă facem abstracție de intenția vorbitorului de a masca eșecul politicii de până acum, pusă în aplicare față de Români. Pasajul cel mai caracteristic îl reproducem, după monitorul oficial al guvernului¹⁾:

Szemere: „Nu tindem spre drepturi, pe care nu le vom împărți cu ei (Românii), nu căutăm fericire, de care să nu se împărtășească și ei. Până și pe Românii din afara frontierelor ungare îi considerăm de frați și aliați firești. Se pare că providența divină a așezat în vecinătate cele două popoare, Unguri și Români, pentru a se sprijini reciproc. Există în Europa rase mari, puternice prin sine înseși, cum sunt Francezii, Englezii, Germanii, mari toate prin numărul și forța lor, tot așa Slavii, uriași prin întinderea ce o dețin. Dar aceste două popoare, Românii și Ungurii, nu sunt nici numeric mari și nici nu au la spate un popor mamă, care să le întărească din când în când. Ambele sunt avizate la pace interioară și reciprocă. Singură deosebire care le desparte o constituie limba, dar toate celelalte interese le leagă. Trebuie să ne unim unii cu alții, să mergem alături, deși independenți în treburile lăuntrice. Numai în chipul acesta ne putem menține față de elementul slav. Dacă ne desbinăm vom fi nesmintit victime ale Germanilor și Slavilor . . . Elementul maghiar și-a îndeplinit misiunea acum, când a eluptat libertatea, împărțind-o cu toate popoarele din lăuntru frontierelor ungare. Altceva nu mai poate să mai facă, decât să invite celelalte neamuri a asigura libertatea comună. Chiamă la aceasta cu deosebire românimea, care până acum n'a schițat nici un gest. Fiecărui Român îi incumbă deci două obligații: în cadrele țării să îndemne la înțelegere frățească poporul devenit liber, iar dincolo de frontieră să ser-

¹⁾ *Közlöny* 1848 Nr. 80.

vească de legătură pentru alianța, care ne va uni cu „România”. Convingerea mea intimă este că Dumnezeu însuși a indicat acestor două popoare misiunea de a se uni; de a se uni pentru ca fiecare să-și poată păstra libertatea, independența, naționalitatea. Dacă poporul maghiar și român nu-și înțeleg chemarea spre care sunt conduse de degetul providenței divine, atât unul, cât și celălalt se lapedă de condiția supremă a existenței naționale și a prosperității sale”.

Imprecăția lui Szemere este, într'adevăr, convingătoare și frumoasă, ca o pagină de antologie. Greșită este numai părerea că naționalitățile care beneficiază de libertatea câștigată de Unguri, nu sunt îndreptățite să mai reclame nimic. O asemenea afirmație e în sine problematică. Barițiu, de pildă, refuză să accepte proclamarea libertăților drept meritul exclusiv al națiunii maghiare. El o atribuie mai mult spiritului vremii, curentului european, revoluției biruitoare. Dar tot așa de greșit este a despărți o națiune, ce formează un organism viu, pentru a aservi o parte esențială a ei intereselor mai mult sau mai puțin legitime ale altei națiuni. Recunoscând chiar ca indiscutabil dreptul Ungurilor de a stăpâni un anume teritoriu cu caracter românesc, Românii nu pot renunța la garanțiile necesare spre a-și asigura naționalitatea. Aici se abate liberalismul maghiar dela 1848 dela făgașul normal, pentru a justifica ideea imperialistă, de care nu se poate desface. Deputații români din camera ungară, fără să se fi mărturisit naționaliști intransigenți, au descoperit de îndată punctul vulnerabil din frazele avântate ale ministrului Szemere. Papp Sigismund și Teodor Serb, dar mai ales primul, în replica improvizată, au subliniat cu multă dibăcie, defectele noului regim¹⁾: „Recunoaștem, că nația maghiară a împărțit cu noi drepturile sale, însă numai pe hârtie, căci în viață lucrurile se petrec altfel. De câte ori nu am zis către popor că are un drept sau altul; el însă văzând că nu poate pune în practică dreptul ce spuneam că-l are, ne răspunde, că toate sunt minciuni și amăgiri. S'a zis poporului că nu mai există nemeși din naștere și că fiecăruia i se va răsplăti după merit sau vrednicie. Recunoașteți că în Ungaria acum reunită s'ar număra trei și jumătate milioane de Români. Vă întreb, unde și în care comisie există măcar numai un singur Român ca membru anchetator? Oare poporul nostru nu le vede acestea? Rog să fiu scuzat că le-am sulevat toate nu din interes personal, ci ca să arăt că în împrejurările tulburi de acum, încărcate cu nori negri, ar fi cu cale, ca nu numai să promitem, ci

¹⁾ Desbaterile rezumate în *Közlöny* 1848 Nr. 80. În românește *Gazeta de Trans.* 1848 N-rii 70—72 după un raport trimis de Murgu sau Sigismund Papp. Noi ne-am folosit de textul acesta din urmă.

să și acordăm poporului drepturi efective, iar nu singur pe hârtie scrise“.

Sigismund Papp analizează apoi cazurile menționate de ministrul de interne: atrocitățile din Turda, măcelul dela Mihalț, sălbătăciile dela Abrud. Când a amintit rolul Săcuilor, Camera, enervată, îl întrerupse cu strigătul invariabil: „nu e adevărat“. Oratorul nu pare să se fi intimidat. Pentru a câștiga din nou bunăvoința deputaților maghiari, caută să se apropie de sufletul lor, atingând o altă coardă: „Știu, că panslavismul ne amenință, văd tendințele Muscalului; că vrea să pună mâna pe Moldo-Romania și să subjuge libertatea română, nimicind acest popor. Sunt deplin convins că, executat acest plan, se va întoarce și împotriva noastră. Dacă deci voim să mai avem viitor, trebuie să dăm mâna unii cu alții. Aceasta nu se va realiza însă decât dacă Maghiarii vor fi dispuși a-și împărți drepturile cu Românii, nu numai pe hârtie, ci și în faptă“.

Sigismund Papp este unicul om politic român, care a avut îndrăsneala să pronunțe prin aceste câteva fraze o apreciere justă asupra tatonărilor întreprinse de către reprezentanții noului regim din Ungaria. Politica guvernului față de Români, în cele trei luni de după uniune, se rezumă, doar, la câteva fraze mai mult sau mai puțin promițătoare, rostite de ministrul de interne. În general însă lucrurile au rămas în aceeași situație, în care se găseau sub regimul absolutist: birocrăția va continua să fie compusă exclusiv din elemente aparținătoare oligarhiei de odinioară, județele nu-și modifică nicăiri aspectul anacronic, cu toate că guvernul încearcă să înlocuiască pe „fișpanii“ regimului trecut, fie cu aderenți de ai liberalismului, fie cu comisarii săi de încredere. Libertățile proclamate cu atâta sgomot întârzie a se împlini, întru cât privește pe Români. Două milioane și trei sute de mii nu sunt în stare să trimită în parlamentul țării decât o mână de deputați. Preoți și țărani români sufer schingiuri și moarte, când îndrăsnesc a-și afirma voința, sprijinită pe garanțiile constituțiunei nouă. Guvernul ezită să recunoască măcar în învățământ drepturile elementare ale limbii române și se dovedește neputincios a rezolvi revendicările Românilor ortodocși cu privire la o ierarhie bisericească proprie. Conducătorii politici ai Românilor mai sunt tratați și cu neîncredere. În loc de a încheia cu ei o înțelegere clară, singură potrivită a reglementa raporturile complicate dintre națiunile conlocuitoare, ministrul de interne caută să-i desarmeze din capul locului, fie cumpărându-i, fie bagatelizându-i. Concepția generoasă a luptătorilor unguri îmbibată de ideile liberale s'a evaporat parcă cu desăvârșire, sălășluindu-se în noul curs politic un spirit șovin, de esență imperialistă. Ca și în Ardeal, și în părțile ungurene locuite de Români, nu se

resimte nicio schimbare, niciun progres. Aceasta o relevă în deosebi Sigismund Papp în discursul său. De aceea insistă a susține că, pentru Români libertățile anunțate sunt inexistente. Întru cât corespunde afirmațiunea sa situației reale o dovedește mai pre sus de orice îndoială recunoașterea făcută de baronul Vay într-o scrisoare adresată ministerului de interne, îndată ce a aflat despre discuția din parlament¹⁾: „Nu mă miră că deputații de obârșie română ridică uneori plângeri împotriva opresiunii suferite de coreligionarii lor. Nu mă miră, deoarece în comitate sunt într'adevăr oprimați, pe lângă toată fraternitatea și egalitatea, în mai multe locuri există din partea domnilor și a funcționarilor înclinația de a-i schingiui. Am avut ocazie a rezolvi mai multe plângeri de natura aceasta“. Comisarul recunoaște prin urmare numai o parte din nelegiuirile săvârșite în Ardeal față de Români, celelalte însă le trece sub tăcere, fiindcă apasă propria sa răspundere. Dar, admitând chiar și numai atâta, politica guvernului maghiar cade sub o grea osândă. Szemere este unul din îndrumătorii de căpetenie și autorul responsabil de consecințele ei funeste.

A doua zi după discursul din Cameră aristocrații de frunte ai Ardealului încearcă să desmintă afirmațiile deputatului român, interpretând în felul lor faptele înșirate²⁾. Se simțeau deci părtași la politica nenorocită, care pregătește terenul pentru revoluție. Papp Sigismund face aluzie și la aceasta, dovedind o ageră intuiție politică. După dânsul a luat cuvântul deputatul Teodor Serb, pentru a se ocupa mai ales de pretextul de căpetenie al persecuțiilor din Ardeal³⁾, de „agitatorii“, la care s'a referit și Szemere.

Murgu vorbise înainte de acești doi oratori, îndată după ministrul de interne. Discursul lui are o notă caracteristică, proprie felului său de a se comporta. Se răfuește politicos cu guvernul, și caută să justifice acțiunea din Banat. Simțise că Szemere nu mai are încredere în el, dar nu-și dădea seamă de ce nu mai avea nevoie de serviciile lui. În 14 Iulie ministrul declara⁴⁾: „Palpez din nou pulsul lui Murgu. Pe omul acesta trebuie să-l câștigăm. Eu nu-l consider atât de șiret, cum fac alții, sau, nu cunosc formele multiple ale vicleșugului său. Recomand deci să continuăm calea începută“. Se pare că înțelegerea dintre el și Murgu era limitată: în schimbul libertății învoite la alegerile din Caraș, fruntașul

¹⁾ Deák Imre, 1848 *A szabadságharc tört.* etc. p. 208. Scrisoare către ministrul de interne cu data 2 Sept. 1848.

²⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 72, p. 299.

³⁾ După *Közlöny*, 1848 Nr. 80. Cfr. Deák Imre, *Adatok* etc. p. 282.

⁴⁾ Deák Imre, *Adatok* etc. p. 223.

bănățean se angajase a face printre Români atmosferă bună guvernului și a desvolta propagandă vie împotriva Sârbilor. Se ținuse de cuvânt, îndeplinindu-și obligațiile contractate. Dar și guvernul pare să fi respectat angajamentul luat față de Murgu, renunțând a susține pe vreun candidat propriu. Evoluția raporturilor ulterioare dintre ei nu o mai putem urmări, în lipsă de material documentar. Bănuim însă că guvernul contractase și alte obligații, pe care acum ezita să le îndeplinească. Până la 26 August contractul nu pare să fi fost reluat. Murgu e indispus pentru atitudinea guvernului și are aerul că-i face reproșuri. Se plânge mai curând decât să se revolte¹⁾. Ca punct de plecare ia interesele patriei, nu ale națiunii proprii. Apreciază eforturile făcute pentru a organiza o mare armată, dar mișcările ce trebuie înfruntate nu se pot învinge numai cu forța brută. Ele au o profundă sursă, și aceasta trebuie combătută din capul locului. Mișcarea sârbească în deosebi trezește simpatie în privința naționalității și religiei, de aceea e periculoasă pentru Banat, unde locuiesc Românii. De mult lucrează aici agenții politici interesați a stârni asemenea mișcări. El consideră ierarhia sârbească uzurpatoare în biserica română, iar pe reprezentanții ei de tirani. Când și-a însușit națiunea maghiară libertatea europeană, încercând să o împărtășească și altor națiuni, între care și celei române, a întâmpinat o reacțiune. „Aceasta m'a umplut de îngrijorare“, exclamă Murgu „temându-mă să nu se expună ispitei politice fidelitatea poporului meu“. Văzând că Românii încep a se clătina, și-a ținut datorie să pună capăt unor asemenea mișcări, spre a întări și salvagarda libertatea și instituțiile țării, după vorba ministrului de interne. „Cu îngăduirea guvernului“ a ținut de aceea o adunare generală a ținutului, a cărei scop a fost să salveze Banatul și prin aceasta întreaga câmpie ungară de primejdia ilirică, iar în rândul al doilea să aducă în legătură mai strânsă națiunea română cu cea maghiară. „Populația română de acolo nici că se gândea la o asemenea legătură, cu toate că ambele națiuni sunt legate prin identitatea de interese și pieirea uneia ar aduce după sine și prăbușirea celeilalte. Libertatea constituțională nu se poate menține decât prin unirea acestor două popoare“.

În continuare Murgu arată că adunarea convocată de dânsul a urmărit să paralizeze manifestațiile reacționare și că dacă poporul s'ar fi înarmat, așa după cum hotărîse, s'ar fi pus capăt mișcărilor sârbești. Ca președinte ales al adunării a făcut raport și a cerut dela guvern aprobarea să pășească la o asemenea con-

¹⁾ Discursul lui Murgu e reprodus în parte și la Deák Imre, *Adatok* etc. pp. 283—294, după *Közlöny*, cu puține deosebiri față de textul din Gazeta.

trademonstrație. „Trebuie să menționez însă cu regret că această propunere a mea, din pricină necunoscută, nu a întâmpinat înțelegere și că până acum nu am obținut nici un răspuns“. Sârbii au prins curaj și au continuat să-și arunce undița după Români, invitându-i să se alieze cu ei împotriva Ungurilor. Nu au recoltat decât puțin succes, dar au pricinuit totuși pagubă, adaugă oratorul.

În restul cuvântării se ocupă de hotărîrea adunării din Lugoj cu privire la desfacerea de ierarhia sârbească și înlăturarea episcopilor de naționalitate sârbă. Aceasta a fost voința poporului — o vorbă mare poate — dar ea s'a exprimat în lumea de acum, când popoarele au devenit libere. În temeiul libertății religioase poporul poate să dispună liber cu privire la chestiunile sale bisericești, îndepărtând nu numai pe asemenea vlădici rebeli, ci chiar și pe cei legali. Hotărîrea sa era deci legală, conformă legilor. Cu toate acestea nu a fost aprobată de minister, iar ierarhii sârbi continuă să lanseze manifeste adresate Românilor, în dauna păcii și liniștei. Refuzul guvernului a produs amărăciune în popor și el, Murgu, nu mai poate garanta, dacă într'o zi sau într'alta s'ar produce oarece neplăcut. Banatul e o provincie mică, dar politicește reprezintă o mare importanță, căci constituie cheia cu ajutoriul căreia ilirismul poate duce națiunea română pe un drum greșit. De aceea roagă să se recunoască independența bisericii române, și să se aprobe de guvern conducerea provizorie aleasă la Lugoj. Face, prin urmare, propunere concretă, de a se acorda Românilor dreptul ca, restabilindu-se pacea și ordinea, să-și aleagă, în sinod, mitropolit propriu și episcopi neatârnatori de ierarhia sârbească. „Dorințele poporului român nu nesocotesc dreptatea. Luându-se în considerare, întreg Banatul își va schimba fizionomia“.

La cuvântarea lui Murgu și la intervențiile celorlalți deputați români trebuia să se dea o replică din partea guvernului. De prilejul acesta a profitat Kossuth pentru ca să-și fixeze punctul său de vedere. Liderul mișcării naționaliste a Maghiarilor ia acum, pentru întâia dată, o atitudine clară față de revendicările românești. În ședința dela 26 Iulie mai vorbise odată despre raporturile româno-maghiare, cu prilejul discuției desfășurate în jurul proiectului prezentat de guvern pentru înființarea de colonii masive ungurești în Banat. Deputatul Dragoș se plânsese că asemenea colonizări prejudiciează elementul românesc. Kossuth a ținut să facă atunci următoarele declarații¹⁾: „Imi țin de datorie a exprima convingerea că între populațiile nemaghiare din Ungaria, mai ales neamul românesc mi-se pare de atare, încât găsesc

¹⁾ Deák Imre, *Adatok etc.* p. 278.

fondată în situația și în raporturile date cea mai autentică și cea mai firească legătură de simpatie a lor față de Unguri și a Ungurilor față de ei. Este o gravă greșală a patriei noastre că nu și-a îndreptat de mult atenția spre simpatia naturală, care trebuie să lege deolaltă poporul maghiar și cel român, prin poziția, relațiile și viitorul lor. Prin declarația mea am voit să arăt numai că dacă există pe pământul unguresc neamuri ingrate, care ne fac război de exterminare și de aceea trebuie să le considerăm dușmănoase și să le tratăm în consecință, în schimb poporul român îl consider drept prietin al poporului maghiar și doresc ca Ungurii să se poarte față de Români, ca față de cetățenii maghiari ai unei patrii comune, cu cea mai curată dragoste frățască și cu simțiminte drepte". Asemenea declarații vor fi făcut impresie, de bună seamă, cu toate că proiectul de lege a fost primit. De atunci însă, în răstimp de o lună, sentimentele lui Kossuth par a se fi schimbat. El devine bănuitor și unda de neîncredere întunecă puterea de judecată a omului de stat. Presupunem că era ținut la curent cu tot ce privea politica naționalităților. Cunoștea cuprinsul asigurărilor dela Innsbruck din 23 Iunie, demersurile delegaților din Ardeal pe lângă comisia de unificare, dar avea și informații amănunțite despre legăturile Românilor de aici cu emigranții moldoveni. Primise raport despre arestarea lui Laurianu și, în copie, scrisorile suspecte ale lui Golescu-Negru, interceptate cu acea ocazie. Răspunsul lui Kossuth va conține de aceea replica sa și a guvernului la toate revendicările românești. Din nefericire acest răspuns constituie o formulare definitivă de atitudine, dela care guvernul maghiar nu se va abate în tot cursul revoluției¹⁾.

Ca om, spune Kossuth²⁾, urmează religia lui Cristos, care ne-a învățat să iubim pe deaproapele nostru ca pe noi înșine. Ar strânge cu dragoste la pieptul său întreg neamul omenesc, pe cât i-ar permite puterile slabe. Ca cetățean este adept al egalității; nu se întreabă cine și în care biserică adoră pe Dumnezeu în această țară, ci ar vrea ca fiecare cetățean să se bucure în comun atât de drepturi, cât și de libertate. Insufletit de acest sentiment declară că între neamurile felurite așezate în Ungaria s'au ivit agitațiuni de așa natură și caracter, încât ele sunt în contradicție cu dreptul comun, cu libertatea și cu unitatea patriei. S'au înșirat crime de ale aristocrației ardeleni față de românime. Nu

¹⁾ Cuvântarea în *Közlöny* Nr. 80 și în *Kossuth Lajos beszédei*, Budapest 1905 I pp. 299—302. Cfr. T. V. Păcățian, *Cartea de aur* I, pp. 402—403.

²⁾ Pap Dénes, *A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848 ban*. II kötet, Pesten 1866, pp. 59—64.

cunoaște în deajuns raporturile și pe oamenii de acum ai Ardealului, dar e adevărat că trecutul e greu de păcate. Ceea ce îi trezește mirarea însă este că acum trebuie să se desvolte, din pricina acelor păcate, agitații primejduind țara, când s'a rostit primul cuvânt pentru remedierea plângerilor. Nefiind cu putință a înălțura între atâtea necazuri, în curs de 24 ore, greșelile unui mileniu, se resuscită păcatele aristocrației trecute, ca poporul să nu aibă nici astă dată încredere. E ușor apoi a vorbi de „popor“, dar mulți abuzează de numele poporului. Treizeci de mii de oameni din județul Caraș, cu care a ținut Murgu adunare, nu reprezintă Ungaria și Transilvania. Dacă își revendică dreptul să facă ei legi, își arogă o putere, care nu se poate tolera. Cuvântul unui om nu constituie glasul poporului și nimeni nu are dreptul să ia în deșert poporul invocând votul câtorva oameni.

Intru cât privește biserica, dacă poporul român geme sub jugul ierarhiei sârbești, încă din vremuri trecute, constituie aceasta oare o crimă a prezentului? Unul dintre deputați a spus că soluționarea unei asemenea probleme reclamă dispoziții practice, care nu se pot executa în 24 ore. Declară că datorită împrejurărilor socotește necesară independența, separarea bisericii române de cea sârbească și crede că trebuie să se execute, cu toate că i se pare lipsită de logică. Ideea de a cântări religia după limbă și nu după credință, e împotriva logicei. Înțelege ca cineva să fie evreu, romano-catolic, ortodox-oriental sau reformat, dar ceea ce nu-i intră în minte, e să admită că există religie germană, valahă, sârbă. Totuși separarea trebuie să se facă, deoarece o cere nevoia împrejurărilor. Nu găsește că ar fi logic, dar logica prețuiește mai puțin decât liniștea și necesitatea. I se pare însă cu totul altceva ceea ce a afirmat unul dintre deputați, că dacă se satisface dorința poporului, se va restabili îndată pacea (— apăsând accentul pe cuvântul popor, repetă încă odată că nu-i popor tot ce se crede a fi —), în cazul că ministerul aprobă, adică, pe căpitanul ales de dânsul. Dar oare există vreun drept, vreo libertate sau vreo lege, pe care să nu-o fi împărțit cu Sârbii revoluționari? Nu există. Nu s'au luat oare dispoziții din partea guvernului încă în primele clipe cu privire la biserică? Neîndeplinindu-se ele mai curând, s'a produs un motiv de plângere. Dar oare nu s'a convocat îndată congresul? El nu s'a ținut, ci rebelii s'au intrunit la Carloviț, unde oameni strecurați din Serbia vor spune: „noi suntem poporul“. Dacă, prin urmare, Sârbii s'au împărțit de toate drepturile și libertățile, ce mai au de revendicat și care este pretextul războiului nefiresc, rebel? Le trebuie voievod! Ce înseamnă asta? E de înțeles că funcționarul suprem al unui anume teritoriu, județ bunăoară, să se numească voievod, fișpan sau oricum. Dar e inadmisibil ca într'o țară unitară funcțiile

să se distribue după neam, ca Românii din Caraș să aibă căpitan. Aceasta e o idee, care duce la distrugerea unității țării, ea constituie unicul pretext al rebeliunii sârbești. De aceea cuvântătorul nu cunoaște decât un singur mijloc pentru a liniști spiritele, spre fericirea tuturor neamurilor din Ungaria: ca nimenia să nu se gândească sau să încerce a întreprinde ceva ce ar însemna că Ungaria nu reprezintă un stat unitar, ci în cadrul ei neamurile diferite își pot revendica o situație deosebită. Urmărind un asemenea plan Ungaria ori se desface ori sabia hotărăște. Dacă însă se admite că în temelul unității Ungariei toți să fie egali în drepturi, libertăți, legi și obligații și să nu se facă distincție cine în ce biserică se roagă și în ce limbă grăiește către vecinul său, în acest caz se poate realiza o unitate. Nu poate exista unitate, dacă Sârbii, Valahii, Slovaci și alții revendică existență deosebită în stat. Recunoaște că dânsul (Kossuth) a împiedecat să fie proclamat de căpitan onorabilul domn ales în adunarea din Caraș, deoarece refuză a admite să poată exista în Caraș căpitani valahi, germani și maghiari. După cum autoritățile sunt împărțite pe teritorii, gărzile naționale se adună de asemenea proporționat cu populația în grupe corespunzătoare, în frunte cu un conducător. Românii n'au să ceară deci căpitan deosebit, fiindcă acesta ar fi și el un fel de voievod. Salvarea patriei nu se poate urmări prin echilibrarea reciprocă a neamurilor, ci prin drepturi și libertăți comune. Dacă Sârbii reclamă un voievod, să dăm și Românilor un căpitan, care să lupte alături de maghiari împotriva Sârbilor? Astăzi e așa, mâne se pot întoarce în contra Ungurilor. Rătăciră una părți, susceptibilă a produce desmembrarea Ungariei, nu trebuie transplantată la celelalte neamuri.

Camera îi cunoaște părerea despre problema românească. Orice plângere i s'a prezentat, n'a așteptat niciodată 24 ore, spre a o remedia. A rezolvit unele care fiind drepte încă nu erau conforme legii. În acest spirit va proceda și în viitor. Dacă se obiectează că nu toți sunt instigatori, care sunt așa numiți, e adevărat, deoarece în asemenea chestiuni trebuie să se facă anchetă severă, dar dreaptă și imparțială, fără a știrici după limba cuiva, ci onorând și lovind egal pe toți. E nevoie a declara însă, că există instigații la complot între Români. O spune nu inspirat de simțimintele dușmănoase ale aristocrației din Ardeal, ci fiindcă deține firele complotului, care pot administra probă în fața patriei, a lui Dumnezeu și a oamenilor. Nu afirmă că vor suporta consecințele cetățenii români, ci aceia care sunt vinovați. Roagă pe deputați, când se vorbește de instigatori, să se informeze și să nu prezinte arestările ca o pornire dușmănoasă îndreptată împotriva popoului român. Instigațiile la care face aluzie vin din afară și sunt identice cu acelea, care lucrează în contra elementului maghiar.

Atâta e tot ce a vrut să declare, dar consimte cu plăcere să contribuie la orice s'ar încerca pentru a vindeca păcatele trecutului. Deputații care cunosc mai bine relațiile sunt rugați să dea lămuriri, dar să nu vină cu dorinți, care pot duce la desmembrare. Viitor fericit nu-și poate făuri Ungurul decât în unire frățască cu Românii, iar Românul împreună cu Ungurul și nicidecum dacă se lasă amăgiți a se oprima unul pe altul. În acest caz ar folosi o armă cu care ei înșiși s'ar lovi pe sine. Cu privire la baronul Nicolae Vay, înzestrat cu puteri depline în Transilvania, n'a primit până acum nicio plângere dela deputații cu care se întâlnește mai des spre a afla dorințele poporului. Cazurile concrete menționate constituie o criminalitate, sunt omoruri, care nu trebuie apreciate din punct de vedere național. Apără pe ministrul de interne față de unele obiecțiuni ale deputaților români și recunoaște că aceștia și-au făcut datoria, ca de pildă Murgu în Caraș, contribuind mult la liniștirea spiritelor. Declară, în fine, că e o greșală profundă a Românilor — moștenită poate din trecut — de a identifica limba cu religia în așa măsură că protestând în contra ierarhiei sârbești, nu observă presiunea ierarhiei proprii. Aceasta s'a întins în așa chip că o parte a clerului constituie propriu zis un fel de guvern. Nu există chestiune politică în rezolvirea căreia să nu se amestece fie un episcop, fie un preot. Dacă acești domni ar înțelege, că misiunea lor nu este de a forma guverne politice, ci de a educa poporul în moralitate și cultură, multe lucruri s'ar schimba. Pretutindeni unde preotul e mai mult decât preot mai ales dacă exercită și putere politică, starea poporului nu-i prea bună.

Cu ce sentimente vor fi ascultat deputații români aceste declarații, care pun capăt iluziilor nutrite de unii? Murgu era desavuat în ambele puncte care constituie fondul propriu zis al acțiunii sale. Kossuth pune în vedere despărțirea ierarhică, dar își exprimă totodată nedumerirea față de ceea ce el numește tendința de a identifica religia cu limba. Ca protestant știa că Slovicii luterani formulează o revendicare identică față de conducerea bisericească exclusiv maghiară. Nici termenul de popor nu-l mai acceptă fără restricția dictată de interesele maghiarismului. O face pentru a slăbi argumentul lui Murgu, care își deduce revendicările din însuși glasul poporului. De subliniat e că Kossuth leagă căpitanatul românesc cerut la Lugoj de un anume teritoriu, ceea ce nu corespunde formulării date în memoriul prezentat guvernului. Caută apoi pretext de a-și justifica refuzul cu intențiile ascunse ale Românilor. Susținând ideea că Ungaria ar fi un stat unitar, se elimină orice veleitate de libertate națională. „Statul în stat” se decretează inadmisibil pentru unitatea națională maghiară. Concepția aceasta îngustă va face cu nepu-

tință de realizat și cele mai juste revendicări ale Românilor.

În loc de simpatia exprimată cu atâta spontaneitate, cu o lună în urmă, Kossuth atacă acum pe agitatorii români, pe preoții care s'au transformat în agenți politici și în genere spiritul de conspirație, de care ar fi stăpâniți Românii din Ardeal. Afirmă chiar că acest spirit a fost introdus din afară, ceea ce înseamnă că atribuie deplin crezământ șoaptelor neconținute ale oligarhiei și birocrației ardelenе. După un an aproape el va arăta lui Bălcescu textul celor două scrisori aflate asupra lui Laurianu, în care se vorbește de o propagandă secretă, de organizarea înarmată și de solidaritatea tuturor Românilor¹⁾. Scrisorile nu aparțineau vreunui Român ardelean, ci lui Goleșcu-Negru. Cu toate acestea ele au determinat refuzul categoric al lui Kossuth, constituind pretextul căutat pentru respingerea tuturor revendicărilor noastre.

Deputații români n'au mai replicat nimic la declarațiile totuși atât de grave ale celui mai influent ministru. Nici Murgu nu a socotit că e de datoria sa a trage vreo consecință. Continuă cu toții să colaboreze cu acest guvern și să-l urmeze pe Kossuth chiar și în prăpastia revoluției.

După două săptămâni, în ședința dela 12 Septemvrie, s'a discutat din nou despre problema Românilor din Ardeal, după ce deputații Sigismund Papp și Dragoș au intervenit în chestiunea ratificării uniunii cu Transilvania. Kossuth a crezut necesar a îndrepta încă un apel pentru frăția româno-maghiară, punând în vedere de astădată o amnestie pentru agitatorii deținuți în Ardeal. Pare mai presus de orice îndoială că apelul acesta era menit să îndrepteze impresia penibilă lăsată de discursul precedent²⁾.

Trebue să menționăm aici că deputații români au cunoscut pe Goleșcu-Negru și au discutat cu el, când a fost în Pesta pentru a trata cu guvernul maghiar stabilirea unor legături de prietenie cu revoluția munteană. Poate tot Murgu i-a înfățișat cu un optimism exagerat tânărului boier posibilitățile care se oferă de acum politicej românești. Când Maiorescu a scăpat din arestul său în Pesta, i s'a dat o masă la care au luat parte 32 persoane, deputați români și membrii comisiei de unificare³⁾. Aceasta s'a petrecut după ședința memorabilă din camera maghiară. Corespondența Gazetei care descrie arestarea lui Maiorescu e trimisă de unul dintre oamenii lui Murgu, poate chiar de dânsul. Numai

¹⁾ Cfr. Studiul subsemnatului: *Nicolae Bălcescu în Ardeal*. (Extras din Anuarul Instit. de Istorie Națională vol. V), Cluj, 1928, p. 18. Cfr. *Omagiu lui I. Bianu*, p. 166—167.

²⁾ Pap D. *A magyar országygyűlés Pesten 1848*, pp. 186—187.

³⁾ *Gazeta de Trans.* 1848, Nr. 73 din 6 Sept. (st. v.).

el putea să vadă în Gojdu pe denunțatorul profesorului ardelean. Avea interes să discrediteze pe un rival, de a cărui influență se temea. Dar arestarea lui Maiorescu în Pesta s'a produs în urma intervenției făcute la 21 August de contele Emeric Mikó, anunțând pe ministrul de interne că duce hârtii suspecte¹⁾.

Importanța declarațiilor lui Kossuth 'trebuie cântărită și în raport cu consecințele ce le-a avut. Oglindind o linie de conduită fixată definitiv în zilele turburi dela sfârșitul lui August 1848, ele au făcut pe conducătorii români să înțeleagă că este zădarnică orice speranță într'un aranjament pașnic cu guvernul maghiar. Incercarea deputaților mai mult sau mai puțin filomaghiari a dat greș, întocmai cum tatonările lui Cipariu sau Buteanu s'au lovit de zidul impenetrabil al prejudițiilor istorice și al exclusivismului maghiar. Evoluția dramatică a evenimentelor dădea astfel deplină satisfacție intuiției politice a lui Bărbuțiu și instinctului de conservare a lui Avram Iancu. Era limpede acum, că poporul român nu va izbuti a-și asigura libertatea decât prin luptă eroică, prin jertfa neprecupețită a propriilor fii.

Deslănțuirea revoluției rămânea astfel, unica soluție, prin care Românii din Transilvania și Ungaria pot, de acum solidari, să-și făurească viitorul.

¹⁾ Deák Imre, 1848. *A Szabadságharc tört.* etc. p. 190. Scrisoarea lui Szemere către contele Mikó, cu data 24 August 1848.

CUPRINSUL

IN AJUNUL REVOLUȚIEI

CAPITOLUL I

Cadrul geografic-politic și câteva cifre statistice.

Impărțirea în trei a teritoriului transilvan, comitatele, 3. — Scaunele săcuesti și pământul crăiesc, 4. — Confiniile militare, situația în județele ungurene, Partium, 5. — Cifra aproximativă a Românilor, 6.

Iobagii români.

Românii iobagi, 6. — Iobagii din Ungaria, 7. — Urbăriile din Ungaria, 8. — Robota și prestațiile, 8. — Iobagii din Ardeal, 9. — Urbăriul Mihalțului, 9-10. — Vieța iobagului ardelean după Bărnuțiu, 10-11. — Robota în Ardeal și urbăriile, 11-12. — Urbăriile din 1846/47, conscripția din 1819/20, 12. — Reacțiunea contra proiectului de urbăriu, 13. — Temerile nobilimii maghiare față de eliberarea iobagilor, 14. — Baronul Wesselényi despre efectele politice ale reformei, 14. — Conflictul dramatic al maghiarimei din Ardeal, 15. — Cărturarii și tineretul român față de Dieta din 1846/47, 16. — Avram Iancu și Wesselényi prevăd revoluția, 17.

Țăranii liberi și nobilii români.

Românii liberi de pe pământul crăiesc, 17. — Hetényi despre starea lor, 18. — Procesele lor cu Sașii, 18. — Memoriul din 1838 al eppului Vasile Moga, 19. — Memoriul din 1842 al episcopilor Ioan Lemeni și Vasile Moga, 19. — Deputatul sas Meister combate memoriul eppilor români, 19. — Procesul lui C. Secăreanu împotriva „magistratului” din Brașov, 20. — Sașii nedreptătesc elementul român, 21. — Nobilii români din Ungaria și Ardeal, numărul lor, 21. — Rolul nobilimii române din Ardeal, 21-22. — Nobilii români din Chioar pledează pentru învățarea limbii maghiare, 22. — Wesselényi despre asimilarea prin limbă a nobilimii române, 22-23. — Majoritatea nobilimii române a fost alături de popor, 23. — Starea avantajoasă a grănicerilor români, 23.

Formarea păturii de intelectuali și presa națională.

Jalnică situație a școlilor române, 24. — Barițiu subliniază lipsa de învățători instruiți, 24-25. — Imixtiunea oficialității maghiare în învățământul român din Ardeal, 25. — Regimul școlar din Banat și părțile ungurene, 25. — Activitatea organizatorie a lui Uroș Nestoro-

vici, 25-26. — Urmașii săi lasă școlile române „în prăpădire”, 26. — Marele merit al școalei normale din Arad, 26. — Profesorii dela Arad, 26. — „Naționaliștii râvnitori” amintiți de Gavra, 27. — Școlile mai înalte ale Românilor ardeleni, 27. — Profesorii lor, 27. — Apelul lui Barițiu pentru înființarea de școli, 27. — Starea culturală și materială a clerului ortodox, 28. — Situația mai favorabilă a clerului unit, 28-29. — Clerul unit dela Oradea, 29. — Tineretul român dela școlile ungurești, 29. — Studenții români din Cluj, 29-30. — Comportarea studenților români în școlile ungurești, 30-31. — Tabloul cărturarilor români din anii premergători revoluției, 31. — Românii din Brașov sub raport economic, 31-32. — Românii din Brașov sprijinitori ai culturii, 32. — Numărul redus al funcționarilor români, 32. — Meritul gazetelor lui Barițiu în crearea solidarității române, 33. — Barițiu vede în școală pârghia de progres a românismului, 33. — Barițiu educator politic al Românilor ardeleni, 34. — Barițiu urmărește raporturile dintre Români și Unguri, 34-35. — El pregătește reînvierea națiunii române, 35. — Profesorul Ioan Rusu din Blaj ridică ideea integralității românești, 35-36. — Colaboratorii lui Barițiu, 36. — „Comunicațiunea” cu scriitorii de peste munți, 37. — Cipariu luminează calea spre culmile culturii, 37. — „Generația din ziua întâia”, 37-38. — Abonații Gazetei de Transilvania, 38. — Intelectualii din Banat, 38. — Cărturarii din Nordul Ardealului, 38. — Episcopul Vasile Erdélyi, 38-39. — Episcopii Gherasim Rațiu și Vasile Moga, 39. — Andrei Șaguna, 39-40. — Rolul episcopului Ioan Lemeni, oportunismul său, 40. — Exagerări în judecata lui Lemeni, 41. — Bărnuțiu ideolog al intransigenței naționale, 41. — Ideile lui Bărnuțiu, 42. — Conflictul lui cu Lemeni, 42. — Tineretul român, 43. — „Canceliștii” dela Tg.-Mureș, 43-44. — Dascălii ardeleni trecuți în Principate, 44. — Meritul „generației din ziua întâia”, 44. — Tipul intelectualului ardelean, 44-45.

CAPITOLUL II

Politica de gravamine.

Acțiunea din 1791—1792, 46. — Opoziția vechiului regim, 46. — Ostilitatea Dietei ardelenene, 47. — Revendicările dela 1791, 47. — Împăratul înfruntă pe delegații români, promisiuni vagi, 48. — Eșecul acțiunii din 1791/92, 48. — Ecoul îndelungat al acestei acțiuni, 48. — Petiția din 1834 a episcopilor Lemeni și Moga, 49. — Burgul vienez, „Statuturile și Ordinele” se burzulesc din nou, 49. — Episcopul Vasile Moga luptă pentru revendicările românești, 49-50. — Memoriile din 1837 și 1842 în sprijinul Românilor de pe pământul crăiesc, 50. — Greșita judecată a lui Papiu Ilarianu, 50-51. — Barițiu sesizează deosebita importanță a memoriilor, 51. — Episcopul Lemeni susține memoriul în ședința din 1. II. 1834 a Dietei ardelenene, 51-52. — Acțiunea vlădicilor români nu dă rezultate, 52.

Politica ungurească și chestiunea română înainte de anul 1848.

Nobilimea maghiară, apărătoarea vechiului regim, 52. — Aprecierile istoricului maghiar Iuliu Kornis, 53. — Critica opiniilor lui Iuliu Kornis, 54. — Lipsa de consecvență a leaderilor liberali maghiari, 55. — Conte Stefan Széchenyi, „cel mai fidel” Maghiar, 55. — Programul politic al lui Széchenyi, 55-56. — Discursul său din 27 Nov. 1842,

reacțiunea stărnită, 56—57. — Obiecțiunile lui Kossuth și Wesselényi, 57. — Papiu Ilarianu despre „machiavelicul” Széchenyi, 57-58. — Emeric Görög rezumă concepția politică a lui Széchenyi, 58. — Papiu Ilarianu despre maghiarismul lui Széchenyi și Kossuth, 58-59. — Iuliu Szekfű despre „conflictul tragic” al liberalismului maghiar, critica opiniilor lui Szekfű, 59. — Wesselényi cere maghiarizarea prin limbă, 59-60. — Legile de maghiarizare din 1840 și 1844, reacțiunea naționalităților, 60. — Impunerea limbii ungurești în Transilvania, în administrație, în biserică și în școala Românilor, 60-61. — Presa maghiară cere maghiarizarea prin forța armelor, 61. — Barițiu protestează împotriva legilor de maghiarizare, 62. — Protestele consistoriilor din Blaj și Sibiu, 62. — Lemeni redactează un memoriu, 63. — Curtea confirmă alt text de lege, 63. — Conte Hartig despre limba română, 63. — Chestiunea română în conferința ministerială din 4. I. 1847, 63. — Bărnuțiu împotriva politicii de maghiarizare, 64. — Concepția lui despre stat, popor, națiune și limbă, 64-65. — Românii au drept la limbă și naționalitate, 66. — Presa maghiară ne acuză de „panvalahism”, 66. — Széchenyi întrevide procesul evoluției ulterioare a chestiunii române, 66. — Greșește când contestă Românilor „devenirea națională”, 67. — Wesselényi prevede marea viitor al Românilor, 67. — El subliniază primejdia panromânismului, 68. — Caracterizarea și critica afirmațiilor lui Wesselényi, 68-69. — Bărnuțiu combate teama de uriașul dela Nord, 69. — Pseudonimul Székely pentru iobagul român, 69. — El zugrăvește mizeria Românilor, 70. — Remediile propuse de Székely, 70-72. — Motivarea soluțiilor sale, 72. — Székely respinge acuzațiile aduse Românilor, 72-73. — Pretinde în administrație și instrucție limba maghiară, 73. — Critica opiniilor lui Székely, 73-74. — Dușmănia dintre Români și Unguri sporește, 74. — Ungurii pun problema unirii Ardealului cu Ungaria, 74. — Prof. Szilágyi despre unire, 74-75. — Aloisiu Vlad în sprijinul nației sale, 76. — „Românii unguriți”, Papiu Ilarianu și Barițiu despre ei, 76-77. Gazeta lui Barițiu solidarizează conștiințele românești, 77. — Acțiunea lui Eftimie Murgu, 77. — Obiectivele politice, naționale și sociale ale acțiunii sale, 78. — Sensul acțiunii lui Murgu, eroarea lui Gh. Bogdan-Duică, 78. — Acțiunea lui Murgu în lumina mărturiei lui Cristofor Jakabffy, 78-79. — Murgu pentru unitatea română, 79. — Ideile lui Bărnuțiu și Murgu intră în patrimoniul generației dela 1848, 79.

In ajunul revoluției.

Suferințele poporului român din Ardeal, 80. — Soarta lui mizerabilă poartă în ea semințele renașterii, 80. — Bărnuțiu și Barițiu caută soluții în cadrul dreptului, 80-81. — Ideile liberale la Românii ardeleni, 81. — Lemeni vede în ele „aluatul răutății”, 81. — Andreiu Mureșianu îndeamnă la luptă, 81. — Presa ungurească despre preținse agitațiuni între Români, 82. — Barițiu despre ideile epocii, 82. — Exprimă desnadejdea generației sale, 82. — Își impune stăpânire, 83. — Domeniul din Zlatna, 83. — Robota Moților, 83. — Iosif II despre apăsarea Moților, 84. — Funcționarii unguri încalcă vechile privilegii, 84. — Retorsiuni aplicate Moților, 84. — Moții își caută apărători legali, 84. — Ecaterina Varga în Munții Apuseni, 85. — Șaguna solicitat să liniștească pe Moți, 85. — Indepărtează dintre Moți pe Ecaterina Varga, 86. — Caracterizarea rolului Ecaterinei Varga, 86-87. — Cumpăneala lui Șaguna și îndoilele lui Barițiu, 87. — Indreptățirea istorică a atitudinii lor, 87. — Buteanu reprezintă ideea de acțiune imediată, 87-88. — Revoluția — nepregătită — bate totuși la poartă, 88.

PRIMĂVARA LIBERTĂȚII

CAPITOLUL I

Vântul revoluției în Ungaria și Transilvania.

Revoluția în Europa, 91. — Repercusiunea în Ungaria, consacrarea lui Kossuth, 91-92. — Discuțiile premergătoare zilelor din Martie, 92. — Revoluția ungurească din 15. III. 1848, 93. — Manifestul tineretului maghiar, 93. — Kossuth înfruntă tineretul din Pesta, 93. — Istoricul Iosif Horváth despre aprehensiunile lui Kossuth, 94. — Legile votate de Dieta din Pojun, 94. — Legea electorală, 94. — Divergențe între Széchenyi și Kossuth, 95. — Intermedierea lui Francisc Deák, 95. — Opiniile lui Széchenyi și Kossuth în interpretarea eronată a istoriografiei maghiare, 95. — Dieta votează realipirea Partiumului, 95. — Unirea Ardealului cu Ungaria votată cu ignorarea intereselor Românilor, 96. — Părerile greșite ale lui Szekfű, combaterea lor, 96. — Legislația din Martie-Aprilie 1848 din punct de vedere al revendicărilor naționalităților nemaghiare, 96. — Concepția lui Kossuth despre naționalități, 97. — Revendicările Croaților și Sârbilor, 97. — Kossuth transformă lupta naționalităților nemaghiare în revoluții sângeroase, 97. — Széchenyi avertizează pe Kossuth, 97. — Răspunsul lui Kossuth: „Alea iacta est“, 98. — Bartolomeu Szemere despre rolul lui Kossuth, 98. — Kossuth dușman neîmpăcat al naționalităților nemaghiare, 98. — Conte Batthyányi formează noul guvern, membrii guvernului, 98. — Duhul nou pătrunde și în Ardeal, 98-99. — Sensul politic al mișcării din Ardeal, programul unitar liberalo-conservator, 99. — Obiectivele imediate: unirea Ardealului cu Ungaria și înființarea gărzilor naționale, 99. — Oamenii vechiului regim dau mâna cu reprezentanții mișcării liberale, 99-100. — Ingrijorările baronului Iósika, 100. — Pledează contra „terorismului“, 100. — Relevă absurditatea revendicărilor unioniste, 100. — Considerații pe marginea mărturisirilor lui Iósika, 100-101. — Sașii antiunioniști, articolele lui Bedeus von Scharberg, 101-102. — Bedeus în favoarea Românilor, 102. — Sașii din Brașov primesc condiționat uniunea, 102. — Preotul sas G. Hintz și condițiile puse de Sași, 102-103. — Obiecțiile ziarului „Erdélyi Hiradó“, 103. — Curentul unionist crește printre Sași, 103. — Amenințările autorităților maghiare la adresa Sașilor antiunioniști, reacțiunea tineretului săsesc, 103. — Teodor Fabini despre uniune, 103-104. — Perspicacitatea conducătorilor Sași, 104. — Fizionomia politică a Transilvaniei, 104. — Barițiu înțelege perfect situația, 104. — Trebuie să fie ascultat și glasul Românilor, 104.

Cele dintâi mișcări între Români.

A sosit și pentru Români primăvara mult așteptată, 104-105. — Barițiu impresionat de libertățile câștigate, 105. — Cere iubitului său popor să aștepte în liniște, 105. — Tinerimea română din Pesta salută libertatea și egalitatea, 105-106. — Apelul ei este inspirat de cercurile politice maghiare, 106. — Un apel român unionist publicat de „Erdélyi Hiradó“, 106. — Ambele apeluri rămân fără răsunet, 106. — Tineretul român dela școlile înalte protestează plin de revoltă, 106. — Studenții români din Cluj înfruntă terorismul, 107. — Reacțiunea Românilor din Transilvania, 107. — Bărnuțiu adresează un manifest poporului român, 107. — Au existat două manifeste?, 107-108. — Bărnuțiu respinge uniunea și pretinde drepturile Românilor ca națiune,

108-109. — Se adresează preoților și nobililor români, 109. — Indreaptă apelul său către grăniceri, 109-110. — Indeamnă poporul la cumințenie și-l pune în gardă față de jocul Ungurilor, 110. — Cere, în fine, ștergerea iobăgiei nației române, 110. — Înțelesul adevărat al manifestului lui Bărnuțiu, 111. — Se mișcă și canonicii și profesorii din Blaj, 111. — „Canceliștii” români din Tg.-Mureș, Papiu Ilarianu și Samuil Poruțiu cer respectarea naționalității și limbii lor, 112. — Un sol din Blaj: Nicolae Băile, la Tg.-Mureș, 112. — Canceliștii din Tg.-Mureș răspund chemării, 113. — Persecutați, se împrăstie, o parte vin la Blaj, 113. — Manifestul lui Aron Pumnul, 114. — Poporul e chemat la adunarea dela Dumineca Tomii, 114. — Pumnul nu se ridică la înălțimea concepției lui Bărnuțiu, 114. — Buteanu vine la Cluj, 114-115. — Ia parte la întrunirea tineretului, 115. — Motiunea tinerimii române din Cluj, 115. — Considerațiuni critice asupra motiunii, 115-116. — Interpretarea dată de Buteanu motiunii, 116. — Ungurii nu încearcă o înțelegere cu Românii, 116. — Acțiunea lui Buteanu și Balint în M-ții Apuseni e independentă de manifestul lui Bărnuțiu, 116. — Întrunirea dela Abrud (3. IV. 48), 116-117. — Adunările din regiunea Câmpenilor, 117. — Adunarea dela Zlatna, se condiționează primirea uniunii, 117. — Sfaturile lui Petru Dobra Românilor hunedoreni, 117. — Protopopul Ighianu și Alex. Baternai, entuziasmați de binefacerile libertății, admit uniunea, 118. — În părțile Mediașului se admite condiționat uniunea, 118-119. — Manifestul dela Mediaș nu e al lui Bărnuțiu, 119. — Autorul pare a fi Barițiu, 119. — Protopopul Ștefan Moldovan explică cum a ajuns manifestul la Mediaș, 120. — Acțiunea dela Brașov, 120. — Bărnuțiu acuză pe Barițiu de inconsecvență, 120. — Mișcarea Românilor din Cohalm și Toplița, 120. — Manifestul tineretului român din Viena, 120-121. — Conte Teleki nemulțumit de conținutul acestui manifest, 121. — Cere episcopului Lemeni să facă o anchetă, 121. — Ordonă arestarea autorului manifestului, 121. — Autorul n'a putut fi descoperit, 121-122. — Nobilimea maghiară refuză Românilor un tratament de egalitate, 122. — Bărnuțiu indeamnă pe Români la o atitudine unitară, 122-123. — Insistă din nou pentru decretarea naționalității Românilor, 123. — „Sfatul domnilor dela tezaurariat” îl ajută, 123. — Bărnuțiu este prudent, dar pe linia integralității naționale, 123. — Puțini l-au înțeles de îndată, 123.

Episodul din Brașov.

Bărnuțiu condamnă acțiunile separate, 124. — Revendicările Românilor brașoveni împotriva Sașilor, 124. — Adunările dela „Casină”, 124. — Memoriul Românilor brașoveni, 124-125. — Barițiu, nemulțumit de conținutul memoriului, 125. — Cererile Românilor relatate de presa săsească, 125. — Sașii hotărâseră să acorde drepturi Românilor de pe pământul crăiesc, 125. — Schimbarea atitudinii lor, 125-126. — Memoriul comunității săsești din Brașov, 126. — Nemulțumirile Românilor brașoveni, 126. — Judele Albrichtsfield recomandă concesiuni pe seama Românilor, 126. — Concesiunile acordate Românilor la 3. IV. 1848: administrative, economice, bisericești, 127. — Ele sunt insuficiente, 127. — Totuși la Brașov se produce o împăcare momentană, 127. — Barițiu urmărește cu neîncredere acțiunea Românilor brașoveni, 128. — Indeamnă la „neadormita priveghere”, 128. — Ungurii critică violent hotărârile Universității săsești, 128. — Aprecierile Gazetei de Transilvania la adresa hotărârilor din 3. IV. 1848, 129. — Judecarea critică a hotărârii Universității săsești, 129. — Profesorii Kon-

rad Schmidt și I. K. Schuller susțin revendicările Românilor, 129-130. — Acțiunea Românilor brașoveni e o problematică izbândă locală, 130. — Bărnuțiu se consultă cu Brașovenii, 130. — Românii din Brașov devin colaboratori ai lui Bărnuțiu, 130.

CAPITOLUL II

Lupta pentru programul politic.

Două curente în mișcarea Românilor ardeleni, 131. — Barițiu și Cipariu bat drumuri proprii, 131. — Cipariu pledează pentru uniune, 131-132. — Argumentele sale, 132. — Discută perspectivele deschise de uniune: naționalității și limbii, 134. — Speră într-o „magna charta” pe seama Românilor, 135. — Enumeră articolele legii ce s'ar întocmi pentru Românii din Ardeal, 135. — Comentarea opiniilor lui Cipariu, 135. — Ungurii nu țin seamă de propunerea lui moderată, 135. — Barițiu consideră uniunea ca „o reformă a reformelor”, 136. — Uniunea nu înseamnă o primejdie pentru „naționalitățile genetice”, 136. — Admite realizarea uniunii, 137. — Credea puternic în viitorul Românilor, 137. — Discută principiul egalității, 138. — Propune soluții pentru aplicarea limbii române în administrație, învățământ, biserică, 138-139. — Precizează în câteva puncte egalitatea și libertatea pe teren religios, 139. — Schițează programul școlar, 139. — Amintește revendicările grănicerilor români, 139. — Judecarea programului lui Barițiu, 139-140. — Ideile lui Barițiu sunt în divergență cu ale lui Bărnuțiu, 140. — Importanța contribuției lui Cipariu și Barițiu, 141. — Treboniu Laurianu nu e mulțumit de ritmul mișcării, 141. — Recomandă acțiune și unitate, 141. — Ideile politice ale lui Laurianu, 141. — Ioan Axente un devotat al lui Bărnuțiu, 142. — Critică pe Lemeni, Cipariu și Barițiu, 142. — Proiectul tinerimii ar fi răscoala generală a Românilor, 142.

Guvernul și politica românească.

Intensificarea propagandei pentru adunarea dela Dumineca Tomii, 143. — Guvernatorul Teleki încearcă să împiedece prin Lemeni ținerea adunării, 143-144. — Teleki își desvăluie sentimentele dușmănoase față de Români, 144. — Intenția sa e de a face imposibilă Românilor exprimarea revendicărilor politice, 144. — Atitudinea lui Teleki e aprobată de Consiliul Gubernial și de Cancelaria Curtii, 144-145. — Propunerile Cancelariei Aulice cu privire la Români, 145. — Teleki oprește adunarea, 145-146. — Blajul și Sibiu fixează o nouă adunare la 3/15 Mai, 146. — Opreliștea guvernului cimentează solidaritatea română, 146. — Teleki încearcă divizarea Românilor după confesiune, 146-147. — Wesselényi se arată neînțelegător față de chestiunea română, 147. — Dominic Teleki despre „agitatorii” români, 148. — Intrigi și falsuri maghiare, 148. — Temerile lui Wesselényi, 148-149. — Pretextează că primejdia e iminentă pentru a justifica măsurile polițienești, 149. — Țăranii români refuză prestarea robotei, 149-150. — Svonuri despre comportarea iobagilor români, 150. — Ele sunt lansate de cercurile maghiare, 150. — Sunt un pretext pentru aplicarea forței, 150. — Wesselényi cere numirea unui comisar în Ardeal, 151. — Invită pe Săcui să se înarmeze, 151. — Presa maghiară amenință, 151. — Se decretează starea de asediu, se operează arestări, 151.

Dumineca Tomii.

Atmosfera de înaltă însuflețire, 152. — Tineretul îndeamnă pe Români să ia parte la adunarea interzisă, 152. — Guvernul ia măsuri militare, 153. — Dar tineretul nu se dă bătut, 153. — Vin oameni din tot Ardealul, 153. — Se ține adunarea, 154. — Fruntașii dela Blaj nu iau parte activă, 154. — Semnificația adunării, 155. — Alexandru Papiu Ilarianu, conducătorul adunării, 155. — Discursul său, 155-156. — Tineretul a adoptat punctul de vedere al lui Bărnuțiu, 156. — Bărnuțiu sosește la Blaj, e primit cu însuflețire, 156-157. — Recomandă supunere la Domni și la legi, 157. Poporul se îndreaptă spre casă, 157. — Papiu Ilarianu despre admirabila comportare a poporului, 157-158. — Simion Balint ne desvăluie rolul lui Bărnuțiu în organizarea adunării, 158. — Bărnuțiu se înțelege cu Cipariu, 159. — Cipariu renunță la opiniile sale, 159. — Dumineca Tomii, întâiul triumf al tineretului, 159.

CAPITOLUL III

Pregătirea Adunării Naționale.

Consecința discuțiilor dintre Cipariu și Bărnuțiu. Cipariu îmbrățișează programul naționalist dela Sibiu, 160. — Programul minimal redactat de Cipariu, 160-161. — Înțelegerea Bărnuțiu-Cipariu înlătură opoziția din Blaj, 161. — Șaguna e atras în blocul realizat de Bărnuțiu, 161-162. — Singur Barițiu merge tot pe drumul propriu, 162. — Laurianu admite Uniunea, 163-164. — Revenirea lui Laurianu, atașarea lui de Bărnuțiu, 164. — Conferința din Sibiu (8. V. 48), Participanții, 164. — Se votează o moțiune privitoare la proclamarea națiunii române și respingerea uniunii, 164. — Vorbește Constantin Romanul, 165. — Dispozițiile guvernului în vederea Adunării Naționale din 3/15 Mai, 165-166. — Oficialitatea maghiară, neînțelegătoare și răuvoitoare, 166-167.

Spre Câmpia Libertății.

Vin refugiații moldoveni, 167. — Vasile Moldovan și Ioan Oros descriu însuflețirea maselor ce merg spre Blaj, 168-169. — Sosește Șaguna, 169. — Vin Bărnuțiu, Iancu, Buteanu și grănicerii lui Macedon Pop, 169. — Delegațiile Brașovului, Sibiului, Săliștii, 170. — Delegații Moților, 170-171. — Delegațiile din Hunedoara, Turda, Tg.-Mureș și alți delegați de pe pământul crăiesc, 171. — Delegații din Nordul Ardealului, 171-172. — Vin și profesorii trecuți în Principate, 172. — Reprezentanții clerului, 172. — Canceliști și dascăli, 172. — Iau parte puțini cărturari din regiunile periferice, 172. — Participă și câțiva „unioniști“, 172-173. — Lipsesc Bănățenii și Ungurenii, 173. — Vin și Români desrădăcinați, 173.

Discursul lui Bărnuțiu.

2/14 Mai 1848.

Ajunul Adunării Naționale, 174. — Se ține conferința pregătitoare, 174. — Vorbește Bărnuțiu, 174. — Cele trei părți ale discursului, 175.

— Reprive istorică a relațiilor din trecut între Români și Unguri, 175-176. — Despre uniune, înțelesul autentic al uniunii: „să ne vindem țara Ungurilor?”, 176-177. — Despre libertate și națiune, 177. — Importanța limbii naționale, 177-178. — Teoria statului și a națiunilor libere, egalitatea lor, 178. — Imnul închinat naționalității, 178. — Uniunea: vieată pentru Unguri, moarte pentru Români, 179. — Condiționează uniunea de libertatea națională, 179. — Națiunea română pretinde egalitate în drepturi, e hotărâtă a se comporta ca o națiune liberă, 179. — Cere tuturor să jure că vor păstra naționalitatea, 179-180. — Considerațiuni asupra discursului lui Bărnuțiu: originalitatea concepției, argumentația temeinică, liberalismul și naționalismul, 180. — Caracterul democratic al gândirii sale, 181. — Aprecieri asupra programului său politic, 181. — Analiza opiniilor despre eliberarea țăranilor, 181-182. — Eliberarea țăranilor subordonată ideii naționale, 182. — Pretinsul dinasticism al lui Bărnuțiu, 182. — Atitudinea lui în problema confesională, 183. — Influența filosofiei contemporane asupra lui Bărnuțiu, 183. — Când și-a întocmit discursul?, 183. — Strălucita perorațiune a discursului, 184. — Motiunea lui Bărnuțiu, 184. — Alți orator, 184-185. — Modificarea motiunii. Redactarea ei definitivă aparține lui Laurianu și Cipariu, 185. — Bărnuțiu renunță la unele formule intransigente, 185. — Conferința din catedrală discută arestarea lui Micaș, 185-186. — Alte chestiuni debătute, 186. — Conșulțările de noapte din „casa lui Bărnuțiu”, Laurianu, Cipariu și Șaguna îndeamnă la moderațiune, 186-187. — Dărzenia lui Bărnuțiu înfrântă, 187.

Adunarea Națională.

Bărnuțiu și Barițiu despre adunare, 187. — Izvoarele române privitoare la adunare, 187-188. — Lacunele expunerii istorice a lui Papiu Ilarianu și Barițiu, 188. — Literatura memorialistică, 188. — Izvoarele ungurești, 188. — Deschiderea adunării, 189. — Dispozițiile guvernului privitoare la ținerea adunării, 189. — Comportarea comisarilor guvernamentali, 189-190. — Generalul Schurttger ia parte la deschiderea solemnă, 190. — Armata fraternizează cu poporul, 190. — Numărul participanților, 191. — Mulțimile se revarsă spre Câmpia Libertății, 191. — Un martor ungar rostește impunătoarea adunare, 191-192. — Relațiile lui Ștefan Roth și Papiu Ilarianu, 192. — Primele lucrări ale adunării. Alegerea comitetului, 192. — Jurământul poporului, 193. — Ziua a doua a adunării, 193. — Se cere să nu se discute chestiunea uniunii, 193. — Se discută situația Românilor de pe „pământul crăiesc” și alte lucruri, 193-194. — A treia ședință s’a ținut în piața catedralei, 194. — Șaguna anunță punctele stabilite drept hotărâri ale Adunării Naționale, 194. — Se cere desființarea iobăgiei și dijmelor, 194-195. — Bărnuțiu, Șaguna și Laurianu recomandă poporului răbdare, 195. — Admirabila cuminenție a poporului român, 195. — Declarația lui Bărnuțiu, 195-196. — Renunță la o bună parte din concepția sa, 196. — Jurământul de pe Câmpia Libertății, 196-197. — Se caută un aliat în Împăratul, 197. — Promotorii noii orientări: Șaguna, Laurianu, Cipariu, 197-198. — Cele 16 puncte programatice ale lui Laurianu, 198-199. — Punctele lui Laurianu reprezintă „cererile Românilor” către Dietă și Împărat, 199. — Interpretarea autentică a Adunării Naționale, 199-200. — Adunarea desvăluie solidaritatea confesională, națională și socială a Românilor, 200-201. — Minoritatea unionistă, 201. — Informațiile inexacte ale vicarului Șuluțiu, 201. — Judecarea acțiunii unioniștilor, 202. — Ungurii ardeleni surprinși de cu-

mințenia Românilor, 202. — Gloria adunării revine lui Bărnăuțiu și tineretului naționalist, 202.

După adunare.

Importanța politică a adunării, 202-203. — Fixează programul politic al Românilor ardeleni: naționalitate și libertate, 203. — Ce a reținut un țaran din hotărârile dela Blaj, 203. — Trezirea conștiinței naționale în lumea satelor, 204. — Preotul Ioan Munteanu afirmă: „De acum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România”, 204-205. — Nu a existat o iredentă română, 205. — Alexie Iakab născocesc neadevăruri, 205. — Gazetele ungurești desmint afirmațiile lui Iakab, 205-206. — Insinuări cu privire la tricolorul dela Blaj, 206. — Ștefan Ludwig Roth se înșală în ce privește tricolorul, 207. — Tricolorul dela Blaj a fost o improvizație, 207. — Roth și Siebenbürger Volksfreund vorbesc cu simpatie despre Adunarea Națională, 207-208. — Cronicarii maghiari diformează realitatea, 208. — Impresiile false și afirmațiile tendențioase ale lui Carol Szász, 208-209. — O acuzație infamantă, 209. — Alte neadevăruri și învinuiri nedrepte, 209-210. — Szász vede rezolvarea revendicărilor române în realizarea uniunii, 210. — Raportul lui Szász, încercare de a neutraliza acțiunea politică a Românilor, 210. — Demersul la Curte al guvernului Teleki, 210-211. — Rapoartele și memoriile lui Teleki atacă acțiunea Românilor, 211. — Cancelaria Aulică și le însușește, 211. — Teleki oprește pe episcopi de a a pleca la Viena, 211-212. — Disolvă comitetul permanent dela Sibiu, 212. — Presa maghiară ne e dușmănoasă, 212. — Baronul Nopcea și Dominic Jordan insultați și întemnițați, 212.

CAPITOLUL IV

Dieta din Cluj și delegația română.

Compunerea delegației, 213. — Incredințarea conducerii lui Lemeni: o greșală politică, 213. — Numele delegaților, 214. — Barițiu despre conferința pregătitoare, 214. — Certuri, retragerea lui Lemeni, 215. — Memoriul împotriva Sașilor, o lovitură piezișă dușmanilor uniunii, 215. — Barițiu semnează memoriul, 215. — Cuprinsul memoriului, 215-216. — Delegații români vizitează autoritățile maghiare, 216. — Informațiile lacunare ale lui Barițiu, 216-217. — Vizita la Wesselényi, 217. — Alex. Șterca Șuluțiu pretinde egala îndreptățire a Românilor, 217-218. — Wesselényi — mic și meschin — refuză a discuta cu Români, 218. — Delegația română la baronul Dionisie Kemény, 218. — Kemény insultă poporul român, 218-219. — Vizita Românilor la contele Dominic Teleki, 219. — Români se prezintă la prof. Carol Szász, 219. — Atitudinea lui Szász față de Români, rolul său în Dietă, 219-220. — Sigismund Perényi trimis în Ardeal, în interesul uniunii, 220. — Instrucțiunile date lui de Szemere, 220. — Recomandările lui Szemere în ce privește pe Români: să li se câștige fruntașii, să se împedice gravitatea lor spre Principate, 220-221. — Considerațiuni asupra instrucțiunilor lui Szemere, 221. — Vizita delegaților români la Perényi, 221. — Declarațiile de lealitate ale lui Barițiu, 221. — Asigurările lui Perényi, 221-222. — Ungurii fac imposibilă împăcarea cu Români, 222. — Barițiu despre uniune: o faptă a silei, 222. — Ședințele din 29 și 30 Mai ale Dietei, 222. — Intimidarea deputaților ne-

maghiari, 222. — Intervenția lui Alex. Bohățiel, 222-223. — Replica lui Wesselényi, 223. — Bohățiel și Lemeni admit că recunoașterea ca națiune e implicată în ideea de uniune, 223. — Lemeni și deputatul sas Schmidt îndeamnă la uniune, 223. — Uniunea votată cu unanimitate, 223. — Judecarea comportării lui Lemeni, 223-224. — Uniunea, cauză de căpetenie a revoluției, 224. — Greșeala politică a generației lui Wesselényi, 224. — Eșecul delegației române la Cluj, 224. — Barițiu încearcă să obțină concesii, 224. — Lemeni anunță printr'o circulară uniunea, 224-225. — Interpretarea atitudinii lui Lemeni, 225. — Papiu Ilarianu despre Lemeni, 225. — Politica lui Bărnuțiu în lumina împrejurărilor vremii, 225-227. — Barițiu caută să scuze eșecul delegației dela Cluj, 227.

Delegația română la Împăratul.

Plecarea delegației, întârzierea lui Șaguna, 227. — Numele delegaților, 227-228. — Baronul Nopcea prezidează conferința dela „Zuni goldenen Lamm“, 228. — O delegație restrânsă pleacă la Innsbruck, 228. — Audiența la primul ministru baron Pillersdorff, 228. — Memoriful către împărat e redactat „în spiritul timpului“, 229. — Curtea din Viena străină de duhul înnoirii, 229. — Delegații români cred totuși în primenirea imperiului, 229. — Îndoelile lui Popasu, 229-230. — Delegații noștri obțin dela împărat doar făgădueli, 230. — Biruința lui Eszterházy, 230. — Battyányi smulge împăratului confirmarea uniunii, 230. — Declarația împărătească redă punctul de vedere maghiar, 230-231. — Optimismul delegaților români s'a dovedit a fi o iluzie, 231. — Delegații români la Viena, 231. — Sosește și Șaguna, 231. — Deosebiri de vederi în sânul delegației, 232. — O nouă călătorie la Innsbruck, 232. — Șaguna la prințul Paul Eszterházy, 232. — A doua petiție către Împăratul, 232. — Nu se mai protestează contra uniunii, 232. — Se pretinde recunoașterea națiunii române, 233. — Hotărîrea împărătească în versiunea lui Ioan Bran, 232-234. — Se promite garantarea naționalității române, 234. — Politica ungurească de-a-curmezișul intențiilor Împăratului, 234. — Meritul lui Șaguna întru obținerea hotărîrii împărătești, 235. — Nepotrivirea între raportul lui Eszterházy și al adv. Bran, 235. — Rezultatul obținut de Români judecat în cadrul împrejurărilor epocii, 235. — Rolul politic al lui Șaguna, 236. — De acord cu Bărnuțiu în politica națională, 236. — Meritele lui Șaguna la Adunarea Națională, 236-237. — Cum îl judecă Ungurii, 237. — Renegatul Vukovici crede că Șaguna poate fi atras de Unguri, 237-238. — Șaguna la Cluj: bârfit, înfruntat, amenințat, 238-239. — Rămâne pe linia trasată la Blaj, 239. — Audiența lui Șaguna la arhiducele Ștefan, 239. — Șaguna atacat de baronul Nicolae Iósika, 239. — Audiențele lui Șaguna la arhiducii Ștefan și Francisc Carol, 240. — Vizitele lui la miniștrii Eötvös și Széchenyi, 240. — Rolul lui Șaguna criticat de unii contemporani, 240. — Explicarea atitudinii lui Șaguna, 240-241.

Comitetul Permanent.

Comitetul permanent dela Sibiu, atribuțiile lui, membrii, 241-242. — Teleki disolvă comitetul permanent, 242. — Împrejurările în care s'a produs disolvarea, 242. — Comitetul ascultă raportul lui Barițiu, 243. — Bărnuțiu și comitetul nemulțumiți de activitatea delegației dela Cluj, 243-244. — Două scrisori către Bohățiel dau amănunte asupra întâmplărilor dela Sibiu, 244. — Se ocupă de „tineretul furios“,

244-245. — Vorbește de organizarea unei rezistențe înarmate între Români și între Sași, 245. — Se exprimă temerea de o revoltă, 245. — Scrisoarea unioniștilor români din Sibiu către Teleki, 245-246. — Denunță pe membrii comitetului și înțelegerea cu Sașii, 246. — Neastâmpărul tinereții, 246-247. — Desbateri asupra măcelului dela Mihalt și asupra noului decret de disolvare, 247. — Continuă tratativele cu Sașii, 247. — Dominic Kemény și Nicolae Bethlen vin la Sibiu pentru a ancheta comitetul, 247. — Comitetul funcționează clandestin, 248. — Se află cuprinsul rezoluției dela Innsbruck, 248. — Comitetul nemulțumit de delegația condusă de Șaguna, 248. — Sava Popovici și Constantin Romanul despre nemulțumirea comitetului, 248-249. — Cauzele eșecului după Constantin Romanul, 249. — Caracterizarea tinerețului din comitet, 249-250. — Tineretul înclină spre răscoală, 250. — Judecarea rolului lui Bărnuțiu, 251. — Cei care pleacă în Muntenia și cei care rămân pe lângă Bărnuțiu, 252.

CAPITOLUL V

Politica guvernului după Uniune.

Nobilimea maghiară din Ardeal continuă să diriguiească treburile politice, 253. — Se trimite și un comisar dela Pesta, 253. — Raportul din 3 Iunie al baronului Perényi, 253. — Calomnii la adresa lui Bărnuțiu și Șaguna, 254. — Crede în câștigarea lui Șaguna, 254. — Perényi despre Adunarea Națională, 254. — Desvăluie obiectivele politice maghiare, 254. — Perényi împotriva „agitatorilor” Bărnuțiu, Poruțiu, Buteanu, 255. — Se întocmește o lege electorală antidemocratică, 255. — Se nedreptățește elementul român, dar se asigură preponderența maghiarimii, 255-256. — Un proiect de lege defavorabil grănicerilor români, 256. — Dieta refuză discutarea problemei române, 256. — Guvernul desfășoară o acțiune teroristică, 257. — „Execuțiuni” săcuiești în satele românești de pe Câmpie, 257-258. — Perchiziții și arestări, 257-258. — Ancheta împotriva preotului Ioan Pop din Șaroșul Unguresc, 258. — Violențele Săcuilor la Poiana Arieșului și Turda, 258. — Svonuri despre atacarea Mediașului, 258. — Măcelul dela Mihalt, 259. — Deficiențele anchetei oficiale, 259. — Versiunea lui Bărnuțiu, 260. — Cum s'a petrecut măcelul, 260-261. — Comisia de anchetă acuză pe țărani, 261. — Răspunderea masacrului cade asupra guvernului ardelean și asupra baronului Bánffy, fișpanul județului, 262. — Raportul tendențios al lui Bánffy, 262. — Se caută implicarea „agitatorilor” dela Blaj, 262-263. — Barițiu cere satisfacție dela guvern, 263. — Impresia provocată de măcel la Români ardeleni, 263. — Nu se dă nicio satisfacție, 263. — Temeri ungurești nejustificate, 263-264. — Țăranii români așteaptă liniștiți eliberarea, 264. — Prima zi de libertate a iobagilor (18. V. 1848), 264. — Barițiu închină evenimentului un articol, 264. — Legea nu satisface revendicările Adunării Naționale, 264. — Baronul Vay, noul comisar în Ardeal, 265. — Instrucțiunile date lui Vay, 265. — Considerații asupra instrucțiunilor lui Szemere, 265-266. — Față de Români se continuă vechea politică, teroarea crește, 266. — Unioniștii români dau declarații de supunere la uniune, 266-267. — Circulara de justificare a episcopului Lemeni, 267. — Se desolidarizează de conducătorii Adunării Naționale, 267. — Se lapădă de stăruințele neamului său, 268. — Ungurii continuă politica de „mână forte”, 268. — Înălțurarea candidaților români în alegeri, 268. — Condițiile

în care s'au ținut alegerile, 268-269. — Wesselényi se zisează „primejdia” unei legi electorale democratice în Ardeal, 269. — Pasivitatea comitetului din Sibiu față de alegeri, 270. — Ioan Bran îndeamnă tardiv la activism, 270. — Barițiu face bilanțul alegerilor, 270-271. — Denunțarea teroarea crescândă, 271. — Are o întrevvedere cu Vay, 271. — Turburări în Țara Moților, 271. — O comisie vine în anchetă la Abrud, 272. — Operează arestări și aplică pedepse, 272. — Barițiu îndeamnă pe Români să apeleze la Vay, 272. — Vay nu intervine și atmosfera sufocantă persistă, 272-273. — Neînțelegeri între țărani și nemeși, 273. — „Execuții”, bătăi și jefuiri în satele românești, 273. — Teroarea oligarhiei ardelenne crește, 274. — Glasul împăciuitor dela Blaj nu a fost ascultat, 274.

Comisia regnicolară și Români.

Șaguna la Pesta, 274. — Eötvös și Széchenyi îl îndeamnă să ia legătura cu guvernul din Pesta, 275. — Discutarea acțiunii lui Șaguna la Pesta, 275. — Circulara din 30 Iunie a lui Șaguna, 276. — Îndeamnă pe țărani de a merge „pe calea legii”, 276. — Șaguna apucă pe un drum de mijloc, 276. — Apelul primului ministru Batthyányi către „frații noștri” Săcui și Români, 276-277. — Tratatările lui Șaguna la Pesta, 277. — Se propun membrii români în comisia regnicolară, 277. — Lucrările comisiei regnicolare, 278. — Se refuză recunoșterea drepturilor Românilor printr-o lege specială, 278. — Protestul și intervenția lui Șaguna, 279. — Comisia face concesii Românilor, 279. — Șaguna cere drepturi pentru biserica ortodoxă din Ardeal, 279. — Memoriul lui Șaguna, savanta lui argumentare juridică, 280-281. — Considerații asupra memoriului, 281. — Szemere încearcă să atragă pe Șaguna, îi face unele reproșuri, 282. — Șaguna intervine în chestiunea dijmelor Moților, 282. — Are o explicație penibilă cu Eötvös în privința decimelor, 283. — Vay raportează despre situația lui Șaguna în Ardeal, 283. — Szemere nu reușește să câștige pe Șaguna, 283. — Comitetul din Sibiu desavuează pe Șaguna, 283-284. — Bran ascultă critica acțiunii din Pesta, 284. — Justificarea lui Bran, 284. — Barițiu în chestiunea diferendului dintre comitet și delegația dela Pesta, 285. — Un fragment dintr-o scrisoare a lui Laurianu, 285. — Cipariu și Ighianu justifică acțiunea delegației, 285-286. — Lasă judecata în seama „dulcei națiuni”, 286. — Autojustificarea lui Șaguna, 286-287. — Contraacțiunea comitetului încetează, 287. — Rolul dubios al lui Barițiu, 287-288. — Barițiu se complăce într-un joc echivoc. „Scrie iară cruciș”, 288. — Afășează un optimism lipsit de simț politic, 288-289. — Barițiu și Laurianu combat pe Șaguna. Pregătesc o adresă de rechemare, 289. — Nu reușesc să o expedieze, 289. — Bărnuțiu și comitetul neîncredători față de Barițiu, 289. — Fruntași brașoveni Iuga, Orghidan și Buciuli îmbărbătează pe Șaguna, 289-290. — Ideile lor în privința tratativelor cu Ungurii, 290. — Eșecul suferit de Români în comisia regnicolară, 290. — Kossuth și Szemere reiau tratatările cu Români, 290. — Șaguna prezintă un memoriu lui Kossuth, 290. — Înaintează un proiect de lege pentru garantarea naționalității și limbii române, 290. — Se întrunește o comisie mixtă româno-maghiară, 290. — Se adoptă un proiect modificat, 290. — Proiectul de lege al lui Wesselényi, 291. — Insistă pentru înțelegerea cu Români, 291-292. — Înțelegerea româno-maghiară nu se poate realiza, 292. — Vinovații: Szemere și oligarhia ardeleană, 292.

Prigoana fruntașilor.

Poporului român nu i se acordă libertățile cucerite, 293. — Goana după „instigatorii” români, 293-294. — Prima victimă: avocatul clujean Francisc Micaș, 294. — Micaș înmormântat la Cluj și Tg-Mureș, 294-295. — Adunarea dela Blaj îi cere eliberarea, 295-296. — Guvernul nu dă urmare apelului, 296. — Baronul Dionisie Kemény atacă pe Micaș, 296. — După cinci luni Micaș este eliberat, 297. — Arestarea preotului Simion Balint din Roșia Montană, 297. — Invinuirile ce i se aduc, 297-298. — Suferințele preotului Balint, 298-299. — Indignarea Moșilor. Avocatul Dobra merge la Pesta, 299. — Arestarea preotului Ioan Dragomir din Băiuț, 299-300. — E arestat și preotul Ioan Pop din Budiu, 300. — Vay și contele Mikó pun la cale arestarea membrilor comitetului din Sibiu, 300. — Contele Francisc Béldi sosește la Sibiu. Primește asistență militară, 301. — Bărnuțiu se sustrage arestării, fuge la Orlat, 301. — Bălășescu și Laurianu sunt arestați, 301. — Politica teroristică grăbește izbucnirea revoluției, 302.

CAPITOLUL VI

Solidaritatea română în primăvara anului 1848.

Wesselényi și Széchenyi terorizați de spectrul „Daco-României”, 303. — Ardealul, „țară românească”, 304. — Cum s'ar fi putut realiza înțelegerea româno-maghiară, 304. — Vina Ungurilor în nerealizarea înțelegerii, 304. — Nu exista un program de iredentă la Românii ardeleni, 304. — Sentimentul solidarității românești, 304-305. — Bălcescu despre Școala Ardeleană, 305. — Dascăli ardeleni în Principate, 305. — Gazetele lui Baritiu concentrează colaborările tuturor, 305. — Se încheagă unitatea organică a națiunii, 305. — Cum se explică moderațiunea fruntașilor români ardeleni, 306. — Acțiunea lui Bărnuțiu nu are caracter iredent, 306. — B. Arcescu despre fruntașii ardeleni, 306-307. — Dimitrie Golescu vede realizabil un regat al tuturor Românilor, 307-308. — Planurile lui I. Ghica pentru unitatea națională, 308. — Viena și Pesta sezise de „fantoma regatului daco-român”, 308. — Generalul Puchner transmite o informație a consulului Timoni, 308-309. — La București se vorbește de „noul regat dac”, 309. — Puchner cere măsuri de pază spre Muntenia, 309. — Se teme de revolta Românilor ardeleni și propune măsuri polițienești, 309. — „Regatul daco-român” o intrigă țaristă, 309-310. — Puchner neamical față de Români, 310. — Suspiciunile sale sunt neintemeiate, 310. — Un iredent român: Constantin Romanul, peregrinările și ideile sale, 310-311. — Scrisoarea sa către A. G. Golescu, 311-312. — Judecarea ideilor lui Romanul, 312. — Agentul Mihail Maurer despre fantoma dacică, 312-313. — Patrioti moldoveni în Ardeal, 313. — Se preocupă de soarta Moldovei, 313. — G. Sion și Alecu Russo despre frăția românească, 313-314. — Moldoveni și Munteni pe Câmpia Libertății, 314. — Alexandri colaborează la Foaie, 314-315. — „Răsunetul” lui Andrei Mureșianu, 315. — Russo scrie lui Bălcescu despre un regat al Românilor, 315. — Russo duce tratative cu Murgu, 315-316. — Vay ia măsuri contra emigranților moldoveni, 316. — Arestarea lui Russo, 316. — Indepărtarea principelui Bibescu din Brașov, 316. — Puchner raportează despre un agent țarist sosit la Brașov. Se vorbește de un regat dacic constituit cu sprijin rusesc, 317. — Se iau măsuri contra emigranților dela

Braşov, 318. — Legăturile guvernului revoluţionar din Muntenia cu Românii ardeleni, 318. — Misiunea lui Ion Maiorescu în Ardeal, 318. — Maiorescu vorbeşte cu Vay despre alianţa cu Ungurii, 318-319. — Maiorescu şi Laurianu, 319. — Laurianu în slujba guvernului provizoriu, 319-320. — Golescu—Negru între Românii ardeleni, 320. — Misiunea lui la Pesta, discuţiile cu Murgu, 320. — Două scrisori ale lui Golescu interceptate de Unguri, 320. — Sfaturile date Românilor ardeleni sunt îndreptate împotriva Ungurilor, 321. — Preconizează unirea ţărilor române sub sceptrul Austriei, 321. — Arestarea lui Ion Maiorescu. Szemere despre arestare, 321. — Maiorescu face reproşuri lui Golescu, 322. — Bariţiu împotriva soluţiilor improvizate, 322. — Szemere şi alianţa Ungariei cu Muntenia, 322-323. — Înţelegerea între Români şi Unguri compromisă de politica neînţelegătoare a Ungurilor, 323-324. — Revoluţia, unica formulă de salvare a românismului ardelean, 324.

PRIMĂVARA ANULUI 1848 LA ROMÂNII DIN BANAT ŞI UNGARIA

CAPITOLUL I

Primăvara anului 1848 la Românii din Banat şi Ungaria.

Mişcarea Românilor din Banat şi Ungaria ia cu totul alt drum. Explicaţii de ordin bisericesc-cultural, 327. — Iniţiativa pentru un program politic unitar porneşte din Arad, 327. — Situaţia în Banat şi în judeţele periferice, 328. — Conflictul bisericesc româno-sârb în Banat, 328. — Ungurii se amestecă în conflict, 328-329. — Se recunoaşte Românilor dreptul de egalitate în biserica ortodoxă din Ungaria, 329. — Un manifest unguresc pentru a asmuţi pe Români contra Sârbilor, 329. — Reacţiunea Românilor din Lugoj, 330. — Se constituie un comitet de ordine, 330. — Revendicări bisericeşti, 330. — Bariţiu improvizează un program pentru Românii din Ungaria, 331. — Consideraţii asupra programului lui Bariţiu, 330-331. — Circulara avocatului Ioan Arcoşi anunţă o acţiune solidară, 331-332. — Cererile Românilor din Ungaria, 332. — Pretenţiile lor în legătură cu congresul bisericesc, 332. — Naţionalismul potolit al circularei, 332. — După apelul Arădanilor, 333. — Adunările dela Lugoj, 333. — Fruntaşii lugojeni caracterizaţi de corespondentul Gazetei, 333. — Se alege o delegaţie la adunarea dela Pesta, numele delegaţilor, 333-334. — Episcopul sârb din Timişoara protestează împotriva adunării Românilor din Lugoj, 334. — Alte adunări pregătitoare, 334. — Adunarea dela Pesta sub preşedinţia lui Gojdu, numele delegaţilor români, 334. — Se înaintează un memoriu guvernului din Pesta, 335. — Pretind despărţirea totală de Sârbi în afacerile bisericeşti şi şcolare, 335. — Se formulează şi „modeste şi echitabile” revendicări politice, 335. — Guvernul ungar se arată neînţelegător, 335-336. — Adunarea convoacă o nouă întrunire la Timişoara, 336. — Observaţiile lui Andrei Mureşianu despre consultările dela Pesta, 336. — Manifestul tineretului român din Oradea către fraţii din Ardeal, 336. — Importanţa adunării dela Pesta în ce priveşte revendicările bisericeşti, 336-337. — Situaţia mai avantajată a Sârbilor din Ungaria şi conflictul cu Kossuth, 337. — Guvernul ungar aprobă ţinerea congresului bisericesc la Novisad, 337-338. —

Ungurii se silesc să paralizeze acțiunea naționalistă a Sârbilor, 338. — Ungurii manevrează pe Români împotriva Sârbilor, 338. — Românii se abțin dela congres. Pretind convocarea lui la Arad sau Timișoara, 338. — Sârbii țin adunarea la Carloviț. Cer reînființarea patriarhiei și constituirea „voivodinei”. Se proclamă politicește liberi, 338-339. — Revendică și pentru Români neatărnarea națională, 339. — Pretențiile Sârbilor asupra Banatului sunt neîndreptățite, 339. — Szemere și Szögyény afirmă caracterul majoritar românesc al Banatului, 339-340. — Rajacici adresează un manifest Românilor. Îi îndeamnă la unire cu Sârbii, 340-341. — Secretarul adunării din Pesta Ioan Dragoș protestează împotriva alegerii de patriarh dela Carloviț, 341. — Consistoriul eparhiei din Arad nu recunoaște lui Rajacici titlul de patriarh, 341. — Grănicerii români din Biserica Albă resping pretențiile Sârbilor asupra Banatului, 341. — Intră în scenă Eftimie Murgu, 342.

Rătăcirile lui Eftimie Murgu.

Câteva date biografice și unele caracterizări, 342-343. — Murgu vine la Iași ca profesor de filosofie, 343. — Activitatea lui la Iași, 343-344. — Pleacă la București. Inchiagă legături cu revoluționarii munteni, 344-345. — Murgu revine la Lugoj. Arestarea și eliberarea sa, 345. — Incepe o acțiune subterană printre Bănățeni, 345. — Este arestat din nou. Internarea lui la Lugoj și Pesta, 346. — Invinuirile ce i se aduc: a luptat pentru desființarea iobăgiei și pentru întemeierea unui stat românesc, 346. — Eliberarea lui Murgu din temniță, 347. — Murgu, „martirul libertății române”, 347. — Popularitatea sa crește în Banat, 347. — Murgu rămâne în Pesta și își impune rezervă, 347. — Scrisorile lui Szemere și câștigarea frunțasilor români pentru cauza ungurească, 347. — Vukovici crede că poate fi atras Șaguna, 347-348. — Alte tatonări ale lui Szemere, 348. — Szemere câștigă pe Murgu, 348. — Un nou capitol în viața lui Murgu, 348-349. — Sigismund Pap atașat politicii maghiare, 349. — Rolul lui Sigismund Pap în atragerea lui Murgu, 349-350. — Murgu abandonează revendicările anterioare, 350. — Manifestul lui Murgu, 350-351. — Aprecieri asupra conduitei sale, 351-352. — Importanța pentru Unguri a câștigării lui Murgu, 352. — Temerile vișspanului Jakabffy înlăturate prin atragerea lui Murgu, 352. — Murgu vine în Banat, 352. — Vukovici raportează ministrului de interne sosirea, 353. — Crede că și Șaguna poate fi câștigat, 353. — Murgu sosește la Lugoj, 353. — Vorbește despre înfrățirea cu Ungurii, 353-354. — Noua atitudine a lui Murgu o decepție pentru Români, 354. — Aprecierile conduitei lui Murgu, 354-355. — Murgu își continuă acțiunea, 355. — La Caransebeș întâmpină primire rece, 355. — Masele îl urmează, cărturarii îl evită 355. — Al doilea manifest al lui Murgu, 356. — Convoacă o adunare în Lugoj la 15/27 Iunie, 356. — Atacuri împotriva „Servianilor”, 356. — Numărul participanților la adunarea din Lugoj, 356. — Vukovci despre adunare, 357. — Considerații asupra „adunării naționale” din Lugoj, 357-358. — Memoriul adunării, 358. — Murgu e ales căpitan al unor gărzii înarmate, nu căpitan al Banatului, 358-359. — Corespondenții Gazetei și ai Organului Național fac în acest punct o confuzie, 359. — Explicarea confuziei, 359. — Vukovici intervine pentru modificarea hotărârilor luate la Lugoj, 359. — Murgu suprimă punctele referitoare la naționalitatea și limba română, 360. — Vukovici despre efectele adunării din Lugoj, 360-361. — Alecu Russo despre adunarea din Lugoj și despre Murgu, 361. — Moldovenii Lascăr Rosetti și Manolache Epureanu arestați la Lugoj, acuzațiile fanteziste aduse lor de Vukovici, 361. — Paralelă între Bărnăuțiu și Murgu, 362.

— Obiecțiuni împotriva comportării lui Murgu, 362. — Scuzele lui Murgu, față de imperiali, 362-363. — O scrisoare a lui Murgu către Bălcescu, 363. — Sfătuește la alianța cu Ungurii, 363. — Aprecieri asupra politicii de împăcare cu Ungurii, 363-364. — „Primejdia slavă” apropiie pe Murgu de Unguri, 364. — Barițiu despre „primejdia slavă”, 364. — De teama oceanului slav Murgu se înneacă în apele maghiarismului, 365. — Greșelile politicii lui Murgu, 365.

Conferința din Timișoara.

Prezidează Mihail Cuciuba, 366. — Adunarea s'a redus la conferința delegaților români ai congresului bisericesc, 366. — Episcopul sârbesc din Timișoara protestează împotriva congresului, 366. — Se cere „asigurarea limbii și naționalității române”, 366. — Se întocmește și un memoriu, 366. — Meritele fruntașilor din Timișoara, 366-367. — Atitudinea lor moderată în litigiul bisericesc cu Sârbii, 367. — Măsurile propuse de Murgu contra Sârbilor sunt mai radicale, 367. — Memoriul dela Lugoj atacă pe Sârbi, 367-368. Episcopul Platon Atanăcovici intervine pentru anularea hotărârilor dela Lugoj, 368. — Guvernul nu ia act de memoriul Bănățenilor, conflictul sârbo-român scade în intensitate, 368. — Patriarhul Raiacici adresează un manifest Românilor, 368. — Îi îndeamnă la luptă comună, 368. — Aprecierea manifestului lui Raiacici, 368-369. — Nicolae Bojanca se oferă să organizeze o armată română, 369. — Neîncrederea Ungurilor față de Români, 369-370. — Români din jurul Oraviței refuză să se încadreze în gărzile ungare, 370. — Alt nucleu de rezistență împotriva Ungurilor: „granița” românească, 370. — Români din unitățile înarmate de Unguri împotriva Sârbilor, 370. — Retorsiunile aplicate de Sârbi în Banat, 370-371. — Grozăviile dela Sân-Mihai, Uzdin și Zichy-dorf, 371. — Raiacici și Dimitrie Iancovici despre încercările Ungurilor de a atrage pe Români contra Sârbilor, 372.

Deputații români în Parlamentul din Pesta.

Alegerile, 372-373. — Deputații români aleși în Banat și părțile ungurene, 373. — Teroarea deslănțuită de Unguri, 373. — Incidente sângeroase în Banat, 374. — Solidarizarea deputaților români în Parlament, 374. — Se subliniază comportarea lor moderată, 374-375. — Caracterizarea deputaților români, 375. — Replica lui Papp Sigismund împotriva scriitorului Jósika Nicolae, un act, de solidarizare, 375. — Deputații români își distribuie rolurile, 376. — Dragoș prezintă proiectul privitor la biserică și școală, 376. — Teodor Serb redactează proiectul de lege privitor la autonomia bisericii ortodoxe, 376. — Guvernul refuză a sta de vorbă, 376. — Dagoș, Pap Jiga, Teodor Serb și Murgu cer guvernului să-și precizeze politica, 376. — Interpelarea lui Dragoș, 377. — Ridică chestiunea tratamentului Românilor ardeleni, 377. — Răspunsul lui Szemere, 377. — Apără acțiunea baronului Vay în Ardeal, 377. — Pledoaria lui Szemere pentru amicitia româno-maghiară, 378-379. — Părerile greșite ale lui Szemere, 379. — Papp Sigismund relevă erorile liberalismului maghiar, 379. — Acceptă colaborarea Românilor cu Ungurii cu condiția garantării drepturilor, 380. — Baronul Vay recunoaște parțial nelegiuirile comise față de Români din Ardeal, 381. — Teodor Serb se ocupă de „agitatorii” ardeleni, 381. — Murgu se răfuește politicos cu guvernul, 381. — Câteva considerații asupra raporturilor lui Murgu cu guvernul, 381-382. — Discursul lui Murgu, îndreptă atacuri contra Sârbilor și cere

recunoașterea independenței bisericii române, 382-383. — Deputații români primesc replica lui Kossuth, 383. — Kossuth despre raporturile româno-maghiare, 383-384. — Kossuth își schimbă sentimentele față de Români, 384. — Explicarea schimbării, 384. — Replica lui Kossuth, 384. — Admite separarea bisericii române de cea sârbă, 385. — Pledează pentru unitatea țării, 385-386. — Se ridică împotriva instigatorilor, 386. — Insistă asupra unirii Românilor cu Ungurii, 387. — Apără pe baronul Vay și pe ministrul de interne, 387. — Se pronunță contra amestecului clerului în treburile politice, 387. — Analiza critică a republicii lui Kossuth, 387-388. — Deputații români continuă colaborarea cu guvernul, 388. — In 12 Septembrie 1848 se discută din nou problema Românilor din Ardeal, 388. — Kossuth adresează un nou apel pentru frăția româno-maghiară, 388. — Relațiile deputaților români din Pesta cu Golescu-Negru și cu Ion Maiorescu, 388-389. — Declarațiile lui Kossuth arată imposibilitatea unui aranjament pașnic cu guvernul maghiar, 389. — Revoluția Românilor din Transilvania și Ungaria rămâne unica soluție, 389.

E R R A T A

P.	5	r. 23	de jos în loc de	elotism	se va citi	hilotism
"	5	19	" " " "	nota 7	" " "	nota 3
"	7	14	" sus " "	elotism	" " "	hilotism
"	7	16	" " " "	Insăși	" " "	Inseși
"	12	11	" jos " "	"Sigismund Kemény	" " "	Sigismund Kemény
"	13	10	" " " "	căpătenie	" " "	căpetenie
"	15	" 2	" sus " "	mulțume	" " "	mulțime
"	17	" 16	" jos " "	repercursiune	" " "	repercusiune
"	20	" 1	" sus " "	pavezelor	" " "	pavezelor
"	26	" 1	" " " "	neglijate	" " "	neglijate
"	29	" 3	" " " "	complectară	" " "	completară
"	47	" 3	" jos " "	imperialiste	" " "	imperiale
"	55	" 2	" " " "	Zsiliszky	" " "	Zsilinszky
"	60	" 15	" sus " "	dntâi	" " "	dintâi
"	63	" 14	" " " "	toae	" " "	toate
"	64	cap de pag.	" " " "	FOLITICA	" " "	POLITICA
"	67	" 1	" jos " "	du transylvain	" " "	du crédo transylvain
"	73	" 5	" " " "	apanagiul	" " "	apanajul
"	91	" 17	" sus " "	repercursiune	" " "	repercusiune
"	101	" 16	" jos " "	Bedeuș	" " "	Bedeus
"	104	" 2	" sus " "	aștepta	" " "	așteptat
"	104	" 4	" jos " "	viitor	" " "	viitor
"	110	" 8	" sus " "	în potrivea	" " "	împotriva
"	113	cap. de pag.	" " " "	CONCELIȘTII	" " "	CANCELIȘTII
"	116	" 7	" sus " "	penrtu	" " "	pentru
"	137	" 1	" " " "	facilitență	" " "	facilitează
"	141	" 13-14	" jos " "	ariepiscopului	" " "	arhiepiscopului
"	155	cap de pag.	" " " "	ALEXANPRU	" " "	ALEXANDRU
"	155	" 10	" sus " "	preciz	" " "	precis
"	158	" 13	" " " "	se dovedește	" " "	dacă se dovedește
"	158	" 20	" " " "	deoare ce	" " "	deoarece
"	159	" 2	" jos " "	Mrs.	" " "	Mss
"	160	" 17	" " " "	indivuală	" " "	individuală
"	160	" 11	" " " "	restituire	" " "	restituire
"	174	" 2	" sus " "	1849	" " "	1848

P. 183	"	5	"	jos	in	loc	de	caiptole	se	va	citi	capitole
" 184	"	14	"	"	"	"	"	adauge	"	"	"	adaugă
" 200	"	15	"	sus	"	"	"	Incătrău	"	"	"	incotro
" 200	"	6	"	jos	"	"	"	nota 1	"	"	"	nota 2
" 201	"	8	"	"	"	"	"	Bodilă	"	"	"	Bădilă
" 206	"	2	"	"	"	"	"	történcte	"	"	"	története
" 208	"	13	"	sus	"	"	"	revistă	"	"	"	revista
" 217	"	12	"	"	"	"	"	urguri	"	"	"	unguri
" 220	"	2	"	jos	"	"	"	P. Bărnăuțiu	"	"	"	S. Bărnăuțiu
" 223	"	21	"	"	"	"	"	aceleași	"	"	"	aceiași
" 224	"	6	"	"	"	"	"	sljbele	"	"	"	slujbele
" 232	"	11	"	"	"	"	"	trănicie	"	"	"	trăinicie
" 232	"	7	"	"	"	"	"	Popașu	"	"	"	Popasu
" 251	cap de	pag.	"	"	"	"	"	BOALA	"	"	"	ROLUL
" 272	"	4	"	"	"	"	"	percum	"	"	"	precum
" 281	"	18	"	"	"	"	"	adaugă	"	"	"	adauge
" 282	"	6	"	sus	"	"	"	pentu	"	"	"	pentru
" 289	"	9	"	"	"	"	"	dupăce	"	"	"	după ce
" 289	"	10	"	"	"	"	"	desprecieze	"	"	"	deprecieze
" 310	"	4	"	jos	"	"	"	escepție	"	"	"	excepție
" 320	"	9	"	sus	"	"	"	repercursiuni	"	"	"	repercusiuni
" 320	"	11	"	"	"	"	"	Indatăce	"	"	"	Indată ce
" 322	"	11	"	jos	"	"	"	nota 1	"	"	"	nota 3
" 322	"	2	"	"	"	"	"	Krossó	"	"	"	Krassó
" 336	"	6	"	"	"	"	"	dupăce	"	"	"	după ce
" 338	"	15	"	"	"	"	"	dupăce	"	"	"	după ce
" 346	"	16	"	"	"	"	"	peremptoriu	"	"	"	peremptoriu
" 382	"	9	"	sus	"	"	"	contractul	"	"	"	contactul

